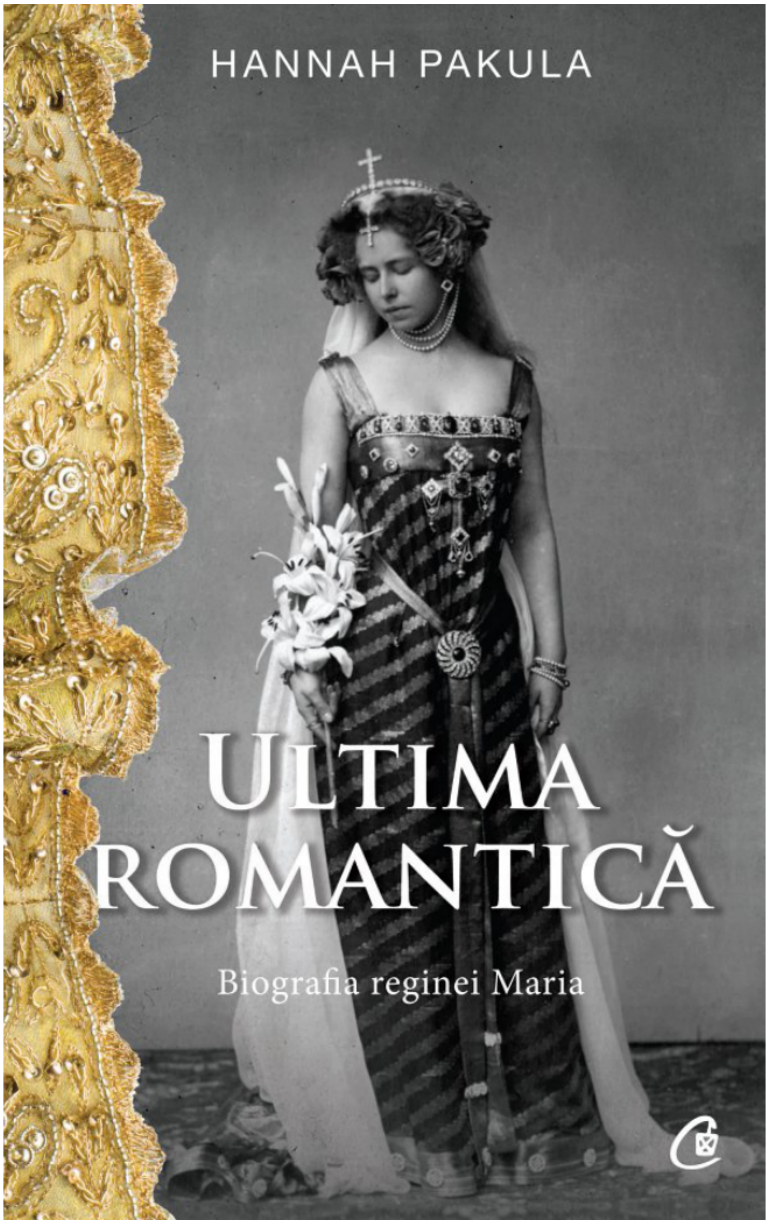

HANNAH PAKULA
ULTIMA ROMANTICĂ
Biografia reginei Maria

Ultima romantică

Hannah Pakula este o autoare specializată în biografii. A studiat la Wellesley College, la Sorbona și la Southern Methodist University. A scris recenzii literare pentru *Los Angeles Times* și *New York Times*; a semnat volumele *An Uncommon Woman: The Empress Frederick* și *The Last Empress: Madame Chiang Kai-shek and the Birth of Modern China*.

Hannah Pakula

Ultima romantică
Biografia reginei Maria

Traducere din engleză de
DINA LITZICA

CURTEA VECHE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Pakula, Hannah
Ultima romantică : biografia Reginei Maria / Hannah Pakula ; trad. din engleză de Dina Litzica - București : Curtea Veche Publishing, 2017
Conține bibliografie
Index
ISBN 978-606-588-981-1

I. Litzica, Dina (trad.)

94
929

ISBN epub: 978-606-44-0576-0
ISBN mobi: 978-606-44-0577-7

Carte publicată și în ediție digitală

Redactor: Ludovic Skultéty
Tehnoredactor: Chirachița Dogaru

CURTEA VECHE PUBLISHING
str. Aurel Vlaicu nr. 35, București, 020091
redacție: 0744 55 47 63
distribuție: 021 260 22 87, 021 222 25 36, 0744 36 97 21
fax: 021 223 16 88
redactie@curteaveche.ro
comenzi@curteaveche.ro
www.curteaveche.ro

HANNAH PAKULA
The Last Romantic. A biography
of queen Marie of Romania
Copyright © Hannah Pakula, 1984

Design interior și copertă: Alexandra Rădulescu

© Curtea Veche Publishing, 2013
pentru prezenta ediție

Pentru Alan.
Datorită lui, totul e posibil

Mulțumiri
pentru citatelE preluate

Autoarea își îndreaptă mulțumirile, pentru citatele folosite în acest volum, către:

principesa Thereza de Hohenzollern; Colecția Gheorghe I. Duca, Hoover Institution Archives; the Hoover Presidential Library; Robert Keedick și Colecția Lee Keedick; Departamentul pentru colecții speciale, Kent State University, The Maryhill Museum of Art; Colecția de documente Astor, The Library, University of Reading; Colecția de documente Frank Polk, Yale University Library; Arhivele Statului, București, Fondul Casei Regale; Charles Scribner's Sons (după cum se menționează mai jos). De asemenea:

George Allen & Unwin, Ltd., pentru *Twenty Years in Roumania*, de Maude Parkinson, copyright 1921.

American Review of Reviews, pentru „Are Kings Useful?", de Charles H. Sherrill, mai 1923.

D. Appleton & Company, pentru *Some Royalties and a Prime Minister*, copyright 1930, și *Royal Portraits*, copyright 1928, ambele de prințesa Martha Bibescu.

Atheneum pentru *Edward VII, Prince and King*, de Giles St. Aubyn, copyright 1977.

B.T. Batsford, Ltd., pentru *Roumanian Journey*, de Sacheverell Sitwell, copyright 1938.

Pentru *For My Grandchildren*, de Alteța Sa Regală Principesa Alice, contesă de Athalono, copyright 1966; *Dearest Child*, publicată de Roger Fulford, copyright 1964; *Your Dear Letter*, publicată de Roger Fulford, copyright 1971, toate retipărite cu permisiunea Bell & Hyman Publishers.

Blue Ribbon Books, pentru *Athénée Palace*, de contesa R.G. Waldeck, copyright 1942.

Pentru *My Memoir*, copyright 1938, 1939, de Edith Bolling Wilson, folosită cu permisiunea editorului, The Bobbs-Merrill Company, Inc.

The Bodley Head, pentru *The Emperor Alexander II*, de E.M. Almedingen, copyright 1962.

Books for Libraries Press, pentru *Downfall of Dynasties*, de contele Egon Corti, copyright 1934 (republicată 1970).

Pentru *Grace Coolidge and Her Era*, de Ishbel Ross, Dodd, Mead & Co., Inc., copyright 1962, de Ishbel Ross, republicată cu permisiunea Brandt & Brandt Literary Agents, Inc.

Cambridge University Press, pentru *History of the Romanians*, copyright 1934, și pentru *Eastern Europe Between the Wars*, copyright 1945, ambele de Hugh Seton-Watson.

Jonathan Cape, Ltd., și Amilcare SpA, pentru *Louisa, Lady in Waiting*, de Elizabeth Longford, copyright 1979.

Jonathan Cape, Ltd., și Librairie Plon, pentru *Lost Splendour*, de principele Felix Youssoupoff, copyright 1953.

Cassell, Ltd., Collier, Macmillan, Ltd., și căpitanul George A. Hill, pentru *Go Spy on the Land*, de George A. Hill, copyright 1932.

Cassell, Ltd., Collier, Macmillan, pentru *Queen Victoria's Relations*, de Merial Buchanan, copyright 1954, și pentru *In the World War*, de contele Ottokar Czernin, copyright 1919.

The Century Company, pentru *The Reminiscences of Lady Randolph Churchill*, de doamna George Cornwallis West, copyright 1908.

Chapman & Hall, pentru *Elisabeth of Roumania: A Study*, de Blanche Roosevelt, copyright 1891, și pentru *Diversions of a Diplomat*, de Frank Rattigan, copyright 1924.

Rosica Colin, Ltd., și Faber & Faber Publishers, pentru *The Empress Frederick Writes to Sophie*, publicată de

Arthur Gould Lee, copyright 1955, și pentru *Helen, Queen Mother of Roumania: An Authorized Biography*, de Arthur Gould Lee, copyright 1956.

William Collins Sons & Company, pentru *Nancy: The Life of Lady Astor*, de Christopher Sykes, copyright 1972.

Columbia University Press, pentru *Twentieth Century Roumania*, copyright 1970, de Stephen Fischer-Galați, și *Tradition Versus Revolution*, de Robert H. Johnston, copyright 1977, Eastern European Quarterly.

The Cornhill Magazine, vol. 160, nr. 958.

The Daily Mail (Londra), 4 octombrie, 1932.

The Daily Mirror (Londra), martie, 1919.

Dodd, Mead & Co. Inc., pentru *Edith Bolling Wilson: First Lady Extraordinary*, de Alden Hatch, copyright 1961.

George H. Doran Company, pentru *Marie of Roumania*, de Mabel Potter Daggett, copyright 1926, și pentru *Embassies of Other Days and Further Recollections*, de Walpurga, Lady Paget, copyright 1923.

Doubleday & Company, Inc., pentru *The Fall of Dynasties*, de Edmond Taylor, copyright 1963.

David Duff and Muller, Blond & Whyte, Ltd., pentru *Hessian Tapestry*, copyright 1967, de David Duff.

Ann Elmo Agency, Inc., și Macmillan Publishing Company, pentru *Brother, Here's a Man*, de Kim Beattie, copyright 1940 de Kim Beattie, copyright reînnoit în 1968 de Clara Margaret Beattie.

Eyre & Spottiswoode, Ltd., și A.D. Peters, pentru *Carmen Sylva*, de Elizabeth Burgoyne, copyright 1940.

The Falcon Press, pentru *Yesterday Was Mine*, de principesa Anne-Marie Callimachi, copyright 1952.

John Farquharson, Ltd., pentru *Later Letters of Lady Stanley 1864–1876*, publicată de Hector Bolitho, copyright 1929.

Farrar, Rinehart, Inc., pentru *Always a Grand Duke*, de Alexandru, mare duce al Rusiei, copyright 1933.

Revista *Forum*, martie 1927, vol. 77 și septembrie–octombrie 1934.

Editura Flammarion, pentru *Confession d'un vieux diplomate*, de Auguste Félix Charles de Beaupoil, conte de St.-Aulaire, copyright 1953.

Victor Gollancz, Ltd., pentru *King Carol, Hitler and Lupescu*, de A.L. Easterman, copyright 1942.

Doamna Nellie Guedalla și Doubleday & Company, Inc., pentru *The Queen and Mrs. Gladstone*, de Philip Guedalla, copyright 1934.

Harper & Brothers, pentru *Reminiscences of the King of Roumania*, editată după original, cu o introducere de Sidney Whitman, copyright 1899; *Inside Europe*, de John Gunther, copyright 1933, 1938; *The Inside Story of the Peace Conference*, de dr. E.J. Dillon, copyright 1920, și *The Glitter and the Gold*, de Consuelo Vanderbilt Balsan, copyright 1952.

Harper & Row, pentru *Queen Victoria, Born to Succeed*, de Elizabeth Longford, copyright 1964, și pentru *Marie Feodorovna, Empress of Russia*, de E.E.P. Tisdall, copyright 1957.

Heath, Cranton, Ltd., pentru *Crowned Queens*, de Regina Maria a României, copyright 1929.

William Heinemann, Ltd., pentru *Advice to a Granddaughter: Letters from Queen Victoria of Hesse*, selecție și comentarii de Richard Hough, copyright 1975.

Henry Holt & Company, pentru *Lupescu*, de Alice-Leone Moats, copyright 1955.

Holt, Rinehart & Winston, pentru *Dearest Mama*, de Rogert Fulford, copyright 1969.

Hutchinson & Company, pentru *Courts and Countries After the War*, de Alteța Sa Regală Infanta Eulalia a Spaniei, copyright 1925; *Thirteen Years at the Russian Court*, de Pierre Gilliard, copyright 1921, și *My Fifty Years*, de Alteța Sa Regală Principele Nicolae al Greciei, copyright 1926.

International Publishing Society, pentru *Life and Reign of Queen Victoria*, de prof. Charles Morris și Murat Halstead, copyright 1901.

Illustrated London News, 15 martie 1919 și 6 aprilie 1935, The ILN Pic Lab.

Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., pentru *Roumania's Cause and Ideals*, de Leonard A. Magnus, copyright 1917.

Alfred A. Knopf, pentru *King George V*, de Kenneth Rose, copyright 1983, și pentru *The Astors*, de Virginia Cowles, copyright 1979.

Pentru *Queen Mary*, de James Pope-Hennessey, copyright 1960, republicată cu permisiunea Alfred A. Knopf,

Inc., și Curtis Brown, Ltd.
Colecția Jeanne Lambrino, pentru *Le Roi Carol*, de Jeanne Lambrino, copyright 1950.
John Lane Company, pentru *Roumania, Yesterday and Today*, de doamna William Gordon, copyright 1918.
Lansdowne-Rigby International, pentru *The First Royal Tour*, de Brian McKinley, copyright 1970.
Le Figaro, 5 aprilie 1924.
Le Journal, 7 martie 1919.
Le Matin, 6 martie 1919.
Le Petit Journal, 7 martie 1919.
Literary Digest, 1918, 1926.
Macmillan and Company, Ltd., pentru *Letters of the Empress Frederick*, publicată de Sir Frederick Ponsonby, copyright 1929.
Robert H. McBride & Company, pentru *On Tour with Queen Marie*, de Constance Lily Morris, copyright 1927.
McGraw-Hill și Ryerson, Ltd., pentru *Boyle, King of the Klondike*, de William Rodney, copyright 1974.
Methuen & Co., Ltd., pentru *In Gypsy Camp and Royal Palace*, de E.O. Hoppe, copyright 1924.
John Murray, Ltd., pentru *The Letters of Queen Victoria*, publicată de George Earle Buckle, copyright 1926, și pentru *Life of Queen Victoria*, publicată de Victor Mallet.
New York Magazine, pentru „The First of the Celebrity Mayors", de Thomas J. Fleming, 10 noiembrie 1969.

New York World, iunie 1925, mai 1925, octombrie 1926 și noiembrie 1926.
The New York Times, copyright 1916, 1926, 1927, 1930, 1933, 1938, The New York Times Company.
Nigel Nicolson și Constable Publishers, pentru *King George the Fifth: His Life and Reign*, de Harold Nicolson, copyright 1952.
Nigel Nicolson și Harcourt Brace Jovanovich, pentru *Peacemaking 1919*, de Harold Nicolson, copyright 1965.
Nisbet & Co., Ltd., pentru *Some Personal Expressions*, de Take Ionescu, copyright 1919.
Prentice-Hall, Inc., pentru *Suitors and Supplicants: The Little Nations of Versailles*, de Stephen Bonsal, copyright 1946.
Fiilor lui G.P. Putnam, pentru *Mr. New York*, de Grover Whalen, copyright 1955, și pentru *Memoirs*, de principele von Bülow, vol. II, 1903–1909, copyright 1931.

Rand McNally & Company, pentru *The Secrets of the Balkans*, de Charles J. Vopicka, copyright 1921.
Paul R. Reynolds, Inc., și Macmillan Publishing Company, pentru *A Biographer's Notebook*, de Hector Bolitho, copyright 1950.
The Ryerson Press, pentru *Roumania in Light and Shadow*, de Ethel Greening Pantazzi.
St. Martin's Press, pentru *Marie of Roumania*, de Terrence Elsberry, copyright 1972.
The Saturday Evening Post, copyright 1927, The Curtis Publishing Company.
Edward Mandell House și Charles Seymour, citate din *What Really Happened in Paris*, copyright 1921, Charles Scribner's Sons; copyright reînnoit 1949; retipărit cu permisiunea Charles Scribner's Sons.
Marie, Queen of Roumania, extras din *Ordeal: The Story of My Life*, copyright 1935, Charles Scribner's Sons; copyright reînnoit în 1963; retipărit cu permisiunea Charles Scribner's Sons; *Marie, Queen of Romania*, extrase din *The Story of My Life*, copyright 1934, Charles Scribner's Sons, copyright reînnoit 1962; retipărit cu permisiunea Charles Scribner's Sons.
Rumania at the Paris Peace Conference, de Sherman Spector, University Microfilms International, copyright Sherman David Spector.
Toronto Star, 1 noiembrie 1926.
Revista *Time*, 4 august 1924 și 25 iulie 1938.
The Times (Londra), 30 octombrie 1875, 12 martie 1919 și 17 aprilie 1923, copyright Times Newspapers, Ltd.
Viking Penguin, Inc., pentru *A Princess in Exile*, de marea ducesă Maria, copyright 1932, marea ducesă Maria, reînnoit 1960 de Contele Lennart Bernadotte, și pentru *The Portable Dorothy Parker*, de Dorothy Parker, copyright 1926, reînnoit 1954 de Dorothy Parker.

John Wiley & Sons, Ltd., pentru *The First World War: Causes, Conduct, Consequences*, de Joachim Remak, copyright 1971.

Nota autoarei

Am scris această carte pentru a-mi satisface curiozitatea legată de Maria a României. Am vrut să înțeleg de ce o femeie, cu atât mai mult o regină, simbol al succesului și al frumuseții în vremea ei, avea să se piardă în uitare și, mai rău, avea să fie discreditată la jumătate de secol de la moarte. Pe parcursul căutărilor am aflat o lume apropiată de noi în timp, dar la ani-lumină din punct de vedere social — o lume a valorilor fixe, cu vieți prestabilite, și una a romantismului extravagant. M-au ajutat pe tot acest drum atât oameni din Răsărit, cât și din Occident.

Regina Maria a umplut o sută de caiete cu însemnări, începând cu urcarea pe tron a soțului său, în 1914, încheindu-l pe ultimul cu două săptămâni înainte de moartea ei, în 1938. Destinate unei publicări ulterioare, aceste caiete se află acum în Arhivele Naționale, la București, alături de aproximativ 1 200 de scrisori personale și de familie. Până în prezent, cea mai mare parte a acestor documente (cu excepția câtorva caiete și a vreo 50 de scrisori) a rămas necitită și necunoscută în afara arhivelor. Le sunt deosebit de recunoscătoare celor care mi-au facilitat accesul acolo. Doresc să le mulțumesc dlui Vasile Arimia, director adjunct al arhivelor, la vremea vizitei mele în România, dnei Sanda Racoviceanu, o bună cunoscătoare a colecțiilor, și dnei Varvara Aioanei, un îndrumător binevoitor. Colaborarea cu ei mi-a dat posibilitatea să găsesc răspunsuri la multe întrebări legate de viața reginei, care, până atunci, fuseseră în stadiul de ipoteză.

Doresc să-i aduc mulțumiri Maiestății Sale Regina Elisabeta a II-a pentru permisiunea de a publica fragmente din scrisori aflate în Arhivele Regale de la castelul Windsor, care mi-au fost date în copie de A.S.R.* Principesa Ileana a României. Doresc, de asemenea, să-i mulțumesc A.S.S.** Principelui de Hohenlohe-Langenburg pentru permisiunea de a citi și de a publica fragmente din scrisorile către bunica sa, principesa Alexandra; lui Lady Bowes-Lyon, pentru îngăduința de a citi și de a publica fragmente din scrisorile adresate mamei sale, Pauline Astor Spender-Clay; și A.S.R. Principelui de Hohenzollern-Sigmaringen, pentru permisiunea de a cerceta arhivele de la castelul Sigmaringen și de a publica fragmente din documentele găsite acolo.

Adânca mea recunoștință se îndreaptă spre Maica Alexandra, fosta principesă Ileana a României, atât pentru sprijinul și prietenia acordate, cât și pentru permisiunea de a citi și de a publica fragmente din scrisorile de familie. În căutarea adevărului despre viața mamei, am devenit o admiratoare devotată a fiicei. Mulțumiri speciale i se cuvin și lui Gheorghe Duca, de la Hoover Institution din Stanford, a cărui inteligență strălucită mi-a fost de mare ajutor în proiect și care mi-a permis să citesc și să public atât fragmente din manuscrisul său, încă nepublicat, despre regină, cât și scrisorile lui particulare.

Au fost foarte mulți aceia care m-au ajutat la scrierea acestei cărți, atât de mulți, încât nu pot decât să îi enumăr, în funcție de țara de reședință, și să sper că vor înțelege de ce nu îi pot dedica fiecăruia o frază de mulțumire:

Elveția: M.S. Regele Mihai al României.

Germania: Nepoata reginei Maria, Baroneasa Alexandra Baillou, și soțul ei, Baronul Victor Baillou, A.S.R. Principesa Margareta de Hessa și Rin, A.S.S. Principesa de Hohenlohe-Langenburg, A.S.S. Principesa Irma de Hohen-
lohe-Langenburg, A.S.S. Principesa Beatrice de Hohenlohe-Langenburg, dna Nadejda Flondor și A.S. Principesa Andreas de Coburg.

Franța: A.S.I.*** Marele Duce Vladimir al Rusiei, A.S.R. Principele Paul al Iugoslaviei și A.S.R. Principele Alvaro de Orléans-Bourbon.

Marea Britanie: David Astor, Lady Bowes-Lyon, dna Rosemary Cresswell; principele Mircea de Hohenzollern și principele Paul de Hohenzollern.

România: David B. Funderburk, ambasador, Samuel E. Fry, Edward McBride, Victor Jackovich și Merrie Blocker de la Ambasada Statelor Unite, Direcția America de la Ministerul Afacerilor Externe și prietenii care mi-au oferit ajutorul când acest lucru nu era tocmai ușor.

Statele Unite: Dr. Daniel J. Boorstin, bibliotecar la Biblioteca Congresului, și Janet Chase, asistent special al bibliotecarului, dl John J. Schippe și dl Paul Shapiro de la Agenția de Informații a Statelor Unite, dr. Denton S. Cox, dna Alfred Stern, dl Lee Keedick, dl John N. Rosekrans, Jr., principele Aleksandr Romanov, A.S.R. Andrei al Iugoslaviei, A.S.R. Principesa Elisabeta a Iugoslaviei, principele Marcus Clary, dna Mica Ertegun, dra Eleanor Harris, dl David Kahn, dna Christa Armstrong, dl Dean H. Keller și dna Linda Brady Mountain.

Doresc să mai mulțumesc agentei mele, Lynn Nesbit, pentru încredere și sprijin, și editorilor mei, Michael Korda și John Herman, pentru sfaturile lor excepționale. Un cuvânt de apreciere i se cuvine Claudiei Craig-Potter, care mi-a pus la dispoziție materiale de cercetare, și lui Elisabeth Hevner, care a tradus textele din germană. Trebuie să mulțumesc familiei mele — lui Alan Pakula și lui Robert Boorstin, care mi-au dat idei editoriale deosebit de valoroase; lui Anna Boorstin, Louis Boorstin și Gertrude Cohn, care m-au însoțit în călătorii și au copiat materiale. Dar, mai presus de ajutorul concret, mi-au oferit dragostea lor și m-au încurajat, fapt care s-a adăugat la bucuria de a scrie.

Există o persoană căreia îi datorez recunoștință nemăsurată. Barbara Thompson Davis și-a rupt din timpul acordat propriului scris pentru a mă ghida în scrierea cărții de față. M-a însoțit în România, unde a citit și a sortat materialele din arhive. A fost permanent partenera mea de discuție, cu opinii informate, cu sugestii pertinente și, mai ales, cu prietenie.

La final, doresc să adaug câteva cuvinte referitoare la datele și ortografia din text. Până la sfârșitul Primului Război Mondial, România a folosit calendarul iulian, care era cu două săptămâni în urma celui gregorian, folosit în Occident. La 31 martie 1919, data răsăriteană a devenit 14 aprilie. Evenimentele care au avut loc înaintea acestui moment au fost datate conform calendarului folosit în Occident.

Mi-am permis libertatea de a corecta greșelile de ortografie și de punctuație ale reginei Maria.**** Vorbea fluent câteva limbi și e posibil ca, din această cauză, să nu fi stăpânit foarte bine ortografia. În afara greșelilor evidente, am preferat să păstrez ortografia reginei, pentru a elimina diferențele dintre citate și text. Astfel, am hotărât să folosesc termenul *Roumania*, în ortografia engleză folosită de regină și de corespondenții săi la sfârșitul secolului, în loc de *Rumania* (varianta americană), sau *Romania* (varianta curentă); *Barbo* (prințul Știrbey), în locul obișnuitului *Barbu*, pentru a păstra spiritul caietelor reginei; *Cantacuzène*, în loc de *Cantacuzino*, pentru a mă conforma autobiografiei ei, și așa mai departe. Alte schimbări, precum *Constantza,* în loc de *Constanța*, au fost făcute pentru simplificarea pronunției. Toate aceste alegeri și modificări nu au avut decât scopul de a clarifica lucrurile. Ele sunt unice și speciale precum personajul cărții.

Hannah Pakula
New York, 1984

„Ah, viața-i un glorios ciclu de cântece,
Amestec de efemeride,
Iar iubirea-i ceva ce greș nu va da,
Iar eu sunt Maria de România.“

Dorothy Parker

* A.S.R. — Alteța Sa Regală. (*N. trad.*)

** A.S.S. — Alteța Sa Serenisimă. (*N. trad.*)

*** A.S.I. – Alteța Sa Imperială. (*N. trad.*)

**** Aceste precizări sunt de prisos pentru cititorii români. În prezenta ediție, am preferat să utilizăm formele consacrate ale numelor proprii. (*N. red.*)

Personajele principale și gradul lor de rudenie cu Regina Maria

ALBERT, principe consort al Angliei. „Bunicul“ (1819–1861). Născut principe de Saxa-Coburg și Gotha. Căsătorit cu Victoria, regina Angliei. Bunicul patern al Mariei.

ALEXANDRU al II-lea, țar al Rusiei. „Bunicul“ (1818–1881). Căsătorit cu Maria, principesă de Hessa (1), și Ecaterina Dolgorukova (2). Bunicul matern al Mariei.

ALEXANDRU al III-lea, țar al Rusiei. „Unchiul Saşa“ (1845–1894). Căsătorit cu Dagmar, principesă a Danemarcei (cunoscută ulterior ca țarina Maria). Unchiul Mariei, fratele mamei ei.

ALEXANDRU I, rege al Iugoslaviei. „Sandro“ (1888–1934). Căsătorit cu Mignon*, principesă a României. Ginerele Mariei.

ALEXANDRA, principesă de Hohenlohe-Langenburg. „Sora Sandra“ (1878–1942). Născută principesă de Edinburgh. Căsătorită cu Ernst, principe de Hohenlohe-Langenburg. Cea de-a treia fiică a ducelui și a ducesei de Edinburgh. Soră a Mariei.

ALEXANDRA, regină a Angliei. „Mătușa Alix“ (1844–1925). Născută principesă a Danemarcei. Căsătorită cu Edward al VII-lea, rege al Angliei. Mătușă prin alianță a Mariei.

ALEXANDRA, țarină a Rusiei. „Alicky“ sau „Alix“ (1872–1918). Născută principesă de Hessa. Căsătorită cu Nicolae al II-lea, Țar al Rusiei. Vară primară a Mariei.

ALFONSO de Orléans și Bourbon, infante al Spaniei. „Ali“ (1886–1966). Căsătorit cu Beatrice, principesă de Edinburgh, sora Mariei. Cumnat al Mariei.

ALFRED, principe al Angliei. „Affie“, sau „Tata“ (1844–1900). Duce de Edinburgh, ulterior (după 1893) duce de Coburg. Al doilea fiu al reginei Victoria și al principelui Albert. Căsătorit cu Maria Alexandrovna, mare ducesă a Rusiei. Tatăl Mariei.

ALFRED, principe de Edinburgh (1874–1899). Unicul fiu al ducelui și al ducesei de Edinburgh. Fratele Mariei.

ANTON, arhiduce de Habsburg (1901–1987**). Căsătorit cu Ileana, principesă a României. Ginerele Mariei.

ANTONIA, principesă de Hohenzollern-Sigmaringen (l845–1913). Născută infantă a Portugaliei. Căsătorită cu Leopold, principe de Hohenzollern-Sigmaringen. Mama regelui Ferdinand al României. Soacra Mariei.

ASTOR, Pauline (1880–1972). Căsătorită cu colonelul Herbert Spender-Clay.

ASTOR, William Waldorf (1879–1952). Căsătorit cu Nancy Langhorne Shaw.

AUGUSTA, împărăteasă a Germaniei. „Dona“ (1858–1921). Născută principesă de Schleswig-Holstein. Căsătorită cu Wilhelm al II-lea, împărat al Germaniei. Vară prin alianță a Mariei.

BEATRICE, infantă a Spaniei. „Baby Bee“ (1883–1966). Născută principesă de Edinburgh. Căsătorită cu Alfonso, infante al Spaniei. Soră a Mariei.

BIBESCU, Martha, prințesă (1888–1973). Născută Lahovary. Căsătorită cu prințul George Valentin Bibescu. Scriitoare.

BORIS, mare duce al Rusiei (1877–1943). Căsătorit cu Zinaida Sergheevna Raşevskaia. Văr primar al Mariei.

BOYLE, Joseph Whiteside (1867–1923). Căsătorit cu Mildred Raynor (1) și Elma Louise Humphries (2). Căutător de aur în Klondike și aventurier.

BRĂTIANU, Ion (1822–1891). Om politic foarte important din România; l-a adus pe principele Carol de Hohenzollern-Sigmaringen în România. A murit înaintea sosirii Mariei în România.

BRĂTIANU, Ion II (1864–1927). Căsătorit cu prințesa Eliza Știrbey. De cinci ori prim-ministru al României și cea mai importantă figură politică din vremea Mariei.

CANTACUZINO, Maruca (datele necunoscute***). Născută Maruca Rosetti. Căsătorită cu Mihail Cantacuzino (1), George Enescu (2).

CAROL I, rege al României (1839–1914). „Unchiul Carol". Născut Karl, principe de Hohenzollern-Sigmaringen. Căsătorit cu Elisabeta, principesă de Wied. Unchi prin alianță al Mariei.

CAROL al II-lea, rege al României (1893–1953). Născut Carol, principe moștenitor al României. Căsătorit cu Jeanne Lambrino (1), Elena, principesă a Greciei (2), și Elena Lupescu (3). Fiul cel mare al Mariei.

CHARLOTTE, principesă de Saxa-Meiningen. „Verișoara Charly" (1860–1919). Născută principesă a Prusiei. Vară primară a Mariei.

CUZA, Alexandru Ioan (1820–1873). Principe. Primul domnitor al României și predecesorul imediat al Regelui Carol I.

EDWARD al VII-lea, rege al Angliei. „Unchiul Bertie" (1841–1910). Căsătorit cu Alexandra, principesă a Danemarcei. Unchi al Mariei, fratele mai mare al tatălui său.

EDWARD al VIII-lea, rege al Angliei. „David" (1894–1972). A abdicat și a luat titlul de duce de Windsor. Căsătorit cu doamna Wallis Simpson. Văr de-al doilea al Mariei.

ELENA, regină a României, „Sitta" (1896–1982). Născută principesă a Greciei. Căsătorită cu Carol al II-lea, principe moștenitor al României. Noră a Mariei.

ELISABETA, regină a României. „Mătușa Elisabeta" (1843–1916). Născută principesă de Wied. Căsătorită cu Carol I, rege al României. A scris sub pseudonimul Carmen Sylva. Mătușă prin alianță a Mariei.

ELISABETA, regină a Greciei. „Lisabeta" (1894–1954). Născută principesă a României. Căsătorită cu George al II-lea, rege al Greciei. Fiica cea mare a Mariei.

ERNST, mare duce de Hessa. „Ernie" (1868–1937). Căsătorit cu Victoria Melita (Ducky), principesă de Edinburgh (1), Eleonora, principesă de Solms-Hohensolms-Lich (2). Văr primar și cumnat al Mariei.

ERNST, duce de Saxa-Coburg și Gotha. „Străunchiul Ernst" (1818–1893). Căsătorit cu Alexandrina, principesă de Baden. Unchiul Mariei, fratele mai mare al bunicului ei Albert.

FERDINAND I, rege al României. „Nando" (1865–1927). Născut principe de Hohenzollern-Sigmaringen. Căsătorit cu Maria, principesă de Edinburgh. Soțul Mariei.

FERDINAND I, țar al Bulgariei. „Unchiul Ferdinand" (1861–1948). Născut principe de Saxa-Coburg și Gotha. Căsătorit cu Maria Luiza, principesă de Parma (1), Eleonora, principesă de Reuss (2). Văr îndepărtat, din casa de Coburg, al Mariei.

FRANZ FERDINAND, arhiduce de Austria (1863–1914). Moștenitor al Imperiului Austro-Ungar. Căsătorit cu contesa Sofia de Chotek. Asasinat la Sarajevo.

FRANZ JOSEPH I, împărat al Imperiului Austro-Ungar (1830–1916).

FRIEDRICH VIKTOR, principe de Hohenzollern-Sigmaringen. „Friedel" (1891–1965). Căsătorit cu Margareta, principesă de Saxonia. Nepot al Mariei.

FULLER, Loie (1862–1928), dansatoare americană.

GEORGE al V-lea, rege al Angliei. „Vărul George" (1865–1936). Căsătorit cu Victoria Mary, principesă de Teck (regina Mary). Văr primar al Mariei.

GEORGE al II-lea, rege al Greciei (1890–1947). Căsătorit cu Elisabeta, principesă a României. Ginere al Mariei.

HILL, Samuel (1857–1931). Căsătorit cu Mary Frances Hill. Antreprenor american.

ILEANA, arhiducesă de Austria (1909–****). Născută principesă a României. Căsătorită cu Anton, arhiduce de Austria (1), Ștefan Issărescu (2). Fiica cea mai mică a Mariei.

IONESCU, Take (1858–1922). Important om politic român din vremea Mariei. Șeful aripii progresiste a Partidului Conservator.

KIRILL, mare duce al Rusiei (1876–1938). Căsătorit cu Victoria Melita, principesă de Edinburgh (a doua căsătorie a acesteia). Văr primar al lui Nicolae al II-lea, țarul Rusiei, care a devenit pretendent la tronul Rusiei după Revoluție. Văr primar și cumnat al Mariei.

LAMBRINO, Jeanne. „Zizi" (1898–1953). Căsătorită cu Carol, principe moștenitor al României. Noră a Mariei.

LEOPOLD, principe de Hohenzollern-Sigmaringen (1835–1905). Căsătorit cu Antonia, infantă a Portugaliei. Socrul Mariei.

LUPESCU, Elena (1895–1977). Amantă, ulterior soție, a regelui Carol al II-lea.

MARIA, regină a României. „Missy" (1875–1938). Născută principesă de Edinburgh. Fiica cea mare a ducelui și a ducesei de Edinburgh. Căsătorită cu Ferdinand, rege al României. Subiectul cărții de față.

MARIA, principesă a Angliei. „Mama“ (1853–1920). Născută mare ducesă a Rusiei. Fiica țarului Alexandru al II-lea și a țarinei Maria. Căsătorită cu Alfred, principe al Angliei, a devenit ducesă de Edinburgh și mai târziu (după 1893) ducesă de Coburg. Mama Mariei.

MARIA, țarină a Rusiei. „Bunica împărătească“ (1824–1880). Născută principesă de Hessa și Rin. Căsătorită cu Alexandru al II-lea, țar al Rusiei. Bunica maternă a Mariei.

MARIA, regină a Iugoslaviei, „Mignon“ (1900–1961). Născută principesă a României. Căsătorită cu Alexandru I, rege al Iugoslaviei. A doua fiică a Mariei.

MARIA, țarină a Rusiei (1847–1928). Născută Dagmar, principesă a Danemarcei. Căsătorită cu Alexandru al III-lea, țar al Rusiei. Mătușă prin alianță a Mariei.

MARIA, mare ducesă a Rusiei (1890–1958). Căsătorită cu Wilhelm, principe al Suediei (1) și principele Serghei Putiatin (2). Vară primară a Mariei.

MARY, regină a Angliei. „Verișoara May“ (1867–1953). Născută Victoria Mary, principesă de Teck. Căsătorită cu George al V-lea, rege al Angliei. Vară prin alianță a Mariei.

MIRCEA, principe al României (1913–1916). Cel mai mic copil al Mariei.

NICOLAE al II-lea, Țar al Rusiei. „Vărul Nicky“ (1868–1918). Căsătorit cu Alexandra, principesă de Hessa. Văr primar al Mariei.

NICOLAE, principe al României. „Nicky“ (1903–1977). Căsătorit cu Jeanne Doletti (1) și Thereza Figueira de Mello (2). Al doilea fiu al Mariei.

SAINT-AULAIRE, contele Charles de (1866–1954). Diplomat francez în România.

SOFIA, regină a Greciei (1870–1932). Născută principesă a Prusiei. Căsătorită cu Constantin I, rege al Greciei. Vară primară a Mariei.

ȘTIRBEY, Prințul Barbu (1873–1946). Șeful curții regelui Ferdinand și principalul consilier al regelui. Căsătorit cu prințesa Nadejda Bibescu.

VICTORIA, regină a Angliei. „Regina Bunică“ (1819–1901). Căsătorită cu Albert, principe de Saxa-Coburg și Gotha. Bunica paternă a Mariei.

VICTORIA, împărătească a Germaniei. „Mătușa Vicky“ (1840–1901). Născută principesă a Angliei. Căsătorită cu Frederick al III-lea, împărat al Germaniei. Mătușă a Mariei.

VICTORIA MELITA, mare ducesă de Rusia. „Ducky“ (1876–1936). Născută principesă de Edinburgh. Căsătorită cu Ernst, mare duce de Hessa (1), și Kirill, mare duce al Rusiei (2). Soră a Mariei.

VOPICKA, Charles J. (1857–1935), ambasador american în România.

WILHELM al II-lea, împărat al Germaniei. „Vărul Willy“ (1859–1941). Căsătorit cu Augusta, principesă de Schleswig-Holstein (1), și Hermiona, principesă de Reuss (2). Văr primar al Mariei.

WILHELM, principe Moștenitor al Germaniei. „Vărul Bill“ (1882–1951). Căsătorit cu Cecilia, principesă de Mecklenburg-Schwerin. Văr de-al doilea al Mariei.

WILHELM, principe de Hohenzollern-Sigmaringen (1864–1927). Căsătorit cu Maria Teresa, principesă de Bourbon-Două Sicilii (1), și Adelgunde, principesă de Bavaria (2). Cumnat al Mariei.

* Mignon, sau Mărioara, a fost fiica reginei Maria. (*N. trad.*)

** Arhiducele Anton a murit în 1987, la trei ani după scrierea cărții. (*N. trad.*)

*** Maruca Cantacuzino, 1878–1969. (*N. trad.*)

**** Principesa Ileana (1909–1991) a trecut în neființă după apariția cărții. (*N. trad.*)

Partea întâi

Europa caselor regale

Capitolul 1

Precum rațele, Casa de Hanovra nu a dat părinți buni. Și-au călcat urmașii în picioare.

— Owen Morshead, bibliotecar al castelului Windsor

Dacă lucrurile ar fi fost aranjate ca de obicei în familia reginei Victoria — cu alte cuvinte, exact cum ar fi dorit regina —, tatăl Mariei a României nu s-ar fi căsătorit niciodată cu mama ei. Dar obiecțiile reginei nu au fost luate în seamă și, la 23 ianuarie 1874, a avut loc căsătoria dintre cel de-al doilea fiu al său, principele Alfred, duce de Edinburgh*, cunoscut în familie drept Affie, și marea ducesă Maria Alexandrovna, singura fiică a țarului.

Regina încercase de multă vreme să-l însoare pe Affie pe alte meleaguri. Cu 12 ani în urmă, îl plasase cu mână fermă într-un con de umbră, pregătind între timp terenul pentru întâlnirea fratelui mai mare, Bertie (Edward al VII-lea de mai târziu), cu grațioasa principesă Alexandra a Danemarcei. Victoria însăși îi scria fiicei celei mari, Vicky, principesă moștenitoare a Germaniei: „Affie ar fi gata s-o ia de nevastă imediat și, la drept vorbind, dacă B. ar refuza, i-aș recomanda lui Affie să se logodească și să se căsătorească cu ea peste trei ani. Va fi înstărit — are perspective frumoase și e un om fermecător."[1]

La vremea aceea, ducele de Edinburgh avea doar 18 ani. Perspectivele și starea lui materială însemnau moștenirea ducatelor germane de Coburg și Gotha. Deși la momentul respectiv regina îl prefera — pentru însurătoare — fratelui său mai mare, aceasta nu-și putea permite să ignore prioritățile dinastice: trebuia respectată ordinea de succesiune la tron. Victoria s-a simțit ușurată când principele de Wales s-a căsătorit cu principesa Alexandra (Alix) a Danemarcei, în martie 1863. A fost, însă, mai puțin mulțumită atunci când tânărul duce de Edinburgh nu și-a ascuns admirația pentru soția fratelui său; regina i-a mărturisit aceste temeri surorii lui mai mari, Vicky:

„Îți pot spune, confidențial, că facem tot ce ne stă în putință să-l ținem departe [pe ducele de Edinburgh] de Marlborough House [reședința principelui și a principesei de Wales], pentru că se dovedește mult prea îndrăgostit de Alix ca să-i permitem să stea prea mult pe acolo fără a distruge fericirea a toți trei, iar Affie nu are tăria de spirit (sau, mai curând, de principii și de caracter) pentru a rezista tentației, și asta seamănă cu un joc cu focul. Dragul de tata spunea întotdeauna că admirația și chiar dragostea nu sunt un păcat — și nici nu poți împiedica impulsurile naturale —, dar e de datoria ta să eviți tentația cu orice chip. Îți poți imagina cât de mult ne îngrijorează situația. Iar Affie e foarte dornic să se însoare și sper să-și poată canaliza afecțiunea cu multă statornicie, chiar dacă se va putea căsători de-abia peste doi ani."[2]

Dorința ducelui de Edinburgh de a-și găsi mireasă nu a fost un motiv atât de arzător pentru o logodnă rapidă, pe cât a fost ultima descoperire a mamei lui — „o lovitură dură" dată „constituției ei slabe și șubrezite"[3] — că nu mai putea avea încredere în el în privința femeilor. Obsesia reginei pentru puritate era moștenită de la răposatul ei soț, principele Albert, fiind combinată cu groaznicul exemplu al unchilor ei. Și pentru că Affie nu moștenise de la tatăl lui credința neclintită că omul poate rezista tentației, găsirea unei soții se dovedea imperioasă. „Tânăra principesă de Altenburg ar fi o partidă foarte bună", spunea regina, „ca și

principesa de Hanovra, și poate că nici principesa cea mai mare de Weimar nu se va face așa de urâtă…“[4]

Catherine, principesa de Oldenburg, se mândrea cu „dinți foarte buni și o piele frumoasă“[5], dar n-a reușit să-i fure inima prințului. Deși o găsea pe principesa Marie de Saxa-Altenburg „foarte drăguță, foarte înaltă… cu niște ochi mari, cenușii și gânditori“[6], sora lui, Vicky, auzise că tânăra „avea un aer bolnav, dinții stricați, era foarte ciolănoasă și avea mâini și picioare mari“![7] Vicky a mai șters-o de pe listă și pe principesa Wilhelmine de Württemberg; o găsea „foarte ștearsă, nu atât din cauza trăsăturilor, cât mai curând din cauza aspectului nesănătos și neglijent — un păr atât de neîngrijit și un ten urât“[8]. Lui Affie îi plăcea Frederika, principesă de Hanovra, dar regina a scos-o din cărți pe motive politice și de sănătate; pe lângă faptul că tatăl Frederikăi era orb, Casa de Hanovra fusese deposedată de tronul Angliei de Casa de Coburg, iar o căsătorie între cele două case ar fi fost interpretată drept o restaurație.

Cea mai potrivită candidată la mâna ducelui de Edinburgh era o principesă germană, Elisabeta de Wied, a cărei carte de vizită era impecabilă. Inițial, familia o văzuse ca posibilă consoartă a principelui de Wales, dar Vicky obiectase atunci, deoarece „nu i se părea bine-crescută“[9]. „Nu are un nas prea frumos și are bărbia cam lungă… nu prea arată ca o lady.“[10] Lăsând deoparte neajunsurile fizice, Elisabeta avea aspirații intelectuale și artistice care-i puneau pe gânduri pe cei din jur. Până și Vicky, o tânără de o inteligență remarcabilă, se simțea de multe ori jenată în prezența ei: „E atât de ciudată… spune niște lucruri câteodată, că nu știu unde să-mi îndrept privirea — roșesc toată — și vorbește atât de mult și râde atât de tare!“[11]

Odată principele de Wales însurat și riscurile îndepărtate, Vicky a privit-o mai atent pe principesa de Wied. „Am văzut-o pe Elisabeta de Wied… ieri“, îi scria reginei în 1864, „și mi-a plăcut foarte mult. A făcut mari progrese… Silueta și mersul nu-i vor fi niciodată grațioase, dar acum e o persoană foarte drăguță… Ai abandonat ideea de-a o căsători cu Affie?“[12]

Tânărul și frumosul duce de Edinburgh a fost trimis în Germania pentru a o întâlni pe principesa Elisabeta de Wied — confruntare din care s-a retras rapid. Ajuns la castelul Wied din pădure, a fost prezentat unei tinere îmbujorate, cu fața rotundă, care, aflând că ducele cântă la vioară, i-a cerut imperativ să le cânte, mamei și ei, chiar acolo, sub fagi. Jenat peste măsură de un asemenea recital în pădure, Affie nu s-a sinchisit prea mult de protocolul regal și a informat-o prompt pe mama Elisabetei că nu avea de gând să se însoare cu fiica ei sub niciun motiv.**

Evident, regina era descurajată în legătură cu cel de-al doilea fiu al ei. „De-ar găsi o prințesă care să i se potrivească și care să-i fie pe plac“, îi scria ea lui Vicky, „nu m-ar deranja prea mult cine ar fi. Opțiunile se împuținează și cred că e cazul să trecem peste dificultățile legate de religie — mă gândesc la religia greacă [Biserica Ortodoxă] — și cred că am putea trece cu vederea ușor, dacă ar exista persoana potrivită… Mă tem că Elisabeta de Wied (care mi-ar fi plăcut atât de tare) nu merge — pentru că n-o place deloc… Nu-ți dai seama cât de mult mă îngrijorează Affie.“[13]

În parte, îngrijorarea reginei era legată de poziția ducelui de Edinburgh în familia regală engleză. Pentru că era doar al doilea fiu al Victoriei, soția lui, oricare ar fi fost ea, ar fi urmat, în ordinea de succesiune la palatul Buckingham, după principesa de Wales (Alix) și principesa moștenitoare a Germaniei (Vicky). Ordinea de succesiune era o chestiune arzătoare între principesele zilei și, din păcate, șansele lui Affie de a-și găsi o partidă bună erau împuținate de statutul său.

Cu toate că, la împlinirea vârstei de 18 ani, ducelui de Edinburgh îi fusese oferit tronul Greciei — poziție care i-ar fi acordat viitoarei lui consoarte o coroană —, oferta a fost refuzată în numele lui de către regină. Și asta nu numai pentru că ea semnase un pact cu Franța și Rusia de a nu se atinge de tronurile din Balcani, ci și pentru că hotărâse împreună cu tatăl lui Affie, pe când acesta trăia, să-l așeze pe tânăr în altă parte. Deoarece principele de Wales avea să moștenească la un moment dat tronul Angliei, principele Albert și-a desemnat cel de-al doilea fiu la succesiunea ducatelor de Coburg și Gotha din Germania, titluri și teritorii deținute de ducele Ernst, fratele principelui Albert, care nu avea copii. Iar pentru regină, o hotărâre a soțului ei echivala cu o poruncă dumnezeiască. Affie trebuia să se supună deciziei luate de tatăl preaiubit înainte de moartea sa timpurie. Până atunci avea să-și urmeze cariera navală.

În 1866, la vârsta de 22 de ani, ducelui de Edinburgh i-a fost încredințată comanda navei *Galatea*, una dintre cele mai bine echipate și mai rapide nave ale vremii, la bordul căreia a făcut o serie de călătorii prin lumea întreagă, menite să transmită preocuparea reginei pentru supușii din teritoriile îndepărtate. În timpul

primului voiaj, care a culminat cu Australia, Affie a mâncat friptură de alpaca și porumbel wonga la grătar, cu ocazia unui banchet la Sydney, unde, după cum scria ziarul *Mail* din Sydney, „mesele au fost decorate cu mult bun-gust cu flori artificiale, parfumate special pentru această ocazie“[14]. A fost sărbătorit într-o manieră extravagantă și i s-a oferit tronul Australiei, caz în care și-ar fi detronat mama, urmând ca, mai apoi, ducele să supraviețuiască și unui atentat. În 1868 a revenit în Anglia, rănit și primit de toată lumea ca un erou nerecunoscut, cu excepția reginei. Succesul din străinătate nu putea compensa micile păcate filiale. „Mă tem că nu putem pune prea multă bază pe el“, îi scria regina lui Vicky, la câteva luni de la revenirea lui în țară, „și nici măcar nu pot avea încredere, nu mă pot bucura și nu mă simt în largul meu când e acasă. Căsătoria l-ar putea aduce pe calea cea bună, dar tare mă tem că va continua în același stil — câți nu fac așa!“[15]

La sfârșitul verii, ducele de Edinburgh și-a întâlnit viitoarea soție, pe marea ducesă Maria, fiica țarului Alexandru al II-lea al Rusiei.

Întâlnirea a avut loc prin intermediul cumnatei lui Affie, Alix, și al surorii ei, Dagmar — două principese daneze, una căsătorită cu moștenitorul tronului Angliei, iar cealaltă cu al Rusiei. Fiind foarte devotate una celeilalte și dorind să slăbească tensiunile dintre țările lor de adopție, tinerele au invitat membri ai Caselor de Hanovra*** și Romanov la reuniunile anuale ale familiei regale daneze. Acestea erau petreceri imense, unde erau primiți angajați ai curții și servitori personali. Politica era un subiect interzis. Cu una dintre aceste ocazii, în vara lui 1868, ducele de Edinburgh a întâlnit-o pe marea ducesă. Și cu toate că fiul reginei avea 24 de ani, iar fiica țarului doar 15, a hotărât să se însoare cu ea. Și pentru că Maria nu era deosebit de frumoasă, e posibil ca Affie să fi fost atras de reputația ei de cea mai bogată principesă din Europa. Cât despre ea, probabil că a fost impresionată de strălucirea unui bărbat mai în vârstă, proaspăt întors din călătorii exotice, convalescent în urma unui atentat. Ambele familii s-au opus deosebit de serios acestei căsătorii, încât s-au scurs patru ani înainte ca Affie să aibă curajul de a-i cere mâna, în mod oficial, marii ducese.

Chiar și după patru ani, țarul a refuzat să-și dea consimțământul pe loc. Alexandru al II-lea își adora singura fiică. Era asistenta lui, îi citea zilnic scrisorile și corespondența cifrată. Îi înțelegea problemele legate de mama ei, chinuită de o boală cronică, reușind, în același timp, să fie foarte apropiată de țarina șubrezită. Astfel, nu e deloc greu de înțeles cât de dureroasă era, pentru ambii părinți, ideea de a-și vedea fata măritată cu fiul Victoriei și plecată în Anglia. Propunerea inițială a ducelui de Edinburgh, trimisă pe canale diplomatice, a primit doar un răspuns călduț și a pus toată curtea rusă pe jar, în căutarea altui soț pentru principesă.

Țarina a făcut aranjamente ca fiica ei să-i întâlnească pe toți candidații potriviți și i-a explicat fratelui ei: „Țarul este în continuare *împotriva* căsătoriei cu Alfred… Pe de altă parte, Maria înclină mult mai mult spre el — mai ales spre poziția lui — decât spre Stuttgart, Strelitz sau Schwerin; dar, dacă mi-ai putea găsi un *prinț șarmant*, gata să stea în Rusia, eu una l-aș prefera oricăruia dintre ei.“[16] Alternativele la ducele de Edinburgh s-au dovedit o dezamăgire, astfel că în primăvara lui 1873 până și țarul s-a împăcat cu ideea căsătoriei.

În timp ce Romanovii nu știau ce să mai facă în legătură cu propusul mariaj, regina Victoria, o rusofobă înfocată, făcea, la rândul ei, tot ce-i stătea în putință pentru a se opune. Eventualitatea unei mari ducese ruse drept noră a făcut-o pe regină să uite până și hotărârea de a accepta diferențele religioase, atâta vreme cât ar fi existat „o principesă potrivită“. Regina l-a rugat pe prim-ministrul Gladstone să ia poziție împotriva căsătoriei. Iar când acesta a ezitat, regina i-a răspuns nemulțumită și tăioasă: „Domnul Gladstone nu pomenește un lucru, *singurul* lucru de care *într-adevăr* se tem regina, lordul Cairns și domnul Disraeli: posibilitatea ca principele Alfred să devină rege, soția lui fiind de religie greacă [ortodoxă]. Acest lucru ar fi de neconceput.“[17]

Când Gladstone i-a refuzat ajutorul, regina s-a folosit de un zvon adus de ambasadorul englez de la Sankt-Petersburg, conform căruia comportamentul nepotrivit al marii ducese cu cel puțin un tânăr, principele Golițîn, i-ar fi convins pe părinții ei s-o mărite. Vicky, la fel de pornită împotriva rușilor ca și mama ei, i-a scris acesteia spunându-i că țarul răspândea prin Berlin zvonuri urâte despre Affie. Instigată de prințesa moștenitoare a Germaniei, regina s-a plâns cu amărăciune despre o posibilă noră „cu maniere

ruseşti, pe jumătate orientale“[18].

Fiica ţarului avea, însă, o voinţă pe măsura viitoarei ei soacre. Îmboldită de ideea de a obţine un loc la una dintre cele mai mari curţi ale Europei Occidentale, marea ducesă Maria a apelat la ajutorul unui unchi, care l-a invitat la prânz pe ducele de Edinburgh, la unul dintre castelele lui din Germania. Când Affie a ajuns, Maria îl aştepta. Ducele a cerut-o de nevastă, ea a acceptat, logodna a fost aranjată. Ţarul i-a telegrafiat reginei Angliei: „Implorăm alături de Maiestatea Voastră binecuvântarea Domnului pentru dragii noştri copii şi vă recomandăm pe fiica noastră, care vă sărută mâna.“[19]

„Crima a fost comisă“[20], i-a telegrafiat regina lui Vicky.

Victoria a contracarat imediat şi i-a cerut lui Alexandru al II-lea să-şi aducă fiica în Anglia pentru inspecţie. Ţarul a refuzat să discute subiectul. „Bătrână nebună!“[21] a comentat el. La rândul ei, ţarina i-a telegrafiat reginei, oferindu-se s-o aducă pe Maria până la Köln, la jumătatea drumului dintre Sankt-Petersburg şi Londra. Victoria a luat foc. I s-a plâns lui Vicky, cea disponibilă mereu: ei, „o suverană şi o lady“, i se cerea să „alerge după ţarină“ — şi asta „în trei zile“! Principesa Alice de Hessa, a doua fiică a reginei, a făcut greşeala de a sugera că poate ar fi bine ca mama ei să călătorească la Köln. La urma urmei, ţarina, a cărei sănătate era deosebit de şubredă, ar putea fi afectată de căldura verii mai mult decât regina şi drumul s-ar dovedi un sacrificiu mai mare pentru ea. Victoria a ripostat: „Ai trecut *complet* de partea Rusiei şi nu cred, dragă copilă, că *tu* eşti cea care ar trebui să-mi spună *mie*, care am domnit cu *20**** de ani mai mult* decât împăratul Rusiei, care sunt decana suveranilor şi suverană *domnitoare*, ceea ce împărăteasa *nu* e — *ce să fac*. Cred că *ştiu şi singură*. Propunerea primită *miercuri*, de a călători la *Köln*… mâine, e unul dintre cele mai *puţin delicate* lucruri pe care le-am auzit vreodată… Cum aş putea eu să fiu gata, ca orice mică principesă, să alerg la prima chemare a *măreţilor ruşi* — cum *aş putea să fiu gata de călătorie în 24 de ore*? *Cred că absolut toată lumea* a fost şocată.“[22]

În spatele acestor minore chestiuni de statut se ascundeau serioase probleme de stat. În perioada 1860–1870, Rusia era, în ochii reginei Angliei, cel mai periculos rival dintre Marile Puteri. În 1873, anul căsătoriei ducelui de Edinburgh, ţarul a semnat un pact cu împăraţii Germaniei şi Austriei. În faţa acestei alianţe şi în urma recentei prăbuşiri a Franţei, Anglia şi regina s-au văzut izolate din punct de vedere politic şi diplomatic. Ruşii îşi doreau foarte mult mână liberă în Asia şi reveniseră la visul, vechi de generaţii, de a prelua Constantinopolul de la turci. De la Războiul din Crimeea, armata rusă înainta în Asia Centrală, ameninţând interesele englezilor în India.

Oricum, regina a reuşit să-şi depăşească obiecţiile iniţiale, iar în iulie 1872 îi scria prietenei sale, Împărăteasa Augusta a Germaniei: „Ştii că nu am dorit această alianţă, din diverse motive foarte serioase. În principal e vorba de religie şi de politică, pentru că aceste două aspecte mi s-au părut întotdeauna precare şi nesigure în Rusia. În ciuda tuturor dificultăţilor, însă, în ciuda îndoielilor şi prejudecăţilor de ambele părţi, căsătoria a fost aprobată, şi asta prin hotărârea tinerei înseşi, de unde încep să cred că aşa a fost voia Domnului.“[23]

Victoria avea obiceiul de a pune pe seama voinţei Atotputernicului lucrurile pe care ea nu le putea împiedica. Un lucru a putut şi pe acela l-a făcut — şi-a îndemnat fiul să fie un soţ bun şi credincios. El, însă, nu i-a făcut niciun fel de promisiuni.

Regina nu a participat la nunta fiului său; a trimis însă câţiva reprezentanţi de încredere. Arthur Stanley, decanul de la Westminster, trimis de regină pentru a oficia slujba anglicană de căsătorie, a fost uimit de dimensiunea Palatului de Iarnă — 1 600 de încăperi, 4 000 de locatari — şi surprins în mod foarte plăcut de căldura confortabilă a clădirii în luna ianuarie, în comparaţie cu umezeala şi curentul de la Buckingham şi de la Windsor. Soţia lui — Lady Augusta, care şi-a adus la Sankt-Petersburg „toate diamantele pe care şi-a permis să le împrumute!“ — a fost uluită de concurenţă: „…La drept vorbind, aici aproape că te plictiseşti de ele — marile ducese sunt literalmente pline din cap până în picioare de bijuterii — brâie, garnituri, fuste, corsaje, paruri cu pietre gigantice — şi smaralde, şi tot felul de alte pietre şi pietricele preţioase.“ Însă, pentru celelalte doamne venite din Anglia, neplăcerile provocate de murdărie depăşeau bucuria opulenţei. Lady Emma Osborne era nemulţumită nu doar de praful din palat, ci şi de absenţa igienei personale şi izbucnea în „crize“ ori de câte ori îşi dădea seama, „atunci când îi era prezentată vreo principesă, că aceasta nu era cu

nimic mai bună, din acest punct de vedere, decât vreun mujic".

Nici mireasa n-a izbutit să se ridice la nivelul așteptărilor musafirilor, care au fost dezamăgiți, după ce văzuseră fotografii foarte reușite ale marii ducese. „Nu poți să spui că-i tocmai frumoasă (n-ar fi drept s-o faci)", a spus Lady Augusta. Nu prea înaltă, cu părul negru și fața rotundă, cu tendință spre îngrășare și cu o atitudine cam directă, marea ducesă Maria nu atrăgea cu ușurință admirația. În absența trăsăturilor elegante și a politeților obișnuite la curte, părea o alegere foarte ciudată pentru ducele de Edinburgh. Dornică să găsească totuși ceva pozitiv de transmis acasă, Lady Augusta scria că principesa rusă era „o persoană practică, cu capul pe umeri și fără capricii". Contesa Tolstoi, guvernanta miresei, a explicat „atitudinea cam directă" a tinerei în fața străinilor drept o consecință a timidității și a insecurității. Contesa Tolstoi, o perfecționistă pisăloagă și excesiv de critică, era, de fapt, cea care îi inoculase neîncrederea în sine, care se putea citi pe fața tinerei sub forma unei încruntări permanente.

Oricum, îmbrăcată în brocart argintiu bătut în diamante, cu o mantie lucrată cu fir de argint și hermină și purtând un uriaș colier de diamante și o coroană tot cu diamante, fiica țarului era o mireasă „cu adevărat regală" — și o apariție cu adevărat mișcătoare. „A fost întotdeauna atât de fericită, încât nu are îndoieli", spunea Lady Augusta. „…A avut mereu parte de atâta dragoste, așa că i se pare normal ca acest lucru să se întâmple în continuare."[24]

În mod ciudat, mariajul lui Affie cu Maria nu a fost primul caz de atracție tinerească dintre curtea engleză și cea rusă. În 1839, cu 35 de ani în urmă, Victoria însăși se îndrăgostise de tatăl Mariei, când moștenitorul tronului rus, un tânăr de 21 de ani, înalt și zâmbitor, se afla într-o vizită în Anglia, iar ea era o fetiță mărunțică, de 20 de ani, deja regină de doi ani. Spre iritarea celor de la curte, Victoria și-a permis să se îndrăgostească de străinul fermecător și în onoarea lui a oferit două concerte, un spectacol de teatru, o recepție și două baluri. A fost cucerită de grația lui în materie de dans. „Marele duce este atât de puternic, încât în timpul piruetelor trebuie să ții pasul cu el, după care te răsucește repede, ca la vals, și ăsta e un lucru foarte plăcut." După ultimul bal, a notat în jurnal următoarele: „Niciodată nu m-am distrat atât de bine. Eram cu toții foarte veseli… M-am dus la culcare la trei fără un sfert, dar n-am putut adormi până la cinci dimineața… Sunt cu adevărat îndrăgostită de marele duce; e un tânăr foarte drăguț, e încântător."[25]

S-au reîntâlnit pentru a doua și ultima dată cu câteva luni după nunta copiilor lor, când Alexandru al II-lea a venit în Anglia într-o vizită de stat. „Tânărul foarte drăguț, încântător" urcase pe tron de aproape 20 de ani; Victoria își iubise și-și pierduse soțul neamț; iar Anglia și Rusia fuseseră dușmani în Războiul din Crimeea. În ciuda neîncrederii care se acumulase în ultimele două decenii, regina a fost mișcată. L-a găsit pe țar „foarte politicos, dar… teribil de schimbat, atât de subțire și fața lui arată așa de îmbătrânită, tristă și brăzdată de griji… Sunt 35 de ani de când m-am despărțit de el, aici, la Windsor, în iunie!"

Alexandru a fost și el atins de nostalgie. În timpul unui banchet dat în onoarea sa, fiind așezat între regină și fiica lui, a vorbit despre trecut și despre prima sa vizită în Anglia, și-a amintit de diferite încăperi ale castelului, de curtenii pe care-i întâlnise, oameni vârstnici acum, unii chiar morți. I-a spus reginei că „nu vede vreun motiv pentru ca țările noastre să nu aibă cele mai bune relații" și a promis să-i scrie personal în cazul în care vor apărea unele dificultăți. Regina a fost de acord.

Ochii țarului s-au umplut de lacrimi atunci când a vorbit despre Maria. „Vă mulțumesc din nou pentru bunătatea pe care i-ați arătat-o fetei mele", i-a spus el Victoriei. „O las în mâinile voastre: sper să rămână mereu demnă de sentimentele voastre."[26] Regina s-a aplecat spre Alexandru al II-lea, pentru a lua mâna noii sale nurori. Tânăra, asemenea tatălui ei, avea lacrimi în ochi.

În ciuda acestei scene încărcate de emoție, primii ani ai Mariei în calitate de ducesă de Edinburgh au fost plini de tensiuni, din cauza poziției ei la curte. Imediat după nuntă, țarul i-a scris reginei, spunându-i că, în Anglia, formula de adresare corectă pentru fiica lui ar trebui să fie aceea de „Alteță imperială", și nu de „Alteță regală". Victoria a fost furioasă, considerând sugestia un atac la adresa rangului ei; deși conducea un imperiu, era cunoscută drept regină.***** A declarat că nu-i păsa dacă titlul „imperială" era folosit atunci când cineva i se adresa nurorii ei, atâta vreme cât „regală" îl preceda, acesta fiind rangul ei *englez*.

Deoarece protocolul tradițional al curții prevedea că persoanele de rang imperial aveau prioritate în fața

celor care domneau peste simple regate, rușii au argumentat că noua ducesă de Edinburgh, fiind fiică de țar (adică împărat), ar trebui să aibă întâietate în fața principesei de Wales, fiică a unui simplu rege (al Danemarcei). Este evident că regina nu-i putea permite Mariei, soția celui de-al doilea fiu al său, să aibă un rang superior soției primului ei născut — ca viitoare regină a Angliei — sau superior propriei fiice, soția moștenitorului Imperiului German. Așa că Maria a fost plasată, în ordinea de succesiune la tron, după Alix, principesa de Wales, și Vicky, principesa moștenitoare a Germaniei. Obișnuită cu un tratament unic și plin de deferență, deoarece era singura principesă de la curtea tatălui său, Maria de Edinburgh și-a început viața în Anglia cu resentimente considerabile.

Regina trata cu pragmatism tot ceea ce nu putea schimba. Profita la maximum de calitățile noii sale nurori și-i accepta defectele. Dacă tânăra ducesă de Edinburgh ar fi fost mai maleabilă, cu siguranță că viața ei în Anglia ar fi fost mai fericită. Țarina îi scria unei rude: „Cât despre Maria, fie vorba între noi, Londra i se pare oribilă, aerul, mizerabil, mâncarea, groaznică, orele târzii, foarte obositoare, iar vizitele la Windsor și Osborne, plicticoase dincolo de orice închipuire.“[27]

La vârsta de douăzeci de ani, ducesa de Edinburgh sau nu voia, sau nu se putea obișnui cu viața mai relaxată de la curtea Angliei. Fiind străină, suferea de o combinație fatală între sentimentul de nonapartenență și cel de superioritate. A insistat foarte mult ca în noul ei cămin să fie păstrată eticheta strictă cu care era obișnuită de acasă. Nu-i era permis nimănui să-i întoarcă spatele. Singurul mod de a pleca din preajma augustei sale prezențe era acel tradițional mers cu spatele. Cei care nu se conformau primeau o privire ucigătoare și aveau parte de o morală pe măsură. Circula o anecdotă conform căreia, într-o zi, când ducele își însoțea mireasa prin grădinile uneia dintre reședințele de la țară, șeful grădinarilor a fost chemat pentru a accepta felicitările regale. Dornic să dispară cât mai repede, omul a observat că nu exista nicio poartă la o distanță rezonabilă, care să-i permită să se retragă de-a-ndăratelea. În loc să-i îngăduie bietului om să iasă cu demnitatea intactă, Maria a stat și l-a privit tot timpul, până ce grădinarul a reușit să dispară din câmpul ei vizual.

Pe măsură ce poveștile despre aroganța ducesei de Edinburgh se înmulțeau, oamenii, care gustau pe deplin picanteriile regale, au început s-o compare cu Alix, principesa de Wales, iar comparația era în defavoarea ducesei. Maria avea ghinionul să vină într-o lume în care cumnata ei avusese deja 11 ani în care să câștige iubirea poporului. Alix era frumoasă, Alix era plină de grație, Alix era permanent șarmantă și curtenitoare. Pe lângă aducerea pe lume a moștenitorilor, ea făcea absolut tot ce trebuia să facă o principesă — dădea petreceri, dansa, făcea sport. Ce importanță avea că nu era prea inteligentă?

De cealaltă parte, calitățile majore ale ducesei de Edinburgh erau cele intelectuale. După spusele lui Lady Randolph Churchill — mama lui Winston Churchill și una dintre puținele prietene apropiate ale ducesei —, Maria era o femeie „de o rară inteligență și excepțională educație… o lingvistă rafinată, care vorbește fluent câteva limbi… și care scrie la fel de bine (în aceste limbi)“.[28] Ca și soțului ei, Mariei îi plăcea muzica și cânta la pian mult mai bine decât cânta el la vioară.

Toate astea aveau, însă, prea puțină importanță pentru competiția în care se afla. Englezii erau impresionați de sport și dans — bineînțeles, și de frumusețe. Maria nu era nici pe departe frumoasă, iar silueta, care se rotunjea cu fiecare zi, ar fi calificat-o cu greu drept grațioasă. Nu încerca să fie nici foarte politicoasă — nu făcea aproape niciun efort ca să se facă plăcută poporului sau măcar curtenilor.

Viața în Anglia era, așadar, o dezamăgire cruntă pentru ducesa de Edinburgh. Pereții de piatră cenușie de la Buckingham sau de la Windsor erau mohorâți în comparație cu aurul și turcoazul palatelor din Sankt-Petersburg. Și nu numai că toată lumea de la curte era mult mai puțin elegantă, dar ea însăși arăta mult mai puțin impresionant. Bijuteriile sale extraordinare, care, în mod normal, ar fi trebuit să trezească admirație, o făceau pe regină să strâmbe din nas. Safirele ei, moștenite de la Ecaterina cea Mare, erau „prea bune“[29] pentru o femeie tânără, la fel și „minunatele diamante“.[30] Iar soțul ei, cunoscut pentru incapacitatea de a comunica, nu-i era de prea mare ajutor.

Frumos, cu părul negru și ochii albaștri, ducele de Edinburgh era permanent bronzat, datorită mării și soarelui. Spre deosebire de soția lui, avusese norocul să se nască cu o figură care-i camufla „temperamentul antipatic“ și „cea mai incredibilă lipsă de tact“.[31] Luptându-se toată viața cu o jenantă predispoziție de a

plânge, ducele reușise, în sfârșit, să-și suprime orice formă de exprimare a emoțiilor. Așa cum avea să scrie mai târziu fiica lui, regina Maria a României: „Tata… era o persoană foarte liniștită, vorbea puțin și chiar era uneori cam taciturn. Dacă mă gândesc bine, nu eram niciodată în contact cu el pe de-a-ntregul.“[32] Acest control emoțional câștigat cu mare greutate a căscat o prăpastie între Affie și soția lui. Maria era singură chiar și atunci când ducele revenea de pe mări.

Pentru lumea exterioară, ducele de Edinburgh era prințul englez perfect — comandant de marină, sportiv entuziast, trăgător excelent. În cercurile regale era privit cu mai puțină admirație. „Nu există vreun ofițer care să-și cunoască îndatoririle mai bine ca el sau care să fie mai devotat — și, cu toate astea, ei bine, nimeni nu-l place“[33], spunea secretarul fratelui său mai mare. Una dintre nepoatele lui comenta: „Unchiului Alfred îi plăceau traiul ușor și sportul și îndrăgea băutura peste măsură.“[34]

Ducesa de Edinburgh punea incapacitatea soțului ei de a comunica pe seama „educației lui foarte englezești“. Lipsit de toleranță față de interesele intelectuale și culturale ale soției lui, ducele făcea crize de nervi din cauza pasiunii ei pentru lectură, pentru conversațiile serioase sau pentru teatru. Mai târziu, ducesa avea să spună că toată viața nu s-a simțit decât ca „amanta legală“ a soțului ei — postură „pur și simplu degradantă“ pentru fiica unui țar.[35]

Ducele de Edinburgh era o persoană zgârcită. Propriul său secretar, Sir John Cowell, spunea că preocuparea lui pentru bani „era aproape o boală“.[36] Cu banii nevestei, însă, era mai puțin grijuliu. Și nici nu trăgea linie între averea lui personală și cea a Imperiului Britanic. În timpul călătoriilor oficiale prin colonii, călătorii făcute pe banii guvernului, a primit o seamă de obiecte de artă spre a-i fi date mai departe mamei sale. Ducele de Edinburgh le-a păstrat în colecția lui particulară.

Alegerea unei soții în funcție de avere nu era un lucru de mirare în ce-l privea pe ducele de Edinburgh, așa cum căsătoria cu un soț dintr-o importantă familie regală era conformă cu personalitatea Mariei. Mariajul lor nu a fost vreun succes personal sau politic. Lumea spera că alianța dintre fiul reginei și fiica țarului va detensiona relațiile anglo-ruse, dar s-a dovedit a fi doar o chestiune dinastică irelevantă. Din contră, tot ce a reușit uniunea ducelui și
a ducesei de Edinburgh a fost să-i plaseze în mijlocul unei furtuni internaționale, care s-a întețit în primii ani ai căsniciei lor și care amenința să arunce Anglia și Rusia într-un război deschis.

În 1877, sub presiunea politică de acasă, țarul Alexandru al II-lea s-a folosit de revoltele creștine din Imperiul Otoman ca să-i declare război sultanului. Sub pretextul de a-i salva pe martirii creștini din provinciile balcanice stăpânite de turci, Rusia viza, de fapt, preluarea controlului asupra Balcanilor și cucerirea Constantinopolului. Rușii puseseră ochii de aproape o mie de ani pe orașul cupolelor și al minaretelor, aflat la trecerea din Marea Neagră în Mediterana. Prin Bosfor, apoi în Marea Marmara, iar de aici prin strâmtoarea lungă de 40 de mile a Dardanelelor, se ajungea în apele calde și devenea accesibil comerțul cu Occidentul. Armata rusă și-a început marșul prin România, una dintre provinciile turcești care se zbătea să-și câștige independența.

Regina Angliei a considerat declarația de război a țarului drept un afront personal. Și, pe măsură ce armata rusă avansa spre Constantinopol, șase nave de război britanice, una dintre ele sub comanda ducelui de Edinburgh, au primit ordin să se îndrepte spre Marea Marmara, lucru care l-a speriat pe țar și l-a făcut să-și oprească armatele cu șase mile înainte de intrarea în Constantinopol. În schimb, a reușit să forțeze un tratat secret cu turcii. Tratatul de la San Stefano, care plasa întreaga Peninsulă Balcanică sub dominație rusă, a înfuriat-o pe regină într-atât, încât aproape că a reușit să transforme un incident minor între ducele de Edinburgh și doi nepoți ai țarinei într-o chestiune de stat.

Ofițerii străini au primit permisie când armata rusă a ajuns la marginea orașului Constantinopol. Printre ei se afla principele Alexandru al II-lea de Battenberg (Sandro), un nepot neamț al țarinei. Așa cum era obiceiul în familiile regale din vremea aceea, fratele lui Sandro, principele Louis******, era ofițer în marina militară britanică, pe nava *Sultan*, alături de ducele de Edinburgh. Invitat la bord de Louis, Sandro a fost primit de duce și de echipaj „cu o *prietenie extraordinară*“, i s-a făcut turul vasului și a fost prezentat comandantului flotei din Mediterana a Maiestății Sale.

Interludiul ar fi rămas o scurtă întâlnire de familie, dacă regina n-ar fi aflat de vizita lui Sandro tot atunci

când a aflat și despre tratatul pe care rușii îl impuseseră turcilor. Furioasă că pierdea controlul asupra Orientului, regina i-a acuzat pe duce și pe Louis că au relații cu „un spion rus". A ordonat ca fiului ei să i se ridice comanda vasului atâta vreme cât acesta rămânea în apele portului Constantinopol și să fie admonestat de Amiralitate. Principele Louis a fost chemat înapoi în Anglia. Una dintre surorile lui Affie spunea că fratele ei n-ar mai trebui să-și arate fața în Anglia, iar alta, că-i este rușine să-i fie rudă.

Furia reginei nu a durat mult și aceasta a remediat situația. Ducele de Edinburgh nu trebuia dojenit, iar transferul principelui Louis nu era unul disciplinar. S-a descoperit mai târziu că ambasadorul britanic la Constantinopol fusese atât de iritat că întâlnirea de familie fusese aranjată de ambasadorul german, încât a conceput intenționat raportul în termeni care să stârnească mânia reginei.

Ceea ce nu era deloc greu de realizat. În scrisorile către Affie, regina a continuat să atace Rusia, fără să-și dea seama că tot ce spunea era imediat repetat la Sankt-Petersburg. „Cuvintele insultătoare ale reginei… la adresa țarului și a poporului rus sunt demne de o țață", a spus țarina, care nu avea o părere mult mai bună nici despre ducele de Edinburgh: „Mare păcat că fiul ei nu are mai mult caracter."[37]

După nouă luni de război dur, rușii, cu forțele scăzute și moralul zdruncinat, s-au văzut nevoiți să supună victoria asupra turcilor unei conferințe internaționale de pace. Congresul de la Berlin s-a reunit în 1878, sub conducerea lui Otto von Bismarck, pentru a rezolva pretențiile teritoriale ale Rusiei, Austro-Ungariei și Angliei, în urma războiului. Condițiile acordului de pace au fost considerate acceptabile de toate părțile, cu excepția Rusiei și a micului principat al României, recent emancipat de sub turci. Rusia s-a plâns că tot ceea ce a primit în schimbul vieților pierdute și al banilor cheltuiți a fost returnarea teritoriilor care-i aparținuseră anterior. României, care câștigase pentru țar bătălia crucială a războiului, i se cerea să-i cedeze Rusiei bogata provincie a sudului Basarabiei. Regina Angliei, care regreta „că Rusia s-a ales cu ceva", se simțea, totuși, „foarte triumfătoare".[38]

Pe durata acestei crize internaționale, ducele și ducesa de Edinburgh și-au stabilit căminul în Anglia și și-au întemeiat o familie. Prima lor fiică, Maria, avea să devină peste o vreme regină a României — una dintre țările emancipate de sub turci și recunoscută pentru prima dată ca stat independent la sfârșitul Războiului Ruso-Turc. România și-a sărbătorit nașterea oficială în 1878. Maria, nepoata reginei Angliei și a țarului Alexandru, s-a născut la 29 octombrie 1875 — cu trei ani înaintea viitoarei sale țări.

* Ultima persoană care a deținut acest titlu înaintea principelui Philip, soțul M.S. Regina Elisabeta a II-a, actuala regină. (*N. a.*)

** Elisabeta de Wied s-a căsătorit, în cele din urmă, cu bărbatul care avea să devină regele Carol I al României. Și-a câștigat și un renume de scriitoare, sub pseudonimul Carmen Sylva. Dar mai important pentru povestea noastră este faptul că urma să joace un rol major în viața fiicei celei mari a ducelui de Edinburgh, Maria, cea care a devenit principesa moștenitoare a României și care i-a urmat la tron. (*N. a.*)

*** Abia după 1917, Casa Regală Britanică a devenit cunoscută sub numele Casa de Windsor. (*N. a.*)

**** Cu cifre supradimensionate în original. (*N. a.*)

***** În 1876, la doi ani și jumătate după căsătoria ducelui, Victoria s-a proclamat „regină-împărăteasă", printr-un Decret al Ordinelor Regale, dar titlul a fost folosit rar. (*N. a.*)

****** Ulterior, comandant suprem al Flotei Atlanticului a Maiestății Sale și marchiz de Milford Haven, tatăl contelui Mountbatten de Burma. (*N. a.*)

Note:

1 Roger Fulford, ed., *Dearest Mama,* p. 53.

2 *Ibid.,* p. 213.

3 *Ibid.,* p. 107.

4 *Ibid.,* p. 56.

5 *Ibid.,* p. 258.

6 *Ibid.,* p. 262.

7 *Ibid.,* p. 265.

8 *Ibid.,* pp. 177–178.

9 Roger Fulford, ed., *Dearest Child,* p. 290.

10 *Ibid.,* p. 224.

11 *Ibid.*, pp. 311–312.

12 Fulford, *Dearest Mama,* p. 344.

13 Roger Fulford, ed., *Your Dear Letter,* p. 147.

14 Brian McKinley, *The First Royal Tour,* p. 141.

15 Fulford, *Your Dear Letter,* p. 205.
La sfârșitul acelei veri [1868]: Sursele menționează vara anului 1869 și pe cea a anului 1871 ca date când ducele de Edinburgh și marea ducesă Maria s-au întâlnit pentru prima dată. Niciuna dintre aceste date nu este, însă, corectă. În

vara anului 1869, ducele se afla la bordul vasului *Galatea*, între Tahiti și Japonia. Și atâta vreme cât, în iulie 1869, regina încerca să-l convingă pe Gladstone să ia poziție împotriva căsătoriei, din cauza confesiunii ortodoxe a Mariei, e probabil ca tinerii să se fi întâlnit înaintea acelei date. Nu rămâne, deci, decât anul 1868, când ducele a revenit acasă pentru a se reface de pe urma unei răni prin împușcare — ar fi singura vară pe care ducele a petrecut-o în Europa, în perioada 1867–1871.

16 Contele Egon Corti, *The Downfall of Three Dynasties,* p. 212.

17 Philip Guedalla, *The Queen and Mr. Gladstone,* p. 246.

18 Elizabeth Longford, *Queen Victoria,* p. 394.

19 E.M. Almedingen, *The Emperor Alexander II*, p. 262.

20 Longford, *op. cit.,* p. 393.

21 Corti, *op. cit.,* p. 214.

22 Longford, *op. cit.,* pp. 394–395.

23 Hector Bolitho, ed., *Further Letters of Queen Victoria from the Archives of the House of Brandenburg-Prussia,* p. 198.

24 Decanul de la Westminster și Hector Bolitho, eds., *Later Letters of Lady Augusta Stanley,* pp. 204–29 *passim.*

25 Longford, *op. cit.,* p. 116.

26 George Earle Buckle, ed., *The Letters of Queen Victoria,* seria a doua, vol. II, pp. 337–338.

27 Corti, *op. cit.,* p. 216.

28 Doamna George Cornwallis-West, *The Recollections of Lady Randolph Churchill,* p. 238.

29 E.E.P. Tisdall, *Marie Fedorovna, Empress of Russia,* p. 72.

30 Meriel Buchanan, *Queen Victoria's Relations,* p. 116

31 Charles Morris și Murat Halstead, *Life and Reign of Queen Victoria,* p. 268.

32 Maria, Regina României, *The Story of My Life,* p. 245.

33 Giles St. Aubyn, *Edward VII*, *Prince and King,* p. 291. (Sir Henry Ponsonby îl citează pe Sir Henry Keppel, amiral în Marina britanică, atunci când spune: „Nu există vreun ofițer… mai devotat." Restul citatului sunt cuvintele lui Ponsonby însuși.)

34 A.S.R. Principesa Alice, Contesă de Athlone, *For My Grandchildren,* p. 86.

35 ANR V, 1787/1895, 10 decembrie 1895, ducesa de Coburg către regina Maria.

36 Longford, *op. cit.,* p. 398.

37 Corti, *op. cit.*, pp. 241–244.

38 Longford, *op. cit.*, p. 414.

Partea a doua

COPILĂRIA ȘI CĂSĂTORIA

CAPITOLUL 2

Am crescut ca o mică persoană cu maniere excesiv regale, plină de propria-mi importanță, având convingerea că strălucirea noastră, asemenea soarelui, era o realitate incontestabilă.

— Regina Maria a României

Înălțimea sa regală și imperială, ducesa de Edinburgh, a născut o principesă astăzi la ora 10:30. Alteța sa regală și imperială și micuța principesă se simt perfect"[1], glăsuia sec o scurtă notă telegrafiată ziarului *Times* din Londra de la castelul Eastwell Park din Kent. Era semnată de cei trei doctori care au asistat la nașterea viitoarei regine Maria.

Copila a fost botezată Maria Alexandra Victoria — principesă a Marii Britanii și a Irlandei. Regina n-a fost mulțumită, considerând că Victoria ar fi trebuit să-i fie primul prenume și nu al treilea. Dar asta nu avea o prea mare importanță practică. În familia de Hanovra, toată lumea, cu excepția reginei, avea o poreclă. Micuței avea să i se spună Missy.

Înaintea lui Missy, părinții ei au mai avut un băiat, născut chiar în anul căsătoriei lor și botezat Alfred, după tatăl său. După Missy a mai urmat o fetiță. A doua principesă, născută la numai un an și o lună distanță, le-a dat ducelui și ducesei de Edinburgh o altă șansă de a-i face pe plac reginei, astfel că au botezat-o Victoria Melita; porecla ei era Ducky. După ea a urmat principesa Alexandra, sora Sandra, născută în 1878. Cinci ani mai târziu s-a născut principesa Beatrice, căreia i se va spune toată viața Baby Bee.

Pe durata staționării ducelui cu Marina regală în Anglia, familia și-a împărțit timpul între cele câteva reședințe din insulele britanice: Eastwell Park, în Kent, unde-și petreceau sezonul de vânătoare și Crăciunul; Clarence House, la Londra, unde locuiau în sezonul monden; și Osborne Cottage, pe Insula Wight, unde-și petreceau verile. Acolo, în palatele ducale, a crescut Missy, ferită de lumea exterioară de zeci de doici, guvernante și servitoare. Și pentru că-și vedea tatăl foarte rar, irascibilitatea lui nu i-a tulburat cu nimic rutina zilnică. A avut o copilărie impecabilă, neatinsă de nicio urmă de pregătire pentru viață.

Eastwell House din Kent era locul său preferat — un conac cenușiu, cu patru etaje, așezat într-un parc minunat, înconjurat de pajiști nesfârșite, grădini ordonate și un zid lung de 11 mile. Vitele pășteau în parc și căprioarele alergau în păduri. Casa era atât de mare, încât Missy și frații ei nu-i puteau da de capăt.

Pe cât de mult îi plăcea Eastwell Park, pe atât de puțin o atrăgea Clarence House. Singurul lucru interesant pe care-l avea de oferit reședința din Londra a ducelui și ducesei de Edinburgh era o grădină întreținută perfect. Ieșirile erau limitate la aleile îngrijite — și, deci, neinteresante din Green Park — și la vizitele ocazionale în grădinile reginei de la palatul Buckingham, unde erau câteva locuri cu vegetație înaltă, tocmai bune pentru joacă. La Clarence House existau două atracții, ambele, saloane de primire. Primul era Salonul chinezesc, plin de curiozități adunate de tatăl lui Missy din călătoriile pe mare. Al doilea găzduia colecția de Fabergé a ducesei — acele obiecte decorative* atât de dragi Romanovilor, sculptate în jasp, malachit, lapislazuli și cuarț, sau lucrate în email și montate în aur, bătute cu diamante.

Cea mai importantă persoană din copilăria lui Missy a fost sora ei Ducky. Deși cu un an mai mică, aceasta era mai înaltă și toată lumea o credea sora mai mare. Nu era la fel de frumoasă ca Maria, care, cu

părul blond și ochii de culoarea safirului pal, era frumusețea recunoscută a familiei încă de când avea cinci ani. Ducky avea și un caracter mai dificil — era meditativă, geloasă, păstra supărarea când i se făceau observații. Dar, pentru Missy, culorile mai închise ale lui Ducky indicau o natură mai pasională, iar toanele ei i se păreau calități. „Mai țin și acuma minte senzația pe care o aveam când mi se peria părul; aveam o coamă imensă, despre care surorile mele ziceau că-i «galbenă», dar mie-mi plăcea să cred că era «de aur», și de care bătrâna mea doică, Pitcathly… era nemaipomenit de mândră. Pieptănat, stătea înfoiat în toată splendoarea, pentru că Nana ne curăța, ne țesăla și ne pomăda ca pe niște căluți și parcă mai simt și azi cum îmi răsuceam umerii ca să-mi văd cu coada ochiului coama strălucitoare. Dar bătrâna Nana o iubea pe Ducky… mai mult; Ducky avea bucle castanii ca un tirbușon, pe care Nana le răsucea pe deget."

Preferința doicii pentru sora cu un temperament mai sobru o făcea pe Missy să nu fie prea mulțumită de propria personalitate, veselă și deschisă. De altfel, tânăra principesă nu avea cum să nu observe cât era de diferită și de mama ei, care traversa anii căsniciei într-o stare de permanentă nemulțumire. Viața la curte nu era deosebit de veselă, cel puțin în Anglia. Totul se învârtea în jurul reginei Victoria, îmbrăcată invariabil în mătase neagră și purtând bonetă albă, de văduvă. Missy era dusă cu regularitate să-și viziteze bunica.

„Tăcerea din jurul ușilor bunicii îți făcea teamă, era ca și cum mă apropiam de misterul unui sanctuar. Coridoare cufundate în liniște, acoperite de covoare moi, duceau spre apartamentele bunicii… iar cei care ne conduceau… vorbeau în șoaptă și pășeau ușor… Ușile se deschideau una după alta fără zgomot, parcă treceam prin anticamera unui templu, înainte de a ajunge la misterul final, la care doar cei inițiați aveau acces…

Și când ușile se deschideau, în cele din urmă, o vedeam pe bunica, șezând acolo, nicidecum ca un idol, nicidecum înfricoșătoare, din contră, cu un zâmbet mic și blând, aproape la fel de timidă ca noi, copiii, astfel încât conversația nu se lega prea ușor de nicio parte. Cea mai mare parte a conversației se purta în jurul educației și purtărilor noastre… Am, așa, un sentiment că bunica era la fel de ușurată, în sinea ei, ca și noi, copiii, când audiențele luau sfârșit."

Vizitele la regină erau mult mai distractive ori de câte ori venea și ducesa și o ținea pe regină de vorbă. Nemaifiind obligate să asculte prelegeri de morală, Missy și surorile ei erau libere să exploreze împrejurimile. Apartamentele reginei, mirosind permanent a flori de portocal, erau pline de comori fascinante, precum botgrosul certăreț și „fotografiile cele misterioase cu oameni morți". Printre acestea, cele mai numeroase îl reprezentau pe principele Albert, bunicul lui Missy: „Tablouri și gravuri, statui, miniaturi și fotografii. Bunicul în uniformă militară de gală. Bunicul în roba Ordinului Jartierei. Bunicul cu kilt, în haine civile, pe cal, la masa de scris, cu câinii, cu copiii, în grădină, la munte. Bunicul ținând în mână niște documente oficiale. Bunicul și iubita lui soție, care-l privea îndrăgostită. Bunicul era cu siguranță spiritul prevalent al acestor încăperi", scria Maria.

Așa cum fusese convenit înainte de nuntă, ducesa, ortodoxă rusă, și-a crescut copiii în confesiunea anglicană, deși le permitea uneori să intre în capela ei. Ducesei de Edinburgh nu-i era greu să-și urmeze conștiința, pentru că avea permanent în serviciul ei un preot ortodox și doi dascăli ruși. Combinația dintre tămâia amețitoare, icoanele vechi și „răscolitoarele cântări rusești" le inspira, inevitabil, teamă copiilor Edinburgh. Deși regina Maria a declarat la un moment dat că n-a vrut niciodată să-și schimbe credința cu cea a mamei sale, simplul fapt că „stătea lângă ea când se ruga și se închina cu smerenie" o făcea pe fată „să se simtă foarte aproape de Sfânta Sfintelor".

Ducesa de Edinburgh nu se deosebea de ceilalți adulți pe care-i observa Missy doar prin practicile religioase. Înfățișarea ei era alta decât a contemporanelor. Vocifera împotriva modei zilei, probabil pentru că nu se potrivea stilului său, după care, atunci când moda era *passé*, o adopta. Pentru că silueta n-o avantaja, evita rochiile fastuoase, preferând jachetele și fustele practice. Purta niște cizme „cu formă ciudată", cu fundițe de piele pe bot. Acestea erau comandate la Sankt-Petersburg și aveau o formă identică pentru ambele picioare; ducesa considera „o prostie să-ți imaginezi că ai putea avea nevoie de un pantof stâng și unul drept; era mult mai rațional să fie amândoi la fel".

De când era mică, Missy înțelesese că ciudățeniile mamei ei „o izolau adeseori de cei din jur". Cu toate că ducesa de Edinburgh stăpânea arta conversației la perfecție, i se părea o pierdere de vreme s-o practice la

curte. Deoarece a reușit cu mare dificultate să-și controleze timiditatea, ducesa insista ca fetele ei să învețe să discute cu ușurință și le punea să exerseze, perorând în fața unor scaune goale. Nimic nu era mai trist decât „o principesă care nu deschide gura", spunea ea. „Pe lângă asta, e și foarte nepoliticos."

Fetele crescute în epoca victoriană trebuiau să-și ocupe permanent timpul cu o activitate manuală. Tricotatul se număra printre favoritele ducesei, iar fetele erau obligate să tricoteze ciorapi, în timp ce guvernantele le citeau povești. De-a lungul întregii sale vieți, regina Maria nu a fost văzută niciodată în orele de răgaz fără un lucru de mână.

Copiii au fost educați să mănânce ce li se dădea, pentru că era jignitor față de gazdă să-i refuzi mâncarea:

„— Da' dacă nu-i bun, mamă?

— Te porți ca și cum ar fi bun.

— Da' dacă-ți face greață?

— Atunci o să vomiți, dar te rog să aștepți până acasă. Ar fi deosebit de jignitor să vomiți în casa oamenilor!"

Sănătatea era o chestiune foarte importantă pentru ducesă. „Copii, nu-i lăsați pe englezi să vă convingă că anumite mâncăruri nu pot fi digerate; totul e digerabil pentru un stomac sănătos, dar englezii își strică digestia din fragedă copilărie, imaginându-și că nu pot mânca una sau alta. Eu am mâncat întotdeauna orice; nimeni nu vorbește despre digestie în Rusia, e un subiect deosebit de neplăcut și, mai ales, nu e potrivit pentru conversația de salon."

Copiilor Edinburgh nu li se permitea niciodată să fie bolnavi. „Nu trebuie să vă văitați niciodată de o durere de cap și nici să-i cedați, o răceală nu vă ține în casă, febra nu ține la pat." Micile neplăceri de felul acesta erau tratate cu pastile și remedii pe care ducesa le comanda în cantități suficiente din Rusia, argumentând că doctoriile englezești erau bune doar pentru cai. Nici părerea ei despre medicii englezi nu era mai bună.

Negăsindu-și locul și fiind foarte nefericită în Anglia, ducesa de Edinburgh și-a dedicat întreaga viață copiilor. „Mama era cea care rezolva totul", scria, la un moment dat, regina Maria; „la mama ne duceam când aveam un necaz, mama ne săruta la culcare, ne ducea la plimbare sau cu caleașca. Mama ne certa sau ne lăuda, ne spunea ce avem voie să facem și ce nu. Mama ne iubea cu pasiune. Toată viață și-a dedicat-o copiilor, eram punctul central și suprem al existenței ei."

A trăit pentru ei, dar era foarte greu de mulțumit. Pentru a obține un cuvânt de laudă, Missy nu trebuia niciodată să-i pună la îndoială opiniile sau să se abată de la ideile ei fixe. „Era… suverana care domnea peste căminul ei, cea care… te făcea să simți că deținea puterea peste bine și rău." Ducesa și-a păstrat mereu această atitudine, chiar și atunci când fetele au ajuns la maturitate. „N-ar fi fost atât de singură", scria Maria, „dacă ar fi avut mai multă încredere în copiii ei."

Exista un anumit domeniu în care ducesa de Edinburgh a avut mai mult succes decât rudele ei din familia regală engleză. Ceilalți copii ai Victoriei și soții sau soțiile lor trăiau într-o stare de profundă admirație și spaimă față de „«scumpa mamă»; evitau mereu să-i discute hotărârile, iar vetoul ei îi făcea să tremure".[2] Spre deosebire de ceilalți, ducesa nu era intimidată de regină și chiar îi scria mamei sale: „Trebuie s-o faci să tragă o spaimă bună și atunci va bate în retragere."[3] E posibil ca bravura ei să se fi sprijinit pe independența financiară. Dar oricare ar fi fost cauza, ducesa de Edinburgh era cunoscută celor din afară drept „singurul membru al familiei regale britanice pe care Maiestatea Sa nu încearcă să-l domine".[4]

Copiii Edinburgh au crescut în mijlocul unui număr considerabil de unchi, mătuși și veri. Favorita lui Missy era principesa de Wales — mătușa Alexandra. Prima ei amintire legată de această frumusețe a fost din vremea unei partide de vânătoare, la conacul părinților, în Kent. Era ora ceaiului și copiii Edinburgh au fost aduși jos, pentru a le fi arătați adulților. Deodată a apărut o creatură superbă, într-o rochie de catifea roșie, cu o trenă lungă, minunată. „M-a uluit, categoric", își amintea regina Maria. „Am rămas mută de admirație și vă puteți închipui încântarea care m-a cuprins când creatura învești mântată în catifea, care-și spunea mătușa Alix, s-a oferit să vină sus, să vadă cum făceam baie! Stătea acolo, în minunata rochie rubinie, iar eu o priveam fascinată, pe deasupra buretelui, eram vrăjită și mi-era groază să nu se risipească încântătoarea creatură."

Principele de Wales (ulterior regele Edward al VII-lea) era altfel. „Nu eram prea siguri dacă ne plăcea

unchiul Bertie; ne trata prea de sus… iar noi nu eram suficient de mari pentru a cădea pradă farmecului său.“ Nici pe mătușa Vicky, principesa moștenitoare (și ulterior împărătească) a Germaniei, n-o iubea Missy prea mult. Zâmbetul ei „fabricat“ aducea „cu o mușcătură“, ceea ce o punea pe nepoată în gardă. În general, unchii și mătușile britanice nu erau satisfăcători, și asta din cauza indiferenței pe care le-o arătau celor tineri. „Chiar și tatăl nostru avea aerul acela absent, caracteristic familiei; de multe ori privea prin tine.“

Ramura rusă a familiei era total diferită. Unchii din partea Romanovilor erau bărbați imenși, care miroseau a țigări și a piele și, spre deosebire de cei din ramura de Hanovra, le dădeau multă atenție copiilor. „Erau, într-un fel, mult prea conștienți de prezența noastră, ne șicanau fără milă; permanent, în orice ocazie, publică sau altminteri, ne șicanau.“

Unchiul Sașa, fratele mamei ei (ulterior țarul Alexandru al III-lea), era capul răutăților. Unchiul Sașa, de care istoria-și va aminti cu mai puțin drag decât nepoata sa, era un uriaș herculean, care-și lua mai tinerii membri ai familiei în excursii și-i îndemna la tot felul de farse. Când Missy era mică de tot, a inventat un joc minunat, cu o plasă imensă, întinsă bine deasupra solului. Ideea era să sari cât puteai de tare și să iei înălțime, ceva cam ca o trambulină modernă. Deși avea o greutate apreciabilă, unchiul Sașa le fugărea pe fetițe până când le încolțea, apoi sărea cu putere, făcându-le să zboare în aer și să râdă în hohote. Spunea regina Maria: „Era un joc pentru zei.“

Cât despre celelalte rude din partea rusă, Missy spunea: „A existat oare vreodată o companie mai nobilă, mai impunătoare, bărbați mai masivi, femei mai frumoase și mai splendid îmbrăcate — și unde puteai găsi, în întreaga lume, asemenea bijuterii?“ Tânăra principesă de Edinburgh nu avea nevoie de prea multă intuiție pentru a-și da seama că acolo era locul mamei sale. Ducesa „se simțea neașteptat de acasă în mijlocul acelei adunări radioase, mult mai acasă decât la Londra sau la Windsor“. Chiar și felul în care se îmbrăca devenea altul în saloanele cu stâlpi auriți din Palatul de Iarnă. „Rochia ei e de un albastru închis, de culoarea gențianei, tivită cu zibelină, și rubinele pe care le poartă sunt ca niște stropi uriași de sânge.“

Atunci când ducesa era singură în Rusia, fără copii, le trimitea scrisori cu lungi descrieri ale vieții la Sankt-Petersburg și la reședința de vară a țarului, Țarskoe Selo. Iar bucuria ei era contagioasă. Missy a crescut cu convingerea că țara de baștină a mamei sale era un tărâm magic, unde soarele făcea zăpada să strălucească, servitorii nu se plângeau niciodată de muncă și viața era un șir de plimbări cu sania și alte plăceri nevinovate. Mama ei nu pierdea nicio ocazie să compare Sankt-Petersburgul cu Londra, care nu-i plăcea pentru că era cețoasă și murdară, un loc dezagreabil, pe măsura plăcerilor desfrânate ale locuitorilor săi.

Ducesa își lua copiii cu ea în Rusia ori de câte ori avea ocazia — împreună cu o doamnă de onoare, un ofițer al palatului, patru doici, patru cameriste, patru valeți, un curtean și un paj. Lui Missy îi plăceau nemaipomenit de mult aceste „migrații“. Când veneau copiii, „toată lumea ne iubea și ne răsfăța, primeam bunătăți de mâncare, ne puneau la gât cruciulițe sau medalioane mici, bătute în pietre prețioase“. La Sankt-Petersburg și la Pavlovsk, servitorii îi sărutau mâna lui Missy, iar ea și surorile ei aveau la dispoziție un cavaler care le distra și le scotea la plimbare.

În mai 1880, când Missy avea patru ani, ducesa de Edinburgh a fost chemată acasă pentru a-și vedea mama, înainte de moartea acesteia. Ajunsă la Palatul de Iarnă, ducesa a fost îngrozită s-o găsească pe Ecaterina Dolgorukova, amanta preaiubită a țarului, instalată, cu copii cu tot, în apartamentele de la etaj, deasupra încăperilor unde locuia țarina muribundă. Au avut o ceartă cumplită, prima din viața lor, după care țarul a fugit cu Dolgorukova la Pavlovsk. Nu se afla la Sankt-Petersburg când soția lui a murit, la scurtă vreme, în brațele fiicei lor.

Șase săptămâni mai târziu, țarul s-a însurat cu iubita lui, justificând încălcarea convențiilor prin repetatele atentate asupra sa. Se pare că a dat dovadă de un simț tragic al previziunii. La mai puțin de un an, în 13 martie 1881, Alexandru al II-lea a fost omorât de o bombă pusă de anarhiștii narodnici. Missy avea cinci ani și a fost foarte tulburată s-o vadă pe mama ei, culmea autocontrolului, în lacrimi. A însoțit-o pe ducesă la înmormântare, în Rusia. „Îmi amintesc încă, vag, cum stăteam la o fereastră a Palatului de Iarnă și priveam o procesiune funerară nesfârșită și impresionantă, dar oare era înmormântarea bunicului sau a bunicii? Nu-mi mai dau seama.“[5] Niciunul dintre tinerii membri ai familiei nu a putut uita procesiunile funerare. Cortegiile imperiale ale Romanovilor urmau calea șerpuită a malurilor Nevei, până la fortăreața Petru și Pavel, și erau

conduse de un „Înger al Morții“[6], un bărbat îmbrăcat din cap până în picioare în negru, care purta o sabie de doi metri.

Amintirile reginei Maria despre bunicul ei sunt vagi și limitate la scurte întâlniri. Și-l amintește când, la Țarskoe Selo, a intrat odată în camera copiilor la ora culcării — ceilalți copii Edinburgh aveau pojar, dar Missy, încă sănătoasă, putea primi sărutarea lui de noapte bună. „Parcă-l văd… Bunicul s-a aplecat deasupra mea, bărbatul acela înalt, tare înalt, iar eu fetița aceea mică — și cât de absurd de mândră eram că-i puteam primi sărutarea.“

Își amintește că și-a văzut bunica maternă doar o dată, într-un tren care-o ducea spre sudul Franței. Țarina era bolnavă — „o femeie palidă, emaciată“, într-un pat drapat în albastru. Copiii Edinburgh n-au putut vedea mai mult decât „un chip slab, de ceară, și niște mâini lungi, albe și frumoase“. Luați de la ceaiul lor, nepoții au privit fără compasiune creatura „care arăta atât de tristă“. „Era deja bolnavă de câțiva ani“, scria Maria, „și, după câte am înțeles mai târziu, avea mai multe motive de tristețe, în afară de boală“.

În 1886, când Missy avea 11 ani, tatăl său a fost numit comandant al Flotei Maiestății Sale din Mediterana și familia Edinburgh s-a mutat în Malta. Era o soluție confortabilă pentru regină, în ceea ce o privea pe ducesă. Departe de curte, mama lui Missy se putea bucura nestânjenită de poziția ei. Iar mutarea în Malta s-a dovedit bună și pentru fetiță.

Prima ei reacție în legătură cu palatul San Antonio, acolo unde s-a instalat familia, a fost: „O oază închisă, orientală și cu aspect secret.“ Grădini bogate, pline cu flori mediteraneene, se întindeau sub ferestrele cu obloane elegante și terasele cu colonade ale palatului. Iar dincolo de grădinile parfumate se aflau grajdurile — și astfel caii au pus stăpânire pe viețile lui Missy și ale surorilor ei. Cu siguranță prințesele victoriene nu erau străine de călărie; competențele ecvestre erau ceva de așteptat de la ele, tot așa cum erau dansul, pictura și zâmbetul. Mai puțin „normal“ rămânea stilul lor. „Felul nostru de a călări era departe de a fi civilizat. Ne dovedeam total neînfricate și pasul preferat era galopul.“ Călărind pe drumurile Maltei, străjuite de ziduri din piatră, urmată de ofițeri din flota tatălui său, Missy a învățat să stăpânească nărăvașii cai arabi de pe insulă. Era prima dintre lecțiile ce aveau s-o facă una dintre cele mai bune călărețe ale vremii.

Spre deosebire de alți copii din casta ei, care-și respectau părinții, dar își iubeau doicile, Missy a păstrat o oarecare distanță față de acest grup de persoane, special pregătite pentru a-i educa pe membrii clasei de sus. Și asta pentru că ducesa era o mamă atentă, deși cam excentrică. Și nici nu prea știa să aprecieze caracterul oamenilor, atunci când era vorba de alegerea înlocuitorilor.

Slujitoarea care a însemnat cel mai mult pentru tânăra Maria a fost prima ei doică, Nana Pitcathly, o scoțiană bătrână și severă, care ținea două curele (una neagră și cealaltă maro, dar nefolosite niciodată) la piciorul pătuțurilor din camera copiilor. Nana își ținea copiii „într-o disciplină aproape militară“, dar Missy îi admira puterea fizică — o calitate care a ajutat-o să stea de veghe pe etajul copiilor noapte de noapte și s-o aline pe Beatrice, sora cea mică a lui Missy, deși bătrâna era bolnavă de cancer. Total diferită era mademoiselle Heim, institutoarea, „o fată bătrână și uscată“. O prezență dizgrațioasă, cu trăsături lăbărțate și păr cărunt, mademoiselle nu avea nici pe departe ținuta aristocrată a Nanei. Și nici nu era devotată. Găsea orice prilej pentru a-și adăuga nemulțumirile celor din suita engleză a ducesei, care-și criticau permanent stăpâna pentru obiceiurile străine.

O influență benefică asupra copilăriei lui Missy a avut-o Maurice Bourke, un tânăr venit în viața familiei Edinburgh la Malta; acolo era căpitan al iahtului ducal. Irlandez cu părul negru, ondulat, ochii albaștri și plin de simțul umorului, Bourke a fost o prezență reconfortantă prin contrast cu doamnele cusurgioaice din suita ducesei. „O spun cinstit, Maurice Bourke a fost prima mea iubire“, a scris, la un moment dat, regina Maria. „În ochii mei era un erou și am făcut accese crunte de gelozie doar la gândul că s-ar putea să-i placă mai mult vreuna dintre surorile mele.“

O altă prietenie cu un bărbat, care a început în Malta, de mult mai mare semnificație viitoare pentru Maria, a fost aceea cu vărul ei George, mai târziu regele George al V-lea al Angliei. Urmând tradiția stabilită de Victoria și de Albert, George, cel de-al doilea fiu al moștenitorului la tron, a fost înrolat de părinți în marina regală. Mic de statură, cu barbă, plin de energie și cu un tonus foarte bun, George își făcea serviciul militar în Malta, sub comanda unchiului său, ducele de Edinburgh, comandant al flotei din Mediterana.

Vărul George era inclus în toate ieșirile familiei Edinburgh, iar la palatul San Antonio o cameră era pregătită în permanență pentru el. În ciuda grijilor pe care și le făcea mama sa în legătură cu influența pe care fetele Edinburgh, nonconformiste, ar fi putut-o avea asupra fiului ei și în ciuda faptului că surorile lui George, când vorbeau despre aceste fete, le spuneau „sărăcuțele de ele“ sau „bietele de ele“[7], George îndrăgea toată familia Edinburgh. Ducele de Edinburgh, care avea prea puțin de-a face cu fiul său, era, în schimb, foarte apropiat de nepot, ca și ducesa, de altfel. În jurnalul pe care-l ținea, George al V-lea o descria pe mătușa lui ca fiind „blândă, cinstită, sinceră și atât de autentică“[8]. La moartea ei, George a spus că „i-a fost o a doua mamă“[9].

Însă marea atracție a palatului San Antonio era Missy însăși. În memoriile sale, regina Maria spunea despre George că era „dragul ei prieten“, singura persoană capabilă să le țină piept celor trei fete Edinburgh. „Ne zicea «dragele mele trei», dar îmi amintesc cu mândrie că în cazul vărului George eu eram cu certitudine favorita, nu încăpea nicio îndoială.“[10]

Corespondau asiduu ori de câte ori George era pe mare. „Îmi e atât de dor să te văd, draga mea Missy“, scria el din Anglia, în ianuarie 1888. „Nu arăt nimănui scrisorile de la tine și sper că și tu faci la fel.“[11] „Te port mereu în gând, dragă Missy“[12], îi scria de la Spezzia, iar în octombrie 1889 i-a trimis „un sărut mare de tot“ pentru „fețișoara ei dulce“[13].

Era clar pentru toți cei din familia regală engleză că principele George, care avea puțin peste 20 de ani, aștepta ca aleasa inimii lui să crească.

În 1889, familia Edinburgh s-a mutat din nou — de data aceasta în micul ducat german Coburg, pe care ducele urma să-l moștenească, împreună cu teritoriul Gotha învecinat. Coburg era un orășel pitoresc, cu „locuitori simpli, binevoitori și devotați“. Condus de străunchiul lui Missy, Ernst, fratele mai mare și fără copii al bunicului ei, principele Albert, Coburg nu se deosebea de alte capitale provinciale germane ale vremii — simplu, de modă veche și pătruns de propria importanță. Ducesa autocrată aprecia foarte mult climatul social cu aere de feudalism care mai dăinuia în aceste mici ducate.

Familia ocupa palatul Edinburgh, o clădire cochetă, care dădea spre piațeta centrală, vizavi de reședința oficială a ducelui domnitor. Dar lui Missy îi plăcea Rosenau, castelul** cel vesel de la țară, unde fusese crescut bunicul ei, Albert. Și nu era de mirare. Era și este încă un castel încântător, de un ocru luminos, cu ziduri gotice false, împodobit cu vitralii și un acoperiș în trepte. Pe o laterală a clădirii se află un turnuleț, care ascunde o scară în spirală.

În partea cealaltă a clădirii, un pârâu se rostogolește zgomotos peste stânci
și se pierde șerpuit în pădure. De la lucarnele mici ale dormitoarelor, plasate ici-colo sub streșini, tinerele principese admirau priveliștea de peste parc, până spre fermele înconjurătoare și mai departe, până în sat.

În vârful turnului se afla o încăpere pe care fetele Edinburgh o asemănau cu cea în care Frumoasa Adormită s-a înțepat la deget. Ducesa le-a dat-o fetelor ca să și-o mobileze singure. Missy, adolescentă, în perioada cu inimioare și flori, a decorat-o cum era de așteptat. Din fericire pentru revistele dedicate femeilor din vremea sa, pasiunea reginei Maria pentru decorațiuni interioare nu a scăzut, deși a evoluat, cu timpul, de la stilul bavarez timpuriu la cel regal bizantin.

Faptul că a fost crescută în mijlocul unui basm a contribuit la dezvoltarea simțului ei dramatic, abia înmugurit. Noua guvernantă, Fräulein von Truchsess, juca rolul vrăjitoarei celei rele. Cu felul ei blând de a vorbi, Fräulein păruse la început mult mai promițătoare decât mademoiselle. Încă furioasă, după 45 de ani, regina povestea: „Cei care n-au cunoscut-o nu-și pot imagina cât de bine juca rolul tinerei naive, aproape inocente, care spunea o povestioară nevinovată, pentru amuzamentul ducesei… Vorbea fără să accentueze cuvintele, le făcea moi, precum mătasea frumos țesută… Încet-încet, am ajuns să detestăm această relatare suavă de povestioare inofensive… Știam că reputația cuiva urma să fie atacată, vreun servitor avea să-și piardă locul, un prieten sau altul avea să fie subminat… Era chinuitor să-i urmărim strategiile.“

N-a trecut mult până când guvernanta a reușit s-o convingă pe ducesă că ar fi în beneficiul fetelor dacă ar purta îmbrăcăminte mai puțin frumoasă și mai puțin elegantă. Așa că lenjeria și cămășile de noapte din mătase au fost înlocuite cu unele din stambă ordinară. Capriciile de adolescentă au primit drept răspuns „rochii, pălării și pelerine urâte, pantofi diformi — de fapt, orice ne-ar fi putut «urâți» în vreun fel… În

momentul în care observa ce model ne displăcea cel mai tare, Fräulein îl alegea tocmai pe acela, cu un fel de satisfacție răutăcioasă."

Fräulein a lucrat, și în cele din urmă s-a căsătorit, cu doctorul Wilhelm Rolfs, un zbir infatuat, de ale cărui inteligență și erudiție ducesa de Edinburgh era deosebit de impresionată. Dar, conform Mariei, doctorul Rolfs era produsul acelui „«German Kultur» în ce avea mai rău — arogant, plin de sine, nesocotea pe toată lumea, ridiculiza tot ce era mai bun, cuvântul lui era literă de lege; era intolerant și tiranic". Ca și iubita lui, Wilhelm Rolfs era anglofob. Maria spunea că „scopul lui era să dezrădăcineze din noi dragostea pentru Anglia și să ne transforme în germani".[14] Germanizarea Mariei nu a reușit, probabil pentru că i-a fost impusă ca ispășire a păcatului de a fi fost născută și crescută în calmul bunăstării englezești.

În 1883, la vârsta de nouă ani, Alfred, fratele mai mare al lui Missy, i-a fost încredințat doctorului Rolfs. Acest lucru s-a întâmplat tocmai pentru a-l pregăti pe unicul fiu al ducelui de Edinburgh — și al doilea în ordinea de succesiune la conducerea ducatelor de Coburg și Gotha — să-și primească moștenirea germană. Ducesa „s-a bucurat"[15] de plecarea din Anglia a fiului pentru a fi educat ca un neamț, dar Missy era înfuriată de tratamentul aplicat de Rolfs fratelui ei. Alfred avea probleme chiar și fără „ajutorul" lui Rolfs: era „repezit, inabil, își dădea ifose, făcea boacăne și era mereu certat". Rolfs avea o plăcere deosebită să-și ridiculizeze elevul în public și lipsa lui de sensibilitate n-a făcut decât să contribuie la distrugerea tinereții lui Alfred.

Deși ducelui de Edinburgh îi displăceau Rolfs și Fräulein la fel de mult cât copiilor, n-a reușit să-și convingă soția să renunțe la ei. Ducesa găsea în Rolfs un substitut cultural pentru soțul lipsit de preocupări intelectuale, iar Fräulein era prima guvernantă care nu se alia cu restul personalului englez al cuplului împotriva stăpânei. A trebuit să treacă patru ani — cea mai mare parte a adolescenței lui Missy — până ce ducele a reușit să-l disloce pe învățatul neamț din avantajoasa lui sinecură. Și, din păcate pentru Missy, lucrul acesta s-a întâmplat abia la opt luni după nunta ei.

Cu toată inteligența sa remarcabilă, ducesa de Edinburgh avea o atitudine ciudat de condescendentă față de educația copiilor săi. Nu-i considera deosebit de isteți sau dotați și a făcut prea puțin pentru a le lumina mințile. Cititul cu voce tare era unicul obicei cvasieducațional pe care se ostenea să-l inculce fiicelor ei. Până și la desen și pictură — acolo unde toate fetele moșteniseră talentul reginei Victoria — au primit doar noțiuni de bază. Ducesa refuza
să discute chiar și despre religie cu ele, preferând să-i paseze integral responsabilitatea unui preot local, a cărui sarcină era să le pregătească pentru confirmarea protestantă germană.

Mama lui Missy credea cu tărie în binefacerile morale și fizice ale naturii și ale activității în aer liber. Când copiii erau mici, îi ducea la plimbări lungi, la picnicuri și la cules de ciuperci; când au crescut, îi încuraja să călărească, să înoate, să joace tenis și să patineze. De la ducesă a învățat Missy să urmărească schimbarea anotimpurilor, mirosul din aer, felul cum înmugureau copacii și florile. Ori de câte ori ducesa era plecată, era de datoria lui Missy, în calitatea ei de fiica cea mai mare, să-i scrie și să-i dea detalii despre vreme și despre felul în care-și petreceau timpul. Missy scria cu ușurință și a avansat foarte rapid de la descrierea florilor de la Rosenau la istorioare despre cei ai casei și despre musafiri. Deși nu era o elevă strălucită, Missy se dovedea o fină observatoare a înfățișării, a manierelor și a ciudățeniilor celor din jur.

Și erau multe de observat la Coburg. La capitolul distracții, erau ieșirile de două ori pe săptămână la teatrul din Coburg, „o instituție mică și plină de importanță", subvenționată de curtea ducală. La capitolul curiozități, era străunchiul Ernst, cel certat cu morala: „Un bărbat cam bătrânior… masiv, greoi, dar, în același timp, un crai trecut… cu maxilarul unui buldog, cu dinții de jos ieșiți mult în afară și cu niște ochi injectați, animați de-o inteligență ciudată, aproape brutală."

Nici în tinerețe Ernst nu fusese considerat frumos sau virtuos, precum Albert, fratele lui mai tânăr. La puțină vreme după ce Albert s-a căsătorit cu regina Victoria și s-a mutat în Anglia, Ernst a contractat un sifilis, ceea ce nu l-a împiedicat să se însoare cu principesa Alexandrina de Baden. Missy a cunoscut-o pe mătușa Alexandrina patruzeci de ani mai târziu — era „o bătrână uscățivă, îmbrăcată sărăcăcios în negru — o arătare dezolantă… cu un trup slab, abia se ținea pe picioare. Câteva fire de păr cenușiu, rătăcite, îi acopereau bărbia; deasupra nasului coroiat, cu o formă ciudată de pară, ieșeau din orbite ochii blânzi, cu o căutătură mioapă". Copiii Edinburgh erau foarte revoltați de felul în care străunchiul Ernst se purta cu soția lui, „așa cum nimeni altcineva nu ar fi îndrăznit să se poarte cu un servitor"[16]. Și totuși, devotamentul ei față de bătrân

îi amuțea.

Capacitatea Alexandrinei de a îndura martiriul era remarcabilă. Permanent se referea la soțul ei degenerat numindu-l „*der Lieber, Gute Ernst* [iubitul, bunul Ernst]“[17]. În 1893, la moartea acestuia, a luat-o sub protecția ei pe amanta lui, ultima dintr-un șir lung, iar în ce privea cuibul iubirii lor — o vilă în parc, pe care-o folosise și cu celelalte femei — a declarat că nu va trebui atins și nu va mai fi locuit niciodată, „pentru că acolo avusese dragul ei Ernst parte de ore atât de fericite!“[18]

Un soț groaznic, Ernst a fost un conducător abil și îndrăgit. Spre deosebire de Albert, fratele său cumpătat, ducele Ernst cheltuia cu larghețe. Iar acest lucru o îngrijora pe Victoria, care știa că ducele de Edinburgh urma să plătească pentru extravaganțele unchiului, atunci când avea să moștenească ducatele. Cei din cercul său nu împărtășeau entuziasmul supușilor pentru Ernst. Fratele țarinei, un ultraconservator care detesta ideile politice ale lui Ernst, „dacă într-adevăr se poate spune c-ar avea vreuna“, îl numea „clovnul ăla de la Coburg.“[19] Arthur Stanley, decanul de Westminster, care-i căsătorise pe părinții lui Missy, l-a întâlnit o dată pe ducele Ernst în Egipt. Decanul a spus că, dacă ar fi existat ceva care să-i sporească respectul pentru principele Albert, acesta ar fi fost numai gândul la ce s-ar fi putut întâmpla cu Anglia în cazul în care Victoria s-ar fi măritat cu fratele mai mare al principelui.

Familia Edinburgh era la fel de puțin entuziasmată de unchiul Ernst ca și celelalte rude. Ducesa de Edinburgh a cerut ca diplomații cu soții tinere sau frumoase să nu fie acreditați la curtea ducelui Ernst. Și, în timp ce soțul ei se pregătea să preia ducatele unchiului, doamnele din Coburg, care trăiseră din generozitatea lui Ernst, au început să-și caute soți sau alte mijloace de subzistență. La începutul anilor 1890 era vizibil că ducele îmbătrânea rapid.

Înainte de a moșteni ducatele de Coburg și Gotha, ducele a fost numit comandant suprem al forțelor navale din Devonport. În 1891, ducesa și-a urmat soțul înapoi în Anglia, lăsând copiii mai mari la Coburg, pentru a-și termina studiile cu dr. Rolfs și Fräulein. Spre sfârșitul anului, lui Missy i s-a permis să-și însoțească mama în Rusia, la înmormântarea uneia dintre cumnatele sale mai tinere. Mătușa lui Missy a murit în cursul unei nașteri și Romanovii s-au adunat pentru înmormântare la biserica fortăreței Sfinții Petru și Pavel.

Principesa englezoaică de 16 ani a fost impresionată de catedrala unde erau mormintele ramurii ruse a familiei ei. Stâlpi masivi străjuiau, ca niște santinele albastre și aurii deasupra mormintelor din marmură ale strămoșilor ei; candelabre imense din cristal de culoarea safirului străluceau, răspândind lumină din sute de lumânări. Cel mai impresionant era iconostasul gigantic care-i despărțea pe credincioși de preoți — un paravan sculptat în aur, pe care Iisus apărea înveșmântat în mantia țarului. Mulți ani mai târziu, Maria scria: „În ochii mei, Rusia… avea strălucire [și] prestigiu, mai ales în vremea în care nu aveam prea mult discernământ… când nu-i vedeam decât măreția.“[20]

Ducesa de Edinburgh era conștientă de lucrurile acestea. S-a folosit de înmormântarea de la Sankt-Petersburg pentru a-și prezenta din nou fiica cea mare Răsăritului și verilor ruși, dintre care marele duce Gheorghi Mihailovici i-a cerut mâna lui Missy. Băieții, verii ei, o fascinau și o speriau în același timp; erau fermecători, politicoși și generoși până la risipă. „Și noi aveam sânge rusesc, așa că atracția era puternică, dar latura noastră engleză parcă stătea de pază… Și, cu toate astea, la vremea aceea cred c-ar fi fost nevoie doar de puțină insistență ca să rămân în Rusia definitiv.“[21]

Dar nu acesta era planul mamei sale.

* În franceză, în original, *objets de vertu*. (*N. red.*)

** În germană, în original, *Schloss*. (*N. red.*)

Note:

1 *Times*, Londra, 30 octombrie 1875.

2Maria, *The Story of My Life,* pp. 4–69 *passim.*

3 Contele Egon Corti, *The Downfall of Three Dynasties,* p. 243.

4 Charles Morris și Murat Halstead, *Life and Reign of Queen Victoria,* p. 267.

5 Maria, *op. cit.,* pp. 6–90 *passim.*

6 A.S.R. Principele Nicolae al Greciei, *My Fifty Years,* p. 53.

7 Maria, *op. cit*., pp. 40–145 *passim.*

8 Harold Nicolson, *King George the Fifth,* p. 37.

9 ANR V, 1005/1920, 12 decembrie 1920, regele George al V-lea către regina Maria.

10 Maria, *op. cit.,* p. 127.

11 ANR V, 980/1888, 2 ianuarie 1888, regele George al V-lea către regina Maria.

12 ANR V, 983/1888, 26 iunie 1888, regele George al V-lea către regina Maria.

13 ANR V, 989/1889, 25 octombrie 1889, regele George al V-lea către regina Maria.

14 Maria, *op. cit.,* pp. 144–169 *passim*.

15 ANR III, 124:83.

16 Maria, *op. cit.,* pp. 153–183 *passim.*

17 A.S.R. Principesa Alice, *For My Grandchildren,* p. 85.

18 Maria, *op. cit.,* p. 157.

19 Corti, *op. cit.,* pp. 141–145 *passim.*

20 ANR III, 141:42.

21 Maria, *op. cit.,* p. 200.

CAPITOLUL 3

M-am născut ascultător.

— Ferdinand, principe moștenitor al României

Nimeni din familia regală engleză nu a înțeles de ce principesa Maria de Edinburgh nu i-a fost încredințată vărului ei, principele George al Angliei, care o dorea de soție. Într-o epocă în care până și cea mai puțin atrăgătoare principesă din spița lui Missy s-ar fi calificat pentru o alianță majoră, sacrificarea uneia dintre frumusețile memorabile ale Casei de Hanovra pe un tron minor are, încă, nevoie de o explicație. În autobiografia sa, regina Maria a fost deosebit de discretă asupra subiectului, dar aproape toate celelalte cărți despre ea, despre regele George al V-lea și despre regina Mary, soția lui, precum și scrisorile familiei regale engleze vorbesc despre dorința lui George de a se căsători cu Missy.

Regina Victoria, bunica amândurora, dorea foarte mult această uniune și i-a recomandat-o cu insistență lui George pe încântătoarea lui verișoară blondă. El a refuzat cu eleganță, chiar dacă nu foarte corect gramatical, să fie grăbit cu însurătoarea. „Pot să înțeleg motivele pentru care dorești ca Eddy [fratele lui mai mare] și eu să ne însurăm cât de curând", i-a scris reginei. „Și totuși, consider că nu-i un lucru bun să ne căsătorim atât de tineri… Apoi", a continuat el, făcând aluzie la faptul că Missy avea doar 15 ani la vremea aceea, „soția ar fi bine să nu fie prea tânără".[1]

Principele de Wales și ducele de Edinburgh, respectiv tații lui George și al lui Missy, au fost de acord cu ideea mariajului. Mamele au fost cele care s-au opus. Poziția principesei de Wales față de nepoata sa poate fi pusă, în principal, pe seama educației germane a lui Missy. De când Prusia și Austria îi luaseră tatălui ei, regele Danemarcei, ducatele de Schleswig și Holstein, Alix, mătușa lui Missy, detesta orice avea legătură cu nemții. Atunci când George i-a spus că ar dori să se însoare cu Missy, dar că nu se grăbea, răspunsul ei a fost: „Sunt foarte de acord cu tine că ar fi mult prea curând, în toate privințele! Cu atât mai mult cu cât principesa nu poartă încă fuste lungi!!! Între noi*, că veni vorba de *ea*, mare păcat că acei copii sunt educați pe de-a-ntregul ca germani. Ultima oară când i-am văzut, vorbeau cu un puternic accent străin — și cred că-i mare păcat, pentru că la urma urmei sunt englezi."

Obiecția majoră a principesei de Wales n-o viza pe Missy, ci pe mama ei. În aprilie 1891 i-a scris lui George, în stilul ei caracteristic: „Bine! Și acum despre planurile tale de căsătorie!!! Ha-ha-ha! Ai *perfectă* dreptate să crezi că bunica a luat-o razna în legătură cu subiectul — e din cale-afară de *ridicol*… Fata e practic un copil — deși mătușa Maria, cerându-și scuze, face *tot* ce-i stă în putință ca s-o facă *să crească mai repede*… Unde mai pui că mătușa Maria *s-a grăbit cu confirmarea celor două fete* — și asta în Germania, așa că nici măcar nu vor avea vreodată habar c-au fost englezoaice, cu atât mai mult cu cât au primit confirmarea potrivit Bisericii germane."[2]

Pe când principesa de Wales făcea tot ce-i stătea în putere pentru a-l convinge pe George să nu se căsătorească cu Missy, ducesa de Edinburgh se pregătea pentru inevitabila cerere în căsătorie din partea engleză, având grijă s-o țină pe Missy departe de George — așa că a trimis-o în grabă la Sankt-Petersburg, împreună cu Ducky, la înmormântarea mătușii lor. Din Rusia a dus fetele în Germania, probabil pentru ca

Missy să-și facă debutul în societate la curtea împăratului Wilhelm al II-lea, cel mai mare dintre copiii mătușii Vicky.

Spre deosebire de principesa de Wales, ducesa de Edinburgh era o germanofilă convinsă, care punea eșecul propriului mariaj pe seama tentațiilor din societatea londoneză. „Pur și simplu o detest [Londra]…", îi scria lui Missy în 1893, „e un loc imposibil, oamenii sunt ahtiați după plăceri… Ai impresia că toate sentimentele îți sunt înăbușite de… pasiunea pentru risipă. Nu, viața asta nu-i pentru mine și pentru niciuna dintre voi."[3]

Mai era, apoi, și o chestiune de mândrie. Ducesa era hotărâtă să nu permită ca viitorul fiicei ei să fie dictat de regină, așa cum se întâmpla în familia regală engleză. Și, pentru a-i dejuca planurile soacrei, începuse deja negocieri pentru a obține ceea ce-și dorea pentru Missy — căsătoria cu Ferdinand, vărul kaizerului și principele moștenitor al României. Realizarea cu succes a acestei alianțe i-ar fi adus ducesei atât gratitudinea propriei familii Romanov, care voia să-și vadă influența rusă extinsă în Balcani, cât și pe cea a germanilor Hohenzollern, dornici să găsească o soție potrivită pentru urmașul lor la tronul României. Și ar fi fost și răzbunarea finală împotriva Casei de Hanovra, pentru că nu i-a arătat respectul cuvenit. Acum, după aproape o sută de ani, un lucru este clar: resentimentul ducesei de Edinburgh față de familia soțului său a fost ceea ce a împiedicat-o pe fiica acesteia să trăiască la întregul ei potențial regal.

Ducesa și-a ascuns cu grijă planurile de Missy. În mod tradițional, miresele din familiile regale erau ținute departe de toate aranjamentele dinastice ale rubedeniilor. Cercetările codificate și intermediarii discreți constituiau preliminariile acceptate pentru căsătoriile de stat. Întâlnirile dintre viitori miri aveau loc ca din întâmplare și doar mirele știa de ce se află acolo. Cât despre mireasă, era necesar să fie ținută departe de orice bănuială și revoltă prematură. În cazul lui Missy, asta însemna să fie îndepărtată cu fermitate de vărul ei și îndreptată în direcția alegerii mamei sale. Așa încât, la dineul din seara primei ei apariții în societate, a fost așezată lângă principele moștenitor Ferdinand al României.

Numele întreg și titlul lui Ferdinand erau Ferdinand Viktor Albert Meinrad, principe de Hohenzollern-Sigmaringen. S-a născut la 24 august 1865, cu zece ani înaintea lui Missy, ca fiu al principelui Leopold și al principesei Antonia de Hohenzollern-Sigmaringen. Pe linie paternă era descendent al unei vechi ramuri a familiei regale germane, Hohenzollern, iar pe linie maternă se înrudea cu casa regală portugheză și cu familia Coburg.

Ferdinand s-a născut cu urechi mari, clăpăuge, părinții lui instruind-o pe doică să i le lege cu bandaje încă de când era foarte mic. Remediul n-a dat rezultate, însă. Toată viața, urechile i-au stat depărtate de cap, ceea ce a îngreunat sarcina fotografilor curții, iar pe el l-a transformat într-o țintă facilă pentru glume. Exceptând acest dezavantaj și picioarele prea scurte comparativ cu trunchiul, trecea drept un tânăr frumos, deși cam lipsit de grație.

Al doilea copil și favoritul mamei sale, Ferdinand era extrem de timid și îngrozitor de tăcut. Cu toate că frecventase Academia de Război din Cassel și activase în armata germană vreme de doi ani, se simțea mult mai atras de Biserica catolică și de cărțile lui. Era obsedat de botanică. Un admirator spunea: „Cât de mult iubea florile! Pentru el era mai mult decât o preferință, un capriciu sau o manie — era o pasiune profundă, argumentată. Cunoștințele lui de botanică le depășeau pe cele uzuale ale unui profesor."[4]

Probabil că ar fi fost cel mai fericit să-și petreacă viața în liniștea castelului familiei din Germania, citind, vânând și făcând lungi plimbări în scopul descoperirilor botanice, alături de câinii lui. Dar, în 1874, unchiul său, regele Carol al României, și-a pierdut unicul copil, și astfel i-a revenit principelui Leopold, fratele mai mare al regelui, sarcina de a asigura succesiunea la tronul României. Leopold avea trei fii. Wilhelm, fratele mai mare al lui Ferdinand, încercase să trăiască în Balcani un an, dar viața de acolo nu fusese pe placul lui; astfel că, preferând să trăiască în Germania ca principe de Hohenzollern, i-a cedat onoarea conducerii României fratelui său mai tânăr. Ferdinand, care-și trăia viața mai mult în virtutea inerției, era prea slab ca să refuze o poziție ce-i displăcea și pentru care era total nepotrivit.

În primăvara anului 1889, noul principe moștenitor al României a început o existență singuratică și absolut nepotrivită pentru el în Peninsula Balcanică. Își petrecea zilele trecând în revistă armata și supraveghind funcțiunile guvernamentale — acțiuni care nu-l interesau în niciun fel — sau acordând

audiențe oficiale unor oameni străini lui — un adevărat calvar pentru o persoană atât de timidă. Își petrecea serile citind ziarele și jucând biliard cu regele. Din când în când, se ducea la operă sau la vreun concert. Din cauza intrigilor și a jocurilor de putere practicate de aristocrația din România, regele Carol nu-i permitea să-și facă prieteni.

Astfel că singurul tovarăș al lui Ferdinand era neobositul său unchi, care-i băga politica pe gât și-l iniția fără încetare în noile sale obligații. Singurul contact permis lui Ferdinand era cu regina Elisabeta, consoarta cu simț artistic a lui Carol (fosta principesă Elisabeta de Wied). Regina știa mai bine ca oricine cât de dificil putea fi regele. Prietenia lui Ferdinand cu Elisabeta presupunea multe ore petrecute în preajma Elenei Văcărescu, doamna de onoare preferată a reginei. Elena era strălucită, inteligentă și o scriitoare talentată; nu era atrăgătoare, dar era tentant de rotofeie. Împins de mătușa Elisabeta, Ferdinand s-a îndrăgostit de ea și s-a hotărât s-o ia de nevastă.

Dar se pare că Ferdinand uitase de ce fusese adus în România. Românii nu-l voiau pe unul de-al lor pe tron sau în preajma lui. După secole de lupte interne între familiile princiare care voiau puterea supremă, dinastia germană Hohenzollern fusese importată tocmai pentru a se evita acest lucru. Între nepotul bolnav de dragoste și unchiul său a avut loc o discuție deosebit de aprinsă, iar „încercarea lui timidă de idilă“[5] s-a dizolvat în fața furiei acestuia. Pentru a-și întări lecția, regele Carol și-a trimis prim-ministrul să-i amintească principelui moștenitor îndatoririle vieții regale: „Alteța voastră regală nu putea face o alegere mai bună decât domnișoara Văcărescu… Dar moștenitorul prezumtiv trebuie să se căsătorească cu o principesă străină, egală în rang și prin naștere, care să-i fie viitoare regină. Constituția e suficient de clară în această chestiune.“[6]

Ferdinand a primit un ultimatum: Elena sau tronul. Nu dorea să domnească, dar, cerându-le iertare părinților pentru „multele dureri și suferințe“[7] pricinuite, a luat decizia așteptată din partea unui Hohenzollern și a renunțat la fată. A fost trimis din țară, cu o listă de principese eligibile, dintre care să-și aleagă o soție.

Principele moștenitor al României a călătorit prin Olanda, Belgia și toată Germania. A întâlnit-o pe Missy de Edinburgh, prima pe listă, la Cassel. Fiind informat, prin intermediul ducesei, că Missy era disponibilă, a cerut o fotografie de-ale ei, înainte de întâlnire. Atras la început de frumusețea, apoi de farmecul ei, le-a cerut părinților să acționeze „degrabă“. „Nu pot aștepta până ce-mi vor fi luate toate de sub nas…“, a scris el acasă, „trebuie să vă grăbiți, înainte s-o ceară altcineva, mai bine azi, decât mâine.“[8] Aflând despre planurile reginei Victoria, și-a exprimat temerea că s-ar putea „amesteca“ George al Angliei. Lunile treceau și el a fost informat de mama lui Missy că planul lui va avea succes, așa că le-a explicat părinților de ce se grăbea atât de mult să se căsătorească: „Sunt prea puține plăcerile pe care le împart cu semenii mei. De aceea îmi doresc cel mai tare să am căminul meu fericit, care m-ar ajuta să mă împac cu viața serioasă și lipsa de distracții de orice fel“ din România.

Bineînțeles că Missy nu avea nicio idee despre toate acestea. Ducesa i-a spus doar că e posibil să i se permită să participe la prima ei petrecere de adulți, dată de împărat la un castel din secolul al XVIII-lea, la Cassel. Cu toate că nu-l plăcea pe vărul ei de 32 de ani, kaizerul — „avea ceva care invita la conflict“ —, era flatată că fusese acceptată la aniversarea oficială a *Manevrei Kaizerului*, un important eveniment militar în Germania de dinaintea Primului Război Mondial. Missy a primit de la mama ei o rochie nouă, mov, pentru petrecere și, totodată, instrucțiuni pentru întreținerea unei conversații. „O principesă care nu vorbește cu vecinul ei de masă este o pacoste pentru societate“, i-a spus ducesa de Edinburgh. Așezată lângă Ferdinand al României, Missy s-a străduit să fie amuzantă. El nu vorbea engleza, dar a fost încântător de modest în atmosfera plină de îngâmfare de la curtea kaizerului.

Missy n-a dat niciun fel de importanță întâlnirii cu Ferdinand și nici nu și-a dat seama de ce a fost trimisă aproape imediat la Berlin, s-o viziteze pe verișoara Charly, principesa Charlotte de Saxa-Meiningen. Charly era fiica mătușii Vicky și sora kaizerului; ea a fost intermediarul între ducesa de Edinburgh și familia Hohenzollern și tot ea a aranjat întâlnirea celor doi. Mai mare decât Missy, Charly era o musafiră obișnuită a celor de la Coburg, fiind în termeni foarte buni cu doctorul Rolfs. Micuță de statură și într-o constantă luptă cu kilogramele, sora kaizerului se mișca cu o grație studiată
și vorbea pe un ton blând, melodios, precum torsul unei pisici. Dar tot ca

o pisică, Charly își scotea ghearele când te așteptai mai puțin.

În copilărie, Missy făcuse o mare pasiune pentru Charly, pasiune care s-a stins cu timpul, în lumina realității: „Era flatată de admirația noastră și, dacă voia, putea fi persoana cea mai fermecătoare pe care am cunoscut-o", avea să scrie regina Maria peste ani. „Știa multe lucruri, deși nu atât de multe pe cât îți lăsa impresia; întotdeauna vorbea ca un cunoscător, fie despre cai, fie despre muzică, flori, rețete de bucătărie sau echipamente de armată — mulți ani de zile m-am închinat în fața cunoștințelor ei atât de vaste."

Planul ducesei de Edinburgh de a aranja o întâlnire între fiica ei și Ferdinand, acasă la Charly, a dat repede greș. La Berlin, sora kaizerului era punctul de atracție al unei societăți sofisticate, în care era foarte greu de pătruns pentru două fete, una de 16 ani (Missy) și cealaltă de 15 (Ducky). „Stăteam și priveam și sufeream cele mai crunte chinuri ale geloziei, urmărindu-ne idolul, care-și dezvăluia o latură a caracterului pe care nu i-o cunoscusem niciodată; în vreme ce nouă, acele neinteresante *Backfische* [adolescente], cărora le promisese o distracție nemaipomenită, abia dacă ne-a aruncat o vorbă sau o privire."

Principele moștenitor Ferdinand se afla printre oaspeții de seamă ai lui Charly. „…Nu cred că aș fi azi unde sunt, dacă am fi continuat să ne întâlnim în casa ei", scria regina Maria peste ani, „pentru că era absolut normal ca principele german, un adult… să se simtă mult mai bine în compania ei stimulantă, decât să caute subiecte de conversație potrivite inocenței noastre de *Backfische*."

Ducesa a realizat repede că și-a supraestimat planul, că Missy nu avea cum să apară într-o lumină favorabilă printre principesele tinere și inteligente din înalta societate berlineză. După doar o săptămână la Berlin, „una dintre cele mai dureroase amintiri ale tinereții mele", Missy a fost trimisă înapoi la Coburg.[9]

În vreme ce ducesa de Edinburgh urzea planuri pentru alianța germană a lui Missy, regina Victoria și familia Wales plănuiau în continuare să o mărite cu George al Angliei. Dar, la începutul anului 1892, viața lui George s-a schimbat brusc. Fratele său mai mare, Eddy, lovit de gripă, a murit de pneumonie, la 14 ianuarie. George a devenit brusc urmașul la tron. Principele și principesa de Wales au adresat, în numele lui, o cerere în căsătorie familiei Edinburgh, propunere refuzată fără ocolișuri de ducesă. Le-a spus că Missy tocmai primise confirmarea în credința protestantă germană și că „pentru nimic în lume nu și-ar influența"[10] fiica să treacă înapoi la confesiunea anglicană.

Nefiind la curent cu intrigile mătușii sale, George nu înțelegea de ce n-o mai văzuse pe Missy de doi ani, de la ultima vizită făcută la Coburg, în aprilie 1890, împreună cu tatăl lui. „Cât de bine ne-am distrat… când am dansat"[11], i-a scris George verișoarei lui, după acea întâlnire de familie. Văzând cât de bine s-au simțit împreună, ducesa și Fräulein au plănuit să-i țină în continuare departe unul de celălalt. În 1890 și 1891, când ducesa a adus-o pe Missy în Anglia, s-a asigurat de fiecare dată că George era plecat pe mare. „…Au trecut aproape nouă luni de când nu ne-am mai văzut, dar ești mereu în gândurile mele…", îi scria George „dragei Missy" în ianuarie 1891, rugând-o să „nu-l uite de tot pe cel mai iubitor și devotat, bătrânul Georgie".[12]

George nu s-a lăsat în seama părinților săi pentru cererea în căsătorie. Auzise despre peținorul rus al lui Missy (Gheorghi Mihailovici), dar, ironia sorții, nu și despre Ferdinand, așa că i-a scris principesei o scrisoare personală, sperând s-o împiedice de la a-i promite altcuiva mâna până ce nu vor putea vorbi între patru ochi. I-a mai spus în scrisoare că avusese mereu convingerea că se vor căsători într-o bună zi, când ea va ajunge la vârsta potrivită. Răspunsul lui Missy, de la Coburg, a fost dictat de mama ei. Îi scria că, deși îi era drag, „n-ar trebui să creadă că prietenia care se înfiripase între ei în Malta era mai mult de atât"[13].

Refuzul familiei Edinburgh a provocat o undă de șoc în familia reginei. Ducele de Edinburgh a învinovățit-o pe Fräulein. Regina s-a plâns că „Georgie a pierdut-o pe Missy pentru că a așteptat și a așteptat"[14]. Principele de Wales a încetat orice comunicare cu fratele și cumnata sa. Principesa de Wales era în al nouălea cer.

Loialitatea față de familie — mama ei, regele George al V-lea și soția lui, regina Mary — a împiedicat-o pe regina Maria să explice pe deplin circumstanțele care au stat în calea căsătoriei cu vărul ei. Deși alți membri ai familiei furnizau diverse explicații** pentru deciziile ducesei[15], Maria a făcut o singură aluzie, în scris, în autobiografia sa, la ceea ce s-a întâmplat de fapt. Citând teoria mamei ei că principesele ar trebui să se mărite foarte tinere, înainte „să înceapă să gândească prea mult și să aibă idei personale", Maria spunea că apariția ei prematură pe piața europeană a căsătoriilor a deranjat alte mame de sorginte regală care aveau fete de

măritat. Tot ea a adăugat: „Tinerii principi păreau să aibă altă opinie și, chiar înainte să împlinesc 16 ani, mai mulți mi-au dat de înțeles că aș fi întru totul pe gustul lor.

Nu vreau să pomenesc nume, dar… e cazul să spun că a venit un moment când doi pretendenți mi-au atins inima; aveau același nume***, dar erau din două colțuri îndepărtate ale Europei, și m-a durut sufletul foarte tare, pentru că fiecare, în felul său, m-a făcut să simt că stătea în puterea mea să-l fac fericit sau să-i frâng inima… N-am vrut să fac pe nimeni nefericit; dar inima este un organ atât de complicat și la vârsta aceea fragedă orice hotărâre părea atât de îndepărtată. Și nu numai asta, dar nu puteam hotărî de una singură!“

Indiferent dacă Missy ar fi preferat sau nu să fie regină a Angliei, ducesa a trimis-o în grabă la München, în primăvara lui 1892, pentru a fi curtată de Ferdinand al României. Ducesa aranjase ca Missy și Ferdinand să petreacă mult timp împreună — să meargă în excursii, la galerii de artă, la teatru,
la cumpărături. „München este orașul potrivit pentru astfel de lucruri… eram amândoi tineri, dragostea plutea în aer, era primăvară, iar mama era fericită, plină de speranță.“

Tânăra principesă de Edinburgh nu avusese o ocazie mai bună ca să-și mulțumească mama. De-a lungul întregii copilării își ascultase mama plângându-se la nesfârșit de Anglia, de tatăl lui Missy și de regină. Iar acum, dintr-odată, ducesa era veselă și entuziastă, anunțându-și fata cea mare că va avea un viitor demn de trecutul ilustru al mamei sale. Atâta vreme cât Rusia era singura țară unde mama spunea că regii trăiesc așa cum trebuie, însemna că România, aflată alături, trebuia să fie un loc minunat unde să te stabilești, mai ales ca soție a unui principe german, cultivat, care urmează să moștenească tronul. De la ea se aștepta doar consimțământul.

Principele Ferdinand era timid și tocmai această trăsătură a atras-o pe Missy. „Te determina să-ți dorești să-l faci să se simtă în largul lui; trezea în tine sentimente materne, de fapt voiai să-l ajuți.“ Dar, cu toată veselia ei, cu tot farmecul și cu toată ușurința într-ale conversației, Missy era din cale-afară de naivă. „Fuseserăm ținute într-o superbă și — de ce să n-o spun — periculoasă și aproape crudă ignoranță în privința a tot ce înseamnă realitate… A fost crud, da, crud este singurul cuvânt care descrie realitatea; a fost… o orbire deliberată în fața vieții așa cum e ea, astfel încât, cu ochii închiși și cu încredere perfectă, ne-am fi îndreptat spre orice soartă.“

Logodna a urmat rapid, la Neue Palais din Potsdam. „Mama radia de fericire și cred că Charly a fost cea care… l-a condus pe timidul principe spre momentul crucial. Cum de-a avut curajul să-mi ceară mâna… e un mister; dar *a făcut-o* și am acceptat — am spus doar «da», ca și cum ar fi fost ceva natural și un cuvânt atât de simplu de spus. «Da», și cu acel «da» mi-am pecetluit soarta.“[16]

Foarte încântată, ducesa de Edinburgh le-a telegrafiat rudelor din întreaga Europă pentru a-și proclama triumful. Reacțiile nu au fost tocmai entuziaste.

„Recent am fost foarte uimiți să aflăm despre *logodna lui Missy* cu *Ferdinand de România*“, îi scria regina Victoria unei alte nepoate. „El e foarte drăguț, cred, și părinții îi sunt fermecători — dar țara e foarte nesigură și lipsa de moralitate a societății de la București e *de-a dreptul groaznică*. Bineînțeles că nunta va fi amânată o vreme, pentru că Missy împlinește 17 ani abia la sfârșitul lui octombrie!“[17]

Fiicei sale, Vicky, i-a scris: „Logodna lui Missy… ne-a luat pe toți prin surprindere… se pare că s-a ajuns la ea foarte repede. Țara e foarte nesigură, iar societatea — groaznică —, iar ea e doar o copilă foarte lipsită de experiență!… Missy *nu l-a vrut* pe Georgie… A fost visul vieții lui Affie…“[18]

Lady Geraldine Somerset, cunoscută pentru acidul său jurnal al evenimentelor de la curte, a scris mult mai direct: „Sunt dezgustată să văd anunțul de căsătorie al bietei și atât de drăguței principese Maria de Edinburgh cu principele *de România*!!! Mi se pare atât de crud să târăști o fată atât de frumoasă în România cea pe jumătate sălbatică și lângă un bărbat despre care întreaga Europă știe că e îndrăgostit de altă femeie… mare păcat.“

Ca răspuns la astfel de comentarii, ducesa de Edinburgh a anunțat că ea-și dorise tot timpul un mariaj între Missy și George. Evident o manevră abilă, schimbarea ei de atitudine era menită să-i umbrească mașinațiile anterioare și să-și liniștească soțul și pe fratele acestuia. Regina a fost repede păcălită: „Mă tem că

Bertie e foarte supărat — dar e nedrept și greșește. Affie și Maria l-au vrut pe Georgie și, din punct de vedere monden, ar fi fost mult mai bine și o partidă mult mai potrivită! Nu *au alergat* după asta, așa cum zice Bertie — și Maria [Ducesa de Edinburgh] *nu a mers* la Potsdam pentru *așa ceva*, ci pentru că *Dona* [Împărăteasa Germaniei] a presat-o atât de mult și *a vrut-o* pe Missy pentru *odiosul de Günther* [fratele mai tânăr, destrăbălat, al împărătesei]!… Săracul Georgie… nu e supărat."[19]

Pentru toți ceilalți, însă, era evident că ducesa de Edinburgh îi alesese soțul lui Missy. Mama, nu Missy, era cea care avea „figura radioasă, plină de așteptări". În cele din urmă, reginei i s-au deschis ochii, iar de atunci a vorbit despre Missy ca despre „o mare victimă… care trebuie compătimită enorm".[20]

Odată ce emoția logodnei s-a mai potolit, Maria a început să se gândească cum ar trebui să se descurce cu tatăl ei, care nu-l cunoscuse pe Ferdinand, și cu regina Victoria. „Tata nu fusese la logodnă și, cumva, aveam conștiința încărcată; simțeam, știam aproape, că el avusese alte visuri pentru mine. Apoi mai era și bunica-regină, care trebuia să-și dea consimțământul; niciuna dintre nepoate nu s-a măritat fără aprobarea ei. Probabil că va trebui să mergem la Windsor, ca să fim «inspectați», alt chin groaznic."

Pe lângă rudele ei engleze, erau și cele din partea germană ale lui Ferdinand, în special regele Carol al României. „Nu te puteai afla în preajma lui Ferdinand prea multă vreme, fără să descoperi că «der Onkel», după cum îl numea el, era o prezență aproape opresivă în viața lui. Atunci când vorbea despre unchiul său, ceva ca o neliniște, nu foarte departe de spaimă, i se citea în ochi; simțeai cum îi trece un fior pe șira spinării."

Regele Carol a fost primul. Întâlnirea urma să aibă loc la castelul Sigmaringen, locul de obârșie și reședința dinastiei Hohenzollern. Un edificiu feudal impresionant, care domina întreg peisajul verde, rural, propriu Suabiei, și care se reflecta în apele calme ale Dunării, un pârâu îngust și liniștit în acest loc, foarte aproape de izvoarele din sud-vestul Germaniei.

Văzut astăzi, bătrânul *Schloss*, construit pe un deal abrupt și care are o înălțime între cinci și zece etaje, pare destul de primitor. Amestecul de turnuri din cărămidă roșie și acoperișuri arată prietenos; piatra cenușie, îmbătrânită de vreme, e pașnică. Există o mulțime veselă de hornuri neregulate și turnulețe, curți și coridoare, toate îndulcite de viță unduitoare, de copacii bătrâni și de apa care curge lin în vale.

Dar, odată intrat, vizitatorul află — și ducesa trebuie să fi știut acest lucru — că Sigmaringen a fost și este un domeniu exclusiv masculin. De la intrarea cu boltă joasă, păzită de steagurile sfâșiate în lupte ale regimentului Hohenzollern, până la marile săli ale trofeelor, împânzite cu mii de coarne de cerb, prea puține sunt lucrurile care sugerează prezența femeilor printre războinici. Un salon franțuzesc sau o elegantă oglindă venețiană par nelalocul lor în interiorul sumbru al castelului. Total diferit de vesela dezordine englezească sau de prețiozitatea aurită a francezilor adoptată de ruși, castelul german vorbea autoritar, chiar și fără cuvinte, despre rolul pe care viitoarele rude ale lui Missy se așteptau ca ea să-l joace. Principesa Maria de Edinburgh fusese predată de mama ei clanului Hohenzollern strict în scopul procreării.

Familia Hohenzollern-Sigmaringen este ramura cea mai veche a dinastiei Hohenzollern, care a condus Germania până în 1918. Spre deosebire de rudele lor care s-au aflat pe tron, ei sunt catolici. În timpul valului revoluționar care a cuprins Europa la sfârșitul anilor 1840, bunicul lui Ferdinand, principele Karl Anton, a renunțat la tron în favoarea vărului său, regele Prusiei. Karl Anton a avut patru băieți, dintre care principele Leopold, viitorul socru al lui Missy, era cel mai mare, iar principele Karl, care a devenit regele Carol al României, al doilea. La intrarea lui Missy în familie, principele Leopold era șeful casei de Hohenzollern.

Lui Missy i-a plăcut viitorul socru din prima clipă. Cu fața prelungă, ochii deschiși la culoare și barba de un blond pal, principele Leopold era, categoric, un bărbat frumos. Missy nu putea spune același lucru despre principesa Antonia, viitoarea ei soacră. „Auzisem că fusese o frumusețe, drept care abia așteptam s-o văd, dar am fost dezamăgită de femeia aceasta, cu fața și buzele palide, cu nasul ei grecesc, cu pieptul prea mic și picioarele prea lungi. Proporțiile acestea pot fi frumoase uneori, dar în cazul ei, șoldurile fiind enorme, aspectul întregului trup avea ceva care te făcea să te simți inconfortabil."

Principesa Antonia era invalidă, dar întotdeauna gătită cu rochii și bijuterii splendide pentru reuniunile de familie prestabilite; a primit-o frumos pe Missy, deși dezaproba căsătoria fiului ei cu o principesă protestantă. La momentul vizitei, era supărată pe soția fratelui mai mare al lui Ferdinand, așa că a găsit de

cuviință să-i arate lui Missy un plus de afecțiune, ceea ce ar fi trebuit s-o afecteze pe cealaltă noră. Deși primise o educație aleasă, principesa Antonia trăia, după spusele Mariei, „într-un cerc strâmt de reguli, idei preconcepute și convenții pe care le considera perfecte… adăpostită de Biserica ei, oblojindu-și sănătatea precară, toată lumea din jur o servea, o îngrijea, o răsfăța". Portretele principesei Antonia confirmă descrierea Mariei — o femeie critică și nemulțumită.

Mama lui Missy era, însă, fericită la Sigmaringen. Ostentația curții de la Sigmaringen i se potrivea de minune și găsea o adevărată desfătare în erudiția celor de acolo. Ducesa de Edinburgh își adusese cu ea toți copiii și întreaga suită, inclusiv pe doctorul Rolfs și pe Fräulein. Lipsea doar tatăl lui Missy.

După mai multe zile petrecute în calmul de la țară, pe măsură ce se apropia sosirea regelui Carol al României, fratele mai mic al principelui Leopold, ceilalți membri ai familiei au devenit din ce în ce mai neliniștiți. Până și imperturbabila ducesă părea „cam agitată și nervoasă", în timp ce-și inspecta copiii în vederea marelui eveniment. Întreaga familie, înveșmântată de gală, a străbătut satul german împodobit cu steaguri românești, în culorile roșu, galben și albastru, pentru primirea oficială.

În ciuda publicității care i se făcea, regele Carol, în carne și oase, trebuie să fi fost o dezamăgire. Fotografiile transmiteau o impresie corectă de austeritate și disciplină. Dacă ochii lui pătrunzători, nasul acvilin și barba neagră, agresiv ascuțită, se potriveau unei staturi impunătoare, trupul lui nu era suficient de mare pentru o astfel de figură. Missy nu a fost impresionată: „Pur și simplu mi s-a părut un bărbat scund, cu genunchii puțin îndoiți și cu picioarele, în cizme cu talpă groasă, excesiv de ferm înfipte în pământ… Mișcările îi erau lente și studiate, cu un soi de măreție bine gândită… Erau mișcările unui om care, având un control total asupra propriei persoane, îi putea controla și stăpâni și pe ceilalți. Și, cu toate astea, primul contact cu *der Onkel* n-a fost pe măsura așteptărilor mele tinerești."

La Sigmaringen, Missy a întâmpinat o problemă de viață care i-a umbrit contactul inițial cu un întreg clan care avea să joace un rol major în viitorul ei — competiția dintre logodnicul său și Ducky pentru afecțiunea ei. Trebuia să se împartă între două iubiri, ambele la fel de importante pentru mintea
ei de adolescentă. Nando (adoptase și ea numele de alint al lui Ferdinand) nu suporta s-o piardă din ochi. „Voia mereu să fie singur cu mine și suferea din cauza celorlalți, care-și revendicau partea de atenție."

Alegerea datei și a locului pentru nuntă a întâmpinat unele greutăți, agravate de resentimentele reginei Victoria și ale ducelui de Edinburgh față de căsătoria în sine. După un șir de discuții, s-a căzut la învoială să se amâne ceremonia până în luna ianuarie a anului următor (1893), pentru ca Maria să împlinească 17 ani. Căsătorindu-se cu un catolic, ea renunța la orice drept la tronul Angliei. Și nu numai atât, dar uniunea dintre un principe catolic și o principesă protestantă, ai căror copii urmau să fie crescuți în confesiunea ortodoxă — cea oficială a viitoarei lor țări — a dus la tensionarea relațiilor dintre familia Hohenzollern și Papă. Și, în timp ce au fost trimiși emisari care să-l îmbuneze pe Suveranul Pontif, familia s-a apucat să caute un loc adecvat pentru ceremonie.

Regina Victoria voia ca Missy să se mărite în capela St. George de la castelul Windsor, la fel ca toți nepoții ei englezi. Dar fiindcă urmau să fie două ceremonii, câte una pentru fiecare confesiune religioasă, și pentru că niciuna dintre Biserici nu avea de gând să cedeze onoarea de a fi prima care oficiază căsătoria, planurile pentru o nuntă la Windsor au fost abandonate. Missy a fost dezamăgită, mama sa, încântată. Ducesa și-ar fi dorit foarte mult să organizeze căsătoria la Coburg, acolo unde urma să fie stăpână, dar rudele engleze au refuzat să participe la o ceremonie care avea loc la curtea desfrânatului unchi Ernst. Au trecut câteva luni până ce toată lumea a fost de acord cu castelul Sigmaringen — „o soluție care", avea să scrie Maria, „pe mine, personal, mă interesa prea puțin".

Și pentru că prima întâlnire dintre familiile Edinburgh și Hohenzollern a mers bine, a fost stabilită o a doua, găzduită de împărat. Dorind să-și arate bunăvoința față de ramura mai veche — deși mai puțin puternică — a casei domnitoare din Germania, Wilhelm al II-lea a ales castelul Hohenzollern. Una dintre reședințele vechi ale dinastiei, castelul era folosit de toți membrii clanului și părea locul ideal pentru o asemenea reuniune de familie.

Datând din secolul al XI-lea, castelul se înalță spectaculos în câmpiile suabe. La vremea când l-a văzut

Missy, fusese restaurat cu atât de multe elemente de gotic fals, încât silueta lui — conturându-se amenințătoare în ceață — era trăsătura cea mai impresionantă. Intrarea în acest bastion de ziduri și parapete se făcea pe un drum cu serpentine deosebit de abrupte. Întâmpinați de doi străjeri din piatră, în echipament medieval de luptă și în mărime naturală, cei din familia Edinburgh au avut de trecut pe un pod mobil, printr-un tunel lung și întunecos, iar apoi pe sub un turn de apărare, ca să ajungă la castel. Odată înăuntru, arhitectura sterilă, militară, era înlocuită brusc și în mod surprinzător de un arbore genealogic elegant, cu frunze verzi, care se răsfira de la podea până la tavanul holului de intrare. Este cert că acest castel Hohenzollern era folosit mai mult ca muzeu familial decât ca reședință. Pentru că, de fapt, nu fusese locuit niciodată.

Castelul era plin cu nenumărate obiecte care aminteau de strămoșii iluștri ai lui Ferdinand — portrete, tapiserii, uniforme, drapele și sarcofage. Prea puțin impresionată de toată această panoplie, Missy a fost deranjată de reacția logodnicului ei la un toast ținut de regele Carol în timpul unui banchet. Regele s-a ridicat în picioare, „extrem de conștient de importanța sa" în viețile lui Missy și Ferdinand. „Permiteți-mi să beau", a spus el, privind spre tânăra pereche, „în cinstea «zilei voastre de miere» (*Honigtag*)."

Ferdinand a pălit. Deși a ridicat politicos paharul, buna dispoziție i-a fost vizibil afectată și mâna îi tremura. „Profund abătut", și-a tras logodnica într-un colț, imediat după terminarea banchetului.

„— Ai auzit? a întrebat-o, cu nările tremurânde.

— Ce să aud?

— A zis *Honigtag*.

— Și de ce nu? Părea foarte drăguț și plin de bunăvoință.

— De ce nu? Chiar nu-ți dai seama ce-a vrut să spună? A vrut să spună că în loc de o lună de miere ne va permite doar o zi de miere! Așa e el — nu-i pasă de alții și nici nu le înțelege sentimentele. La el totul e muncă, muncă, muncă. Nici când s-a însurat el însuși nu i-a păsat de luna de miere… contează doar datoria, nu există nicio slăbiciune și pretinde de la ceilalți același lucru. Mereu e așa; totul trebuie sacrificat. N-are niciun fel de sentimente și de înțelegere pentru dorințele tinerilor. E nemilos când e vorba de chestiuni de stat!"

La vremea aceea, Maria n-a înțeles prea mult din lacrimile de frustrare ale logodnicului ei. „Am înțeles mai târziu", scria ea.[21]

Odată ce prezentările rudelor germane s-au încheiat, ducesa de Edinburgh și Missy l-au dus pe Nando în Anglia, pentru a cunoaște familia de acolo. În ciuda timidității lui, întâlnirea cu regina s-a petrecut fără probleme, datorită Victoriei înseși. Bunica lui Missy i-a vorbit tânărului în germană despre părinții lui și i-a spus că are o fotografie a mamei lui în apartamentele personale. (Principesa Antonia era o Coburg, ca și bunicii englezi ai lui Missy.) Iar când Ferdinand a făcut gafa de a-și înmuia cornul în cafea, regina i-a spus că trebuie să revină să ia micul dejun la castel, ca să-și poată înmuia împreună cornul în cafea, „după bunul obicei german"[22].

În timpul vizitei la Windsor, regele Carol însuși a trecut printr-un moment mai delicat. La întrebarea reginei Victoria dacă era adevărat că Ferdinand fusese logodit cu altă fată înainte de Missy, Carol a ocolit adevărul și i-a răspuns că idila nu fusese altceva decât o fabulație a imaginației bogate a reginei Elisabeta. Regina României era renumită pentru fantezia nemărginită, iar de data asta ciudățenia ei binecunoscută l-a ajutat pe soțul său.

La Windsor, principele moștenitor al României s-a simțit ca un copil în vacanță. Cu toate că regele Carol a profitat de călătoria în Anglia pentru
a vizita instituții financiare, încercând să adune capital străin pentru resursele subdezvoltate ale României, nepotul a refuzat să-și însoțească unchiul. „El n-a fost niciodată îndrăgostit, așa că n-are cum să înțeleagă; eu sunt aici ca să fiu fericit — nu ca să fiu târât pe la instituții de stat."

Inima lui Missy nu era la fel de ușoară ca a logodnicului ei. „Am avut tot timpul un ușor sentiment de tristețe… că tata va fi dezamăgit și poate și alții. Logodnicul meu era complet străin și… nu avea nimic în comun cu viața care fusese cândva a mea, străin de atmosfera atât de dragă din Malta, de fapt, străin de toate

lucrurile în mijlocul cărora crescusem. Cumva, m-am simțit puțin o trădătoare, pentru că toată iubirea înflăcărată a lui Nando și zâmbetele încurajatoare ale mamei nu mă puteau face pe deplin fericită… Mi-am ascuns tristețea cum am putut mai bine, m-am mobilizat pentru fiecare nouă întâlnire: cu tata, cu bunica, cu toți unchii, mătușile și verii, mai ales cu George — George, cel mai drag prieten din minunatele zile malteze."

Întâlnirea cu principele George a avut loc pe coridorul larg și boltit de la Windsor, sub privirile ambelor familii și având drept fundal toate acele comori îndrăgite, tablouri și statui. „Port rochia cea mai bună… musafirii au ajuns deja la castel, printre ei și vărul George. Cred că era și unchiul Bertie, dar nu mi-l amintesc decât pe vărul George… E prima dată că ne întâlnim de când m-am hotărât s-o iau pe alt drum; de când am închis toate porțile în urma mea. Îmi bate inima tare… Am mereu sentimentul acela dureros că, într-un fel, trădez tot ce-am iubit…

«Ei bine, Missy?» Vărul George e foarte drăguț și amabil, și eu am un nod în gât. Evităm să vorbim despre dragile noastre zile în Malta, n-aș fi fost în stare tocmai atunci, nu în clipa când îmi întorsesem fața către un tărâm foarte îndepărtat."[23]

Missy, mama și surorile ei și-au petrecut vara și toamna lui 1892 călătorind între Anglia și Germania, unde venea adesea și principele moștenitor. Evident, Ferdinand prefera să-și întâlnească logodnica în țara lui. Cu toate că i-a scris fratelui mai mare că regina Victoria era „în general… foarte politicoasă cu mine"[24], s-a plâns de „o senzație de invidie și răutate" la Windsor — fără îndoială, din cauza dezamăgirii familiei. Înapoi la Coburg, s-a declarat „în al nouălea cer alături de micuța mea dragă".

„Micuța dragă" era mai puțin extaziată. Grijulie să spună și să scrie doar ce se cuvenea, Missy a realizat repede că ea și Nando nu erau chiar cuplul perfect. „Mama… a fost întotdeauna îngrijorată în mod absurd ca nu cumva să înțeleg câte ceva din realitățile vieții", spunea, la un moment dat, Maria. „Trebuia să ajung la altar total inocentă… Dar erau momente când îmi dădeam seama că poate nu aveam chiar aceleași gusturi cu Nando."[25]

Missy de Edinburgh era un copil al Angliei; aptitudinile fizice și faptul de a câștiga la diferite jocuri (sau de a pierde cu eleganță) erau, pentru ea, ceva natural. Ferdinand, însă, nu putea înțelege cum, dacă erau la o plimbare călare și începea să plouă, Missy prefera să-și continue plimbarea, când el avea atâta minte să se urce într-o trăsură călduroasă și uscată și să lase caii în grija celor plătiți pentru a se ocupa de ei. Spiritul sportiv era important pentru Missy, în timp ce pentru Nando era important rafinamentul intelectual. Îl surprindea indiferența ei față de superioritatea culturii germane, așa că nu ezita să se alăture ducesei, doctorului Rolfs și verișoarei Charly, când o luau peste picior pentru adorabila sa ignoranță.

În ciuda nemulțumirilor legate de nepotrivirile fundamentale, Missy întreprinderea eforturi majore pentru a face față jocului pus la cale de mama sa. Unei scrisori trimise de regina Victoria i-a răspuns: „Dragă bunică, îmi voi da silința să-ți urmez sfaturile bune și, deși sarcina mea pare dificilă la început, sunt convinsă că atât Ferdinand, cât și regele vor face tot posibilul să mi-o ușureze. Nu mă tem defel să plec atât de departe și să ajung într-o lume atât de diferită de cea cu care am fost obișnuită… Mă bucur că o să te revăd în scurtă vreme și sunt încântată că Ferdinand poate veni și el, pentru că sunt foarte tristă când suntem departe unul de celălalt."[26]

Missy era atrasă de logodnicul ei într-un mod foarte copilăros. Când erau împreună, se sărutau mereu, iar când erau separați, își scriau scrisori de dragoste. Acestea veneau aproape zilnic, confirmând singurătatea principelui moștenitor și convingerea lui că nu au existat vreodată doi oameni care „să se iubească atât de mult și să fie atât de fericiți cum suntem noi". Ferdinand i-a spus lui Missy că „ar trebui să le arătăm recunoștință părinților pentru că… ne-au ajutat să ne găsim unul pe celălalt și să fim atât de fericiți"[27] și le-a promis părinților că el și mireasa lui „vor fi copii buni și ascultători"[28].

Atunci când Missy i-a mărturisit îngrijorarea față de viitor, Nando a încercat s-o liniștească. „Îmi scrii că ești tristă uneori la gândul că în câteva luni vei pleca definitiv de acasă, spre o destinație nouă și total necunoscută. O, cât de bine te înțeleg, pentru că la fel simt și eu."[29] „O să fie ciudat să n-o ai pe mama lângă tine, dar am să încerc să fiu totul pentru tine… vei fi copilul meu și am să te îndrum. Și, pe urmă, când o să fii aici, serile mele nu vor mai fi la fel de plicticoase, iar după ce-mi termin partida de biliard ne vom retrage în apartamentul nostru."[30] Un îndrăgostit cam stângaci cu vorbele, frizând chiar comicul, dar devorat de

pasiune, principele moștenitor spunea despre sine că se simte ca „un șoarece la nașterea progeniturii, sărind de colo-colo… Am atât de multe dorințe și sunt atât de sentimental“.[31]

O ultimă vizită de prezentare era necesară înainte ca principesa de Edinburgh să se poată căsători cu moștenitorul tronului României — la regina Elisabeta a României. Soția regelui Carol era fosta Elisabeta de Wied, fata ale cărei fantezii artistice îl puseseră pe fugă pe tatăl lui Missy cu 30 de ani în urmă. Regina Elisabeta, al cărei pseudonim literar era Carmen Sylva, trăia la data aceea în exil în Germania, îndepărtată de rege din România din cauza amestecului în idila dintre Ferdinand și Elena Văcărescu. Dar lui Missy nu i s-a spus acest lucru, ci i s-a dat să înțeleagă că regina României, bolnavă temporar, nu va putea fi prezentă la nuntă. De aceea Missy trebuia s-o viziteze la reședința ei din Germania.

Întâmpinată la poarta castelului din Neuwied de un grup ciudat de orbi, surzi, muți și șchiopi, lui Missy i-a fost dat să afle foarte repede că mama reginei Elisabeta era o clarvăzătoare cu puteri vindecătoare și că acești oameni trăiau acolo în speranța unei însănătoșiri miraculoase. Bătrâna principesă de Wied era fermecătoare, o bună gazdă și cu o conversație excelentă — până în momentul în care ducesa de Edinburgh a întrebat de starea sănătății fiicei sale. Atunci ea și-a aruncat mâinile în sus și a început să se plângă, spunându-le ce povară era Elisabeta, cum fusese ea șchioapă, sau paralizată, sau își imaginase ea că era în starea asta de câteva luni, că nu putea nici să umble, nici să stea în picioare. „*Ach!* Elisabeta mea e plină de fantezie… un real temperament de poet, înclinat spre tragism uneori, dar acum, din păcate, avem suficiente motive de tragism.

— Vom avea plăcerea s-o vedem pe fiica dumneavoastră?

— *Ach, Gott,* da! E pregătită, o să vă primească, pictează în pat, mereu pictează. Uneori e vorba de poezie, numai poezie, sau muzică, dar acum face pictură; și tablouri atât de mari, care se fac atât de greu în pat. Dar Elisabetei îi plac greutățile.“

Regina Elisabeta aranjase cu mare grijă cadrul pentru această primă întâlnire cu succesoarea ei nedorită. Situația se preta la puțină *mise-en-scène*, iar ea era o tragediană de clasă. Lumina aluneca pe bolnavă, care era îmbrăcată toată în alb, sprijinită între perne albe pe patul de suferință pentru a o primi pe cea „care a uzurpat locul fetei alese de ea“. A strâns-o pe Missy la piept, zicându-i „*lieb Kindchen* [copilă dragă]“, i-a mângâiat chipul tânăr și părul blond, iar în acest timp ochii i s-au încețoșat de emoție. Mai târziu a fost dusă în sufragerie, într-un scaun cu rotile. Înfășurată în cașmir alb, cu părul alb răsfirat pe umeri, privea spre grupul de musafiri „cam ca o mare preoteasă care propovăduia un crez mult prea ciudat pentru mințile de rând“.

Călătoria la Sigmaringen, în vederea nunții, a avut loc într-o stare de mare disconfort, pentru că ducesa de Edinburgh nu agrea vagoanele-salon și refuzase orice altă ofertă de transport mai luxos. Grupul a călătorit în vagoane vechi, ponosite, care nu aveau nicio legătură cu cel mai elementar confort. Compartimentele erau complet izolate unele de altele, nu existau paturi și nici apă caldă. Missy și Ducky au fost înghesuite împreună și au dormit pe o podea rece și murdară.

Hurducăită, împreună cu sora ei, pe drumul spre sud, e foarte posibil ca mireasa să fi avut suficient timp să se gândească la viitorul ei necunoscut. La fel ca multe fete de vârsta ei, nu avea niciun fel de cunoștințe despre sexualitate. Dar, spre deosebire de ele, nu se putea aștepta la vreo comunicare despre acest subiect cu viitorul soț. Oricât de tare o iubea Ferdinand, timiditatea și nevoia disperată de a-și mulțumi părinții îl împiedicau să construiască o punte emoțională cu ea. O principesă-mireasă, tânără și frumoasă, Missy ar fi trebuit să radieze de fericire în drumul spre castelul de poveste, înzăpezit. Dar ochii ei albaștri, de obicei strălucind de veselie, erau umbriți de perspectiva necunoscutului și de o nouă docilitate, pricinuită de mina îngrijorată a lui Nando.

Cu toate că și-a dat silința, în cea mai bună tradiție englezească, să arate lumii un chip fericit, părea „mică, stingheră și pierdută“ cu prilejul multelor banchete, recepții și baluri date în onoarea ei. Elegantă, cu toalete noi și purtând cele mai frumoase bijuterii — mama sa îi dăruise multe dintre podoabele ei rusești —, nu a avut nimic de spus mulțimii copleșitoare de capete încoronate și viitori supuși, veniți s-o salute. Cu siguranță ducele de Edinburgh nu a făcut nimic pentru a încălzi atmosfera. A chemat-o pe Missy în apartamentele sale, cu câteva zile înainte de nuntă, și a înștiințat-o de dota ei de un milion de franci francezi.

Îmbrățișând-o, ducele a izbucnit în lacrimi și i-a mărturisit că visase altceva pentru viitorul ei.

Dintre toate capetele încoronate prezente, cel mai important era kaizerul Wilhelm al II-lea, care venise cu „o suită jenant de numeroasă, compusă din domni jenant de masivi în uniforme strălucitoare". Kaizerul și-a schimbat uniformele de tot atât de multe ori ca doamnele rochiile și cu aceeași atenție la asortarea culorilor. Parada costumelor împărătești a culminat cu o mare finală, într-o seară, când kaizerul a apărut în alb strălucitor, cu mănuși de armură uriașe, cu cizmele lustruite de-ți luau ochii și purtând pe cap un coif „à la Lohengrin", împodobit cu o acvilă. Aghiotanții lui, toți înalți și frumoși, arătau mult mai bine în uniformele lor decât însuși înălțimea sa. Costumul alb de cavaler al vărului Willy era mai mult de domeniul operei comice.

Missy a fost trezită de clopotele de nuntă în dimineața zilei de 10 ianuarie 1893. Era o zi friguroasă. Căsătoria a fost celebrată de trei ori — civil, catolic și protestant. Cea mai impresionantă a fost ceremonia catolică, deoarece Ferdinand era deosebit de devotat credinței lui. Slujba a fost interminabilă, dar, cel puțin, monotonia cântărilor latinești i-a dat miresei răgazul de a se liniști. „M-au învăluit într-un soi de transă protectoare, care mi-a calmat temerile și a lăsat speranța să se strecoare în inima care-mi bătea groaznic de tare."

Slujba anglicană a avut loc într-o mică anticameră a Sălii Strămoșilor din castelul Sigmaringen și a fost oficiată de un preot din marina britanică. Missy a trecut prin toate ceremoniile și prin banchetul de nuntă „ca printr-un vis, un vis foarte îndepărtat, în care eu jucam un rol de vis".

Principesa de vis era îmbrăcată într-o rochie grea, de mătase ripsată albă, cu fustă în formă de clopot și cu mâneci bufante, în stilul anilor 1890. În broderia rochiei erau aplicate perle, cristale și paiete mărunte de argint. Deoarece nu-i plăceau voalurile de dantelă, i s-a permis să poarte un voal de tul, prins de o tiară cu diamante și înfășurat pe o coroniță din flori de portocal. Aceasta a fost singura concesie; în rest, toate ideile ei romantice despre finețurile de nuntă au pierdut în fața preferinței ducesei pentru lucruri greoaie. În memoriile sale, regina Maria se descria ca „o domnișoară mică, fără forme, cu părul foarte blond, încrețit pe frunte à la regina Alexandra" și spunea că simțea că-i lipsește demnitatea necesară pentru somptuozitatea copleșitoare a ocaziei și a veșmintelor.

Nici reacțiile sale în luna de miere nu au fost cele ale unei mirese fericite. Tatăl lui Ferdinand le-a pus la dispoziție castelul de vânătoare Krauchenwies, din pădurile de lângă Sigmaringen, pentru a se putea izola. Primitor atât cât poate fi un castel, Krauchenwies are numai două niveluri, având un plan de forma literei U. Cu pereți galbeni, obloane verzi și acoperișul de un roșu decolorat, era „mai mult pitoresc decât confortabil, dar un loc de-a dreptul romantic pentru luna de miere". Orele și zilele, așa cum le arăta ceasul imens de deasupra intrării, treceau dureros de încet pentru proaspăta mireasă. „Era iarnă, eram timizi și încă atât de străini unul față de celălalt, și nu aveam absolut nimic de făcut. Nando nu era o persoană veselă, nici nu avea prea multă imaginație, așa că nu avea habar să distreze o soție atât de copilăros de tânără."

Din punct de vedere fizic, luna de miere a fost un eșec. Missy a părăsit patul nupțial dezamăgită, însingurată și cu dorința de a citi o carte de dragoste. Nando l-a părăsit cu sentimentul că a fost stângaci și grosolan. Maria a avut o explicație delicată, și anume că soțul ei „era teribil, aproape crud, de îndrăgostit. În felul meu imatur, am încercat să răspund pasiunii lui, dar tânjeam după ceva mai mult… Am avut sentimentul unui mare gol; parcă așteptam să se mai întâmple ceva și nu s-a întâmplat".[32] Mulți ani mai târziu, i-a mărturisit unei prietene: „M-am căsătorit atât de tânără, nimic nu se trezise în mine… Măritișul a venit ca un șoc neplăcut și cu mare greutate mi-am obișnuit… mintea… să-l accepte."[33]

Missy a avut permisiunea să se oprească la Coburg câteva zile pentru a-și lua rămas-bun, înainte de a porni în lunga călătorie spre România. S-a simțit rău în seara de dinaintea plecării. Ducesa, care refuza să-i accepte fiicei sale orice slăbiciune sau boală, a trimis-o la culcare devreme și a venit s-o sărute de noapte bună.

„Amândouă am încercat să fim curajoase; știam că mamei nu-i plac ieșirile sentimentale… așa că mi-am înghițit orice strigăt de teamă și durere, care-mi umpleau sufletul la gândul despărțirii de a doua zi. Am mai îmbrățișat-o o dată, dar n-am spus niciun cuvânt."

Ducesa a ieșit din cameră pentru a-i mai da câteva sfaturi ginerelui ei, înainte de plecare. Missy nu a

încercat să asculte, dar și-a auzit mama spunând: „«Trebuie s-o mai privesc o ultimă dată…», iar după colțul ușii se vedea chipul ei drag cu lacrimile șiroindu-i pe obraji! A văzut că sunt trează și atunci a reușit să-și compună un zâmbet curajos și ne-am făcut un semn din cap; tânjeam s-o îmbrățișez, să-mi lipesc fața de obrajii ei uzi și să trag un plâns zdravăn, dar educația spartană nu mi-a permis o astfel de pornire… N-am îndrăznit, așa că ne-am zâmbit și, bineînțeles, m-am făcut că nu-i văd lacrimile. Luni în șir, apoi, chinuită de singurătate și dor de casă în țara aceea îndepărtată, îmi revenea în amintire chipului mamei, curajos, dar plin de lacrimi, privindu-mă de după ușă; și mă umplea de o durere insuportabilă… încât de multe ori am fost nevoită să-mi îngrop fața în pernă ca să nu urlu de durere și dor — mama… mama…mama!“[34]

* În franceză, în original, *entre nous.* (*N. red.*)

** Istoriografia familiilor regale oferă două motive pentru nerealizarea căsătoriei dintre Gheorghi și Maria. Prima și cea mai des citată explicație este aceea că Gheorghi era al doilea născut; refuzând să-i permită lui Missy să se mărite cu el, ducesa de Edinburgh spera să-și cruțe fiica de nefericirea propriei vieți. Dar această variantă nu ia în considerare faptul că propunerea familiei Wales a venit abia după moartea fratelui mai mare al lui Gheorghi, atunci când acesta era deja moștenitor al tronului. Cea de-a doua explicație vine de la principesa Ileana, fiica cea mai mică a reginei Maria: „Motivul a fost că erau veri primari, iar bunica mea [ducesa de Edinburgh] se opunea categoric căsătoriei între veri… Ea [Maria] voia să se mărite cu el. Dar avea doar 16 ani… nu cred că mama mea avea habar de propunere. De fapt, sunt convinsă că nu știa nimic… decizia a fost a mamei ei.“ Această explicație, care justifică refuzul ducesei din motive religioase — interdicția Bisericii Ortodoxe Ruse referitoare la căsătoriile între veri primari —, nu se susține în lumina căsătoriei lui Ducky, un an mai târziu, cu un văr primar pe linie paternă, ca să nu mai vorbim despre a doua sa căsătorie cu un văr primar pe linie maternă, un rus ortodox. (*N. a.*)

*** Principele George al Angliei și marele duce Gheorghi Mihailovici al Rusiei. (*N. a.*)

Note:

1 Harold Nicolson, *King George the Fifth,* p. 43.

2 James Pope-Hennessy, *Queen Mary,* p. 240.

3 ANR V, 1740/1893, 28 iunie 1893, ducesa de Coburg către regina Maria.

4 Martha Bibescu, „Ferdinand of Roumania“, *Saturday Evening Post,* 27 august 1927, p. 150.

5 Maria, *The Story of* My *Life,* p. 249.

6 Anna-Maria Callimachi, *Yesterday Was Mine,* p. 146.

7 SA, 12/27 decembrie 1891, regele Ferdinand către principele Leopold și principesa Antonia.

8 SA, 30 noiembrie/12 decembrie 1891, regele Ferdinand către principele Leopold.

9 Maria, *op. cit.,* pp. 203–207 *passim*.

10 ANR V, 2036/1907, 12 februarie 1907, ducesa de Coburg către regina Maria.

11 ANR V, 990/1890, 3 ianuarie 1890, regele George al V-lea către regina Maria.

12 ANR V, 992/1891, 7 ianuarie1891, regele George al V-lea către regina Maria.

13 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina,* cap. 2.

14 Richard Hough, ed., *Advice to a Grand-daughter,* p. 120.

15 Terence Elsberry, *Marie of Roumania,* p. 25.

16 Maria, *op. cit*., pp. 188–209 *passim.*

17 Hough, *op. cit.,* p. 117.

18 Pope-Hennessy, *op. cit.,* p. 241.

19 Pope-Hennessy, *op. cit.,* pp. 232–242.

20 ANR V, 1740/1893, 28 iunie 1893, ducesa de Coburg către regina Maria.

21 Maria, *op. cit.,* pp. 212–227.

22 Elsberry, *op. cit.,* p. 44.

23 Maria, *op. cit.,* pp. 228–339 *passim*.

24 SA, 22 dec. 1892, regele Ferdinand către principele Wilhelm.

25 Maria, *op. cit.,* p. 241.

26 ANR WC, 21 nov. 1892, regina Maria către regina Victoria.

27 ANR V, 880bis/1892,, 3 noiembrie 1892, regele Ferdinand către regina Maria.

28 SA, 27 dec. 1892, regele Ferdinand către principele Leopold.

29 ANR V, 866/1892, 29 septembrie/11 octombrie 1892, regele Ferdinand către regina Maria.

30 ANR V, 880 bis/1892, 17/29 nov. 1892, regele Ferdinand către regina Maria.

31 SA, 7 decembrie 1892, regele Ferdinand către principesa Antonia.

32 Maria, *op. cit.,* pp. 252–266 *passim.*

33 ANR V, 3900/1921, 3 martie 1921, regina Maria către Joseph Boyle.

34 Maria, *op. cit.,* p. 267.

Partea a treia

Principesa Moștenitoare

CAPITOLUL 4

Românii nu sunt o nație, sunt o profesie.

— Otto von Bismarck

Principesa moștenitoare a României s-a lăsat pradă disperării, în vreme ce trenul ieșea din gara Coburg. Neobișnuită cu depresia, Missy și-ar fi dorit să i se destăinuie lui Lady Monson, una dintre doamnele de onoare ale mamei sale, trimisă s-o însoțească. Fiind crescută de o femeie care se vedea autoritatea supremă în orice subiect, proaspăta mireasă de 17 ani s-a simțit pierdută atunci când a fost despărțită de izvorul ei de înțelepciune. Avea nevoie să umple golul cu un alt mentor, lucru cu care soțul ei nu era de acord. De la experiența cu Elena Văcărescu, Ferdinand se lecuise forțat de luxul încrederii. Așadar, Missy nu avea dreptul să se apropie de altcineva în afară de el.

Călătoria a fost întreruptă de o vizită oficială la Viena, unde tânărul cuplu avea să-i prezinte omagiile lui Franz Joseph, împăratul Austriei. De acum înainte, totul în viața lui Missy era făcut cu un scop — cel al regelui Carol. Iar scopul vizitei era strângerea relațiilor dintre mica Românie și vastul Imperiu Austro-Ungar, care, în 1893, era una dintre puterile care controlau Europa. Dar mai exista și un motiv personal.

Cinci ani mai devreme, Franz Joseph spunea despre regele Carol că este „un flecar îngâmfat și îngust la minte“[1]. Și, drept dovadă a proastei conduceri a țării, împăratul aducea în discuție neglijența regelui în privința asigurării unui urmaș la tron. Faptul se întâmpla în 1888, cu un an înainte ca Ferdinand să fie declarat în mod oficial principe moștenitor. Acum, când Ferdinand era căsătorit cu una dintre nepoatele reginei Victoria, și o frumusețe pe deasupra, devenea evident că regele știa foarte bine să regleze chestiunile dinastice. Și mai știa că Franz Joseph va remarca lucrul acesta.

În timpul vizitei, Maria a fost invitata de onoare a unui dineu de stat, găzduit la palatul Hofburg. Ea povestea: „Masa era acoperită cu o mulțime de flori frumoase și o minunată veselă de aur; am mâncat din superbe farfurii de porțelan vechi și am avut o muzică excelentă și multă lumină.“[2] La Hofburg, lumina era dată de niște candelabre alungite, din argint și cristal, care cădeau cu o anumită regularitate, punând în pericol viața oaspeților împărătești. O altă problemă a dineurilor la palat era foamea. Pentru că Franz Joseph detesta conversația inutilă, personalul fusese instruit să servească un festin alcătuit din 12 feluri în mai puțin de o oră — un fel era adus în momentul
în care împăratul îl termina de mâncat pe precedentul. Rezultatul era că musafirii așezați la capătul mesei se trezeau cu farfuriile luate înainte să apuce să mănânce. Stând lângă Franz Joseph, Maria nu a putut observa toate astea. Seara i-a fost stricată doar de o pată mare de grăsime de pe rochia roz-pal.

Împăratul o privea pe noua principesă moștenitoare a României cu un interes amestecat cu milă. „Ați trimis ceva mult prea frumos în România.
Nu înțeleg cum s-a putut hotărî ducesa de Edinburgh să facă așa ceva“, i-a spus el în cursul serii lui Lady Walburga Paget, soția ambasadorului britanic.

Lady Paget: Poate că, rusoaică fiind, va simți mai multă compasiune pentru acei oameni pe jumătate barbari decât e în stare să înțeleagă o minte germană.

Franz Joseph: Pe jumătate barbari — din păcate, sunt mult prea civilizați. Din punct de vedere politic nu-i putem fi îndeajuns de recunoscători ducesei de Edinburgh… Sper doar că regele nu va dori să-i dădăcească prea mult. Nu-mi place ideea că tânărul cuplu va locui în același palat cu el.

Lady Paget: Bănuiesc să se simte însingurat și mă tem că boala reginei nu dă semne de ameliorare, iar picioarele-i sunt aproape paralizate.

Franz Joseph: E nebună de-a dreptul…[3]

Când Franz Joseph a spus că austriecii nu-i pot fi îndeajuns de recunoscători ducesei de Edinburgh, a fost mai mult decât o amabilitate de circumstanță. Era speranța, comună mai multor țări mai mici din Europa, că prezența Mariei în Balcani va detensiona relațiile internaționale. Opiniile contemporanilor referitoare la acest subiect, așa cum au fost exprimate de un cuplu de comentatori englezi, erau optimiste. „Meritul de a fi negociat căsătoria principelui moștenitor al României cu Maria este integral al ducesei — o alianță matrimonială care va contribui mai mult decât orice la rezolvarea pașnică a chestiunii orientale, care mocnește în permanență… Aceasta asigură curții de la București strânse legături cu casele regale ale Rusiei și Marii Britanii, ceea ce va aduce forță și soliditate tronului României, pus în pericol până acum.“[4]

Această atitudine era împărtășită cu entuziasm și de români. Pe de o parte, noua lor principesă moștenitoare era nepoata țarului, a cărui armată a amenințat permanent România. Pe de altă parte, era nepoata reginei Angliei, a cărei putere a stat ani buni în coasta sultanului, celălalt dușman istoric al României. Mai mult, descendența și averea Mariei excludeau posibilitatea ca ea să fie tentată să se amestece în intrigile financiare și politice, care sfâșiau țara încă de la începuturile ei.

Istoria poporului român începe în teritoriul din sud-estul Europei numit Dacia, ai cărui locuitori au fost cuceriți de romani, sub conducerea lui Traian, în anul 101 d.H.* De obicei, se consideră că această dată marchează începutul istoriei României, deoarece numele „România“ a fost folosit cu referire la zona respectivă a Imperiului Roman. Românii (cel puțin în vremurile precomuniste) se mândreau deosebit de mult cu ceea ce ei considerau a fi ascendența romană pură și limba de origine latină; de fapt, sunt rezultatul unui secol și jumătate de încrucișări între bărbați romani și femei dace, perioadă urmată de invazia hoardelor barbare — goți, huni, bulgari, slavi și tătari —, care au făcut același lucru.

Istoria politică a României moderne începe cam pe la sfârșitul secolului al XIII-lea, când vlahii, cum se numea acum această populație amestecată, locuiau cele două principate de pe Dunăre, cunoscute ca Valahia și Moldova. Ambele au fost cucerite de turci, care, totuși, nu s-au amestecat în religia lor creștină și în chestiunile lor dinastice. Principii, numiți domni sau voievozi, s-au succedat rapid. Nu aveau o domnie îndelungată și, în general, mureau înainte de vreme, pentru că singura calificare care-i îndreptățea la obținerea scaunului domnesc se rezuma la fonduri suficiente pentru cumpărarea lui de la sultan. În schimbul titlului, domnii plăteau tribut Înaltei Porți.

Cel mai crud dintre acești domni a fost Vlad al III-lea, supranumit Vlad Țepeș, care a trăit în secolul al XV-lea. Creditat incorect de istorie ca
model pentru Dracula, Vlad a fost un luptător feroce împotriva turcilor
și a boierilor corupți. Specialitatea lui era tragerea în țeapă, o moarte lentă, așadar, și se spune că adeseori mânca în aer liber înconjurat de victimele care urlau, bălăngănindu-se în țepe.[5]

Cel mai cunoscut domnitor a fost Mihai Viteazul, care a reușit, în 1600, să unească Valahia, Moldova și Transilvania. Unirea acestor trei provincii, care corespund, în mare, teritoriului de astăzi al României, a durat mai puțin de un an, dar a fost, timp de secole, o sursă de inspirație pentru români. Abia trei sute de ani mai târziu, în 1918, cele trei țări s-au unit sub aceeași guvernare — realizare datorată, în mare parte, reginei Maria.

După 1711, românilor pământeni nu li s-a mai permis să dețină titlul de domni în Valahia și Moldova, iar privilegiul de a cumpăra domnia a revenit unui grup de greci deosebit de abili. Numiți fanarioți, ei veneau din cartierul Fanar („far“) din Constantinopol și-i serveau sultanului drept bancheri. Cum era de așteptat, mult mai răi decât predecesorii lor români, fanarioții au exploatat populația locală în funcție de sumele fabuloase pe care erau nevoiți să le obțină pentru a-și asigura tronul și de viteza cu care trebuiau să-și

recupereze investiția. Folosind cuvintele unui trimis italian, „țara asuda sânge“[6].

Principele fanariot avea un reprezentant la Constantinopol, numit „capuchehaie“, care trebuia să-i urmărească interesele acolo. Rolul acestuia era de a distribui peșcheșurile în locurile importante, pentru a contracara intrigile reprezentanților altor prinți aspiranți. Atunci când negocierea dădea greș și pierdea tronul pentru prințul său, capuchehaia încerca să-și avertizeze rapid stăpânul, pentru ca acesta să golească vistieria înainte de venirea succesorului. Tablouri ale prinților fanarioți înfățișează bărbați măslinii la față, înveșmântați în caftane lungi, tivite cu blană și prinse în cheutori bătute
în pietre prețioase. Unii poartă turbane, cu egrete bătute în diamante, alții căciuli înalte de blană. Un istoric din secolul al XVIII-lea scria: „Remarcabil la acești despoți este faptul că toate bogățiile lor, bani, bijuterii, comori, mobilier, totul se află permanent în lăzi și cufere de călătorie, de parcă ar trebui să plece în orice moment.“

Boierii români (nobilimea funciară) erau obligați să arate supunere domnului grec, purtându-l pe brațe dintr-o încăpere în alta, chiar și din pat până pe scaun. În timpul siestei stăpânului, în zonă erau interzise circulația, afacerile, bătutul clopotelor bisericilor și vorbitul cu voce tare. Aristocrația locală, obligată să se supună unor astfel de umilințe, își revărsa frustrarea și lăcomia asupra țăranilor. Soarta țăranului român era atât de grea, birul atât de împovărător, încât de multe ori oamenii își omorau animalele sau își dădeau foc casei pentru a nu plăti văcăritul sau fumăritul. Deposedându-i de toate profiturile muncii lor, turcii au distrus motivația românilor de a mai munci, iar bogatele resurse ale principatelor au rămas subdezvoltate. Valahia și Moldova, nota un general rus, „au fost binecuvântate de natură, dar blestemate de soartă“.[7]

Dar turcii nu au fost singurii care au exploatat România. Între 1768 și 1854, Valahia și Moldova au fost cotropite de șase ori de ruși. Iar în timp ce turcii se străduiau să-și mențină un statu-quo avantajos în fața rușilor, austriecii, care luaseră deja Bucovina, plănuiau să adauge teritoriilor lor și restul Moldovei și Valahia. Imperiul Austro-Ungar pusese ochii pe întreg teritoriul României, în ciuda faptului că avea mari probleme cu românii trăitori în provincia ungară a Transilvaniei.

Transilvania, o fortăreață alpină naturală, cu bogății agricole și minerale, înconjurată de munți protectori, fusese locuită de aceiași daci care cultivau pământurile din Valahia și din Moldova. Când a cucerit-o Traian, Transilvania era atât de bogată, că a luat cu el suficient aur ca să anuleze toate impozitele din Imperiul Roman timp de un an și i-a dăruit fiecărui cetățean al imperiului câte 659 de denari. Atunci când romanii au cedat în fața hoardelor invadatoare care înaintau spre vest, daco-romanii s-au retras în peșteri, cultivându-și pășunile izolate din Alpii transilvani și extrăgând sare și aur din munții lor.

În cele din urmă, aceste populații daco-romane au fost cotropite de maghiari, ai căror străbuni nomazi măturaseră totul în calea lor, venind din Asia. Găsind provincia șubrezită de invaziile repetate, regii maghiari au încurajat colonizările. La mijlocul secolului al XV-lea existau deja trei categorii recunoscute de locuitori: nobilimea maghiară, ungurii din munți și orășenii de origine germană. Românii, descendenți direcți ai daco-romanilor, care formau grosul populației, au fost privați de drepturi cetățenești și li s-a interzis practicarea credinței ortodoxe dacă doreau să se emancipeze. Cu toate că, începând de la mijlocul secolului al XVI-lea, au avut parte de 150 de ani de independență față de Ungaria, locuitorii Transilvaniei au ajuns sub dominație austriacă la sfârșitul secolului al XVII-lea, iar românii de acolo au luptat încă 150 de ani împotriva maghiarilor, pentru a-și obține drepturile.

În perioada cuprinsă aproximativ între 1750 și 1850, românii — din Valahia, din Transilvania și din Moldova deopotrivă — au fost prinși, din punct de vedere spiritual, între Orient și Occident, iar din punct de vedere geografic, între cele trei mari puteri răsăritene ale vremii: Turcia, Rusia și Austro-Ungaria. O simplă privire pe harta Europei de Sud-Est ilustrează situația lor dificilă. Privite împreună, Valahia și Moldova au forma literei L inversate, având câmpiile Valahiei — provincia care se întinde de la vest spre est — așezate la baza și în vestul terenului mai înalt al Moldovei, care se întinde de la nord spre sud. Înconjurate de imperii puternice și protejate doar de Dunăre, la sud, și de Prut, spre răsărit, locuitorii celor două provincii erau rupți de frații lor din Transilvania de lanțul muntos al Carpaților, cu vârfuri de peste 2 000 de metri. Lipsită de protecția unor granițe naturale, dar binecuvântată cu un sol fertil, cu păduri de conifere și importante bogății

minerale, România era o țintă ușoară și tentantă.

Lipsiți de apărare din punct de vedere geografic, românii și-au dezvoltat un infailibil instinct de supraviețuire și un grad înalt de sofisticare intelectuală. Respectul pentru cultura franceză, introdusă de fanarioți, a condus la obiceiul aristocrației de a-și trimite fiii la Paris pentru desăvârșirea educației. Ecourile Revoluției de la Paris (1848) au reverberat în întreaga Românie, în vreme ce intelectualii începuseră să facă propagandă pentru independență și pentru unirea Valahiei cu Moldova.

După Războiul din Crimeea (1853–1856), Valahia și Moldova au fost plasate sub garanția colectivă a celor șase națiuni** reprezentate la Congresul de la Paris; au fost cerute alegeri pentru hotărârea noii forme de guvernare. La al doilea plebiscit (primul a fost atât de corupt, încât a trebuit să fie anulat) românii au votat în mod covârșitor pentru unirea Moldovei cu Valahia; totodată, o comisie internațională a recomandat în mod unanim o guvernare comună a celor două principate, sub conducerea unui domnitor străin. Ignorând atât voința poporului, cât și recomandările propriei comisii, Marile Puteri, care-și urmăreau strict scopurile imperialiste, au hotărât ca fiecare principat să fie condus de câte un principe pământean și să aibă propria adunare legislativă. În planul lor de a ține Valahia și Moldova separate și lipsite de influență, Marile Puteri au scăpat din vedere un detaliu: nicăieri nu era specificat clar că ambele principate nu puteau vota pentru același domn. Ceea ce s-a și întâmplat, și astfel a fost ales colonelul Alexandru Ioan Cuza drept unic conducător. La 23 decembrie 1861, Cuza a proclamat: „Națiunea română a fost întemeiată.“[8] Fiind român, lui Cuza i s-a cerut să se angajeze că va abdica dacă se va ivi ocazia realizării unei uniri mai strânse sub domnia unui principe aparținând unei dinastii străine. Atunci când a fost ales, Cuza, vizionar, a spus: „Domnilor, mă tem că nu veți fi mulțumiți de mine.“[9]

Bine intenționat, dar indulgent și lipsit de experiență, a devenit o țintă ușoară pentru paraziți și pentru vânătorii coroanei. Reformele sale agrare, prost concepute, i-au atras atât ura boierilor, cât și a țăranilor; a împărțit concesiuni care le-au dat posibilitatea străinilor să exploateze resursele românești; iar viața lui particulară a fost considerată scandaloasă, într-o societate practic lipsită de restricții morale. Încet-încet, puterea l-a corupt, așa încât la sfârșitul domniei a ajuns să se afle aproape total la discreția unor consilieri necinstiți. Finanțele guvernului erau inexistente, salariile nu erau plătite. Unirea mult sperată, care ar fi trebuit să simplifice forma de guvernământ, nu a făcut decât să-i sporească instabilitatea. Partidul Conservator și cel Liberal s-au văzut nevoite să-și unească forțele pentru a-l detrona pe Cuza. Și, pe când ceilalți conspiratori organizau lovitura de stat, Ion Brătianu, liderul liberal și întâiul om de stat al României, a plecat în Occident în căutarea unui principe străin. Exista speranța că descendentul unei puternice familii regale va aduce prestigiu noii entități; mai mult, un principe străin s-ar fi putut situa deasupra intrigilor locale de clan.

Preluarea puterii, în sine, nu a pus probleme, dată fiind compania lui Cuza din acea noapte — o doamnă a cărei identitate a trebuit protejată. Când un grup de ofițeri superiori a pătruns în palat, pe la miezul nopții, Cuza a fost găsit împreună cu amanta sa. Și, deoarece nu putea să-și cheme garda sau să dea alarma, ofițerii l-au forțat să semneze pe loc actul de abdicare. A doua zi dimineață, regența fusese proclamată.

Adunarea legislativă i-a oferit imediat demnitatea de principe al României fratelui mai mic al regelui Belgiei, dar acesta a fost înfricoșat de amenințările venite din partea Marilor Puteri. Principele Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, cea de-a doua alegere a lor, nu s-a lăsat descurajat. Iar când guvernul provizoriu al României l-a proclamat ca nou conducător, Carol a traversat în grabă mai multe țări, incognito, pentru a-și prelua domnia.

Nu e deloc surprinzător că acest principe a fost gata să traverseze Europa pentru un tron. Ambiția a fost una dintre caracteristicile întregii dinastii. În vremurile bunicului său, care a condus castelul Sigmaringen cu mâna de fier a unui teuton, acest loc nu avea nicidecum rafinamentul care a încântat-o pe mama lui Missy. Era o casă condusă într-un stil fanatic, unde patriarhul prusac își întorcea ceasul în fiecare seară exact la ora 9, iar la ora 10 toți locatarii castelului erau, supuși, în paturile lor. Carol a învățat de la bunicul său punctualitatea, voința și corectitudinea.

Această corectitudine dusă aproape la extrem, una dintre trăsăturile sale mai puțin apreciate, a fost compensată de cea mai importantă calitate — discernământul politic. Carol a fost suficient de bun în ceea ce făcea pentru a compensa faptul că era un om-mașină. În situația în care se afla, România, cu teritoriile râvnite

de imperiile de la Răsărit și cu guvernul dezorganizat, nu avea nevoie de un principe fermecător și cu simțul umorului. Și țara a primit exact ce îi era necesar — un neobosit conducător, drept aproape până la tiranie, un om cu suficient de multă răbdare și energie, care s-o călăuzească prin chinurile nașterii politice și prin durerile creșterii.

Principele Carol (ulterior regele Carol I al României) s-a născut în 1839 la Sigmaringen, fiind cel de-al doilea fiu al familiei domnitoare Hohenzollern-Sigmaringen. Un student care învăța mai greu, dar cu memorie bună, și-a obținut brevetul de ofițer în armata prusacă și a fost trimis la Berlin. Se spune despre el că îi plăcea viața luxoasă a ofițerilor din capitala germană, dar, din câte știm, vinul și femeile îl atrăgeau mult mai puțin decât faptul de a se afla în preajma puterii. La Berlin, Carol a avut o relație foarte apropiată cu verii lui, regele Wilhelm I și principele moștenitor Friedrich (soțul mătușii Vicky).

Ion Brătianu a ajuns în Prusia în Vinerea Mare a anului 1866, pentru a-i oferi coroana României. Susținut de ambițiosul său tată, Carol a acceptat imediat, dar i-a spus lui Brătianu că nu putea face nimic fără permisiunea vărului său, regele. În timp ce Wilhelm I ezita să-i îngăduie rudei sale să înfrunte Marile Puteri — interesate în suprimarea autonomiei României —, cancelarul Otto von Bismarck l-a chemat pe Carol la o întâlnire secretă, sfătuindu-l să treacă peste spusele lui Wilhelm I.

„Pleacă neîntârziat spre țară, spre guvernul care te-a chemat!… N-ai nevoie de permisiunea directă a regelui. Cere-i să-ți dea permisie — să pleci în străinătate. Regele (îl cunosc bine) va înțelege repede și-ți va citi intenția. Mai mult decât atât, îi vei lua responsabilitatea deciziei de pe umeri, ceea ce va fi o mare ușurare pentru el."

Temându-se să nu fie recunoscut și oprit pe drum, principele Carol a călătorit prin Europa în vagoane de clasa a II-a, lipsite de confort. După un voiaj plin de emoții prin Austria, o traversare dificilă a Dunării și două zile într-o trăsură prăfuită care l-a hurducăit prin câmpiile românești, principele a ajuns în noua lui capitală. Primit cu entuziasm de cetățeni, a fost escortat cu oarecare pompă până la o casă păzită de o santinelă. Când a întrebat unde se află, i s-a răspuns că au ajuns la palatul domnesc. A privit clădirea, crezând că nu auzise corect și a întrebat: „*Unde* e palatul?"[10] Însoțitorul, jenat, nu a putut decât să-i arate din nou clădirea scundă, care dădea spre o banală gheretă de pază și spre o tabără de țigani, ai căror porci se tăvăleau în noroi.

Trecând peste condițiile de trai primitive, principele de Hohenzollern, în vârstă de 27 de ani, a fost pus în fața unei sarcini uriașe — aceea de a organiza o țară lăsată de turci cam cu un secol în urma Europei Occidentale. Țărănimea era înfometată, mânioasă și neștiutoare de carte; aristocrația, lacomă și preocupată de plăcerile momentului; soldații și poliția, pricepuți doar la bacșișuri și avantaje ilicite. Tezaurul era gol; armata, indisciplinată și slab echipată. Nu existau căi ferate; comunicațiile erau inexistente.

Carol a încercat să obțină recunoașterea poziției sale de la Marile Puteri, pentru a rezolva aceste probleme, dar nu a primit niciun fel de ajutor. Refuzând să decidă pro sau contra, Congresul de la Paris a lăsat România într-o stare de incertitudine diplomatică, iar pe Carol, sub suveranitatea nominală a turcilor. Argumentând că prezența principelui de Hohenzollern în România era ilegală, sultanul a comasat imediat trupe de-a lungul Dunării. La o săptămână de la sosirea în România, principele Carol s-a văzut nevoit să-și treacă soldații în revistă, în eventualitatea că ar fi trebuit să-i conducă în război. Dar ce a găsit nu l-a încurajat deloc. Un batalion s-a revoltat imediat, pentru că, în arsenal, praful de pușcă era suficient doar pentru câteva focuri de fiecare soldat.

Carol s-a dus la Constantinopol pentru a-i calma pe turci, iar sultanul i-a dăruit o sabie și un brâu bătut în aur și diamante, primindu-l cu onorurile rezervate unui șef de stat, nicidecum ca pe un vasal al Înaltei Porți. Carol era conștient că grandoarea primirii se datora apartenenței lui la familia Hohenzollern și nu calității sale de principe al României. Iar când Ali Pașa i-a oferit ordine turcești pentru a fi înmânate armatei, le-a refuzat elegant și a obținut permisiunea Porții de a bate singur medaliile pentru oștire.

Este cert că a avut nevoie de toată abilitatea diplomatică pentru a conduce România prin apele periculoase ale animozității internaționale. În afară de Turcia mai era și Austria, a cărei opoziție față de unirea Moldovei cu Valahia fusese foarte puternică, iar acum, din cauza Transilvaniei, continua să lupte împotriva autonomiei României. Transilvania fusese alipită Imperiului Austro-Ungar în anul precedent (1865). Hotărâți

să înăbușe orice urmă de naționalism în rândul românilor din Transilvania, maghiarii au intensificat persecuția politică și religioasă — strategie susținută de împăratul Franz Joseph.[11] Deși noii lui concetățeni pledau în mod constant pentru declararea unui război care să-i salveze pe frații lor din Transilvania, Carol era conștient că nu avea cum să-i ajute. „Unica mea îndatorire este de a resuscita o țară printr-o corectă administrare, o țară care a fost complet ruinată, moral și financiar", spunea el.

În acest scop era nevoie de o Constituție. La cinci zile de la venirea în România, pe data de 11 iulie 1866, Carol era în posesia unui document care recunoștea, de formă, libertatea de conștiință, a presei, a educației, libertatea de întrunire și egalitatea în fața legii. Noua Constituție era un document foarte abil, menit să favorizeze aristocrația prin atribuirea unui procentaj artificial de mare de voturi. Singura categorie căreia nu i se permitea (cel puțin pe hârtie) să-și spună cuvântul era cea a evreilor, deoarece puteau fi naturalizați doar cetățenii „care aparțin religiei creștine".[12]

Constituția i-a atribuit tronul lui Carol și urmașilor săi; în cazul în care nu urma să aibă copii, dinastia era continuată de frații lui și de copiii acestora. A fost numit și comandant suprem al armatei, împuternicit să încheie tratate cu alte țări; pentru a fi considerate legale, însă, tratatele trebuiau ratificate de adunarea legislativă — condiție pe care Carol n-a simțit niciodată nevoia s-o îndeplinească. Puterea legislativă era împărțită între conducător și cele două camere ale Parlamentului, Senatul și Camera Deputaților.

În 1869, la vârsta de 30 de ani, principele Carol a pornit în căutarea unei soții. Refuzând-o pe mama lui Missy — marea ducesă Maria, în vârstă de 16 ani —, pe care a întâlnit-o la Livadia, Carol a revenit în țara natală, unde vărul lui, principele moștenitor Friedrich, l-a îndemnat să se însoare cu Elisabeta de Wied. Vicky, soția lui Friedrich, era hotărâtă să-i găsească un soț Elisabetei; iar dacă fratele Affie n-o găsise suficient de atrăgătoare, poate, de această dată, situația avea să fie alta.

Când Carol a aranjat s-o vadă, Elisabeta avea deja 25 de ani, fiind periculos de aproape de a fi considerată fată bătrână. Se mai văzuseră o dată, la Berlin, când ea s-a împiedicat, a căzut pe scările palatului și el a prins-o. „M-am bucurat sincer să-l revăd pe principe, pentru că eram plină de admirație față de spiritul lui aventuros și față de puternicul simț al datoriei de care a dat dovadă atunci când și-a preluat sarcina în noua țară… Mi-am spus că abia mă știe, nu mă poate iubi, dar probabil c-a auzit cât de bine am fost crescută și cu câtă grijă și crede c-aș putea fi o parteneră potrivită, cel mai bun ajutor în munca la care s-a angajat."

Elisabeta a fost atrasă, de fapt, de ideea unei misiuni în viață. A acceptat cererea lui Carol, făcută chiar în ziua celei de-a doua întâlniri a lor. Căsătoria a fost oficiată o lună mai târziu, pe 15 noiembrie 1869. Textul ales pentru ceremonie a fost din Cartea lui Rut: „Încotro vei merge tu, voi merge și eu…" După o „lună de miere" de trei zile, au pornit spre Balcani. Primită la București cu 101 salve de tun și de o mulțime care o ovaționa, Elisabeta a fost cuprinsă de panică: „Unul dintre cele mai grele lucruri pentru o principesă străină [este] să-și facă intrarea în capitala noii sale țări. Pe toate figurile care te înconjoară nu poți citi nimic altceva decât o rece curiozitate."[13]

Douăzeci și patru de ani mai târziu, când Missy a ajuns la București și s-a confruntat cu o scenă similară, regina Elisabeta, singura persoană care ar fi putut s-o ajute — nu că ar fi făcut-o neapărat —, nu era acolo: fusese exilată de un soț care încetase să mai aibă încredere în ea. Relația lui Carol cu Elisabeta și-a atins punctul culminant în seara în care a cerut-o de soție. De atunci încolo s-a degradat vertiginos.

Același lucru s-a întâmplat și cu popularitatea lui Carol. Consecințele financiare ale Războiului Franco-Prusac (1870–1871) au subminat exporturile de grâu ale țării și economia. În același timp, proiectul preferat al regelui, construcția de căi ferate, a ajuns sub semnul întrebării când oficiali ai guvernului au fost prinși deturnând fondurile strânse prin vânzare de titluri. În vreme ce agitatori antiregaliști împrăștiau zvonuri despre afaceri necurate în cercurile înalte, regina Angliei și principesa moștenitoare a Prusiei, la adăpost în bastioanele lor imperiale, priveau către Răsărit cu oarecare groază amestecată cu automulțumire:

„Am impresia că treburile lui Carol de Hohenzollern merg cât se poate de prost", îi scria Vicky mamei sale, „face greșeală după greșeală, bănuiesc că nu le poate evita, nu e-n stare să păstreze un singur neamț sau vreo persoană de încredere lângă el — și se pare că are și moralul foarte scăzut." Regina era de acord: „Îmi pare deosebit de rău pentru veștile proaste din România… Cum ar putea cineva tânji după asemenea tronuri?"[14]

La un pas de a fi detronat de românii francofili în timpul crizei economice declanșate de război, Carol și-a creat o metodă de a conduce bazată pe neîncredere atât în guvernul său, cât și în popor. Prin acest sistem folosea luptele dintre liberali, reprezentanți ai materialismului clasei de mijloc în formare, și conservatori, partidul moșierilor (în România, nimeni nu pleda cauza țărănimii), asmuțindu-i pe unii împotriva celorlalți. Și, pentru că exista obiceiul schimbării întregului personal din guvern odată ce venea la putere alt partid, regelui îi era simplu să îmblânzească facțiunea nou-veniților prin „accesul la conducător"[15], în timp ce-și urma politicile bazate pe propriile hotărâri.

În 1877, principele Carol s-a folosit de cel din urmă dintre Războaiele Ruso-Turce*** pentru a smulge de la turci independența românilor și pentru a câștiga titlul de rege. În cei zece ani de când conducea armata, regele a transformat o gloată dezordonată într-o forță militară de elită. Acum, când țarul și sultanul se pândeau reciproc pentru a porni din nou la luptă, Carol a încheiat un acord cu Rusia, permițând armatei ruse libera trecere pe teritoriul României. În același timp, regele a declarat independența față de sultan și a intrat în război, de bunăvoie, de partea țarului. Luptând sub comanda regelui Carol, forțele unite ale Rusiei și ale României au câștigat bătălia decisivă, învingându-l pe Osman Pașa la Plevna. Atât țarul, cât și împăratul l-au decorat pentru victoria monumentală. Dar cea mai mare răsplată a fost independența deplină a țării, acordată de Congresul de la Berlin, reunit în 1878 pentru a stabili condițiile păcii.

Drept preț al independenței, cei care au decis condițiile au impus României două prevederi care i-au lăsat sentimentul că a fost nedreptățită la Berlin; același sentiment l-a avut și Rusia. În primul rând, România a trebuit să-i cedeze Rusiei teritoriul fertil al Basarabiei de Sud, cea mai bogată zonă a Moldovei. În schimb, a primit pământurile aride ale Dobrogei, o regiune mult mai puțin interesantă de la Marea Neagră, cunoscută în istorie drept locul de exil al lui Ovidiu. După spusele lordului Derby, Rusia „a transformat un aliat devotat și supus într-un dușman"[16].

În al doilea rând, înainte de a recunoaște independența României, Congresul de la Berlin a insistat ca evreilor să li se acorde drept de vot. Situația acestei minorități era de mult o problemă pentru puterile occidentale, iar aceasta era șansa lor de a forța România să-și schimbe atitudinea antisemită. Excluși de la vot, lipsiți de dreptul de a avea proprietăți, de a lucra pământul, de a încheia contracte sau de a vinde alimente, evreii români dețineau ipoteci și împrumutau bani celor aflați la ananghie, cu dobânzi exorbitante. Erau detestați atât de țărani, cât și de moșieri, aceștia din urmă făcând presiuni asupra regelui pentru a continua represiunile. Principele nu era mai antisemit decât alții din clasa lui — cu alte cuvinte, antisemitismul lui era la fel de indiscutabil și de înrădăcinat ca întreaga lui concepție despre lume. Acordarea dreptului de vot evreilor îi ridica o problemă financiară, nu una umanitară. Se temea că, dacă va nesocoti cerința congresului, evreii bogați din Europa Occidentală își vor folosi influența pentru a opri fluxul de capital, atât de necesar țării lui în curs de dezvoltare.

Congresul de la Berlin a obligat România să dea drept de vot evreilor, dar, pentru că în Constituție se stipula că cetățenia (și, deci, dreptul la vot) se acorda la cerere și *pentru fiecare caz în parte*, cetățenia devenea o chestiune pur teoretică.**** Obligând România să se conformeze întocmai cerințelor lor, Marile Puteri, deși bine intenționate, nu au făcut altceva decât să determine o intensificare a persecuției evreilor.

După ce a cedat sudul Basarabiei cu toată demnitatea de care era capabil și după ce s-a conformat — teoretic — cerințelor privitoare la evrei, principele Carol a declarat România stat deplin independent și a început planurile pentru încoronarea sa ca rege. Evenimentul, care a avut loc la 22 mai 1881, a fost un moment de triumf suprem pentru omul care, de atunci înainte, va fi cunoscut drept regele Carol I al României.

Pentru regină nu a fost o zi fericită. Instalată într-o caleașcă împodobită cu flori, Elisabeta era vizibil încordată. Pentru a cita o relatare a vremii: „Buzele reginei… păreau strânse, de parcă ar fi vrut să-și reprime un suspin, care era pe cale să-i scape în orice moment."[17] Pe regină o deranja Ferdinand, nepotul regelui, numit recent drept probabil succesor la tron, care ședea vizavi de ea în caleașcă. După venirea în România, regina adusese pe lume un singur copil — o fetiță, care a murit la vârsta de patru ani; prin urmare, Ferdinand era înlocuitorul găsit de Carol pentru urmașii pe care regina nu i-a putut oferi. Efortul de a salva aparențele o costa toată bunăvoința de care era în stare.

Odată încoronat, regele Carol a revenit la treburile importante de stat, cea mai presantă fiind dezvoltarea economiei înapoiate a României. A fost ajutat în această direcție de Ion Brătianu, care ajunsese la rangul de prim-ministru, venind din mediul negustoresc, și nu din rândul moșierilor. Brătianu se considera un om realist politic și a construit economia românească pe aviditatea unei clase mijlocii în ascensiune. Cât a trăit, a fost cel mai important și influent politician. A murit înainte de căsătoria Mariei cu Ferdinand.

În 1884, Constituția a fost modificată, pentru a crea Domeniile Regale — pământuri ale căror profituri reveneau Coroanei —, și astfel regele Carol a devenit cel mai bogat boier din țară. Fermele de pe domeniile regale serveau drept model de locuințe țărănești, de igienă și de industrie meșteșugărească, în același timp aducându-i regelui o avere considerabilă. Cu toate că pretindea că-i iubește pe țărani, nu a făcut nimic pentru a le ușura viața. În lungile secole de exploatare, țăranii au dezvoltat același instinct de conservare ca și stăpânii lor aristocrați. Rezistenți la inovație, se agățau cu tenacitate de pământ, de aceleași terenuri pe care le lucraseră și strămoșii lor; periodic, declanșau răscoale, suficient de serioase pentru a forța guvernul să inițieze, ocazional, reforme agrare.

În materie de relații externe, Carol a continuat să apeleze la sprijinul verilor săi nemți, în ciuda aversiunii declarate a românilor față de Germania. Regele era conștient că avea nevoie de un aliat puternic. Franța, alegerea naturală a concetățenilor lui, nu-și revenise încă după pierderea Războiului Franco-Prusac. Experiența cu Rusia din 1878 i-a lăsat regelui un gust foarte amar, legat de Basarabia. Marea Britanie era mult prea departe, iar deteriorarea relațiilor cu Imperiul Austro-Ungar reprezenta o amenințare constantă, din cauza situației românilor din Transilvania.

Bismarck a încheiat o alianță cu Franz Joseph în 1879. Înțelegând că avea nevoie de un bastion geografic împotriva țarului, Bismarck s-a hotărât să-l curteze pe Carol. Și, date fiind puternicul atașament al lui Carol față de țara natală și teama adânc înrădăcinată față de Rusia, nu a fost dificil pentru Bismarck să-l câștige drept aliat. În 1883, Carol a semnat un tratat cu Germania și cu Austro-Ungaria, ai cărui termeni stipulau că ambele mari puteri se angajau să sprijine România împotriva oricărei agresiuni, de oriunde ar fi venit ea. La rândul ei, România trebuia să ofere ajutor Germaniei și Austriei, dar numai dacă agresorii erau Rusia sau Serbia. Italia s-a alăturat tratatului în 1888.

Cel mai important lucru legat de acest tratat a fost caracterul său secret. Doar trei persoane știau despre existența lui: regele, Brătianu (care a murit în 1891) și ministrul de externe. În România exista un singur exemplar, păstrat în seiful personal al lui Carol din reședința de la munte. Nici măcar Ministerul de Externe nu avea o copie.

Temându-se încă să împărtășească secretul și altora, la reînnoirea tratatului, în 1888, regele a preluat și frâiele politicii externe. Astfel, deși o generație întreagă de politicieni promisese protejarea românilor persecutați din Transilvania, Carol a rămas fidel unei alianțe cu dușmanii maghiari ai acestora; și, cu toate că o serie de prim-miniștri și miniștri de externe care s-au succedat declarau în mod public neutralitatea României, regele deținea un document care, în anumite circumstanțe, angaja România în război împotriva Rusiei și/sau Serbiei.

În 1889, Ferdinand a fost proclamat oficial principe moștenitor al tronului. În 1893, când Maria călătorea spre București, țara era regat independent doar de 15 ani. Nu sunt deloc greu de înțeles temerile reginei Victoria în legătură cu ceea ce avea să i se întâmple lui Missy într-o țară „atât de puțin sigură", într-o societate „groaznică".

* Victoria romanilor asupra dacilor a fost marcată prin înălţarea unei columne în Forul lui Traian, la Roma; personajele sculptate pe columnă poartă îmbrăcăminte similară cu cea a ţăranilor români din secolul XX. (*N. a.*)

** Austria, Marea Britanie, Franţa, Rusia, Sardinia şi Turcia. (*N. a.*)

*** Vezi capitolul 1. (*N. a.*)

**** Deoarece punerea în practică a acestei condiţii era flagrant de injustă, Camera Deputaţilor a votat naturalizarea *en masse* a aproximativ 900 de evrei — familii ale celor care luptaseră pentru România în Războiul Ruso-Turc şi supravieţuitori. (*N. a.*)

Note:

1 R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians,* p. 370.

2 Maria, *The Story of My Life,* p. 276.

3 Walpurga, Lady Paget, *Embassies of Other Days*, p. 546.

4 Charles Morris şi Murat Halstead, *Life and Reign of Queen Victoria,* pp. 265–266.

5 Dracula: Acestea erau, de fapt, două persoane diferite — Vlad Dracul (tatăl lui Vlad Ţepeş) şi Vlad al IV-lea Ţepeş. Vezi Seton-Watson, *op. cit.,* pp. 35–41.

6 Mrs. Will. Gordon, *Roumania Yesterday and Today,* p. 56.

7 Seton-Watson, *op. cit.,* pp. 130–134.

8 Gordon, *op. cit.,* p. 62.

9 Seton-Watson, *op. cit.,* p. 301.

10 Sidney Whitman, ed., *Reminiscences of the King of Roumania,* pp. 18–30.

11 Acest lucru a fost posibil datorită Compromisului din 1867, document semnat de unguri şi de Franz Joseph, după ce a fost înfrânt de Prusia în Războiul Austro-Prusac (1866). Prin acest act, împăratul austriac recunoştea oficial natura duală a imperiului său — le oferea independenţa virtuală ungurilor şi le permitea să-i persecute, după bunul-plac, pe românii din Transilvania.

12 Seton-Watson, *op. cit.*, pp. 321–323 *passim.*

13 Elizabeth Burgoyne, *Carmen Sylva*, pp. 65–72.

14 Roger Fulford, ed., *Your Dear Letter,* p. 277.

15 Contele Ottokar Czernin, *In the World War,* p. 81.

16 Seton-Watson, *op. cit.,* p. 343.

17 Blanche Roosevelt, *Elisabeth of Roumania, A Study*, p. 98.

Capitolul 5

Tinerețea noastră e o lungă poveste de abnegație.

— Regina Maria a României

După toate aparențele, fata care călătorea cu trenul spre Balcani era exact ceea ce ar trebui să fie o principesă — o frumoasă enigmă blondă. La vârsta de 17 ani, obrajii ei roz, bucălați, purtau încă urmele copilăriei, astfel încât pe chip nu i se întrezărea caracterul. Doar ochii, de un albastru pătrunzător ca gheața, îi trădau forța interioară.

Frumusețea naturală a noii principese moștenitoare nu era deloc pusă în valoare de moda vremii. Zulufii trași pe frunte, într-o încercare de imitație
a principesei de Wales, îi distorsionau trăsăturile regulate. Îmbrăcămintea pompoasă a anilor 1890 atârna cam fără formă pe trupul ei atletic. De la distanță, ai fi putut spune că Maria și corpul ei se pierduseră undeva în ideile preconcepute ale părinților.

Ea a străbătut peisajul dezolant al iernii din Europa de Răsărit în vagonul personal, de o eleganță sufocantă, al regelui Carol. Prima zi de călătorie și-a petrecut-o plângând aproape fără încetare. Dornică să afle ceva despre destinație, își iscodea neîncetat soțul cu întrebări, dar Nando, nepriceput în ale descrierilor, o ferea cu gelozie de partenerii de drum care i-ar fi putut satisface curiozitatea. „A fost o călătorie lungă, zilele mi se păreau și ele lungi", s-a plâns tânăra soție. Și cum moralul ei, de obicei ridicat, a cedat sub încordarea nervoasă, Maria s-a refugiat în somn.

Deși tandru și bine intenționat, principele moștenitor nu a devenit mai amuzant în cele câteva zile de intimitate ale lor. Sub platoșa impresionantă a uniformei, Ferdinand era și mai îngrijorat decât mireasa lui în legătură cu viața lor în România. Îndrăgostit la nebunie, îi ștergea lacrimile și încerca să-i asigure tot confortul fizic, dar era incapabil să discute despre grijile lui. Îi vorbea pe un ton egal, își măsura bine cuvintele, dar gândurile și le păstra pentru sine. Ceea ce ar fi putut fi o aventură în doi a devenit un supliciu pentru Maria, care se pregătea pentru intrarea ei oficială în România.

Din momentul în care trenul a trecut granița pe la Predeal, o stațiune montană cuibărită sub brazii înalți de 15 metri din Carpați, coborând spre capitală prin câmpiile din sud, Maria și Ferdinand au fost copleșiți de cete de țărani, adunați în gări, care ovaționau și strigau că vor să-și vadă noua principesă moștenitoare. Missy n-avea habar cum ar trebui să reacționeze în fața acestor femei și bărbați scunzi și oacheși, înveșmântați în niște imense haine brodate viu colorate, care fluturau steagul noii lor țări, în culorile roșu, galben și albastru. Nici Nando n-avea habar ce trebuia să facă. Cei doi tineri timizi stăteau la fereastra vagonului, privind absent la marea de fețe curioase.

„Ajungem într-o jumătate de oră, ar fi bine să te îmbraci", i-a cerut principele.

Ducesa de Edinburgh îi alesese îmbrăcămintea pentru intrarea în București cu același dispreț pentru armonie cu care îi alesese și bărbatul. Mantaua violet cu auriu, garnisită cu blană albă, acoperea o rochie din catifea verde și oferea o excelentă protecție la frig, dar gulerul era uriaș, astfel încât capul i se afunda aproape cu totul în el. Piesa de rezistență aleasă de ducesă era, însă, o tocă mică, aurie, bătută în ametiste; pălăria era

„ridicol de mică“, dispărând, la rândul ei, în părul blond al lui Missy, cârlionțat cu mult efort și meșteșug de cameristele ei special pentru această ocazie. Înainte de a o lăsa să pornească pe cont propriu, ducesa a avertizat-o că „îmbrăcămintea joacă un rol important peste tot în lume, dar mai ales în țările sudice, așa că nu uita să te îmbraci cum trebuie pentru marile ocazii, face parte din îndatoririle unei principese“.[1]

Trenul intra în gară și noua principesă moștenitoare făcea eforturi să se concentreze asupra figurilor soldaților care o ovaționau. Cu mantalele lor lungi și cenușii, cu chipiurile cu pene înalte, aceștia păreau mai puțin amenințători decât femeile elegante și bărbații cu joben adunați pe peron ca să o salute. Dar Maria trebuia să cunoască România oficială, iar societatea bucureșteană aștepta nerăbdătoare să-i fie prezentată.

Regele, triumfător, și-a întins brațele scurte spre principesa moștenitoare, pentru a o ajuta să coboare din tren, iar apoi a strâns-o la piept. Ea l-a simțit tremurând. Primarul Bucureștiului a renunțat să-și mai țină discursul de bun-venit, vocea fiindu-i acoperită de uralele mulțimii; s-a mulțumit, tăcut, să-i ofere pâine și sare, după datina locului. Carol I și-a condus mireasa într-un salon de recepție, construit pentru această ocazie și decorat cu trandafiri albi și roz. Oficialii guvernamentali au făcut pe rând câte un pas înainte, pentru a-i fi prezentați. Erau aliniați într-o ordine precisă, începând cu prim-ministrul, urmat de membrii cabinetului, apoi de președintele Camerei Deputaților și al Senatului, de reprezentanți ai Bisericii ortodoxe; veneau apoi armata, universitatea, justiția și poliția. Pe măsură ce fiecare făcea un pas înainte, el sau soția sa îi ofereau principesei moștenitoare un buchet de flori, pe care aceasta încerca să-l paseze cât putea de repede unei persoane din spatele ei. „Oarecum zăpăcită“[2] de uralele care nu încetau, copleșită de cantitatea imensă de flori care amenința să-i păteze îmbrăcămintea cea nouă, Maria a început să înțeleagă cât de importantă era pentru națiune.

În fața gării, mulțimea era aliniată pe mai multe rânduri, iar ferestrele, copacii și balcoanele erau împodobite cu steaguri tricolore. Caleașca oficială, neagră cu decorațiuni aurii, „literalmente îngropată în flori“[3], la care erau înhămați șase armăsari cu panașe colorate, o aștepta. Maria a fost invitată să se așeze pe locul de onoare, lângă rege, soțul său fiind obligat să stea singur. Precedați de poliția călare și de un detașament de cavalerie, membrii familiei regale și-au început drumul spre mitropolie, pentru un *Te Deum* în cinstea principesei moștenitoare. Cu toate că a fost bucuroasă să se poată refugia în penumbra bisericii, căldura era chinuitoare și slujba a durat aproape o oră.

Maria a fost surprinsă să vadă că trăsura care i-a dus la palat era închisă. Și cum ducesa de Edinburgh nu le permisese niciodată fiicelor ei să călătorească într-o trăsură închisă, nici măcar atunci când frigul era cumplit, s-a gândit că hotărârea a fost luată, probabil, pentru a ține la distanță miile de oameni care ieșiseră în stradă și la ferestre. Nu a putut vedea prea mult din București, din cauza maselor de oameni. Asta nu însemna o pierdere prea mare, pentru că Bucureștiul anului 1893 era puțin mai mult decât un târg dezvoltat. Cu toate că în cartierele rezidențiale bogate existau vile imense, centrul comercial era în mare măsură nepavat și înnoroiat în permanență, din cauza apelor Dâmboviței, de-a lungul căreia era construit orașul.

Chiar și Calea Victoriei, bulevardul principal al capitalei și locul în care se aflau instituțiile importante, inclusiv palatul regal, era atât de prost pavată, încât orice conversație devenea imposibilă din cauza huruitului caleștilor pe pavajul denivelat. Nu că Missy ar fi avut multe de spus. Zărind un drapel britanic fluturând lângă cel românesc, principesa a realizat că era captivă într-o „cutie de sticlă“, alături de doi bărbați pe care abia îi cunoștea — o străină condamnată să-și petreacă restul zilelor în această țară străină.

Prima impresie pe care i-a făcut-o noua ei casă nu a fost una de încântare. „Nu era o clădire prea impunătoare, era joasă și nu avea un stil distinct“, descria ea palatul din Calea Victoriei, reședința regală a României. Era o structură obișnuită, cu două niveluri, îmbrăcată în stuc și având un acoperiș mansardat — cât de departe era de palatele copilăriei lui Missy! Construită pe trei laturi în jurul unei fântâni, noua ei casă era împrejmuită cu un gard metalic înalt, dincolo de care staționau santinele. Înăuntru, dincolo de rotonda pardosită cu marmură roșie, se aflau încăperile înalte, întunecate, placate cu marmură neagră și lambriuri din lemn de culoare închisă. Pe pereți erau picturi cu teme religioase, reprezentând scene tragice și de suferință.*

Exista un lucru deosebit la palatul din Calea Victoriei — o scară monumentală — și pe aceste trepte regele, cu sabia la centură, a condus-o pe viitoarea regină a României. Eleve brunete, cu ochii negri și tenul smead, îmbrăcate în rochițe albe, au fost aliniate pe ambele părți ale scării pentru a arunca flori în calea blondei principese. Ferdinand, plasat din nou în spatele unchiului și al soției, părea foarte dornic să se

isprăvească ceremonia oficială.

Ce a deranjat-o pe Missy cel mai mult au fost apartamentele ei personale, despre care știa că fuseseră aranjate de soț și de unchi în onoarea ei. Ideea lor despre decorațiunile interioare se rezuma la lucruri greoaie, întunecate și regale în mod infatuat. Maria a fost îndrumată spre „încăperi bogate, întunecoase, pompoase, reci, neospitaliere, toate numai ferestre, uși și mobilier, nicăieri un colțișor cald, sau un șemineu, nicio floare sau un fotoliu confortabil!" Regele a îmbrățișat-o, i-a urat, printr-un mic discurs, fericire în noua ei casă și a plecat. Missy s-a așezat, iar Nando s-a apropiat și a îmbrățișat-o.

„— Ești obosită?

— Da, puțin…

— Din cauza ceremoniilor acestora oficiale oribile?

— Da, au fost cam lungi.

— Trebuie să te odihnești acum, diseară avem un dineu mare.

— Da… un dineu mare…"[4]

Dineul pentru miniștrii cam bătrâiori și pentru soțiile lor a fost urmat, a doua zi, de treizeci și două de nunți țărănești, organizate special ca să coincidă cu aceea a principelui și a principesei moștenitoare. Mirii și miresele, veniți în căruțe trase de boi imenși, cu coarnele aurite, au primit bani de la rege și de la principele moștenitor și au avut voie să sărute mâna noii lor principese. Au urmat nenumărate baluri. Missy i-a scris mamei sale că societățile caritabile din București sperau „să obțină mulți bani" în acel sezon de pe urma prezenței ei. „Sunt o asemenea atracție, încât toată lumea vrea să mă vadă. La ultimul bal m-am simțit ca un animal la expoziție, dar dacă le face plăcere să mă privească, lucrul ăsta nu mă deranjează câtuși de puțin."[5]

Ceea ce-i displăcea profund erau petrecerile oficiale date în onoarea ei de rege, la palat. La finalul unei recepții pentru o mie de persoane, s-a plâns de „mulțimea oribilă de monștri bătrâni și neinteresanți" cu care trebuia să facă cunoștință și a adăugat că, după două ore întregi de prezentări, sala părea în jurul ei „o masă de capete cărunte și brunete, unsuroase și cu ochii negri, apoși, spinări la fel de negre, plastroane albe și decorații".[6] La un bal cu două mii de invitați, regele a refuzat să-i permită să danseze cu bărbați tineri, ci doar cu aceia în vârstă. „Așa că până la urmă n-am mai vrut să dansez"[7], scria acasă principesa de 17 ani.

Pe lângă sumedenia de baluri și recepții, veneau și multe daruri pentru moștenitorii tronului: broderii românești, covoare cu înfloriturii viu colorate, cufere sculptate și pictate, icoane, toate de la țărani; cadourile de la aristocrați erau mai sofisticate. De la doamnele din Partidul Liberal, în opoziție momentan, Maria a primit o casetă bătută în aur, plină cu bani, pentru a începe o operă caritabilă; conservatorii i-au dăruit un ornament mare de argint, pentru a fi așezat în centrul mesei regale.

Fiecare grupare, regională sau națională, a trimis un reprezentant cu un dar la palat. A venit chiar și o delegație a birjarilor ruși, o sectă misterioasă, ai cărei membri erau cunoscuți sub numele de scopiți. Scopiții nu beau și nu fumau și, ca dovadă a devotamentului lor total față de Dumnezeu, se lăsau castrați după ce făceau doi copii. Alungați din Rusia pentru fanatismul lor, au ajuns în România, unde cei mai mulți au devenit birjari. Eunucii masivi, blonzi, cu părul tuns asemenea băieților olandezi și îmbrăcați în mantale negre și lungi, prinse cu brâie de mătase roz sau bleu, i-au adus principesei un platou de argint.

Dar când Maria nu era centrul atenției la vreunul dintre evenimentele oficiale ale regelui, nu prea avea nimic de făcut. Temându-se că principele și principesa moștenitoare s-ar fi putut alia cu vreunul dintre partide, Carol a decretat că moștenitorii lui nu aveau voie să aibă relații cu lumea exterioară. Ferdinand s-a supus, împăciuitor. Lui Missy i s-a spus că prietenii erau periculoși. Li s-a interzis să viziteze reședințe particulare și chiar legații.

Regele nu avea încredere nici măcar în doamna Greceanu, femeia de vârstă mijlocie pe care el însuși o alesese ca doamnă de onoare pentru Maria. Aceasta avea permisiunea să vină la palat doar la invitația specială a lui Carol. Spre deosebire de alte tinere vlăstare regale transmutate, lui Missy nu i s-a îngăduit să-și aducă o doamnă de onoare de aceeași vârstă și naționalitate. Lady Monson, care fusese doamna de onoare a ducesei de Edinburgh, primise permisiunea s-o însoțească pe Maria, dar numai pentru a o ajuta să se instaleze și, înainte de a reveni în Anglia, să-i transmită vești ducesei despre societatea de la București. Lady Monson își trăise mare parte din viață în străinătate și era foarte entuziasmată de viața socială din București. Dar, când a început să-i povestească lui Missy despre dineurile și balurile date în cinstea *ei*, despre cât de

minunate erau casele, despre inteligența și umorul oaspeților și despre eleganța petrecerilor, principesa moștenitoare a fost și mai deprimată.

Înainte de întoarcerea în Anglia, Lady Monson a renunțat la vizitele sociale pentru o după-amiază și s-a dus s-o vadă pe Missy. A găsit-o prăbușită în mijlocul budoarului — „o încăpere rococo absolut dezastruoasă"—, plin de daruri de nuntă pe jumătate despachetate, cu care încerca, fără succes, să-și mai înveselească apartamentele. „Totul arăta nelalocul lui în decorul acela deosebit de pretențios; lucrurile mele cele mai dragi păreau lăsate în părăsire și parcă-mi reproșau asta; și lor le era la fel de dor de casă ca și mie."

Lady Monson, „mereu volubilă", a dat buzna în camera principesei.

„— Copilă dragă, nu arăți deloc veselă și, uite, toate lucrurile tale frumoase sunt împrăștiate pe jos! Nu te simți bine? Ești așa de palidă!

— Așa-i, nu mă simt bine și nu înțeleg de ce. Am amețeli, totul îmi face greață, nu mă pot atinge de mâncare și nu mă pot obișnui cu clima de aici, eu, care n-am simțit niciodată diferențele de climă. Absolut totul îmi face rău — mirosuri, zgomote, figuri, până și culorile. Sunt complet schimbată, nici eu nu mă mai pot recunoaște!

— O, draga mea! Dar ăsta e un semn excelent, toată lumea va fi încântată!

— Încântată? De ce? Că mi-e rău și că mă simt groaznic?

— Draga mea, cu siguranță știi ce înseamnă când o tânără soție începe să aibă grețuri, nu?

Missy nu avea habar.

— Ce-ar trebui să însemne?

— Vrei să spui că nu ți-a zis nimeni?

Pe chipul ei se citea neîncrederea.

— Ce să-mi spună? a întrebat-o tânăra, de-acum speriată. Ce să-mi spună?"[8]

Englezoaica s-a așezat pe parchet lângă principesă și a început să-i explice cum stau lucrurile, accentuând mai ales rolul important al Mariei în viitorul țării ei de adopție. Înțelegându-și pentru prima dată adevăratul rost, Missy a izbucnit în lacrimi și a dat frâu liber tuturor motivelor nefericirii acumulate — singurătatea, plictiseala, faptul că era sechestrată în palat. Lady Monson nu i-a oferit prea multă consolare. Toate astea făceau parte din vicisitudinile vieții regale. Doamna de onoare a ducesei a sfătuit-o să nu facă din țânțar armăsar. Informat despre starea soției lui, principele moștenitor a sfătuit-o să scrie acasă.

Problema Mariei era, parțial, de ordin fizic. Gravidă la mai puțin de două săptămâni după nuntă, ea, care nu fusese niciodată bolnavă, avea dintr-odată grețuri, leșinuri și dureri severe de cap. „Situația asta, cu vomă permanentă, e deosebit de chinuitoare și obositoare, dar bănuiesc că trebuie să treci și prin așa ceva", îi scria soacrei ei. „Îmi dau seama că bucuria va fi atât de mare mai târziu, încât voi uita repede toate neplăcerile astea."[9]

Săptămânile se târau „monotone, cenușii și deprimante"[10]. Se trezea devreme pentru a lua micul dejun împreună cu principele, după care își petrecea diminețile singură, cât timp soțul ei își vizita regimentul. Palatul era o zonă întunecată de liniște în mijlocul unei capitale pline de viață. Missy rătăcea dintr-o încăpere în alta, dintr-un coridor în altul, încercând să-și umple timpul. Prânzul și cina le lua în compania regelui și a lui Nando, care discutau despre politica locală și despre armată, iar după masă fumau trabucuri tari, al căror miros îi făcea rău. Singurele contacte umane permise erau cameristele ei nemțoaice și profesorul trimis la palat s-o învețe românește. Și, în afară de doamna Greceanu, chemată ocazional să stea cu ea cât Nando
și regele își jucau partida de biliard de fiecare seară, Mariei nu i se permitea să vadă sau să vorbească cu nimeni.

Iar dacă regele nu îngăduia pe nimeni în preajma tânărului cuplu, el însuși îi pierdea din ochi rareori. Lua toate mesele împreună cu ei, în afară
de micul dejun, iar după cină li se alătura în apartamentul lor. „Nu e întotdeauna foarte distractiv", scria Missy acasă, „dar nu trebuie să fim egoiști, are atât de puține bucurii și-i place atât de mult să vină la noi".[11]
Din când în când Carol îi mai lăsa singuri. „…De regulă stăm și ne sărutăm și ne hârjonim, până vine vremea de culcare", îi scria Missy mamei sale. „…Suntem… la fel de pușI pe șotii ca la început. Și e bine că suntem așa, dacă nu ne-am copilări am deveni două creaturi bătrânicioase înainte de vreme și, oricum, nu prea ai ce face pe aici. Câteodată aș putea spune chiar că-i o viață foarte obositoare."

Fiind crescută într-o familie numeroasă, Maria nu prea știa să se distreze de una singură. Obișnuită cu foarte multă mișcare — călărie, tenis, patinaj —, trebuia să se rezume acum la plimbări împreună cu regele sau la ieșiri cu trăsura, în compania principelui moștenitor. Învățată să se trezească foarte devreme și să sară imediat din pat, nu se putea obișnui cu lipsa de energie a soțului ei. „E un moșulică puturos, Nando al meu“[12], i-a mărturisit ea mamei sale. Chiar și la ora 8 dimineața îl mai înghiontea să se trezească. „E cam târziu“, recunoștea Maria, „dar așa mi-a zis și Nando mai înainte, nu-i prea simplu să te trezești aici.“[13]

Cunoscându-și mama și știind că nu aprecia văicărelile, Maria încerca să vadă partea bună a lucrurilor. Singură în apartamentul ei, le scria, conștiincioasă, părinților lui Ferdinand, îi asigura de dragostea pentru fiul lor și de faptul că nu va pune niciun moment în pericol viața moștenitorului, „purtând haine prea strâmte“[14]. În scrisorile trimise acasă sublinia bunătatea regelui și dragostea și grija lui Nando. „N-o să crezi că sunt nemulțumită, nu-i așa?“[15], s-a rugat de ducesă la scurt timp după venirea ei la București. „…Să nu cumva să crezi că sunt deprimată“, i-a scris acesteia, o lună mai târziu. „Poate că sunt tristă câteodată… Dar te asigur, nu mă dau bătută, încerc cât pot de mult să n-o fac, și, pe urmă, cu un soț ca al meu ar fi un mare păcat să mă plâng.“[16] Dar când a încercat să descrie evenimentele unei zile, n-a prea avut ce spune. „Dă-ți silința să scrii lucruri mai amuzante despre viața ta“[17], a admonestat-o ducesa.

Prima persoană care a observat ce se întâmpla cu principesa moștenitoare a fost doamna Greceanu, doamna ei de onoare română. Doamna Greceanu, care crescuse trei fete, a înțeles că mama viitorului rege al României era supusă unei rutine care-i făcea rău nu doar ei, dar poate și copilului. Înarmată cu astfel de argumente, l-a abordat pe regele Carol. „Principesa noastră e deprimată, iar în starea în care se află acum, ăsta nu e un lucru bun… Nu trebuie să fie lăsată să-și plângă dorul de țară și să-și petreacă timpul numai în compania cameristelor.“

După îndelungi deliberări cu miniștrii, regele Carol a hotărât că cea mai bună formă de distracție, care nu i-ar da Mariei „false speranțe legate de libertate“, ar fi o serie de serate oficiale cu ceai. Acestea urmau să fie organizate ca niște vizite de prezentare regală, cu oaspeții aliniați de-o parte și de alta a unei săli, printre ei urmând să treacă familia regală, pentru a se îndrepta apoi, să ia loc, spre un mic podium; după ce toată lumea va face o reverență, oaspeții vor fi aduși în față, rând pe rând, pentru prezentări.

Seratele Mariei aveau loc într-un salon roșu-închis, decorat cu tablouri reprezentându-l pe regele Carol în diferite scene de război, și le găzduiau pe soțiile de vârstă mijlocie ale bărbaților de vază. Principesa moștenitoare nu îndrăznea să deschidă o conversație, din cauză că nu vorbea bine franceza. Mai mult, până atunci nu văzuse femei fardate și nu-i era clar dacă erau decente sau nu. Nici disconfortul fizic nu era neglijabil. I se făcea rău când trebuia să stea în picioare și se simțea umilită de ceea ce considera a fi o stare despre care nu se putea vorbi.

La curtea Angliei nu se vorbea niciodată explicit despre sarcină. Cea mai deschisă referire la acest lucru era a spune că o doamnă „are o sănătate delicată“. Iar subiectul nu era niciodată abordat în prezența unui copil, ceea ce Missy fusese considerată până în ziua nunții. În Europa de Est, curtenii nu aveau aceleași reticențe. Maria a fost bombardată cu întrebări la care era nu numai jenată să răspundă, dar și pusă în încurcătură, fiind prea puțin informată în domeniu. O doamnă îndrăzneață, privind cu atenție rochia devenită prea strâmtă peste pântecele princiar, a felicitat-o cu voce tare și fără ocolișuri. „Alteța voastră regală, atâta vreme cât starea în care vă aflați nu mai este un secret, putem să vă felicităm?“[18] Maria a izbucnit în lacrimi.

De Paște le-a scris, curajoasă, socrilor ei că „nu folosește la nimic să fiu tristă și nici nu-i drept“. Totuși, a continuat ea, „a fost foarte deprimant să fiu atât de singură“ de sărbători, mai ales gândindu-se „la Coburg, unde se strâng toți în biserica noastră“.[19] Și, în timp ce Nando și ceilalți s-au dus la slujba de Înviere de la mitropolie, Missy, însoțită doar de doamna Greceanu, a asistat la slujba de la biserica protestantă. Chiar în timp ce se rostea *Tatăl Nostru*, tânăra care purta speranța țării întregi s-a prăbușit într-un leșin adânc. Doamna Greceanu i-a adus-o acasă regelui, care a înnebunit la gândul că accidentul i-ar fi putut zădărnici planurile dinastice. Din fericire, Missy era mult mai viguroasă decât își imagina Carol. Când lucrurile s-au clarificat și lumea s-a lămurit că viitorului moștenitor nu i s-a întâmplat nimic, doamna Greceanu s-a folosit de prilej pentru a insista din nou pe lângă Maiestatea Sa că trebuia făcut ceva pentru a îmbunătăți viața și starea de spirit a principesei moștenitoare.

După aceasta, au urmat câteva ieșiri la monumente religioase și militare. Una dintre plimbări a fost la Cernica, o mănăstire ridicată pe o mlaștină uriașă, același fel de teren pe care e construit și Bucureștiul. Cernica a fascinat-o, cu călugării ei cu bărbi cărunte, potcapuri înalte și sutane groase, negre. Cu toate că erau „hidoși", „păreau murdari" și miroseau „îngrozitor a usturoi"[20], capela veche avea farmec, iar grădina cobora până la mlaștină, plină în acea perioadă a anului, de stuf mlădios și de irișii galbeni, sălbatici. „Am simțit că dincolo de plictisul groaznic al vieții la care eram condamnată mai exista ceva… atins de acel farmec poetic pe care mi-am imaginat că o să-l găsesc în această țară îndepărtată."[21]

În iunie, întreaga curte s-a mutat la Sinaia, o stațiune la modă, cu hoteluri elegante și vile înalte cu arhitectură montană, situată la o altitudine de 700 de metri în Carpați. Aici fugeau de căldura și umiditatea verii bucureștene boierii cei bogați și soțiile lor, însoțiți de diplomații occidentali trimiși în Balcani. În timpul zilei călăreau, jucau tenis sau se plimbau, iar seara jucau la cazinou. „O caracteristică foarte agreabilă a acestui cazinou era absența acelei mulțimi jerpelite, care se înghesuie prea adesea cu lumea elegantă la Monte Carlo sau în stațiuni similare. Toți erau cam din aceeași lume și aproape toți se cunoșteau între ei"[22], nota, la un moment dat, soția de origine canadiană a unui comandant de marină român.

Toți se cunoșteau între ei, cu excepția principesei moștenitoare, aflată în continuare în carantină socială. Oricum, Sinaia era o schimbare bine-venită. Fiind un copil crescut în aer liber, Missy și-a găsit puterea și alinarea în pădurile verzi de brad și în aerul curat al stațiunii. Pășunile alpine erau pline de flori, pe care ea și Nando le culegeau împreună.

În vreme ce li se construia o reședință proprie, tânărul cuplu locuia, împreună cu regele, la castelul Peleș. Peleșul este construit pe un delușor înverzit, care fusese împădurit în trecut; pe vremea monarhiei se putea ajunge acolo străbătând un drum care șerpuia romantic printr-o pădure de brad, iar în depărtare se vedeau priveliștile minunate ale munților Transilvaniei. Decorul natural în care este amplasat castelul era și e în continuare mult mai atrăgător decât castelul în sine. Un vizitator spunea: „Este ca o imagine încântătoare care, la fel ca în cazul unor femei, își pierde mult din farmec atunci când te apropii."[23] Mătușa Vicky spunea despre castel că este „o treabă cam de proastă calitate". „O, Doamne! Să cheltuiești șase milioane de franci pe o clădire atât de oribilă"[24], a comentat ea atunci când regele Carol i-a arătat fotografii ale castelului.

Construit într-un amestec de stiluri — renaștere germană, neogotic, bizantin și transilvănean —, castelul cu 150 de încăperi era epitoma gustului lui Carol. Acesta era deosebit de mândru de creația lui și nu vedea nicio nepotrivire la o fațadă care avea o logie turcească direct deasupra unei terase alpine — logia având arce bizantine, iar terasa, o balustradă din lemn. Plin de turnuri, foișoare și decorat până la ultimul metru pătrat, Peleșul a fost construit în decursul a zece ani. După care regele a continuat să-l modifice tot restul vieții — a adăugat o încăpere ici, o terasă colo, a acoperit sala de recepție, proiectată inițial ca o curte interioară cu acoperiș retractabil.

În interior, castelul părea că geme sub greutatea atâtor coloane, arce și balcoane. Erau prea mult lemn sculptat și prea multe ornamente aurite, prea multe blazoane, coroane și statui și exagerat de mult mobilier, în majoritate neogotic. Încăperile publice erau decorate în toate stilurile posibile: o sufragerie Renaissance, o încăpere turcească, o alta maură și un imens salon de muzică împodobit cu candelabre venețiene. Fie că avea o afinitate de gusturi cu unchiul său, fie din simplă teamă, Ferdinand considera sala tronului și biblioteca drept „adevărate opere de artă"[25].

Asemenea stăpânului, palatul avea un aspect sumbru. Ferestrele erau făcute în întregime din vitralii. „Pare că totul a fost gândit astfel încât cerul să nu poată fi văzut și luminii să nu i se permită să intre"[26], se plângea Maria. Chiar și combinația de culori folosită la interior intensifica impresia de întunecime — regina Elisabeta prefera auriul-patinat și verdele-închis.

Așadar, viața la Peleș nu era cine știe ce vacanță, pentru că regele impunea același program în provincie ca și la București. Maria își petrecea zilele singură, iar serile îi privea pe cei doi bărbați jucând biliard. Din fericire, n-a durat mult și ducesa a trimis-o pe Ducky să-și mai înveselească sora. Deși restricțiile curții rămâneau aceleași, Missy avea, cel puțin, pe cineva de vârsta ei căreia să-i împărtășească frustrările. Iar prezența lui Ducky era un motiv bun pentru a explora împrejurimile.

În timp ce Maria îi împărtășea surorii ei puținele lucruri pe care le știa despre România, mama lor își prelua noul rol la Coburg. Unchiul Ernst murise în acea vară (1893), iar tatăl lui Missy ajunsese, în sfârșit, să preia demnitatea de duce de Coburg și Gotha. Mătușa Vicky îi scria fiicei sale: „E un moment greu pentru unchiul Alfred, va trebui să renunțe definitiv la Londra lui cea dragă și să-și dedice tot timpul ducatului german și noilor îndatoriri. Dar… sunt sigură, mătușa Maria va fi fericită să fie numărul unu și ducesă domnitoare."

Noua ducesă s-a instalat definitiv la Coburg, amantele destrăbălatului Ernst au fost izgonite de la curte, așa că vechile probleme sociale de natură delicată au fost înlocuite cu cele de natură financiară. Unchiul Ernst a murit lăsându-și afacerile economice în dezordine, ceea ce a însemnat că mama lui Missy a fost nevoită să achite din averea ei personală datoriile moștenite de soțul ei. Nepunând datoriile la socoteală, mătușa Vicky spunea că „averea este una foarte frumoasă și, administrată cum se cuvine, ar trebui să fie una foarte mare"[27].

În octombrie, la două luni după instalarea soțului ei, noua ducesă de Coburg a plecat în România să asiste la nașterea copilului lui Missy. „Mi-ar plăcea să-mi aștept sorocul la Sinaia. Aș vrea să facem așa, dar unchiul se opune, deocamdată. Când vine mama, trebuie să-l convingă să mă lase"[28], îi scria Missy soacrei ei.

Pentru regele Carol, toate situațiile, mai simple sau mai complicate, trebuiau întoarse pe toate părțile, până la epuizare, iar posibilele lor consecințe politice, judecate în detaliu. În mod cert, nașterea unui moștenitor nu era un eveniment minor. Era vorba aici de un șir nesfârșit de decizii, începând cu locul cel mai favorabil — „doctori, doici, date, nume, ore ale zilei, până și încăperi"[29]. Regele le rumega pe toate, cântărea argumentele pro și contra și mai ales efectul lor asupra istoriei națiunii. Totul era încărcat de prevestiri. La tot pasul existau capcane pentru cei neavizați.

Femeie practică și autoritară, ducesa de Coburg a trecut rapid prin toate aranjamentele făcute de Carol, ca o imperială reprezentantă a Casei Romanov ce era. Nu numai că ea dăduse naștere la cinci copii, dar acum locuia într-o casă în care nu mai exista picior de femeie, în afară de fiica ei. În vreme ce Elisabeta, regina exilată, își înnebunea mama la Neuwied, ducesa preluase comanda supremă la castelul Peleș. Missy s-a retras de la discuții, lăsându-l pe Ferdinand tampon între două dintre cele mai dominatoare capete încoronate, care aveau de pus la cale nașterea primului moștenitor pământean al tronului României.

Până și regina Victoria a intrat în dispută, insistând asupra asistenței medicale adecvate. „Am avut certuri groaznice cu draga de bunică pe tema unei… infirmiere englezoaice pentru tine", îi scria ducesa lui Missy, înainte de venirea în România, „dar nu voi renunța la admirabila infirmieră pe care am angajat-o și care va veni cu mine, în locul bârfitoarei ăleia bătrâne pe care o vrea bunica."[30] Pe lângă infirmiera rusoaică adusă de ducesă, care a asistat-o pe Maria la această naștere și la următoarele, a venit și doctorul personal al ducesei, dr. Playfair, frate al unuia dintre șambelanii Victoriei, acceptat, așadar, de regină. Doctorul Playfair aducea cu sine o telegramă de la bunica lui Missy, care-i cerea regelui să accepte serviciile doctorului englez: „Vrem să fim în siguranță", poruncea regina, „Răsăritul este atât de aproape și știți cât de… nesigur".

Fără ca Missy să aibă cea mai mică idee, dr. Playfair era, de fapt, soluția unui conflict major, legat de folosirea cloroformului în timpul nașterii. Cerând administrarea unui anestezic, atât ducesa de Coburg, cât și regina Angliei se opuneau credințelor religioase și opiniilor medicale ale zilei: preoții români obiectau vehement, susținând că femeile trebuie să plătească în chinuri pentru păcatul Evei, iar doctorii români erau de acord.

Subiectul era deosebit de delicat, așa încât mama adolescentă a fost ținută departe atât de controversă, cât și de implicarea reginei Victoria în această controversă. După doi ani, când a mers în Anglia pentru a-și vizita bunica, Missy a fost întrebată dacă i s-a administrat cloroform la naștere, pentru a-i atenua durerile travaliului. „Am simțit cum mi se urcă sângele în obraji, gâtul îmi era uscat", a relatat ea. „«Hai, curaj! Mărturisește că ți s-a dat un pic de cloroform, că mama și doctorul englez au insistat…» Și pe urmă să vezi reproșuri, predici, expresia de dispreț regal pe figura bunicii; pentru că regina Victoria era, fără îndoială, o spartană și m-ar fi disprețuit din inimă pentru lașitatea mea. Dar am rămas înmărmurită când am auzit un râs cristalin și duios, iar bunica… mi-a declarat: «Așa e, drăguță, mie mi-au dat cloroform de-abia la al nouălea și ultimul copil, pentru că, vai!, nu se descoperise înainte, și trebuie să te asigur, iubito, că-mi pare groaznic de rău că am adus pe lume opt copii fără acest ajutor prețios!»"

Durerile au început la cină, iar la ora unu, în noaptea de sâmbătă spre duminică, pe 15 octombrie 1893, Missy a dat naștere unui fiu în dormitorul oficial de la Peleș. Copilul a primit numele Carol, după numele unchiului.

Furioasă pe dr. Playfair, care a fost atât de lipsit de compasiune încât să spună că „a avut o naștere ușoară", lui Missy „i-a venit să-și întoarcă fața la perete, nemaivrând să trăiască dacă pe lume există atâta durere". „Ascultă tunurile", încerca s-o îmbuneze ducesa, „gândește-te cât vor fi de fericiți oamenii să audă cele 101 salve."[31] Principesei moștenitoare îi erau indiferente speranțele românilor. Izolată de popor, nu simțea nicio bucurie că i-a adus un principe. Mai curând se simțea victima unei conspirații, la care luaseră parte natura și cei care pretindeau c-o iubesc. Și nu greșea.

* Printre ele erau mai multe tablouri de El Greco, cumpărate de regele Carol ca parte a unei colecții, fără legătură cu valoarea lor. Pe atunci El Greco era un artist uitat, iar regele a cumpărat pânzele laolaltă cu niște picturi italiene minore, doar pentru a acoperi pereții palatului. (*N. a.*)

Note:

1 Maria, *The Story of My Life*, pp. 273–279.

2 ANR V, 2285/1893, nedatat (iarna, 1893), regina Maria către ducesa de Coburg.

3 Maude Parkinson, *Twenty Years in Roumania*, p. 182.

4 Maria, *op. cit.*, pp. 283–284.

5 ANR V, 2251/1893, 9 februarie 1893, regina Maria către ducesa de Coburg.

6 ANR V, 2285/1893, nedatat (iarna, 1893), regina Maria către ducesa de Coburg.

7 ANR V, 2284/1893, nedatat (iarna, 1893), regina Maria către ducesa de Coburg.

8 Maria, *op. cit.*, pp. 292–293.

9 SA, 12 martie 1893, regina Maria către principesa Antonia.

10 Maria, *op. cit.*, p. 294.

11 ANR V, 2283/1893, nedatat (iarna, 1893), regina Maria către ducesa de Coburg.

12 ANR V, 2290/1893, nedatat (iarna, 1893), regina Maria către ducesa de Coburg.

13 ANR V, 2283/1893, nedatat (iarna, 1893), regina Maria către ducesa de Coburg.

14 SA, 21 iunie/3 iulie 1893, regina Maria către principesa Antonia.

15 ANR V, 2283/1893, nedatat (iarna, 1893), regina Maria către ducesa de Coburg.

16 ANR V, 2258/1893, 19 martie 1893, regina Maria către ducesa de Coburg.

17 Maria, *op. cit.*, pp. 295–300.

18 Mabel Potter Daggett, *Marie of Roumania,* p. 114.

19 SA, 31 martie 1893, regina Maria către principesa Antonia.

20 ANR V, 2275/1893, 4 iunie 1893, regina Maria către ducesa de Coburg.

21 Maria, *op. cit.,* p. 304.

22 Ethel Greening Pantazzi, *Roumania in Light and Shadow,* p. 133.

23 E.O. Hoppé, *In Gipsy Camp and Royal Palace,* p. 59.

24 Arthur Gould Lee, ed., *The Empress Frederick Writes to Sophie,* p. 173.

25 SA, 23 noiembrie 1886, regele Ferdinand către principele Wilhelm.

26 Maria, *op. cit.,* p. 310.

27 Lee., *op. cit.,* pp. 150–152.

28 SA, 8 iunie 1893, regina Maria către principesa Antonia.

29 Maria, *op. cit.,* p. 314.

30 ANR V, 1745/1893, 17 iulie 1893, ducesa de Coburg către regina Maria.

31 Maria, *op. cit.*, pp. 234–315 *passim.*

Capitolul 6

O, mi-a fost sortit să fiu mamă!

— Regina Elisabeta a României

La trei luni de la nașterea primului copil, principesa moștenitoare era din nou gravidă. Era foarte nefericită și ajunsese „subțire ca un fir de ață"[1]. Maria nu a suportat niciodată sarcina. Resimțea o responsabilitate personală pentru faptul că-i era rău și se rotunjea. I-a scris mamei sale: „Sunt atât de umilită când sunt așa de urâtă. Nu-mi dau seama dacă toate femeile suferă când sunt însărcinate la fel de tare ca mine! Poate că nu-i drept, dar nu mă pot abține."[2]

A început să vorbească deschis despre restricțiile la care era supusă. Vizita mamei sale îi dăduse curaj. Furioasă din cauza condiționărilor impuse de regele Carol principesei moștenitoare, ducesa de Coburg i-a scris atât lui, cât și fratelui acestuia, principele Leopold, pentru a protesta față de izolarea în care era ținută fiica ei și față de incapacitatea ginerelui său de a-și apăra soția. Drept urmare, lui Missy i s-a permis să meargă la câteva petreceri, la reședințele miniștrilor. Ducesa era încântată. „O să-l înveți pe Unchiul că există *tineri veseli* în lumea asta… Constituția României nu va avea de suferit dacă mergi la baluri sau dacă dansezi cu ofițeri tineri, în loc de miniștri bătrâni."[3]

Dar noua sarcină a lui Missy a pus rapid capăt acestor libertăți. „Viața nu ne poate oferi nimic aici…" îi scria soacrei ei, mai spre primăvară, „e deosebit de important să ies mai des… să fiu printre oameni fericiți."[4]

Principesa moștenitoare și soțul ei aveau vacanță doar vara, și aceasta dura exact șase săptămâni. De obicei, timpul se împărțea, cu atenție, între familia lui și a ei. Viața la Sigmaringen se învârtea în jurul mamei lui Nando, o persoană tot mai pretențioasă și mai ipohondră, care a început s-o acopere cu atenții pe o altă noră în speranța c-o va face geloasă pe Missy. Afecțiunea inițială a Mariei pentru socrul ei nu a încetat, dar acesteia a început să-i displacă din ce în ce mai tare soacra ei. O deranja felul în care principesa Antonia îl lingușea pe Nando. La Sigmaringen, principele moștenitor se plimba prin castel fumând trabucuri uriașe. „Nando pare fericit, mănâncă mult și scoate o sumedenie de sunete urâte… în prezența mamei lui, care nu-i zice nimic"[5], îi scria Maria ducesei, câțiva ani mai târziu.

Missy abia aștepta să ajungă la Coburg, unde își relua rapid vechile obiceiuri — lua ceaiul în grădina iubitului castel Rosenau, juca tenis de câmp, făcea excursii călare sau în caleașcă și petrecea seri lungi citind cu voce tare. Mai era și teatrul local, pe care ducesa îl patrona entuziast, citind piese noi, supraveghind punerea lor în scenă și chiar încurajându-și fetele să încerce să joace alături de compania de teatru ducală.

În aprilie 1894 i s-a permis să revină la Coburg pentru nunta lui Ducky cu Ernst, marele duce de Hessa. Din punct de vedere regal, căsătoria lui Ducky a fost considerată cea mai bună dintre alianțele făcute de familia Edinburgh. Nu a fost, însă, o nuntă fericită, pentru că niciunul dintre miri nu era încântat de partidă.

Ducky și vărul ei rus, marele duce Kirill Vladimirovici, se iubeau de trei ani, dar mama ei și tatăl lui Kirill erau frați, iar Biserica Ortodoxă Rusă interzicea căsătoriile între veri primari. Din păcate pentru Ducky, Biserica protestantă nu impunea astfel de restricții. Deși n-a putut să se căsătorească cu vărul ei pe linie

maternă, pe care-l iubea, a avut voie, în schimb, să se mărite cu vărul pe linie paternă, ceea ce a și făcut. Ernst, mare duce de Hessa, era fiul cel mai mare al lui Alice, sora tatălui ei.

Regina Victoria și ducele de Coburg au insistat asupra acestui mariaj. Și, în timp ce ducesa se afla în România, pentru nașterea fiului lui Missy, ducele a luat drumul Angliei, pentru a aranja cu mama sa măritișul lui Ducky. Regina, care „avusese o discuție"[6] cu ducesa, și-a împins nepotul, care nu era prea încântat, să facă cererea în căsătorie. Ducele a fost fericit. „Dorința noastră cea mai mare s-a îndeplinit în seara asta", i-a telegrafiat el mamei sale, în ianuarie 1894. „Ducky a acceptat cererea în căsătorie a lui Ernie de Hessa."[7]

Era dorința tuturor, mai puțin a miresei, a ginerelui și a ducesei. Ducky era îndrăgostită de alt bărbat, lui Ernie nu-i plăcea Ducky, iar ducesa se temea că fiica sa urma să fie atrasă acum în tabăra engleză. I-a scris Mariei: „Am stat mult de vorbă cu Ernie… despre familia engleză, despre bunica, și i-am explicat care-i motivul pentru care nu-i putem iubi, i-am povestit cât fuseseră de răi și aroganți cu mine… nu trebuie s-o târască mereu pe Ducky în Anglia, ca s-o adore la nesfârșit pe bunica și… [el trebuie] să înțeleagă de ce *noi* n-o vom adora *niciodată*."[8]

Nunta lui Ducky și a lui Ernie a fost cel mai important eveniment social
al anului — a venit chiar și regina Victoria și au fost de față o mulțime de capete încoronate. „Nu mi-a fost dat niciodată să văd atâția"[9], nota secretarul particular al reginei, referitor la numărul de regi și regine prezenți. Printre invitați se afla și sora mai mare a miresei, gravidă în aproape patru luni, îmbrăcată într-o rochie de satin alb, brodată cu fir de aur. „Micuța Missy a României era palidă și subțire"[10], a spus mătușa Vicky.

După nuntă și o scurtă oprire la Londra, principesa moștenitoare s-a întors în România pentru a aștepta nașterea celui de-al doilea copil. De data asta, tânăra de 18 ani a fost lăsată să se descurce singură. Nu a existat niciun doctor englez, nici anestezic și nici ducesa de Coburg nu a venit, sosirea fiindu-i amânată. Mai rău, Missy a trebuit să se confrunte cu regina Elisabeta, proaspăt întoarsă din exilul în Germania. Acum, că dinastia îi sporea conform planului, regele Carol putea da dovadă de oarecare generozitate față de soția lui. Venirea reginei prevestea probleme pentru Maria. Ca și tatăl ei, principesa moștenitoare a descoperit rapid că nu avea nimic în comun cu principesa de Wied.

Elisabeta de Wied, devenită regina Elisabeta a României, a crescut înconjurată de suferință. Tatăl ei, un nobil foarte instruit, din clasa conducătoare germană, era bolnav de plămâni; mama sa era invalidă de multă vreme. Și pentru că medicina nu i-a putut ajuta nici pe ei, nici pe fratele său mai mic, care a murit în chinuri la o vârstă fragedă, mama Elisabetei s-a îndreptat spre tămăduitori. De la vârsta de 12 ani, Elisabeta a fost încurajată să participe la ședințe de spiritism, hipnoză și comunicare în scris cu spiritele.

Elisabeta de Wied a fost un copil extrem de greu de stăpânit — era hiperactivă și deosebit de sensibilă. Pentru a-i fi temperată energia, a fost dusă la azilul de nebuni din localitate și obligată să-i privească pe cei internați. Acest lucru, combinat cu anii petrecuți la căpătâiul diverșilor membri bolnavi ai familiei, nu i-a potolit firea agitată. Când mama vitregă a mamei sale era în agonie, Elisabeta a fost obligată să stea îngenuncheată lângă patul ei aproape o zi și o noapte fără mâncare.

Aceasta era istoria fetei care-l pusese pe fugă pe Affie, la vremea când el își căuta o soție. Când l-a întâlnit pe viitorul rege Carol al României, avea cam 25 de ani, nu mai spera să-și găsească un soț, dar era disperată să aibă copii. Pierderea unicului lor copil a fost tragedia personală și politică a vieții ei; nu a mai rămas niciodată însărcinată și și-a petrecut restul anilor de fertilitate consultând specialiști. A ascultat și de vraci, unul dintre aceștia convingând-o să mănânce o iepuroaică gestantă, cu tot cu puiul dinăuntrul ei.

Învești mântată în alb, în semn de doliu pentru fetița pierdută, regina Elisabeta și-a luat pseudonimul Carmen Sylva, înconjurându-se de un grup de debutante — muza tragediei servită de slujitoarele sale. Le îmbrăca pe aceste tinere în veșminte orientale, spunea că erau copilele ei și le conducea în căutarea frumuseții. Favorita sa era Elena Văcărescu. Carmen Sylva se autopersuada că sufletul copilei moarte se reîncarnase în trupul Elenei.

În 1889, când Ferdinand a sosit la curte, regina a hotărât că această fiică de împrumut i-ar fi soția perfectă. A început prin a-i așeza unul lângă celălalt la dineurile de familie, apoi a aranjat întâlniri mai intime, iar în cele din urmă a scris o poezie despre cei doi îndrăgostiți. Regina avea convingerea că făcea un bine României încercând să unească sângele regal cu cel local.

Însă românii nu au fost de aceeași părere. Când s-a aflat despre povestea de iubire a principelui moștenitor, oamenii au protestat vehement împotriva reginei. Mânia a fost alimentată de rege, care, din punct de vedere politic, avea nevoie de un țap ispășitor pentru a-l acoperi pe Ferdinand, iar în plan personal dorea să mascheze afecțiunea pe care el i-o purta uneia dintre cameristele soției. De aceea a exilat-o pe domnișoara Văcărescu și a trimis-o pe regină la mama ei, în Germania — iar acolo a întâlnit-o Missy pentru prima oară, la castelul din pădure.

Regina României a petrecut doi ani în exil, timp în care Maria s-a măritat și a dat naștere moștenitorului la tron. „Biata Elisabeta!" îi scria împărăteasa Frederick reginei Victoria la nașterea principelui Carol. „N-am avut inima să-i telegrafiez, pentru că simt că bucuria vine însoțită de o mare amărăciune pentru ea."[11] Se spune că regina României, care i-a scris Mariei înainte de naștere, afirmând că spera foarte mult să aibă o fetiță, a fost „teribil de furioasă"[12] când a aflat că nou-născutul era băiat.

Regina Elisabeta a revenit în România tocmai la timp pentru a doua sarcină a Mariei. Tânjind după calmul mamei, principesa a avut parte de talentul dramatic al reginei-poete. „Mătușica, dată peste cap de amintirile dureroase ale maternității ei și de multele speranțe neîmplinite, era mult prea agitată și mișcată de acest eveniment de familie și-mi tot ținea predici ca să mă facă să înțeleg că acelea erau cele mai minunate, mai splendide și mai binecuvântate momente din viața mea. Dar cum eram chinuită de niște dureri groaznice, n-aveam cum să mă ridic la înălțimea entuziasmului ei — stăteam și plângeam după mama, care și-a făcut apariția câteva zile mai târziu."[13]

Maria a fost asistată de un doctor român, care s-a alăturat reginei Elisabeta în refuzul de a-i administra vreun anestezic. Durerile au fost amplificate de suferința sufletească, iar toată experiența, traumatizantă. Principesa a născut o fetiță, căreia i s-a pus numele Elisabeta, după regina recent repusă în drepturi.

Nașterea celui de-al doilea copil a fost un moment de cotitură în viața Mariei. Mulți ani mai târziu, va începe să scrie povești exotice de dragoste. Una dintre acestea, *Regine încoronate**, este povestea a două suverane, una tânără și cealaltă bătrână, ambele fiind, de fapt, portrete transparente ale autoarei. Tânăra regină mitică descrie efectele pe care le-a avut nașterea asupra atitudinii față de sine și față de soțul ei: „Abia după nașterea celui de-al doilea copil am simțit deodată că am devenit mai sigură pe mine, că nu mai sunt un bun în mâinile unui bărbat — durerea pe care am îndurat-o mi-a dat dreptul să-mi privesc stăpânul în ochi știind că suntem egali, că pruncul fraged care-mi stătea la piept era un scut împotriva unor surprize care nu mă mai puteau atinge."[14]

După nașterea Elisabetei, Maria a hotărât că nu era cazul să procreeze în fiecare an. Nu a fost simplu să-și convingă soțul, supus presiunilor credinței catolice și celor dinastice, că avea dreptul la o viață în afara unei maternități permanente. În campania începută a fost sprijinită de ducesă, care a declarat că în astfel de chestiuni toți bărbații sunt extrem de egoiști. Missy nu a fost de acord: „…Nu trebuie să-l consideri pe Nandchen [Nando] atât de egoist", i-a scris ea mamei sale, „Nu este; e mulțumit de situația actuală și nu mă chinuie deloc".[15]

Regina Elisabeta nu a fost la fel de rezonabilă ca principele moștenitor. Abia revenită în țară, a început să-și revendice poziția de stăpână a palatului — manevră care impunea retrogradarea succesoarei ei. Regina se considera și o autoritate în materie de copii și doici. „Toți au impresia că au vreun drept să se amestece în treaba mea și uneori mă supăr rău"[16], îi scria Maria socrului său.

Singura sa alinare, în lunga perioadă de recuperare, a fost sora ei, Sandra, în vârstă de 16 ani, pe care ducesa o lăsase să-i țină companie. Sandra și-a dat seama că Missy era atacată din toate părțile, așa că i-a cerut regelui Carol să-i permită să meargă acasă, la Coburg, de Crăciun, ceea ce Carol a refuzat. Elisabeta abia revenise din Germania, iar dacă principesa pleca acum, lumea ar fi crezut că cele două femei nu se înțeleg; Maria trebuia să revină de la Sinaia cu întreaga curte, astfel ca lumea să nu aibă prilej de bârfă. „Are nevoie să stea un timp departe de voi, tocmai de asta are nevoie; altfel o să se îmbolnăvească de nervi!" a avertizat Sandra.[17]

Carol a acceptat în cele din urmă, dar numai cu condiția ca Maria să meargă întâi la București și să lase copiii în România. Principesa a avut o ceartă cu regina și și-a ieșit din fire când Elisabeta i-a spus că pruncii nu-i aparțin, ci sunt ai regelui și ai României.

Regele obiecta ori de câte ori Maria încerca să plece din țară, cu copii sau fără. Ducesei de Coburg îi venea greu să înțeleagă și o învinuia pe Missy că nu era în stare să se impună: „…Cu unchiul trebuie să fii fermă și, ori de câte ori e încăpățânat sau dezagreabil, fii distantă și *rigidă* și arată-i, câteva zile, că ești supărată… Știu cel mai bine cum trebuie să te porți cu oamenii ăștia încăpățânați, care fac numai ce vor ei. Dacă cedezi, ești pierdută: te vor călca în picioare mereu și vor stoarce și ultima picătură de viață și de bucurie din tine."[18]

De cele mai multe ori, ducesa nu pricepea exact despre ce era vorba. Neînțelegerile legate de călătorii erau doar vârful aisbergului în ceea ce privește diferențele de atitudine dintre rege, regină și principesa moștenitoare. (Principele nu avea nimic de spus.) Regele Carol, care-și sacrificase întreaga viață pentru România, era convins că-și putea ține țara unită mai departe prin simpla voință și grija față de îndeplinirea datoriei. Nu putea înțelege de ce soția nepotului său nu venise în România, la fel ca el, gata să-și facă din asta un *raison d'être*. După Carol I, fericirea personală nu era un scop în sine pentru un principe de Hohenzollern sau pentru o principesă de Edinburgh.

Acuzată de rege de indiferență față de datorie și de regină de insubordonare, tânăra principesă moștenitoare a fost calificată de rudele ei occidentale drept superficială și insensibilă. Mătușa Vicky îi descria pe Maria și pe soțul ei, într-o epistolă scrisă în cel de-al doilea an al căsniciei lor, pe când aceștia se aflau în vizită în Germania: „Missy și Ferdinand al României au venit să ne vadă aseară, ea deosebit de frumoasă și aproape un copil, diafană și delicată, iar el, mai respingător ca niciodată. Ea pare relativ fericită, dar e atât de tânără și lipsită de experiență și nu se pricepe să-i deosebească pe oameni. La 18 ani, se bucură de viață, de schimbare, de frumusețe. Are tot optimismul tinereții și, din fericire pentru ea, nu cred că are sentimente prea profunde."[19]

Maria nu ar fi acceptat niciodată o asemenea caracterizare. Crescută la curțile Angliei, Germaniei și Rusiei, unde rutina îndatoririlor regale era atenuată de familiile mari și de divertismentele mondene, ea era total nepregătită pentru România și pentru regele ei. „În noua mea țară… eram doar o rotiță într-un ceas care indica timpul unchiului, dar o rotiță care trebuia să-și facă neobosită datoria și nimeni nu venea să-i dea puțină strălucire sau apreciere… Aveam impresia că tot ce făceam era greșit și nimeni nu înțelegea că, atunci când ești tânăr și când viața îți curge prin vene ca focul, vrei, câteodată, să fii vesel, să râzi, să te distrezi cu prieteni de vârsta ta… să fii o persoană de sine stătătoare, să poți judeca singur, să ai gândurile, obiceiurile, gusturile, idealurile, dorințele tale."

Missy simțea că regina o înțelegea chiar mai puțin decât regele. După exil, Elisabeta a revenit supusă, hotărâtă să se dedice, în viața publică, operelor de caritate, iar în cea privată, artelor. La fel ca înainte, aduna în jurul ei un grup de femei care-i stăteau la picioare în timp ce ea scria poezii și recita, picta și cânta la pian. Convingerea ei era că munca de creație avea valoare atâta vreme cât era spontană, neatinsă de critică sau de corecturi — astfel avea posibilitatea să descopere zilnic noi talente în ea însăși și în alții.

Așa tânără cum era, Missy a înțeles că saloanele reginei erau exerciții de glorificare a mediocrității. „După părerea mea, bunul-gust nu era punctul forte al mătușii Elisabeta și, ca lucrurile să fie mai complicate, era un gust zgomotos, îngâmfat, excentric, greu de ignorat… ca mătușa însăși… foarte convinsă de meritele ei în tot ce făcea; erai mereu chemat să admiri și să aprobi."

Ceea ce Atotputernicul nu reușise să-i dea Elisabetei în materie de talent i-a dat cu prisosință în materie de perseverență, astfel încât regina a încercat permanent s-o aducă pe Maria la supunere artistică. Ori de câte ori se aventura în încăperile reginei, Missy era chemată la ordine. „Stai aici, jos, la picioarele mele, și ascultă, draga mea", îi comanda regina și-și deschidea brațele larg, pentru a o adopta în turma de credincioși. Cuminte, Maria se așeza, în timp ce toate doamnele, tinere sau mai vârstnice, care se ridicaseră la intrarea ei, își reluau locurile, „cu ochii lipiți de figura reginei-poete".

Maria spunea că „aerul vibra de o emoție puternică în legătură cu un anume subiect, vreun hobby nou, o piesă muzicală, o broderie, o pictură sau minunata descoperire a vreunei noi cărți. Nimic nu era acceptat cu calm, totul trebuia să fie euforic, tragic, excesiv… Mătușa… avea nevoie de un public permanent, iar acest public era instruit să reacționeze la fiecare cuvânt al său, să-i urmărească orice schimbare de dispoziție, trebuia să râdă sau să lăcrimeze, să laude sau să deplângă, în funcție de cum se dădea tonul".[20]

Pe lângă faptul că era considerată un personaj absurd în afara cercului restrâns de adulatori, felul în care regina Elisabeta înțelegea să facă opere caritabile era la fel de lipsit de bun-gust ca și arta sa. În timpul vizitei

unui văr din familia Hohenzollern, Missy a fost oripilată s-o vadă pe regină cum deschide larg una dintre ferestrele palatului, care dădea spre Calea Victoriei, și cum începe să „ia poze afectate“ în așteptarea mulțimii care, știa ea, se va aduna să privească. Iar când s-a apropiat un cerșetor bătrân, regina aproape că s-a aruncat pe fereastră spre el, cu brațele larg deschise, „precum Elsa de Brabant“**. A cerut ca bătrânul să-i fie adus sus, îmbrăcat și hrănit, în tot acest timp explicându-i oaspetelui „ce efect minunat va avea acest gest asupra celor care priveau din stradă“.[21] Pe Missy a deranjat-o cel mai tare faptul că tot teatrul acesta a avut exact efectul scontat de regină.

Nefiind, în mod evident, făcută din același aluat cu cei care-o urmau pe regină peste tot, unicul antidot al Mariei la regimul sever impus de rege era să călătorească. În primăvara și vara lui 1895 ea a reușit să plece în Anglia, la cursele de la Ascot, și a avut o lună de vacanță cu Ducky și copiii lor pe insula Wight. Ducky născuse o fetiță în luna martie a acelui an. A fost o vacanță veselă, în care cele două surori s-au încurajat reciproc într-o revoltă adolescentină târzie. S-a dovedit că Ducky era cel puțin la fel de nefericită pe cât era și Missy în noua ei viață de femeie măritată.

După căsătoria cu Ernst, mare duce de Hessa, Ducky s-a mutat în ducatul lui, aflat în partea sudică a Germaniei. Fără a fi frumoasă, Ducky a căpătat „o anume măreție regală“[22] care a făcut-o să arate întru totul ca o mare ducesă, deși a refuzat cu obstinație să joace acest rol.

Obiceiurile vieții provinciale au trezit ostilitatea lui Ducky. Părea că face tot ce poate pentru a sfida uzanțele locului, ofensându-i în mod invariabil pe participanții la recepțiile oficiale, pentru că se adresa numai invitaților amuzanți și niciodată celor importanți. Ca și surorii ei, îi plăcea foarte mult să călărească. Își ignora soțul și pornea adeseori în galop pe armăsarul ei negru, nărăvaș, uitând să vină acasă pentru vizitele oficiale sau pentru a răspunde unor scrisori importante. Când Ernie îi făcea observație, arunca după el cu porțelanuri. Odată, și-a lăsat armăsarul liber în curtea castelului — calul a stricat straturile de flori, a băgat spaima în oaspeți și l-a alergat pe tânărul mare duce, iar la urmă i-a rupt o bucată bună din pantaloni. Le cerea adesea slujitorilor să-i aducă armăsarul preferat direct sub fereastra dormitorului, de unde cobora pe o scară, încălecând direct, și pleca în pădure, în timp ce soțul ei rămânea acasă, unde scria poezii sau își vedea de activitățile lui de patron al artelor.

Dat fiind temperamentul ei — momente de exaltare maniacală urmate de căderi rapide în depresie —, Ducky păruse o partidă rezonabilă pentru marele duce, o persoană fermecătoare și cu temperament artistic. Odată căsătoriți, însă, au trăit ca frate și soră, ceea ce era o viață dificilă pentru o tânără femeie pasională.

În aprilie 1896, Sandra, cea de-a treia soră, s-a măritat cu principele Ernst de Hohenlohe-Langenburg, nepot al surorii vitrege a reginei Victoria, și a plecat cu el la castelul Langenburg, nu departe de Hessa. Atât Maria, cât și tatăl ei s-au opus mariajului, considerat departe de a fi strălucit. Conform ducesei, însă, noua principesă de Hohenlohe era „specimenul cel mai puțin interesant“[23] dintre cele patru fete ale sale. Adesea bolnavă, Sandra suferea de dureri de cap și de gelozie.

La o lună după nunta Sandrei, Maria și Ferdinand au fost invitați la Moscova, la încoronarea verilor ei, Nicolae al II-lea și Alexandra. Vara anului 1896 a marcat un moment de cotitură în viața Mariei, o lovitură finală pentru rolul care i se impusese, acela de principesă de sfârșit de secol, pasivă și convențională. Și dacă nașterea Elisabetei i-a dat sentimentul propriei valori, iar săptămânile petrecute cu Ducky în Anglia i-au ascuțit voința, călătoria în Rusia a făcut-o să înțeleagă cât era de frumoasă și de dezirabilă. După aceea, nu i-a trebuit mult ca să decidă că avea dreptul să-și facă propriile reguli, chiar dacă unele dintre ele le îngrozeau pe rudele ei.

Încoronarea lui Nicolae și a Alexandrei, „mai curând un vis decât realitate“, a fost momentul suprem din viața de tânără căsătorită a Mariei. Îmbrăcată în lamé auriu, stând alături de rudele ei în catedrala Uspenski din Kremlin, a fost fascinată de vechile ceremonii, prin care fuseseră încoronați strămoșii ei, iar acum, în 1896, parcă îi erau zeificați verii. Dureros de conștientă de faptul că ea fusese țintuită într-un colț regal dintr-o lume meschină, Maria a fost pur și simplu șocată de atitudinea tinerei țarine, strălucind de glorie și plină de diamante. „Nimic nu părea să-i fie pe plac, abia zâmbea și, dacă o făcea, era un zâmbet silit, ca o concesie“, povestea Maria. Pentru tânăra țarină, în vârstă de 24 de ani, totul era obositor. „O văd și acum pe Alix, care

oricum niciodată nu era mulțumită, cum se întrista pe măsură ce orele se scurgeau", spunea Maria, pentru care toată experiența era extraordinară.

Victimă a prejudecăților legate de dinastie ale mamei sale, Maria nu avusese niciodată o viață socială înainte de a fi trimisă în România. Iar acolo, timp de trei ani, avusese parte doar de restricții și dezaprobare. În Rusia, veselia ei — considerată detestabilă la curtea regelui Carol — era o calitate. Missy era irezistibilă, cum valsa pe marmura albă a sălii Cavalerilor Sfântului Gheorghe, cu lumina din candelabrele de cristal jucându-i-se în buclele blonde. Imediat a cucerit un escadron întreg de admiratori pasionați, „majoritatea… ofițeri, strălucitori, neînfricați, sentimentali, îndrăzneți, plini de acea ardoare rusească, împletită cu melancolia slavă, aproape insuportabilă, o melancolie care-ți frânge inima și-ți tulbură pacea". Cel mai înfocat era marele duce Boris, cu zâmbetul său larg și vocea joasă. Reputația lui de Casanova n-a speriat-o pe Missy. „Rușii", spunea ea, „iau foc repede și vorbele slavilor sunt dulci."

Pentru Ducky și Kirill, fratele mai mare al lui Boris, încoronarea din Rusia a fost mai mult decât o ocazie de a flirta pe ringul de dans. Alimentată de frustrările ei maritale, pasiunea lor a devenit din ce în ce mai adâncă în timpul celor câteva săptămâni petrecute în Rusia. Maria spunea: „Ducky și cu mine eram total opuse, eu atât de blondă, iar ea brunetă și cumva întunecată și melancolică, în timp ce eu eram veselă și mereu bine dispusă."

Ferdinand nu a fost la fel de încântat de vacanță. Nu se simțea bine în prezența Romanovilor. În afară de recent unsul țar, o persoană cu maniere potolite, ceilalți erau gălăgioși, mătăhăloși și plini de ei. Vorbind tare, pușI pe glume și dominatori, unchii și verii lui Missy luau totul pe sus în calea lor, inclusiv pe timidul și reținutul principe moștenitor al României, bântuit de interdicțiile regelui Carol legate de distracții.

După petrecerile de la Moscova, musafirii regali au fost invitați la țară, „pentru a se odihni după oboseala festivităților de încoronare".[24] Câtă vreme cei mai vârstnici și mai plicticoși (descriere care-i includea și pe noul țar și pe soția lui) se recuperau în altă parte, Missy, soțul ei și ceilalți tineri au fost oaspeții principelui și ai principesei Iusupov pe domeniul lor de la Arhanghelskoe.

La fel ca multe palate rusești, Arhanghelskoe își datorează inspirația arhitectonică gustului francez al secolului al XVIII-lea, reinterpretat de italieni și influențat de înclinația spre risipă a rușilor. Deși avea săli imense, susținute de coloane masive și tavane pline de fresce, domeniul de la țară al Iusupovilor era considerat un loc mult mai primitor decât alte palate, datorită unei mari bogății de mobilier vechi, de plante și de flori, împrăștiate sub picturile lui Tiepolo. O rotondă cu colonade, folosită pentru recepții, se deschidea spre parc și de acolo spre pădure. Două terase imense, străjuite de statui, se întindeau până la râu; grădinile erau concepute după modelul celor de la Versailles; mai existau un teatru particular și o grădină zoologică. Era un peisaj perfect pentru focuri de artificii, călărie, plimbări cu barca, picnicuri și petreceri nocturne însoțite de muzica țiganilor. În onoarea oaspeților, principele Iusupov a trimis după compania italiană de operă de la Sankt-Petersburg, iar în cinstea principelui și a principesei României a adus o orchestră de țigani români, foarte apreciată la vremea aceea la Moscova.

Felix Iusupov, asasinul lui Rasputin, avea nouă ani în 1896. Mai târziu avea să-și amintească ce efect a avut Maria asupra lui: „Principesa Maria era deja binecunoscută pentru frumusețea ei: avea ochii de-un albastru-cenușiu, o nuanță atât de rară, încât ți-era imposibil să-i uiți. Era înaltă și subțire, ca un plop tânăr, și m-a vrăjit întru totul, așa c-am ajuns s-o urmez peste tot, ca o umbră. Am petrecut multe nopți nedormite, cu chipul ei în gând. Odată, m-a sărutat; am fost atât de fericit, încât am refuzat să fiu spălat pe față în seara aia."[25]

Printre oaspeții de la Arhanghelskoe se afla și un anume principe Wittgenstein, ofițer de cazaci din Garda Imperială, cunoscut pentru extravaganță și cutezanță. Cu „o talie subțire, ca de femeie", era îmbrăcat cu un caftan căzăcesc purpuriu, cizme lungi din piele și o cușmă înaltă de blană. La cingătoare avea înfipt un pumnal superb, lucrat în argint.

Atât lui Wittgenstein, cât și lui Missy le plăcea să fie în centrul atenției și, pe de altă parte, nu se agreau prea tare unul pe celălalt. Oricum, principele îi recunoștea calitățile de foarte bună călăreață. El avea un armăsar căzăcesc, neîmblânzit și nărăvaș, „exact genul de cal pe care te-ai fi așteptat să-l călărească tânărul Wittgenstein", după spusele Mariei. Pretinzând că armăsarul lui poate întrece la pas orice cal în galop, el a provocat-o pe principesa Maria — întrecere care l-a îngrozit pe Ferdinand, dar pe care n-a avut nicio putere

s-o oprească.

„Cursa aceea rămâne una dintre amintirile fabuloase ale tinereții mele", scria regina Maria. „În clipa în care am încălecat acel cal neîmblânzit, ne-am înțeles unul pe altul perfect și am fost gata să accept orice pariu. Mi-au dat un avans de câteva sute de metri, după care toți ceilalți călăreți au zburat după mine într-o goană nebună. Ce mai cursă a fost!… Ajunsă la locul stabilit drept finiș, mi-am întors calul pentru a-i aștepta pe ceilalți, care se opinteau pe delușorul unde eram. Urale și exclamații! Îmi câștigasem pariul și m-am aplecat asupra calului, l-am luat de gât și l-am sărutat cu o recunoștință plină de bucurie."[26]

Maria devenise conștientă de efectul pe care-l avea asupra oamenilor. „Mă bucur de frumusețea mea, bărbații m-au învățat lucrul acesta"[27], i-a spus, odată, unui admirator.

În toamna lui 1896, Alfred, fratele lui Missy și vărul lor, marele duce Boris al Rusiei, au venit în vizită la Sinaia. Înrolat în armata germană, la Potsdam, după concedierea doctorului Rolfs, Alfred începuse să compenseze privațiunile din copilărie cu femei și alcool. Atunci când părinții l-au trimis la sora lui, era deja pornit pe drumul distrugerii sănătății. „Bineînțeles c-am să stau de vorbă cu el, cum dorești, și sunt sigură c-am să găsesc cuvintele potrivite, pentru că întreaga poveste mi se pare dezgustătoare"[28], a asigurat-o Missy pe mama ei. Cu toate că aveau o relație foarte afectuoasă, Maria nu a reușit să facă nimic pentru a-l aduce pe calea cea bună: „…Cum ar putea cineva reuși să facă ceva, atâta vreme cât majoritatea oamenilor consideră normale aceste lucruri oribile și le încurajează?"[29] îi scria principesa moștenitoare ducesei.

Dacă Alfred era o pacoste pentru Maria, Boris era un tovarăș deosebit de amuzant. Spre deosebire de Alfred, nu avea niciun fel de responsabilități față de Boris. Spre deosebire de soțul ei, era plin de energie. „Boris nu e la fel de leneș ca Nando, care stă și cască"[30], spunea ea. Însă șederea prelungită a vărului și adorația lui vizibilă pentru Maria au pornit bârfa regală și i-au atras acesteia reproșuri din partea mamei. Ce-i trecea prin cap? Îl prefera pe Boris soțului ei?

Principesa moștenitoare a fost surprinsă și jignită. A încercat să explice cât de singură se simțea în traiul cu Nando, „cât de diferiți"[31] erau ca temperament și cât de mult se bucura, ca urmare a acestui fapt, de musafiri. Într-o scrisoare către ducesă a recunoscut: „Poate că n-am fost atât de drăguță cu Nando pe cât ar fi trebuit și poate că mă enervez prea repede… Ce-i deosebit de greu e că el spune întâi «nu» la toate… Să nu cumva să crezi că nu-l iubesc! Nu prea cred că mai sunt foarte îndrăgostită de el… dar să nu-ți imaginezi că există vreun alt bărbat pe care l-aș vrea de soț! Cum ai spus și tu foarte bine… dac-ar fi să le aparții, nu ți-ar mai plăcea deloc… partea bună cu alți bărbați e că n-au niciun fel de drept asupra ta."[32]

Principesa moștenitoare detesta ideea să fie obiectul posesiei cuiva, fie chiar al unui bărbat atât de blând precum Ferdinand. „Pentru mine, viața intimă cu un bărbat e o problemă", avea să scrie, ani mai târziu. „M-am născut cu o dorință disperată de-a avea libertatea mea trupească."[33] „Soțul meu mă vede plângând, îi pare groaznic de rău, vrea să mă consoleze, are cele mai bune intenții, inima-i e plină de iubire, începe să mă sărute, apoi uită și încearcă să mă consoleze în felul de care mi-e cel mai groază pe lume", îi scria mamei sale.

Maria a pășit în căsnicie așteptându-se să găsească un companion de sex masculin. „Și ce găsești? Un bărbat care te iubește foarte mult, care are dreptul să vrea totul de la tine, când îl rogi să-ți citească seara o face în grabă numai pentru a ajunge în pat, pentru celelalte distracții pe care le crede reciproce, când vrei să-i vorbești citește ziarul, când îi spui că te simți singură îți răspunde că ai copiii; da, îți e total devotat și cu toate astea nu renunță nici măcar la un trabuc ca să stea o clipă cu tine!"[34]

Sentimentul de izolare al Mariei era amplificat de ostilitatea reginei, care a profitat de prietenia ei cu Boris pentru a argumenta nevrednicia Mariei. La critica adusă principesei moștenitoare s-a alăturat și Olga Mavrogheni, cea mai influentă doamnă de onoare de la curtea regelui Carol. Uscățivă și inteligentă, îmbrăcată invariabil în satin negru și văluri, Olga Mavrogheni fusese adusă la curte de rege pentru a veghea asupra nesăbuitei sale soții și pentru a se asigura că fanteziile ei nu vor mai da naștere unor situații jenante din punct de vedere politic.

Neștiind acest lucru, Maria era convinsă că unica misiune în viață a doamnei Mavrogheni era de a-i ridica pe ceilalți împotriva ei, motiv pentru care a poreclit-o „Inchizitoarea-șefă".

O a treia membră a noii clici care se forma la palat a fost verișoara Charly, apărută, parcă, pentru a o sabota pe Missy de-a lungul vieții. În cercurile regale, sora kaizerului era cunoscută drept doamna care

„trebuia să aibă mereu un rege*** «în mânecă»“. Trecând de la bătrânul rege al Saxoniei la regele Suediei, a ajuns în România în 1896. Regele Carol a fost pe de-a-ntregul păcălit atât de presupusele ei informații politice secrete, cât și de poveștile pe care i le șoptea la ureche despre principesa moștenitoare.

Deși din motive diferite, cele trei doamne au căzut de acord asupra a două lucruri: Maria era „prea englezoaică“ și „prea frivolă“.[35] Au poreclit-o „Young Light“****, temându-se că ar putea avea ambiții să devină centrul atenției.[36] Cu certitudine, nu puteau avea încredere că-și va crește cum trebuie copiii. Verișoara Charly și doamna Mavrogheni au sprijinit-o ferm pe regina Elisabeta în manevrele pe care le făcea, de preluare a celor doi copii, principele Carol și principesa Elisabeta.

Cu toate că în 1896 principele și principesa s-au mutat în noua lor casă, palatul Cotroceni, aflat la marginea orașului, regina a continuat să se amestece în treburile lor, trimițându-le servitori devotați doar ei. Pentru o femeie care-și dorise cu ardoare copii, apropierea de cei ai Mariei era o tentație irezistibilă. Iar ocaziile de a se amesteca în casa lor au adus după sine, pentru regină, prilejuri de a poza în victimă. Invitată de Crăciun la Cotroceni, i-a găsit pe micuții Carol și Elisabeta jucându-se lângă brad. „Dumnezeule bun și mare, ai milă de mine… Nu pot! E mai mult decât pot îndura“[37], a strigat la vederea copiilor Mariei.

Unicul loc unde principesa putea scăpa de povara resentimentelor era în aer liber, lângă caii ei. „Călăria a jucat un rol imens în viața mea; unora li se poate părea un fleac, dar am avut un simț de conservare instinctiv.“ Ignorând avertismentele femeilor mai bătrâne, care spuneau că a călări fără șa îi va afecta capacitatea de a continua dinastia, Maria îmbrăca un costum de călărie bleumarin cu roșu-aprins, trimis de unul dintre admiratorii săi ruși, scotea de pe cal șaua de damă și îl încăleca bărbătește. Vara, la Sinaia, nesocotea toate regulile curții și mergea călare, singură, în munți. N-a trecut multă vreme și „*der Onkel* s-a obișnuit să mă vadă în șa și mă întâmpina cu un zâmbet blând când îi ieșeam în cale prin pădure. Probabil că în structura lui de oțel exista vreun colțișor de simpatie pentru copila anglo-saxonă a cărei voințe nu putea fi înfrântă. Nu aproba ce făceam, eram, pentru el, o constantă bătaie de cap, dar mă plăcea, în ciuda voinței lui“. În toamna lui 1897, „într-un moment de slăbiciune“, regele a numit-o pe Maria comandant de onoare al unui regiment de cavalerie, Regimentul 4 Roșiori (Husari). Abia aștepta să-și comande tunici roșu-aprins cu fireturi negre și nasturi aurii, pentru a fi în ton cu soldații ei.

Revenită la București, principesa călărea zilnic pe un câmp mare, de exerciții, din spatele palatului. „Soldații mei mă urmăreau mereu și de fiecare dată când treceam în galop pe lângă ei mă salutau cu urale vesele. Aveam un sentiment de bucurie amețitoare… Mă simțeam acasă în mijlocul soldaților noștri; aveam sentimentul fericit că mă acceptau necondiționat… nu eram supusă niciunui fel de test… Mă admirau pentru aplombul meu în șa… Eram principesa *lor*, nimeni nu-mi găsea niciun cusur.“

Și-n timp ce bătrânii de la palat mârâiau dezaprobator, roșiorii o adorau, iar Missy le era recunoscătoare. „Toți mă salutau așa cum și-ar fi salutat drapelul; mă cuprindea un sentiment de căldură: eram acasă.“[38]

* Ediție apărută în 1944. (*N. red.*)

** Personaj principal din opera *Lohengrin*, de Wagner. (*N. trad.*)

*** Joc de cuvinte, *king* (limba engleză) = rege, dar și cartea de joc „popă". (*N. red.*)

**** Joc de cuvinte, *light* (limba engleză) = lumină, dar și (*fig.*) ușoară, ușuratică. (*N. red.*)

Note:

1 SA, 1 aprilie 1894, regina Maria către principesa Antonia.

2 ANR V, 2253/1893, 29 februarie 1894, regina Maria către ducesa de Coburg.

3 ANR V, 1763/1894, 23 februarie 1894, ducesa de Coburg către regina Maria.

4 SA, 1 aprilie 1894, regina Maria către principesa Antonia.

5 ANR V, 2434/1900, 8/21 august 1900, regina Maria către ducesa de Coburg.

6 Richard Hough, ed., *Advice to a Grand-daughter,* p. 120.

7 George Earle Buckle, ed., *The Letters of Queen Victoria,* seria a treia, vol. II, p. 342.

8 ANR V, 1764/1894, 8/20 martie 1894, ducesa de Coburg către regina Maria.

9 David Duff, *Hessian Tapestry*, p. 233.

10 Arthur Gould Lee, ed., *The Empress Frederick Writes to Sophie,* p. 170.

11 Sir Frederick Ponsonby, ed., *Letters of the Empress Frederick,* p. 445.

12 KSU, George H. Huntington, *Diary of Visit with Her Majesty Queen Marie,* p. 51.

13 Maria, *The Story of My Life,* pp. 322–323.

14 Maria, Regina României, *Crowned Queens,* p. 116.

15 ANR V, 2353/1895, 21 decembrie 1895, regina Maria către ducesa de Coburg.

16 SA, nedatat (iarna 1894–1895), regina Maria către principele Leopold.

17 Maria, *op. cit.,* p. 325.

18 ANR V, 1752/1893, 7 decembrie 1893, ducesa de Coburg către regina Maria.

19 Lee, *op. cit.*, p. 159.

20 Maria, *op. cit*., pp. 254–349 *passim.*

21 ANR V, 2559/1905, 20 martie 1905, regina Maria către ducesa de Coburg.

22 Meriel Buchanan, *Queen Victoria's Relations,* p. 193.

23 ANR V, 1836/1898, 22 octombrie 1898, ducesa de Coburg către regina Maria.

24 Maria, *op. cit*., pp. 331–339 *passim*.

25 Prinţul Felix Youssoupoff, *Lost Splendour*, p. 44.

26 Maria, *op. cit*., pp. 340–341.

27 Mabel Potter Daggett, *Marie of Roumania*, p. 135.

28 ANR V, 2375/1896, nedatat (vara/toamna, 1896), regina Maria către ducesa de Coburg.

29 ANR V, 2374/1896, nedatat (toamna, 1896), regina Maria către ducesa de Coburg.

30 ANR V, 2368/1896, 2 octombrie 1896, regina Maria către ducesa de Coburg.

31 ANR V, 2364/1896, 2 iulie 1896, regina Maria către ducesa de Coburg.

32 ANR V, 2377/1896, 11 noiembrie 1896, regina Maria către ducesa de Coburg.

33 ANR III, 131:20.

34 ANR V, 2376/1896, nedatat (toamna, 1896), regina Maria către ducesa de Coburg.

35 Maria, *op. cit.,* pp. 344–346.

36 KSU, Huntington, *op. cit*., p. 51.

37 Elizabeth Burgoyne, *Carmen Sylva,* p. 180.

38 Maria, *op. cit*., pp. 358–365.

Capitolul 7

La drept vorbind, trebuie să recunosc că prudența nu a fost punctul meu forte.

— Regina Maria a României

La finele secolului al XIX-lea, una dintre preocupările majore ale monarhilor era aceea de a-i primi corect și cu fastul de rigoare pe omologii
lor din alte țări. În septembrie 1896, când Împăratul Franz Joseph al Austro-Ungariei a venit în România într-o vizită de stat, regele Carol voia cu tot dinadinsul să-și impresioneze puternicul vecin, stăpân absolut peste vreo 50 de milioane de suflete, de diferite naționalități, trăitoare în țara de alături. Ferdinand era mai îngrijorat decât de obicei la gândul că Missy ar putea să-l facă de râs, neacordând importanța cuvenită evenimentului.

Regele dorea să-l primească pe împărat în saloanele baroce ale castelului Peleș, de care era foarte mândru, și nu la palatul din Calea Victoriei de la București, recunoscut pentru lipsa de confort. Dar cum o etapă esențială era ca suveranii să fie văzuți întâi în capitalele țărilor pe care le vizitau, unde era suficientă lume care să caște gura și să-i aclame, vizita a început la București, iar suita a plecat spre Sinaia doar după încheierea festivităților oficiale. La Sinaia, împăratul a avut parte de o serie de reprezentații bucolice elaborate, menite să înfățișeze bucuriile simple ale vieții de la țară a românilor.

Tatăl Mariei a hotărât să-și viziteze fiica exact în aceeași perioadă. Pentru a evita aglomerarea de capete încoronate, Carol i-a cerut ducelui de Coburg să-și amâne călătoria, dar acesta a refuzat, spunând c-ar fi încântat să-l revadă pe Franz Joseph, pentru că trecuse ceva vreme de la ultima lor întâlnire.

Pentru regina Elisabeta, sosirea ducelui de Coburg a reprezentat un mare eveniment, fiindcă păstrase în inimă, mai bine de treizeci de ani, imaginea frumosului violonist cu ochi albaștri. „A fost unica mea povestioară de dragoste", i-a mărturisit principesei moștenitoare. Cu toate că Missy a încercat să-i explice că tatăl ei nu mai era tânăr și nici frumos și că nu-i stătea în obicei „să cânte la vioară în fiecare zi prin păduri", regina era convinsă că ducelui îi plăcea muzica mai presus de orice, drept care a aranjat un concert în pădure, în cinstea lui. În acest scop a angajat un pictor, care pretindea că putea cânta, la cerere, partituri pentru tenor, bariton sau bas.

Maria era prinsă la mijloc, între regină, care a târât aleasa adunare prin pădure, până la un loc stâncos, ales special pentru spectacol, și tatăl ei, cunoscut de-acum pentru caracterul irascibil și consumul nemăsurat de alcool. Carmen Sylva adunase un grup pestriț de pierde-vară, plătit să aplaude și să-și arate aprecierea.

Așa cum se aștepta Maria, ducele n-a fost „prea fericit să fie târât pe cărări abrupte de munte, după cum nu i-a plăcut să fie așezat pe o stâncă deloc odihnitoare". Principesa era nervoasă. „Îl urmăream îngrijorată… Eticheta lui britanică era pe cale să fie supusă unui oarecare șoc."

Când „pseudo-cântărețul" și-a făcut apariția dramatic, din spatele unei stânci, „într-o atitudine eroică, potrivită — în mintea lui — cu peisajul", Missy i-a promis tatălui ei că va găsi o scuză ca să plece mai devreme. Și-n timp ce Carmen Sylva își împreuna adorator mâinile în fața protejatului, ducele și fiica lui s-au

retras discret.

„Asta numiți voi cântat, aici, în România…?“ a bombănit ducele, în timp ce se poticnea la vale, pe cărarea abruptă, plină de pietre. „Am avut impresia că mă aflu într-un azil de nebuni!“

După-amiază, comentariul reginei-poete a fost că nu mai recunoscuse nimic din violonistul subțirel al tinereții ei în bărbatul corpolent, de vârstă mijlocie. „Ce păcat, absolut nimic, nici măcar dragostea pentru muzică“, a oftat ea.[1]

Ducky și Ernie au venit în România câteva luni mai târziu, pentru o vizită prelungită. În acel moment din viața ei, Maria spera ca sora și cumnatul ei să-i ofere o atmosferă mai veselă, gândindu-se că umorul „contagios“[2] al lui Ernie va contracara incapacitatea lui Nando de a se distra. În ciuda incompatibilității dintre ei, sau poate tocmai de aceea, marele duce și ducesa de Hessa erau cunoscuți, în rândul tinerelor capete încoronate din Europa, ca mari organizatori de petreceri. Cele mai fericite zile din viața principesei moștenitoare au fost cele petrecute la castelul Wolfsgarten, reședința de vară de lângă Darmstadt a lui Ernie și Ducky, unde se întâlnea cu veri de vârsta ei din toate colțurile Europei.

Wolfsgarten, centrul vieții sociale a Mariei la finalul anilor 1890, este un castel din cărămidă, cu două etaje, construit în jurul unei curți interioare, pline de soare. Marele duce de Hessa și soția sa aveau reședința într-una dintre aripile clădirii principale; a doua aripă, rezervată oaspeților, era cea în care stătea Missy; a treia era pentru copiii și doici; în a patra se aflau grajdurile, de foarte mare importanță pentru stăpâna casei și pentru sora ei.

La Wolfsgarten nu se respecta niciun fel de etichetă regală și nu se făceau deosebiri de rang. Mai important, niciun musafir nu avea peste treizeci de ani. Toți curtenii respectabili și în vârstă, care nu concepeau viața fără respectarea etichetei impuse de ranguri, au fost lăsați să trăncănească în oraș, neluați în seamă. Până și copiii, modele de bună creștere în altă parte, au primit o căsuță de joacă în pădure. Adulților le era strict interzisă intrarea în căbănuța albastră, miniaturală, construită de marele duce Ernst pentru adorata lui fiică, Elisabeth. Pe aleea din fața căsuței de joacă puteau fi văzute adesea bone și educatoare, plimbându-se agitate de colo-colo, neavând permisiunea să intre sau să întrerupă râsetele zgomotoase și joaca „mai puțin nobilă“ a copiilor.

Mulți membri ai caselor domnitoare din Europa veneau la Wolfsgarten, la un moment sau altul, și aproape toți abia așteptau să revină; oaspeții își scrijeleau numele pe unul dintre geamurile vitrate din salonul cel mare, conform unui excentric obicei regal. „A fost cea mai fericită și cea mai veselă petrecere la care am participat vreodată“, povestea principele Nicolae al Greciei, referindu-se la vizita sa la Wolfsgarten, de la sfârșitul anilor 1890. „Cu toții eram rude apropiate; tineri și sănătoși; ca niște școlari în vacanță… Cele două surori, regina Maria a României și gazda noastră, marea ducesă de Hessa… una blondă, cealaltă brunetă, pe cât erau de frumoase, pe atât erau de fermecătoare. Regina României era ca o pictură — în culmea frumuseții pe atunci, cu ochii precum safirele și părul auriu, cu un ten fără cusur și o siluetă perfectă; dar ce am admirat atunci, ca și acum, era vitalitatea sa extraordinară.“[3]

Conduși de Ducky și Missy, musafirii făceau lungi plimbări călare și picnicuri în pădure. Seara jucau jocuri sau asistau la reprezentații de teatru particulare aranjate de Ernie, la care erau invitați, în mod privilegiat, și câțiva prieteni din oraș. Atunci când ploua, toată lumea picta, sculpta în lemn sau făcea pirogravură în stilul Art Nouveau, la modă, în timp ce unul dintre oaspeți, de obicei țarul Nicolae al II-lea, citea cu voce tare dintr-o carte de aventuri, precum *Dracula*.

În primăvara lui 1897, când Ernie și Ducky i-au întors vizita lui Missy în România, principesa era hotărâtă să le facă șederea cât putea de atractivă. Maria, cu ajutorul „Marii ducese bătăioase“*,[4] a reușit să înfrunte toate restricțiile impuse de regele Carol și a avut ocazia să guste, pentru prima dată, din viața socială a Bucureștiului.

Atmosfera de la curte — fie că vorbim de Londra, Sankt-Petersburg sau Berlin — nu a pregătit-o nicidecum pentru viața în sânul nobilimii române, unde cele două mari preocupări erau amorul și politica. Întotdeauna pătimaș, adeseori violent, aristocratul român nu făcea nicio încercare să-și domolească dorințele sau să-și înfrâneze pornirea de a și le satisface imediat. După spusele unui proeminent membru al aristocrației, limba română nu cunoștea un cuvânt pentru autocontrol — „atât termenul, cât și ideea fiind

imposibil de tradus și străine minții românești".

Toleranța exagerată a celor bogați năștea povești de dragoste „atât de numeroase și de complicate"[5], încât era greu, pentru neinițiați, să le țină socoteala. Moralitatea sexuală occidentală nu era o problemă în înalta societate românească**. Viața nu era un pelerinaj către modelarea caracterului, ci un joc al intrigilor, jucat cu minți iscusite și cu inimi arzătoare.

Unul dintre factorii-cheie ai libertăților maritale era ușurința cu care se putea obține divorțul. În alte țări, Biserica și Statul își uniseră forțele pentru a ține sub control clasa conducătoare, sub amenințarea excomunicării sociale și religioase. În România, prea puține erau tabuurile legale sau sociale. Biserica Ortodoxă Română permitea unei persoane trei căsătorii; toate ceremoniile puteau fi oficiate în biserică, singura condiție fiind aceea că fiecare slujbă trebuia să fie mai scurtă decât precedenta.

La venirea ei în România, regina Elisabeta a avut de făcut față unei decizii dificile — și anume, pe cine să primească la palat, pentru că, la orice altă curte europeană, femeile divorțate ar fi fost excluse automat. După ce a analizat situația, regina a ajuns la un compromis cu obiceiul local și a primit doar femeile care divorțaseră o singură dată. Se pare că faptul a creat o oarecare confuzie, deoarece Elisabeta n-a ținut socoteala legăturilor amoroase ale nobilimii. Nici aristocrații nu erau de mare ajutor, atâta vreme cât se mișcau liber de la foste soții sau foști soți la amante sau amanți curenți, și înapoi. „Pentru un străin e nemaipomenit de deconcertant să-l întâlnească pe fostul, actualul și viitorul soț al unei frumoase femei, toți în aceeași încăpere!" se plângea soția canadiancă a unui ofițer naval român.[6]

A doua caracteristică proeminentă a nobilimii române era calitatea intelectului, în general ridicată și, de cele mai multe ori, „neortodoxă". Spre deosebire de descendenții aristocrației din majoritatea țărilor europene, ai căror strămoși au fost în principal luptători, străbunii boierilor români și-au câștigat statutul nu prin curaj nebunesc, ci prin supraviețuire abilă. Strămoșii valahilor și ai moldovenilor și-au păstrat capetele pe umeri și pământurile în proprietate învățând să-i păcălească pe turci — să se înjosească atunci când era nevoie, să mituiască după caz și să întrețină intrigile permanent. Amestecul de sânge — prin căsătorie — cu grecii fanarioți a sporit duplicitatea și avariția clasei. Aceste trăsături, combinate cu o mândrie exacerbată față de originile romane și cu o imitare slugarnică a francezilor, au dus la crearea unei clase de aristocrați foarte diferite de toate celelalte din Europa.

Atmosfera deosebit de încărcată, care l-ar fi intimidat chiar și pe cel mai educat diplomat, a înspăimântat-o pe principesa moștenitoare, în vârstă de 21 de ani. Toți românii pe care i-a întâlnit vorbeau fluent patru sau cinci limbi, pe când ea nu se descurca onorabil nici măcar în franceză. Din fericire, cele mai bune familii aveau dădace englezoaice, așa că majoritatea românilor din înalta societate vorbeau engleza înainte de a învăța limba lor maternă. Lăsând la o parte superioritatea lingvistică, românii erau extrem de pricepuți la politică, subiect despre care mama lui Missy îi spusese că-i prea tânără ca să-l abordeze și să aibă opinii în legătură cu el. Astfel că, pentru primele sale incursiuni în societate, principesa moștenitoare trebuia să se bazeze exclusiv pe frumusețea și pe rangul ei.

Asemenea aristocrației de pretutindeni de la sfârșitul secolului al XIX-lea, descendenții vechilor boieri aveau proprietăți de familie la țară și vile în oraș, pentru sezonul monden. Conacele, împrejmuite cu ziduri groase, aminteau de vremea turcilor, în timp ce reședințele de la oraș semănau cu cele din suburbiile Parisului. Și unele, și celelalte erau concepute la modul grandios și erau gospodării aproape integral autosustenabile. În spatele vilelor luxoase din București, proiectate adeseori în stil mediteraneean și plasate în parcuri pline de flori, existau spălătorii, bucătării și curți împrejmuite pentru păsări, porci și vaci. Administrarea acestor vaste gospodării necesita un personal devotat și bine școlit. Armate de bucătari, majordomi, valeți, fete în casă, spălătorese, toți salvați din periferiile cu aspect asiatic ale Bucureștiului de această cerere de servitori de casă, făceau ca reședințele să funcționeze fără reproș și găzduiau acele dineuri strălucitoare și baluri pe care principesa Maria ajunsese să le iubească.

Revenirea boierilor în oraș și deschiderea sezonului monden coincidea cu începerea sesiunii Parlamentului, la mijlocul lui noiembrie. Balurile începeau după Crăciun și se terminau în primăvară. Pentru asemenea ocazii, românii își transformau casele în fantastice grădini de iarnă. Flori cu parfum dulce soseau de pe Riviera; vinuri de colecție, șampanie, trufe și pateuri de gâscă veneau din Franța; micile cadouri de bal erau aduse cu Orient Expressul de la Paris. Doar musafirii și muzica erau din partea locului; orchestrele de

țigani erau angajate să cânte valsuri occidentale și melodii de dans la modă, pe lângă cântece populare românești, răscolitoare și sentimentale.

Maria adora dansul și, odată eliberată de restricțiile impuse de rege, s-a transformat în cea mai entuziastă amfitrioană și invitată din București. Prințesa Ana-Maria Callimachi, membră a proeminentei familii Văcărescu, o descrie pe principesă, așa cum apărea la vremea aceea:

„Se știa că avea obiceiul să sosească devreme, ceea ce punea gazdele pe jar, în cazul în care ajungea înaintea celorlalți invitați, și să plece ultima. «Încă un dans, doamnă Văcărescu, vă rog, vreau să mai valsez o dată cu Radu [amfitrionul serii, cunoscut drept *le Beau Radu*]», spunea la cinci dimineața, când bunica era gata să leșine, iar tata coborâse deja, pe neobservate, în bucătărie, să ceară să se pregătească micul dejun pentru invitații regali… Întotdeauna era îmbrăcată splendid, dar cel mai spectaculos arăta în rochiile de tul sau muselină, pline de paiete, brodate sau acoperite cu pene. Purta niște bijuterii minunate, dar se pare că apela frecvent la rigidul rege Carol… rugându-l să achite notele de plată, pe care nu le putea plăti din cauza alocației pentru veșminte, foarte limitată."[7]

În ciuda restricțiilor financiare pe care regele le aplica succesorilor săi, lui Missy nu i-ar fi trecut prin cap să economisească la capitolul toalete. Însoțită de Ducky, la fel de vanitoasă, Maria s-a alăturat lumii bune din București, care-și făcea plimbarea de seară cu trăsura pe șoseaua Kiseleff — o zonă vastă, asemenea unui parc, la capătul Căii Victoriei, principalul bulevard al capitalei. Străzile Bucureștiului sunt neobișnuit de largi, mărginite de copaci și flori. În vremurile acelea, șoseaua Kiseleff era cea mai frumoasă. Umbrită de patru rânduri de tei, înconjurată de vile cu garduri negre cu auriu, animată de cafenele în aer liber, acest loc era, pentru protipendada bucureșteană de la sfârșitul secolului, ceea ce Bois de Boulogne era pentru parizieni.

În fiecare după-amiază, între orele cinci și șapte, *high-life*-ul se aduna și se plimba în sus și-n jos, în trăsuri deschise, trase de cai superbi. Cei care nu aveau propriul mijloc de transport închiriau trăsuri conduse de scopiți și trase de armăsari negri din rasa Orlov. Ofițeri ai Armatei Române, adeseori strânși în corsete purtate pe sub tunicile la care adăugau eșarfe colorate, erau la concurență, pentru atenția publicului de pe margine, cu femeile și caii. Cu „ultimul fir de păr parfumat, lucios și la locul lui, unii cu monoclul fixat pe un ochi"[8] și cu țigara atârnată în colțul gurii, acești *dandy* spilcuiți urmăreau parada, zâmbind și pocnind din călcâie, în semn de apreciere, la vederea celor mai frumoase fete.

„Mergeam adesea cu Ducky la asemenea plimbări și ne îmbrăcam în consecință, având mare grijă ca rochiile, pălăriile, pelerinele sau umbrelușele de soare să fie asortate", scria regina Maria. „Ne plăcea să fim cât se poate de elegante și adeseori ne îmbrăcam la fel, câteodată chiar excentric."[9]

Originalitatea lor vestimentară era, uneori, o sursă de supărare pentru ducesa de Coburg, care-și făcea griji și pentru comportamentul fiicelor ei: „…Amândouă abia așteptați să scăpați de bărbații voștri…" le-a scris ea, pe când Ducky se afla în România. „Flirtați, distrați-vă, dar nu vă pierdeți inima, bărbații nu merită; și dacă ați putea, dacă ați putea *cu adevărat* să le vedeți viețile, ați întoarce spatele dezgustate, pentru că, în afară de murdărie, nu ați găsi nimic acolo, chiar și-n viețile celor care vi se par buni și nobili."[10]

Atunci când nu se aflau în societate, Maria organiza picnicuri și excursii călare în afara Bucureștiului, pentru ca, împreună cu Ducky, să exploreze așezările sătești și șatrele de țigani. Încântarea ei în fața satelor cu „biserici micuțe" și „case micuțe cu acoperișuri exagerat de mari, acoperite cu frunze de porumb" era mai curând cea a unui turist decât a unui viitor suveran. La vremea aceea nu-i trecea prin minte că viața în acele colibe de chirpici putea să nu fie tocmai idilică. Țiganii i se păreau mult mai fascinanți decât țăranii și, la un moment dat, scria cu mândrie că ea și sora ei „coboram uneori din trăsură și pătrundeam fără teamă printre corturi, trecând peste mormane de gunoaie indescriptibile și privind în jur pline de interes, dar nu fără un frison".

Dar mai pitorești decât copiii goi și negricioși care cerșeau un bănuț și „fetele de o frumusețe necuviincioasă, acoperite sumar cu zdrențe murdare", erau bătrânele țigănci, modele pentru viitoarele vrăjitoare care vor popula, peste ani, cărțile de povești ale reginei. „Ghemuite peste niște oale negre misterioase, stând nemișcate în gurile întunecate ale corturilor, sprijinite de parii acestora, privind cu ochi goi la cine știe ce năluci, sau venind încet spre noi, prin praf, zbârcite, știrbe, aduse de spate, nu-ți venea să crezi că sunt adevărate", povestea regina.[11]

Principesele Edinburgh călăreau și admirau culorile locale dimineața, mergeau la plimbare cu trăsura

după-amiaza, iar seara ieșeau la dans — până când, la începutul lui mai 1897, principele moștenitor Ferdinand s-a îmbolnăvit de febră tifoidă.

Trei doctori stăteau de strajă la căpătâiul lui fără încetare, dar, în ciuda celor mai bune îngrijiri medicale, soțul lui Missy a fost la un pas de moarte. „Sunt năucă și obosită… Nando delirează frecvent“[12], i-a scris Maria surorii sale Sandra, la mijlocul lui iunie. Sarcina principesei nu a fost ușurată de regină, care, de la o fereastră din palatul lui Missy, insista să transmită, printr-un soi de pantomimă, veștile triste despre starea pacientului către publicul adunat în stradă.

„Boala avea un efect ciudat asupra ei…“ povestea Maria. „Își imagina și, până la un punct, lucrul acesta îi făcea chiar plăcere, tragedia care s-ar fi întâmplat dacă Nando ar fi murit… un copil de patru ani care devine moștenitor la tron, o văduvă tânără, nesăbuită, lipsită de experiență, nedemnă să-și crească propriii copii, și ea, Carmen Sylva, în elementul ei în chip de salvatoare, strângându-i la piept pe cei îndureraţi, cu gesturi largi, materne. Și-a imaginat totul, a trăit totul în mintea ei și, pe măsură ce gândurile îi deveneau vorbe, ne forța, într-un fel, să trăim totul alături de ea, pentru că nu vorbea despre nimic altceva. De fiecare dată când urca scările înalte de la Cotroceni, sprijinită de brațul unui servitor — și venea de două ori pe zi —, parcă sosea pentru înmormântare, iar foșnetul hainelor ei pe covoare suna a nenorocire… Se instala într-una dintre camerele mele, le chema lângă ea pe toate femeile din palat pe care reușea să le adune, iar apoi, cu voce joasă, plină de durere, povestea cu satisfacție despre toate cazurile tragice de boală sau de moarte la care ea sau alții fuseseră martori. În mod ciudat, îi era mereu foame, așa că trebuia să i se aducă mâncare la ore nepotrivite. Parcă o văd cum mânca sendvișuri imense cu șuncă și, în același timp, își continua discursul despre astfel de subiecte triste.“

Într-una dintre nopți, târziu, Missy a fost trezită în grabă din somn pentru a-și lua rămas-bun de la soțul ei. A îngenuncheat lângă pat, ținându-l de mână. Emaciat, cu ochii sticloși, cu respirația sacadată, principele zăcea imobil; la piciorul patului erau cei trei doctori, care renunțaseră să mai spere că-l pot salva. Au fost chemați regele și regina — el și-a înclinat capul, tulburat, ea era satisfăcută de tragedia care se prefigura. Un preot a început să mormăie slujba de împărtășanie în latină. În mijlocul rugăciunii, muribundul a început să respire mai regulat. Unul dintre doctori i-a luat pulsul și i-a făcut semn din cap lui Missy. Criza trecuse.

Convalescența a fost însă „îndelungată și epuizantă“. Au urmat câteva recidive și puseuri de febră. În cele din urmă, doctorii au spus că pacientul părea suficient refăcut pentru a fi mutat în aerul mai sănătos de la Sinaia, dar, odată ajuns acolo, l-au mai ținut în pat șase săptămâni. Soției sale i se părea „aproape un străin“, cum arăta acum, „palid, obosit, cu barbă, teribil de schimbat, cu o față trasă, ca de ceară, cu obrajii căzuți și mâinile scheletice“.[13]

Ferdinand nu și-a mai recăpătat niciodată înfățișarea dinainte. Până și Martha Bibescu, una dintre admiratoarele lui cele mai înfocate, a fost îngrozită de transformarea lui fizică. Ea l-a descris în timpul convalescenței ca fiind în continuare „palid și slăbit, cu fața îmbătrânită și plină de suferință. Boneta îndesată peste urechi nu-i putea ascunde pleșuvia… te-apuca disperarea să-l privești… Am încercat să-mi spun că-l voi revedea așa cum fusese… odată ce se va însănătoși“.[14] Dar bunăstarea aristocrată și blândă a figurii lui era dusă. La 32 de ani, soțul Mariei arăta precum o sperietoare înduioșătoare cu barbă.

Ducky a plecat din România la mijlocul lui iunie 1897, pentru a fi prezentă la jubileul de diamant al reginei Victoria, la care Missy și Ferdinand plănuiseră și ei să participe. Cu toate că avea o afecțiune renăscută pentru soțul ei, Missy era „teribil, teribil de dezamăgită“[15] de faptul că n-a putut merge la Londra. Mama ei n-o putea înțelege. Scrisorile ducesei de Coburg, trimise de la Londra la Sinaia, erau pline de văicăreli — despre familia regală engleză, despre programul amețitor al festivităților, despre inferioritatea teatrului englez față de cel german și despre canicula neobișnuită pentru luna iunie. Doar flirturile lui Ducky păreau s-o amuze.

Între timp, la Sinaia vara se scurgea greu pentru tânăra aproape văduvă. „Sunt foarte îngrijorată… oamenii sunt extrem de obositori și eu parcă nu fac niciodată ceea ce trebuie. Dacă ies să călăresc, sau cu trăsura, ei zic că n-am inimă, că mă plimb când bărbatul meu e bolnav; dacă stau toată ziua în casă, mi se spune că arăt rău și c-ar trebui să fac mișcare!“ îi scria mamei sale.[16]

În august, regele și regina au plecat în Elveția pentru cura anuală de ape. Și pentru că soțul ei nu era complet refăcut, regele a desemnat un aghiotant pe lângă principesă. Locotenentul Zizi Cantacuzino, ofițer în

regimentul de roșiori al Mariei, era copilul din flori al unui membru al clanului princiar al Cantacuzinilor. Scund și brunet, nu foarte arătos, dar amuzant, Zizi se îmbrăca foarte bine și călărea excepțional.

După plecarea regelui și a reginei, ducesa de Coburg a sosit la Sinaia împreună cu Beatrice, sora de 14 ani a lui Missy. Ducesa, căreia îi plăceau tinerii activi, s-a oferit să stea cu ginerele ei bolnav, pentru ca Missy să poată ieși puțin. Cu ea în casă, în absența regelui și a reginei, restricțiile erau mult mai blânde, astfel că Maria, Baby Bee și locotenentul Cantacuzino au plecat bucuroși să călărească prin pădure și prin munții din împrejurimi.

„După toată încordarea îndelungată, mi-a revenit buna dispoziție…" avea să scrie Maria, mulți ani mai târziu. „Buna dispoziție e o calitate periculoasă pentru o tânără dintr-o familie regală, deoarece vine un moment când nimic nu contează, în afară de bucuria clipei. Prudența zboară pe fereastră, iar veselia și glumele primesc cale liberă, de cele mai multe ori cu urmări dezastruoase, pentru că… există întotdeauna ochi plini de invidie gata să vadă lucrurile altfel decât sunt, gata să facă rău, să distrugă o reputație."[17]

La revenirea regelui și a reginei în România, Mavrogheni, doamna de onoare a reginei, avea pregătită o listă de critici și aluzii răuvoitoare la adresa Mariei, gata să le-o supună atenției. Înainte ca regele să aibă timp pentru o discuție cu principesa, ca să-i reproșeze că-și petrecuse prea mult timp cu aghiotantul ei, a fost informat că doctorii i-au recomandat lui Ferdinand să-și petreacă iarna în sudul Franței, pentru a se reface. Carol n-a fost deloc mulțumit. Missy era încântată. Ducesa de Coburg avea o vilă la Nisa și, cu toate că principesa fusese invitată să-și petreacă iernile acolo împreună cu mama și surorile ei, regele nu i-a permis niciodată. Pus în fața deciziei doctorilor, el le-a spus răspicat lui Nando și lui Missy că au voie să plece din motive de sănătate, nu la distracție.

Când s-a ajuns la discuția despre escorta potrivită, numele lui Zizi a fost imediat șters de pe listă de către rege, care și-a motivat gestul prin existența unor zvonuri cum că principesa moștenitoare era mult prea prietenoasă „cu această persoană absolut neînsemnată"[18]. Maria i-a scris socrului ei, rugându-l să intervină. „Spre marele meu regret am aflat că… Nando va fi lipsit de această bucurie, fiindcă au apărut zvonuri urâte despre mine. Dragă tată, *te rog*, te implor să faci tot ce poți să-l convingi pe unchiul să accepte să-l numească, închizând astfel toate gurile rele… Dacă unchiul nu va accepta, ne va pune într-o situație foarte neplăcută în fața întregii lumi și, tată, nu cred că voi putea admite acest lucru fără să ripostez."[19]

Nici măcar fratele mai mare al regelui n-a reușit să facă nimic, iar cei doi au fost trimiși la Nisa însoțiți de „paznici de nădejde", a căror misiune era de a raporta zilnic, în secret, despre activitățile cuplului.

Au locuit la Château Fabron, vila ducesei de Coburg. Soarele, florile și priveliștea marină l-au încântat pe Ferdinand. A început să se însănătoșească, iar intenția lui Missy de a duce o viață sedentară a pălit în prezența membrilor altor familii regale, amatori de distracții, care veneau în sudul Franței an de an. Regele Carol a fost informat că principele și principesa au participat la carnaval, împreună cu unchiul și mătușa Mariei, Arthur și Louise de Connaught***, care i-au făcut să coboare din loja oficială, în mijlocul oamenilor de rând. I s-a mai spus că au fost la Cannes și la un bal mascat, deși ei nu au purtat măști și nu s-au amestecat cu restul lumii. Maria spunea la un moment dat: „Toate frivolitățile noastre neînsemnate erau notate cu grijă de spionii puși pe urmele noastre, iar apoi trimise unchiului, să le rumege după pofta inimii."[20]

Maria a primit reproșuri și de la ducesa de Coburg, în legătură cu îmbrăcămintea ei, cu tovarășii de distracții și cu faptul că încercase jocuri de noroc și-i plăcuseră. Cu toate astea, ducesa a fost extrem de recunoscătoare pentru timpul petrecut de Missy cu tatăl ei, al cărui iaht era ancorat la Villefranche. „Dacă ai și ce ușoară și plăcută este viața fără el"[21], i-a scris ducesa fiicei sale. A rugat-o să-l mai țină pe tatăl ei acolo unde era, să aibă grijă de el, „să-l hrănească bine și, într-o manieră glumeață, să-i interzică să bea".[22] Missy a făcut cât i-a stat în putere și s-a bucurat de compania tatălui. La revenirea la Coburg, ducele i-a spus soției sale că era „de-a dreptul încântat" de fiica lor cea mare, de copiii ei și de „succesul ei la Nisa".[23]

În primăvară, Ferdinand și Maria s-au întors în țară. Zizi a fost readus la palat, în calitate de instructor temporar de gimnastică pentru Carol, iar flirtul dintre el și principesa moștenitoare a reînceput. Când Maria a plecat în Germania la tratament, locotenentul a urmat-o. Societatea românească, unde astfel de lucruri erau de așteptat, a privit zâmbind.

Rudele ei, foarte atente la bârfele din cercurile regale, nu erau atât de deschise la minte. Mătușa Vicky i-a

scris fiicei sale Sofia, principesa moștenitoare a Greciei, comparând viața acesteia din urmă cu cea a Mariei: „Cred că Missy a României e mai de plâns decât tine… Regele se poartă tiranic cu întreaga familie și i-a distrus spiritul de independență lui Ferdinand, astfel încât nimănui nu-i pasă de el, și mă tem că frumoasa și talentata lui soție se bagă în bucluc și, asemenea unui fluture, în loc să zboare pe deasupra florilor, își arde aripioarele apropiindu-se mult prea mult de foc!“[24]

Mai aproape, acasă, se afla regina Elisabeta, dornică să găsească un motiv pentru a-i lua Mariei copiii. În iarna lui 1898 a reușit să-l convingă pe rege că principesa este lipsită de responsabilitate și că ar trebui să i se angajeze o guvernantă micului Carol. A fost aleasă miss Winter, o veche prietenă a familiei Wied, care mai lucrase pentru verișoara Elisabetei, regina Olandei. Maria a mirosit că se punea la cale un complot, astfel încât a fost de acord s-o vadă pe guvernantă, cu singura condiție ca, dacă nu-i va plăcea, să nu fie obligată s-o aducă în casă.

„…În momentul în care am privit-o, mi-am pierdut orice speranță… Femeia avea tot ce nu putea fi suportat — îndesată, greoaie, cu ochii bulbucați, cu un nas mare și cărnos și o gură respingătoare; era comună, atât de comună, încât numai cineva de naționalitatea ei ar fi putut-o aprecia. Și felul în care vorbea, glasul îi era vulgar și răgușit, limbajul mediocru, nerafinat… Simpla ei vedere îți producea un șoc, iar felul ei de-a vorbi completa exteriorul dezgustător.“[25]

Principesa moștenitoare a anunțat că nu putea accepta pe cineva ca miss Winter drept guvernantă a fiului ei, însă principele nu a fost în stare să li se opună regelui și reginei. Maria a fost obligată să cedeze, cu „condiția expresă“ ca miss Winter să nu vină înainte de primăvara lui 1899. Brusc, în luna ianuarie, în ajunul plecării la Gotha pentru aniversarea nunții de argint a părinților ei, Maria este anunțată că miss Winter sosește în seara aceea, pentru a sta cu copiii în absența ei.

Missy a cerut să li se dea voie copiilor să călătorească împreună cu ea. „Nu puteam consimți să las copiii aici, în aceste circumstanțe…“ i-a explicat socrului ei, într-o scrisoare. „Eram împotriva ideii de guvernantă, în general… și, pe lângă asta, aveam convingerea că mătușa o va manipula… Sunt sigură că problemele noastre nu se vor sfârși aici.“[26]

La Gotha l-a găsit pe fratele ei, Alfred, „palid și emaciat… tinerețea i se scurgea din trup“[27]. Fusese un an tragic pentru Alfred. Moștenitorul ducatului suferea de o boală venerică. În vară fusese demobilizat de la regiment. Missy îl văzuse ultima oară în toamnă, când mama lor, dezgustată și jenată de boala lui, îl trimisese în România. De atunci, starea lui se deteriorase rapid. „Abia dacă mai recunoaște pe cineva și adeseori nici nu știe ce spune, bietul băiat“, i-a scris Missy, disperată, Sandrei.[28]

La scurt timp după sosirea lui Missy, Alfred a fost mutat la o casă de odihnă din Merano, în Italia, unde a și murit, aproape imediat; i-a avut la căpătâi doar pe profesorul de franceză și un servitor. Marie Mallet, una dintre doamnele de onoare ale reginei Victoria, pretindea că doctorul îi avertizase pe duce și pe ducesă că „băiatul nu va trăi nici măcar o săptămână“, dar că ei „l-au trimis pachet la Meran [Merano] și acum se lamentează și plâng că a murit singur…“ „Cât de ciudate sunt capetele încoronate“, spunea ea, „copiii lor parcă nu primesc aceeași grijă, care i se acordă celui mai umil copil din clasa de mijloc. Un asemenea lucru nu i s-ar fi putut întâmpla niciunui băiat pe care-l știu, iar dacă s-ar fi întâmplat, părinții ar fi fost învinovățiți de întreaga societate“.[29]

Mătușa Vicky a fost de părere că nepotul ei nu ar fi trebuit înrolat în armata germană, opinie pe care i-a împărtășit-o și fiicei sale Sofia: „E drept că era impulsiv și nestăpânit, cum, vai, sunt atât de mulți tineri, și că a contractat o boală despre care nu știu aproape nimic, pentru că n-am cerut lămuriri în legătură cu ea și nici nu am auzit vorbindu-se; nici nu vrei să te gândești la așa ceva, cu atât mai puțin să vorbești sau să scrii despre ea. Boala a fost neglijată și, pe lângă asta, bietul băiat a dus o viață dezordonată. Potsdam — *ăla* nu era un loc pentru el.“[30]

Moartea lui Alfred a ridicat problema succesiunii în ducatele de Coburg și Gotha. Ducele nu mai avea un fiu și, după spusele lui Lady Mallet, propria lui viață „nu era una care să fie acceptată de vreun birou de asigurări“.[31] După o serie de întrevederi cu regina Victoria, s-a stabilit ca ducatul de Coburg și venitul său anual de 130 000 de lire sterline să revină altui nepot, Charles, în vârstă de 15 ani, ducele de Albany. Acesta a fost imediat retras de la Eton și trimis la Coburg pentru germanizare.

Maria a revenit în România după înmormântarea fratelui său. Două luni mai târziu, era din nou însărcinată. Fericitul principe moștenitor i-a scris mamei sale: „Dea Domnul să fie tot băiat.“[32] Ferdinand era foarte satisfăcut de miss Winter, care, acum, avea deplin control asupra micului Carol. Maria nu era mulțumită, însă. Temerile ei s-au adeverit — noua guvernantă era câinele de pază personal al reginei Elisabeta, instalată la Cotroceni pentru a-l „salva“ pe copilul în vârstă de cinci ani de mama lui. Incitată de regină, miss Winter îl monta pe băiat împotriva Mariei, mergând până acolo încât reușise chiar să scoată din rugăciunea de seară fraza: „Ajut-o, Doamne, pe mama“.[33]

Cu miss Winter instalată la palat, Maria călătorea mult mai des. Casa ei nu mai constituia un refugiu, iar ea nu era stăpână acolo. A stat numai puțin în București, după care a fugit la Constanța, unde și-a petrecut mai multe zile pe un iaht ancorat pe coasta Mării Negre.

Cu câteva săptămâni înainte, primise o scrisoare de la regină, în care aceasta îi cerea s-o invite și pe verișoara lui Zizi Cantacuzino, o adolescentă orfană, care participase la niște acțiuni de binefacere alături de regină. Scandalul a izbucnit atunci când Maria a apărut la Constanța însoțită permanent de Zizi și de verișoara lui. Se povestea că principesa moștenitoare se plimba prin oraș cu locotenentul, acompaniați doar de copila de 13 ani. Instruiți de rege să-l informeze despre activitățile lui Missy, membrii suitei ei i-au raportat acestuia că principesa era împreună cu Zizi de dimineața până seara și că el își petrecea ore bune în cabina ei. Au mai transmis că Maria reușise să ofenseze oficialități locale și pe unii membri ai corpului consular, atunci când și-a luat rămas-bun de la ei, însoțită fiind de tânărul locotenent. Regina Elisabeta și miss Winter au acuzat-o că a invitat acel copil orfan doar pentru a-i servi drept paravan în relația cu Zizi.

La întoarcere, regele a acuzat-o direct. Principesa și-a recunoscut idila cu Zizi, dar a negat intenția de a se ascunde. „Mătușa mi-a cerut s-o invit“, i-a spus ea lui Carol.[34] Regina Elisabeta a negat amestecul în planurile ei de vacanță, iar Mariei i-a fost imposibil să găsească scrisoarea cu pricina. Reacția regelui a fost în nota așteptată. „Știm cu toții că, poate, Nando nu este atât de amuzant, dar asta nu înseamnă că tu ai dreptul să-ți cauți distracțiile în altă parte.“ Pentru ca lucrurile să fie clare, Cantacuzino a fost mutat la alt regiment și expediat din țară.

Acesta a fost prilejul așteptat de regina Elisabeta. Cu ajutorul lui miss Winter, escapada constănțeană a lui Missy a explodat într-un scandal major, iar cele două doamne au reluat povestea cu lux de amănunte în scrisori trimise prietenilor și rudelor din toată Europa. Când vestea a ajuns în Anglia, regina Victoria, obișnuită cu discreția în astfel de chestiuni, i-a scris regelui Carol pentru a-și manifesta nemulțumirea în legătură cu răspândirea bârfelor. Întoarsă în România, principesa moștenitoare a continuat să caute, cu disperare, dar fără succes, scrisoarea reginei Elisabeta. În toată această perioadă, ea și principele au trăit vizibil separat. Și pentru că venea vremea vacanței anuale, regele i-a trimis la Coburg, pentru a mai liniști atmosfera.

În ziua destinată plecării din România, Maria își aștepta trăsura, așezată pe un fotoliu în holul palatului. Peste măsură de nervoasă și negăsindu-și locul, și-a trecut mâna prin spatele pernei de pe fotoliu, unde a atins o bucată de hârtie. Era faimoasa scrisoare pe care regina negase că ar fi scris-o. Cu toate că era mult prea târziu să oprească vijelia de bârfe răspândite în întreaga Europă, Maria și Ferdinand s-au împăcat. Ajunși la Coburg, i-au spus ducesei că se certaseră cu regele din cauza unei chestiuni lipsite de importanță.

Nando s-a întors în țară la terminarea vacanței, dar Missy a mai rămas în Germania. Era încă acolo când fiul lor, Carol, s-a îmbolnăvit de febră tifoidă. Ferdinand i-a trimis o telegramă fulger și ea a venit imediat acasă. Când a ajuns la Cotroceni, a fugit sus, dar miss Winter a ieșit și i-a tăiat calea spre camera copilului. „Ar fi periculos să lăsăm pe cineva să intre în camera lui“, a anunțat-o guvernanta. „Așa a spus doctorul.“ A fost, poate, pentru prima oară când Ferdinand i-a ținut partea soției lui. „Dați-vă la o parte. Principesa moștenitoare este mama copilului.“[35]

Din fericire pentru Maria, dacă nu și pentru țară, micuțul a supraviețuit, iar ea a fost de două ori recunoscătoare. „Mă rog lui Dumnezeu să nu mă mai despartă vreodată de dragul meu…“, îi scria socrului ei, la sfârșitul lui octombrie. „Vă mulțumesc pentru toată dragostea și bunătatea de care ați dat dovadă în toată această perioadă grea și chinuitoare… Am suferit enorm… pentru că știam cât ați avut de tras de pe urma mea… Sper să-mi permiteți să repar totul… prin dragostea pentru Nando.“[36]

Însă lucrurile nu au fost atât de simple. Cum povestea despre greșeala Mariei circula prin toată Europa,

ducesa a aflat adevărul. Șocată, dar devotată fiicei sale, plină de o mândrie imperială, i-a scris regelui Carol. Fiica ei era vinovată de „o greșeală gravă și de neiertat", dar, în aceeași măsură, erau vinovați regele și principele moștenitor.

Mai întâi, era vorba despre Ferdinand — „lenea, indolența, respingerea față de orice fel de muncă, față de orice acțiune serioasă și… cel mai rău, pasiunea lui senzuală pentru Missy, care în final… a îndepărtat-o. Nando a recunoscut singur că și-a tratat soția ca pe o amantă, păsându-i prea puțin de confortul ei emoțional, doar pentru a-și satisface permanent pasiunile fizice".[37] Mai erau și unele indiscreții extraconjugale ale sale, despre care ducesa „avea date certe"[38].

În al doilea rând, era vorba despre rege. „Nu voi înțelege niciodată de ce nu ai reușit să păstrezi această chestiune deplorabilă în familie. Dar, vai!, a devenit bunul public al tuturor familiilor regale… Împărăteasa Frederick (mătușa Vicky)… Charlotte Meiningen (verișoara Charly)… și toate cumnatele mele rusoaice și englezoaice, toți frații mei sunt la curent cu detaliile oribile ale poveștii; toți mi-au dat de înțeles că au aflat din scrisori și zvonuri venite direct din România, răspândite, evident, pentru a păta reputația fiicei mele!… Nu te voi putea ierta niciodată, dragă vere, pentru că n-ai vrut… să oprești scandalul." Și, ca și cum toate astea nu ar fi fost de ajuns, copiii au fost luați de lângă mama lor. În suita ei au fost introduși spioni. „Oricât de vinovată ar fi ea, *nimic* nu scuză josnicia acestor proceduri", a mai adăugat ducesa de Coburg.[39]

Era o mânie nobilă, căreia regele i-a răspuns printr-o scrisoare „*foarte anemică*"[40]. Ducesa și-a speculat avantajul — principesa trebuia trimisă acasă ca să-și ispășească pedeapsa. Dacă acest lucru nu era acceptat imediat, ducesa însăși urma să vină la București s-o ia. Cât despre miss Winter, căreia „i s-a permis să-i scrie reginei-mame a Olandei toate detaliile groaznicei povești"[41], ea trebuia concediată.

Ducesa de Coburg a avut și pentru fiica ei câteva sfaturi, pe care i le-a trimis într-o scrisoare. „Scumpa ta mamă este îndurerată, dar nu te va abandona niciodată."[42] „Ai păcătuit grav, dar mai ai timp să devii o femeie echilibrată."[43] Principesa trebuia să se adune, să scape de miss Winter, să nu-i împărtășească lui Nando scrisorile de la ea, să nu-i mărturisească niciodată soțului ei „întregul adevăr" despre „purtarea ei imorală" și să plece spre Germania cât de curând.[44]

Maria a revenit la Gotha însoțită de fetița ei, Elisabeta, cu o săptămână înainte de Crăciun și, pe 9 ianuarie 1900, a născut o a doua fetiță. Era drăguță și blondă, cu o guriță în formă de inimă, și i s-a dat numele Maria, după toate Mariile din familie, dar i s-a spus Mignon****, după titlul operei pe care o văzuse principesa în seara nașterii. Din diferite motive — o existență netulburată departe de dușmani, o naștere liniștită, faptul că primul ei născut fusese la un pas de moarte —, Maria a adorat acest copil, revărsând asupra lui mai multă iubire decât a simțit pentru primii doi. „N-o puteam scăpa din ochi, era un vestitor de pace și de speranță", a spus ea.[45]

Ferdinand a venit la Gotha să-și vadă fiica. A promis că la întoarcerea în țară o va concedia pe miss Winter și că se va întâlni cu Maria în Italia, pentru o vacanță împreună cu Carol. Întors în România, principele a fost prea intimidat de guvernantă pentru a fi în stare s-o concedieze și a amânat în mod repetat vacanța. Cu fiecare amânare, îi trimitea o nouă scrisoare lui Missy, rugând-o să vină acasă înainte ca prestigiul lui să fie compromis. „Sper că te-ai gândit și tu din când în când la sărăcuțul tău de bărbat, care stă aici îngrijorat și nu poate fi fericit fără soțioara lui", îi scria Ferdinand la două luni după nașterea fiicei lor.[46] O zi mai târziu o amenința: „Uiți că… soția îi datorează ascultare soțului ei."[47] La câteva zile a revenit: „Nando al tău… e mai serios și s-a descotorosit de lene… Am să fiu mult mai atent cu tine și, ori de câte ori ai să-mi ceri ceva, n-o să mai găsesc tot felul de scuze numai ca să nu fac ceea ce-mi ceri", i-a promis principele, disperat.[48]

Viața în exil nu a fost nicidecum o pedeapsă pentru principesa pribeagă. Locuia cu mama ei și cu Beatrice, sora în vârstă de 17 ani, la castelul Friedenstein, o clădire imensă, construită în jurul unei curți „suficient de mari ca să servească drept teren de paradă pentru un batalion de infanterie"[49], după spusele unui văr. Castelul domina orașul de pe vârful unui deal înalt de aproximativ 300 de metri și avea propriul muzeu, un teatru, o bibliotecă și o galerie de pictură; castelul era atât de vast, încât familia lui Missy ocupa doar un etaj. Cele trei femei își petreceau zilele lungi ale iernii în salonul principal, unde pictau, brodau și citeau. „Era o viață de familie fericită, armonioasă și plină de activități", scria Maria.[50]

Ducesa de Coburg nu se dădea bătută în ceea ce privea drepturile fiicei sale, drept care s-a ajuns, în cele

din urmă, la o înțelegere referitoare la miss Winter. Principesa avea să revină în țară, dar numai după concedierea guvernantei. Chiar și așa, regelui și reginei le-a luat ceva timp până să se despartă de ea. Carmen Sylva spunea: „Singura ei crimă a fost devotamentul profund față de familia mea… Am sperat că va face un bărbat din copilul acesta.“[51] Miss Winter a fost expediată abia în aprilie — la patru luni după ce Missy plecase din România. „Mama a câștigat partida, dar, de-atunci încolo, ea și unchiul au avut doar relații de politețe, n-au mai fost niciodată apropiați“, avea să scrie ea mai târziu.

În timp ce principesa era încă în Germania cu familia, o anume miss Ffoliet a fost instalată la Cotroceni. Era prețul pe care Maria trebuia să-l plătească pentru întoarcere. O irlandeză „lungă și subțire“, miss Ffoliet era timidă și retrasă, până la a se face nevăzută. „Peste măsură de mioapă, avea o privire cam vagă și apoasă și o strângere de mână moale, dar mie mi-a plăcut“, o descria Maria.[52] Nici acum nu avusese voie să aleagă singură guvernanta pentru băiatul ei. În toamna precedentă, regele Carol îi scrisese ducesei de Coburg: „Educația… viitorului meu moștenitor este obligația mea… este datoria și dreptul meu, în calitate de cap al familiei și de rege.“[53] O persoană total insignifiantă, noua guvernantă a fost, până la urmă, cea mai bună dintre cele aduse de rege pentru educația viitorului moștenitor al tronului.

Odată miss Ffoliet instalată, „a trebuit să mă rup de Gotha și de familia iubită și să mă întorc la soțul meu, la unchiu' și la mătușica“[54]. Nevrând să mai riște, Ferdinand a venit la Gotha pentru a-și lua soția și fetele.

* Una dintre poreclele lui Ducky la curtea germană; cealaltă era „Micul drăcușor".

** În franceză, în original, *haut monde*. (*N. red.*)

*** Ducele de Connaught a fost cel de-al treilea fiu al reginei Victoria. (*N. a.*)

**** În carte îi vom spune Mignon, pentru a o deosebi de mama sa. (*N. a.*)

Note:

1 Maria, *The Story of My Life*, pp. 485–493.

2 *Ibid*., p. 367.

3 A.S.R. Nicolae, Principe al Greciei, *My Fifty Years,* p. 177.

4 David Duff, *Hessian Tapestry*, pp. 260–261.

5 Anna-Maria Callimachi, *Yesterday Was Mine*, pp. 48–49.

6 Ethel Greening Pantazzi, *Roumania in Light and Shadow,* p. 81.

7 Callimachi, *op. cit*., p. 64.

8 Pantazzi, *op. cit.,* p. 77.

9 Maria, *op. cit.,* pp. 369–370 *passim.*

10 ANR V, 1796/1897, 21 martie 1897, ducesa de Coburg către regina Maria.

11 Maria, *op. cit.,* pp. 373–374 *passim.*

12 H-L, 15 iunie 1897, regina Maria către principesa Alexandra.

13 Maria, *op. cit*., pp. 384–387.

14 Martha Bibescu, „Ferdinand of Roumania", *Saturday Evening Post*, 27 august 1927, p. 6.

15 ANR V, 2388/1897, 15 iunie 1897, regina Maria către ducesa de Coburg.

16 ANR V, 2390/1897, 1 iulie 1897, regina Maria către ducesa de Coburg.

17 Maria, *op. cit*., pp. 390–391.

18 ANR V, 2729/1899, 8/20 noiembrie 1899, regele Carol I către ducesa de Coburg.

19 SA, nedatat (iarna, 1897–1898), regina Maria către principele Leopold.

20 Maria, *op. cit*., pp. 394–398.

21 ANR V, 1821/1898, 15 februarie 1898, ducesa de Coburg către regina Maria.

22 ANR V, 1824/1898, 20 martie 1898, ducesa de Coburg către regina Maria.

23 ANR V, 1827/1898, 30 aprilie 1898, ducesa de Coburg către regina Maria.

24 Arthur Gould Lee, ed., *The Empress Frederick Writes to Sophie*, p. 308.

25 Maria, *op. cit.*, p. 401.

26 SA, nedatat (toamna/iarna, 1899), regina Maria către principele Leopold, p. 121.

27 Maria, *op. cit.*, p. 404.

28 H-L, februarie 1899, regina Maria către principesa Alexandra.

29 Marie Mallet, *Life with Queen Victoria*, pp. 157–158.

30 Lee, *op. cit.*, p. 156.

31 Mallet, *op. cit.,* p. 156.

32 SA, 29 mai/10 iunie 1899, regele Ferdinand către principesa Antonia.

33 Mabel Potter Daggett, *Marie of Roumania*, p. 153.

34 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

35 Daggett, *op. cit*., pp. 140–142.

36 SA, 31 octombrie 1899, regina Maria către principele Leopold.

37 ANR V, 2716/1889, 15 noiembrie 1899, ducesa de Coburg către regele Carol I.

38 ANR V, 2712/1899, 25 noiembrie 1899, ducesa de Coburg către regele Carol I.

39 ANR V, 2716/1899, 15 noiembrie 1899, ducesa de Coburg către regele Carol I.

40 ANR V, 1863/1899, 27 noiembrie 1899, ducesa de Coburg către regina Maria.

41 ANR V, 2712/1899, 25 noiembrie 1899, ducesa de Coburg către regele Carol I.

42 ANR V, 1861/1899, 9 noiembrie 1899, ducesa de Coburg către regina Maria.

43 ANR V, 1867/1899, 7 decembrie 1899, ducesa de Coburg către regina Maria.

44 ANR V, 1862/1899, 17 noiembrie 1899, ducesa de Coburg către regina Maria.

45 Maria, *op. cit.*, p. 403.

46 ANR V, 900/1900, 5/18 martie 1900, regele Ferdinand către regina Maria.

47 ANR V, 901/1900, 6/19 martie 1900, regele Ferdinand către regina Maria.

48 ANR V, 904/1900, nedatat (primăvara 1900), regele Ferdinand către regina Maria.

49 A.S.R. Principesa Alice, *For My Grandchildren*, p. 89.

50 Maria, *op. cit.*, p. 404.

51 Elizabeth Burgoyne, *Carmen Sylva*, p. 189.

52 Maria, *op. cit.*, p. 405.

53 ANR V, 2729/1899, 8/20 noiembrie 1899, regele Carol I către ducesa de Coburg.

54 Maria, *op. cit.*, p. 405.

Capitolul 8

Numai cei uşuratici consideră tinereţea drept cea mai bună perioadă din viaţă.

— Regele Carol I al României

În primăvara lui 1900, principesa moştenitoare a revenit în România. Nu a fost o întoarcere plăcută. Şi-a găsit băiatul, acum în vârstă de şase ani, obraznic şi prost-crescut. S-a plâns că Nando nu l-a disciplinat în absenţa ei, dar, aşa cum i-a spus mamei sale, Ferdinand „n-ar avea *niciodată* curajul să facă ceva de capul lui".[1]

Împinsă de ducesă, Maria a început o campanie de igienizare a sistemului de canalizare de la palatul Cotroceni. După două cazuri de febră tifoidă, ar fi fost frustrant să i se spună că aceste îmbunătăţiri erau prea scumpe. Totodată, a făcut aranjamente pentru ca Elisabeta şi Carol să înceapă să studieze ortodoxia română. I-a scris ducesei că „Nando s-a reîntors la timbrele lui şi la «regulamentele militare», lăsând educaţia copiilor pe mâna primei persoane care insista să se ocupe de asta. Groaza de a face ceva greşit îl împiedică să facă ce se cuvine".[2]

La 24 de ani, Maria era deziluzionată şi cuminţită: „La început te gândeşti că, dacă nu-ţi găseşti fericirea acasă, o poţi găsi pe cărări întortocheate, dar a trebuit să învăţ că aşa ceva nu-i posibil şi că lucrul ăsta e aspru pedepsit", îi spunea mamei sale.[3] Şi chiar dacă aventura cu Zizi luase sfârşit, bârfele nu se terminaseră, ci au continuat o vreme. Un an şi ceva mai târziu, vărul George, în încercarea de a înăbuşi comentariile critice care-şi făceau loc în cercurile regale, i-a scris lui Missy o scrisoare plină de înţelegere. Bunătatea lui a stârnit valuri de autocompătimire din partea ei: „Da, am trecut prin momente grele, în parte din vina mea, sunt conştientă, dar şi pentru că mi-a fost foarte greu şi, mai presus de orice, am fost îngrozitor de singură. Ştiu că nu trebuie să ne aşteptăm la cine ştie ce de la viaţă, Georgie dragă, dar… totul a fost atât de diferit faţă de ce am sperat… Am învăţat foarte repede că aici trebuie să fii foarte puternic pentru a rezista singurătăţii, iar eu nu am fost întotdeauna puternică, am aşteptat prea mult — şi am vrut să fiu fericită. Am învăţat din proprie experienţă că nu le poţi avea pe toate! Vei încerca să mă înţelegi, nu-i aşa?— şi când lumea va vorbi urât despre mine îmi vei lua partea, câteodată… Cele mai fericite zile ale mele au fost cele petrecute în Malta."[4]

La trei luni după întoarcerea acasă, principesa a primit vestea că tatăl ei, bolnav de cancer în gât, era pe patul de moarte. Când acesta a refuzat s-o primească, pe ea sau pe oricine altcineva din familia apropiată, Missy l-a trimis pe Nando la Coburg. Când Ferdinand l-a întâlnit pe socrul său, acesta era hrănit printr-un tub. Medicii abandonaseră orice speranţă; i-au spus principelui că nu l-ar fi putut salva nici dacă i s-ar fi extirpat limba. Pentru că ducele şi ducesa erau separaţi de ceva vreme, fiicei celei mari i-a revenit sarcina de a restabili legătura dintre ei. Missy i-a cerut mamei sale să-i scrie o scrisoare veselă, dar să nu încerce să-l vadă. O vizită din partea ducesei, spunea ea, „n-ar face decât să-l enerveze şi mai rău"[5]. Trei săptămâni mai târziu, ducele a murit, la Rosenau.

„O, Doamne, s-a stins bietul meu Affie… E foarte greu la 81 de ani!" a plâns regina Victoria[6], care fusese înştiinţată despre starea fiului ei doar cu o săptămână înainte. Şase luni mai târziu (în ianuarie 1901) a murit şi regina.

Maria a fost furioasă pentru că nu i s-a permis să meargă la înmormântarea bunicii, împreună cu soțul ei. I-a scris mamei sale pentru a-i spune că era „groaznic de supărată și nefericită!" Îi era clar că ducesa nu va înțelege, „pentru că tu n-ai iubit Anglia niciodată", dar ei „continua să-i fie groaznic, groaznic de dor să revadă totul, măcar pentru o zi sau două, să mai arunce o ultimă privire casei celei vechi… Odată cu draga noastră bunică se rupe și ultima legătură! Iar acum, gândul că Nando vine acolo, se întâlnește cu voi toți, când eu stau aici singură de tot, îți spun drept, e o durere de neconceput".[7]

Pierderea Angliei era mai dureroasă pentru Maria decât pierderea propriei bunici, pe care o văzuse de puține ori în ultimii zece ani. Missy nu petrecuse mult timp nici cu tatăl ei, cu excepția unicei lui vizite în România și a vizitei ei la Nisa. Principala grijă a lui Missy, în ceea ce privea pierderea tatălui, era efectul asupra ducesei, care „abia se refăcuse"[8] după moartea unicului fiu, cu un an înainte. Orice greșeli ar fi făcut ducesa în felul în care își îndrumase fiica, era, până la urmă, persoana cea mai importantă din viața lui Missy. Fericirea sau tristețea ei, aprobarea sau dezaprobarea ei erau lucrurile care contau cel mai mult pentru principesă. Pe lângă asta, ducesa era singura legătură importantă cu ceilalți membri ai familiei, aflați pe tronurile diverselor țări ale Europei.

Rudele ei din familiile regale scriau necontenit despre nașteri, decese și căsătorii, toate din casta lor. Dacă, înainte de vârsta de 30 de ani, principesa moștenitoare era absorbită, aproape exclusiv, de propriile probleme, pentru rudele ei din Germania, din Anglia și din Rusia viața lui Missy și a lui Ducky erau bogate subiecte de conversație. Devenise evident că ambele fete făcuseră căsătorii din cale-afară de nepotrivite. Inclusiv vărul George, viitorul rege al Angliei, cu firea lui cinstită și deschisă, a recunoscut acest lucru. Soția lui, May, îi scria la finalul lui 1901: „După cele ce mi-ai spus zilele trecute despre viețile triste ale săracelor Missy și Ducky, cred c-ar trebui să fim și mai recunoscători pentru că există atâta înțelegere în căsnicia noastră."[9]

Dacă Maria trebuia să se împace cu o căsătorie nefericită pentru a obține un tron, nu același lucru se putea spune despre Ducky. Ea și Ernie o rugaseră de mai multe ori pe regina Victoria să le permită să divorțeze, dar aceasta refuzase de fiecare dată. Victoria era conștientă că a făcut o greșeală: „Eu sunt cea care a aranjat căsătoria. N-am să mai încerc în viața mea să fac așa ceva."[10] Cu toate astea, și-a menținut poziția, afirmând că Ducky trebuie să stea alături de soțul care-i fusese ales.

Moartea reginei i-a lăsat cale liberă marii ducese de Hessa să se despartă de soțul ei, iar în luna decembrie a aceluiași an, cei doi au divorțat și ea s-a căsătorit cu Kirill, marele duce al Rusiei. Fapta lui Ducky a stârnit dezaprobarea capetelor încoronate din Europa. A fost pentru prima dată când Edward al VII-lea și nepotul lui, kaizerul Wilhelm al II-lea, au găsit un subiect asupra căruia să fie de acord. Obiecțiile lor au fost benigne, dacă ne gândim la furia războinătoare a țarinei Alexandra.

Alexandra (cunoscută în familie sub numele Alicky sau Alix) era sora cea mai mică a lui Ernie. O tânără ciudat de izolată și arogantă, ea fusese amfitrioană la curtea fratelui ei, până la căsătoria lui. Deși îndrăgostită de viitorul țar Nicolae al II-lea, Alicky ezitase să treacă la ortodoxie pentru a se putea mărita cu el. Venirea lui Ducky, cea plină de culoare și aplomb, în 1894, la Hessa, a încurajat-o pe Alicky să plece de acasă. Chiar și după opt ani, tânăra țarină mai avea resentimente față de Ducky pentru că se căsătorise cu Ernie și-i uzurpase poziția la Darmstadt. Având acum ocazia să distrugă o veche adversară, în numele unei indignări legitime, Alicky a profitat din plin de situație. Iar țarul a fost instrumentul pentru răzbunarea soției. Cu toate că ținea la vărul Kirill, i-a interzis să se însoare cu Ducky, o femeie divorțată. Și cum nu i-a rămas altceva de făcut, tânăra Ducky s-a retras la Coburg, sperând că țarul se va răzgândi.

Dintre toți membrii caselor regale, regina Elisabeta a României a oferit soluția cea mai originală la problemele lui Ducky. „Dumnezeu", a declarat ea, „a zămislit-o pentru suferință… și… trebuie să-și împlinească destinul. Nu mai trebuie să alerge după fericire, ci trebuie să renunțe la viața ei" pentru a-i ajuta pe cei din jur. Trebuie „să învețe să îngrijească bolnavi, să-și formeze un grup de surori de caritate, să bată lumea în căutarea suferinței, a durerii, a celor care au fost tratați cu duritate de soartă. Să ducă o viață de perpetuu sacrificiu, pentru care a fost hărăzită".[11]

Aceste declarații, făcute într-o scrisoare de 13 pagini adresată Mariei, au făcut-o pe sora lui Ducky să zâmbească, ea rămânând în continuare cu gândul la problema reală a lui Ducky — firea iubitului ei Kirill. Maria se temea că, în cazul în care acesta îl va înfrunta pe țar, va renunța la țara și la cariera lui, la avere și la familie pentru a se căsători cu Ducky, își va regreta decizia la un moment dat și va pune totul pe seama ei.

Maria nu avea încredere în logodnicul surorii ei, pe care-l numea „omul de marmură“[12]. „Nu cred că o să-ți placă K.“, îi scria unei prietene englezoaice, „e un individ extraordinar de rece și de egoist, nu te poți simți niciodată pe deplin fericită sau veselă în preajma lui, pare că te îngheață, are un fel atât de disprețuitor de a trata lucrurile și oamenii.“[13]

Foarte înalt și cu o alură aristocrată, cu o mustață mică, ochii cenușii și reci și o crestătură în bărbie, marele duce Kirill era liderul tinerilor membri din familia regală din Sankt-Petersburg — „idolul tuturor femeilor și prietenul majorității bărbaților“[14], cum spunea unul dintre unchii lui. Cu toate astea, fotografiile epocii justifică lipsa de entuziasm a Mariei. Kirill privea lumea de la înălțimea lui, cu o expresie de dispreț suveran.

În vara anului 1902, în vreme ce Ducky, căzută în dizgrație, se retrăsese împreună cu Kirill din atenția publică, Maria și Ferdinand au plecat la Londra, la încoronarea lui Edward al VII-lea. Unchiul Bertie, care, de obicei, nu se număra printre rudele ei favorite, îi devenise drag lui Missy pentru că solicitase oficial prezența ei la ceremonie, iar regele Carol nu a putut să-l refuze.

De la revenirea în România, cu peste doi ani în urmă, principesei nu-i fuseseră acordate niciun fel de privilegii. Cu toate că primise, într-un târziu, permisiunea regelui de a lua dejunul și cina în propriul palat, nu mai avusese parte de alte concesii. Și simțea că nu putea cere prea mult. „Nando“, îi scria ea mamei sale, „m-a îndepărtat complet, poate plătesc pentru greșeli mai vechi, dar e aproape insuportabil… E un adevărat exil aici… E o închisoare, mamă… Și nu am un singur temnicer, sunt cu toții temnicerii mei.“[15]

Astfel că invitația în Anglia nu avea cum să pice mai bine. Edward al VII-lea trebuia să fie încoronat la sfârșitul lui iunie, dar o operație urgentă a amânat ceremonia cu șase săptămâni. Cu toate că majoritatea capetelor încoronate s-au reîntors în țările lor, principesa a rămas acolo pe timpul verii și și-a câștigat, din partea glumeților locului, titlul de „Maria cea rămasă aici“.[16]

În această perioadă i-a cunoscut pe Waldorf și Pauline Astor. „Dintre toți prietenii, cea mai dragă mi-a fost familia Astor… Am fost invitați la Cliveden, la prânz, în duminica aceea când toată lumea pleca din oraș. A fost o invitație obișnuită, o simplă politețe, dar a însemnat începutul unei prietenii foarte dragi mie, foarte importantă în viața mea.“[17] Petrecerea a fost un succes atât de mare, încât Waldorf și Pauline i-au invitat pe principe și pe principesă, cu suitele lor, înapoi la Cliveden, ca să aștepte încoronarea acolo.

Nu mult după aceea, Cliveden a devenit locul preferat de vacanță al Mariei, înlocuind castelul Wolfsgarten — era un cămin unde a găsit prieteni buni, o conversație pe măsură și o viață civilizată. Clădirea, construită în 1661, dar distrusă de un incendiu în 1795, a fost refăcută integral în 1848, după planurile arhitectului care făcuse și clădirea Parlamentului. Amplasată pe o mare întindere terasată și înconjurată de pajiști și pâlcuri de copaci, clădirea, care se află cam la 30 de kilometri de Londra, seamănă cu un *palazzo* italian în stil baroc; pe una dintre laturi e flancată de balustrada originală, lungă de 20 de metri, ornată cu statui și fântâni, care a fost adusă de la Villa Borghese, de la Roma. În primii ani ai secolului, Cliveden a fost decorat în stil clasic italian, cu mobilier îmbrăcat în piele și tapiserii grele. O persoană care a ocupat vila mai târziu spunea că „nota dominantă era o splendidă tristețe“[18]. Petrecerile din casa Astor erau, în mod obișnuit, niște întâlniri jalnice, care nu ieșeau din tiparul rigid impus de dificilul proprietar, William Waldorf Astor.

William Waldorf era persoana care moștenise de la tatăl său, John Jacob Astor III, cea mai mare avere din America. La moartea lui John Jacob, în 1890, ziarul *The Spectator* din Londra sugera că el era, probabil, omul cel mai bogat din lume, cu excepția socrului Mariei, principele Leopold de Hohenzollern-Sigmaringen și a vărului ei, țarul Rusiei. Atunci când cele 200 de milioane de dolari nu i-au putut asigura fiului său, William Waldorf, zeificarea socială pe care considera c-o merită sau un loc în Congres, acesta a părăsit America, susținând că Statele Unite „nu sunt un loc potrivit pentru un gentleman“.[19] Beligerant și tiranic, William Waldorf Astor a trăit în Anglia într-o perpetuă stare resentimentară, hotărât să se răzbune pe americani, scop în care și-a cumpărat un titlu nobiliar britanic. Soția lui a murit în 1894, lăsându-i pe cei doi copii mai mari, Waldorf și Pauline, să se descurce cu un tată irascibil, cu un frate mai mic, aflat la Eton, și cu o soră mai mică bolnavă de tuberculoză.

Când Missy i-a întâlnit pe Waldorf și Pauline, aceștia aveau puțin peste 20 de ani, erau mai tineri decât ea, izolați, și aveau la fel de multă nevoie de înțelegere și de prietenie ca și singuratica principesă. La 21 de ani,

Pauline o îngrijea pe sora lor, adolescentă, care avea în permanență nevoie de tratament medical. Încă de la începutul vizitei la Cliveden, Missy, datorită felului ei prietenos de a fi, s-a făcut îndrăgită de tânăra domnișoară Astor, mai ales când, într-o zi, în loc să urmeze grupul la o plimbare la Londra, a rămas acasă, să vadă cum se simte tânăra Gwendolyn, după o operație făcută de urgență. Când a ieșit din camera surorii ei, Pauline a găsit-o pe principesă plimbându-se prin fața ușii, agitată. „Habar n-aveam că era acolo. Când am întrebat-o de ce a rămas, mi-a răspuns că n-ar fi putut pleca fără să știe cum a mers operația. Am fost foarte mișcată de un gest atât de afectuos din partea unei persoane pe care abia o cunoscusem."[20]

„Niciodată nu mi-a fost dat să întâlnesc niște oameni mai fermecători decât Waldorf Astor și Pauline, sora lui", a mărturisit Maria, peste ani. „Printr-o întâmplare fericită, aveam o afinitate totală de gusturi, aveam aceeași perspectivă asupra vieții; ne distrau sau ne plictiseau aceleași lucruri, aveam cam aceleași păreri și idealuri… Acele câteva săptămâni petrecute în frumosul Cliveden își au locul printre momentele perfecte ale vieții mele. A fost fericire pură. Înfometată de lipsa lucrurilor cu care mă născusem, am descoperit la Cliveden o viață sănătoasă, liberă, într-un mediu superb, cu prieteni tineri și foarte asemănători mie."

Frații Astor erau la fel de agreabili pe cât de ospitalieri. Pauline, o brunetă subțire și grațioasă, cu un chip mic, era mai mult atrăgătoare decât frumoasă. Ochii săi mari și căprui priveau curioși lumea, „ca și cum totul ar fi fost o surpriză", spunea Maria. Principesa a adăugat că „și Waldorf… avea ochii mari și căprui, catifelați, și un zâmbet fermecător".

Waldorf Astor era înalt și neobișnuit de frumos. Calmul său aparent masca hotărârea de a-și trăi viața în serviciul public. Când s-au cunoscut, abia absolvise Oxfordul, unde fusese căpitanul echipei de polo. Obligat să abandoneze sportul din cauza problemelor cardiace și a unei lovituri la genunchi, era capabil, totuși, să-i dea lui Missy „multe sfaturi folositoare despre călărie". Călăreau împreună prin pădurile de la Cliveden, prin satele din împrejurimi și prin parcul cel mare al castelului Windsor. „Îmi e imposibil să descriu încântarea pe care mi-a adus-o viața liberă și simplă, în peisajul rural englezesc. A fost o fericire absolută", scria Maria.[21]

Într-o zi, au făcut o vizită neanunțată la castelul Blenheim, însoțiți de Ferdinand. Era o zi în care castelul era deschis turiștilor și ducesa de Marlborough, fostă Consuela Vanderbilt, se retrăsese în apartamentele ei particulare; majordomul a scos-o repede, spunându-i: „Mă gândesc că excelența voastră ar trebui să știe… că principele moștenitor și principesa României, însoțiți de domnul Waldorf Astor, fac un tur al palatului."

Ducesa i-a găsit pe „musafirii neinvitați" „râzând în hohote": administratorul castelului, care nu-i cunoștea, le dădea explicații despre fotografiile membrilor familiilor regale aflate pe mesele din palat. Tânăra ducesă de Marlborough a fost enervată de întrerupere, de zarva veselă a vizitatorilor și de ceea ce ea considera a fi lipsa de sobrietate regală a Mariei. „Principesa moștenitoare… era… o femeie foarte frumoasă. Cu un păr blond strălucitor, cu trăsături fine, ochii cei mai albaștri și o siluetă perfectă, era, la vremea aceea, la apogeul vieții", își amintea ducesa de origine americană. „Mi-am amintit că era nepoata reginei Victoria, așa că am fost luată prin surprindere de aerul boem, deconcertant, pe care-l afișa; pe de altă parte, dorința ei evidentă de a fermeca nu înlocuia cu succes ținuta demnă la care mă așteptam… Neastâmpărul ei mi s-a părut cam indiscret și, pe urmă, era prea evident aerul ei teatral, mult mai potrivit pentru o primadonă decât pentru o principesă în adevăratul sens al cuvântului…

De cealaltă parte, principele moștenitor era o persoană extrem de respingătoare. Era urât și urechile îi ieșeau în afară extraordinar de mult. Îi însoțea Waldorf Astor, prietenul meu din copilărie. Cu părul ondulat și un zâmbet strălucitor, arăta ca un Adonis pe lângă principe."[22]

Este aproape neîndoielnic că Maria s-a îndrăgostit de Waldorf Astor și că el a răspuns sentimentelor ei, într-o oarecare măsură. Legenda spune că au avut o legătură pasională, dar, în realitate, se pare că relația lor a rămas la nivel platonic. Într-o societate în care nobilimea își croia legăturile amoroase după tiparul celor ale lui Edward al VII-lea, Waldorf Astor, american de origine, era un aristocrat puritan, auster și stăpânit, departe de genul bărbatului care să calce strâmb cu o femeie măritată.

David Astor avea să confirme: „Tatăl meu a fost cel mai cinstit om din lume și ultimul în stare de un lucru clandestin… Era un tânăr foarte frumos, foarte plăcut și absolut inofensiv. Puteai să flirtezi verbal cu el fără niciun risc."[23] Chiar autobiografia reginei Maria aduce o mărturie în acest sens. Memoriile ei sunt pline de descrieri tandre ale celui de-al doilea viconte Astor — o indiscreție pe care nu ar fi comis-o dacă ar fi fost mai mult decât prieteni.

La începutul lui august, principele și principesa au revenit la Londra pentru încoronarea lui Edward al VII-lea și pentru festivitățile ulterioare. Balul dat la Grosvenor House de ducele și ducesa de Westminster a simbolizat pentru Maria tot ce lăsase în urmă, în Anglia. Pavilionul albastru, construit cu această ocazie, plin de argintărie georgiană* și decorat cu hortensii bleu, era, într-un fel, esența a ceea ce ea pierduse:

„Această încăpere imensă era o desfătare pentru ochi, într-o armonie completă, așa cum numai gustul englezesc perfect și tradiția engleză le pot combina… un rafinament fără cusur, bogat, dar fără ostentație. Valeți în livrele impecabile, cu acea ținută impunătoare caracteristică slujitorilor englezi, fiecare dintre ei ales pentru chipul și ținuta lor ireproșabile; aranjamente florale monumentale, porțelanuri, cristaluri și argintărie minunate, lumini inteligent plasate, care avantajează chipurile; iar în depărtare, muzică în surdină. Fiind o artistă în adâncul sufletului meu, am stat acolo încercând să absorb cât mai mult din această splendoare, posibilă doar datorită generațiilor de civilizație și bunăstare. Soarta m-a dus într-o țară unde totul era în devenire, totul însemna efort — și iată-mă întoarsă în țara în care m-am născut, la frumusețea înrudită cu sufletul meu."

Imediat după încoronare, Maria și Ferdinand au plecat spre casă. La scurtă vreme, sora lui Waldorf și a Paulinei a murit, iar Missy și-a invitat noii prieteni să petreacă luna octombrie cu familia regală, la Sinaia. Aceasta a fost prima dintr-o serie de vizite anuale și, în perioada 1902–1906, principesa s-a bazat în mare măsură pe prezența lor pentru a mai însufleți atmosfera de la curte. Frații Astor s-au îndrăgostit de România și au învățat-o pe principesă să-i descopere și să-i savureze farmecul unic. Ceremoniile oficiale și festivitățile locale, în trecut doar tolerate, au devenit „o sursă de amuzament" văzute prin ochii căprui ai lui Waldorf.[24] Tot el a fost prima persoană care i-a sugerat principesei să aibă relații mai apropiate cu poporul ei. Ducesa de Coburg, pe de altă parte, educată la curtea Rusiei, o sfătuia să-și limiteze relațiile la aristocrație. Dar Waldorf era, el însuși, preocupat de popor. A fost încântat când Maria i-a scris că începuse, în sfârșit, să învețe românește. „*Sunt convins* că-ți va asigura popularitatea mai mult decât orice. Dacă atunci când te afli în vreun sătuc poți să le vorbești limba fluent și fără accent, eventual și cu câteva cuvinte din argoul local, vei câștiga mult mai multă simpatie decât îți imaginezi. Este o realitate istorică dovedită", a fost răspunsul lui Waldorf.[25]

Regele Carol aprecia interesul fraților Astor față de România; datorită lor a început să-și schimbe atitudinea față de Maria. Își adresase întotdeauna solicitările lui Ferdinand, socotind că el era cel care le ducea la îndeplinire. Pauline i-a explicat, cu mult tact, că Maria era cea care conducea palatul Cotroceni, Ferdinand fiind incapabil să ia decizii sau să dea ordine. Regele a aflat acest adevăr în iarna anului 1903, când principii moștenitori au ajuns să aibă datorii serioase. Maria a făcut o verificare a finanțelor palatului și i-a explicat regelui cum stătea situația, soțul ei fiind prea îngrozit. Actul de curaj l-a impresionat pe monarh. Le-a achitat datoriile — deși gurile rele spun că le-a cerut dobândă —, după care a manifestat mult mai mult respect pentru principesă.

Crescuți ei înșiși de un tată dificil, într-un mediu aspru, Waldorf și Pauline au învățat să abordeze problemele cu tact. Urmărindu-i cum se descurcă în situații complicate, Missy a început să facă la fel. Mai sofisticați decât ea, frații Astor i-au dezlegat tainele moderației. Și pentru că erau frumoși și spirituali, le-a acceptat învățăturile.

Cu siguranță, Nando nu era nici frumos, nici spiritual. Își pierduse farmecul și, din nefericire pentru soția lui, începuse să facă pe prostul. Un maestru al limbilor clasice și moderne, precum și un botanist de primă clasă, Ferdinand a început să-și ascundă cunoștințele de cei din jur. Marea lui susținătoare, Martha Bibescu, pretindea că „făcea pe ignorantul… pentru a nu-i pune într-o postură ingrată pe cei mai puțin eruditi decât el". Pentru Martha, principele era un savant dislocat din mediul său, prea inteligent și prea sensibil pentru nevasta lui englezoaică, lipsită de educație.

E posibil ca aprecierea principesei Bibescu să fie perfect adevărată. E posibil să fi fost un adevărat intelectual aristocrat, care „înțelegea diferența dintre el și cei din jur, distanța aceea ireconciliabilă care îi desparte pe oamenii cu o cultură înaltă de ceilalți. Întristat că măsurarea distanței îl favoriza pe el, se ascundea, pentru a nu aduce cuiva vreo ofensă."[26] După spusele lui Gheorghe Duca, fiul lui Ion Duca, premier al României într-o perioadă ulterioară, „Ferdinand
a fost o mare personalitate intelectuală, practic necunoscută de nimeni. Cei care știau acest lucru, precum

tatăl meu, erau plini de admirație".[27]

O altă scriitoare aristocrată, prințesa Ana-Maria Callimachi, avea o părere diferită despre soțul Mariei. „Principele (ulterior regele) Ferdinand de România era o persoană timidă, oarecum stângace… care nu se simțea niciodată în largul său în prezența femeilor din înalta societate, cu toate că avea reputația că le frecventează, fără să-i displacă, pe unele de condiție inferioară."[28] Atașatul militar britanic din timpul Primului Război Mondial era de aceeași părere. El a raportat ministerului de externe de la Londra că Ferdinand era popular, dar slab, „cu un singur viciu, care, atunci când este practicat de un cap încoronat, primește aprobarea binevoitoare a celei mai înveterate puritane… o predilecție pentru relații sexuale hazardate".[29]

Retras în casă, înspăimântat de societate, principele moștenitor era, totuși, obiectul atenției multor doamne, numărând-o printre cuceririle sale pe cel puțin una dintre prietenele cele mai apropiate ale soției lui, precum și pe una dintre doamnele ei de onoare. „Fiind un mare gentleman, făcea totul cu foarte multă discreție… În timpul manevrelor militare îi era foarte simplu să aibă relații cu doamne de proastă reputație", spunea un prieten.[30]

În vreme ce convocările militare departe de casă îi puteau asigura un repaus, cele care aveau loc în București erau riscante din punct de vedere social. Fiind un călăreț neîndemânatic, într-o lume în care parada militară însemna putere, orice trecere în revistă a trupelor era un prilej de a se face de râs. În timpul unei asemenea parade, Ferdinand nu a fost capabil să execute o manevră simplă de trap, efectuată fără probleme de ofițerii care-l precedaseră, și a căzut de pe cal în fața tribunelor. Toată lumea bună din București s-a holbat la polițiștii care s-au repezit să țină calul și să-l ajute pe principe să se ridice. Ignorându-și cu răceală nepotul, Carol a continuat trecerea în revistă, în timp ce câțiva observatori au bătut din palme în bătaie de joc. Un membru al aristocrației spunea: „În zilele acelea, lumii nu-i păsa de el și nici nu-l admira."

Incompetența lui Ferdinand în ceea ce privea călăria era completată de stângăcia lui în relațiile sociale. Era atât de timid, încât, chiar devenit rege, îi tremura mâna când își saluta vizitatorii. Adeseori se bâlbâia sau repeta propoziții fără sens — obicei despre care străinii erau avertizați înainte de a-i fi prezentați. Povestea spune că soția de origine americană a unui ministru britanic — o femeie foarte directă —, frustrată de faptul că Ferdinand repeta întruna politețurile rostite de ea, l-a întrerupt în cele din urmă: „Sire, haideți să vorbim serios și să nu mai repetați ce spun eu."[31]

De multe ori, când nu se bâlbâia, era lovit de mutenie. Gheorghe Duca, fiul prim-ministrului, își amintește momentul când se afla în șirul celor primiți la o recepție la palat. Tânăr, musafirul abia intrase în armată și apărea pentru prima oară îmbrăcat în uniformă. În calitate de rege și comandant suprem al armatei, Ferdinand trebuia să-i spună câteva cuvinte băiatului în uniformă: „M-a privit și m-a împins într-o parte și m-a privit din nou, pe urmă a început să se hlizească, s-a întors și m-a împins din nou. Voia să spună ceva, dar nu putea. Și, bineînțeles, eu înțepenisem. Eram caporal, eram un nimeni, eram îmbrăcat în uniformă și n-am îndrăznit să deschid gura… Voia să spună ceva, doar că nu i-a ieșit niciun sunet din gură. M-am gândit «trebuie să-l ajut pe bietul om, dar ce pot spune?» Până când am decis că nu pot spune nimic, hotărât și el că nu poate scoate un sunet, a început să zâmbească, apoi a râs, a dat din cap și a trecut la următorul oaspete. A fost un comportament tipic."[32]

Strălucitoare, Maria era la polul opus — și iată cum apare ea descrisă, în această perioadă a vieții, de prințesa Callimachi, la deschiderea unei acțiuni de binefacere în provincie. Îmbrăcată într-o rochie lungă, simplă, închisă la culoare, cu o pelerină roșu-aprins, aruncată dramatic pe umeri, purta o pălărie neagră cu boruri late, plină de pene, care-i scotea în evidență părul blond și tenul deschis:

„Încadrată de ușa vagonului regal, cu frumusețea ei luminoasă, care dădea viață gării noastre triste, rămâne o imagine de neuitat. Ochii albaștri, minunați, îi scânteiau; obrazul însuflețit îi strălucea… Pur și simplu îți tăia respirația. Frumuseții radiante îi adăuga inteligență, spirit și pasiune."

Prințesa Callimachi o considera superbă pe Maria. „O cunosc de-o viață, i-am fost devotată, cred că-i cea mai frumoasă femeie pe care am văzut-o vreodată; am avut toată admirația pentru ea și, oricare i-ar fi cusururile, de sub pana mea nu va ieși niciodată nici cea mai mică critică. Chiar și defectele, morale sau fizice, s-au dovedit, în final, în avantajul ei… Poporul nu s-a plâns niciodată de aventurile amoroase sau de capriciile ei. Din contră, cred că românii, cu lipsa lor naturală de moralitate, au fost ușurați că nu au o sfântă

drept regină."[33]

Românii, pentru care infidelitatea era un mod de viață**, i-au atribuit principesei lor mult mai multe povești de dragoste decât în realitate, ceea ce i-a creat acesteia o serie de probleme în relațiile cu Waldorf Astor. Waldorf și Pauline trebuiau să sosească în România în vara anului 1903, la puțin timp după nașterea așteptată a celui de-al patrulea copil al Mariei. Dar copilul întârzia să se nască, zilele treceau și data stabilită pentru vizita anuală se apropia. Conștientă de zvonurile care umblau despre ea și Waldorf, Maria i-a scris lui Pauline:

„Sunt groaznic de necăjită și nu știu ce să fac… aș vrea să vă zic să veniți… fie că s-a terminat sau nu! Dar ar fi bine s-o fac? W. are nefericita calitate de a fi «un jeune homme» și, deși între noi, cei care gândim normal, lucrul ăsta e perfect natural și deși știu că ar fi compania cea mai dragă, reconfortantă și liniștitoare chiar de-a doua zi, e posibil ca alții să nu vadă lucrurile în aceeași lumină… Singura concluzie la care pot ajunge e că n-ar fi înțelept ca W. să vină mai devreme de cel puțin opt zile *după* naștere… Știi cât de mult îl iubesc și câtă încredere am în el… dar avem de-a face cu lumea și cu bârfele ei stupide."[34]

În cele din urmă, principesa a născut pe 7 august 1903 un al doilea băiat. Dintre toți copiii ei, acesta semăna cel mai mult cu familia Hohenzollern — avea ochii albaștri ca de lup și nasul acvilin. Maria și Ferdinand l-au numit Nicolae și l-au rugat pe Nicolae al II-lea al Rusiei să-i fie naș, în speranța că l-ar putea influența pe țar în favoarea lui Ducky și a lui Kirill. Dar lucrurile n-au mers. Tragedia a lovit-o pe Ducky în noiembrie, când fetița ei în vârstă de opt ani, fiind în vacanță în Polonia cu marele duce de Hessa și familia regală rusă, s-a îmbolnăvit teribil de rău. Deși doctorii au avertizat-o pe țarină că mama trebuie chemată neîntârziat, telegrama a plecat mult prea târziu. Copilul la Ducky a murit înainte ca ea să ajungă s-o mai vadă.

Pentru Maria, însă, aceștia au fost ani buni. Waldorf și Pauline Astor au umplut golul produs de despărțirea de surori, dar mai ales de nepăsarea lui Ferdinand. Pentru prima dată în cei zece ani de când plecase de acasă, Maria și-a găsit tovarăși în afara familiei, prieteni cu care putea împărtăși singurătatea, dar și entuziasmul pentru cai, pentru decorarea interioarelor și pasiunea ei cea mai recentă — fotografia. Scrisori zburau între România și Anglia, câteodată mai multe în aceeași săptămână, și-n ele erau descrieri amănunțite ale vremii, ale copiilor ei, ale bonelor lor, relatări legate de călătorii și de plictiseala vieții la curte. Mai erau și darurile. Niciun sentiment sau obiect nu se dovedea prea neînsemnat sau, din contră, prea apropiat sufletului, pentru ca Waldorf și Pauline să nu-l înțeleagă.

Niciunul dintre tinerii Astor nu era sănătos. „Sănătate fragilă"[35] era termenul folosit de Maria pentru a descrie boala de inimă a lui Waldorf și depresiile Paulinei. Își făcea griji pentru amândoi, îi cicălea, personal sau prin corespondență, ca să se asigure că se odihnesc suficient. Atunci când Waldorf a plecat într-o călătorie în Statele Unite, Missy i-a trimis valetului lui suficiente scrisori pentru ca Waldorf să primească o misivă pe zi.

Când vizitau România, Maria își ducea prietenii la plimbări călare prin munți, pe caii ei favoriți. Întorși la palat, citeau cu voce tare sau petreceau multe ore pirogravând lemn, pentru a fi transformat în mobilier Art Nouveau. Își imortalizau activitățile în sute de fotografii, în posturi exagerat de romantice, în stilul supraapreciaților prerafaeliți: Waldorf pe un versant de munte abrupt, încadrat de Alpii Transilvani; Missy în dantelă, sprijinindu-se de o piesă de mobilier din încăperile ei baroce, cu un crin în mână; micuțele Elisabeta și Mignon întinse pe niște blănuri, cu bărbiile rezemate pe capetele animalelor — Mignon pe un tigru și Elisabeta pe un urs.

Pe măsură ce Waldorf și Pauline petreceau mai mult timp în România, începeau să înțeleagă și să împărtășească iritarea Mariei legată de soțul ei și de familia lui, de aroganța, lipsa de umor și nepăsarea lor față de cei din jur. Într-o scrisoare cam acidă, Waldorf îl caracteriza pe Ferdinand ca fiind un om „convins că talentele, caracterul și temperamentul lui sunt potrivite numai cu un personaj regal, și nimic mai puțin". Familia lui era descrisă drept „Casa de Hohenzollern, ilustră, de nedestrămat… amatoare de popice și de trabucuri (4 pence bucata de extra-speciale, pentru consum propriu, și șase bucăți la 1 pence, pentru supușii și prietenii de spiță joasă)".[36]

Nu trebuie să ne surprindă că Maria trăia, de la o vizită la alta, îngrijorată de orice i-ar fi putut ține pe frații Astor departe de ea. În scrisorile adresate lor, membrii curții de la București căpătaseră nume fictive, astfel încât să poată scrie mai deschis despre ei. Regele Carol se numea „Dombey", după romanul *Dombey și*

fiul al lui Dickens, un bătrân crud, imposibil de mulțumit, care trăia doar pentru munca și moștenitorul lui. Ferdinand era numit „nepotul lui Dombey". Însingurată și frustrată, principesa s-a dovedit o parteneră de corespondență și o prietenă prea înflăcărată. Chiar într-o epocă plină de sentimentalism, scrisorile ei mustesc de ceea ce un descendent al familiei Astor numea „sentimente puse cu lopata"[37].

Tinerii Astor nu se puteau dedica Mariei la nesfârșit. Amândoi s-au căsătorit în următorii patru ani și au început să-și trăiască propriile vieți. Din motive evidente, căsătoria lui Pauline, care a avut loc prima, nu a tulburat-o pe Maria la fel de mult precum cea a fratelui său. În 1904, tânăra Astor l-a dezamăgit amarnic pe tatăl ei, dornic de ascensiune socială, măritându-se cu un om de rând, căpitanul Herbert Spender-Clay, devenit ulterior membru al parlamentului din partea Partidului Conservator***.

Lui Missy nu i s-a permis să meargă în Anglia la nunta prietenei ei, dar a compensat absența printr-o mulțime de scrisori pline de urări și sfaturi. Într-una dintre ele, adresată lui Spender-Clay, l-a rugat pe viitorul mire să nu fie gelos pe devotamentul ei pentru Pauline, să țină cont că sănătatea ei era relativ șubredă și „să se poarte delicat cu ea, fiindcă pentru o femeie totul e foarte ciudat la început, pentru unele chiar foarte greu. E, într-un fel, copilul meu, de asta ți-o spun", a adăugat Maria, probabil jenată de a fi fost prea directă.[38]

Reacția sa la căsătoria lui Waldorf a fost mai ambiguă.

În 1906, acesta a cunoscut-o pe Nancy Langhorne Shaw, o americancă divorțată, care avea un fiu, și s-a îndrăgostit de ea. Confruntată cu inevitabilul, Maria a reacționat scriindu-i elegant doamnei Shaw: „Este cea mai mare bucurie… să aflu că o asemenea fericire îi este rezervată. Știu că visează la un cămin fericit alături de femeia iubită și sunt sigură c-o va face fericită — pentru că este un om atât de bun, atât de curat sufletește, iar tentațiile și lingușirile n-au reușit să-l strice."[39]

Missy îi dorea cu adevărat fericirea lui Waldorf, dar voia, cu disperare, să fie inclusă în viața lui viitoare. Astfel că, o avalanșă de scrisori a plecat dinspre palatul Cotroceni, pline de amănunte despre singurătatea ei și importanța fraților Astor în viața ei, cu rugăminți insistente ca îndrăgostiții să vină în România în călătoria de nuntă.

Dar s-a lămurit repede că mirele și mireasa nu intenționau să-și petreacă primele zile în compania unei a treia persoane, așa încât a renunțat grațios. „Cât de emoționați trebuie să fiți în preajma nunții", îi scria lui Nancy, cu o lună înainte de eveniment. „Mi-aș dori să fiu acolo, cu voi, dar ar fi mai frumos
să vă primesc aici după aceea — petreceți-vă luna de miere mai întâi, nimeni nu are voie să vi-o strice prin prezența sa."[40]

Când a aflat, însă, că România nu figura în itinerarul lor în viitorul apropiat, și-a pierdut toată reținerea. La o lună după nuntă, îi scria noii doamne Astor: „Mi-am dorit atât de mult să primesc vești de la voi amândoi, pentru că am fost îngrozitor de singură. Într-adevăr, e o mare dezamăgire să aflu că nu veți veni. M-am agățat de speranța vizitei voastre cu toată puterea inimii mele bătrâne și îngrijorate… Știu că, dacă ați fi putut, *ați fi venit* și asta mă mai consolează puțin. Vreau doar să vă spun deschis *de ce* doresc atât de mult să vă văd… o să aveți viața voastră, obiceiuri noi și alți prieteni, iar sărăcuța de mine… va trebui să mă obișnuiesc să merg mai departe cum pot, fără să mai am ce aștepta. Vezi, eram atât de *sigură* în inima mea că mă vei îndrăgi atunci când ne vom cunoaște."[41]

Una dintre temerile Mariei era că Nancy aflase despre reputația ei și că, poate, nu și-ar dori-o ca prietenă. Principesa moștenitoare era recunoscută în Anglia pentru extravaganță și, din pricina reginei Elisabeta, pentru imprudențele sale. „Probabil că ai auzit lumea spunând lucruri urâte despre mine, dar, cum ai trecut și tu prin greutăți, ești conștientă că lumea nu prea lasă o femeie în pace", i-a mai scris lui Nancy.[42]

Există o poveste a familiei Astor, bazată pe relatarea, de o autoritate incontestabilă, a lui Lady Astor însești, care spune că, de-a lungul întregii luni de miere, Waldorf a primit zilnic scrisori de la Maria și, pentru a pune capăt acestui lucru, Nancy l-a amenințat că-l va părăsi. Unul dintre biografii recenți**** ai lui Lady Astor pretinde că scrisorile sunt o scorneală a memoriei ei slăbite de vârstă și că, deși erau mult prea multe note de la Maria, primite în perioada lunii de miere, ele erau de fapt adresate soției lui Waldorf și nu făceau decât să reitereze dorința insistentă a principesei de a o cunoaște.

Numele de pe plic nu are nicio importanță. Judecând după scrisorile care au supraviețuit și în care Waldorf insistă în nenumărate rânduri ca Maria să „nu mai trimită atâtea note"[43], principesa atinsese noi

culmi, exprimându-și autoînfrângerea *atât* față de mire, *cât și* față de mireasă. Demnă de milă în dorința ei de a fi inclusă, Maria trebuia îndepărtată ferm și rapid din viața lor. Dată fiind firea autoritară și deosebit de competitivă a lui Nancy Astor, lovitura a venit doar la câteva luni după nuntă și aproape că a rupt relațiile pentru totdeauna. Waldorf o avertizase pe principesă în repetate rânduri, dar acum a încetat să-i mai scrie. Iar ea a fost înmărmurită. „…Nu e ca și cum ar fi fost iubitul meu (nu fi oripilată de sinceritatea mea)", îi scria lui Pauline, „nu e… ca și cum aș fi încercat să-l prind, l-am iubit simplu și natural, cu tot ce aveam *mai bun* în mine… a fost respirația, aerul și spiritul vieții mele și *știa* lucrul ăsta. Cu toate acestea, în clipa când s-a însurat, a renunțat cu totul la mine, fără milă; de fapt… *știa* ce înseamnă pentru mine să duc, brusc, o viață fără el… Îți amintești tot ce am însemnat unul pentru celălalt, poate mai mult decât știi, pentru că nu i-ai citit toate scrisorile, nu știi cum ne-am împărtășit unul altuia viețile, până în cel mai mic detaliu… Nu te teme, micuță Pauline, am renunțat complet la el, văd că ea îl are în mână… Micul W. care a fost — *acum nu mai este*…".[44]

În ciuda stării ei emoționale, relația nu se sfârșise. Nici adevăratul Waldorf Astor nu dispăruse. Au reluat corespondența la doar câteva luni — ocazional și nu în termeni atât de personali, așa cum se cuvenea având în vedere noul statut al lui Astor. Cu Nancy, principesa făcea schimb de cadouri de sărbători și de impresii în ce privea disconfortul sarcinii. De Crăciunul anului 1906, anul căsătoriei lui Waldorf, a sosit la Cotroceni un dar special, probabil
o ofrandă de pace. O geantă gri pentru automobil, din piele de crocodil, cu mânere din aur masiv a fost darul preferat al Mariei, deși regele le-a oferit, ei și lui Ferdinand, o mașină mare, albastru-închis.

Maria și-a acceptat noul statut de prietenă a familiei cu o resemnare elegantă, dacă nu chiar cu totală grație. I-a făgăduit Paulinei într-o scrisoare: „N-am să încerc să-l țin, nici măcar pentru a-i aminti de vremurile trecute, dar voi menține o corespondență, din timp în timp, ca să nu ne simțim străini atunci când ne revedem."[45] A cunoscut-o pe Nancy de-abia în 1911. Era pregătită s-o iubească pe soția prietenului ei, fără a încerca s-o distrugă; în scurtă vreme a devenit una dintre cele mai mari admiratoare ale lui Nancy Astor.

Dacă respectul era reciproc, iată o întrebare care a rămas deschisă. Nancy era cunoscută pentru limba deosebit de ascuțită, iar Maria era o țintă mult prea ușoară. Oricum, prietenia strânsă cu Pauline și Waldorf, din tinerețea acestora, le oferea o bază pentru încredere pe parcursul întregii vieți. Ori de câte ori principesa — regina României de mai târziu — avea necazuri, apela, din instinct, la cei din familia Astor, prietenii săi din tinerețe, convinsă că va găsi ajutor și sprijin pentru ea însăși și pentru familia ei. Și nu au dezamăgit-o niciodată.

* Este vorba de argintăria produsă în epoca georgiană, perioadă cuprinsă între 1714 și 1837, în timpul domniilor regilor George I, George II, George III și George IV. (*N. trad.*)

** În memoriile sale, prințesa Ana-Maria (Văcărescu) Callimachi spune o poveste care ilustrează atitudinea românilor față de relațiile extramaritale. Este povestea nașterii bunicului ei: „Constantin Văcărescu și-a început cariera politică în calitate de ispravnic al… unei provincii nu departe de București. Într-o seară, târziu, venea acasă de la București… și, pentru a-i face o surpriză plăcută tinerei sale soții, a domolit zgomotele trăsurii de poștă și s-a îndreptat spre ușa de la intrare, pe care a găsit-o închisă, iar în casă era întuneric și liniște. Mirat și curios, a dat ocol clădirii, care avea doar parter — niciun semn de viață. Probabil că Elena se dusese la culcare. Așa că s-a hotărât să se ducă să-i bată în geam. Dar, stai!, printre perdelele trase se filtra o rază de lumină. S-a apropiat încet, nevrând s-o sperie. A privit pe furiș înăuntru și a avut un șoc… soția lui nu era singură…

S-a retras, la fel de încet precum venise, s-a îndreptat spre trăsură și i-a dat ordin vizitiului să plece în mare viteză, să sune din toți clopoțeii și să facă gălăgie cât poate de tare, apoi să dea ocol de trei ori pe străzile principale ale orășelului adormit. O oră mai târziu, când a ajuns din nou în fața ușii, casa era luminată, servitorii își vedeau de treburile lor, iar soția îl aștepta, îmbrăcată în rochie de seară. La câtva timp după aceea i s-a născut un fiu.“ (Callimachi, *Yesterday Was Mine*, vezi bibliogr.). (*N. a.*)

*** William Waldorf Astor nu a apucat ziua când fiica lui Pauline și a lui Herbert a devenit cumnata reginei Angliei, M.S. Regina Elisabeta. (*N. a.*)

**** Christopher Sykes, *Nancy: The Life of Lady Astor*, vezi bibliogr. (*N. a.*)

Note:

1 ANR V, 2422/1900, 29 aprilie 1900, regina Maria către ducesa de Coburg.

2 ANR V, 2424/1900, 26 mai 1900, regina Maria către ducesa de Coburg.

3 ANR V, 2422/1900, 29 aprilie 1900, regina Maria către ducesa de Coburg.

4 RAWC, GEO. V, AA43–107, 26 noiembrie 1901, regina Maria către Regele George al V-lea.

5 ANR V, 2431/1900, 7 iulie 1900, regina Maria către ducesa de Coburg.

6 Elizabeth Longford, *Queen Victoria*, p. 558.

7 ANR V, 2451/1901, nedatat (primăvara, 1901), regina Maria către ducesa de Coburg.

8 SA, 15/28 iulie 1900, regina Maria către principele Leopold.

9 James Pope-Hennessy, *Queen Mary*, pp. 363–364.

10 Muriel Buchanan, *Queen Victoria's Relations*, p. 34.

11 B-L, 27 noiembrie 1903, regina Maria către Pauline Astor.

12 *Martha Bibescu, Some Royalities and a Prime Minister*, p. 160.

13 B-L, 6 noiembrie 1903, regina Maria către Pauline Astor.

14 Alexandru, mare duce al Rusiei, *Always a Grand Duke*, p. 144

15 ANR V, 2460/1901, 11/24 septembrie 1901, regina Maria către ducesa de Coburg.

16 Elizabeth Longford, *Louisa, Lady in Waiting*, p. 98.

17 Maria, *The Story of My Life*, p. 435.

18 Christopher Sykes, *Nancy: The Life of Lady Astor*, p. 103.

19 Virginia Cowles, *The Astors*, p. 148. În biografia *Lady Sackville*, Susan Mary Alsop afirmă că moștenitorii lui Astor neagă că el ar fi făcut această remarcă (Avon Books, p. 187); totuși, în diverse medii, remarca îi este atribuită lui.

20 Terence Elsberry, *Marie of Roumania*, p. 73. Îi sunt recunoscătoare lui Terence Elsberry pentru această relatare referitoare la Maria și Pauline Astor, cât și pentru informația despre relația lui Pauline Astor cu regele Carol. Dl Elsberry i-a luat un interviu lui Pauline Astor (Spender-Clay).

21 Maria, *op. cit.*, pp. 435–438 *passim*.

22 Consuelo Vanderbilt Balsan, *The Glitter and the Gold*, pp. 145–147.

23 Interviu, David Astor.

24 Maria, *op. cit*., pp. 437–462 *passim*.

25 ANR V, 3715/1906, nedatat (iarna/primăvara, 1907), Waldorf Astor către Regina Maria.

26 Martha Bibescu, *Royal Portraits*, pp. 52–53 *passim*.

27 Interviu, Gheorghe Duca.

28 Ana-Maria Callimachi, *Yesterday Was Mine*, p. 63.

29 William Rodney, *Joe Boyle, King of the Klondike*, p. 307.

30 Interviu, Gheorghe Duca.

31 Bibescu, *op. cit*., pp. 49–54.

32 Interviu, Gheorghe Duca.

33 Callimachi, *op. cit*., pp. 64–98 *passim*.

34 B-L, 4 august 1903, regina Maria către Pauline Astor.

35 Maria, *op. cit*., p. 437.

36 ANR V, 3736/F.D. nedatat, Waldorf Astor către Regina Maria.

37 Interviu, Lady Bowes-Lyon.

38 B-L, 5 octombrie 1904, regina Maria către Herbert Spender-Clay.

39 RU (documentele Nancy Astor), 2 februarie 1906, regina Maria către Nancy Astor.

40 RU (documentele Nancy Astor), 8 aprilie 1906, regina Maria către Nancy Astor.

41 RU (documentele Nancy Astor), 2 iunie 1906, regina Maria către Nancy Astor.

42 RU (documentele Nancy Astor), 27 februarie 1906, regina Maria către Nancy Astor.

43 ANR V, 3693/1906, 26 aprilie 1906, Waldorf Astor către regina Maria.

44 B-L, 16 februarie 1907, regina Maria către Pauline Astor.

45 B-L, 12 martie 1907, regina Maria către Pauline Astor.

Capitolul 9

Am fost crescută în spiritul principiilor de fier ale mamei, și anume, că nu trebuie să cedezi la nimic, nici în fața iubirii, a emoțiilor sau a bolii — eu n-am cedat în fața bolii.

— Regina Maria a României

Pe măsură ce Waldorf și Pauline Astor ieșeau din viața Mariei, principesa începea să caute în jur prieteni care să le ia locul. Prin 1906, regele ajunsese să ridice aproape toate restricțiile pe care i le impusese la început Mariei, iar ea folosea orice prilej pentru a pătrunde în societatea românească.

În România, viața unei tinere nemăritate de origine aristocrată era îngrădită de restricții aproape feudale. Căsătoria, pe de altă parte, le aducea libertăți uluitoare tinerelor, care erau, de multe ori, adolescente. Bogate, înconjurate de nenumărați servitori, tinerele doamne din înalta societate erau încurajate nu doar să-și exerseze capacitățile intelectuale, ci și să dea frâu liber pasiunilor. Prostia era păcatul condamnat de societatea românească, și nu infidelitatea. Acest climat social a dat naștere unei clase de tinere ieșite din comun, adeseori excentrice, din care unele s-au adunat în jurul principesei moștenitoare.

În primii ani, cea mai importantă a fost Maruca Cantacuzino, soția primarului Bucureștiului. „Mă bucură mult… o prietenie care a înflorit brusc între mine și doamna Cantacuzino", îi scria surorii ei Sandra la începutul lui 1907. „Mergem împreună cu mașina, chiar și pe zăpadă… Când Nando e plecat la vânătoare, merg uneori la ea după cină, e un lucru care nu se face, dar câteodată, când nu ai niciun fel de libertate, trebuie să-ți dobândești singur una cât de mică… E o schimbare în viața mea, pentru că… mă simțeam foarte lipsită de prieteni."[1]

Maruca se trăgea din Moldova — brunetă, frapantă și tenace. Căsătorită cu fiul cel mare al bogatului șef al Partidului Conservator, era suficient de avută pentru a-și cultiva ciudățeniile. Se temea de lumină și de mulțimi și refuza să meargă în casele altora, dar a devenit celebră pentru petrecerile sale. Acestea erau organizate într-un salon mare, luminat parțial de flăcări domoale, care pluteau la suprafața unor imense vase umplute cu ulei. Gazda își primea musafirii stând pe o canapea joasă, pe care-și petrecea toată seara — nu se ridica nici măcar pentru a întâmpina capetele încoronate; ocazional trimitea câte un bilețel încântător, scris în grabă, vreunui suflet privilegiat. Obișnuiții casei povesteau despre pericolele care îl pândeau pe vreun străin care se aventura în acest sanctuar slab luminat; neavizatul se lovea, invariabil, de câte o mobilă, sau călca în vreun vas cu ulei, ceea ce-i făcea pe apropiați, toți tineri, să izbucnească în râs. „Odată, l-am făcut pe Nando să ia masa aici, lucru nemaiauzit până acum", scria Missy, triumfătoare.[2] Un oaspete obișnuit era George Enescu, a cărui vioară „nu a sunat niciodată mai frumos altfel decât în prezența ei", avea să scrie Maria.[3] Mulți ani mai târziu, după moartea soțului său, Maruca s-a căsătorit cu marele muzician.

O altă membră a cercului regal intim era prințesa Martha Bibescu, pe cale, la vremea aceea, să devină o scriitoare de faimă internațională. Maria a cunoscut-o la prima ei venire în țară, când Martha era doar un copil. „Îmi plăcea s-o am lângă mine", își amintea Maria peste ani. „Adorația pe care mi-o arăta îmi măgulea vanitatea, tânără fiind. Purtam un nume important, eram descendenta a două lungi șiruri de înaintași, din colțurile opuse ale Europei; Martha știa toate astea, poate chiar mai bine decât mine."[4]

Născută într-o familie care a dat numeroși miniștri conservatori, Martha Lahovary s-a măritat, la 16 ani, cu George Bibescu, vlăstar al uneia dintre marile familii domnitoare din Valahia. Un contemporan o descria pe tânăra mireasă drept „izbitor de frumoasă, cu o fire intrigantă, cu glezne urâte, de o mare inteligență și voință, dar cu o educație incompletă". Soacra ei a trimis-o la o vilă izolată, în Carpați, unde tânăra a fost supusă unui regim de citit, scris și bune maniere.

Doi ani mai târziu, prințesa Bibescu a erupt pe scena literară cu prima ei carte, *Les Huit Paradis*, încununată cu premiul Academiei Franceze, când autoarea avea doar 18 ani. Martha a plecat imediat la Paris, unde a fost aclamată în mediile literare franceze. Marcel Proust s-a alăturat unei lungi liste de admiratori, iar Paul Claudel mărturisea că, după părerea lui, doar Colette o întrecea, în materie de stil, în proza franceză. „Saloanele literare franceze ale lumii bune și-au deschis imediat porțile acestei fete, atât de tânără, de uluitoare și de talentată… Prin frumusețea, prin spiritul ei, prin franceza ei impecabilă, prin smaraldele sale enorme etalate în monturi exotice, prin talentul ei, prin citatele iscusit folosite, prin trena de admiratori care o urma, tânăra devenise minunea orașului", mărturisea prințesa Callimachi.[5]

Dar ambiția nestăvilită era marele ei defect, o nevoie inexorabilă de a fi în centrul scenei sociale și politice. După cum spunea o cunoștință de-a ei: „*Trebuia* să se afle la momentul potrivit, cu oamenii potriviți, la locul potrivit… Era în stare să facă orice compromis, doar pentru că voia să se afle de partea potrivită, *indiferent* cine se așezase acolo și indiferent care era acea parte potrivită."[6] Această obsesie a făcut-o, în cele din urmă, să aibă o legătură cu fiul cel mare al kaizerului, Wilhelm, principele moștenitor al Prusiei, și, odată implicată, să aprecieze greșit rezultatul Primului Război Mondial. Tot ambiția a condus-o și către o legătură cu Ferdinand, după urcarea lui pe tron. Dar în zilele ascensiunii principesei Maria, Martha Bibescu i-a fost una dintre prietenele cele mai pline de viață.

Și totuși, nici Maruca, nici Martha nu au putut-o înlocui pe Ducky. În ciuda diferențelor de temperament dintre ele, Maria a avut pentru sora ei un atașament cu totul special, care a durat toată viața. Aveau aceeași educație și aceleași preocupări. Le plăceau pictura și decorațiunile interioare. Când Maria s-a hotărât să înceapă decorarea palatului Cotroceni, Ducky a venit la București s-o ajute la transpunerea viziunii ei exotice.

Cea dintâi aventură în domeniul decorațiunilor interioare a dat tonul unui lung șir de încercări, în toate casele în care a locuit. Oricare ar fi fost preferința ei la momentul respectiv — stilul bizantin, renascentist sau Art Nouveau —, casele ei au avut întotdeauna un aer teatral. Tavane cu panouri ornamentale, pereți bogat împodobiți, frize pictate — erau doar elementele cadru ale unei încăperi pline de mobilă sculptată și aurită, cu piei de animale pe jos, perne de mătase, rame de argint, obiecte de jad. Peste tot erau cantități uriașe de flori — cel puțin unul sau două vase pe fiecare masă și altele pe jos.

Inițial, palatul Cotroceni a fost o mănăstire, construită în secolul al XVII-lea, pe care principele Cuza a transformat-o în reședința sa de vară. Clădirea, desfășurată pe trei niveluri, era situată în afara orașului, pe un deal, în mijlocul unui parc împădurit. Fusese construită pe fundația chiliilor, pe cele trei laturi ale curții interioare. În curte, printre copaci bătrâni, se înălța biserica — un mic sanctuar plin cu icoane strălucitoare, lămpi de aur și de argint și picturi vechi, reprezentând sfinți asceți.

Și pentru că tocmai descoperise minunile Bizanțului, principesa moștenitoare a început, cu o serie de cheltuieli serioase, să le reproducă în apartamentele personale. Regina Elisabeta a reacționat la modificările aduse de succesoarea sa făcând pe victima. „Eu mai am încă aceleași lucruri vechi, chiar și mobilier de pe vremea lui Cuza!" s-a plâns ea unei prietene. „În loc s-o admire pe principesă pentru invențiile ei, ar trebui să mă laude pe mine pentru că am păstrat atâta vreme lucrurile astea vechi… Gustul meu e aproape la fel de rafinat ca al principesei! Nu ideile îmi lipsesc! Dar de când am încetat să mai fiu mamă, n-am mai îndrăznit să cer nimic pentru mine."

Carmen Sylva îi invidia salonul, recent decorat, unde principesa a început să dea petreceri. „E o combinație între un templu indian și un basm, atât de plăcut… uimitor de frumos și atât de original", spunea regina.[7] Prințesa Callimachi avea însă altă părere — noua încăpere îi amintea de o „combinație între o biserică și o baie turcească".

Salonul turcoaz n-avea cum să-i lase indiferenți pe vizitatori. Pereții plini de culoare erau aproape ascunși de cascade de panglici și de tufe de trandafiri, sculptate în lemn și apoi aurite. În mijlocul încăperii se afla o statuie de bronz reprezentând o fată care ținea în mână o cruce puternic luminată. Husele de pe mobilă erau

brodate cu motive asemănătoare penelor de păun, totul fiind lucrat de mâna principesei. Candelabre de bronz atârnau din tavanul boltit, iar pe podeaua din ceramică verde erau împrăștiate vase imense cu flori și plante exotice. „Când treceai pragul, ezitai între oroare și râs", spunea prințesa Callimachi, „după care te hotărai să te concentrezi asupra gazdei, frumoasă în mătăsurile înflorate și aurite, sau în voalurile vaporoase, cu bijuterii barbare și grele, create pentru a se armoniza cu interiorul, ceea ce i se potrivea de minune."[8]

„Mult iubitul dormitor biserică"[9] era decorat în argint, iar tavanul său de catedrală era ornat cu ramuri de copaci. Lemnăria, vopsită în culoarea fildeșului, fusese imaginată chiar de Maria și de Ducky. Pe jos erau căldări de argint, pline cu crini; lămpi vechi, de argint, atârnau deasupra mobilierului masiv, decorat cu frunze de argint. Patul Mariei era o sofa joasă, pusă pe o platformă, având tăblia în forma unei cruci grecești; era plasat sub un baldachin și era acoperit cu o cuvertură țesută în argintiu, auriu și purpuriu. În fața patului se afla un șemineu, iar pe el era un tablou cu anemone albe, pictat de Ducky și luminat indirect. Sub tablou era o mică inscripție — „Cândva, era mereu primăvară în inima mea".

În octombrie 1905, la patru ani după divorț, Ducky și Kirill au sfidat hotărârea țarului și s-au căsătorit în secret în capela particulară a ducesei de Coburg. Deoarece mulți ruși îl considerau pe Kirill viitorul lor țar, cuplul a așteptat nașterea unicului fiu al lui Nicolae și al Alexandrei, în 1904*, înainte de a se căsători. Pericolul de moarte prin care trecuse Kirill în timpul războiului ruso-japonez i-a făcut să se hotărască. Pentru că nu au găsit niciun preot rus dispus să încalce porunca țarului, serviciul religios a fost săvârșit de confesorul ducesei. Maria nu a fost de față.

Deși „foarte mulțumită că s-a produs", principesa moștenitoare a României avea încă îndoieli în privința acestei căsătorii. „Nu prea știu la ce fel de fericire va duce", s-a confesat ea Paulinei (Astor) Spender-Clay.[10] Teama îi era justificată. Presat de țarină, Nicolae al II-lea l-a șters pe Kirill de pe lista alocațiilor imperiale, l-a deposedat de toate titlurile și decorațiile și i-a retras toate privilegiile. Kirill, care a plecat imediat în Rusia ca să-și anunțe căsătoria și să-i ceară iertare țarului, a primit un răgaz de 48 de ore pentru a părăsi țara.

Viața în exil nu a fost grea pentru tânărul cuplu, deoarece atât părinții lui, cât și mama ei i-au sprijinit. Deși aveau un apartament la Paris, Ducky și Kirill își petreceau verile la Tegernsee, noua reședință de lângă München a ducesei de Coburg, și iernile la Château Fabron, la Nisa. Kirill și-a dedicat toată energia golfului, pe care, după spusele soacrei sale, l-a tratat „cu seriozitatea cu care alții ar trata ședințele Parlamentului".[11]

În vara anului 1906, Ducky și Kirill au ieșit din umbra discreției, pentru a fi prezenți, prima oară, la o ceremonie publică — Expoziția Națională de la București. În timpul expoziției erau la modă dineurile în pavilioane festive, decorate cu steaguri și luminate cu lampioane chinezești, cu vedere spre lacul plin de luminițe plutitoare. În fiecare seară, timp de o săptămână, principele și principesa, însoțiți de marele duce și de ducesa Kirill, înconjurați de nume marcante ale aristocrației, au venit să bea șampanie, să mănânce caviar, să danseze pe muzica țiganilor și să admire focurile de artificii.

Expoziția Națională din 1906 a fost organizată pentru a marca primii 40 de ani de domnie ai regelui Carol I. „Nu era o aniversare care să fie sărbătorită în mod normal", remarca prințesa Callimachi, explicând că scopul expoziției era de a prezenta economia românească în plin progres. Existau anumite motive de mândrie națională. În anii scurși din 1866, România dobândise cel puțin aparențele civilizației occidentale.

Petrolul era extras în cantități considerabile. Aproape 3 200 de kilometri de cale ferată brăzdau țara. Porțile de Fier — zona pe unde Dunărea intră în țară — au fost amenajate pentru navigația fluvială. La Cernavodă se construise un pod peste Dunăre, care lega astfel Constanța, port la Marea Neagră, de restul țării și deschidea drumul spre ținuturile aride ale Dobrogei, nefolosite încă. Trezoreria țării, secătuită la un moment dat, avea acum suficient credit pentru a se putea împrumuta de la finanțatorii europeni cu o dobândă de 4%. România, aflată pe drumul dintre Berlin și Constantinopol, devenise „Belgia Europei de Sud-Est".

Dacă aceasta ar fi fost toată povestea, probabil că erau multe motive pentru a sărbători. Dar 80% din populație își câștiga pâinea muncind pământul, în timp ce jumătate din terenuri erau în mâinile câtorva familii boierești foarte bogate. Iar acești proprietari de pământ îi subjugau pe țărani prin simplul fapt că le măreau constant dările, obligându-i apoi să împrumute bani cu dobânzi mari, plătibile în muncă grea. Nici țăranul proprietar de pământ n-o ducea mult mai bine, pentru că necunoașterea metodelor moderne de

cultivare a terenurilor și sănătatea șubredă, datorată malnutriției, îl împiedicau să-și folosească proprietatea în propriul avantaj.

Regele Carol și regina Elisabeta și-au făcut apariția la expoziția organizată în onoarea lor doar o dată, în ziua deschiderii; atunci, conform prințesei Callimachi, „corect și țeapăn, regele palid și bărbos și-a citit discursul inaugural într-o română perfect formulată, dar total neinteligibilă din cauza puternicului său accent german". Regele și regina nu erau populari, după cum spune prințesa Callimachi. „Erau o pereche afișând o moralitate deosebită, serioasă și impasibilă, care câștigase respectul poporului și, poate, admirația lui, dar nu și dragostea necondiționată, veselă — care era rezervată în totalitate cuplului tânăr, principelui moștenitor și frumoasei lui soții."[12]

Principesa avea acum puțin peste 30 de ani, iar principele puțin peste 40 și erau căsătoriți de aproape 14 ani. Pe la 20 de ani, Maria i se plângea mamei sale: „Nu-mi iubesc soțul."[13] Acum, la 31 de ani, era resemnată. „Cel puțin, Nando și cu mine suntem foarte buni prieteni acum și sper să putem să ne împăcăm bine în ciuda a ceea ce ne lipsește", i-a scris ducesei.[14] Din fericire pentru amândoi, principele a fost numit inspector general al cavaleriei, ceea ce i-a creat o obligație precisă. Petrecea mai mult timp departe de casă, inspectând trupele și mergând la partide de vânătoare. Sportul său preferat era vânătoarea, în special cea de lupi și de urși. Din când în când îl însoțea și Maria, dar, după cum îi scria surorii ei Sandra din micuța lui cabană de vânătoare de lângă București, „categoric nu există companie mai plictisitoare decât Nando!"[15]

Mai mult, când erau împreună, se pare că Ferdinand își dojenea constant soția, adunând reproșuri pe care i le servea laolaltă. „Cunoaștem anumite persoane și e mai bine să nu fac unele lucruri, pe care acestea le-ar putea folosi împotriva mea în viitor"[16], îi scria Maria Paulinei Spender-Clay, sâcâită că principele nu-i îngăduise să plece într-un weekend cu prietenii la țară, din cauza decesului iminent al unui prieten al familiei Hohenzollern.

Rigid în materie de uzanțe, Ferdinand încă își venera unchiul și trăia cu groaza că Maria, sau altcineva din palat, ar putea face vreun pas greșit. Trecuseră mai bine de șase luni de la moartea tatălui său, în 1905, și principele tot nu le permitea domnilor din suita de la curte să meargă la teatru. Nu se descurca nici când trebuia să le dea instrucțiuni simple, ca atunci când trebuia să ordone să i se aducă trăsura, dar se înfuria dacă Maria o făcea în locul lui. Subjugat de convenții și înfuriat de propria neputință de a lua decizii, își descărca toate frustrările asupra soției sale. Faptul că n-o putea controla îi sporea agitația. Relația trebuie să fi fost greu de suportat pentru amândoi.

Cu toate astea, principesa își crease o rutină proprie pentru a supraviețui în Balcani. Iernile erau cele mai dificile. Vremea era aspră, zilele scurte și adeseori mohorâte. Musafirii din vestul Europei se avântau rar pe lungul drum spre România, preferând să se alăture exodului regal de pe Riviera Franceză. În ciuda gerului, Maria călărea zilnic, consumându-și energia, care părea infinită, în preajma cailor ei preferați. Într-una din zile, fiind atacată de câini sălbatici, a tratat pericolul cu multă nepăsare: „…Când călărești mult, trebuie să iei în calcul și posibilitatea câtorva accidente, pentru că, la urma urmei, calul nu e fotoliu."[17]

Atunci când nu galopa în munți, sau când nu-și învăța copiii să călărească, sau când nu-și vizita regimentul scos la manevre, principesa se ocupa de școlile, teatrele și instituțiile caritabile pe care le patrona — planifica prezentări și acțiuni de binefacere, aranja expoziții, asociindu-și numele și efortul cu proiectele meritorii. În iarna dintre 1906 și 1907 a prezidat șase evenimente de binefacere. Cu toate că nu-i plăcea să organizeze baluri iarna, „din cauza bieților vizitii și a cailor"**, începuse să dea ceaiuri la palat, pentru a-i cunoaște pe cât mai mulți dintre viitorii ei supuși.[18] „Nici măcar nu-ți poți imagina *cum*, în ciuda tuturor greșelilor mele și a așa-zisei frivolități, *toată* țara contează pe mine și mă consideră forța viitorului ei!" îi scria mamei sale.[19]

Ducesa era greu de impresionat. Conștient sau inconștient, o pedepsea pe Maria pentru că era sănătoasă, pentru firea ei veselă și pentru eforturile de a trece triumfător peste greutățile vieții. În scrisorile trimise de la Sankt-Petersburg, Coburg sau Nisa, mama ei îi spunea că este „o dezamăgire" și-i scria că „varsă lacrimi de umilință" din cauza a ceea ce numea egoismul lui Missy și dorința ei de distracție.[20] Trecerea lui Ducky la ortodoxism, la începutul lui 1907, îi oferea un alt motiv de atac: „Am sperat atât de mult că vei deveni și tu ortodoxă, mai ales de dragul copiilor! Dar nu, e mai bine așa, pentru că lucrurile trebuie luate în serios și viața ta nu-i așa", i-a scris ducesa.[21]

Deși ducesa refuza să accepte maturizarea Mariei, principesa câștiga respect dintr-o direcție neașteptată. În toamna lui 1906, regele Carol s-a îmbolnăvit și a trebuit să stea la pat mai multe săptămâni. Deteriorarea stării lui de sănătate a determinat o îmbunătățire a relațiilor cu Missy. Ea îl vizita în fiecare zi, de obicei la vremea ceaiului; se așeza la piciorul patului cu lucrul de mână și-l asculta perorând despre politică. Pe măsură ce începea s-o cunoască mai bine, îi creștea respectul pentru inteligența ei nativă și, încet-încet, au început să țină unul la celălalt. Legătura dintre ei a devenit și mai puternică în timpul crizei politice de dinaintea Primului Război Mondial.

La mijlocul lui martie 1907 a izbucnit o răscoală a țăranilor, care a condus la o schimbare și mai importantă în viața principesei. Revolta a început ca un pogrom obișnuit, de prea mică importanță pentru aristocrație și pentru familia regală. Aristocrații români ignoraseră până atunci toate semnele de nemulțumire, printre care și răscoala țăranilor ruși, înăbușită cu doi ani înainte. Feudal încă în concepții, boierul era preocupat de relațiile amoroase și de politica locală, indiferent la privațiunile pe care le îndurau cei care, cu viețile lor, plăteau pentru luxul lui. Nici Casa Regală nu era departe. Maria pretindea că regele nu a putut fi aproape de popor doar din cauza bolii. „Toată lumea părea satisfăcută și mulțumită, fusese o recoltă minunată, toți erau bogați și o duceau bine… Categoric e vorba de influența socialistă, dar e clar că țăranii o duc rău și că mai sunt multe de făcut pentru ei", îi scria Maria unei prietene.

Țăranii au trecut rapid de la arderea și prădarea locuințelor evreilor, care erau intermediarii boierilor, la cele ale arendașilor și ale moșierilor absenți.

În câteva zile au distrus sate întregi, au dat foc conacelor și recoltelor din hambare. Țăranul român nu era însetat de sânge, cel puțin nu de sângele boierilor, dar erau unii proprietari de pământ pe care țăranii îi urau de multă vreme și care au fost uciși cu cruzime.

Pe măsură ce revolta se întindea și austriecii își comasau trupele la granița Transilvaniei, regele Carol a intrat în acțiune. Cu toate că a emis o proclamație care promitea reforma agrară conform cu practicile monarhice ale vremii, acțiunile lui numai reconciliatorii nu au fost. Regele a mobilizat 120 000 de soldați, cu ordin să tragă fără milă; s-a declarat stare de asediu la București și orașul a fost închis. În numai trei zile au fost uciși, conform relatărilor, peste 10 000 de țărani. Sate întregi au fost șterse de pe fața pământului, iar cei suspectați că simpatizează cu țăranii erau trimiși în judecată. Nimeni nu va ști cu certitudine cum a fost înăbușită răscoala, pentru că toate dosarele relevante au fost ridicate de la Ministerul de Război și de la Interne. În mod cu totul ironic, Maria le-a comunicat prietenilor britanici că „singura consolare a fost că nu s-a spus niciun cuvânt împotriva familiei regale, din contră, ne consideră unicul lor ajutor".

Odată răscoala înfrântă, Partidul Liberal a preluat problema agrară, în principal pentru valoarea ei politică. Sub conducerea noului ministru de Interne, Ion I.C. Brătianu, liberalii au aprobat legi care să permită transferul de pământuri de la boieri către țărani. Deoarece aplicarea legii depindea chiar de însișiproprietarii funciari, câștigul țăranilor a fost de un minimum previzibil.

Răscoala din 1907 a avut repercusiuni asupra prestigiului României în străinătate. Maria spunea că a fost o „cumplită umilință pentru rege"[22], dar pentru ea lunile martie și aprilie din 1907 au fost o perioadă de descoperiri: „Am mai multe motive să-mi amintesc acea primăvară… atunci când mi s-au deschis ochii asupra unor adevăruri și când am început să pătrund mai adânc în interesele țării mele. Am înțeles multe lucruri pe care nu le pătrunsesem sau le trecusem cu vederea, din cauza neștiinței sau a lipsei de percepție; orizonturile mi s-au lărgit, am venit în contact cu oameni interesanți… Zilele de acută singurătate luaseră sfârșit."[23]

Trezirea s-a datorat prințului Barbu Știrbey.

În perioada cea mai dificilă a răscoalei țărănești, mulți boieri, neliniștiți, și-au trimis soțiile și copiii în stațiunile de munte, departe de București. Printre ei se număra și principesa Maria, dusă împreună cu cei patru copii la Sinaia. În acea perioadă a anului era foarte puțină lume la Sinaia. Acolo se afla și Martha Bibescu, prietena Mariei, a cărei reședință, în stil rustic englezesc, se afla în apropiere, la Posada. Maria și-a petrecut cinci zile în acea clădire de piatră cenușie. Printre oaspeții casei se afla și Nadejda Știrbey, căsătorită cu prințul Barbu Știrbey. Era o diferență mare între Nadejda și multe românce din clasa ei — prințesa Știrbey semăna foarte mult cu femeile din generația ei, dar din alte locuri ale Europei; era mulțumită de casa ei, de

servitori și de activitățile curente — pictură, broderie, grădinărit — lăsate de zeii vieții domestice.

O a treia musafiră era Ioana Văcărescu, a cărei fiică vitregă, prințesa Callimachi, avea să spună mai târziu povestea iubirii care s-a născut între principesa moștenitoare și prințul Barbu Știrbey.

„Și cum anturajul masculin era supărător de absent, soții care veneau în vizită erau, fără îndoială, bine primiți; în primul rând, un exemplar masculin atât de atrăgător precum Barbu Știrbey… Probabil că Știrbey era deosebit de îngrijorat de starea proprietăților sale și a afacerilor industriale de dată recentă, serios vătămate de răsculați, astfel că încântătoarea compasiune de care a dat dovadă Maria i-a mai îmbunătățit starea de spirit. A devenit repede vizibil faptul că atracția dintre ei a mers ceva mai departe. Dar, pentru că Știrbey avea reputația de soț devotat și de familist iubitor, a durat multă vreme până ce opinia publică a observat că era vorba de o dragoste care înflorea. Oricum, sentimentele și atașamentul lui au devenit în scurt timp atât de evidente, încât, fără îndoială că apropiații și-au dat seama. Cu capul în nori, soția lui habar n-avea, din fericire."

Barbu Știrbey se trăgea dintr-una dintre marile familii domnitoare ale României. Bunicul lui, prinț din familia Bibescu, a domnit în Țara Românească înainte de venirea Hohenzollernilor. Cu doi ani mai mare decât principesa, Știrbey își făcuse studiile la Paris, ca majoritatea aristocraților români — studiase dreptul la Sorbona.

Era înalt și suplu, avea o ținută impozantă, deși comportamentul lui era, în mod înșelător, unul discret. Era o persoană misterioasă, evazivă, se spunea despre el că era inaccesibil flirturilor. Cu toate acestea, doamnele Bucureștiului vorbeau despre farmecul lui și despre „straniul hipnotism" al ochilor săi căprui-închis.[24] Ar fi putut alege absolut orice femeie, dar s-a hotărât să se căsătorească la 22 de ani cu verișoara lui, Nadejda Bibescu, o fată nu din cale-afară de frumoasă. La moartea tatălui său, nu la mult timp după nuntă, Barbu a moștenit domeniul de la Buftea, cam la o oră distanță de București. Cinci ani mai târziu a obținut un loc în parlament, dar preocuparea lui pentru reforma agrară nu a fost deloc pe placul colegilor conservatori, motiv pentru care s-a retras din viața politică. Iar de atunci încolo s-a concentrat pe construirea unui imperiu financiar.

Și-a transformat ferma gigantică într-un conglomerat agricol foarte profitabil — cultiva, procesa și transporta producția livezilor și a câmpurilor sale pe o cale ferată particulară spre magazinele proprii din oraș. Numele lui a devenit sinonim cu excelența; cel mai bun vin românesc era cunoscut, simplu, sub numele de „Știrbey". Și-a canalizat profiturile spre investițiile financiare și domeniul bancar și a devenit astfel unul dintre cei mai bogați și mai influenți oameni din partea aceasta de lume.

Seducător pentru femei, acasă, Barbu Știrbey era tatăl adorat, tânărul patriarh care se enerva doar atunci când vreuna dintre cele patru fete întârzia după ce suna gongul de cină. Contemporanii erau impresionați de atitudinea lui tăcută, rezervată, dar mai ales de darul lui de a vorbi direct și convingător. „Nu am întâlnit vreun bărbat care să spună atât de puține cuvinte, într-o țară cu oameni care vorbesc atât de repede"; „într-o societate preocupată într-atât de aparențe, nu am cunoscut un om de o asemenea modestie", își amintea un contemporan.[25]

Principesa nu mai întâlnise un bărbat precum Știrbey. Spre deosebire de principele moștenitor, nu avea niciun fel de pretenții pedante și nici ifose de superioritate. O ființă în largul său în societate, Știrbey era tăcut și calm pentru că avea încredere în el. Mai important, însă, pentru Maria, nu avea niciun drept asupra ei.

Deși, în timpul ședерii lor la Posada, prințul român a lăsat-o pe principesă să înțeleagă foarte clar că se simțea atras de ea, a durat ceva timp până ce Missy i-a întors afecțiunea. Știrbey era obișnuit cu femeile din jurul său, care nu stăteau prea mult pe gânduri când era vorba de o legătură întâmplătoare. Pentru că-și învățase lecția cu Waldorf Astor, Maria nu era o cucerire ușoară. Barbu i-a cerut ceea ce Waldorf nu-i ceruse, și anume o relație de adulți, oferindu-i în schimb devotament total.

Probabil că Maria i-a arătat ceva mai mult decât politețe, pentru că în mai, în timpul unei partidele de vânătoare la care venise și Nando, i-a scris Sandrei că vremea minunată a făcut-o „să-i fie dor de compania unor oameni veseli, cu care să poată împărți toate cele, dar, vai, nu mi-e dat așa ceva în țara asta, în clipa în care îmi place cineva, apar gelozii… și *sie werden weggebissen* (și ei sunt îndepărtați!)"[26].

Cu toate acestea, principesa a început să facă vizite frecvente la Buftea. Călăreț desăvârșit, Știrbey o

conducea în lungi plimbări prin pădurile străpunse de razele de soare din jurul domeniului său. Pentru a-i face plăcere, a pus să se taie poteci pentru călărie prin pădurea de stejari falnici. Ori de câte ori îndatoririle îi țineau departe, Știrbey îi scria scrisori fermecătoare, omagii aduse frumuseții ei — iar bucuria i se citea printre rândurile pline de formalități de curte.

Maria a fost marea iubire a lui Barbu Știrbey. „Vorba îi era scurtă și la obiect", avea să scrie ea, peste ani, în *Regine încoronate*, unde descria un bărbat al cărui model era prințul Știrbey; „și nimeni n-a ghicit vreodată ce pasiuni ardeau sub mândria lui neînduplecată".[27]

* În calitatea sa de prim născut al marelui duce, Kirill era pe o poziție foarte avansată pe linia de succesiune la tron; fiind însă căsătorit cu verișoara lui divorțată, nu mai era eligibil. (*N. a.*)

** Grija principesei moștenitoare pentru confortul servitorilor nu era un lucru obișnuit în rândul capetelor încoronate din vremea aceea. Când s-a mutat la Cotroceni, ducesa a sfătuit-o să se asigure că slujitoarele stăteau câte două în cameră, ca să nu se răsfețe. La curtea kaizerului, exista o singură toaletă, fără aerisire, la fiecare douăzeci și șase de servitori. (*N. a.*)

Note:

1 H-L, 6 februarie 1907, regina Maria către principesa Alexandra.

2 H-L, 25 februarie 1907, regina Maria către principesa Alexandra.

3 Anna-Maria Callimachi, *Yesterday Was Mine*, p. 127.

4 Maria, *The Story of My Life*, p. 444.

5 Callimachi, op. cit., pp 99–101.

6 Interviu, Gheorghe Duca.

7 Elizabeth Burgoyne, *Carmen Sylva*, pp. 211–212 *passim.*

8 Callimachi, *op. cit.*, p. 124.

9 H-L, 9 ianuarie 1907, regina Maria către principesa Alexandra.

10 B-L, 13 octombrie 1905, regina Maria către Pauline Astor.

11 ANR V, 2039/1907, 10 martie 1907, ducesa de Coburg către regina Maria.

12 Callimachi, *op. cit.*, pp. 122–124.

13 ANR V, 2487/1902, 18/31 septembrie 1902, regina Maria către ducesa de Coburg.

14 ANR V, 2592/1906, 18 martie 1906, regina Maria către ducesa de Coburg.

15 H-L, 10 mai 1907, regina Maria către principesa Alexandra.

16 B-L, 27 septembrie 1907, regina Maria către Pauline Astor.

17 ANR V, 2534/1904, 11/24 aprilie 1904, regina Maria către ducesa de Coburg.

18 ANR V, 2609/1907, 26 ianuarie 1907, regina Maria către ducesa de Coburg.

19 ANR V, 2611/1907, 11 februarie1907, regina Maria către ducesa de Coburg.

20 ANR V, 2482/1902, 30 iulie 1902, regina Maria către ducesa de Coburg.

21 ANR V, 2038/1907, 2 februarie 1907, ducesa de Coburg către regina Maria.

22 B-L, 12 aprilie 1907 (incompletă), regina Maria către Pauline Astor.

23 Maria, *op. cit.,* pp. 530–531.

24 Callimachi, *op. cit*., pp. 138–139 *passim*.

25 Interviu, Gheorghe Duca.

26 H-L, 10 mai 1907, regina Maria către principesa Alexandra.

27 Maria, regina României, *Crowned Queens*, p. 18.

Capitolul 10

…Mamele care se pregătesc să devină regine… au atâtea mii de lucruri de făcut, încât nu pot veghea mereu asupra celor aflați sub protecția lor.

— Prințesa Martha Bibescu

Principele Carol avea 13 ani când mama sa și prințul Știrbey s-au îndrăgostit. Au fost inventate povești despre confruntări violente dintre adolescent și aristocratul român, pentru a justifica dușmănia născută între ei. Dar toate acestea nu sunt adevărate. Dacă, într-adevăr, la o vârstă atât de fragedă, tânărul Carol avea resentimente față de Știrbey, acestea nu erau decât o manifestare a iubirii de tip oedipian față de mama lui și, totodată, o recunoaștere a faptului că Știrbey era unul dintre puținii oameni pe care tânărul moștenitor al tronului nu-i putea juca pe degete.

Maria își adora copiii, dar era un părinte ineficient. Nu era în stare să-i disciplineze și se mândrea cu faptul că apartamentul copiilor era un loc vesel, netulburat de cuvinte aspre. „Detestam orice fel de tiranie sau constrângere și aveam o aversiune greu de învins față de certuri… Mărturisesc că multe dintre nereușitele sau chiar dezastrele din viața mea pot fi puse pe seama incapacității mele fundamentale de a certa sau a critica", a recunoscut ea. În ciuda imensei sale iubiri pentru Carol, Maria ar fi fost prima gata să admită că adolescentul era cel mai mare dintre dezastre. Dar în cazul de față vina nu era în întregime a ei.

Problemele lui Carol au început în ziua în care s-a născut. Primul copil și moștenitor al tronului a fost răsfățat de toată lumea, de la rege și regină până la servitorii care aveau grijă de el. Tatăl lui era un om slab, unchiul, un tiran. De la o vârstă fragedă micuțului Carol i s-a dat a înțelege că orice ordin îi va fi îndeplinit.

Un copil inteligent, cititor asiduu și cu o memorie deosebită, Carol era dăruit și cu o imensă curiozitate nativă, care s-a transformat în scurtă vreme în pedanterie disprețuitoare. „Avea un interes neobișnuit pentru tot ce avea legătură cu regulamente, legi, interdicții și restricții…" scria mama lui, „lucru care se explica, probabil, prin faptul că-și petrecea mult timp în preajma Unchiului, a cărui specialitate era instrucția."[1] Tânărul Carol a făcut o pasiune pentru tot ce era legat de militărie, în special pentru uniforme și disciplină. A inventat o serie de reguli cu care-și tiraniza frații mai mici — erau jocuri care o enervau, dar o și amuzau pe mama lui, care considera că tenacitatea lui era mult mai masculină decât pasivitatea tatălui. Martha Bibescu, o prezență frecventă la reședința regală, spunea că fiul cel mare al Mariei era „absolut convins că știe totul și că le este superior tuturor"[2].

Regele și regina au avut grijă să-l ia pe Carol din mâna părinților cât au putut de devreme, aducând la palat persoane pe care le considerau a fi înlocuitori siguri. Acești preceptori nu erau, cum s-ar putea crede, având în vedere nepotrivirea lor, aleși la întâmplare. Ca orice lucru făcut de regele Carol, profesorii moștenitorilor erau aleși în urma unor cercetări minuțioase, consultări intense și recomandări detaliate. Alegerea unui profesor de germană a fost considerată atât de importantă, încât Carol a trăit ani buni fără a învăța limba preaiubită a tatălui și a unchiului său, fiindcă nu a fost găsită persoana potrivită pentru a-l instrui.

La cinci ani, Carol a fost dat în grija lui miss Winter, iar la șase a venit rândul insipidei miss Ffoliet. Oricât de bine intenționată a fost, miss Ffoliet nu i-a prea fost de mare ajutor principesei în încercarea de a restabili

respectul fiului față de autoritatea părinților, subminată de predecesoarea ei. Atunci când se supăra, micul Carol „făcea crize de furie și de mânie".[3] Mariei îi era clar că fiul ei avea nevoie de o autoritate masculină. După o căutare îndelungată, regele a numit un alt preceptor. Domnul Mohrlen era un elvețian homosexual, morocănos, devotat botanicii, Bibliei și idealurilor republicane ale țării sale.

Membrii claselor conducătoare au importat intelectuali elvețieni pentru educația copiilor încă din timpul domniei Ecaterinei cea Mare, străbunica Mariei. Obiectivul era acela de a aplica o spoială liberală peste sentimentul puternic al datoriei față de tron. Mohrlen a eșuat în ambele direcții. Dacă ar fi fost o persoană cu convingeri clare, ar fi putut educa un principe luminat, ancorat în realitățile democratice ale vremurilor sale; dacă ar fi fost o persoană de o forță emoțională deosebită, l-ar fi putut învăța autocontrolul. Dar Mohrlen nu era nici una, nici alta. Nu i-a transmis tânărului principe niciun fel de precepte politice care să-l ajute când ar fi devenit rege. Mai rău, s-a îndrăgostit de el, i-a permis să facă doar ce voia și, în dorința de a-și păstra obiectul iubirii, l-a îndepărtat pe Carol de familie. Împreună, și fără altă supraveghere, profesorul și elevul făceau lungi expediții botanice, în timpul cărora melancolicul preceptor îi transmitea viitorului rege complexul persecuției, de care el însuși era foarte marcat. Carol a învățat de la Mohrlen lecția facilă a autocompătimirii.

La început, Maria a observat doar figura aspră a lui Mohrlen și lipsa lui de energie. Deși spunea în glumă despre fiul ei și despre preceptorul său că se poartă ca „două fete bătrâne"[4], a recunoscut că elvețianul era un excelent lingvist și un ins „profund moral, un lucru foarte bun pentru meleagurile astea"[5]. A durat ceva până au realizat, ea sau Ferdinand, că Mohrlen avea o influență proastă asupra băiatului și că-i „împuia mintea cu gânduri tulburătoare, mai ales în legătură cu ceea ce trebuie să însemne un principe și un oștean".

În 1909, când Carol avea 16 ani, Maria și Ferdinand au încercat, fără succes, să-l concedieze pe Mohrlen. Regele, care-l selectase cu o scrupulozitate germană, nu-și putea recunoaște greșeala. În prezența Maiestății Sale, Mohrlen era „umil și modest", iar regele a confundat un om laș cu unul inofensiv. Fiind predispusă la judecăți pripite, regina Elisabeta l-a sprijinit pe Mohrlen până la capăt și a declarat răspicat că „cineva care cunoaște Biblia atât de bine trebuie să fie un om bun și sfânt".

În cele din urmă, cei doi doctori ai curții au venit în ajutorul părinților și au insistat asupra concedierii preceptorului. Carol avea aproape 18 ani. A fost trimis în Anglia, împreună cu generalul Perticari, un aghiotant al regelui. Plângând în hohote din cauză că fusese abandonat, după plecarea protejatului său, Mohrlen a fugit și s-a ascuns în pădure, unde a stat trei zile. Când a reapărut, într-un târziu, „zdrobit de remușcări", i-a mărturisit Mariei că, în primii ani, fusese cuprins de dorințe la vederea tânărului Carol, îngenuncheat lângă pat, spunându-și rugăciunea de seară.[6] Principesa l-a alungat de la palat, dar impresionată de suferința lui, a continuat să-i trimită bani când avea nevoie.

Beatrice, sora Mariei, l-a văzut pe tânărul Carol în 1911, la sosirea la Londra împreună cu generalul Petricari și i-a scris mamei lui despre tânăr: „L-am găsit… pe Carol gata să încerce să rezolve lucruri peste capul generalului, destul de vesel și de politicos, dar, îmi pare rău să spun, cam nepoliticos față de general… E foarte greu cu el, pentru că devine deosebit de violent și de nepoliticos dacă cineva îndrăznește să aibă chiar și o opinie diferită, în mod cert este obișnuit să facă legea… Pare de-a dreptul uimit că nu toată lumea e de aceeași părere cu el, mai ales… fetele… care-l tratează ca pe un om obișnuit… Își arogă… o poziție superioară și ridicolă, zâmbind de sus întregii umanități, de parcă toată lumea ar fi săracă cu duhul."[7]

Pusă în fața unor problemelor serioase de disciplină ale fiului ei, Maria s-a gândit să-l trimită la Potsdam, pentru a se alătura regimentului lui Ferdinand. Comportamentul de suprafață i s-a îmbunătățit acolo, deși era mult prea târziu pentru a recupera ani întregi de suferințe emoționale. Nu a reușit să depășească niciodată adorația adolescentină pentru frumoasa și tânăra lui mamă, iar Maria a fost permanent flatată de sentimentele fiului. Convinsă că băiatul va fi, până la urmă, în stare să-și folosească inteligența în serviciul țării, principesa își privea cu mândrie flăcăul înalt și robust, oarbă la serioasele lui probleme de ordin psihologic.

Maria își adora fiul cel mare, dar nu era prea mulțumită de Elisabeta, fiica cea mai mare. Și, din păcate, nu era singura care nutrea aceste sentimente — unchilor și mătușilor, doicilor și prietenilor familiei le venea foarte greu să se apropie de această copilă enigmatică, a cărei naștere i-a provocat Mariei mai multe traume

fizice și psihice decât orice alt eveniment din tinerețe. Ca și fratele ei, Elisabeta a fost preluată de rege și regină. Totuși, Mariei i s-a permis să-i supravegheze unele activități, așa că s-a bucurat de partide de călărie și de hoinăreli prin păduri cu această copilă îndrăzneață, chiar dacă lipsită de afecțiune.

În prima copilărie, Elisabeta era foarte frumoasă și un real motiv de mândrie pentru mamă. „De când s-a născut avea o figură ireproșabilă, cu trăsături de o perfecțiune clasică, inspirând aceleași sentimente ca… o minunată sculptură de marmură", spunea Martha Bibescu.[8] Retrasă și necomunicativă de când era mică, la pubertate, Elisabeta a început să se îngrașe excesiv, ceea ce-o umilea pe principesa suplă și plină de grație. În timp ce Carol se înălța, sora lui lua proporții. „Mă simt de parcă aș vrea să-i iau pe copiii ăștia doi și să-i modelez, parcă ar crește în toate direcțiile și au nevoie de o oarecare fasonare", îi scria surorii sale Sandra, în 1908. „Carol… ar arăta bine dacă n-ar avea buzele alea groaznic de groase. Lisabeta se lățește îngrozitor și, în mod categoric, acum nu arată bine deloc."[9] Și nici nu era prea interesantă. „Mama o consideră de-a dreptul anostă", a recunoscut Maria.[10]

Rece și încrezută, Elisabeta era încă un produs a prea multe autorități și al unei discipline prea slabe. Ca și Carol, era deosebit de inteligentă; dar, spre deosebire de el, era leneșă din punct de vedere intelectual. Regina Elisabeta îi inoculase tizei sale ideea că era superioară mamei sale, principesa moștenitoare, că avea o natură „mai adâncă, mult mai artistică și mult mai interesantă".[11] Pentru a o pune pe tânără pe linia de plutire, Maria a angajat-o pe Leile Milne, fostă guvernantă în familia ducelui de Connaught. Într-o scrisoare, în care discuta detaliile angajării, principesa i-a mărturisit deschis problemele pe care le avea cu Elisabeta și cu Mătușa, care se amesteca peste tot:

„E mai important să aveți o influență pozitivă asupra Lisabetei, decât să-i dați lecții… îi plac lucrurile frumoase, dar… are prea puțină ambiție… Veți vedea că regina va fi prietenoasă și, vai, n-am avut până acum nicio guvernantă care să n-o prefere pe ea în locul meu — e mult mai fermecătoare, dar asta nu duce la o fericire reală în cele din urmă. Încercați să-i rezistați și să rămâneți devotată trup și suflet casei mele — două curți una lângă alta sunt în mod normal un pericol și o mare problemă, atâta vreme cât nu există credință absolută față de adevăratul stăpân."[12]

Venirea lui miss Milne a fost o binefacere pentru Maria. Într-o casă în care curtenii, doicile și servitorii făceau tumbe pentru a câștiga recunoașterea celuilalt palat, miss Milne a rămas devotată stăpânei ei. Elisabeta, însă, n-o prea accepta. „Lisabeta are o natură curioasă, cam rece și rezervată și pare capabilă să țină oamenii la distanță într-un fel foarte inconfortabil", s-a plâns Maria unei prietene.[13]

Când fata a împlinit 18 ani, kaizerul a vrut s-o mărite cu unul dintre fiii lui. Mama ei s-a temut că fiica ei cea mare se va opune rigidității de la curtea germană, obișnuită fiind cu libertatea din România. Cu toate acestea, la insistențele regelui și ale lui Ferdinand, flatați de posibilitatea unei asemenea căsătorii, Maria a aranjat o întâlnire la München între principesa Elisabeta și principele Adalbert. Fiul kaizerului nu a fost impresionat, ceea ce n-a mirat-o pe Maria. Dea altfel, acesta i-a spus mamei sale că „…tinerii n-o plac pe Lisabeta, e prea inteligentă și tăcută, nu-i suficient de veselă, e un fel de statuie vie".[14] Singurele împrejurări în care Elisabeta și-a manifestat entuziasmul au fost cele legate de îmbrăcăminte și de bijuterii, pe care le colecționa cu aviditate.

Mignon, al treilea copil al Mariei și al lui Ferdinand, era total diferită — o fată fără niciun fir de răutate și fără nicio dorință materială. La nașterea ei, principesa moștenitoare se afla în dizgrație, locuind la mama ei în Germania. „Eram încredințată că acest al treilea copil pe care îl purtam va fi un copil al lacrimilor, pentru că la vremea aceea nu exista noapte să nu adorm plângând, dar m-am înșelat. Când s-a născut fetița mea la Gotha, la 9 ianuarie 1900, a fost de la început un copil al bucuriei și plin de soare."

Maria însăși devenise un altfel de părinte. Și-a iubit dintotdeauna copiii, dar, cu trecerea timpului, a învățat să-și impună cuvântul în educația lor. Foarte darnică în dovezi de afecțiune fizică, a sfidat obiceiurile regale și a insistat să-i alăpteze ea însăși. La nașterea principelui Carol, copilul, împreună cu doicile, a fost plasat la o oarecare distanță de apartamentele mamei, în Palatul Regal; pentru a-l vedea, tânăra principesă trebuia să alerge dintr-un capăt în celălalt al clădirii. La nașterea lui Mignon, familia se mutase deja în propria casă, iar aici Maria ajungea mult mai repede la copii.

Spre deosebire de ceilalți frați, Mignon avea o natură bună, era veselă și tolerantă. Mama ei spunea că „se născuse pentru a fi *ciuca bătăilor* a celorlalți copii".[15] Își admira fratele și sora mai mare, dar nu avea cum să

concureze cu ei. O tachinau fără pic de milă. Martha Bibescu spunea că „este drăguță, dar n-o știe. Cum ar putea-o ști? Elisabeta e atât de frumoasă — mult mai frumoasă decât ea și decât oricine altcineva. Carol e cu mult mai inteligent decât ea și i-o spune în fiecare moment“.[16]

Principesa o trimitea adeseori pe Mignon în vizită la prea puțin atrăgătoarea mătușa Sandra (principesă Hohenlohe), la castelul Langenburg. Sandra, a cărei viață conjugală era mai puțin agitată decât a surorilor mai mari, îi lua uneori pe copiii lui Missy, când aceștia aveau nevoie de o pauză de la viața stresantă de la curte. Spre deosebire de ceilalți, Mignon înflorea în mediul simplu și mai puțin competitiv al familiei Sandrei, atunci când era departe de frații ei. Îi plăcea căldura castelului, construit în stilul Renașterii germane, cocoțat în vârful unei culmi înverzite de munte, beneficiind de peisajele de poveste a văilor dimprejur. „E prietenă cu fiecare servitor în parte, îi cunoaște pe săteni și are un nume de alint special pentru unchiul Erny (principele Ernst von Hohenlohe)… Din păcate, mâncarea de la Langenburg este mult prea bună, Mignon se îngrașă, dar e atât de fericită, iubește pe toată lumea și toată lumea o iubește“, spunea mama ei.

Pe măsură ce creștea, Mignon devenea din ce în ce mai greoaie și mai pasivă. Aparent lipsită de personalitate, se îmbrăca cu hainele pe care le arunca Elisabeta. Pentru Maria, care își planifica fiecare ținută cu foarte mare atenție, dezinteresul pentru modă al fetei era un motiv de îngrijorare, iar lipsa ei de vanitate feminină, o mare enigmă. Cea mai nepretențioasă dintre copiii lui Missy, Mignon trebuia protejată permanent de dominația fraților mai mari și puteai să uiți de ea când venea vorba să aibă grijă de bebeluși.

Principele Nicolae s-a născut în 1903, în mijlocul perioadei Waldorf Astor. Principesa moștenitoare, nevinovată și conștientă de bârfe, se simțea demnă, dar hărțuită și, în același timp, suficient de în siguranță în țara ei adoptivă pentru a-și da seama de propria valoare. Având de înfruntat mentalitățile balcanice, Maria simțea că maternitatea era unul dintre lucrurile care îi dădeau întotdeauna un sentiment al propriei importanței. În timpul sarcinii se simțea indispensabilă, astfel încât a amenințat să părăsească România, cum o mai făcuse în 1900, numai că de această dată plecarea ar fi fost voluntară și definitivă.

Amenințarea a pornit de la o plângere făcută împotriva ei de una dintre doamnele de onoare. Niciuna dintre aceste femei nu-i era supusă ei, ci direct reginei. „Lucrul acesta le-a dat apă la moară, pentru că au înțeles repede că în chestiuni conflictuale vor fi sprijinite întotdeauna“, a explicat Maria. Această doamnă o însoțea pe principesa moștenitoare la parada de 10 Mai, de ziua independenței României. Gravidă cu Nicolae și însoțită de Mignon, în vârstă de trei ani, principesa a comandat caleașca și a ofensat-o din neatenție pe doamna de onoare, atunci când i-a indicat să stea pe locul din fața ei și nu lângă ea, silind-o să stea cu spatele la drum. „Eram atât de preocupată să răspund ovațiilor… că nu m-am uitat la fața doamnei mele de onoare.“ A doua zi a primit o mustrare scrisă de la regele Carol, care o informa că doamna și-a dat demisia, pe motiv că Maria ar fi „ofensat-o și umilit-o în public“. Regele a considerat acuzația „pe deplin justificată“ și i-a cerut o explicație.[17] Presa a aflat de acest episod, publicul s-a împărțit în tabere și incidentul s-a amplificat, devenind „o controversă celebră“*.

Asaltată de rege, de regină și de clevetitoarele doamne de onoare, Maria i-a cerut ajutorul ducesei de Coburg, dar nici de acolo nu a avut parte de multă înțelegere. „Doamnele au întotdeauna pretenția să-ți fie cele mai bune prietene și confidente…“ i-a răspuns ducesa; „tu ești prea diferită și prea puțin experimentată și nu știi să-i ții în mână pe cei din jurul tău. Faptul că miss Astor e mereu în preajma ta este un motiv de supărare, peste care doamnele *nu vor trece* cu ușurință“.[18] Deși Nando a fost mai înțelegător decât mama ei, nu i-a fost de prea mare ajutor. „Ceea ce nimeni nu înțelege este faptul că Nepotul (Ferdinand) nu e bun de nimic!“ i-a scris Paulinei Astor; „nu pot vorbi cu el… sau să-l rog să mă ajute, pentru că știu că nici nu va încerca, de fapt, nu poate. De unde să găsească curajul… Singurul mod de funcționare al Nepotului este să mă descurajeze din nou și din nou, astfel încât, după o discuție cu el, mă simt întotdeauna mult mai prost“.[19]

Pusă la zid, Maria a cerut să vină prim-ministrul la ea. Gravidă în șase luni cu Nicolae, l-a primit pe șeful guvernului stând în pat, rezemată între perne, furioasă, dominatoare, „adevărată nepoată a reginei Victoria și fiică a Mariei Alexandrovna, marea ducesă a Rusiei“. Tremurând de mânie, vorbind când în franceză, când în germană, i-a aruncat un ultimatum: „M-am hotărât să plec din țară dacă lucrurile astea mai continuă; n-am de gând să privesc în urmă, mă întorc la mama, împreună cu copilul nenăscut, fată sau băiat, care ar fi fost cel de-al patrulea, dar al meu pentru cei care nu fac decât să mă suspecteze, să mă calomnieze și să-mi

răstălmăcească vorbele… Nu-mi pasă de zarva care va urma, de scandal; puteți să explicați plecarea mea cum veți dori.“[20]

A fost șantaj pur, și a funcționat. Prim-ministrul, speriat că ieșirea Mariei ar putea pune în pericol speranțele țării de a avea încă un prinț, rămăsese îngrozit, în timp ce principele moștenitor își bătea duios soția pe spate, promițându-i că premierul va vorbi cu regele, numai ea să se liniștească. Mai târziu a fost acceptată și demisia doamnei de onoare — în condițiile impuse de principesă — și numai după ce aceasta s-a asigurat că România are mai mare nevoie de ea, decât ea de România.

Principele Nicolae s-a născut trei luni mai târziu și venirea lui pe lume i-a încântat pe români. Pe măsură ce creștea, Missy era încântată de farmecul lui. Nicky era vesel și independent, făcea lucruri care nu erau permise niciunui alt frate. Subțire și agil ca o maimuță — nici regele nu-i putea rezista — nu l-a înlocuit în inima unchiului pe fratele mai mare, care era de-acum un adolescent rebel. Maria era mulțumită de sine: „Datorită acestui băiat mă vor lăsa mai mult în pace și am să evit cu grijă greșelile care l-au stricat pe Carol“, îi scria mamei.[21]

Spre deosebire de ceilalți frați, principele Nicolae era cam urâțel. Nasul lung și acvilin al Hohenzollernilor stătea ciudat pe fețișoara lui de copil, iar ochii albaștri îi aminteau mamei de un animal sălbatic. Bolnăvicios, predispus la infecții respiratorii, era vindecat cu greutate și făcea accese de „furie oarbă“[22] împotriva doctorilor, lovindu-i cu picioarele și zbătându-se, în încercarea de a scăpa de durere, pentru ca, în final, să fie supus cu forța. În scopul evitării acestor episoade nefericite, Nicolae a fost trimis departe de gerul nemilos al iernii românești, la mătușa Sandra; din cauza sănătății șubrede, ea își petrecea iernile la vila de la Nisa a ducesei de Coburg.

Un copil hiperactiv, Nicky a fost cel mai dificil dintre vlăstarele regale; cu toate acestea, pentru Maria era „cea mai amuzantă creatură de pe pământ“.[23] Îi admira neînfricarea și agilitatea, ambele absente la fratele lui mai mare. Era aproape imposibil de disciplinat, pentru că cei care-l aveau în grijă îi cădeau rapid sub vrajă. Odată, în vizită la ducesa de Coburg, i-a turnat apă în benzina din rezervor; bunica lui, o doamnă în vârstă și foarte severă, neobișnuită cu asemenea gesturi, a declarat că merita biciuit, dar n-a lăsat-o inima să-i aplice pedeapsa. Când mergea la Langenburg, făcea nenumărate ture cu bicicleta prin curtea interioară, până le epuiza pe bone, dar el nu obosea defel. „Aici, ca și oriunde… își ia niște libertăți speciale, pe care nimeni nu îndrăznește să le îngrădească“, râdea Missy.

În final, nevoia de libertate a lui Nicolae s-a transformat în lipsă de responsabilitate. Dar, în anii copilăriei, era mult mai plăcut decât fratele lui și, alături de principesa Ileana, copilul preferat al Mariei.

Ileana, „copilul sufletului meu“[24], s-a născut abia în 1909 — perioadă în care principesa moștenitoare, acum în vârstă de 33 de ani, începuse să acorde mai multă atenție atribuțiilor sale. Apariția unui alt copil a creat oarecare emoție printre frații mai mari. Carol era favoritul Ilenei; adolescentul de 16 ani, retras, de obicei, i-a întors toată afecțiunea, râdea cu ea și-o lăsa să-l tragă de păr. Mignon a devenit rapid a doua mamă a fetiței, iar Nicky îi păzea coșulețul „ca un cățel gelos“. Doar Elisabeta era „indiferentă“ și refuza chiar s-o ia în brațe. Maria i s-a plâns Sandrei că fata „nu are niciun fel de sentimente materne“.[25]

Cu ochii de un albastru-închis, cu nasul și gura mici, principesa Ileana dădea semne că va deveni o frumusețe. La fel de activă ca Nicolae, a fost copilul cel mai ușor de crescut. „Buna-creștere era ceva natural la Ileana; cum rar se întâmplă, se născuse știind ce-i legea, n-a fost niciodată nevoie s-o învețe cineva ce-i bine și ce nu; Ileana știa, pur și simplu.“[26]

Mai avea un dar, apărut la o vârstă fragedă și care a încântat-o pe mama ei — acel *savoir-faire* social. Deși politețea extremă făcea parte din codul regal de comportament, Ileana a fost singura dintre cele trei fiice ale Mariei care i-a moștenit ușurința și darul de a atenua dificultățile vieții de curte. Într-o zi, la un prânz oficial, observând că ofițerul de serviciu nu avea cu cine face conversație, fetița s-a scuzat „de la partea mai regală a mesei“, și-a tras un scaun lângă el și a făcut conversație cu acesta.[27] Ileana avea șapte ani.

Din cauza poziției privilegiate în sufletul mamei, Ileana s-a confruntat de-a lungul timpului cu gelozii crunte. Fiind și cea mai mică, a avut de câștigat de pe urma greșelilor făcute de Maria în educația celorlalți copii. A fost educată mai bine, i s-a acordat mai multă atenție. La vremea când s-a născut Ileana, regele și regina erau deja prea bătrâni și prea obosiți ca să se mai amestece, iar pe de altă parte Maria câștigase mai

multă încredere în sine.

Ileana s-a născut la doi ani după ce prințul Știrbey devenise prieten intim al palatului; au circulat zvonuri că ea și fratele ei mai mic au fost copiii lui.

În cazul Ilenei, scrisorile lui Știrbey către Maria infirmă bârfele. El scrie despre copilă pe același ton și cu aceeași grijă ca și pentru ceilalți frați; este interesul manifestat de un unchi grijuliu sau de un prieten apropiat al familiei. O diferență sensibilă de ton există, însă, în cazul mezinului.

Ultimul copil al Mariei s-a născut în ianuarie 1913 și a fost numit Mircea, după un voievod al Țării Românești din secolul al XIV-lea. A trăit foarte puțin, pierind din cauza febrei tifoide cu două luni înainte de a împlini patru ani.

Lucru mai rar întâlnit la alte case regale, Maria își petrecea o mare parte din timp cu copiii. Viața la curte îi oferea prea puțin din tentațiile de care aveau parte cei din Europa Occidentală sau de la Sankt-Petersburg. Principesa nu se alătura copiilor doar pentru companie; de exemplu, își manifesta deschis iritarea atunci când lecțiile le încurcau programul de jocuri în aer liber. Ea însăși copilăroasă, plină de entuziasm efervescent și curajoasă, era mai mult tovarășă de joacă decât mamă — se bucura de poznele lor, îi conducea în aventuri, se revolta împotriva figurilor autoritare, atât ale lor, cât și ale ei — regele, regina și profesorii bățoși impuși de vechiul palat.

Această formă de revoltă tinerească avea de-a face mai puțin cu vârsta Mariei și mai mult cu structura ei — un amestec neobișnuit de spirit liber și de *noblesse oblige*. Nu încape îndoială că regina Maria a României a avut o conștiință monarhică puternică. A avut o credință absolută în drepturile și obligațiile descendenței sale, dar nu și în detaliile obositoare ale protocolului regal, care, de multe ori, i-a subjugat pe cei din clasa ei. Cu toate că a acceptat dezamăgirile mariajului său cu resemnare (și, mai târziu, cu grație), s-a simțit îndreptățită să caute mijloace de a scăpa de plictiseala de la curtea lui Carol și era convinsă că putea s-o facă, atâta vreme cât își îndeplinea datoriile dinastice impuse de rang.

Cea mai acceptabilă formă de distracție era vizita regală oficială, iar principesa accepta aceste invitații cu promptitudine. În 1910 a fost invitată în Germania, împreună cu principele moștenitor, la aniversarea zilei de naștere a kaizerului. I-a însoțit Martha Bibescu, la vremea aceea în relații foarte bune cu fiul kaizerului.

Profund legat de Hohenzollerni, Ferdinand nu pierdea nicio ocazie de a se întoarce la familie și în țara natală. Cu toate că, la Berlin, Maria s-a simțit foarte bine în magnificul dormitor rococo, decorat în albastru și auriu, al lui Frederic cel Mare, a deranjat-o condescendența cu care a tratat-o Dona, soția kaizerului, care avea „hotărât o părere proastă" despre ea.[28] A fost foarte vexată de superioritatea afișată de kaizer și de disprețul acestuia față de femei, în general.

Vărului Willy îi făcea plăcere s-o provoace, iar obiceiul lui de a-și etala calitățile masculine i-a dus la un conflict deschis în timpul unei festivități. Obișnuită să fie admirată fără rezerve, Maria a luat foc atunci când kaizerul, privindu-i rochia cu paiete argintii, a întrebat-o dacă se credea Lohengrin sau poate Lorelei. Mai târziu avea să comenteze: „Am fost întotdeauna în stare să-i țin piept, dar trebuie să recunosc că mereu trezea în mine o anume agresivitate… orice conversație cu el era ca o încrucișare de săbii."[29]

Kaizerul n-o plăcea, iar ea știa asta, mai ales din cauza vorbelor pe care le spunea pe la spatele ei. Dar ce nu știa ea era că avea un aliat în unchiul Bertie (regele Edward al VII-lea). Într-o discuție cu nepotul lui, cu câțiva ani în urmă, regele Angliei a vorbit despre Missy „cu multă afecțiune" și a adăugat că nu înțelegea deloc atitudinea kaizerului față de ea. „Puțină cochetărie și un flirt când și când erau acceptate în mod cert la o femeie tânără și frumoasă. Mai ales că zvonurile au fost întotdeauna exagerate", a comentat regele Angliei. Cât despre Ferdinand, a avut ce a meritat. „Nu e prea înțelept să faci pe profesorul peste tot", a mai spus unchiul Bertie.[30]

Dacă la Berlin era tolerată, iar la Londra iubită, Maria era adorată la Sankt-Petersburg, unde a mers în 1908, împreună cu Ferdinand, la nunta uneia dintre tinerele sale verișoare, care se căsătorea cu principele Suediei. Nunta a avut loc la Țarskoe Selo, unde se retrăseseră țarul și țarina, care nu prea mai veneau în oraș. Ca membră a clanului Romanovilor, Missy a fost inclusă în discuțiile de familie despre ce se întâmpla cu Nicolae și cu Alexandra.

Maria punea înstrăinarea de familie a lui Nicky pe seama soției lui. În ciuda unui spectaculos și lung șirag

de diamante de mărimea unui șiling, pe care țarina îl purta așa cum alte regine poartă perle, Alexandra afișa „figura unei martire… convinsă că era stilul care i se potrivea cel mai bine."[31] Maria a evitat-o în timpul vizitei. „Nu pot spune că-mi doresc prea tare să fiu în preajma lui Alix și probabil că nici ea nu-și dorește deloc să stea cu mine…", îi scria mamei sale.[32]

Unicii suverani în viață pe care Maria îi admira din tot sufletul erau cei britanici. În 1911 a participat, împreună cu Ferdinand, la încoronarea vărului George (George al V-lea), ceremonie care i-a amintit principesei de încoronarea tatălui lui, Edward al VII-lea. Potrivit Mariei, soțiile celor doi — a tatălui și a fiului — erau femei norocoase: „Regina Alexandra și regina Mary — două figuri senine, pline de demnitatea regalității, fețe frumoase pe care se citește siguranța calmă; coroanele, deși îngreunate de o sută de pietre prețioase, nu lăsau impresia că le-ar împovăra sau că ar fi nemăsurat de grele; aceste regine degajau o siguranță și un echilibru care te făceau să te bucuri pentru ele, nu să te temi."

Într-un fel, pentru Maria era mult mai bine că se afla în România — aici existau supape pentru excesul ei de energie și de putere. Chiar dacă erau mai puține răsfățurile și recompensele sociale, existau alte compensații. Soția regelui Angliei era obligată să se limiteze la acțiuni caritabile și la tradiționalele apariții ceremoniale. Soția principelui moștenitor — și, mai târziu, a regelui — nu avea, practic, nicio astfel de restricție. Fiind de-abia a doua persoană în poziția pe care o ocupa, putea să o modeleze în funcție de posibilitățile ei.

În timp ce Maria era atentă la viața altor regi și regine aflați pe tronurile Europei, regele Carol se pregătea pentru transferul de putere către generația mai tânără. Nemaiavând răbdare cu miniștrii mai vârstnici și mai intransigenți, regele apelase deja la Ion I.C. Brătianu, în vârstă de 42 de ani, pentru a-l ajuta să conducă țara în timpul răscoalei din 1907 și să treacă prin transformările economice și politice care au urmat. „Brătianu… e receptiv, îmi urmează ideile, îmi înțelege dorințele rapid… e dornic să-mi facă pe plac", i-a mărturisit regele principesei.

„Și așa a început să se înalțe steaua lui Brătianu", povestea Maria.[33]

Fiul cel mare al decedatului Ion Brătianu, Ionel Brătianu a fost alegerea naturală în calitate de conducător al celei de-a doua generații. Tatăl lui a fost cel care l-a adus în România pe principele Carol de Hohenzollern-Sigmaringen și care a muncit alături de el la formarea unui guvern stabil. Acum, regele Carol apela cu toată încrederea la fiu.

Ion I.C. Brătianu a fost pregătit cu grijă pentru rolul cel nou. La fel ca majoritatea românilor din clasa superioară, a fost educat în Franța. Dar, spre deosebire de mulți dintre aceștia, a revenit de acolo stăpânind franceza atât de bine, încât era admirat până și de cei mai snobi parizieni, care-i apreciau puritatea sintaxei și frumusețea accentului, ignorându-i scâncetul din voce. Excelent cunoscător al istoriei și al literaturii franceze, atât de dragi conaționalilor săi, avea una dintre cele mai bune biblioteci din Europa de Răsărit. „A fost un foarte mare politician", spunea un aristocrat al vremii, „un mare istoric, un individ retras, care se considera în multe privințe (și, categoric, pe bună dreptate) superior celor din jurul său."[34]

Sigur pe destinul său, Brătianu își învelea aroganța intelectuală și voința de fier într-un farmec seducător și insinuant. Un Don Juan robust, cu un cap leonin, ochi negri și barbă neagră, era, practic, idolatrizat ca un pașă de femeile din mediul lui, care i se aruncau la picioare, nu fără succes. Chiar și dușmanii lui se minunau de fascinația pe care o exercita asupra femeilor. Încă de la prima lor întâlnire, când principesa avea 17 ani și el 28, i-a fost clar Mariei că Brătianu „avea mare trecere la femei".

La venirea ei în România, Brătianu a fost unicul bărbat sub 40 de ani pe care „avea voie să-l vadă, ocazional!" El nu a făcut niciodată greșeala bărbaților de stat mai vârstnici, care o desconsiderau sau o tratau de sus pe cea care avea să le fie regină. Dimpotrivă, Brătianu și-a făcut o îndatorire din a-i arăta Mariei „ce companie extrem de agreabilă" putea fi.[35]

După o primă căsătorie scurtă și nefericită, Brătianu s-a însurat cu Eliza Știrbey, sora lui Barbu. O femeie înaltă, impunătoare, o aristocrată atât prin naștere, cât și din punct de vedere intelectual, Eliza Brătianu îi inspira o adâncă admirație tinerei Maria. Principesa ezitase s-o abordeze în primii ani, dar, cu trecerea timpului, și-a depășit timiditatea, iar când au ajuns să se cunoască mai bine, Maria o numea adesea, râzând, pe Eliza „bătrâna mea doamnă severă"[36].

Eliza a întrebat-o odată de ce nu-și întrebuința timpul cu mai mult folos. „Pentru că nu sunt inteligentă", a fost răspunsul principesei. „N-ai dreptul să spui așa ceva! Ai foarte multă inteligență, dar ești prea leneșă ca s-o folosești; încearcă numai să te gândești ce-ai putea face, dacă n-ai mai fi atât de leneșă!" îi replicase Eliza.[37]

Îndrumată de Barbu Știrbey și îmboldită de sora lui, Maria a început să-și privească cu mai multă atenție țara de adopție. Deși politica nu a fost un considerent în atracția dintre cei doi, Știrbey era, înainte de toate, patriot și era firesc să-i inspire și ei pasiunea lui pentru țară. Frații Știrbey au fost primele persoane din viața Mariei care i-au cerut mai mult decât să fie frumoasă și fermecătoare. Ducesei îi convenise s-o lipsească de educație și s-o poată controla. Cât despre principele moștenitor, ego-ul îi cerea să o considere inferioară pe soția lui. Maria a înțeles toate acestea. Mult timp după trezirea ei politică, avea obiceiul să strecoare câte o frază tipic feminină. „Nu mă amestec în politică", îi scria Sandrei, „dar îmi țin urechile deschise și încep să înțeleg din ce în ce mai mult."[38]

Pentru un bărbat ca Știrbey, a cărui pasiune era să tragă sfori în spatele scenei, Maria era elevul perfect. Având inteligență nativă și fiind lipsită de prejudecăți, accepta ideile în care el credea, dar pe care nu le putuse pune în practică de unul singur. Maria era încăpățânată, dar principele a învățat cum să o convingă. Cu mintea lui atentă și analitică și cu puterea ei de înțelegere rapidă formau o echipă formidabilă.

Barbu nu era un intelectual, dar avea o înțelegere intuitivă a realităților economice și o mare ușurință când era vorba să transforme teoria în practică. „Nu mi-a fost dat să întâlnesc vreodată un bun-simț atât de bine dezvoltat și un instinct politic mai ascuțit", spunea, la un moment dat, un admirator. Privind lumea din jur, Știrbey înțelesese că democrația era valul viitorului, nu autocrația. De unde trăsese concluzia că „era mult mai de bun-simț să nu mergi împotriva curentului".[39]

Din punct de vedere temperamental, principesa era gata să accepte ideile lui. În timpul revoltei din 1905 a țăranilor din Rusia, care a fost înăbușită, Maria i-a scris mamei sale, pledând în favoarea reformelor. A fost încântată atunci când rușii au reușit să aibă o constituție și i-a comunicat mamei bucuria sa. „Fără îndoială că pentru unii a fost un moment dificil", i-a scris ducesei autocrate, „dar adu-ți aminte că tatăl tău (țarul Alexandru al II-lea) intenționase s-o proclame când a fost asasinat".[40]

Oarecum uimită că putea urmări conversațiile dintre soțul ei și rege, Maria îi asculta acum cu atenție vorbind despre „tot ce era de importanță vitală pentru țară: agricultură, industrie, armată, politică internă și externă, dorința de expansiune". Regele, dezamăgit de urmașul său, începuse să-și dea seama de potențialul Mariei. I-a acordat toată încrederea și i-a explicat problema centrală a politicii externe române — prigonirea românilor din Transilvania. Maria îl asculta răbdătoare, în timp ce regele mormăia despre politica Imperiului Austro-Ungar. „Ungurii", i-a mărturisit Carol, „îi puneau la grea încercarea loialitatea față de Tripla Alianță".[41]

Tratatul României cu Germania, Austro-Ungaria și Italia nu mai era un secret pentru nimeni. Cum nu mai era, sau era pe cale să devină publică și relația principesei cu prințul Știrbey. În 1913, regele l-a numit administrator al Domeniilor Coroanei. Clevetitorii din societatea românească au observat rapid că postul le dădea posibilitatea celor doi să se vadă zilnic. „Niciun admirator n-ar fi fost mai plin de tact, având, în același timp, o influență mai puternică", observa prințesa Callimachi. „Judecata lui abilă și calitățile diplomatice l-au făcut un negociator valoros în materie de politică internă și aproape o putere în spatele tronului, cu mult înainte ca Ferdinand și Maria să devină rege și regină."[42] Plasându-l pe Știrbey în această poziție, regele Carol a încurajat, practic, relația acestuia cu principesa și a pus bazele triumviratului format din Ferdinand, Maria și prințul Știrbey, care urma să conducă România după dispariția lui.

* În franceză, în original, *une cause célèbre*. (*N. red.*)

Note:

1Maria, *The Story of My Life*, pp, 516–518.

2 Martha Bibescu, *Royal Portraits*, p. 105.

3 SA, 1/14 ianuarie 1903, regina Maria către principele Leopold.

4 H-L, 10 mai 1907, regina Maria către principesa Alexandra.

5 H-L, 19 iulie 1907, regina Maria către principesa Alexandra.

6 Maria, *op. cit*., pp. 563–564 *passim*.

7 ANR V, 292/1911, 27 iulie 1911, infanta Beatrice către regina Maria.

8 Bibescu, *op. cit.*, pp. 105–106.

9 H-L, 18 februarie 1908, regina Maria către principesa Alexandra.

10 H-L, 22 august 1907, regina Maria către principesa Alexandra.

11 ANR III, 148:189.

12 KSU, 28 octombrie 1907, regina Maria către Leila Milne.

13 B-L, 4 iunie 1908, regina Maria către Pauline Astor.

14 ANR V, 2689/1912, 20 iunie 1912, regina Maria către ducesa de Coburg.

15 Maria, *op. cit*., pp. 403–519.

16 Bibescu, *op. cit*., p. 112.

17 Maria, *op. cit*., pp. 412–527 *passim*.

18 ANR V, 1947/1903, 5 iunie 1903, ducesa de Coburg către regina Maria.

19 B-L, 5 iunie 1903, regina Maria către Pauline Astor.

20 Maria, *op. cit*., pp. 414–416.

21 ANR V, 2556/1905, 15 februarie 1905, regina Maria către ducesa de Coburg.

22 H-L, 18 februarie 1908, regina Maria către principesa Alexandra.

23 H-L, 8 octombrie 1907, regina Maria către principesa Alexandra.

24 Maria, *op. cit.*, pp. 520–527 *passim*.

25 H-L, 30 mai 1909, regina Maria către principesa Alexandra.

26 Maria, *op. cit*. p. 521.

27 ANR V, 2719/1916, 6/19 iulie 1916, regina Maria către ducesa de Coburg.
Scrisorile lui Știrbey: citez, în special, dintr-o anume scrisoare, datată 20 iulie 1937 (ANR V, 5300/1937), în care Știrbey o compară pe Ileana cu frații ei mai mari. „E cu adevărat fiica mamei sale! Are toate calitățile mamei, fără defectele care-i strică pe frații ei și pe sora mai mare." Domn de modă veche, Știrbey nu ar fi făcut această comparație în favoarea Ilenei dacă ar fi fost copilul lui.

28 RU (documentele Waldorf Astor), 28 aprilie 1909, regina Maria către Waldorf Astor.

29 Maria, *op. cit.*, p. 480.

30 Prințul von Bulow, *Memoirs* (1903–1909), p. 28.

31 B-L, 2 mai 1908, regina Maria către Pauline Astor.

32 ANR V, 2637/1908, 2/15 mai 1908, regina Maria către ducesa de Coburg.

33 Maria, *op. cit*., pp. 459–534.

34 Interviu, Gheorghe Duca.

35 Maria, *op. cit*., pp. 422–3 *passim*.

36 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

37 Maria, *op. cit*., pp. 377–378.

38 H-L, 17 aprilie 1907, Regina Maria către principesa Alexandra.

39 Interviu, Gheorghe Duca.

40 ANR V, 2578/1905, 12 noiembrie 1905, regina Maria către ducesa de Coburg.

41 Maria, *op. cit*., p. 531.

42 Anna-Maria Callimachi, *Yesterday Was Mine*, p. 139.

Capitolul 11

M-am născut să conduc.

— Regina Maria a României

Principesa moștenitoare a născut ultimul copil în ianuarie 1913. Sarcina a fost dificilă, iar după naștere a trebuit să mai stea la pat din cauza unei flebite. În aprilie a fost trimisă în Spania, la tratament. După săptămâni de băi de nămol, de aburi, de masaje energice și de exerciții, a fost declarată refăcută și i s-a permis să meargă la Madrid pentru a o vizita pe Beatrice, sora ei cea mai mică. Baby Bee se măritase cu infantele Alfonso în 1908 și se mutase în Spania. Un bărbat fermecător, pe jumătate francez, pe jumătate spaniol, Ali a devenit repede cumnatul preferat al Mariei. La întoarcere, aceasta a petrecut două săptămâni în apartamentul lui Ducky de la Paris. Pentru că regele Carol considera Parisul „un loc al pierzaniei", Mariei nu i se permisese până atunci să meargă acolo. Călătoria i-a priit foarte mult și s-a întors acasă „stimulată și revigorată… gata să-mi reiau viața și îndatoririle în eterna formulă".[1]

Dar eterna formulă se schimba. De pe la începutul secolului s-a petrecut un transfer treptat al puterii între națiunile din Balcani, transfer cu care Maria era doar parțial la curent, dar care avea s-o prindă în vârtej, așa cum le va prinde și pe toate rudele sale din Europa. Aceste schimbări pe plan local reflectau, de fapt, o luptă pentru putere la scară mai mare — austriecii, rușii și turcii și, într-o mai mică măsură, nemții și englezii — făceau tot felul de jocuri pentru a obține controlul asupra Europei de Răsărit.

Serbia își declarase independența față de Imperiul Austro-Ungar în 1903. Ca să-i pedepsească pe sârbi, împăratul Franz Joseph a anexat, în 1908, Bosnia și Herțegovina, două provincii în care se vorbea limba sârbă. Regele Carol era profund îngrijorat. Nu numai că împăratul trecea cu vederea tratamentul aplicat românilor din Transilvania, dar părea hotărât să distrugă Serbia, aliatul tradițional al României împotriva „rivalului și dușmanului istoric"[2] de la sud — Bulgaria. În vara lui 1909, arhiducele Franz Ferdinand, moștenitorul fără noroc al tronului austro-ungar, a venit în vizită la Sinaia, împreună cu soția sa, pentru a-l mai liniști pe monarhul român.

Grija arhiducelui pentru popoarele subjugate care alcătuiau viitorul său imperiu, grijă foarte bine popularizată, l-a făcut un emisar ideal, iar Carol a dat ordin ca familia regală română „să dea dovadă, cu orice chip, de bunăvoință"[3] față de moștenitorii Habsburgilor. Instruită de Barbu Știrbey și de rege, Maria era conștientă de implicațiile politice ale unui șir nesfârșit de dineuri și de prânzuri simandicoase, serate muzicale desfășurate în spații sufocante și excursii plictisitoare la țară. „Nu mă încântă deloc evenimentul", i-a scris mamei sale, „pentru că știu cât de plicticos ne întreținem noi musafirii".[4] Principesa era adeseori jenată de provincialismul vieții de la curtea românească. „Simt cum devenim pe zi ce trece niște sălbatici; n-avem niciun fel de contact cu restul lumii. Unchiul a rămas același copil naiv… care trăiește cu idei vechi de 40 de ani, Mătușa e total anormală, iar eu nu sunt, în mod cert, o convențională, Nando e groaznic de timid."[5]

În ciuda acestor neajunsuri, a fost cea mai plăcută vizită imaginabilă. Regina Elisabeta a primit-o pe

ducesa de Hohenberg, soția morganatică a arhiducelui, cu „onoruri aproape regale". Regina era încântată de aura romantică a căsătoriei morganatice*. Deși ducesa de Hohenberg, resemnată în fața permanentului dispreț de care avea parte la curtea vieneză, a fost „deosebit de uimită" de efuziunile Elisabetei, iar Franz Ferdinand a fost mișcat.[6] Nimeni n-o tratase pe soția lui atât de frumos până atunci. „De atunci încolo, România a avut pentru el un farmec special", a povestit ministrul austriac la București.[7]

Missy o urmărea pe Carmen Sylva, care se agita în jurul nevestei arhiducelui, iar între timp arhiducele, Carol și Brătianu, prim-ministru la vremea aceea, aveau discuții serioase, la care „i se permitea ocazional să ia parte" și lui Ferdinand. Franz Ferdinand și-a exprimat dezacordul față de persecutarea românilor din Transilvania de către unguri. Vizita a fost considerată un succes la vremea aceea, cu toate că nu s-a soldat decât cu „o înțelegere prietenească reciprocă".[8] Pe termen lung, avea să fie doar un preludiu mic și înșelător al conflagrației care stătea să izbucnească în jurul familiei regale, al supușilor și al vecinilor ei — exemplu de încredere supralicitată a monarhilor vremii în eficiența discuțiilor de familie pentru a preveni agresiuni internaționale.

În 1912, Italia a învins Turcia în Războiul Tripolitan, ceea ce pentru observatori era un semn că „bolnavul Europei", Imperiul Otoman, era pe ducă și că sosise vremea să fie împărțite posesiunile turcilor. În toamna aceluiași an, Bulgaria, Serbia și Grecia i-au declarat război sultanului. Cunoscut sub numele de Primul Război Balcanic, acesta s-a încheiat cu o înfrângere usturătoare pentru turci, care au găsit cu cale să se răzbune dând foc satelor creștine prin care se retrăgeau. La conferința de pace care a urmat, turcii au tras de timp, considerând, pe bună dreptate, că dușmanii lor din Balcani vor începe să se certe pentru teritorii pe care puseseră mâna.

„Bulgarii și-au ieșit din minți în urma succeselor lor și vor să fie singura putere din Balcani", îi scria Maria Paulinei Spender-Clay, prietena sa, după încheierea Primului Război Balcanic.[9] În Occident, ideea predominantă care circula era aceea că, dintre toate țările balcanice, Bulgaria era menită să dețină supremația teritorială și culturală, nu România. Înfuriați de succesul bulgarilor, românii au cerut Marilor Puteri restabilirea echilibrului de forțe, prin anexarea de către România a unei fâșii din sudul (bulgăresc) al Dobrogei — provincia de formă alungită și îngustă de la Marea Neagră, aflată între România și Bulgaria. Concetățenii ei începuseră să se pregătească de război cu Bulgaria, iar principesa, încă neîntremată după nașterea ultimului copil, a fost cuprinsă de panică. „Mă rog la Dumnezeu să nu izbucnească războiul înainte de a mă fi înzdrăvenit", i-a scris Paulinei în ianuarie 1913. „Românii au devenit teribil de belicoși, regele e total împotriva războiului, numai că opinia publică îl presează îngrozitor."[10]

În februarie 1913, sfidând categoric opinia publică, regele Carol a reînnoit alianța secretă cu Austro-Ungaria și Germania, aliniindu-și astfel țara cu Habsburgii, care sprijineau pretențiile teritoriale ale bulgarilor. Deloc surprinzător, se spunea că regele era într-o stare de epuizare nervoasă. Deși în mai 1913, Marile Puteri i-au acordat României o parte din teritoriul dobrogean, care făcea obiectul disputei, acest fapt nu a fost suficient pentru a domoli febra războiului care bântuia țara și restul Balcanilor.

Abia se uscase cerneala pe tratatul încheiat în urma Primului Război Balcanic, că bulgarii au lansat un atac-surpriză împotriva sârbilor și grecilor, foștii lor aliați. Sârbii și grecii au răspuns cu aceeași monedă, unindu-și forțele cu vechii lor dușmani, turcii. Sub presiunea freneziei belicoase a populației, regele și guvernul au dispus mobilizarea și au declarat război Bulgariei. Principesa moștenitoare povestea că „Bucureștiul înnebunise, cuprins de o frenezie delirantă". Numărul celor care se înrolau era neașteptat de mare. În timpul unui drum prin București, alături de Ferdinand, Maria a fost absolut surprinsă de „încântarea irațională" a mulțimii care se strânsese în jurul mașinii regale — oamenii ovaționau, își aruncau pălăriile în aer, unii chiar încercau să se cațere pe treptele automobilului pentru a fi cât mai aproape de cuplul regal.[11]

Puțin importa că România intra prea târziu în luptă. Fără să se lase descurajată de faptul că nu întâmpina rezistență, armata română a traversat Dunărea și și-a început marșul prin Bulgaria. Al Doilea Război Balcanic, o banală expediție de punere pe fugă a bulgarilor, a durat cam o lună. „Pentru România a fost o victorie ușoară, lipsită de glorie", mărturisea prințesa Callimachi,[12] dar pentru regele Carol a fost un triumf neașteptat, care l-a salvat de la dizgrație. A recâștigat simpatia opiniei publice, dovedind încă o dată că

Imperiul Austro-Ungar, oricât de distructiv era pentru alți vecini mai mici, nu controla politica externă a României.

Victoria va avea consecințe pe termen foarte lung pentru moșierii români. Trecând, ca soldat, prin satele bulgărești, țăranul român avea ocazia să vadă cât de bine trăiau țăranii bulgari. Satele din sudul Dunării erau pline de gospodării mici și prospere, unde metodele superioare de cultivare a pământului duceau la recolte mai bogate. Nu existau moșieri sau intermediari ai acestora, gata să le ia țăranilor o mare parte din câștigurile obținute prin muncă grea. Feudalismul românesc era confruntat cu prosperitatea și cu mândria. Deși regele nu a sesizat consecințele acestei lecții, Brătianu, noul șef al Partidului Liberal, le-a înțeles și a început aplicarea unor programe politice menite să-i îmbuneze pe țărani.

Soldații n-au întâmpinat cine știe ce rezistență armată în Bulgaria, în schimb s-au trezit în mijlocul unei epidemii de holeră care făcea ravagii prin sate. Epidemia era răspândită chiar de bulgari, deoarece aruncau cadavrele bolnavilor în fântânile din zonele prin care urmau să treacă românii.

Acest aspect al celui de-al Doilea Război Balcanic i-a deschis principesei noi posibilități de acțiune. În timp de război se obișnuia ca doamnele bogate din înalta societate să organizeze spitale, să îngrijească răniții și să echipeze ambulanțe din veniturile proprii mai degrabă, decât din cele ale guvernului. Eliza Brătianu s-a aflat printre femeile hotărâte să se lupte cu holera; i-a spus Mariei că ar fi de un imens ajutor dacă s-ar hotărî să ia în serios ceea ce era de făcut. Deși romîncelor din înalta societate, inclusiv prințeselor, le era interzis să treacă pe malul bulgăresc al Dunării, Maria a traversat fluviul să vadă cu ochii ei care erau condițiile din spitale.

„Am văzut lucruri care mi-au înghețat sângele în vine. Holera seamănă panică în urma ei… I-am găsit pe mulți soldați aproape abandonați și pe moarte din cauza lipsei de îngrijiri… Privind în jur am înțeles că lipsea un conducător, o persoană care să-i încurajeze pe oameni, cineva plasat suficient de sus pentru a avea autoritate și care, rămânând calm și ferm, putea deveni un punct de sprijin pentru cei care-și pierdeau cumpătul… Și s-a întâmplat ceva ce nu mai simțisem niciodată — s-a ridicat dinlăuntrul meu o dorință imensă de a fi de folos, de-a putea ajuta, la nevoie de a mă sacrifica, de a mă pune în totalitate la dispoziția poporului meu. Sunt din ce în ce mai convinsă că acel contact brutal cu holera a fost un moment de cotitură în viața mea."

Lipsită de orice teamă, principesa a primit permisiunea regelui de a administra personal una dintre taberele organizate pentru îngrijirea bolnavilor de holeră. Dată fiind poziția ei, cererile pentru provizii au primit răspuns și din partea multor prieteni bogați, nu doar din partea autorităților. „Brațele îmi erau permanent pline și eram percepută peste tot drept acea distribuitoare de «delicatese» imposibil de obținut în taberele militare." Curând a dovedit și că putea face față oboselii și ororilor unor morți groaznice. Nefiind o persoană care să stea în umbră, își povestea victoriile în detaliu. „N-a durat mult și doctori, infirmieri, soldați, ofițeri și surori de caritate mi-au devenit sprijinitorii cei mai înfocați; n-am fost niciodată obosită sau descurajată, n-am lăsat niciodată greutățile să mă copleșească, cu cât a fost munca mai grea, cu atât mi-am găsit mai multe resurse și astfel am devenit, în câteva zile, pivotul în jurul căruia se roteau toate."

Condițiile erau groaznice — căldura cumplită era potolită puțin doar de ploile fierbinți, care transformau tabăra într-o mlaștină. Pavilioanele spitalului se aflau în barăci de lemn; soldații stăteau întinși pe rogojini umede; cărările printre trupurile lor erau pline de noroi. Nu existau saltele, iar așternuturile erau și ele extrem de rare. Iluminatul era primitiv și periculos. Principesa înota prin noroaie, încălțată cu cizmele de călărie, vorbea cu doctorii, îi încuraja pe soldați și împărțea provizii.

Soldații încă neatinși de holeră erau furioși că erau ținuți izolați și că erau supuși unui examen medical înainte de a li se permite să meargă acasă la familiile și la recoltele neculese de pe câmp. Maria le-a susținut cauza, făcea regulat drumuri în lagărele de carantină, le aducea oamenilor țigări și stătea de vorbă cu ei pentru a le mai ridica moralul. „Au început să-mi aștepte vizitele și, cum mă vedeau de departe, veneau în grabă spre mașină, cu strigăte și cuvinte calde de întâmpinare." Principele Carol, în vârstă de 19 ani la vremea aceea, a cerut permisiunea s-o însoțească. „Muncea bine, cu sârg, și-i plăcea să mă secondeze", povestea principesa, mândră de capacitatea fiului ei de a se înțelege bine cu soldații.[13]

Sceptici la început, doctorii au ajuns să aibă încredere în darul Mariei de a ajuta fără a se amesteca în treburile lor sau fără a deveni „inutil de sentimentală atunci când eu nu sunt de niciun folos"[14]. Surorile de

caritate, aduse de ea pentru munca de infirmerie, s-au împrietenit. Așezată pe o cutie întoarsă cu gura în jos, privindu-le pe maici „cum înotau desculțe în noroiul adânc până la glezne, cu ploaia care picura deprimant peste paturi“[15], principesa a descoperit un sentiment de camaraderie profundă cu poporul său; „viața și interesele mi s-au schimbat…“, îi scria mamei sale. „Nu mă recunosc deloc, sunt un om schimbat.“[16]

Principesa a revenit în țară cu un sentiment al datoriei și cu o reputație îmbunătățită; „categoric, în 1913, lucrurile s-au schimbat și activitatea mea în lazaretul de bolnavi de holeră m-a pus în altă lumină în fața poporului meu… Eram mult mai bine informată decât înainte și unele influențe de dată recentă pe lângă Unchiul l-au făcut să înțeleagă că puteam fi de folos dacă eram tratată cu tact“.

Spre satisfacția ei, vocea verișoarei Charly fusese, în cele din urmă, înlocuită de cea a lui Barbu Știrbey și cele ale Brătienilor, dornici ca regele Carol s-o includă pe principesa moștenitoare în cercul apropiaților. Subliniindu-i inteligența înnăscută, ca și eficiența ei recent dovedită, influentul pol de putere al liberalilor l-a convins pe rege că Maria era urmașa lui de drept. „Nu-mi mai vorbea ca un profesor elevului său, ci ca unui colaborator capabil să înțeleagă.“[17]

Prima lecție pe care a avut-o de învățat a fost aceea că, în orice conflict viitor, alianța cu Rusia, vecinul de la răsărit, sau cu Imperiul Austro-Ungar, vecinul de la nord și vest, era de o covârșitoare importanță geografică pentru ambele părți implicate. Ca membru secret al Triplei Alianțe (Germania, Austro-Ungaria și Italia), România era aliata Austriei, dar factorul major care o menținea în alianță era devotamentul regelui Carol față de țara natală. Chestiunea devotamentului se reducea, în acest caz, la cine aveau românii mai puțină încredere — în ruși, care le furaseră Basarabia în 1878, sau în unguri, care asupreau în continuare populația română din Transilvania.

În vara lui 1913, țarul Ferdinand al Bulgariei a venit în România pentru a cere încheierea păcii. Era un bărbat masiv și greoi, dar spilcuit, avea ochii mici și înguști, plasați foarte aproape de nasul enorm, pe seama căruia făcea chiar el glume, cu fiecare ocazie. Ferdinand era un adevărat sibarit, renumit chiar și în rândul altor case regale pentru colecția fabuloasă de pietre prețioase pe care le mângâia, cu degetele sale lungi și albe, ca pe niște mătănii. De o inteligență obraznică, țarul Bulgariei ținea deosebit de mult la Maria, pe care a încântat-o de-a lungul anilor cu înțepăturile adresate rivalului său mult mai ursuz și mai puțin dichisit, Carol I al României. Acum se afla la București pentru a-l ruga să salveze Bulgaria de la ruină.

Dacă exista vreun rol pe care regele României putea să-l joace cu cea mai mare plăcere, atunci acela era de monarh înțelept. „Unchiul este diplomat și gentleman, deci știe foarte bine cum să reziste tentației de a umili un dușman aflat la pământ“, scria Maria.[18] Un Solomon satisfăcut, Carol I a convocat la București conferința celor cinci state balcanice (România, Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegru) pentru a stabili condițiile păcii și împărțirea teritoriilor controlate anterior de turci. Sub amenințarea unei intervenții iminente din partea Marilor Puteri, Bulgaria a fost forțată să cedeze României sudul Dobrogei, Albania și-a căpătat independența, iar sârbii și grecii au primit bucăți din teritoriile care aparțineau turcilor.

Românii au fost încântați de Tratatul de la București. Nu numai că recăpătaseră sudul Dobrogei, dar frații lor macedoneni (cuțovlahii), aflați vreme îndelungată sub ocupație turcă, puteau trăi acum sub steagul Albaniei. Românii se așteptau la lucruri bune de la albanezi, pentru că noul principe al Albaniei era un nepot al reginei Elisabeta.

Rezolvarea chestiunii balcanice a sporit considerabil prestigiul României, atât în interior, cât și în exterior. Kaizerul însuși, dornic să-l împace pe regele Carol, s-a gândit să-i facă onoarea de a-l vizita, ideea fiind însă repede abandonată de teama de a nu-l ofensa pe țar. Lăsat să-l curteze pe regele român fără ajutorul kaizerului, Franz Ferdinand a reușit să obțină, în toamna lui 1913, numirea unuia dintre cei mai apropiați consilieri ai săi, contele Ottokar Czernin, în calitate de ministru al Austriei la București. Czernin a sosit în România cu misiunea de a-l convinge pe Carol de bunăvoința Austriei și de a-l determina să facă publică alianța cu Austria, Germania și Italia — veche de 25 de ani, dar în continuare un secret pentru români.

Contele Czernin a fost un reprezentant excelent ales. Aristocrat, cu maniere impecabile și cu o inteligență arogantă, era cunoscut ca fiind deosebit de critic la adresa politicii maghiare împotriva celor trei milioane de români trăitori în Transilvania. La scurtă vreme de la venirea la București, Czernin a raportat la Viena că ar fi

imposibil de făcut public tratatul cu Tripla Alianță, date fiind sentimentele antimaghiare din țară.

Pentru prima dată în viața ei și cu scuzele de rigoare, Maria a României a început să vorbească și să scrie deschis despre situația politică, care, spunea ea, „a suferit unele modificări" în ultimii ani ai domniei regelui Carol. A recunoscut că știa de reînnoirea tratatului cu Germania, Austro-Ungaria și Italia, adăugând că „majoritatea lumii politie era la curent, sau cel puțin ghicea, că România era a patra țară din Tripla Alianță". Pentru a-și diminua rolul în modificarea angajamentelor țării, principesa a explicat îndepărtarea României de foștii aliați în termeni politici și economici:

„În ciuda repetatelor avertismente trimise de regele Carol la Viena, persecuția poporului nostru aflat sub dominație maghiară nu a slăbit nicio clipă, ceea ce a umplut inimile românilor de amărăciune. Mai mult, Ungaria a inventat orice șicană posibilă, economică și administrativă, împotriva țării noastre și a avut o atitudine insuportabilă în chestiunea Dunării."[19] Din spusele Mariei, reieșise că regele Carol a avertizat Berlinul că nu va mai putea garanta prezența țării sale în Alianță, dacă Germania va mai permite multă vreme Austro-Ungariei atitudinea dominantă față de România. Carol și-a anunțat verii Hohenzollern că propaganda franceză și cea rusă îi întorceau pe români împotriva Germaniei. „Cu toate că avertismentul a venit direct de la șeful statului, Berlinul nu i-a acordat niciun strop de atenție", povestea Maria. Regele, „profund ofensat" de faptul c-a fost ignorat, „a început să lase lucrurile în voia lor".[20] Fără nicio opoziție la propaganda ce emana din tabăra cealaltă, chestiunea Transilvaniei a eclipsat-o repede pe cea a Basarabiei.

Maria și-a negat orice amestec în îndepărtarea de Germania. Trebuia s-o facă. Dacă Ferdinand accepta implicarea în politică a novicei sale soții, lucrul acesta nu trebuia știut în afara curții. Scrisorile către Wilhelm, fratele lui mai mare, acum principe domnitor de Hohenzollern-Sigmaringen, erau pline de asigurări referitoare la inocența politică a Mariei. Principesa moștenitoare a intrat și ea în joc. În 1913, i-a scris cumnatului ei că discuțiile despre politică „nu sunt treabă de femeie", adăugând că „Mătușa și cu mine suntem foarte ocupate cu Crucea Roșie."[21]

În februarie 1914, principele moștenitor și principesa moștenitoare au fost invitați la Sankt-Petersburg. Motivul călătoriei era căsătoria principelui Carol al României cu marea ducesă Olga, fiica cea mare a țarului Nicolae al II-lea. Maria investigase aproape doi ani posibilitatea acestei căsătorii. Se sfătuise cu regele Carol, care considera că alianța s-ar bucura de simpatia populației, și cu Izvolski, fostul ministru de externe al Rusiei, care era convins că alianța ar avea avantaje politice pentru ambele părți.

Înainte de a merge în Rusia, Maria și Ferdinand au călătorit la Potsdam, pentru a-l lua și pe Carol cu ei. Principesa era mulțumită de el — părea fericit în armata germană. După Potsdam, kaizerul și-a invitat verii la Berlin, aparent pentru o fericită întâlnire de familie. Vărul Willy auzise șușoteli despre proiectul rus. Dacă, de obicei, îi ignora pe conducătorii români, considerându-i nedemni de atenția lui, de data aceasta ideea unei posibile alianțe de sânge între ei și Romanovi nu-i plăcea deloc.

Când au ajuns la Berlin, soția kaizerului nu era acolo. Missy a fost încântată. Willy era într-o dispoziție excelentă și, pentru prima dată, i-a vorbit principesei „de parcă existam cu adevărat". Conștientă că atenția de care se bucura se datora mai puțin farmecului și frumuseții ei, și mai mult presiunii internaționale, Maria tot s-a bucurat de atitudinea monarhului, ursuz până mai ieri. „Conversația din timpul mesei a fost veselă și animată, iar soțul meu s-a simțit bine. Fiind deosebit de modest și de timid, Nando nu prea era în stare să creeze o atmosferă, dar se simțea prost atunci când William îl trata cu indiferență."

Inaugurarea unei biblioteci fusese programată pentru perioada în care se aflau ei la Berlin. Și, pentru că soția lui era absentă, kaizerul i-a cerut Mariei să-i fie parteneră la marea procesiune. „Cum pășeam eu așa, solemn, alături de vărul meu în marea sală, m-am simțit, dintr-o dată, ca pe scenă; măreața intrare din *Tannhäuser*, sau din *Aida*… trompetele de argint sunau prea îndelung și prea tare de deasupra capetelor noastre, de parcă ne aflam la Judecata de Apoi… Ofițerii îmbrăcați în alb, părând prea înalți ca să fie reali, stăteau țepeni ca niște statui în spatele scaunelor de catifea roșie, pe care, în final, ne-am așezat. Brav și țeapăn stătea și vărul meu, triumfător, cu bastonul de feldmareșal sprijinit pe genunchi ca un sceptru, privind împrejur cu aerul unui cuceritor… Am simțit pentru el ceea ce simțisem cu ani în urmă față de fiul meu, când se considera cuceritor doar pentru că învârtea deasupra capului o sabie de jucărie."

Din Germania, Maria și Ferdinand au plecat în Rusia, însoțiți de fiul lor. Diferența dintre prețiozitatea

vărului Willy și pasivitatea vărului Nicky era imensă. În 1914, Nicolae și Alexandra s-au retras cu totul la reședința lor de la Țarskoe Selo, ferindu-se nu doar de masele în fierbere, ci și de ceilalți Romanovi. Străbătând șirul nesfârșit de cazaci înarmați care încercuiau parcul palatului, Missy, care îndrăgea fastul castei sale, a fost tare dezamăgită să descopere că toată pompa imperială „se sfârșea la ușa din față… odată ce treceai pragul, te aflai în mijlocul unei vieți de familie, liniștită, uniformă, închisă și mai degrabă plicticoasă".

Nicky era drăguț și politicos, dar trăia „într-un soi de ceață imperialistă". Soția lui era la fel de rece ca întotdeauna. „Reușea să pună o distanță de netrecut între lumea ei și a ta… te făcea să te simți un străin nepoftit… Zâmbetul strâmb, silit și superior cu care întâmpina orice aveai de zis, ca și cum nu merita efortul unui răspuns era… descurajant… Deși diferența de vârstă dintre noi era foarte mică, avea un fel de a mă face să mă simt de parcă tot copil eram!"

Abia aștepta principesa să scape de la Țarskoe Selo și să ajungă la Sankt-Petersburg, unde Ducky și Kirill, repuși în drepturi, se bucurau de bogăția și gloria Romanovilor, după ce fuseseră în sfârșit iertați de țar. Bombardată cu toate bârfele familiei, despre Nicolae și Alexandra, a aflat că „Țarskoe Selo era comparat cu un om bolnav, care refuza orice doctor și orice mână întinsă. Și întotdeauna numele lui Alix era menționat ca principală piedică. Și, bineînțeles, numele lui Rasputin era pe buzele tuturor… Nu l-am văzut niciodată pe Rasputin."

Înainte de a părăsi Rusia, principesa moștenitoare a deschis conversația cu țarina, referindu-se la scopul vizitei — posibila căsătorie a copiilor lor. Date fiind personalitățile soților, nu e deloc de mirare că o asemenea discuție a fost lăsată în seama femeilor. „Ca să fiu sinceră în ceea ce o privește pe Alix, trebuie să recunosc că de data asta nu a fost o problemă să avem o conversație, ba chiar a vorbit foarte calm, ca o mamă rezonabilă." Au căzut de acord că, în calitate de părinți, nu vor face niciun fel de promisiuni în numele copiilor, că se vor limita la a crea „ocazii" pentru ca Olga, o fată foarte isteață, dar nu prea frumoasă, să-l poată întâlni pe Carol. „Alix a fost cât putea ea de drăguță, dar mi-am dat seama că «ocaziile» nu se vor materializa, pentru că nu am avut deloc impresia că fiul nostru și fiica lor ar fi atrași câtuși de puțin unul de celălalt."

Oricum, pe 13 iunie 1914, Romanovii au întors vizita familiei regale a României, venind la Constanța, portul românesc la Marea Neagră. Maria a fost încântată că țarul a venit la regele Carol. Și chiar dacă vizita nu avea să se finalizeze cu o căsătorie între cele două familii, cel puțin avea să contribuie în mare măsură la „ștergerea vechii ofense" legate de Basarabia. Regele a fost chiar mai mulțumit decât nepoata lui, față de care s-a purtat „cu o afecțiune neobișnuită". Niciun suveran al vreunei mari puteri nu-i mai făcuse o asemenea onoare, de la vizita lui Franz Joseph, cu 18 ani în urmă. Carol aproape că tremura de emoție când iahtul țarului a intrat în port, întâmpinat de salve de tun și de steaguri, însoțite de urale și de muzică.

A fost o vizită regală obișnuită. După Te Deumul de rigoare și o plimbare cu mașina prin Constanța, țarul a asistat la trecerea în revistă a trupelor, condusă de rege. „Prânzul în familie" a fost urmat de câteva ore de odihnă, din cauza sănătății șubrede a regelui, în vârstă de 75 de ani, și a țarinei, în vârstă de 42 de ani. Ceaiul a fost servit la bordul iahtului imperial, iar seara s-a încheiat cu un banchet de gală, oferit într-o sală construită special pentru eveniment. Nicolae al II-lea a fost așezat între regina Elisabeta și principesa moștenitoare, în centrul unei mese lungi și înguste, la care au luat loc 84 de oaspeți. Regina României uitase să-și pună decorațiile, așa că țarina și le-a scos pe ale sale, dar Maria nu i-a urmat exemplul. Marea ducesă Olga era așezată lângă principele Carol; tânărul îi acorda atenție cam fără tragere de inimă, iar răspunsurile ei la întrebările puse de el erau lipsite de entuziasm.

În timp ce capetele încoronate încercau să facă față formalităților din programul zilei, Serghei Sazonov, ministrul de externe rus și prim-ministrul Brătianu au dat o fugă cu mașina până în Transilvania. La fel ca și predecesorul său, Sazonov sprijinea proiectul căsătoriei moștenitorului tronului român cu fiica cea mare a țarului. Era conștient că românii erau circumspecți când venea vorba despre ruși și era foarte la curent cu simpatiile politice ale regelui Carol, dacă nu chiar cu existența tratatului secret. Seara, când au ajuns la banchet, cei doi politicieni păreau „că se înțeleg foarte bine".[22]

Dar proiectul de căsătorie a eșuat. Principele Carol nu era atras de marea ducesă Olga, iar aceasta, la rândul ei, nici nu se gândea să părăsească Rusia. Mulți ani mai târziu, preceptorul fratelui ei avea să constate, îndurerat: „Cine s-ar fi gândit că, dacă mariajul ar fi avut loc, fata ar fi scăpat de soarta groaznică ce-o aștepta!"[23]

Contele Czernin, vicleanul ministru al Austriei, a urmărit vizita rușilor cu mult interes. Cu puțin timp înainte își informase guvernul că era foarte posibil ca, nu peste mult timp, politica externă română să nu mai depindă de Ferdinand, ca viitor rege, ci de consoarta lui, cu legăturile și afinitățile ei cu Rusia. „Caracterul și mentalitatea ei sunt unele dintre cele mai importante motive pentru a așeza relațiile cu România pe o cu totul altă bază", avea să le scrie Czernin celor din țara sa.

În tot acest timp, arhiducele Franz Ferdinand și kaizerul Wilhelm al II-lea încercau să găsească modalități pentru a aduce România mai aproape de Tripla Alianță. Ultima lor întâlnire a avut loc la 13 iunie 1914, exact în ziua sosirii Romanovilor la Constanța. Moștenitorul Imperiului Austro-Ungar a condamnat, ca de obicei, tratamentul impus de supușii lui maghiari românilor din Transilvania. Kaizerul i-a promis că-l va instrui pe ambasadorul german în Austria ca, ori de câte ori se va întâlni cu István Tisza, premierul ungar, să-l salute pe acesta spunându-i „Doamne, adu-Ți aminte de români!"[24]

Cu aceste gânduri în minte, Franz Ferdinand, ultima speranță a românilor din Ardeal, a plecat în călătoria fatală în Bosnia, care i-a curmat viața și a aruncat lumea în război.

* Căsătorie între un bărbat dintr-o familie domnitoare sau princiară și o femeie dintr-o altă categorie socială, căreia nu i se acordă nici numele, nici rangul soțului. (*N. red.*)

Note:

1Maria, *The Story of My Life*, pp. 546–547.

2 R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, p. 455.

3 Maria, *op. cit*., p. 513.

4 ANR V, 2647/1909, 16/29 iunie 1909, regina Maria către ducesa de Coburg.

5 ANR V, 2617/1907, 7 mai 1907, regina Maria către ducesa de Coburg.

6 Maria, *op. cit*., p. 512.

7 Contele Ottokar Czernin, *In the World War*, p. 79.

8 Maria, *op. cit*., p. 513.

9 B-L, 29 iunie 1913, regina Maria către Pauline Astor.

10 B-L, 29 ianuarie 1913, regina Maria către Pauline Astor.

11 Maria, *op. cit*., p. 549.

12 Anna-Maria Callimachi, *Yesterday Was Mine*, p. 243.

13 Maria, *op. cit*., pp. 551–554 *passim*.

14 ANR V, 2710/1914 (dată incorectă), 30 august 1913, regina Maria către ducesa de Coburg.

15 Maria, *op. cit*., p. 555.

16 ANR V, 2710/1914 (dată incorectă), 30 august 1913, regina Maria către ducesa de Coburg.

17 Maria, *op. cit*., p. 560.

18 ANR V, 2708/1913, 1 august 1913, regina Maria către ducesa de Coburg.
Albaniei i s-a acordat independența: independența albaneză a fost pusă în acord cu pretențiile austriecilor, conform cărora Serbia urma să nu primească ieșire la Adriatica, unul dintre lucrurile pe care sârbii le doreau cu ardoare.

19 Maria, *op. cit*., pp. 566–567.
Chestiunea Dunării: cel mai mare obstacol în calea navigării pe Dunăre îl reprezenta cursul fluviului la Porțile de Fier — locul de intrare în țară. În 1878, Congresul de la Berlin a acordat Austriei dreptul de a executa lucrări pentru a facilita navigația pe fluviu și de a percepe taxe pentru acoperirea cheltuielilor. Austria a transferat mandatul Ungariei. În 1905, Ungaria a construit un canal absolut inadecvat: nu era suficient de adânc și nici măcar cel mai puternic vas cu aburi nu putea trece de curenți. Ungaria a impus taxe, care erau nu doar prohibitive, dar variau în funcție de armator,

„povara“ căzând pe umerii țărilor de pe cursul Dunării de Jos, precum România, în timp ce Austria și Ungaria beneficiau de taxe avantajoase, conform unui ziar vienez. (*Rumania*, A Confidential Handbook Prepared Under the Department of the Historical Section of the Foreign Office, No. 21, decembrie 1918.)

20 Maria, *op. cit*., p. 568.

21 SA, 13 iulie 1913, regina Maria către principele Wilhelm.

22 Maria, *op. cit*., pp. 570–583 *passim*.

23 Pierre Gilliard, *Thirteen Years at the Russian Court*, p. 96, notă de subsol.

24 Seton-Watson, *op. cit*., pp. 469–471.

Capitolul 12

Dumnezeu ne-a chemat să civilizăm lumea. Suntem misionari ai progresului.

— Kaizerul Wilhelm al II-lea

Asasinarea, la Sarajevo, pe 28 iunie 1914, a moștenitorului Imperiului Austro-Ungar și a soției lui a zguduit provinciala curte de la București, precum și guvernele din lumea occidentală. Era duminică și membrii familiei regale se aflau la curse, când telegrama care anunța tragedia i-a fost înmânată regelui. Toată familia s-a retras imediat, urmată de un grup de diplomați îngrijorați și încruntați. Carol I i-a spus ambasadorului american că asasinatul va duce inevitabil la un război mondial.

O lună mai târziu, aproape toate țările din Europa aleseseră din care tabără să facă parte. Principesa moștenitoare și majoritatea românilor se aflau de partea Antantei*, ceea ce-i plasa în opoziție directă cu regele și regina, care erau puternic filogermani și, prin urmare, în favoarea Puterilor Centrale**. Carmen Sylva, care de ani buni își arogase titlul de mare preoteasă a culturii franceze și a celei engleze, a revenit zgomotos la patria-mamă și la vechile tale atașamente

„Mătușica… s-a redescoperit brusc ca *die Rheintochter* (fiica Rinului) cea răzbunătoare: tot timpul auzeam numai *Deutschland über Alles* (*Germania deasupra tuturor*), *Gott mit uns* (*Domnul fie cu noi*) și așa mai departe; mi se tot repeta că trebuie să socotesc căderea Angliei drept o certitudine; că venise ziua Germaniei, începutul unei ere teutone, că ei *trebuie* să conducă lumea, pentru binele omenirii. A spus chiar… că Anglia *trebuia* să se prăbușească, fiindcă femeile ei deveniseră imorale!"

Dacă o ruptură cu regina ar fi produs o oarecare agitație, o fisură în relația cu regele ar fi fost mult mai complicată. Unitatea de țeluri la care ajunseseră se destrăma în fața vechilor loialități. Carol I și Maria au păstrat toate aparențele și „aveau grijă să nu depășească limitele"; ceea ce nu-l oprea pe rege să insiste că venise vremea ca toată lumea să se încline în fața superiorității germane. „Ne întâlneam totuși destul de des și-l ascultam, dar rămâneam mută", spunea Maria.[1]

Austria a declarat război Serbiei la 28 iulie 1914. Patru zile mai târziu, la 1 august, Germania a declarat război Rusiei. Pe 2 august, kaizerul a invadat Luxemburgul și i-a cerut regelui Albert al Belgiei — vărul lui Ferdinand — să-și deschidă frontierele, pentru ca armata germană să poată invada Franța trecând prin această țară. Regele Albert a refuzat. Regele Carol, care-și iubea foarte mult nepotul, a declarat că acesta fusese un prost.

Tot pe 2 august, Germania i-a cerut regelui Carol să mobilizeze trupe împotriva Rusiei. Regele, în vârstă de 75 de ani, era depășit de situație. Sănătatea îi era din ce în ce mai șubredă, iar răul fizic era intensificat de dilema în care se afla. Îngrozit la gândul că jocurile sale diplomatice secrete ar putea fi dezvăluite, dar presat de Germania și de Austria să intre în război de partea lor, Carol n-a putut lua altă hotărâre decât aceea de a cere întrunirea Consiliului de Coroană, la care urma să susțină mobilizarea în sprijinul prietenilor.

Bătrânul autocrat a fost deosebit de umilit de faptul că n-a putut face mai mult pentru țara sa de origine. Ministrul austriac la București, contele Czernin, raporta la Viena că, ori de câte ori venea la palat pentru a-i

aminti regelui „că *onoarea* îl obligă să scoată sabia din teacă", loviturile lui verbale „tăiau ca un bici" în carnea lui Carol. Tot Czernin își amintea, cu oarecare satisfacție, o anume întrevedere, „deosebit de dureroasă", în care regele, „plângând de ciudă, s-a aruncat peste birou și, cu mâini tremurânde, a încercat să-i smulgă de la gât ordinul *Pour le Mérite*".[2]

Convingerea lui Carol că Germania se îndrepta spre victoria imediată și totală era la fel de importantă precum devotamentul față de Hohenzollerni și față de tratatul secret. Instruit în armata prusacă, regele credea că nimeni nu putea opri armata germană. Chiar dacă pentru nimic mai sfânt decât propriul interes, era de părere că România trebuia să se alăture rapid Puterilor Centrale, până nu era prea târziu.

Dar starea de spirit a concetățenilor lui era marcată de indecizie și de neîncredere. Românii își puseseră speranțele iredentiste în Franz Ferdinand, moștenitorul antimaghiar al Imperiului Austro-Ungar. Gloanțele care puseseră capăt vieții arhiducelui austriac le-au spulberat visul unei uniuni pașnice cu frații din Transilvania. Iar dacă aderarea la Puterile Centrale însemna întărirea Ungariei, schimbarea de direcție spre Antantă implica expunerea la un anumit pericol. România nu avea încredere în Rusia, iar aliații acesteia din Europa Occidentală (Franța și Anglia) erau prea departe pentru a fi de vreun ajutor real sau pentru a oferi securitate.

Cu toate că neutralitatea avea dezavantajele ei — însemnând pierderea unor prietenii valoroase și o posibilă izolare —, majoritatea românilor preferau să stea în expectativă, departe de complicațiile diplomatice sau militare. Mai mult, Italia, cea de-a patra țară din alianța secretă și, într-un fel, giruetă pentru națiunile mai mici, trebuia să se hotărască. Problema cea mai stringentă a României era inevitabila schimbare a raporturilor de putere, în urma Războaielor Balcanice. Se presupunea că Serbia urma să fie distrusă de Austria, prin urmare Bulgaria avea să se extindă și teritoriile românești să fie puse în pericol.

Consiliul de Coroană urma să se întrunească la 3 august, pentru a decide soarta țării. Take Ionescu, liderul aripii liberale a Partidului Conservator și un influent reprezentant al facțiunii pro-Antantă din guvern, a sosit de la Londra și a fost convocat la dejun la castelul Peleș.

Atmosfera de la castel, reiese din spusele lui, era cea „a unei case scindate împotriva ei înseși". „Regele era mai mult decât îngrijorat… Regina era mai belicoasă decât el, iar… principesa moștenitoare… se împotrivea categoric politicii duse de unchiul și mătușa ei și nu le ascundea acest lucru. Se părea chiar… că recent fuseseră vărsate lacrimi în acel palat regal."

Regina Elisabeta s-a pronunțat de îndată în favoarea intrării în război de partea Germaniei. Ionescu i-a răspuns că o victorie a Germaniei însemna și victoria Ungariei, ceea ce era „incompatibil" cu aspirațiile României. Regina, care, după spusele lui Ionescu, „nu înțelegea nimic din politică", nu a fost convinsă.

Principesa l-a întrebat pe Ionescu dacă spera că Anglia va rămâne neutră în conflictul care se prefigura. Politicianul a răspuns că Maria știa la fel de bine ca și el că Anglia „va intra în război până la ultimul om și ultimul bănuț". Principesa și-a ațintit privirea albastră de oțel asupra reginei. „Mătușă, ai auzit ce spune, da?" Întorcându-se spre Ionescu, a anunțat cu amărăciune: „Le-am spus lucrul ăsta tot timpul, dar ei refuză să înțeleagă. În casa asta, oamenii nu înțeleg absolut nimic."[3]

Consiliul de Coroană, care s-a întrunit a doua zi la castel, s-a desfășurat în aceeași atmosferă de mare dramatism și intensitate emoțională. Sinaia, de obicei un loc pașnic, a fost descrisă de un locuitor drept „un cazan în fierbere, plin de pasiune și intrigi politice"[4]. În timp ce poporul aștepta cu îngrijorare să-și afle soarta, membrii guvernului și șefii opoziției urcau drumul străjuit de brazi spre reședința de vară a regelui.

Carol I, din cale-afară de palid, a deschis ședința cu o declarație rostită în franceză. Pentru că făcea, aproape mereu, efortul extraordinar de a folosi limba română pentru discursurile oficiale, acesta era indiciul unei mari nervozități. A început prin a condamna ceea ce el numea „o politică a sentimentelor"[5], cu toate că argumentele sale se sprijineau exclusiv pe loialitatea lui teutonă. A pretins să opinia publică nu va accepta niciodată o alianță cu Rusia, iar Rusia era membră a Antantei. Neutralitatea, a mai pretins el, avea să distrugă poziția pe care România și-o câștigase în rândul națiunilor Europei. De aceea, atât onoarea, conform termenilor tratatului de alianță, cât și propriul interes cereau ca țara să intre în război de partea Germaniei și a Imperiului Austro-Ungar.

Discursul i-a fost primit cu o tăcere dezaprobatoare. În afară de Petre Carp, cel mai înverșunat germanofil, niciunul dintre miniștri nu s-a situat de partea suveranului. Un politician conservator a mers până acolo încât să-i amintească regelui că nici el, nici cei mai mulți domni prezenți acolo *nu văzuseră* vreodată tratatul pe care Maiestatea Sa propunea să-l onoreze; faptul că tratatul fusese semnat în așa de mare secret, a adăugat el, îl făcea neconstituțional, deoarece niciun angajament luat în fața unui alt stat nu era valabil fără aprobarea celor două partide politice. Un alt ministru i-a avertizat pe membrii Consiliului că o decizie de intrare în război de partea Austro-Ungarilor poate duce la un război civil. Chiar și Alexandru Marghiloman, șef al Partidului Conservator și progerman, datorită concepției lui economice, a adus argumente în favoarea neutralității.

În timp ce alții vorbeau, moștenitorul tronului stătea tăcut și retras, neparticipând la decizia ce avea să-i schimbe irevocabil viața. Ca și unchiul lui, era devotat Germaniei. La câteva zile după Consiliul de Coroană, i-a scris fratelui mai mare „Dumnezeu să te ducă spre victorie".[6] Pentru că sentimentele lui erau aceleași cu ale regelui, ar fi fost de așteptat să-l sprijine pe bătrân, când acesta s-a aflat sub foc încrucișat. Dar el era legat de mai multe jurăminte de credință. Fiind obiectul unei intense campanii pro-Antantă, duse de principesă, Ferdinand era supus și presiunilor din partea miniștrilor. „Avem cu toții încredere în patriotismul Alteței Voastre Regale", l-a avertizat unul dintre conservatori, înainte de ieșirea principelui din sala de consiliu.[7] Nefericitul Ferdinand a fost redus la o tăcere neputincioasă, temându-se să se opună atât unchiului, cât și soției, dar fiind totodată conștient de așteptările fundamentale ale guvernului.

Era un contrast foarte trist între moștenitorul tronului, în vârstă de 48 de ani, și prim-ministrul Brătianu, în vârstă de 49 de ani, aflat la apogeul carierei sale politice. Acesta și-a orchestrat cu mare grijă intrarea în dezbatere, dar a așteptat cu răbdare ca ceilalți să-și termine discursurile. Stabilise deja viitoarele acțiuni pe care le avea de întreprins România, dar tradiția cerea ca regele și membrii Consiliului de Coroană să fie ascultați înainte. Reținut și sigur pe sine, Brătianu a luat cuvântul la urmă. A susținut necesitatea preparativelor militare și a anunțat decizia oficială a guvernului ca țara să rămână neutră, pregătind, în același timp opinia publică pentru o intrare în război, în cele din urmă, de partea Antantei.

Ședința era aproape de sfârșit, când în sala de consiliu a intrat un mesager și a anunțat că ministrul italian la București, baronul Fasciotti, a cerut o audiență imediată, într-o chestiune de o anume urgență. Regele a ieșit din sală, dar a revenit după câteva minute — a fost nevoit să admită că Italia hotărâse, în dimineața aceea, să rămână neutră. „Domnilor", a spus regele în încheierea ședinței, „nu vă puteți imagina cât este de trist să te trezești izolat într-o țară care nu este țara ta natală". Miniștrii n-au fost mișcați. Unul din ei i-a replicat: „În vreme de pace era posibil pentru Maiestatea Voastră să urmeze o politică contrară sentimentelor țării, dar a merge la război în pofida acestor sentimente este imposibil."[8]

Regina Elisabeta era afară, în fața ușilor sălii de consiliu umbla de colo-colo pe coridorul întunecat, „precum un animal mare în cușcă", și o trăgea încontinuu pe principesă după ea, vorbind fără oprire. „Era incredibil de dureros", avea să scrie Maria, „să umblu de colo-colo, braț la braț, cu Mătușa, fiecare cu teama sau cu speranța ei în suflet". În ultimii ani, Maria începuse să aprecieze devotamentul reginei față de regele suferind și era foarte impresionată de apropierea care se petrecuse între cei doi bătrâni, atât de învrăjbiți până nu de mult. Oricum, atunci când regele a ieșit din sala de consiliu, „un om înfrânt și întristat", Maria a văzut că regina a reacționat pe măsura caracterului ei. „Mătușa și-a luat același aer dramatic și, după cum îi era obiceiul, aproape că-i făcea plăcere să se afle în mijlocul marii tragedii: bătrânul rege, refuzat de poporul său, după o viață de muncă asiduă pentru țară."

În urma Consiliului de Coroană, popularitatea regelui a scăzut constant, deoarece poporul vedea în el doar un obstacol în calea declarării războiului împotriva Ungariei și a eliberării românilor din Transilvania. În aceste circumstanțe, Petre Carp, ministrul progerman, a declarat că așteaptă abdicarea lui. Regina, și ea, îl îndemna „să-și scuture țărâna acestei țări nerecunoscătoare de pe picioare".*** Mulți au crezut că regele ținea acea amenințare ca argument de rezervă, în cazul în care România ar fi întreprins gestul de neconceput și ar fi intrat în război de partea Antantei.

Șoaptele referitoare la o posibilă abdicare îi dădeau frisoane de panică principesei. Prevăzând o iminentă urcare pe tron și știind că ea — nu regele, nici regina sau principele moștenitor — era aceea ale cărei aspirații coincideau cu ale poporului, Maria era îngrozită la gândul că ar putea pierde acum, în ceasul al

unsprezecelea, singura răsplată pe care viața alături de Ferdinand i-o promisese. În autobiografie și-a formulat cu atenție această temere:

„Nu mi s-a împărtășit ce s-a discutat, de fapt, între unchi și nepot… N-aveam nicio curiozitate feminină… N-am încercat niciodată să-mi trag soțul de limbă când nu avea chef de vorbă, dar aici nu era vorba numai de o chestiune politică, era însăși existența noastră. Care să fi fost înțelegerea dintre rege și principe, despre care eu nu trebuia să știu nimic? Dacă Unchiul avea să abdice, i-ar fi cerut același lucru și soțului meu? Ar fi însemnat că… urma să fiu îndepărtată tocmai în momentul în care poporul nostru avea mai mare nevoie de mine? Cum aș fi putut face față acestei temeri groaznice fără să-ncerc să-l fac pe soțul meu să mărturisească dacă a făcut vreo promisiune fatală? Dar el a rămas tăcut, tăcea cu cruzime, nimic nu l-ar fi putut convinge să-mi dea măcar un indiciu dacă a făcut o înțelegere secretă cu Unchiul, dacă ne-au pregătit ceva, peste capetele noastre, fără să ne ia în seamă sentimentele, sau să ne permită să protestăm… Până la urmă nu am mai rezistat tensiunii și am trimis după prințul Știrbey… și l-am întrebat dacă știa ceva concret. Nu, nici lui nu i se spusese nimic, nu fusese consultat; și el era îngrijorat, dar nici el n-a putut să-mi confirme sau să-mi abată temerile."

Maria a fost uimită să afle că nici măcar Barbu, eterna sursă de informații, n-a putut desluși intențiile regelui. Tăcerea înnebunitoare a lui Ferdinand se baza, probabil, pe faptul că nici el nu știa mai mult decât principesa. Era foarte greu de crezut că autocraticul rege și-a consultat moștenitorul în legătură cu planurile de viitor și, pe de altă parte, lui Ferdinand i-ar fi fost greu să recunoască acest lucru. Așa că a fost mai simplu să facă pe mutul înțelept.

Și în timp ce Maria încerca în zadar să străpungă zidul de tăcere și de mister care-o înconjura, a primit vizita neașteptată a ministrului de Finanțe, care i-a transmis că venise cu rugămintea expresă ca principesa moștenitoare să nu părăsească țara sub niciun motiv. „Chiar dacă principele… se vede obligat să-și urmeze unchiul într-un exil autoimpus, promiteți-ne că veți rămâne cu noi, împreună cu fiul Vostru, Carol, dacă e posibil cu toți copiii Voștri… nu e posibil și nici drept să ne abandonați în mijlocul acestei crize, când știm că sunteți lângă noi cu toată inima."[9] Nicicând o promisiune n-a fost făcută cu mai multă ușurință.

În ciuda înfrângerii politice și a presupunerilor care se tot făceau că nu mai avea mult de trăit, regele continua să exercite o influență greu de înțeles asupra moștenitorului său. Pe 23 septembrie 1914, Carol era prea bolnav pentru a-l primi pe ministrul austriac, iar atunci contele Czernin a cerut să fie primit de Ferdinand. După întrevedere, Czernin l-a caracterizat pe principe în felul următor: „Nehotărât, își schimbă punctul de vedere, face declarații care nu inspiră încredere, este evaziv, lipsit de autoritate, are prea puțină încredere în sine și energie… e impulsiv și slab… folosește un limbaj ambiguu." Cu toate că Ottokar Czernin era în stare să-și modifice percepțiile pentru ca acestea să-i corespundă dorințelor, interpretarea sa, referitoare la soțul Mariei, ca fiind „un instrument pasiv al celor din jur" era împărtășită de cei mai mulți care veneau în contact cu Ferdinand.[10]

Total diferită de nehotărâtul principe moștenitor era exaltata regină, care a anunțat că familia regală română trebuie să se ia de mână și să se înalțe împreună la ceruri, pentru a scăpa de nenorocirile din jurul lor. Regele i-a replicat că încă nu intenționa să părăsească lumea aceasta, fiind foarte curios să vadă rezultatul luptei. Mariei i-a spus că, având în vedere cursul pe care-l luase războiul, „nu aveau cum spera să fie pace înainte de Crăciun".[11] Regele a murit cu mult înaintea sărbătorilor, subit și liniștit, în somn.

Maria și Ferdinand nu erau la Sinaia în noaptea de 9 octombrie 1914, când a murit regele. Deși erau rareori plecați, în ziua aceea fuseseră la București, luând parte la un eveniment. În timpul sezonului de toamnă, lumea bună se aduna la curse, nu atât pentru a urmări caii, ci pentru a bârfi și a fi văzută. Iar hipodromul era cel mai bun loc în care putea apărea cuplul regal pentru a înăbuși zvonurile că aveau de gând să părăsească țara.

După curse, Ferdinand s-a retras să înnopteze la Cotroceni. Maria, care promisese că va cina cu Martha Bibescu, a plecat la Mogoșoaia, palatul de secol al XVII-lea de lângă București. Mogoșoaia era unul dintre locurile preferate ale Mariei. Era o clădire mare, din cărămidă, cu proporții frumoase, cu balcoane și balustrade de piatră care se reflectau în apa lacului de alături. Mariei îi plăcea să vâslească într-o bărcuță mică printre trestiile înalte, să privească la culorile apusului și s-o asculte pe Martha depănând povești exotice.

După o noapte calmă în faimosul dormitor în stil Empire, principesa a fost trezită devreme de un telefon, în dimineața zilei de 10 octombrie 1914. Era prințul Știrbey, care o anunța că regele murise. „Eram regină. Mă simțeam pe deplin capabilă să fiu regină", avea să spună mai târziu.[12]

Noua regină a României s-a grăbit să ajungă la Sinaia. Seara, la vremea când a ajuns în micuța gară, o mulțime de oameni erau adunați să-i sărute mâna în semn de recunoaștere a noii sale poziții, chiar și doamnele din anturajul lui Carmen Sylva. Ea a fost mișcată de gestul lor de supunere, dar s-a grăbit să ajungă la castel, pentru a-i aduce regelui ultimul omagiu.

A îngenuncheat lângă patul regelui și a făcut un jurământ tăcut, pe care l-a menționat, pentru posteritate, în memoriile sale. „Nu-ți fie teamă, Unchiule, vom continua plini de curaj. Mâna ți-a fost grea, de multe ori mi-ai torturat tinerețea, dar potrivit concepțiilor tale ai fost cinstit și drept. N-am să uit niciodată lecțiile învățate de la tine… aici, în genunchi lângă patul tău… simt că mai ai un mesaj pentru mine, eu, acea nepoată a ta, uneori atât de dificilă; da, Unchiule voi încerca să fiu, așa cum ai fost tu, credincioasă până la moarte, iubindu-ți țara, așa cum ai iubit-o și tu atâția ani. Cu voia lui Dumnezeu, curajoși și fără teamă, îți vom duce misiunea mai departe. — Amin."

Retorica extravagantă este caracteristică epocii. Dar hotărârea era a Mariei. Ea a comandat un pocal de aur pentru Ferdinand, pe care l-a inscripționat cu următoarele cuvinte: „Ziua de mâine poate fi a ta, dacă îți va fi mâna destul de puternică pentru a o cuprinde."[13] Seara, înainte de a se duce la culcare, i-a chemat la ea pe Barbu Știrbey și pe Maruca Cantacuzino. „Am nevoie de prietenii mei lângă mine, de prietenii mei adevărați", a notat ea în jurnal.[14]

La depunerea jurământului de către regele Ferdinand, a doua zi în parlament, noua regină a stat lângă el, acoperită cu un voal lung, de doliu și fiind însoțită de cei patru copii mai mari. În timp ce citea mesajul către națiune, vocea lui Ferdinand a fost sugrumată de câteva ori de suspine, iar când a coborât de la tribună, ochii îi erau „roșii" și picioarele „nesigure".[15] După ce și-a salutat noul rege, mulțimea a ovaționat-o pe Maria. „A fost ca un val mare de aplauze, plăcut, mișcător, dar, privindu-le fețele aprobatoare și entuziaste, nu mă puteam opri să nu mai gândesc dacă afecțiunea lor va supraviețui greșelilor pe care, cu siguranță, aveam să le fac mai devreme sau mai târziu", a scris ea în jurnal.[16]

Totuși, când a auzit mulțimea strigând „Regina Maria", noua regină și-a ridicat vălul negru de pe față. „Am simțit dintr-o dată că trebuie să-mi dezgolesc fața dinaintea oamenilor, că nu trebuie să-i privesc prin voalul de doliu. O puternică ovație s-a ridicat până sub cupolă, un suflu extraordinar care a izbucnit prelung din multe piepturi! «Regina Maria!» Și ne-am privit în ochi, poporul meu și cu mine. Iar acela a fost timpul *meu* — al meu — un astfel de timp nu le e dat multora; pentru că atunci nu eram o simplă idee, nu eram doar o tradiție sau un simbol pe care-l aclamau, ci o femeie; o femeie pe care o iubeau."[17]

Ovațiile primite de regină în parlament au fost sincere. Oamenii erau conștienți că loialitatea necondiționată a Mariei față de cauza Aliaților îl sprijinise și avea să-l țină pe drumul drept pe soțul ei de origine germană. „Ca principesă moștenitoare era populară: ca regină a fost iubită", spunea prințesa Callimachi.[18]

Conform legii, prim-ministrul Brătianu a înaintat demisia lui și a cabinetului imediat după urcarea lui Ferdinand pe tron. Mereu loialul moștenitor, noul rege a răspuns prin numirea aceluiași guvern. „Bietul Nando", avea să-i scrie Maria uneia dintre surorile ei, „e greu pentru un om cu temperament ca al lui să-și asume asemenea responsabilități mari și, pentru că a fost atât de multă vreme un discipol supus, e greu acum să înțeleagă că e stăpânul."[19]

În mod cert, Ferdinand manifesta mult prea puțin entuziasm pentru poziția care-l aștepta, lucru despre care s-a plâns amar în scrisorile către fratele lui, Wilhelm, aflat la Sigmaringen. La patru luni după ce a devenit rege, spunea despre acest lucru că „este o moștenire pe care nu i-aș dori-o nici celui mai mare dușman".[20]

Un membru al aristocrației nota că regele Carol I „a avut parte de o înmormântare grandioasă, de multe discursuri de laude oficiale… dar nici de un singur regret sincer".[21] A fost înmormântat într-o biserică din secolul al XIII-lea, la Curtea de Argeș, un orășel de la poalele Carpaților. În ziua înmormântării, noua regină

a apărut pe treptele palatului, drapată cu grijă în crep negru, cu trenă, arătând mai frumoasă ca oricând. Uitând de solemnitatea ocaziei, mulțimea a izbucnit în urale. Ion Duca, pe atunci un tânăr ministru și prieten, spunea că Maria și-a reținut cu greu un zâmbet când s-a urcat în trăsură pentru a merge la gară.

Moartea regelui Carol a luat familia regală prin surprindere, astfel că, în primele săptămâni ale domniei, aranjamentele locative erau departe de a fi confortabile. Cotroceniul era în renovare, așa că Maria locuia singură într-un colțișor al palatului. Și pentru că muncitorii se grăbeau să termine treaba, Ferdinand s-a mutat în vechiul palat, de pe Calea Victoriei, împreună cu regina văduvă, iar copiii au fost trimiși la Sinaia. Peste câteva săptămâni, Maria i-a scris surorii ei Sandra, plângându-se ca „nu avea nici măcar o bucătăreasă" la Cotroceni și că „trebuia să meargă la palat într-o singurătate solemnă pentru a lua prânzul și cina cu Maiestatea Sa soțul meu și cu bătrâna doamnă".

În ciuda tuturor inconvenientelor, Maria gusta cu plăcere din puterea pe care tocmai o dobândise. Se bucura, de asemenea, de îmbunătățirea situației financiare. Noua regină spunea că era greu pentru soțul ei, „care fusese întotdeauna din cale-afară de grijuliu cu fiecare bănuț cheltuit, tremurând de frica Unchiului", să înțeleagă că devenise „dintr-o dată un om bogat".[22] Vremea trecea și averea lui Carol I se împărțea în daruri și moșteniri și Maria începea să înțeleagă că nu aveau să fie niciodată „la fel de bogați precum Unchiul". După ce un sfert din avere a mers către țară, alt sfert către văduvă, având de plătit și impozite „enorme"[23] pe venit, noua regină și-a redus pretențiile. Oricum, ea și soțul ei se descurcau mult mai bine decât înainte și, pentru prima dată în viață, erau stăpâni pe banii lor.

La scurt timp după înmormântare, regina văduvă s-a mutat în Palatul Episcopal de la Curtea de Argeș, peste drum de biserica unde fusese înmormântat soțul ei. De acolo, a continuat să-și expună teoriile despre război. I-a vorbit unui vizitator despre influența pe care o va avea masacrul general supra științelor oculte, în care ea credea cu tărie. „Gândește-te la toate mamele care și-au pierdut fiii, la toate femeile care și-au pierdut bărbatul iubit! Este clar că vor fi mari progrese în ceea ce privește comunicarea cu lumea de dincolo. Atât de mulți oameni vor vrea să vorbească cu morții lor!"[24] Mariei îi relata conversațiile frecvente pe care le avea cu arhanghelii, mai ales cu Rafael, susținând că toată înțelepciunea și sfaturile îi veneau direct de la acea sursă îndepărtată.

Mai târziu, în ani, regina Maria își amintea cu plăcere că o tratase bine pe văduva Elisabeta, în răstimpul de un an și jumătate, cât i-a supraviețuit soțului ei. „Voiam foarte mult să demonstrez… că neplăcerile pe care le avuseserăm nu mi se datorau. În momentul în care puterea a trecut în mâinile mele și mie mi-a revenit sarcina de a conduce, toate s-au aranjat de la sine, în mod natural, cu pace și bună înțelegere; niciun fel de intrigi și niciun cuvânt greu sau nelalocul lui, doar blândețe și armonie și înțelegere plăcută." Mărinimia aceasta nu a manifestat-o doar față de Elisabeta, ci și față de fosta aliată a acesteia, doamna Mavrogheni, inchizitoarea-șefă a tinereții Mariei: „…Am rămas credincioasă principiilor mele și nu i-am plătit cu aceeași monedă; era și așa greu pentru ea să-i sărute mâna victimei sale."[25]

După moartea lui Carol I, Elena Văcărescu, care se supusese exilului voluntar în Franța, a revenit în România. Prima iubire a lui Ferdinand se îngrășase peste măsură și nu mai era nici pe departe seducătoarea orientală. Admirată pentru talentul scriitoricesc, îndrăgită pentru inteligența sa, Elena Văcărescu a condus la Paris, la începutul secolului al XX-lea, unul dintre cele mai frecventate saloane literare. Înainte de a pleca din Franța, l-a întâlnit pe noul ambasador francez la București, contele Charles de Saint-Aulaire, care-și făcea griji pentru numirea sa, din cauza originii germane a regelui Ferdinand. Elena i-a spus să nu-și facă nicio grijă: „Îl cunosc bine, mai presus de orice e un om al datoriei și, la nevoie, al celei mai dureroase datorii."[26]

Deși regina Elisabeta știa mai bine ca oricine că Elena se afla la București, nu a cerut s-o vadă. Intrigată, fosta doamnă de onoare și fiică spirituală a înțeles că nu putea solicita o audiență, așa că și-a transmis omagiile printr-o cunoștință comună. „O, aș vrea s-o pot vedea pe Elena", a spus Elisabeta, și ochii bolnavi de cataractă i s-au umplut de lacrimi. Vizitatorul i-a spus ca aceasta era la București. „La București! Atât de aproape!… Spune-i că n-o pot uita niciodată — că viața mea n-a mai fost aceeași de când ne-am despărțit; și mulțumește-i că a păstrat tăcerea. Spune-i c-aș vrea s-o văd — dar roag-o să mă ierte."

Nu s-au mai văzut niciodată. Se presupune că regele o făcuse să-i promită, cu mulți ani în urmă, că n-o va

mai primi niciodată pe fosta doamnă de onoare. Chiar și după moartea lui, bătrâna regină și-a ținut promisiunea.

Elisabeta i-a supraviețuit lui Carol doar un an și cinci luni. Urmărită de teama constantă că s-ar putea sufoca, ea se obișnuise să iasă pe balcon doar în cămașă de noapte, sau să lase geamurile larg deschise și iarna, pe timp geros. Din cauza asta a făcut pneumonie și a murit în dimineața zilei de 2 martie 1916. În ultima noapte, regina Maria a fost lângă ea și a povestit că, până la sfârșit, Carmen Sylva fusese conștientă de strădaniile ei literare. „Se presupune că trebuie să spui lucruri frumoase, dar nu poți" au fost ultimele cuvinte pe care le-a spus, cu foarte mari eforturi și cu ultima fărâmă de luciditate, după care a intrat în comă și a murit.[27]

A fost înmormântată la Curtea de Argeș, sub o lespede de marmură albă, lângă regele Carol. Între ei a fost plasat micuțul coșciug al fiicei lor, exhumată din vechea criptă. Cel care a suferit cel mai mult a fost Ferdinand, care vorbea despre „marele gol" lăsat de moartea „mătușii venerate… ființă care gândea nemțește și se exprima nemțește". „Fără îndoială", îi scria fratelui său Wilhelm, „a fost o mare, foarte mare pierdere… mai ales pentru mine… pentru c-a fost singurul om cu care am putut vorbi deschis și liber în vremurile acestea complicate."[28]

* Antanta (Aliații) număra, la început, în Europa, Franța, Marea Britanie, Belgia și Serbia, iar în Asia, Rusia. Ulterior, s-au alăturat Italia (1915), Portugalia (1916), Statele Unite (1917) și Grecia (1917). (Listă parțială.) (*N. a.*)

** La început, Puterile Centrale includeau Germania și Imperiul Austro-Ungar, cărora li s-au alăturat Turcia, în 1914, și Bulgaria, în 1915. (*N. a.*)

*** Regina a parafrazat un verset din Evanghelia după Matei, 10:14: „Cine nu vă va primi pe voi, nici nu va asculta cuvintele voastre, să ieșiți din casa sau din cetatea aceea și scuturați praful de pe picioarele voastre." (*N. trad.*)

Note:

1 Maria, *The Story of My Life*, p. 585.

2 Contele Ottokar Czernin, *In the World War*, pp. 90–91.

3 Take Ionescu, *Some Personal Impressions*, pp. 48–52.

4 Anna-Maria Callimachi, *Yesterday Was Mine*, pp. 259–260.

5 R.W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, p. 475.

6 SA, 1/14 august 1914, regele Ferdinand către principele Wilhelm.

7 Martha Bibescu, *Royal Portraits*, p. 63.

8 Seton-Watson, *op. cit*., pp. 476–477.

9 Maria, *op. cit*., pp. 588–591.

10 Leonard A. Magnus, *Roumania's Cause and Ideals*, pp. 81–82.

11 Maria, *op. cit*., p. 593.

12 Terence Elsberry, *Marie of Roumania*, p. 111.

13 Maria, *op. cit*., p. 594.

14 ANR III, 102:6.

15 Bibescu, *op. cit*, p. 67.

16 ANR III, 102:4-5.

17 Maria, *op. cit*., p. 596.

18 Callimachi, *op. cit*., p. 263.

19 H-L, octombrie 23, 1914, regina Maria către principesa Alexandra.

20 SA, 25 ianuarie/7 februarie 1915, regele Ferdinand către principele Wilhelm.

21 Callimachi, *op. cit*., p. 262.

22 H-L, 23 octombrie 1914, regina Maria către principesa Alexandra.

23 H-L, 11 ianuarie 1915, regina Maria către principesa Alexandra.

24 Martha Bibescu, *Some Royalties and a Prime Minister*, p. 88.

25 Maria, *Ordeal: The Story of My Life*, pp. 11–12.

26 Contele Charles de Saint-Aulaire, *Confession ďun vieux diplomate*, p. 311.

27 Elizabeth Burgoyne, *Carmen Sylva*, pp. 284–293.

28 SA, 19 mai/1 iunie 1916, regele Ferdinand către principele Wilhelm.

Partea a patra

Regina

Capitolul 13

Iubirea pentru țară îmi este religie.

— Regina Maria a României

În pofida presiunilor, atât financiare, cât și morale, din partea Antantei și a Puterilor Centrale, România a reușit să rămână neutră în primii doi ani ai Primului Război Mondial.

Țara nu era pregătită de război. Deși rezervele de muniție nu scăzuseră mult în urma celui de-al Doilea Război Balcanic, din 1913, erau, totuși, descumpănitor de mici pentru un război de o asemenea anvergură. Regele Carol importase, practic, tot echipamentul militar din Germania, dată fiind credința lui în țara de baștină si convingerea că un conflict nu ar putea avea loc niciodată între prima lui țară și cea de adopție. După moartea lui, românii au realizat că nu aveau fabrici de muniție și că, deloc surprinzător, Germania și Austria nu se grăbeau deloc să expedieze armamentul comandat și plătit. În decembrie 1914, când nu se întrevedea deloc sfârșitul războiului, regele Ferdinand putea conta pe muniție pentru o campanie de doar de trei luni, fără să primească nicio garanție de aprovizionare din partea Antantei.

Spitalele, o altă necesitate în vreme de război, erau slab echipate, vechi, aveau personal necalificat, format din țărănci neștiutoare, plătite cu o leafă care echivala cu aproximativ opt dolari pe lună. Nu existau infirmiere specializate; spitalele se bazau, în cea mai mare parte, pe alocările financiare neregulate, deși bine intenționate, ale doamnelor din înalta societate. În România, cei avuți mergeau întotdeauna să se opereze în Elveția.

De asemenea, din punct de vedere geografic, România e, în mod îngrijorător, vulnerabilă. Are granițe lungi, iar singurele fortificații sunt cele naturale — Carpații, la granița cu Ungaria (în nord și în vest), și Dunărea, care o separă de Bulgaria, la sud. La răsărit stătea întins ursul rus. Deși și-a inaugurat cei patruzeci și ceva de ani de domnie cu prima cale ferată, regele Carol I a murit lăsând țara cu foarte puține drumuri militare strategice, niciunul aflat la mai puțin de 90 de kilometri de vreuna dintre granițe.

Una dintre marile piedici în aderarea României la Antanta era Marea Britanie. Cu toate că România se lăuda acum cu o regină de origine engleză, teoria predominantă în cercurile guvernamentale, în primele luni după începerea războiului, era aceea că Anglia îl sprijinea în secret pe contele Tisza, intransigentul premier maghiar și spaima românilor de pretutindeni. Conform acestei ipoteze, Anglia plănuia să sprijine, după război, o Ungarie Mare, suficient de puternică pentru a înlocui Austria în calitatea de contragreutate răsăriteană împotriva Rusiei. Cu toate că Rusia era acum camaradul de arme al Marii Britanii, englezii nu aveau încredere în ea.

Și nici românii. Singura recompensă pe care Rusia și-o dorise și, cu siguranță, ar fi cerut-o în cazul unei victorii a Antantei, era Constantinopolul, care străjuia singura ieșire din Marea Neagră. Constanța, unicul port românesc, era tot la Marea Neagră, iar românii nu voiau ca rușii să le controleze comerțul.

Bulgaria a fost, de fapt, cea care a împiedicat, în prima fază, intrarea României în război. Sperietoarea românilor era bulgarul care ședea la pândă, gata să se repeadă dinspre sud, în momentul în care armata română ar fi mărșăluit înspre nord-vest, în Transilvania. Bulgarii și-au pierdut cu totul credibilitatea în fața

vecinilor atunci când au întors armele împotriva foștilor aliați din al Doilea Război Balcanic.

Urmărindu-se unul pe celălalt, de pe malurile Dunării, regele Ferdinand al României și țarul Ferdinand al Bulgariei aveau cel puțin două principii în comun: credința în monarhia absolutistă și în armata germană. Ca și românii, bulgarii preferau, de fapt, Antanta. Dar, atâta vreme cât ei și țarul lor oscilau între două tabere, teama de ceea ce s-ar fi putut întâmpla în sud împiedica România să-și angajeze trupele spre nord și vest.

Reginei Maria nu-i plăcea neutralitatea. O obliga să-și măsoare „fiecare cuvânt", ceea ce, după spusele ei, „nu-mi stătea deloc în fire". Și nu era singura din România căreia îi era greu să se abțină să vorbească; în rândul clasei conducătoare mai erau oameni neutri, care nu se simțeau bine în situația dată. Cei mai importanți dintre ei erau Take Ionescu și Nicolae Filipescu, doi politicieni proeminenți, care au părăsit Partidul Conservator pentru a pune bazele, alături de un grup de transilvăneni exilați, Partidul Conservator Unionist. Principala țintă a acestei coaliții era să ceară intrarea imediată în război, de partea Antantei. Ionescu era apreciat ca diplomat, nu însă și combativul său coleg, Nicolae Filipescu. Fost ministru de război, Filipescu l-a insultat pe regele Ferdinand în presă, numindu-l trădător și laș, și l-a făcut vinovat de neutralitatea României.

Dar, dacă pe Ferdinand nu-l plăcea, Filipescu manifesta o admirație deschisă pentru regina lui. Drept urmare, Maria a fost desemnată să se întâlnească cu înflăcăratul patriot, pentru „a încerca să-l îmblânzească". Pentru a nu da un aer oficial întâlnirii, regina și politicianul s-au văzut la o partidă de călărie pe înserat, în pădurile prințului Știrbey, la Buftea. Folosindu-și „tot tactul feminin" pentru a-l dezarma pe „domnul beligerant", Maria i-a explicat poziția soțului ei. Regele, i-a spus ea, nu se putea arunca în război cu capul înainte, fără o înțelegere cu viitorii aliați. Iar înțelegerea trebuia să prevadă atât ajutor militar, cât și garanții ferme asupra teritoriilor care urmau a fi ocupate. „Partida de călărie a fost un succes", a spus ea cu mândrie.[1]

De-a lungul celor doi ani de neutralitate — din august 1914 până în august 1916 — cea mai mare parte a activității guvernului s-a desfășurat la palatul Știrbey. Sub forma unei simple reședințe de țară, Buftea a fost centrul de operații al puterii. Potrivit prințesei Callimachi, o atentă observatoare
a scenei politice, „regina Maria era mereu acolo, de multe ori întreaga zi, îmbrăcată într-un costum de călărie, pentru a-și justifica prezența. Astfel îmbrăcată, am văzut că a rămas la cină, împreună cu regele, cu importanți emisari ai Aliaților și cu prim-ministrul… care a trecut pe acolo din întâmplare. După masă, au dispărut pe rând, unul câte unul, într-un salon retras, unde au avut o întâlnire departe de urechile spionilor. Întreaga procedură avea un parfum de mister oriental, care mi-a plăcut foarte mult".[2]

Regina a petrecut mult timp la Buftea. Palatul Știrbey, deși nu era o mare realizare arhitecturală, ci mai curând un amalgam de influențe germane și orientale, desfășurat pe trei etaje, părea, totuși, să-i câștige pe cei care-i treceau pragul. Atmosfera nepretențioasă se potrivea cu preferința Mariei pentru colțișoarele confortabile, iar parcul superb, în care era amplasat, îi satisfăcea pasiunea pentru natură. Arbori imenși — platani, castani, arțari și stejari — își întindeau crengile peste tufișurile parfumate, iar flori sălbatice creșteau de-a lungul potecilor domoale. „Prințul Știrbey tăiase alei lungi prin pădure, pe unde puteam galopa kilometri întregi, pe un teren bun", scria regina Maria. „Prințul și trei dintre fiicele lui erau călăreți excelenți și eram fericiți împreună… Cu caii aburind de efort, iar noi cu obrajii strălucitori, reveneam radiind *joie de vivre* la… acea clădire de modă veche, unde Nadejda ne aștepta în prag, proaspătă și strălucitoare, și ne invita în casă, pentru ceai sau cină, în funcție de oră."[3]

Relația lui Barbu Știrbey cu Maria nu părea să-i tulbure viața de familie. Prințul o trata pe regină cu un respect absolut, iar Nadejda o iubea și o admira. După spusele unei rude tinere: „Pentru cineva care nu știa adevărul, părea, pur și simplu, că regina venea în vizită la țară, la familia unor dragi și vechi prieteni."[4] Categoric, și despre asta era vorba.

Pentru Maria, ca și pentru alte capete încoronate ale Europei, cel mai dureros aspect al războiului era ruptura creată în sânul propriei familii. Grija cea mai mare a reginei era mama sa. Ducesa locuia în Germania, împreună cu sora Sandra și cu soțul ei, principele Ernst de Hohenlohe-Langenburg, care fusese numit regent de Coburg pe durata războiului. Maria era conștientă că ducesa era supusă unei intense propagande germane. În încercarea de a contracara acest lucru, îi scria frecvent mamei, declarându-i aceeași devoțiune filială și justificându-și loialitatea față de Antantă în termenii dorinței românilor de a avea

Transilvania. La vârsta de 40 de ani, Maria era încă îngrozită la gândul că ar putea să-și supere mama.

Regina își făcea griji și pentru surorile ei. „Cine știe ce amărăciune va rămâne între noi și cine știe dacă n-o să avem părul alb până ce vom ajunge să ne mai putem vedea o dată, împăcate unele cu altele", îi scria ea Sandrei. „Tu și Ducky, fiecare de altă parte, fiecare tremurând pentru țara ei și amândouă visând la victoria finală." Maria era presată permanent de Ducky să rupă neutralitatea și să se declare de partea rușilor și a Alianței. „Ducky e furioasă că nu ne-am alăturat lor", i-a spus ea Sandrei, în primăvara lui 1915, „și-mi trimite mesaje jignitoare, cum numai ea știe să conceapă, prin oamenii care vin aici, mesaje în care consideră legitimă indignarea sa împotriva «lașilor ălora!»"[5]

În timp ce Ducky o tot presa pe Maria să se alăture Antantei, familia lui Ferdinand îl ataca din partea germană. Și pentru că jurase credință noii sale țări, regele continua să spere, în ciuda oricărei evidențe, într-o miraculoasă înțelegere din partea ungurilor. Personal, nu credea că românii aveau vreun drept istoric asupra Transilvaniei. „Nu a aparținut niciodată României, ca Bucovina sau Basarabia"[6], i-a scris în secret fratelui său Wilhelm. Dar Ferdinand cunoștea temperamentul poporului său și i-a scris vărului său, kaizerul, explicându-i situația în care se găsea țara. I-a mai spus că, oricare ar fi simpatiile lui personale, era, mai întâi de toate, rege al unei națiuni care se zbate să-și elibereze frații de sub stăpânirea ungurilor nemiloși. Iar în cazul unui război general, l-a avertizat că va fi incapabil să-i împiedice pe români să revendice Transilvania ca fiind dreptul lor lăsat de Dumnezeu. L-a prevenit pe vărul Willy că, în cazul în care Italia rupe neutralitatea cu Germania, îi va fi greu să-și împiedice țara să nu facă la fel. Kaizerul, arogant până la autodistrugere, nu l-a luat în seamă.

Indiferența kaizerului față de regele Ferdinand a ușurat lucrurile pentru cei care erau în favoarea trecerii de partea Antantei. Rolul jucat de regină în apropierea României de Aliați a fost subliniat de Brătianu. Faptul că se înrudea cu toată lumea a deschis ușile diplomației. S-a apucat de treabă, dar a avut grijă să se acopere cu mantia tradiționalei reticențe feminine: „Împăratul Rusiei și regele Angliei fiindu-mi amândoi veri primari, mi-a fost simplu să țin legătura cu ei în mod neoficial și, bineînțeles, eram gata să-mi servesc țara în orice fel. Atât regele, cât și prim-ministrul au deplină încredere în mine, astfel că am fost mai inițiată în treburile de stat și în chestiunile secrete decât sunt de obicei reginele. Am fost considerată un bun de preț și prin urmare era firesc să-mi fac datoria."[7]

Asta însemna să le scrie regelui George și țarului Nicolae — scrisori scrise în stilul ei caracteristic, o proză plină de vervă, cu punctuație și ortografie excentrice, conținutul fiindu-i, însă, dictat de prim-ministrul Brătianu. La 13 martie 1915, Maria i-a scris vărului George o scrisoare introductivă de zece pagini, în care-i explica poziția României:

> Dragul meu George…
>
> Fiind neutri, primesc vești din toate părțile… fiecare… încearcă să ne convingă că înfrângerea lor e imposibilă… Ne sunt fluturate în fața ochilor promisiuni și amenințări.
>
> Moartea bietului Unchi a venit într-un moment foarte greu pentru noi… ultimele lui luni au fost umbrite de sentimentul unui conflict între el și poporul său, pentru că simpatia românilor mergea spre francezi și va fi întotdeauna pentru francezi și prin urmare pentru englezi, ruși și cu înverșunare împotriva ungurilor… așadar, împotriva Austriei și Germaniei.
>
> Chiar și înainte de moartea Unchiului, țara a început să venereze în mine ceea ce vedeau a fi sprijinul pentru ambiția lor națională — Transilvania; când am urcat pe tron, popularitatea mea era mare. Acest lucru m-a pus într-o situație deosebit de delicată, care, oricât de măgulitoare, nu mi-a sucit mințile, căci ce este mai oribil decât o femeie care face politică de capul ei. Dar era imposibil să nu vezi cum opinia publică se îndreaptă din ce în ce mai mult acolo unde se află cu adevărat inima mea… Italia și Bulgaria joacă, bineînțeles, un rol important pentru noi. Bulgaria ne urăște, Italia pretinde că ne e prietenă și se consideră conducătoarea noastră…
>
> Suntem conștienți că poziția țării noastre aici este importantă pentru ambele tabere… Eu, personal, sunt foarte fericită să văd că, în sfârșit, Anglia acordă un oarecare interes României.
>
> Nando se află într-o poziție foarte dificilă… dar e un om al datoriei și *știu* că nimic nu va conta pentru el în afară de binele țării; dar bineînțeles că nu se poate lansa într-o aventură, rupându-se de toate legăturile

vechi, până ce nu e absolut sigur că poate conta pe cele noi, iar Rusia poate fi extrem de agresivă atâta vreme cât *Anglia* și Franța nu-i contrasemnează promisiunile… Până acuma, Germania ne-a fost un prieten mai bun decât Anglia…

Sper că, în ciuda vremurilor grele, tu și May sunteți bine și că veți putea avea, amândoi, puțină simpatie pentru mine și țărișoara mea chinuită…

A ta verișoară afectuoasă…[8]

Regina României a primit „un răspuns foarte plăcut" care l-a încântat pe Brătianu, acesta „implorând-o" să scrie din nou, de data asta cu cereri precise.[9] Conștientă că încâlceala disputelor teritoriale balcanice îl va încurca și-l va plictisi pe regele Angliei, care se chinuise cu geografia în copilărie, Maria a adăugat propriile comentarii la cererile lui Brătianu, adăugând că „aceste explicații geografice ți se par limba chineză, dar locurile *pot* fi găsite pe hartă". Iar lui Brătianu, regina nu i-a spus niciodată adevărul despre neștiința regelui George în ale geografiei Europei de Răsărit (poate dintr-o veche loialitate).

Mesajul către Anglia a fost clar: prețul loialității României față de Antantă includea Transilvania, Banatul, o regiune din sud-vestul Transilvaniei, cunoscută pentru bogatele resurse minerale și câmpurile fertile, și Bucovina, un teritoriu muntos, bogat în păduri, în nord-vestul Moldovei. Toate aceste trei provincii au fost la un moment dat, chiar și pentru puțin timp, ale României și i-au fost smulse de Imperiul Austro-Ungar.

A fost prima încercare a Mariei în geopolitică și, în ciuda faptului că termenii și explicațiile i-au fost dictate de premier, prezentarea — toate cele 16 pagini — erau redactate de Maria de la un capăt la celălalt. Înarmată de Brătianu cu un bagaj de date istorice și geografice — râuri, tratate, necesități economice, distribuție etnică —, regina a susținut faptele prin referințe subtile la originea lor comună și printr-un apel direct la „sentimentul de justiție al Angliei". Dacă România avea pretenții legate de Transilvania, Bucovina și Basarabia i se cuveneau de drept. Aliații „trăseseră deja mari foloase" de pe urma neutralității României. „Ar fi păcat să discutăm drepturile noastre la această oră târzie", i-a spus Missy lui George. „Situația noastră geografică și militară este de asemenea natură încât putem fi de mare ajutor să punem capăt acestui război oribil."[10]

Era nevoie de mai mult tact pentru a-i scrie vărului Nicky. Maria i-a trimis o scrisoare țarului Rusiei, la care el i-a răspuns la sfârșitul lunii mai 1915, pe un ton care vădea o neplăcută surpriză. Cu toate că Nicolae al II-lea a felicitat-o pe „draga Missy" pentru că a pledat cauza României „într-un mod minunat de clar", el și guvernul său erau „profund uimiți de cerințele *enorme* ale țării tale". A pus sub semnul întrebării atât dimensiunea, cât și îndreptățirea pretențiilor românești, dar i-a spus reginei că-i dăduse instrucțiuni premierului său „să ducă rapid la bun sfârșit negocierile dintre guvernele noastre, să facă unele concesii, *cu condiția* ca România să se implice activ imediat".

Cele mai multe scrisori ale Mariei expediate în Rusia erau adresate mătușii ei, influenta mare ducesă Vladimir (soacra lui Ducky), care „era nerăbdătoare" să vadă România intrată în război de partea Rusiei. Au purtat o corespondență considerabilă având ca subiect schimbul de prizonieri și posibila alianță a României cu Antanta. Maria își permitea să fie deschisă față de mătușa sa, care nu era suverană domnitoare. I-a sugerat că rușii ar trebui să nu mai arunce bani pe propaganda defăimătoare la adresa regelui de origine germană al României. Soțul ei „este, înainte de toate, rege al României și un extraordinar patriot… Poate că Nando nu e plin de energie, dar e de o rezistență curios de puternică și cu cât este mai constrâns și mai amenințat, cu atât mai puțin se va mișca; nu este ceea ce se poate numi un om de acțiune, *mais on ne peut pas l'intimider* (dar nu poate fi intimidat). În plus, sunt aici să-l ajut în bătăliile sale și te asigur că sunt un bun câine de pază!"[11]

Maria învățase, după 22 de ani de căsnicie, cum să se poarte cu soțul ei, deși nu era încă absolut sigură de acțiunile lui. Atâta vreme cât loialitatea ei avea rădăcini atât de adânci în timp, era clar că și cu el se întâmpla același lucru. Având în vedere tendința lui de a se opune puternic atunci când se afla sub asalt, Ferdinand trebuia abordat cu delicatețe. Soția lui știa că ea era singura persoană care-l putea ajuta atunci când avea să vină vremea marelui sacrificiu.

În mod foarte ciudat, Ferdinand părea că nu-și dă absolut deloc seama
de influența Mariei asupra lui. „Pe Missy n-o interesează câtuși de puțin politica"[12], i-a spus fratelui său Wilhelm cu șapte luni înainte de intrarea României în război. Regina Maria avea să explice în autobiografia sa

cum a putut Ferdinand crede așa ceva. După spusele ei, regele era „din cale-afară de absent în ceea ce privește detaliile vieții de zi cu zi“, iar „obiceiul lui de a conta pe mine pentru confortul lui material a fost extins, în mod inconștient, și asupra gândurilor. Înțelegeam lucrurile cu multă ușurință, chiar și cele cu care nu prea aveam legătură, iar felul meu de-a fi, mai exact, de-a nu mă lua foarte în serios, l-a făcut să nu-și dea seama de cât folositoare îi eram … Toate astea, ca să explic cu câtă prudență a trebuit să acționez“.[13]

În fazele incipiente ale războiului, condițiile de viață din România nu se schimbaseră prea mult. Recoltele din 1914 și 1915 au fost excelente și s-au vândut la prețuri foarte mari; Bucureștiul era paradisul speculatorilor, pentru că, aici, atât Puterile Centrale, cât și Antanta aruncau sume imense de bani, în încercarea de a ține proviziile departe de tabăra cealaltă. Pe lângă speculatori, latifundiarii făceau și ei avere, dar, ca de obicei, țăranii erau lăsați în afara cercului fermecat al profitului. Pentru a-și mai îndulci viața, au încercat să-și treacă cirezile peste Carpați, pentru a le vinde în Imperiul Austro-Ungar la prețurile umflate de război, dar au fost rapid opriți de guvern. A fost impusă raționalizarea cărnii, astfel încât carnea se putea vinde doar în piețe și în restaurante, și numai patru zile pe săptămână.

Măsura a redus programul obișnuit al petrecerilor diplomatice exuberante. Unul câte unul, reprezentanții străini s-au retras din viața socială, fiecare naționalitate și-a fixat propriul refugiu în oraș, potrivit, în mod ciudat, tipicului lor. Nemții au preluat Athénée Palace, grandiosul hotel al Bucureștiului, copiat după hotelul Ritz de la Paris — un loc care oferea, după spusele unui diplomat, „suficient de mult aur și email pentru a fi un decor pe gustul unui ofițer prusac“. Francezii se adunau „în atmosfera ușor boemă“ de la Café Moderne, iar englezii preferau Capșa, un restaurant cunoscut în vremurile de dinaintea războiului pentru bucătăria excelentă, prețurile exorbitante și clientela alcătuită din filfizoni români.[14]

În perioada de neutralitate, Bucureștiul semăna cu un uriaș bazar oriental, stăpânit de oricine avea ceva de vânzare, indiferent că venea din Occident sau din Răsărit. Piața neagră locală se ocupa, fără discriminare, de bunuri materiale sau de loialități, fiind frecventată cu același entuziasm și de reprezentanții Antantei, și de cei ai Puterilor Centrale.

Pentru cei care așteptau să intre în război de partea câștigătoare, un considerent major era rezultatul atacului britanic asupra Dardanelelor. Dacă aceștia preluau controlul strâmtorii, s-ar fi rezolvat problema aprovizionării Antantei în Balcani. Lansată în februarie 1915, ofensiva a eșuat; Anglia a fost obligată să se retragă în mai și, din nou, la sfârșitul anului, iar acesta a fost unul dintre factorii care a descurajat Bulgaria să se alăture Antantei. Un altul a fost aspectul financiar. Atunci când Anglia, Franța și Statele Unite i-au refuzat Bulgariei împrumuturile, aceasta din urmă și-a întors privirile spre Puterile Centrale. În iunie 1915, bulgarii s-au îndreptat spre nemți în căutare de finanțare, iar patru luni mai târziu, la 14 octombrie 1915, Bulgaria s-a alăturat Puterilor Centrale, declarând război Serbiei, care, atacată de forțele unite ale Austro-Ungariei, Germaniei și Bulgariei, a fost înfrântă.

Odată Bulgaria îndepărtată și având în vedere că regele Constantin al Greciei înclina spre Germania, România s-a văzut izolată de vecini în ultimul ei an de neutralitate. Puterile Centrale, încurajate de victoriile din Balcani, au început să trateze cu și mai mare dispreț familia regală și guvernul român. Fratele mai mare al regelui Ferdinand, principele Wilhelm, acum șef al casei de Hohenzollern-Sigmaringen, i-a scris regelui o scrisoare „dură“[15] legată de subiectul loialității. În replică, Ferdinand a menționat în apărarea lui o livrare de 50 000 de camioane de grâne în Austria, vânzare pentru care insistase personal și care „l-a bucurat foarte mult“.[16] Dar, când România a încheiat o vânzare similară de cereale cu Marea Britanie, nemții i-au comunicat regelui că Berlinul nu va mai face afaceri cu guvernul român.

Într-o ultimă și disperată încercare de a câștiga România de partea Puterilor Centrale, miniștrii nemți și cei austrieci au abordat-o pe regina Maria. Era evident pentru ambele părți că regina îl controla pe Ferdinand. Deși ea nu făcea niciun secret din sentimentele ei, fiecare ministru a sperat că o poate convinge — unul făcând apel la pragmatismul ei, celălalt încercând să-i denigreze prietenii.

În timpul audienței, contele Czernin, reprezentantul Austriei, a acuzat-o că se joacă cu soarta țării ei. Oare își dădea seama „ce responsabilitate teribilă“ își asuma „împingând România de partea Aliaților“? Ca vechi prieten, îi oferea „o ultimă șansă“ pentru a-și aduce țara în război de partea câștigătorilor. Czernin, un

diplomat iscusit, a pledat în fața Mariei, a amenințat-o și a flatat-o, „i-a făcut promisiuni, i-a fluturat prin fața ochilor victoria și triumful… a făcut pe consilierul, pe acuzatorul, pe seducătorul". Dar regina, neînduplecată în credința ei că „Anglia câștigă mereu bătălia finală", nu s-a lăsat convinsă. „Aș muri de durere", i-a spus la despărțire, „dacă România ar trebui să intre în război împotriva Angliei."

Von dem Bussche, ministrul german, a avut și mai puțin succes. Îmbrăcat inadecvat și stângaci în ceea ce privește manierele, von dem Bussche nu era omul potrivit pentru a fi trimis la regină. S-a purtat cu ea „cam în stilul unui profesor infatuat", și-a băgat mâna în buzunarul redingotei prost croite și a scos un pachet de gloanțe dum-dum: „Ar vrea Maiestatea Voastră să vadă ce fel de gloanțe folosesc englezii împotriva nemților?"[17]

Regina s-a ridicat și i-a întors spatele.

În primăvara lui 1916, România urmărea cu interes desfășurarea armatei ruse, care pregătea un atac masiv pe frontul de est. Marea ofensivă Brusilov, programată să se desfășoare în iulie (pentru a coincide cu ofensiva de pe Somme, în vest), a fost mutată în Galiția în iunie, pentru a îndepărta trupele austriece de italieni. Avansând fără o pregătire suficientă și fără o atenționare prealabilă, rușii s-au năpustit asupra armatelor a patra și a șaptea austriece. La sfârșitul lui iunie se apropiau de Carpați; în iulie erau pe creste. Antanta l-a informat pe Brătianu că, pentru a le fi de folos Aliaților și pentru a răsturna balanța de forțe în est, în timpul bătăliei de pe Somme (în vest), românii trebuiau să intre imediat în război.

Acesta a fost momentul lui Brătianu, criza pe care o aștepta, pentru a impune cererile României în fața Antantei și pentru a ridica miza teritorială. „Acționând ca un negustor într-un bazar oriental", premierul României a negociat cu o evidentă și enervantă plăcere, făcând negoț cu viețile soldaților lui, de parcă erau baloți de stofă.[18] Cunoscut drept „frumoasa odaliscă", Brătianu a obținut concesii nesperate pentru România, dar, în același timp, a pierdut poziția de om de onoare și garanția de bună-credință a României în rândul viitorilor Aliați.

Drept preț al aderării țării la Antantă, el a cerut ca, atunci când va veni vremea negocierilor de pace, România să fie acceptată în comunitatea Aliaților, pe picior de egalitate cu Marile Puteri. Rușii au refuzat, pretextând că Belgia și Serbia, care intraseră în război încă din 1914, nu erau considerate puteri primare. Brătianu a ripostat, subliniind diferența între țări ca Belgia și ca Serbia, care fuseseră supuse războiului, și Italia, care se alăturase Antantei de bunăvoie și fusese acceptată ca egal al Aliaților importanți.

În al doilea rând, premierul român a cerut garantarea necondiționată a celor trei teritorii — Transilvania, Banatul și Bucovina. Rusia, care și ea voia Bucovina, s-a eschivat, dar președintele Franței i-a scris țarului că „intervenția urgentă a românilor ne va permite să ieșim în avantaj din impasul militar".[19] Țarul s-a lăsat convins, deși miniștrii și generalii lui aveau, fără știrea lui, alte planuri pentru România.

În august 1916, Brătianu a încheiat doi ani de negocieri cu Antanta, iar regina Maria l-a anunțat pe regele Ferdinand că momentul era propice. În Ungaria, premierul Tisza se plângea că Transilvania era atât de lipsită de trupe, încât românii cei detestați erau invitați la „o plimbare militară";[20] în Austria, Czernin își avertiza guvernul că România se va mișca imediat ce recolta va fi strânsă. Amândoi aveau dreptate. Românii ar fi trebuit să se alăture Alianței la începutul verii, dar au stat acasă să-și strângă recoltele și să-și termine pregătirile militare, insuficiente chiar și acum.

În vara lui 1916, familia regală și diplomații au rămas în București pentru prima dată în mulți ani, sufocându-se în căldura umedă a orașului și omorând țânțari. Regele, chinuit de vechea loialitate față de Hohenzollerni, suferea de insomnie. Regina spunea că „avea nevoie de prezența constantă a cuiva care-i cunoaște durerea, fără a încerca să-i vorbească despre subiect, dar disponibil tot timpul, în cazul în care ar vrea să discute despre apropiatele evenimente". Pentru a-i mai schimba gândurile, Maria l-a dus la Copăceni, o mică fermă lăsată ei cu câțiva ani în urmă de un român bogat și în vârstă care nu avusese urmași. La Copăceni au cultivat flori, fructe și legume și au făcut picnicuri cu produsele proprii. Lui Ferdinand îi plăcea să șofeze, așa încât Maria îl scotea din casă și mergeau în lungi plimbări pe înserat. Îl lăsa singur cât mai puțin posibil, conștientă fiind că „exista o singură soluție, toate speranțele și dorințele lui nu puteau, nu aveau cum să fie împotriva… țării lui de origine, a fraților lui, a prietenilor, împotriva tuturor lucrurilor pe care le iubise și în care crezuse"[21]

Numită pe bună dreptate „cel mai bun aliat“[22] al Aliaților, regina Maria avea o mare înțelegere pentru situația chinuitoare a soțului ei, lucru care nu a împiedicat-o să-l facă să se împotrivească țării în care s-a născut. „Doar eu și o încă o altă persoană“, avea să spună Maria, referindu-se la Barbu Știrbey, „știm prin ce-a trecut el [Ferdinand]“.[23] „Îi mulțumesc lui Dumnezeu că am avut un prieten bun care a vegheat lângă mine“, nota ea în jurnal, în august 1916.[24]

Fără Știrbey, Maria nu ar fi avut puterea necesară. Trecuseră nouă ani de când se cunoscuseră. Ea se schimbase mult, de la tânăra de 31 de ani, care-i cerea mamei sale voie să se distreze, până la soția de vârstă mijlocie, care-și asuma responsabilitatea a sute de mii de vieți. Știrbey nu numai c-o iubea, dar credea în ea. Pygmalionul ei politic, prințul și-a dat seama de inteligența sa și i-a oferit instrumentele guvernării. Spre deosebire de ducesa de Coburg, care-și considera fiica un pion, prințul Știrbey îi acorda onoarea cuvenită unei forțe politice viabile.

„Îmi place să fiu regină“, i-a scris Maria mamei sale în vara aceea dificilă, „și oamenii mă iubesc în acest rol. Nu o fac cu greutate și simt că ei contează pe mine… Scuză-mi accesele ocazionale de sinceritate, dar în mijlocul atâtor oameni care se plâng, nedreptățiți de soartă, poate ți se va părea reconfortant să auzi că există cineva mulțumit de ce i-a fost hărăzit. Mi-a plăcut întotdeauna să fiu iubită, admirată, apreciată și eram tare nefericită când nu se întâmpla asta… Eu cred în mine, alții cred în mine și ăsta e un lucru folositor tuturor părților. Nu mă deranjează deloc dacă vei zâmbi! Și eu îmi zâmbesc!“[25]

Regina a încercat să-și pregătească mama în vederea intrării României în război împotriva Germaniei prea iubite de ducesă. „Aș avea multe de spus dar nu pot“, i-a scris la sfârșitul lui august. „Vreau *doar* să vă spun tuturor că vă iubesc, că mă gândesc la voi și că mi-e dor de voi, orice s-ar întâmpla și că nu-mi pot schimba inima.“[26]

Tratatul de alianță cu Antanta a fost semnat pe 17 august 1916. România s-a angajat să declare război Austro-Ungariei până pe 28 august, cu toate forțele de care dispunea. Prețul: întreaga Transilvanie, Bucovina până la Prut, Banatul și alte teritorii pentru care, după spusele lui Seton-Watson, „nu exista nicio umbră de justificare strategică sau etnografică“. Aliații erau gata să ofere orice teritoriu care aparținea altcuiva. Au mai promis să accepte România ca partener egal la orice viitoare conferință de pace; în spatele lui Brătianu, Stürmer (din partea Rusiei) și Briand (din partea Franței) au căzut de acord să ignore România când va veni vremea negocierilor de pace.

Din punct de vedere militar, s-a căzut de acord ca intrarea României în război să fie precedată de o ofensivă franceză la Salonic, cu durata de o săptămână, astfel încât Aliații să-i țină ocupați pe bulgari în teritoriile lor, dincolo de Dunăre. Rusia a promis și ea că va trimite o divizie de cavalerie și două de infanterie în Dobrogea, pentru a lupta împotriva Bulgariei, continuându-și în același timp ofensiva „de-a lungul întregului front austriac“, cu atenție specială îndreptată spre Bucovina. Ca măsură suplimentară, România urma să primească „fără întrerupere cel puțin 300 de tone de material de război pe zi“.[27]

Regina Maria aranjase cu Barbu Știrbey s-o informeze când tratatul cu Antanta va fi semnat. Târziu, în seara zilei de 17 august 1916, prințul a telefonat la Sinaia, unde era Maria, și a transmis un mesaj codificat. Cea care i-a livrat reginei mesajul a fost Simky (Simona) Lahovary, doamna ei de onoare, micuță, rotunjoară și veselă; doamna Lahovary habar n-avea ce transmite. Maria se dusese deja la culcare când i-a fost dată nota. „Am mulțumit simplu, ca și cum ar fi fost un mesaj obișnuit. Stăteam singură în pat și știam, știam că urma război — război! Că zece zile mai târziu urma să intrăm în marea luptă, că urma să trăim sau să murim!… M-am trezit a doua zi cu secretul meu apăsător și întreaga lume părea că se schimbase.“[28]

Note:

1 Maria, *Ordeal*, pp. 22–42.

2 Anna-Maria Callimachi, *Yesterday Was Mine* p. 266.

3 Maria, *op. cit*., p. 42.

4 Interviu, Gheorghe Duca.

5 H-L, 16 martie 1915, regina Maria către principesa Alexandra.

6 SA, 25 ianuarie/ 7 februarie 1915, regele Ferdinand către principesa Wilhelm.

7 Maria, *op. cit*., p. 23.

8 RAWC, GEO. V, Q1550/XVII-125, 13 martie 1915, regina Maria către regele George al V-lea.

9 Maria, *op. cit*., p. 25.

10 RAWC, GEO. V, Q1550/XVII-126, 22 mai 1915, regina Maria către regele George al V-lea (Notă: Scrisoarea, reprodusă în *Ordeal*, pp. 26–28, diferă puțin în frazare. Propoziția „locurile *pot* fi găsite…" este preluată din carte.)

11 Maria, *op. cit*., pp. 28–34 *passim*.

12 SA, 7/20 ianuarie 1916, regele Ferdinand către principele Wilhelm.

13 Maria, *op. cit*., p. 44.

14 Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkans*, p. 79.

15 SA, 7/20 ianuarie 1916, regele Ferdinand către principele Wilhelm.

16 SA, 19 mai/1 iunie 1916, regele Ferdinand către principele Wilhelm.

17 Maria, *op. cit*., pp. 9–10.

18 Sherman Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference*, p. 29.

19 Saint-Aulaire, *op. cit*., p. 332.

20 R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, p. 489.

21 Maria, *op. cit*., pp. 43–48.

22 Saint-Aulaire, *op. cit*., p. 332.

23 Maria, *op. cit*., p. 49.

24 ANR III, 102:28.

25 ANR V, 2719/1916, 6/19 iulie 1916, regina Maria către ducesa de Coburg.

26 ANR V, 2721/1916, 20 august 1916, regina Maria către ducesa de Coburg.

27 Seton-Watson, *op. cit*., p. 490–491.

28 Maria, *op. cit*., p 50.

Capitolul 14

Nu există nicio țară mai dragă copiilor ei decât România. O iubesc pentru
că e blândă, veselă, maternă și fecundă. O iubesc mai puțin pentru ce le oferă ea și mai mult pentru cât îi costă.

— Contele Charles de Saint-Aulaire

Pentru aniversarea celor 51 de ani ai regelui, pe 24 august 1916, Ferdinand și Maria au invitat tot guvernul la palatul Cotroceni, în salonul auriu. Vremea era caldă și umedă. Pentru a ascunde paloarea și neliniștea vizibilă a lui Nando, Maria a micșorat lumina candelabrelor. A stat în picioare, lângă el, iar Brătianu a prezentat felicitările membrilor guvernului, având grijă să sublinieze încrederea țării în regele său. Deși „fiecare frază era plină de semnificații", nu s-a spus nimic concret. Războiul nu urma să fie declarat oficial decât peste trei zile.

Pe 27 august era stabilită ședința decisivă a Consiliului de Coroană. Conștienți de importanța deliberărilor, oamenii se foiau pe străzile încinse ale capitalei, uitându-se cu îngrijorare la fiecare limuzină neagră care se îndrepta spre intrarea palatului. Regina Maria a stat la etaj în timpul ședinței, „știind că acolo, jos, Nando se afla în fața tuturor miniștrilor și a oamenilor de stat, apărând o cauză potrivnică instinctelor sale".[1] A avut de așteptat trei ore.

În sala de consiliu se adunase cam același grup care se reunise, cu doi ani în urmă, cu regele Carol: premierul Brătianu și liberalii, acum la putere; Alexandru Marghiloman, șeful elegant și afabil al conservatorilor, ale cărui studii de economie l-au făcut să-i placă pe nemți; Petre Carp, germanofilul agresiv; Take Ionescu și Nicolae Filipescu, care erau pentru Antantă și de partea Partidului Conservator Unionist, favorabil războiului. Regele a intrat în sală la ora 10:00 pentru a-și primi miniștrii. După un moment de tăcere, Ferdinand a vorbit.

Potrivit unora, fața îi era palidă, „răvășită de o luptă interioară… vocea întretăiată de suspine, mâinile îi tremurau".[2] Doar cu o lună înainte îi scrisese fratelui său Wilhelm pentru a-l avertiza că nu mai putea „gândi și acționa ca un neamț și că trebuia să gândească și să acționeze ca un român".[3] A declarat în fața Consiliului că acum părea imposibil ca Puterile Centrale să obțină victoria și că, după o chibzuială adâncă și o luptă interioară — pe care domnii de față le vor înțelege, desigur — a fost de acord cu necesitatea de a intra în război de partea Antantei. „Cu toate că sunt membru al familiei Hohenzollern, sunt mai întâi regele României și de aceea trebuie să fac ceea ce doresc supușii mei…"[4], a anunțat el și a adăugat: „Fie ca România să-și învingă dușmanii, la fel cum m-am învins eu pe mine."[5]

Declarația regelui i-a derutat pe miniștrii filogermani. Marghiloman, sceptic în legătură cu șansele Aliaților, a spus că nu poate sprijini cu conștiința împăcată această declarație de război, dar că își va măsura obiecțiile, astfel încât să nu se îndepărteze de guvern. Într-un moment de previziune tragică a anunțat: „Dacă lucrurile merg prost, voi fi aici să ajut."[6] Petre Carp l-a atacat pe rege. „Nu e posibil, Sire, să-i înfrângem pe Hohenzollerni!" „Scuzați-mă, stimate domnule Carp, greșiți. Tocmai ce-am învins unul — pe mine însumi!" i-a răspuns Ferdinand.[7]

Regina aștepta afară, când regele a ieșit din sală. „Domnilor", le-a spus ea, luându-i mâna soțului, „niciunul nu realizați la fel de bine ca mine cât l-a costat gestul acesta. Sunt mândră de el. Și România ar

trebui să fie."[8]

Conform numărului din octombrie al publicației lunare *Current History*, scoasă de *New York Times*, decizia lui Ferdinand a fost „principalul eveniment militar" al lunii august 1916. Intrând în război de partea Antantei, românii au adus cu ei mai mult decât armata. De fapt, ei „înștiințau lumea neutră că națiunea cel mai hotărât neangajată din Europa e sigură, după doi ani de tatonare, că Puterile Centrale nu au nicio șansă".[9]

În după-amiaza întâlnirii Consiliului de Coroană, la ora 17:00, România a declarat război Austro-Ungariei. O oră mai târziu, declarația de război a fost înmânată Ministerului de Externe de la Viena; în același timp, trupele românești au trecut granița în Transilvania pentru a-și elibera frații.

Opinia publică a reacționat cu bucurie la știrile de seară. „E în ordine", i-a spus una dintre prințesele Cantacuzino unei prietene, pe care s-a oprit să o viziteze, în drum spre casă de la cursele de duminică, „intrăm — și de partea cui trebuie!"[10] La câteva ore de la declarație, grupuri de studenți s-au adunat să defileze în fața palatului Cotroceni, cântând cântece patriotice înflăcărate. Mulțimea s-a împrăștiat pe străzi, oprind circulația. La miezul nopții însă, dangătul disperat al clopotelor, care era semnalul pentru bombardamentele inamice, a pus capăt bucuriei.

Cu toate că România nu declarase război direct Germaniei, cea mai rapidă reacție la mănușa aruncată Imperiului Austro-Ungar a sosit de la Berlin. În câteva ore, avioanele germane au început să bombardeze Bucureștiul, traversând granița bulgară, care era doar la 23 de minute de zbor. Presa germană a lansat un atac la adresa românilor, numindu-i trădători latini, pretinzând că, prin schimbarea poziției, au dovedit că nu se trag din nobilii soldați ai Romei, ci din criminalii deportați în avanposturile Imperiului Roman. Kaizerul a scos numele lui Ferdinand din Casa de Hohenzollern. A fost caracterizat drept un degenerat și se făceau comparații, în defavoarea lui, cu regele Constantin al Greciei, cumnatul progerman al kaizerului. S-a răspândit zvonul, fals sau adevărat, că frații regelui României au început să poarte doliu, pe care-l etalau ca și cum ruda lor era moartă. Doar reacțiile pline de entuziasm ale poporului său l-au ajutat pe Ferdinand să treacă peste consecințele sacrificiului său.

Pe de altă parte, regina Maria „a îmbrățișat cauza războiului la fel cum alții ar îmbrățișa o religie"[11]. Din cauza că familia regală nu mai era în siguranță la Cotroceni, regina s-a mutat, împreună cu cei cinci copii mai mici la palatul Știrbey de la Buftea, iar prințul și familia lui s-au retras într-o casă mai mică de pe moșie. (Regele Ferdinand l-a luat cu el pe principele moștenitor Carol la Cartierul General al Armatei, de la Scroviștea, lângă București.) Regina pleca zilnic de la Buftea, la ora 8 dimineața, pentru a vizita Marele Cartier General și diverse spitale din București. A început să-și pregătească propriul spital, în Palatul din Calea Victoriei al regelui Carol, ordonând ca sălile de bal să fie văruite în alb și echipându-le pe cheltuiala proprie.

Primele vești de pe front erau îmbucurătoare. Într-unul din primele comunicate, regina a primit știrea că vechiul ei prieten, Zizi Cantacuzino, se distinsese pe câmpul de luptă. „Eram convinsă că așa o să fie; e curajos și hotărât, și cam nebun", a scris regina în jurnalul său.[12] Armata română și-a început marșul peste Carpați, spre Transilvania, în momentul în care Imperiul Austro-Ungar era preocupat de declarația de război a românilor și a avut timp să avanseze suficient în Transilvania, înainte ca inamicul să aibă timp să se dezmeticească.

Chiar și cu o rezistență minimă, avansarea armatei române era dezamăgitor de înceată. Potrivit șefului de stat-major, acest lucru se datora rușilor, care promiseseră să preseze ofensiva în nord, dar nu „au reușit să avanseze nicio jumătate de metru".[13] Situația din sud era și mai gravă. Deși francezii promiseseră în tratatul cu România că vor distrage atenția bulgarilor cu o ofensivă pornită dinspre Salonic, promisiunea nu s-a materializat niciodată, ceea ce însemna că flancul sudic al românilor rămânea descoperit și expus vechiului rival — și acum dușman declarat — Bulgaria.

Bulgaria a declarat război României pe data de 1 septembrie, la cinci zile după ce România declarase război Austriei. Cu grosul armatei în ofensiva din Transilvania, România păstrase doar șase divizii în sud, trei pentru paza Dunării și trei ca să apere Dobrogea. La 5 septembrie, feldmareșalul August von Mackensen, generalul german care a înfrânt Serbia, a atacat fortăreața care apăra Dunărea, la aproximativ 60 de kilometri de București. Într-o singură zi, nemții au decimat cele trei divizii lăsate să apere fluviul. În loc să-și continue

ofensiva în Transilvania cu cât mai mulți oameni, România s-a văzut nevoită să trimită oameni în sud, pentru a-și întări apărarea. Rusia, care promisese să trimită 50 000 de soldați în Dobrogea, a trimis doar 20 000.

Îngrijorată de faptul că Aliații nu și-au ținut promisiunea de a porni o ofensivă în sud, regina Maria i-a trimis o scrisoare vărului George, în Anglia. După politeturile de rigoare și după ce i-a reamintit sacrificiul lui Ferdinand și buna-credință României, Regina i-a explicat și dificila situație a țării:

> …Poporul nostru este atât de entuziasmat de ce se întâmplă în Transilvania, încât are tendința să nu bage în seamă marele pericol din partea bulgarilor, care sunt soldați buni și care ne urăsc cu o ură de moarte. Sper doar că Rusia își va ține promisiunea și nu ne va părăsi la greu: dacă bulgarii nu sunt înfrânți, va fi un dezastru atât pentru noi, cât și pentru Antantă… Vreau să înțelegi că acum am în vedere cauza *în general*. Bulgarii trebuie înfrânți: și asta înseamnă căderea Constantinopolului, Serbia salvată, armatele Aliaților la Dunăre…
>
> Aceasta e doar o scrisoare confidențială, de la văr la văr, scrisă prost și în grabă, pentru că sunt până peste cap de ocupată și sunt atât de multe lucruri de făcut și de supravegheat, lucruri pe care trebuie să le fac singură. Dă-mi voie să-ți spun încă o dată cât sunt de bucuroasă că suntem împreună în aceste vremuri importante și complicate și dă-mi voie să am în continuare sentimentul că putem conta pe tine la nevoie, întrucât s-ar putea să ne mai aștepte și alte vremuri grele. Nu mă tem, dar sunt îngrijorată.
>
> Toată dragostea mea lui May.
>
> Afectuoasa ta verișoară,
> Missy[14]

Răspunsul Regelui George a sosit abia la o lună după încheierea campaniei. Confirmând că a înțeles „sacrificiul lui Nando", a oferit câteva sfaturi militare specifice, care, deși foarte pertinente, ignorau motivul esențial pentru care România intrase în război. „Te sfătuiesc să trimiteți mai multe trupe în Dobrogea, acesta să fie primul și cel mai important obiectiv al vostru, iar de Transilvania vă puteți ocupa după înfrângerea Bulgariei. Sunt, cu sufletul, alături de tine, în îngrijorarea ta", i-a răspuns regele George.[15]

Odată cu izbucnirea războiului, regina Maria și-a modificat rutina zilnică. Sătulă de întrunirile lungi, unde „toată lumea vorbește în același timp", s-a mișcat repede, „nepăsătoare la reguli și aparențe"[16], nestânjenită de doamnele de onoare și însoțită doar de aghiotantul ei, colonelul Ballif. S-a concentrat asupra prietenilor pe care putea conta — Maruca Cantacuzino, care și-a uitat teama de mulțimi în fața urgențelor de război; Nadejda Știrbey, ale cărei dureri cronice de cap au dispărut odată ce s-a avântat în activitățile legate de război; și Barbu Știrbey, care a fost numit aghiotant al regelui și a cărui prezență la Marele Cartier General îi dădea multă siguranță reginei.

Pentru a strânge fonduri necesare activități Crucii Roșii britanice în România, regina a scris o carte, publicată în Anglia. Se intitula *My Country* și era o mică culegere de schițe despre viața la țară în România. Portretele ei pitorești de țigani și țărani sunt sentimentale până la extrem, iar frazele sale întortocheate amintesc de Carmen Sylva la apogeul stilului ei încărcat de înfloriturі. Cartea însă a adus bani și ajutor pentru oșteni.

Maria își petrecea aproape întreaga zi vizitându-i pe soldații spitalizați. Spitalele din jurul Bucureștiului erau o importantă țintă a aviației germane, care le bombarda aproape continuu, astfel încât românii au fost obligați să ridice lagăre de prizonieri de război în imediata lor vecinătate, unde i-au transferat pe prizonierii de război germani. Această informație, transmisă la Berlin de rețeaua de spioni, i-a convins în cele din urmă pe nemți să-și caute alte obiective.

Continuându-și munca începută în Războaiele Balcanice, Maria nu oferea personal îngrijiri medicale răniților, ci împărțea hrană, dulciuri, țigări și-i îmbărbăta pe cei în suferință. Purta uniforma Crucii Roșii, cu care s-a și fotografiat, pentru a împărți fotografiile supușilor săi. Principele Nicolae o însoțea adeseori, iar „fetele ei grase"[17], așa cum le numea pe Elisabeta, în vârstă de 22 de ani, și pe Mignon, în vârstă de 16 ani, împărțeau tăvile cu mâncare la prânz sau la cină și stăteau de vorbă cu soldații.

Oștenii români, în majoritate țărani, erau convinși că luptau într-un „război sfânt", pentru a-și salva frații

din Transilvania. Întrebat dacă suferea din cauza rănilor, soldatul român răspundea invariabil: „Ce contează suferința mea atâta vreme cât Veți deveni Împărăteasa tuturor românilor?“[18] Când ieșea din spital, Maria era înconjurată de femeile lor, care dădeau glas aceluiași sentiment. Venerată de masele de oameni, regina și-a asumat rolul simbolic. „De ce trebuie ei să sufere, să-și dea viețile, ca eu să domnesc peste cei mulți, printre care aceste suflete simple nu se vor mai afla, dacă, într-adevăr, va fi să vină o zi a victoriei… Atunci când intru într-o încăpere, mă privesc de parcă toți ochii ar pune stăpânire pe mine; e o povară ciudată pe care o port, privirile atâtor ochi — niciodată n-am știut că va fi atât de grea.“

Munca la spital și scrisul îi consumau doar o parte din aparent inepuizabila sa vitalitate. Era deosebit de tristă că nu trăia în vremurile „eroice“ ale Ioanei d'Arc. „Sunt disperată că nu pot să ajut. Simt că ar trebui să fac ceva, ceva folositor, ceva plin de energie. Dar ce poate face o femeie într-un război modern?… Știu doar că dacă aș fi eu la conducere, n-aș sta să mă lamentez; aș vrea să fiu peste tot în același timp și să văd totul cu propriii mei ochi.“[19]

Vizitele la Marele Cartier General al Armatei nu-i îmbunătățeau starea de spirit. Intuia, pe drept cuvânt, că „micile vicii“ ale românilor pe timp de pace zădărniceau eforturile de război. Obișnuiți cu sistemul împărțirii posturilor după preferințe, politicienii și generalii continuau cu numirile protejaților, în loc să caute oameni competenți. Brătianu, spunea regina, „nu are spirit militar. E un om de strategie, nu de acțiune“.[20] „Cred că este un politician foarte iscusit și un bun patriot, dar nu un soldat… războiul e un lucru înspăimântător de serios pentru a încerca să-l duci practicând favoritisme!“[21]

Maria era iritată de apatia lui Ferdinand. „O! ar putea rezolva problemele, dacă ar avea curajul… Simt că ar trebui să-l ajut și, totuși, cum pot s-o fac? Cum pot eu, o femeie, să vin și să spun… Generalii tăi sunt incapabili și mai curând *se couler naturellement* [se lasă duși de val], decât să salveze țara!“[22] A adăugat că Ferdinand ar trebui să se ducă pe front să vadă cu ochii lui cum stau lucrurile, sau ar trebui să-l trimită pe principele moștenitor. „Oamenii au început să se întrebe de ce niciunul dintre ei nu a fost văzut printre soldați — și nu e de mirare“, spunea regina, frustrată, spre sfârșitul lui septembrie.[23]

Dacă doar pasivitatea regelui sau incompetența generalilor ar fi fost singurele probleme majore ale României, regina ar fi putut trece mai ușor peste asta. Dar eforturile militare ale țării erau dinainte condamnate.

În primul rând, țara a așteptat prea mult până să intre în război. În timp ce armata română avansa în Transilvania, Ofensiva Brusilov se împotmolea; rușii au oprit atacul tocmai când românii contau cel mai mult pe ei că vor ține dușmanul ocupat în nord. Pe frontul de sud, ajutorul așteptat de la Salonic a venit târziu și a fost redus din punctul de vedere al forțelor implicate în atac, „fără tragere de inimă și inept“ și, potrivit istoricului britanic Seton-Watson, „n-a meritat niciodată numele de adevărată ofensivă“.[24]

În al doilea rând, chiar și atunci când s-a alăturat Antantei, România nu era pregătită corespunzător pentru război. Începând din vara lui 1914, a avut la dispoziție doar doi ani să-și sporească forțele de la 180 000 de oameni la 820 000, dintre care 560 000 trebuiau să fie gata de luptă. Lipsei de pregătire a oamenilor i se adăuga absența echipamentului. „Marea majoritate a armatei române era formată din soldați neinstruiți care, în mare măsură, nu erau bine conduși. Mulți generali, pe care i-am cunoscut personal, nu erau oameni capabili, iar unii dintre ei aveau chiar puternice simpatii germane… Armata română avea nevoie de artilerie… Era și o mare lipsă de grenade de mână“, spunea ambasadorul american la București.

Mai mult, România a intrat în război sub un nor diplomatic. Franța și Rusia aveau de mult dezacorduri în ceea ce privește România. Francezii
o voiau în război, în chip de contrapondere la Rusia, în care nu aveau încredere. Rușii se temeau că soldații români, prost instruiți, ar putea deveni o piedică și, oricum, considerau excesive pretențiile teritoriale ale României, cu atât mai mult cu cât intrau în conflict cu ale lor. Un element major care a complicat și mai mult situația a fost schimbarea nefericită a miniștrilor de externe de la Sankt-Petersburg. Sazonov, un om loial intereselor țării sale, a negociat intrarea României în război. Cu puțin înainte de semnarea tratatului, el a fost înlăturat de împărăteasa Alexandra și de Rasputin și înlocuit cu Boris Stürmer, un lacheu de provincie.

Mulți au fost cei care l-au acuzat pe Stürmer de lipsă de loialitate față de România, și o mare parte dintre ei nu erau români. Șeful Marelui Cartier General român pretindea că Rusia i-ar fi forțat țara să intre în război

în cel mai prost moment, „din cauza planului nedrept al partidului germanofil de la Petrograd* de a sacrifica România“.[25] Existența unei astfel de scheme a fost confirmată de ministrul francez în România, contele de Saint-Aulaire. În memoriile sale, Saint-Aulaire scria că, fără știrea țarului, miniștrii și generalii săi, conduși de Stürmer, făcuseră un plan pentru o pace separată cu germanii și hotărâseră deja cum să-și împartă România — Muntenia mergea la nemți, Moldova la ruși. Saint-Aulaire, ca mulți alții, a declarat că muniția și proviziile trimise din Franța, de care era atâta nevoie, prin Rusia — singura cale deschisă între România și Occident — au fost întârziate intenționat de ruși, hotărâți să saboteze efortul de război al românilor. În cel mai bun caz, trebuie spus că apariția lui Stürmer pe scena politică a subminat capacitatea Rusiei de a porni ofensiva promisă.

La începutul războiului, regina Maria l-a cunoscut pe Stanley Washburn, corespondent american de război al ziarului *Times* de la Londra, care scria despre frontul din Transilvania. Washburn, care „făcuse toate retragerile rusești“[26], i-a mărturisit ambasadorului american că „biata România e pierdută“[27]. În fața reginei a subliniat gravitatea situației militare a țării și a îndemnat-o să apeleze direct la țar pentru a obține ajutorul militar promis. La 24 septembrie 1916, la mai puțin de o lună de la intrarea în război, Maria i-a scris „Vărului Nicky“, unicul conducător dintre Aliați cu care mai avea contact direct, cerându-i ajutor:

> Dragul meu Nicky,
>
> Dacă îți scriu astăzi, n-o fac în calitate de verișoară, ci de regină a unei țări pe care o iubesc foarte mult. Am intrat în război știind foarte bine ce facem și că resursele noastre nu depășesc anumite limite. Aliații ne-au asigurat din toate părțile că, atunci când intrăm în război, vor face de îndată eforturi imense pe toate fronturile, astfel încât să nu ne trezim că luptăm cu forțe care ne depășesc cu mult. Acum am descoperit că ne aflăm în fața unui pericol imens și iminent și că va fi prea târziu dacă nu primim ajutor *urgent*… e o chestiune de zile, nu de săptămâni… ca să nu fim distruși, trebuie să fim ajutați, iar tu, Nicky, ești unicul care ne poate ajuta și care trebuie s-o facă!…
>
> Verișoara ta iubitoare,
> Missy[28]

Dar țarul Nicolae al II-lea, care se lupta să-și mențină întreg imperiul pe cale de a se fărâmița, confruntat cu miniștrii săi trădători, cu armata demoralizată și cu o populație furioasă, nu era în poziția de a ajuta pe cineva.

Pe măsură ce dușmanii strângeau țara ca într-o menghină, frustrarea Mariei față de rege sporea. „Dacă ar putea fi într-adevăr un stăpân, țara noastră are atâta nevoie acum de așa ceva. Ah! De ce nu sunt eu rege! M-aș duce peste tot, aș vedea totul cu ochii mei, aș vorbi cu soldați… m-ar adora… aș fi o realitate în mijlocul lor, nu doar un nume!“[29]

Și dacă pasivitatea regelui o deranja pe Maria, tăria și calmul prințului Știrbey o ajutau. Se baza pe capacitatea lui de a înțelege și de a rezolva problemele pe care le avea Ferdinand la Marele Cartier General. Spunea despre Știrbey că „are timp pentru tot, se ocupă de toate fără să se agite… Dacă Nando ar fi lăsat singur, nu s-ar rezolva nimic“.[30] La capătul unei zile lungi, Știrbey lua drumul spre Buftea, unde își bea ceaiul cu regina și-i asculta ideile, răbdător.

Un alt membru al cercului de apropiați ai Mariei era colonelul Ballif, aghiotantul ei. Înalt, cu părul blond pe cale să încărunțească și cu mustața pe oală, Ballif era încăpățânat și sever; fără să fie un om „al conversației amabile sau al vorbelor goale“, era un individ responsabil. „Nu-mi discută ordinele, dar nimic, nici cel mai mic lucru nu este vreodată uitat. Nu recunoaște niciun stăpân în afară de mine. Îmi place acest devotament de câine credincios, care nu cere nimic, absolut nimic, în schimb și care nu acceptă nici mulțumiri, nici bani.“[31] Ballif îi dădea reginei „sfaturi militare solide, uneori dure și groaznice, dar întotdeauna foarte la obiect“.[32] Când regina l-a trimis să vorbească cu regele, Ferdinand, obișnuit cu eschivele șefului Marelui Cartier General, „s-a înfuriat rău de tot“. Oricum, a spus regina, soțul ei „trebuie să asculte! Țara trebuie salvată!“[33]

Speranțele erau slabe în această direcție, pentru că, în nord, Germania răspunsese cererii de ajutor a premierului ungar Tisza. La începutul lui octombrie, l-au trimis pe fostul ministru de război, generalul Erich

von Falkenhayn cu peste 900 000 de soldați, inclusiv Corpul Alpin Bavarez — experți în războiul montan și dispunând de mari cantități de muniție, pentru a-i salva pe unguri. Forțată să-și oprească înaintarea în Transilvania, pentru a trimite trupe în sud, armata română a fost împinsă înapoi, pas cu pas din teritoriile cucerite cu câteva săptămâni înainte. La 9 octombrie a fost ocupat Brașovul, oraș care se află la mai puțin de 60 de kilometri de Sinaia. Soldații români, înfrânți, și-au început retragerea, chinuindu-se prin trecătorile aflate la 2 400 de metri altitudine, apoi coborând în câmpiile din Muntenia, urmați de mii de refugiați din Transilvania, desculți și fără adăpost, fugind de represaliile ungurilor.

O bună parte a Dobrogei se afla deja în mâinile nemților, așa că feldmareșalul Mackensen se pregătea să cucerească marele pod Carol de la Cernavodă, unicul pod aflat pe cursul inferior al Dunării inferioare, pe o distanță de aproximativ 1 000 de kilometri. Dincolo de pod se afla Constanța, unicul port românesc la Marea Neagră și principala linie de comunicații cu aliații ruși. La atacul podului de la Cernavodă au participat nemți, turci și bulgari; apărarea era formată din ce s-a putut aduna — români, ruși și sârbi. Cu toate că nemții au recunoscut că „au avut loc bătălii crunte și fluctuante și că dușmanul s-a apărat cu mare încăpățânare“[34], capturarea podului a fost raportată la 22 octombrie. La sfârșitul lui octombrie, Dobrogea, mulți ani obiect de dispute între Bulgaria și România, era aproape în întregime în mâinile Puterilor Centrale.

Pentru a opri Germania să mănânce de vie România — și Rusia s-o ajute —, Parisul l-a trimis pe generalul Henri Berthelot în calitate de consilier militar al armatei române. Bărbat de o corpolență monumentală, Berthelot avea, potrivit ministrului francez Saint-Aulaire „tot atât de multă finețe câtă rotunjime“.[35] *Savoir-faire*-ul lui, dublat de un optimism tenace și de „o voință calmă, zâmbitoare și inflexibilă“[36], au făcut-o pe regină să-l îndrăgească.

Berthelot a sosit în București la 18 octombrie 1916, însoțit de 1 200 de soldați francezi, dintre care 44 erau ofițeri bine instruiți. Berthelot nu-și făcea nicio iluzie legată de sarcina pe care o avea de îndeplinit. A ajuns în România prin Rusia, s-a oprit pentru o audiență la țar și pentru a-i întâlni pe Stürmer și pe conducătorii militari ruși. Nicolae al II-lea l-a asigurat cu toată sinceritatea pe Berthelot de statornicia Rusiei față de aliatul ei. „Transmiteți-i regelui Ferdinand că-l sprijin cu armatele mele, toate armatele mele, și că-l voi sprijini până la ultimul om și ultima copeică.“ Limbajul ministrului de externe Stürmer „suna a trădare și a pace separată“. Iar atitudinea lui a fost întărită de șeful de stat-major rus. Prea puțin politicos în timpul întrevederii, i-a arătat lui Berthelot o hartă în care tot lovea cu putere, pentru a evidenția linia dintre Muntenia, pe care Rusia avea de gând s-o evacueze, și Moldova, pe care o trata deja ca făcând parte din Rusia și pe care intenționau s-o apere. Sosirea lui Berthelot în România a determinat trimiterea unei directive secrete de la Sankt-Petersburg către misiunea rusă de la București: „Nu uitați că obiectivul nostru de bază este să nu lăsăm misiunea franceză să reușească.“[37]

În octombrie, regina României s-a luptat cu altă tragedie, de data asta mult mai personală. Mircea, copilul cel mai mic, s-a îmbolnăvit și a căzut la pat, cu câteva zile înainte de retragerea din Muntenia. „Nu sunt o mamă exagerată și nici panicardă“, scria regina, „dar… mi-am privit băiețelul iubit cu neliniște, deși la început nu mi-a venit să cred că este atât de bolnav.“ Pe 23 octombrie, la o zi după căderea Constanței, doctorii i-au confirmat bănuielile. Mircea avea febră tifoidă.

Declinul a început de a doua zi. Nu mai vorbea, nu mai spunea ce-i place și ce nu. 25 octombrie: „Zi de luptă și chin; era să-l pierdem de trei ori… M-am întâlnit cu generalul Berthelot și am avut o discuție lungă și serioasă cu el, pentru că-l consider omul care trebuie să ne ajute să salvăm țara… I-am spus că-mi moare băiatul, că probabil Dumnezeu îmi cere acest crud sacrificiu; dar în ciuda acestui lucru groaznic, care mă absorbea cu totul, am vrut să vorbesc cu el despre țara mea, ca să nu-mi pierd și copilul, și țara dintr-o dată!… Berthelot începe să înțeleagă că, deși sunt femeie, știu ce vorbesc și că însemn ceva în țara asta.“

La 12:30, în noaptea următoare, Maria a fost chemată în camera fiului ei. L-a găsit pe Mircea pe jumătate mort, cu pulsul în scădere, în timp ce doctorii încercau din răsputeri să-i facă respirație artificială și să-i dea întăritoare. Au sosit regele și principele Carol. După o lungă veghe, prințul Știrbey i-a sugerat reginei să meargă la culcare. „Nu vreau să mă ridic de pe scaun — știu că trebuie să stau aici cât timp va mai respira. Doctorii se apleacă asupra lui, îi iau pulsul, îmi spun că este mai puțin slab, că va rezista… probabil va rezista…“[38]

Dimineaţă Mircea era în viaţă şi starea sănătăţii lui s-a ameliorat uşor în cursul săptămânii. Maria a profitat de ocazie şi a ieşit din casă într-o zi, pentru a merge să-şi viziteze regimentul, care pleca pe front. În altă zi a făcut o plimbare lungă cu Ştirbey şi i-a adus copilului trandafiri şi trifoi cu patru foi. Au aprins o „lumânare sfinţită", pe care au lăsat-o lângă el.[39]

Dacă ne luăm după prezenţa permanentă a lui Ştirbey în camera copilului, este foarte posibil ca el să-i fi fost tată. Maria nu a clarificat niciodată paternitatea băiatului, dar vorbea adesea, cu mândrie, despre ochii lui de culoare căprui închis (toţi ceilalţi copii aveau ochii albaştri, ca ea şi ca Ferdinand). Oricare ar fi fost relaţia prinţului cu băieţelul muribund, era singura persoană la care Maria a căutat sprijin în acele clipe de disperare. Ferdinand nu i-a fost alături niciodată. Deşi se ruga de mama ei să-i scrie, nu mai primise nicio veste de la ducesă de la intrarea României în război. Ştirbey era singurul care o sprijinea în tragedia personală şi în cea naţională, care o copleşeau.

La 29 octombrie 1916, „după o noapte groaznică, petrecută între îngrijorare şi speranţă", regina a împlinit 41 de ani. Dimineaţa devreme, l-a găsit pe Mircea pe moarte. Din nou, doctorii l-au readus la viaţă. Şi-a petrecut ziua alergând între camera copilului şi apariţiile publice. „În clipa în care pot să scap, fug sus să văd ce face… mereu acelaşi ţipăt îngrozitor, aceeaşi ochi care nu văd nimic, daţi peste cap şi injectaţi… A trebuit să merg undeva să «fiu felicitată» de miniştri… încăperea e plină de flori, flori frumoase, dar singurul meu gând era «poate că o să le punem pe-un mormânt»." De fiecare dată când revenea în camera copilului, o întâmpina aceeaşi privelişte: Mircea „aproape dus… din nou doctorii… încercau să-l readucă la viaţă pe micuţul suferind!… Nu poate trăi, dar nici nu poate muri… Nu pot să stau în cameră şi să-l aud cum ţipă".

Chinul a mai durat patru zile. Regina i-a rugat pe doctori să-i bandajeze ochii; nu mai putea suporta să-l vadă. La 2 noiembrie, copilul a încetat să ţipe, deşi scrâşnea din dinţi şi-i tremurau maxilarele. La amiază, regina ştia că era aproape gata. „Cred că se duce. Doctorii nu spun nimic, dar cred că se duce."[40] Pe la amiază era sigură. I s-a trimis vorbă regelui la Marele Cartier General că „sfârşitul era aproape". Spre final, Maria şi-a rugat familia să fie lăsată singură cu copilul. Ştirbey a stat lângă ea. La 9:30 seara, copilul era mort. Prinţul „i-a ridicat căpşorul şi eu i-am pus cruciuliţa la gât". I-au pus o icoană pe piept, „ca să-l însoţească în mormânt".[41] „L-am luat de la Buftea şi toţi membrii familiei Ştirbey au fost buni ca nişte îngeri. Prinţul avea un fel anume de-a face lucrurile, tăcut, fără prea multe vorbe, doar ajutor eficient, dar îl simţi că suferă lângă tine. Chiar şi numai tăcerea mă poate ajuta să suport durerea."

Mircea a fost înmormântat în bisericuţa de la Cotroceni, într-un coşciug mititel, pe care mama lui l-a înfăşurat într-o bucată de brocart roşu şi auriu. Biserica, împodobită cu crizanteme albe şi luminată de lumânări, era plină ochi**. „N-am recunoscut pe nimeni", a spus regina. „Micul coşciug a fost coborât sub lespezi… am îngenuncheat lângă groapa deschisă. Totul murise în mine şi când am păşit din nou în lumină m-am simţit ca o nălucă, iar feţele care mă priveau erau ale unor năluci. Lume întreagă era moartă."[42]

Imediat după moartea lui Mircea, regina a pornit într-o călătorie în Moldova, pentru a vizita răniţii. A călătorit de la un spital la altul, într-o maşină decapotabilă, şi a fost impresionată de soldaţii ruşi, care erau încartiruiţi pe la ţăranii români. La finele lui octombrie 1916, armata rusă din Moldova număra peste jumătate de milion de oameni. Cu căciulile lor de astrahan cenuşiu şi cu tunicile voluminoase, încinse cu brâie late, ruşii erau înfloritori, erau bine îmbrăcaţi, bine echipaţi şi bine organizaţi. Îşi găteau singuri mâncarea, îşi îngrijeau caii şi-şi curăţau armamentul.

Referindu-se la tratatul care promisese o ofensivă rusă, generalul Berthelot şi şeful Marelui Cartier General român au cerut ca soldaţii ruşi să fie trimişi să-i înlocuiască pe românii sleiţi de puteri şi să apere frontul din Transilvania. Şeful de stat-major rus a refuzat. Bombardat cu telegrame de la Paris şi de la Bucureşti, care-i cereau întăririle promise, şeful de stat-major rus i-a trimis o telegramă şefului misiunii militare ruse din România: „Niciun om, nicio armă!" Aceasta, a declarat ministrul francez, era „trădare militară", confirmând declaraţiile făcute lui Berthelot, referitoare la necesitatea de a abandona Muntenia. A mai adăugat că era şi „trădare politică" din partea ministrului de externe Stürmer, conform planului lui secret de a semna o pace separată.[43]

Faptul că românii şi francezii negociau disperat cu ruşii le-a oferit nemţilor şi austriecilor suficient timp pentru a trece munţii în România. La mijlocul lui noiembrie toate trecătorile din Carpaţi erau în mâinile

nemților, iar von Falkenhayn își croia drum prin câmpiile muntene, la est de București. Aceasta a determinat următoarea mișcare în sud, unde Mackensen și-a schimbat traseul principal spre vest. La 23 noiembrie 1916, Mackensen și trupele lui au trecut Dunărea, pornind spre București. Nemții, austriecii, bulgarii și turcii se îndreptau acum spre capitală.

Zvonurile despre o iminentă evacuare n-au oprit-o pe regină să-și continue vizitele zilnice la spitale. „Vești crunte ne soseau din toate părțile, și deveneau mai rele pe zi ce trecea…" scria ea, adăugând cu oarecare mândrie: „Am muncit fără răgaz, nu m-am odihnit nici măcar un ceas."[44] Activitatea ei însemna să viziteze cât mai mulți răniți și muribunzi în cât mai multe spitale. Deși veștile atinseseră proporțiile unei crize, Maria nu primise niciun fel de instrucțiuni de la rege. Ea scria în jurnal, 24 noiembrie 1916, că, „deși situația era disperată, nu mi-a trimis niciun mesaj de vreun fel, nu a luat nicio măsură pentru evacuarea noastră, nu m-a anunțat ce-aș avea de făcut. Din fericire", a adăugat, „îi am pe Barbu și pe Ballif, așa că sunt șanse să nu fiu luată prizonieră."

În aceeași seară Știrbey și colonelul Ballif s-au întors de la Marele Cartier General și i-au spus că trebuia să plece a doua zi la Iași, capitala Moldovei. Au făcut chiar și un plan de evacuare. Regina nu trebuia să spună nimic nimănui, ci să plece în oraș a doua zi, dimineața devreme, și să-l lase pe Ballif să-i împacheteze lucrurile. Scrisoarea primită de la Carol nu i-a ridicat moralul. Principele moștenitor, acum în vârstă de 23 de ani, îi scria mamei sale că nu primise aprobarea de la Marele Cartier General de a pleca pe front.

A doua zi dimineață, la ora nouă, regina a pornit spre Marele Cartier General, pregătită să se războiască cu regele. L-a găsit pe Ferdinand surprinzător de calm în fața înfrângerii. I-a spus că fusese informată că trebuia să părăsească Bucureștiul. Oare Nando hotărâse unde ar trebui să-și „odihnească ea capul regal" și copiii pe ale lor? Deși se făcuse toate aranjamentele pentru mutarea Marelui Cartier General, era evident că regele nici nu se gândise ce urma să se întâmple cu familia lui. Bâlbâindu-se și ezitând, Ferdinand a răspuns că el credea că „Știrbey și Ballif se ocupaseră" de asta. Regina i-a răspuns cu un calm de gheață. „L-am rugat să nu facă niciun efort, pentru că eram obișnuită să-mi port de grijă — moment în care s-a simțit ușurat, neînțelegând, de fapt, ce însemnau vorbele mele."

Maria începuse deja să-și îndrepte speranțele dinastice asupra lui Carol, care era infinit mai energic decât tatăl său. L-a atacat pe rege în privința principelui moștenitor, acuzându-și soțul de „comportament criminal" și că „se juca cu viitorul fiului lor", netrimițându-l pe front. Întorcându-se spre Carol, l-a sfătuit să acționeze imediat și pe cont propriu. „Trebuie să pleci mâine, dacă nu chiar azi!… mergi de la o unitate la alta, de la general la general, indiferent de vreme, de drumuri, de greutăți, trăiește viața alături de ei, fii prietenul lor, ajutorul lor, dă-le sentimentul că te afli pretutindeni, că niciun efort nu e prea mare, niciun sacrificiu prea greu."[45]

Nerăbdarea reginei era alimentată de lunile de frustrare. „Eu pot să fac toată munca, pot gândi fiecare detaliu, dar ordinul trebuie să vină de la rege", s-a plâns ea, la un moment dat, în jurnal.[46] Decizia de a-l trimite pe moștenitorul dinastiei în mijlocul soldaților era a regelui. Aceasta era marea ocazie a lui Carol de a câștiga încrederea armatei, iar tatăl său nu trebuia lăsat s-o piardă din pură inerție. Războiul era aproape pe sfârșite: „Așa cum stau lucrurile acuma…", le-a spus soțului și fiului, „dacă pierdeți timpul, s-ar putea să nu mai aveți la care armată să mergeți!"[47]

Înainte de a reveni acasă, Maria a trecut pe la spitalul ei, unde soldații erau mai mult sau mai puțin cuprinși de panică. Unii răniți fuseseră deja evacuați; cei rămași erau îngroziți la gândul transportului sau, mai rău, că ar putea fi lăsați să cadă în mâinile dușmanului. De la spital a plecat la palatul Cotroceni, „casa care fusese a mea timp de 23 de ani, casa pe care am îmbunătățit-o și am decorat-o, de care am fost mândră și pe care am iubit-o. Cu toate astea, totul trebuia făcut fără emoție, pentru că nu aveam voie să spunem că suntem acolo pentru ultima oară"[48]. „Cea mai grea despărțire", avea să scrie în jurnal, „abia urma să vină. Barbu promisese să vină să fie alături de mine… Barbu, care mai mult decât oricine, împărțea cu mine tristețea și durerea și bucuria… despărțirea de mormântul acela mic și dezolant."

A luat cina cu familia Știrbey în casa lor cea mică de pe moșia de la Buftea. L-a rugat pe prinț s-o însoțească în camera lui Mircea: „Am intrat împreună, noi singuri, am aprins o lumânare și am stat în locul unde fusese pătuțul lui — iar apoi, în tăcere, ne-am amintit zilele de agonie, când o altă bătălie a fost purtată și pierdută."[49]

Prințul a însoțit-o pe regină cu copiii ei și pe soția lui cu toată familia la trenul de Iași. „Ultima persoană de la care mi-am luat rămas-bun a fost prințul Știrbey; se întorcea la Marele Cartier General pentru a fi lângă rege. Când ne-am strâns mâinile, ne-am întrebat când și dacă ne vom mai revedea. Nu existau cuvinte pentru disperarea noastră.“[50]

* În 1914, Sankt-Petersburg a devenit Petrograd. (*N. trad.*)

** În timpul înmormântării lui Mircea, dușmanul i-ar fi putut ucide pe toți oamenii importanți din România, dar se pare că însuși kaizerul a refuzat să bombardeze Cotroceniul. Acest comportament elegant este potrivit cu conduita regală. În timpul Primului Război Mondial exista cutuma ca membrii familiilor regale să trimită mesaje de condoleanțe rudelor aflate de partea inamicului, cu toate că aceste semne de gentilețe nu afectau în niciun fel mersul războiului. La câteva zile de la înmormântare, nemții, care descoperiseră în sfârșit unde locuia regina, au trimis bombardiere să atace Buftea. (*N. red.*)

Note:

1 Maria, *Ordeal*, pp. 46–50.

2 Contele Charles de Saint-Aulaire, *Confession d'un vieux diplomate*, p. 448.

3 SA, 11/24 iulie 1916, regele Ferdinand către principele Wilhelm.

4 Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkans*, p. 86.

5 Doamna Will. Gordon, *Roumania Yesterday and Today*, p. 144.

6 R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, p. 492.

7 Saint-Aulaire, *op. cit*., p. 448.

8 Mabel Potter Daggett, *Marie of Roumania*, p. 224.

9 *Current History* (revistă lunară a lui *The New York Times*), octombrie 1916, vol. V, nr. 1.

10 Ethel Greening Pantazzi, *Roumania in Light and Shadow*, pp. 145–146.

11 Saint-Aulaire, *op. cit*., p. 399.

12 ANR III, 102:38.

13 Vopicka, *op. cit*., p. 95.

14 Maria, *op. cit*., pp. 53–54.

15 RAWC, GEO. V, Q1550/XVII-136, 7 octombrie 1916, regele George V către regina Maria (telegramă).

16 ANR III, 102:52–53.

17 ANR III, 103:20.

18 ANR V, 2725/1916, 19 septembrie/2 octombrie 1916, regina Maria către ducesa de Coburg.

19 Maria, *op. cit*., pp. 55–6.

20 ANR III, 103:42-50.

21 ANR III, 102:93. Notă: în jurnal, regina a pus între paranteze fragmentul „a-l încerca cu favoritisme". Având în vedere că există mai multe fraze tratate asemănător, e posibil ca ea să fi indicat, în acest fel, eliminarea lor de la publicarea textului în România.

22 ANR III, 104:106-107.

23 ANR III, 103:77.

24 Seton-Watson, *op. cit*., p. 493.

25 Vopicka, *op. cit*., pp. 94–96.

26 Maria, *op. cit*., p. 62

27 Vopicka, *op.cit.*, p. 100.

28 Maria, *op.cit*., pp. 62–63.

29 ANR III, 103:69–70.

30 ANR III, 103:85.

31 ANR III, 102:67.

32 Maria, *op. cit*. p. 65.

33 ANR III, 103:78.

34 Gordon, *op. cit*., p. 168.

35 Saint-Aulaire, *op. cit*., p. 378.

36 Seton-Watson, *op. cit*., p. 501.

37 Saint-Aulaire, *op. cit*., pp. 349–350 *passim*.

38 Maria, *op. cit*., pp. 64–69.

39 ANR III, 104:8.

40 Maria, *op. cit*., pp. 70–72.

41 ANR III, 104:35-9.

42 Maria, *op. cit*., p. 73.

43 Saint-Aulaire, *op. cit*., pp. 351–352.

44 Maria, *op. cit*., p. 78.

45 ANR III, 104:104-112.

46 ANR III, 115:180.

47 ANR III, 104:113.

48 Maria, *op. cit*., p. 84.

49 ANR III, 104:116-118.

50 Maria, *op. cit*., p. 85.

Capitolul 15

Prietenia Rusiei a fost mult mai păguboasă pentru români decât dușmănia tuturor celorlalte popoare la un loc.

— Un istoric francez

Trenul cu care a fost evacuată regina era ocupat de membrii familiei, doamnele de onoare și familiile lor, prințesa Știrbey cu fiicele, servitorii tuturor și „bagaje multe, multe… Nu am idee unde ne ducem. Nimic nu-i aranjat, n-am plecat niciodată în viața mea așa, în necunoscut", constata regina mai târziu.

Cum au ajuns în gara din Iași, colonelul Ballif, aghiotantul reginei, a plecat în oraș să-i caute o casă. Prințul Știrbey, „întotdeauna prevăzător"[1], luase o casă în Iași pentru familia lui, cu câteva luni înainte. Regele făcuse aranjamente ca el și principele moștenitor să locuiască la Marele Cartier General de la Zorleni, lângă Bârlad, și a cerut ca noua reședință să-i fie mobilată cu lucruri aduse de la Sinaia. Au trecut însă două săptămâni până ce Ballif a reușit să găsească ceva potrivit pentru regină și pentru copii. Odată găsită casa, a trebuit echipată cu căzi, chiuvete și cuptoare.

În acest timp, Maria a locuit în trenul ei. Ruptă complet de București, trăia în incertitudine. Nu primea nicio veste de la rege și doar mesaje ocazionale de la Știrbey. Își consuma energia încercând să-i liniștească pe cei din jur; în acest scop îi lua pe toți la plimbări lungi pe dealurile din jurul gării.

În cele din urmă a primit o veste — Bucureștiul căzuse. Se zvonise că regele, principele moștenitor și armata se retrăgeau în Moldova. O săptămână mai târziu, Știrbey a sosit, confirmându-i înfrângerea.

Regele a părăsit în grabă capitala pe 2 decembrie 1916. A doua zi, au plecat spre Iași Brătianu și ceilalți membri ai guvernului, lăsându-i pe cetățenii mai înstăriți (care aveau mijloace de transport) să-i urmeze cum puteau. Cei mai puțin norocoși au rămas în urmă să aibă de-a face cu dușmanul. Gara a fost asaltată de aproximativ 30 000 de refugiați, care sperau în zadar că vor găsi un tren care să-i ducă spre Moldova, unde ar fi fost în siguranță. Închirierea unui taxi putea costa chiar și contravaloarea a 600 de dolari, deși șirul de mașini care se întindea între București și Iași era o țintă preferată a bombardierelor germane.

Diplomații se plângeau de „confuzia de nedescris" care s-a instalat după plecarea regelui. Guvernul român nu făcuse niciun plan de urgență în cazul înfrângerii. „Ideea că s-ar putea să fie obligați să evacueze capitala nu le-a trecut prin cap nicio secundă," s-a plâns un membru al Legației Britanice, forțat să-și ardă hârtiile oficiale înainte de a prinde ultimul tren care pleca din București.[2]

Charles J. Vopicka, ambasadorul american, care preluase deja reprezentanțele Germaniei și ale Turciei, a fost însărcinat de englezi, ruși, italieni și sârbi să reprezinte și interesele lor, pe lângă faptul că avea de rezolvat atât treburile guvernului român în exil, cât și pe cele ale țării sale. Reprezentant nominal a opt țări suverane, Vopicka observa „panica" instalată după fuga lui Ferdinand și a miniștrilor săi: „…Oamenii erau foarte neliniștiți și se temeau că dușmanul avea să omoare mulți locuitori și să comită tot soiul de fărădelegi. Le-am dat asigurări că temerile lor erau nefondate."[3]

Ambasadorul se înșela. Sosirea unui emisar al generalului Mackensen, care cerea capitularea

Bucureștiului, a marcat începutul a doi ani de jaf sistematic practicat de Puterile Centrale. La 6 decembrie 1916, la mai puțin de trei luni de la intrarea României în război, nemții au ocupat capitala.

Îmbătați de ușurința victoriei și dornici de prăzi cât mai rapide, inamicii s-au îndreptat spre văile râurilor Prahova și Dâmbovița. Acolo, cam la o oră distanță de București, se aflau câmpurile petrolifere ale Ploieștiului, resursa cea mai de preț a României.

Probabil că nemții au intuit că nici românii, nici aliații lor nu le vor permite accesul facil la cele mai bogate depozite de petrol ale Europei. Pentru a le încurca planurile dușmanilor, britanicii l-au trimis la Ploiești, înaintea nemților, pe colonelul Sir John Norton-Griffiths, membru al parlamentului și un renumit inginer. Norton-Griffiths, supranumit, în semn de respect, „omul cu barosul"[4], a venit cu o echipă care scotea din uz instalațiile petroliere: sonde, unelte, conducte și pompe. Conductele subterane au fost înfundate cu bucăți de fier vechi, sape de foraj, chiar și noroi și pietre. S-a dat foc cisternelor, care conțineau ce mai rămăsese din bogăția României, iar exploziile rezultate au aruncat în aer bucăți de butoaie în flăcări, pe o rază de 50 de metri. Cel mai mare rezervor de petrol din Europa, cu o capacitate de 10 000 de tone, a fost aprins cam cu o oră înainte de venirea dușmanilor. În locul unei industrii petroliere înfloritoare, nemții au găsit un fenomen pirotehnic care a transformat câmpia din jurul Ploieștiului într-o mare de pământ negru, carbonizat, acoperit de nori groși de gaze asfixiante.

Capturând Bucureștiul, nemții au încercat să compenseze din alte părți pierderile materiale. Cetățenii orașului au fost somați să predea două treimi din provizii comandamentului german. Puțin mai târziu, li s-a mai cerut o altă cotă parte din ce mai rămăsese. Toți soldații Puterilor Centrale aveau dreptul să trimită acasă pachete cu provizii de câte cinci kilograme, ceea ce a lăsat orașul fără puținele provizii pe care le mai avea.

O parte a aristocrației care rămăsese în București, mulți din ei filogermani, au început să-i frecventeze pe ofițerii trupelor de ocupație. Printre ei se afla și prietena Mariei, Martha Bibescu. Aceasta-i spusese reginei că vrea să rămână în București pentru „a gusta din toate experiențele, de dragul literaturii, chiar și ocupația germană".[5] Maria nu s-a lăsat însă păcălită. „Sunt convinsă că Martha va reuși să se distreze foarte bine și că prietenia ei cu principele moștenitor [german] va fi exploatată în orice chip posibil", avea să noteze ea în jurnal. Fără îndoială că prințesa Bibescu își jucase toate cărțile în favoarea Hohenzollernilor, în încercarea de a-l alina pe regele Ferdinand, cu care începuse o aventură romantică înainte de evacuarea Bucureștiului. „Trebuie că e foarte mândră că are un rege, chiar și în timp de război", a declarat Maria. Regina nu-i reproșase niciodată lui Ferdinand legăturile cu alte femei, dar și-a dat până la urmă seama că vechea ei prietenă era „o aventurieră înnăscută".[6]

În timp ce românii colaboraționiști, printre care și prințesa Bibescu, erau privați numai de anumite înlesniri, săracii Bucureștiului au rămas fără lucrurile strict necesare intrării în iarnă — combustibil, hrană sau mijloacele de a le obține. Ambasadorul american remarca: „Ne putem imagina cum trăiau și sufereau oamenii, pentru că nu aveau nici măcar combustibil pentru prepararea hranei."[7] Casele abandonate erau jefuite de soldați; singurele neatinse au fost palatele regale — din respect pentru regele Carol I, prieten al germanilor, soldaților le fusese interzis să se apropie de ele.

Au existat reclamate zeci de jafuri și violuri în primele zile ale ocupației, dar autoritățile nu au putut face nimănui dreptate. Nemții îi învinuiau pe bulgari, care-i arătau cu degetul pe austrieci, care-i acuzau pe turci. Soldații vinovați erau imposibil de identificat, deoarece stăteau în oraș o zi sau două. Faptul că cel însărcinat cu menținerea ordinii era același căpitan de poliție german care-și câștigase reputația unei cruzimi ieșite din comun în Belgia nu avea cum să aducă liniștea cetățenilor.

Deoarece nemții ocupaseră Bucureștiul, guvernul s-a văzut obligat să-și stabilească reședința temporară la Iași. Situat la mai puțin de 20 de kilometri la vest de granița rusă, Iașiul era fosta capitală a Moldovei. Un oraș de aproximativ 70 000 de locuitori, care a trebuit să asigure adăpost pentru 230 000 de refugiați. Înainte de sosirea lor, cele mai multe clădiri mari fuseseră rechiziționate de ruși pentru spitale și cazărmi. Ofițerii ruși trăiau deosebit de bine; aveau uniforme călduroase, cai bine îngrijiți și puseseră mâna pe tot combustibilul disponibil. Se gândeau chiar să-și aducă și vitele.

Ceilalți aliați nu fuseseră la fel de prevăzători. Englezii nu găseau locuințe și, în câteva săptămâni, au rămas fără hrană. Ministrul francez, găzduit în casa unei mari familii princiare române, a descoperit cu

oroare că servitorii lui tăiau copaci din parcurile publice pentru a-i pune pe foc. Când i-a mărturisit incidentul primarului ieșean, acesta nu a părut deloc tulburat. „Nu sunteți primii care taie pomii din grădinile publice. Membrii guvernului nostru a făcut-o înaintea Dumneavoastră", i-a răspuns primarul.[8]

Fiind singura membră a familiei regale la care supușii puteau ajunge cu ușurință, regina Maria s-a adaptat greu la Iași. „Toată lumea venea la mine, ieșenii, ca și străinii, fiecare avea vreun protest sau vreo plângere de făcut… tot ce puteam face era să nu-mi pierd firea… eu însămi eram refugiată, nu aveam casă, majoritatea lucrurilor rămăseseră la Cotroceni, iar ce aveam cu mine rămăsese împachetat în lăzile cele mari din tren… Eu, regina, n-aveam unde merge, deci cum puteam să-i ajut?"

Jurnalul Mariei, de obicei o pildă de puternic optimism chiar în condițiile cele mai grele, devine o serie de lamentații în acest stadiu al războiului, culminând cu o invocație către Dumnezeu, intitulată „Rugăciunea unei regine". Mândră de retorica sa, regina a inclus întreaga rugăciune în autobiografie. Este foarte interesantă, citită în zilele noastre, nu pentru valoarea morală sau literară la care năzuia regina, ci pentru ceea ce ne spune despre regina României și rudele ei regale din Europa — acei oameni care credeau cu sinceritate că Atotputernicul s-a aplecat din ceruri pentru a-i instala pe tron și, dacă era implorat cum trebuie, îi ținea acolo permanent:

„…Tu ai făcut să-mi strălucească chipul în fața celor umili din lumea asta, Tu mi-ai pus purpură pe umeri și o coroană pe cap și Tu mi-ai poruncit să le port ca și cum n-ar fi o povară… De aceea vin și Te rog, Doamne! Dă-mi puterea să-ndur orice soartă, să depășesc orice teamă, să trec prin toate furtunile… Și dacă va fi să-și amintească cineva de mine pe pământul acesta, ah, Doamne, fă să mă vadă cu un zâmbet pe buze, cu un dar în mâini, iar în ochi să-mi vadă lumina acelei credințe care mută munții."[9]

Din fericire pentru România, o grijă atât de mare pentru imaginea regală a impulsionat eforturile Mariei din timpul războiului. Deși stilul era sonor și grandilocvent, acțiunile îi erau practice și lucide. Cu toate că România era aproape complet devastată, Maria nu și-a închipuit niciodată că Antanta nu va învinge în cele din urmă. În acest scop, și-a propus să-l încurajeze permanent pe rege să păstreze integritatea și destoinicia guvernului și pe Aliați de partea țării.

A început o campanie de reabilitare a imaginii regelui înfrânt, diminuând puterea lui Brătianu. Premierul trebuia obligat să includă în guvernul liberal câțiva membri ai Partidului Conservator, susținători ai Antantei; regele trebuia să deschidă lucrările Parlamentului. În acest scop, Știrbey l-a ajutat să scrie o scrisoare. Când a primit-o, Brătianu a venit urgent s-o vadă pe regină. Au petrecut „o oră și jumătate excesiv de inconfortabilă" — Brătianu i-a explicat că „era obișnuit cu puterea și că intenționa s-o păstreze… Mi-am dat seama că venise să mă zdrobească cu superioritatea lui și să mă facă să înțeleg că, dacă urma să fim dușmani, eu voi fi cea care pierde".[10]

Regina nu s-a dat bătută; Parlamentul, în refugiu, a fost convocat în decembrie și lucrările au fost deschise de rege. Tema mesajului său, discutat în detaliu, dacă nu cumva dictat de Știrbey și de Maria, a fost necesitatea unui guvern de coaliție și împroprietărirea soldaților țărani, aflați în suferință. Cu Știrbey, care lucra din umbră, s-a format un guvern de compromis, în care au intrat Take Ionescu și trei politicieni din alte partide.

Din arena politică, Maria a trecut la cea militară. Pentru a contracara corupția existentă în Partidul Liberal, a încercat să sporească autoritatea armatei, recomandându-l pe generalul Prezan, un erou al campaniei din Transilvania, în locul șefului de stat-major al lui Brătianu: „După părerea mea, doar o conducere militară deosebit de cinstită ar putea face ordine în administrația noastră cam putredă."[11] La mijlocul lui decembrie, Prezan era șeful Marelui Cartier General.

Iarna 1916–1917 a fost cea mai rece din ultimii 50 de ani. Având în vedere că populația Iașiului era de trei ori mai mare și că toată lumea, fără a mai vorbi de ruși, se zbătea pentru provizii, este evident că până și reprezentanții privilegiați ai comunității diplomatice se luptau pentru alimente și combustibil. „La capătul a câteva luni", povestea un membru al Legației Britanice, „dispăruseră toate conservele și oamenii au început să moară de foame pe capete. Tifosul, vărsatul de vânt erau doar două dintre molimele care făceau ravagii și… peste 300 000 de oameni au murit, în județ, din aceste cauze… Din cauza absenței mijloacelor de transport și a stării drumurilor — înzăpezite — lemnele s-au terminat rapid, iar cărbune nu exista. Cel mai rău a fost în

februarie 1917, când, la temperaturi de aproape zero grade în case, nu aveam combustibil și nimic de mâncare în afară de fasole boabe."[12]

Chiar și în familia regală, mâncarea de bază era fasolea. Principesa Ileana, care avea opt ani la vremea aceea, a suferit o avitaminoză ale cărei efecte nu au dispărut niciodată. Peste 60 de ani își amintea „cum își dorea să poată trăi fără să mănânce, pentru că mâncarea avea un gust îngrozitor".[13] Vizitatorii marelui Cartier General al Armatei erau dezgustați de masa de prânz, invariabil aceeași: supă cu bucățele de carne de cal și de varză, porumb, o bucățică de pâine neagră și cafea făcută din ghindă uscată.

Membrii comunității diplomatice, generalii și familia regală erau mai norocoși. Căruțe trase de cai treceau permanent pe străzile Iașiului, încărcate cu trupuri de bărbați, femei și copii, care înghețaseră sau muriseră de foame pe trotuare pentru că, potrivit unor observatori ai Crucii Roșii, „nu mai aveau loc să moară în case". Rata mortalității în rândul soldaților era și mai mare. Scoși, în convalescență, din spitalele supraaglomerate, rătăceau clătinându-se pe străzile înghețate, „doar umbre de oameni, care așteptau iertarea morții".[14]

Când regina a ajuns în decembrie la Iași, a găsit spitalele, constituite în grabă, într-un haos total, cu soldați care mureau nu din cauza rănilor, ci de pneumonia contractată în saloanele neîncălzite. Nu exista combustibil pentru a încălzi apa cu care să le fie spălate rufele, nefericiții zăceau pe jumătate dezbrăcați, cu rănile acoperite cu rumeguș, sau într-o asemenea mizerie, încât făceau alte infecții. De cele mai multe ori nu aveau hrană, pentru că brutăriile duceau lipsă de combustibil și nu aveau cum să coacă pâine. La marginea orașului exista lemn, tăiat și gata de adus în oraș, dar lipsa de voință politică făcea transportul imposibil.

Regina, furioasă, a convocat un grup de miniștri și pe generalul Prezan, care au promis că vor coopera în vederea grăbirii transportului de combustibil vital. Rămânea însă problema igienei și aceea a bolilor infecțioase, mai ales a tifosului negru, care fusese răspândit de săpătorii de tranșee mongoli, veniți cu armata rusă. Cu o rată de vindecare de doar 17%, această epidemie făcea ca toate celelalte urgențe să pară neînsemnate.

După unele dificultăți cu partidul lui Brătianu, regina Maria a reușit să obțină numirea unui vechi prieten din timpul Războaielor Balcanice, doctorul Ion Cantacuzino, la conducerea unei organizații sanitare, dar era prea târziu pentru a opri tifosul virulent. Epidemia începuse deja să decimeze cadrele militare, deoarece în spitalele neîncălzite, supraaglomerate, răniții erau îngrămădiți câte trei în pat, indiferent de natura infecției pe care o aveau. În februarie, tifosul făcea deja ravagii, agravat fiind de faptul că materialele sanitare, trimise de Franța, erau reținute în Rusia, laolaltă cu echipamentele militare. Materialele sanitare nu au sosit la Iași până ce n-au fost trimise, în Rusia, trenuri, escortate de ofițeri delegați de misiunea militară franceză, să le aducă.

În opinia lui Saint-Aulaire, ministrul francez, Iașiul era „doar primul cerc al iadului". Unul dintre ofițerii misiunii franceze a numărat, pe frontul din Moldova, 1 800 de soldați bolnavi, dintr-un regiment de 2 200 de oameni. Acești soldați se însănătoșeau rareori, din cauză că nu aveau hrană suficientă și trăiau în barăci de lemn și în tranșee în care mișunau păduchii.

Soldații ruși, imunizați împotriva tifosului, sufereau, în cele mai multe cazuri, de boli venerice. Mărșăluiau prin Moldova în regimente. Ofițerii lor, însoțiți de neveste și de amante, de cele mai multe ori deghizate în infirmiere sau călugărițe, îi urmau în mașini. După mașini veneau camioanele, încărcate cu șampanie și delicatese, iar șefii de stat-major beneficiau de propriii chelneri.

Conducătorii militari ruși au profitat de înfrângerea României în Muntenia, pentru a prelua apărarea în Moldova. În ciuda efectivelor superioare, au evacuat imediat Dobrogea. „Fără să tragă un singur foc, au abandonat pozițiile întărite de trei linii de tranșee și 15 rânduri de sârmă ghimpată", explica, plin de amărăciune, ministrul francez.[15] Cedând Dobrogea dușmanilor, rușii au cedat și Dunărea, singura rută românească de transport către populația înfometată.

La începutul lui decembrie, regina Maria a primit primul semn de la ducesa de Coburg de la intrarea României în război. Pe tot parcursul bolii lui Mircea, la moartea lui, după căderea Bucureștiului, ducesa a păstrat o tăcere deplină, în ciuda tuturor rugăminților venite din partea fiicei ei. O săptămână după ce a ajuns la Iași, regina a primit, în sfârșit, o scrisoare — o diatribă crudă și acuzatoare de opt pagini, prin care ducesa o anunța că „se hotărâse să nu-i scrie" cât timp va dura războiul și că și-ar fi ținut promisiunea dacă n-ar fi

intervenit „durerea cruntă“ a morții lui Mircea. „Ah! De ce, de ce ai început războiul ăsta?“ o admonesta ducesa. „…Cel mai rău e că te acuză *pe tine* că ai fi fost elementul principal care a determinat izbucnirea lui!… Am ajuns la vârsta asta și nu-mi vine să cred că o fiică a mea se află în fruntea unei asemenea mișcări, blonda mea Missy, micuța mea pașnică, soarele casei mele… Toată Germania vorbește că tu, numai tu, ești cea care a forțat intrarea în acest război, dintr-o încredere oarbă, nebună în Antantă.“[16]

„Chiar crede că eu sunt răspunzătoare pentru războiul ăsta!“ a strigat regina. „Și ea, rusoaică, îndurerată atât de tare că ne-am aliat cu fosta ei *patrie*!“

Cruzimea ducesei a fost atenuată de venirea lui Ducky. Marea ducesă Kirill, care aducea cu sine materiale sanitare și proviziile de care era atâta nevoie, a ajuns tocmai când regina „era disperată, când nenorocirile loveau din toate părțile“. Așa că Maria a împărtășit un scurt moment de căldură sufletească cu sora ei favorită.

De prezența lui Ducky a profitat și premierul/ministrul de externe* Brătianu, care s-a folosit de ea pentru a-i transmite mesaje țarului. Devenise evident că viitorul României depindea acum pe de-a-ntregul de ruși — acei mujici masivi și viguroși, care se topeau la vederea dușmanului. „Toată lumea pare să fie de acord că speranța noastră cea mai mare rămâne Nicky…“ spunea Maria, „mă presează din toate părțile și-mi spun că trebuie să mențin o relație apropiată și afectuoasă cu el“. Maria și-a trimis sora înapoi în Rusia cu instrucțiuni de la Brătianu și cu o „importantă“ scrisoare personală, pentru țar.

Cererile oficiale de cooperare militară, trimise de regina Maria țarului cuprindeau descrieri pline de indignare a inegalităților existente între soldații ei și cei ai lui Nicolae al II-lea. Rușii voștri, scria Maria, nu luptă, ci ne jefuiesc depozitele, de unde iau un kilogram de pâine și 600 de grame de carne pe zi; oamenii mei, care luptă cât pentru doi, au voie să ia doar 300 de grame de făină pe zi și 300 de grame de carne de două ori pe săptămână.

Un grup de prieteni apropiați ai reginei i-au sugerat că ea ar trebui să plece în secret în Rusia, să-l roage pe țar să-și oblige trupele să-și facă datoria. Îmboldiți de știrea că, în mijlocul unui recent atac crucial rușii se retrăseseră fără luptă, au implorat-o pe Maria să-i ceară, personal, socoteală țarului. Când, în ziua de Crăciun, rușii au compromis o altă operațiune militară, regele, regina și prințul Știrbey au trimis după Brătianu și după Ionescu, pentru a discuta planul. Ionescu s-a declarat de acord, dar Brătianu s-a opus, pe motiv că ar fi sub demnitatea reginei. Maria i-a răspuns că „o regină nu este niciodată umilită decât *dacă ea se simte* umilită“.[17] Premierul a acceptat, sceptic, să trimită o telegramă pentru a vedea dacă vizita reginei la Sankt-Petersburg ar fi oportună.

A doua zi, însă, au ajuns zvonuri la Iași că ar fi tulburări la curtea Rusiei; Rasputin fusese ucis și întreaga familie imperială se revoltase împotriva împărătesei. „…Se întâmplă ceva straniu și groaznic“, avea să noteze Maria în jurnal, „ar fi, cu siguranță, un moment foarte prost pentru sosirea mea“. A stat de vorbă cu ministrul rus, care i-a confirmat moartea lui Rasputin. A avertizat-o că, deși l-ar putea convinge pe țar, „împărăteasa era un mare pericol, deoarece avea un mod extraordinar de a-i tăia orice avânt“.[18] Două zile mai târziu, Ducky i-a scris, spunându-i că momentul nu era tocmai bun pentru călătoria ei în Rusia. Situația familială era „prea tensionată“.[19] S-a luat hotărârea să fie trimiși Brătianu și principele moștenitor în locul ei.

Vizita lor nu a fost un succes. Dacă în discuțiile precedente cu Antanta abilul premier român avusese întotdeauna ceva de negociat — aderarea țării la cauza Aliaților —, de data asta era redus la postura de a cerși, iar Brătianu, în poziția inferioară a unui om care cere ceva, era o tristă absurditate. A încercat să convingă guvernul rus, pe cale de a se fărâmița, să-și reia ofensiva; s-a folosit de o conferință a Aliaților, care începea la Sankt-Petersburg în februarie, pentru a încerca să atragă simpatia de partea țării lui și pentru a-și drege propriul prestigiu știrbit acasă. Nu i-a reușit niciunul dintre planuri. Rușii erau extrem de ostili, iar delegații la conferință erau prea preocupați de crizele interne de dimensiuni apocaliptice din Rusia pentru a-i acorda atenție lui Brătianu.

Indiferenți la soarta României, dar conștienți că pierderea Moldovei ar pune Rusia însăși în pericol, cei din Marele Stat-Major rus au dat, în cele din urmă, ordinul de a trimite trupe pentru apărarea liniei Siretului — un front lung de 500 de kilometri, care se întindea ca un arc de cerc, de la vărsarea Siretului în Dunăre, la sud, iar apoi prin nord-vest, către Carpați. Anul Nou 1917 i-a găsit pe români înghesuiți în colțul de nord-est al Moldovei, protejați de Dunăre la sud, iar la vest de vârfurile înzăpezite și pline de lupi ale Carpaților. Dar, în sfârșit, o linie fusese trasă, iar inamicul era ținut în frâu. România și-a trimis la Moscova

rezerva de aur, arhivele și bijuteriile coroanei, pentru a fi puse la adăpost. Nemții, care reușiseră să-i reducă pe români la incapacitate militară pentru multă vreme, erau acum liberi să-și trimită trupele în altă parte.

Amenințarea luptelor imediate fiind înlăturată pentru o vreme, regina Maria și-a întors atenția spre o problemă personală care nu-i dădea pace de ceva vreme. Cu doi ani în urmă, la începutul războiului, principele moștenitor Carol revenise în țară, după ce-și terminase instrucția militară la Potsdam. Stagiul în armata germană îi cizelase comportamentul, cu toate că nu-i temperase stima exagerată de sine. Recent se și îndrăgostise de Zizi Lambrino, o tânără descendentă a unei familii aristocrate. Povestea de dragoste, la fel ca și cea a tatălui său și a Elenei Văcărescu, cu un sfert de secol mai înainte, ar fi trebuit să nu aibă nicio finalitate. Cei care elaboraseră constituția României, temându-se că o anume familie sau facțiune ar putea obține controlul asupra tronului, interziseseră cu desăvârșire căsătoriile între membrii familiei regale și supușii lor. Și pentru că România se afla foarte aproape de înfrângerea totală, iar dușmanii dinastiei o învinovățeau pe regina de origine engleză pentru dezastru, era de o importanță capitală ca întreaga familie regală să nu încalce legea prin comportamentul său. În acest scop, Maria l-a trimis pe Carol la Sankt-Petersburg, împreună cu Brătianu, unde premierul trebuia să reînvie posibilitățile unui mariaj rus. Acum trebuia să vadă ce avea de făcut cu Carol, la revenirea lui în țară.

La fel ca alți membri ai clasei privilegiate, Zizi Lambrino se mutase la Iași, cu mama sa. Locuiau într-un mic apartament, de unde principele Carol își răpea iubita pentru plimbări lungi în Rolls-Royce-ul său și pentru partide de bridge cu prietenii. Pentru a fi mai des în preajma tânărului, Zizi s-a alăturat grupului de doamne care munceau în palatul provizoriu al Mariei. Fosta sală de bal a reședinței fusese transformată în cameră de lucru, iar doamnele din nobilime coseau lenjerie și tricotau ciorapi pentru soldați. Zizi muncea de la cinci la șapte seara, iar la sfârșitul programului, principele o aștepta într-o grădiniță de la intrare.

Probabil că Maria era la curent cu aranjamentul, pentru că, la mijlocul lui februarie, i-a cerut permisiunea regelui de a-l aduce pe Carol să locuiască cu ea, astfel încât să-l poată supraveghea, în loc să rămână la Marele Cartier General împreună cu tatăl său, care nu se preocupa prea mult de el. Regina avea planuri mari pentru băiatul ei. Era conștientă că era răsfățat și plin de sine, dar îi admira simțul practic și perseverența. „E foarte muncitor și știe cum să se organizeze… Are tenacitatea care i-a lipsit tatălui său și are o părere mult mai bună despre posibilitățile lui."[20]

Pentru a profita de aceste calități ale fiului său, regina a aranjat să-l trimită prin Moldova, „ca să inspecteze, să cerceteze, să vadă cum stau lucrurile". S-a asigurat, de asemenea, că tânărul pleca „încărcat de daruri; voiam ca fiul meu să fie mai bine cunoscut și mai iubit".[21] Dar când a terminat
de făcut comisioanele mamei, tânărul a dat fuga înapoi la Zizi. Înspre primăvară, la urechea reginei au ajuns vorbe cum că principele era criticat foarte dur pentru lipsa de implicare personală în război. Bineînțeles că nu era surprinsă: „Am încercat cu toată puterea mea să-l determin să-și facă datoria și primesc atât de puțin ajutor." Deoarece regele nu avea de gând să se amestece, Maria l-a trimis pe Știrbey să vorbească cu tânărul. Rezultatul conversației a mulțumit-o; „la cină, Carol a anunțat… că pleacă luni la Botoșani. Sper că încet-încet… se va apuca serios de treabă".[22]

La fel ca mulți alții în timpul acelei ierni, Maria s-a îmbolnăvit de gripă și a fost obligată să stea în pat câteva săptămâni. Prințul Știrbey s-a îmbolnăvit și el. „Sunt foarte tristă că nu-l pot vedea, este întotdeauna ajutorul și consilierul meu", scria regina în jurnal. Conta pe vizitele lui de seară — ore calme, când discutau știrile zilei, făceau programul regelui și-și citeau unul celuilalt la o ceașcă de ceai. Privată de influența liniștitoare a lui Știrbey, Maria s-a văzut antrenată în certuri lungi cu regele, „care nu duceau nicăieri": „Cu Nando vorbești și vorbești, și până la urmă se înfurie în legătură cu toți și cu toate și nimic nu se rezolvă!" se plângea în jurnal.[23]

În timpul lungii convalescențe, regina a avut timp să reflecteze la situația din Moldova, care se înrăutățea din ce în ce mai mult. Armata română, obligată să abandoneze sat după sat în timpul retragerii, își lăsase proviziile în urmă, iar acestea erau rapid „devorate" de ruși. „Scoteau întotdeauna bani să plătească, iar apetitul le era enorm. Țăranii, care nu-și dădeau seama că în scurtă vreme banii aveau să devină total nefolositori, pentru că nu va mai fi nimic de cumpărat, își vindeau absolut totul!… La fel ca lăcustele de

demult, acești ruși cu mișcări încete, bine hrăniți, de neînduplecat, tuciurii la față… care fuseseră întâmpinați ca niște salvatori, s-au transformat, de fapt, într-un pericol mare, pe care nimeni nu l-a anticipat.“[24]

Cât de periculoși aveau să devină rușii, nici măcar regina nu-și dădea încă seama.

* Brătianu preluase ambele posturi în guvernul de la acea vreme. (*N. a.*)

Note:

1 Maria, *Ordeal*, p. 86.

2 Frank Rattigan, *Diversions of a Diplomat*, p. 187.

3 Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkans*, pp. 102–103.

4 Doamna Will. Gordon, *Roumania Yesterday and Today*, p. 178.

5 Maria, *op. cit*., p. 82.

6 ANR III, 103:68-86 *passim*.

7 Vopicka, *op. cit*., p. 116.

8 Contele Charles de Saint-Aulaire, *Confession ďun vieux diplomate*, p. 359.

9 Maria, *op. cit*., pp. 87–98.

10 ANR III, 105:63–5.

11 ANR III, 106:18.

12 Rattigan, *op. cit*., p. 192.

13 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

14 *Literary Digest*, „Marie, Queen of Conquered Roumania, Defies the Kaiser“, 8 iunie, 1918, p. 56.

15 Saint-Aulaire, *op. cit*., pp. 362–364.

16 ANR V, 2180/1916, 4 noiembrie 1916, ducesa de Coburg către regina Maria.

17 Maria, *op. cit*., pp. 96–111 *passim*.

18 ANR III, 106:35.

19 Maria, *op. cit*., p. 113.

20 ANR III, 103:95-6.

21 Maria, *op. cit*., pp. 134–148.

22 ANR III, 108:10.

23 ANR III, 107:56–69.

24 Maria, *op cit*., p. 137.

Capitolul 16

O dinastie străină este o plantă delicată.

— Ion Lahovari

În acest stadiu al războiului, șansele — și așa slabe — ale României de a-și recupera teritoriile pierdute depindeau în totalitate de cooperarea cu Rusia, singurul aliat neînfrânt în Răsărit. Dar lucrurile se întâmplau în 1917, anul Revoluției Ruse. De la debarcarea țarului, în martie, la lovitura de stat bolșevică din noiembrie, prăbușirea vechii orânduiri, care a schimbat cursul istoriei, a zădărnicit speranțele României într-o revenire militară și aproape că a distrus și monarhia română.

La începutul anului 1917, țarul mai era încă la putere, având și funcția de comandant suprem al Cartierului General al armatei ruse. Lăsată singură în capitală, țarina dăduse Ministerul de Externe pe mâna lui Boris Stürmer, un favorit al lui Rasputin, cunoscut pentru atitudinea lui filogermană, ceea ce a dus la zvonuri verosimile despre trădare în eșaloanele mai înalte ale guvernului și chiar și în palat. Moralul soldaților ruși și al populației fusese zdruncinat de grelele pierderi de pe front și de lipsurile catastrofale de acasă, toate puse pe seama ineficienței și a corupției guvernului țarist. Nici măcar asasinarea, la 30 decembrie 1916, a lui Rasputin, geniul rău al țarinei, nu a fost suficientă pentru a da satisfacție soldaților demoralizați și populației înfuriate.

Pe 8 martie 1917, la Petrograd* au izbucnit greve și revolte. Ambasadorul britanic raporta la Londra că „astăzi au avut loc anumite tulburări, dar nu e nimic serios".[1] Nu a fost singurul occidental care nu a fost în stare să vadă izbucnirea revoluției. Presupunând că revolta era doar un protest împotriva presiunii țariste și sperând că un nou guvern la Petrograd ar putea pune bazele unui mecanism militar mai eficient, aliații occidentali ai Rusiei au întâmpinat-o cu bucurie, fără să înțeleagă că rușii demonstrau împotriva războiului. Lloyd George a trimis chiar o telegramă de felicitare revoluționarilor. Woodrow Wilson, care era pe punctul de a angaja Statele Unite în conflict, a salutat evenimentele din martie 1917, considerându-le „știri îmbucurătoare".[2] Românii însă nu a împărtășit entuziasmul Aliaților. „Nici nu ne putem imagina ce s-ar putea întâmpla cu noi, dacă lucrurile merg prost în Rusia. Ar fi un dezastru total și iremediabil, ar însemna sfârșitul!" scria regina.

Pe 15 martie, țarul a abdicat în numele său și al fiului lui hemofilic. Regele și regina au trimis o telegramă de compasiune, la care au primit un răspuns imediat. „Vă mulțumesc amândurora pentru mesajul emoționant…" le scria țarul învins. „Dumnezeu să vă binecuvânteze pe voi și pe poporul român și să vă aducă victoria finală și îndeplinirea tuturor aspirațiilor."

Maria a fost mișcată de răspunsul lui Nicky. „A pierdut totul… dar într-un ultim strigăt de prietenie, ne dorește nouă o soartă mai bună." Sentimentele ei față de Alexandra nu erau însă mai calde decât altă dată. „Ce vremuri pentru femeia aceea, ea, cu fanatismul ei, a fost sursa crizei; ea, care nu asculta de nimeni, doar de Rasputin."[3]

Nimeni nu-și închipuia încă sfârșitul tragic al țarinei, așa că a fost o mare ușurare pentru Maria să-și exprime ostilitatea față de verișoara ei, care mereu o făcuse să se simtă inferioară. Mai mult decât atât, regina

României era la curent cu analogiile făcute de unii și auzise, în mod cert, că Barbu Știrbey era poreclit „Rasputin al României".[4] Linia de comandă a României era similară cu cea a Rusiei prerevoluționare — de la consilierul reginei, prin regină, la rege. Diferența era între cei de la care porneau lucrurile. Maria știa că-și alesese un mentor mai bun decât verișoara ei. Prințul Știrbey era un aristocrat cu un acut instinct de autoconservare, nicidecum un ticălos mistic.

Guvernul provizoriu a preluat puterea la Petrograd la data de 16 martie. La Iași, lecția a fost rapid înțeleasă. Monarhia română trebuia să inițieze reformele „de sus"[5], astfel încât populația să nu importe revoluția de peste graniță. La trei săptămâni de la abdicarea țarului, Maria, Știrbey și Ferdinand au pregătit un discurs pe care regele urma să-l țină în fața soldaților, prin care anunța reforma agrare și reforme politice. Ferdinand a plecat pe front pentru a transmite el însuși mesajul. Era simplu, elocvent și așteptat de ani de zile:

„Ostași, vouă, fiilor de țărani, care ați apărat cu brațul și cu pieptul vostru pământul unde v-ați născut, unde ați crescut, vă spun eu, regele vostru, că pe lângă răsplata cea mare a izbânzii care vă asigură fiecăruia recunoștința neamului întreg, ați câștigat totodată dreptul la a stăpâni într-o măsură mai largă pământul pentru care v-ați luptat. Vi se va da pământ! Eu, regele vostru, voi fi întâiul a da pildă, vi se va da și o largă participare la treburile statului."[6]

Regele a „fost convins", de asemenea, să „acționeze repede" în chestiunea evreiască. Acești oameni, îndelung persecutați, erau, în mod firesc, susținători ai mișcării revoluționare. La scurt timp după declarația făcută în fața soldaților, regele a primit o delegație de evrei, cărora le-a promis că „toți cei care și-au vărsat sângele pentru țară vor fi tratați la fel la încheierea războiului".[7]

Aceste proclamații, care au venit la momentul potrivit, au ajutat la neutralizarea numeroaselor amenințări care atârnau deasupra dinastiei precum norii pe cerul României învinse și au limitat acțiunile acelor politicieni ambițioși, tentați să folosească febra revoluționară pentru a-și spori puterea. „Prințul Știrbey… a fost cel care l-a încurajat în cea mai mare măsură pe rege să se adreseze soldaților… înainte ca alții să-i poată lua inițiativa din mână", a scris Maria mai târziu.

Pentru a-și diminua „disconfortul crescând" și pentru a-și face datoria de suverană, regina și-a extins activitatea organizatorică și de sprijinire a bolnavilor și a răniților. „Cred că puține sunt reginele care au văzut asemenea priveliști, care au fost în locuri de-o mizerie atât de abjectă și greu de imaginat", a scris ea.[8]

Maria era omniprezentă, așa cum anunța cu totală lipsă de modestie. A curățat triajul gării Iași — niște barăci întunecoase, înghețate, care miroseau îngrozitor și unde soldații zăceau pe jos, plini de păduchi, până ce li se găsea un loc într-unul dintre spitalele supraaglomerate. Când nu era la triaj, vizita spitale. Îmbrăcată în uniforma albă de infirmieră, cu crucea albă, de email atârnându-i la gât de un șnur portocaliu, trecea permanent printre șirurile de paturi de campanie, oprindu-se la fiecare pentru a-i da un pachet de țigări, o cărticică de rugăciuni, sau, celor înfometați, o felie de pâine, tăiată de mâna ei, pe care o ungea cu gem. Pentru răniți sau cei aflați pe moarte, care voiau o cruce sau o icoană, regina avea la îndemână, în buzunarul cel mare de la șorț, o adevărată provizie de astfel de obiecte. A spălat cu mâna ei ochii unui soldat a cărui față „fusese făcută țăndări" și ale cărui pleoape se lipiseră.[9]

Regina a ajuns faimoasă și pentru faptul că refuza să poarte mănuși de cauciuc, precum infirmierele din saloanele de tifos. Nu ezita să întindă mâna muribunzilor care doreau să i-o sărute. Atunci când o doamnă de onoare mai temătoare i-a amintit că doctorii cereau să fie purtate mănuși, ea i-a răspuns cu dispreț: „Cum aș putea să le cer să sărute cauciuc de India?"[10] Seara, la întoarcerea acasă, intra complet îmbrăcată și încălțată cu cizme de cauciuc, într-un lighean cu apă clocotită și acolo își dezbrăca și lăsa hainele, pentru ca să omoare păduchii purtători de tifos.

Regina mai scria și articole de încurajare pentru ziarul cel mai popular printre soldați și lucra la cel de-al doilea volum de evocări sentimentale ale călătoriilor sale prin România, *The Country That I Love***. În aprilie a publicat un mesaj în câteva reviste americane, cerând sprijin și provizii.

Scrisul începea s-o intereseze pe regină din ce în ce mai mult. Publica, de ceva vreme, basme pentru copii. Acum, își folosea talentul pentru relații publice și propagandă. Scria repede și spontan. Deși n-ar fi fost rău ca descrierile înflăcărate ale calvarului din timpul războiului să fi beneficiat de pe urma unei a doua lecturi, cu un ochi critic, Maria reușea întotdeauna să găsească detaliul emoționant care dădea viață tabloului și greutate povestirii.

De obicei scria dimineața devreme, deși se întâmpla să-și reia munca și seara, în pat, cu cina alături, pe o tavă. La ora opt dimineața era deja pe drum, vizita soldați în oraș și în împrejurimi. Era în permanentă mișcare, călătorea pe front, în orașe precum Bacău, Onești sau Roman — își petrecea zile întregi în spitale de campanie, unde împușcăturile se auzeau doar la câțiva metri distanță. Avea grijă ca mașina să-i fie plină cu provizii, ca să poată oferi ajutor imediat pe drum. Și pentru că hrana, îmbrăcămintea și medicamentele începuseră să sosească prin Crucea Roșie Aliată, Mariei îi făcea o deosebită plăcere să le împartă direct prizonierilor de război întâlniți pe drum, sau evreilor flămânzi din Iași, precum și soldaților ei. În primăvară, când s-au dezgheţat drumurile, regina a călătorit prin satele de munte, cu provizii pentru țăranii și soldații care supraviețuiseră în mod miraculos în timpul iernii.

Pe măsură ce primăvara și Revoluția Rusă înaintau, problema foametei și a tifosului a trecut în plan secund, din cauza pericolului pe care-l reprezentau soldații ruși încartiruiți în Moldova. Pasivi pe câmpul de luptă, rușii prinseseră curaj și deveniseră aroganți, indisciplinați și din ce în ce mai agresivi în zonele demilitarizate. Bande ostile, puse pe fărădelegi, hoinăreau în voie prin ce mai rămăsese din România neocupată.

Pentru a sărbători ziua de 1 Mai, soldații ruși au pornit în marș spre închisorile din Iași, pentru a-i elibera pe „martirii cauzei poporului“[11]. După ce i-au eliberat pe deținuți, atât pe cei politici, cât și pe cei de drept comun, au înaintat spre palatul provizoriu pentru a cere răsturnarea dinastiei Hohenzollern. Din fericire pentru Ferdinand și pentru Maria, focurile pe care le-au tras nu au fost urmate de acțiuni violente, deoarece guvernul aflat în refugiu decisese să nu opună rezistență, chiar dacă ar fi fost atacată clădirea.

Cinci zile mai târziu a fost descoperită o altă încercare de a-i detrona pe rege și regină. Această acțiune fusese pusă la cale de comitetul muncitoresc de la Petrograd, care le ceruse extremiștilor ruși din Iași să atace palatul și să-i captureze sau să-i ucidă pe suverani și pe copiii lor. Take Ionescu, care îndeplinea funcția de premier în absența lui Brătianu, a apelat la miniștrii de externe străini, care au pus la cale intervenția ofițerilor aliați prezenți la Iași. Acești soldați, „ajutați de unele întăriri generoase bine direcționate“[12], i-au dezarmat pe potențialii asasini.

La mijlocul lui mai, regina, care nu mai primise nicio veste de la Ducky de la declanșarea revoluției, a primit o scrisoare lungă și tristă. Aflat în fruntea Gărzii Navale, în drum spre palatul Tauride, marele duce Kirill a fost unul dintre primii care au jurat credință noului guvern provizoriu. Oricum, devenise repede evident că rudele țarului nu mai aveau ce căuta în Rusia. Ducky era furioasă și amărâtă.

Maria era și ea conștientă de faptul că prestigiul ei avusese de suferit după abdicarea lui Nicolae al II-lea. „Asta schimbă total lucrurile pentru Nando și pentru mine, mai ales pentru mine… *Eu* eram cea care putea obține cu ușurință ceva de la țar. Eu puteam fi de un mare ajutor pentru țară, dar toate s-au sfârșit acum.“[13]

Mai târziu, în vară, regina a primit o scrisoare de la mama ei, care auzise că țarul și familia lui fuseseră „ridicați în mijlocul nopții și duși spre o destinație necunoscută! Dumnezeu să-i aibă în pază!“ După înfrângerea României, inima ducesei se mai îmblânzise; o asigura pe „draga Missy“ că se gândea la ea tot timpul. „Dumnezeu să te binecuvânteze în toate încercările tale cumplite, mă rog pentru tine și te iubesc!“ I-a mai scris că-i admira „curajul de a vizita toate cuiburile de infecție și mizerie“ și a rugat-o să țină copiii la distanță sigură de o posibilă contaminare.[14]

Maria a făcut exact pe dos — și-a încurajat copiii să cunoască mizeria în care se zbăteau poporul și soldații. Era deosebit de mulțumită de modul în care se dezvolta Mignon, care acum avea 17 ani. Fata începuse să lucreze la un spital de lângă linia frontului, unde era fericită și mulțumită. Regina o vizita și era extraordinar de mulțumită de acest copil, care muncea cu dăruire alături de celelalte infirmiere și care făcea cu plăcere treburile cele mai umilitoare.

Nu același lucru putea fi spus despre Elisabeta, sora mai mare a lui Mignon. Deși își însoțea mama în misiunile de binefacere și chiar avea și un spital în grijă, fata nu arăta prea mult interes pentru astfel de lucruri. Șubrezită mai întâi de o suferință la un genunchi, apoi de o gălbinare și în cele din urmă de „o cădere nervoasă“, principesa Elisabeta apare în paginile jurnalului mamei sale ca o persoană dispusă să întreprindă acte de caritate, dar fără niciun fel de entuziasm.

Categoric că ar fi fost complicat pentru tânăra fată să intre în competiție cu vitalitatea sau căldura mamei sale. Iar Maria nu și-a subestimat niciodată rolul în realizările soldaților români. „Am fost alături de ei, peste

tot — în spitale, pe front, în tranșee; i-am văzut transformându-se, încet, din schelete înfometate în ființe umane sănătoase. I-am sprijinit cu toată energia… Au privit în ochii reginei și au jurat să stea ca un zid și să apere ultima fărâmă de pământ care mai era al nostru. Mulți soldați pe moarte mi-au șoptit cu ultima suflare că eu eram cea pentru care luptaseră — oare nu eu le eram casă, mamă, credință și speranță?"[15]

În iarna și în primăvara lui 1917, o perioadă de calm pe plan militar, misiunea franceză, sub comanda generalului Berthelot, a început reorganizarea armatei române, eliminându-i pe cei corupți, incompetenți și pe cei care nu erau de încredere din punct de vedere politic și înlocuindu-i pe generalii bătrâni și depășiți cu ofițeri tineri, care căpătaseră experiență pe câmpul de luptă. Noii recruți au fost instruiți în tehnicile de luptă occidentale de ofițerii francezi și au primit armament și muniție franceze, transportate sub pază militară franceză prin Rusia revoluționară. În luna aprilie a aceluiași an, armata română, deși redusă semnificativ ca mărime, devenise o forță de luptă competentă, bine instruită, chiar redutabilă. În vară, soldații români constituiau, potrivit ambasadorului american, „una dintre cele mai bune organizații de luptă din Europa".[16]

În iulie 1917 era stabilită mult trâmbițata ofensivă rusă împotriva nemților și a austriecilor. Guvernul provizoriu rus, instalat de patru luni, încercase să revitalizeze entuziasmul pierdut al populației pentru război; Kerenski a încercat să-i unească pe soldați și pe cetățeni în efortul de război, în speranța de a contracara elementele defetiste din armata rusă, întreținute de Lenin și de bolșevici. Concomitent cu asaltul rușilor, românii pregăteau un atac simultan menit să străpungă liniile austro-ungare întinse între Dunăre și munți, pentru a înainta, astfel, spre București.

Au existat discuții, înainte de ofensiva comună, referitoare la numirea principelui Carol într-o poziție superioară de comandă. Regina Maria s-a opus categoric: „…Un băiat fără o carieră militară adevărată! Dacă lucrurile ies prost, toată vina va cădea asupra lui, și nu este un simplu general care poate fi dat deoparte și uitat… Nu sunt sigură deloc dacă, din motive egoiste sau pur și simplu din dorința de răzbunare personală sau din gelozie… cineva nu-i dă sfaturi proaste lui Nando."[17]

Regele și Carol s-au aflat pe front în timpul ofensivei istorice din vară, cu toate că principele moștenitor nu a fost trimis în luptă și nici nu a primit vreun post de comandă. El călătorea de la un regiment la altul cu mașina, vizitându-i pe soldați și încurajându-i. Mama lui, care se afla în spatele frontului, unde muncea în spitalele de campanie, a ratat tocmai bătălia de la Mărăști, unul dintre momentele esențiale ale campaniei din Răsărit. „Atunci nu mi-am dat seama de importanța acestei bătălii", a mărturisit ea. Ce-a înțeles, însă, regina a fost faptul că aliatul rus nu era de încredere.

La început, soldații români au avut parte de un succes răsunător, au avansat mai mult de 20 de kilometri, pe un front lung de 40 de kilometri, au capturat 5 000 de prizonieri și mult armament. Dar, la un moment dat, operațiunea a dat greș. Jurnalul reginei, la data de 13 iulie, înregistrează motivul. „O zi de anxietate crescândă. Nando a apărut pe neașteptate la micul dejun, chemat de pe front de Marele Cartier General, care întrerupsese ofensiva noastră, deoarece se pare că se întâmplă ceva groaznic în Rusia. Se pare că (rușii) se retrag de pe toată linia frontului, din fața unui dușman care dispune de un sfert din numărul soldaților lor; pur și simplu se retrag în masă, fără să lupte… Ghinionul ne urmărește; putem fi invadați în câteva zile, dacă rușii nu luptă… Rușii ne-au tras de tot înapoi."

Soldații români nu puteau face nimic atâta vreme cât rușii, pradă propagandei bolșevice, care propovăduia proclamarea imediată a păcii, au cedat în fața nemților. Românii au fost obligați să abandoneze poziții cucerite cu greu, pentru a trimite trupele în nord, în sprijinul rușilor, care se prăbușeau. Victoria răsunătoare de la Mărăști, care ar fi deschis calea unei ofensive spre sud, a fost urmată, în schimb, de o serie de acțiuni disperate de menținere a pozițiilor, menite să salveze din mâna inamicului ceea ce mai rămăsese din nordul Moldovei și din Iași. Pentru că rușii s-au retras fără luptă, s-a ajuns în situația ca România să dispară cu totul. „Nu avem cuvinte să ne exprimăm indignarea", a declarat Maria, când, împreună cu Știrbey, cercetau o hartă pentru a găsi posibile căi de scăpare.

Deși regina pusese la punct planurile de evacuare, se baza pe promisiunea regelui că, orice s-ar întâmpla, ei i se va permite să rămână în România, lângă el și lângă armată, până în ultima clipă. Mulți dintre prietenii ei au plecat la Odessa. „Găsesc că e rezonabil ca oamenii să fie evacuați treptat, astfel încât să nu avem de-a

face cu un exod în cazul unui pericol", spunea Maria, dar ea a refuzat să plece.

Ultima bătălie a avut loc o lună mai târziu. În bătălia de la Mărășești, o luptă herculeeană, care a durat din 12 august până pe 19 august 1917, soldații țărani români, înarmați și instruiți de francezi, au învins armatele unite ale nemților și austriecilor, salvând Odessa de la ocupație — și poate chiar și Moscova. Până și generalul Mackensen și-a exprimat deschis admirația față de inamici. Lloyd George a promis din Anglia că Aliații nu vor uita niciodată cât de strălucit și-a îndeplinit România datoria față de cauza comună.

Regina era mândră de oamenii săi. „În ciuda exemplului negativ dat de ruși, bolșevizați în majoritate și abandonându-și pozițiile cu miile, soldații noștri, nemâncați, insuficient înarmați și rar înlocuiți, au rămas pe poziții până la ultimul om, nezdruncinați, în mijlocul dezastrului creat de foștii aliați."[18]

Istoricul britanic Seton-Watson a fost foarte clar în această privință: numai „dezintegrarea completă" a armatei ruse i-a împiedicat pe români să-și continue triumful prin acțiuni ofensive. „Într-adevăr, frecvența cazurilor de fraternizare între tranșeele ruse și germane i-a lăsat de multe ori pe români în poziții extrem de precare", avea să noteze expertul în problemele balcanice.[19]

După bătălia de la Mărășești nu s-a mai pus problema vreunei ofensive române, pentru că nu se putea avansa fără ruși. Nemții, care le furnizaseră bolșevicilor ajutor financiar, propagandă și arme, au desăvârșit demoralizarea armatei ruse. Câteva luni mai târziu, Lenin avea să preia controlul, iar România și regina ei vor fi total izolate de aliații lor.

* La începutul războiului, numele oraşului fusese schimbat din Sankt-Petersburg în Petrograd, pentru a fi eliminată orice nuanţă a limbii germane. (*N. a.*)

** *Ţara pe care o iubesc*, trad. de Maria Berza, Humanitas, 2016. (*N. red.*)

Note:

1 Edmond Taylor, *The Fall of the Dynasties*, p. 256.

2 Joachim Remak, ed., *The First World War: Causes, Conduct, Consequences*, p. 41.

3 Maria, *Ordeal*, pp. 142–146 *passim*.

4 Terence Elsberry, *Marie of Roumania*, p. 83.

5 Robert H. Johnston, *Tradition Versus Revolution, Russia and the Balkans in 1917*, p. 73.

6 R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, pp. 503–504.

7 ANR III, 108:177–178 *passim*.

8 Maria, *op. cit*., pp. 147–158 *passim*.

9 ANR III, 110:17.

10 Maria, *op. cit*., p. 177.

11 Johnston, *op. cit*., p.75.

12 Contele Charles de Saint-Aulaire, *Confession d'un vieux diplomate*, p. 373.

13 ANR III, 108:15.

14 ANR V, 2183/1917, 16 august 1917, ducesa de Coburg către regina Maria.

15 Maria, *op. cit*., pp. 208–223 *passim*.

16 Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkans*, p. 144.

17 ANR III, 109:46.

18 Maria, *op. cit*., pp. 192–208.

19 Seton-Watson, *op. cit*., p. 502.

Capitolul 17

Există un singur bărbat în România, şi acela este regina.

— Contele Charles de Saint-Aulaire

La mijlocul lunii septembrie a anului 1917, România îşi încheiase rolul activ în Primul Război Mondial. Când ambasadorul american a ajuns la Iaşi, în toamnă, regele Ferdinand l-a sfătuit să nu-şi desfacă bagajele. Era posibil ca familia regală, guvernul şi diplomaţii să fie evacuaţi în Rusia în orice moment. La Iaşi multă lume era de părere că soldaţii ruşi, care se aflau încă pe linia frontului, şi-ar putea abandona poziţiile la începutul lui octombrie.

Ambasadorul Vopicka era însoţit de 40 de membri ai Crucii Roşii americane: doctori, ingineri, igieniştişi experţi în probleme de salubritate. Regina Maria i-a primit pe ei şi pe şeful lor, colonelul Henry Anderson, un bătrân aristocrat din Virginia. „Au venit cu braţele pline şi cu o cantitate îmbucurător de mare de provizii de toate felurile, care ni s-au părut ameţitoare în vremurile de lipsuri pe care le trăiam… şi nu numai atât, dar au fost extraordinar de practici şi de eficienţi şi s-au ocupat de treburi în mod corect.“[1]

Ca să se asigure că românii ei nu aveau să folosească generozitatea americanilor în scopuri proprii, Maria a insistat ca ministrul de interne să pregătească planuri detaliate pentru distribuirea echitabilă a produselor. Bacşişul oriental era o problemă de neînlăturat pentru regina anglo-saxonă, care se supăra adeseori „până la disperare“ din cauza comportamentele imorale ale miniştrilor.[2] Incapabilă să se adapteze cutumelor româneşti, îl chema adeseori pe Ştirbey, care o asculta cu răbdare şi-i înţelegea furia justificată, o calma şi încerca s-o înveţe să trăiască cu realităţile înconjurătoare.

Înfrângerea şi frustrările din vară o epuizaseră. Toamna şi împlinirea unui an de la moartea lui Mircea se conturau ca nişte bariere de netrecut. Pe 29 octombrie, cu ocazia celei a 42-a aniversări, Maria a primit bani de la rege, patru raţe de la Ileana şi un ditamai porcul de la ceilalţi copii pentru cantinele pe care le pusese pe picioare în satele nevoiaşe. Patru zile mai târziu a venit şi înfricoşătoarea „zi a morţii“.[3] Ştirbey a venit s-o vadă seara târziu. „Eram tăcuţi şi foarte trişti… abia dacă îndrăzneam să ne spunem ce aveam mai greu în suflet .“[4]

La mai puţin de două săptămâni a sosit şi vestea că Lenin şi ai lui răsturnaseră, pe 6 noiembrie, guvernul provizoriu. Se zvonea că bolşevicii le cereau pace nemţilor şi că ameninţau să arunce în închisoare guvernul român şi familia regală, dacă România nu depune armele. Pe 17 noiembrie, Lenin şi Troţki au difuzat, pe calea undelor, în întreaga lume, o propunere pentru un armistiţiu general, anunţând că vor să înceapă negocieri cu nemţii. Ştirbey a venit să discute cu regina despre poziţia pe care ea şi familia ei aveau să o adopte, în cazul în care ruşii făceau pace cu inamicul, peste capul lor. Maria ştia foarte clar ce e de făcut. I-a convins pe rege şi pe principe că „ultimul lucru pe care-l puteam face era să negociem o pace cu nemţii, că ţara putea s-o facă dacă voia, dar *noi* nu puteam“.[5] Alternativa era fuga. „Probabil că o parte din armată ar trebui să se predea… cu toate astea, ar trebui să ne croim drum prin Rusia, cu un număr redus de trupe, până vom găsi un loc sigur. Bineînţeles că totul sună fantezist… Şi totuşi, asta e soluţia pentru care votez.“[6]

Generalul Averescu, comandantul singurei armate organizate pe care o mai avea România, s-a opus planului mult prea curajos al reginei. „Cunoaştem prea bine egoismul şi ostilitatea ruşilor pentru a nu lua în

calcul pericolele care ne așteaptă. Nu avem habar cum am putea ajunge acolo [în Rusia]", a adăugat el,[7] amintindu-le că noii comisari ai poporului au rechiziționat toate vagoanele de tren ale marilor duci în folosul lor, al nevestelor și al amantelor lor.

Cu toate că regele Ferdinand și regina Maria au cerut ajutor din partea Antantei, aliații nu le-au putut asigura libera trecere prin sau în Rusia. Încă de la sfârșitul lunii iulie, miniștrii de externe ai Franței, Angliei, Italiei și Statelor Unite trimiteau telegrame acasă, cerându-le guvernelor respective să facă presiuni asupra Rusiei, pentru ca aceasta să mențină frontul și, în cazul în care exodul se dovedea inevitabil, să-i garanteze regelui României poziția de șef al statului, oriunde s-ar fi refugiat. Dar, în timp ce Aliații se eschivau, trupele rusești au pus mâna pe toate mijloacele de transport care le-ar fi putut ușura românilor fuga. Evenimentele de pe frontul de est se succedau mult mai rapid decât procesul de decizie din Occident. Plecarea Mariei a fost întâi amânată, apoi abandonată, practic, de toată lumea, cu excepția ei înseși.

Singura veste sosită din Europa Occidentală a fost o telegramă „foarte călduroasă"[8], care a venit pe 2 decembrie 1917 și care era adresată reginei. Trimisă direct de regele George al V-lea al Angliei verișoarei lui, telegrama o asigura pe Missy că ea și copiii sunt foarte bine-veniți în Anglia, oricând vor dori. Flatată la început, regina a înțeles repede că mesajul lui George semnala, de fapt, recunoașterea de către Aliați a situației ei fără ieșire. I-a telegrafiat la rândul ei, mulțumindu-i „din toată inima pentru telegramă. Cuvintele tale vin într-un moment în care suntem puși în fața unor fapte tragice, provocate de deciziile rușilor, atât de tragice încât cred că va fi imposibil să profităm de oferta ta amabilă de ospitalitate".[9]

În ziua în care regina a primit din Anglia o ofertă de azil, guvernul român a aflat de o altă amenințare îndreptată împotriva vieților lui Ferdinand și a Mariei. S-a raportat că rușii plănuiau să le aresteze sau să le ucidă ofițerii, să atace guvernul României, să distrugă sistemele de telefonie, de telegrafie și de cale ferată și să „înlăture prin violență" familia regală și pe miniștrii străini.[10] Plănuiau să înceapă măcelul prin a da foc casei generalului Șcerbacev, comandant suprem al armatei ruse pe frontul român. Generalul rus a apelat la Brătianu pentru ajutor.

„— Nu pot mobiliza un singur soldat român care să vă apere împotriva propriilor Dumneavoastră trupe, fără a mă amesteca în luptele interne din Rusia și fără a provoca un conflict cu noii Dvs. stăpâni [bolșevicii]… Aveți un regiment, desigur?» i-a răspuns Brătianu.

— Regret s-o informez pe Excelența Voastră că nu am, i-a spus Șcerbacev.

— Aveți un batalion?

— Dacă aș avea un batalion, nu v-aș cere ajutorul.

— O compànie?

— Nu mai am. Nu mai am niciun om de încredere, nici chiar pe aghiotantul meu, sau măcar ordonanța. I-am trimis pe toți cei buni lui Kerenski, ceea ce a folosit doar la dezarmarea mea, fără să-l poată salva pe el."[11]

Din fericire pentru Șcerbacev și pentru români, soldații ruși, auzind că unii membri ai misiunii franceze au fost recrutați pentru a-și păzi comandantul, au abandonat atacul planificat. A doua zi, generalul Șcerbacev a avut o altă ocazie de a-i servi pe români — atunci când soldații ruși de sub comanda lui au declarat armistițiu cu nemții și i-au înlocuit pe toți generalii cu locotenenți bolșevici. Având de ales între a-și preda postul unuia dintre revoluționari sau a se opune păcii, Șcerbacev însuși a declarat armistițiul. Astfel, le-a dat românilor posibilitatea să-și mențină soldații pe front, în luptă, timp de câteva zile cruciale și a salvat țara de o armată dezertoare, pusă pe jaf în interiorul propriilor granițe.

A doua zi, a sosit vestea la Iași că armata rusă, aflată acum în stare de dezintegrare și de haos, pierduse și ultima umbră de disciplină. Bolșevicii preluaseră Cartierul General al Armatei Ruse de la Stavka, îl uciseseră pe generalul Duhonin, fostul lor comandant, tăindu-l în bucăți cu săbiile lor curbate. În Moldova, soldații ruși au reacționat la aflarea veștii omorându-și ofițerii și părăsindu-și pozițiile de pe front; s-au împrăștiat în bande violente, care au terorizat satele, au ars, au violat și au devastat comunități întregi. Înaintând spre est, înapoi în Rusia, călătoreau fără de niciunele, furau cât puteau, după ce își lăsaseră armele și muniția la dispoziția nemților.

Până la acest punct, premierul Brătianu, temându-se să-i provoace pe ruși într-un conflict oficial, a evitat să folosească armata română împotriva aliaților nominali. Dar acum nu mai avea de ales. Cu aprobarea lui

Șcerbacev, a generalului Berthelot și a unui Consiliu de Coroană convocat în grabă, a fost mobilizată o forță de poliție română, compusă din rezerviști (cei din armata permanentă mai încercau, încă, să mențină frontul împotriva nemților), care a fost plasată sub comanda unui ofițer rus. Echipată cu cele mai bune arme și tancuri, aceasta a plecat din Iași pentru a-i împrăștia pe răufăcători. Rezerviștii au fost atât de eficienți, încât au provocat noi amenințări din partea bolșevicilor împotriva guvernului român.

Dezertările în masă ale rușilor au lăsat armata română cu breșe enorme pe linia frontului, prin care inamicul a început să pătrundă în voie. Românii nu puteau face aproape nimic pentru a-i opri. Uimitor a fost că țăranii români nu au cedat freneziei revoluționare din jurul lor. Datorită, parțial, promisiunilor de reformă, făcute de regele Ferdinand, și popularității reginei, oamenii au rămas loiali, dovedind o fermitate neobișnuită în condiții de totală anarhie.

Era evident că România trebuia să capituleze în curând și să semneze un armistițiu. Un diplomat britanic descria situația României în decembrie 1917 ca fiind cea a unei „insule înconjurate din toate părțile de dușmani, fără nicio speranță de ajutor din partea Aliaților. La nord, vest și sud erau germanii, austriecii, bulgarii și turcii. În spate îi stătea Rusia revoluționară, cu nimic mai puțin ostilă decât ceilalți. Muniție era foarte puțină, iar rezervele de hrană erau aproape epuizate“.[12] Dar aliații occidentali ai țării fie își interpretau greșit hărțile, fie pur și simplu își ignorau reprezentanții de la Iași. Aceștia l-au informat pe prim-ministrul Brătianu că se opuneau unui armistițiu și că armata română trebuia să continue lupta.

Din centrul furtunii, regina Maria era de aceeași părere. „Nu mă puteam resemna absolut deloc și nu puteam crede că ne era dat să renunțăm.“ A revenit la planul ei de a pleca, prin sudul Rusiei, cu o parte din armată, spre tărâmul cazacilor „încă loiali“. „Să stai fără să faci nimic și să mori, sufocat între trădători ruși și germani care ne urăsc, e o moarte prea josnică! Acestei situații îi prefer *la Grande Aventure*.“ Barbu Știrbey a făcut tot ce i-a stat în putere, dar nici el n-a reușit s-o convingă că, pentru România, războiul se sfârșise.

Grija ei cea mai mare era că Antanta ar putea folosi o pace separată, pentru a evita angajamentele teritoriale. „Dacă ne e dat să murim“, a declarat regina, „atunci cel puțin să afle Aliații că nu murim ca niște proști legați la ochi, ci ca eroi în cunoștință de cauză, că știm că am fost vânduți și trădați, și că, în momentul în care frontul nostru devine inutil, prin eșecul altora, marii noștri protectori încep să se certe și să se târguiască cu noi, cu privire la a fi sau a nu fi capabili să-și țină vreuna dintre promisiunile făcute nouă pe vremea când mai eram încă prosperi, înainte ca revoluția rusă să ne ruineze!“

Cu toate că nu a putut împiedica depunerea armelor, Maria a reușit să obțină o promisiune telegrafică de la guvernul britanic, de „a sprijini interesul României și «revendicările» sale, indiferent de cât de mult va fi forțată să cedeze“.[13] Și, la insistențele lui Brătianu, miniștrii de externe ai Aliaților de la Iași au semnat o scrisoare în care se spunea că „România, după ce a luptat eroic, până la limita extremă a posibilului, a fost pusă în situația de a se retrage, din cauza trădării rușilor, până în punctul în care a devenit absolut necesar să depună armele, în anumite condiții. De aceea, armistițiul nu va afecta înțelegerile încheiate de ea cu Aliații“.[14]

Ostilitățile dintre România și Puterile Centrale au încetat la 6 decembrie 1917. Trei zile mai târziu a fost semnat armistițiul.

După două săptămâni au început la Brest-Litovsk negocierile de pace dintre Rusia și Puterile Centrale. Troțki a venit pentru a-i reprezenta pe bolșevici — poziție care nu l-a împiedicat să pună la cale un plan pentru capturarea lui Ferdinand, a Mariei și a întregului guvern român, cu scopul de a extinde revoluția în Moldova. Și din nou au fost chemate trupele române pentru a-i opri pe revoluționari. Generalul Șcerbacev, care se afla între ruși și familia regală, a fost salvat de un cazac din gardă, care i-a împrăștiat pe huligani cu arma. Brătianu, aflând că la Socola, o mahala de la marginea Iașiului, se afla cartierul general al bolșevicilor din România și că acolo își țineau ascunse armele și muniția, a ocupat orașul cu trupe de poliție, a dezarmat 5 000 de ruși și i-a trimis acasă.

Acest lucru nu a pus capăt însă tentativelor asasinare a familiei regale. Întorcându-se într-o seară de la teatru, după nici două săptămâni, regina a fost rugată să-l primească pe căpitanul Laycock, de la Serviciul Britanic de Informații, „o mână de om, simplu, cu sânge-rece, neimpresionabil“, care, la un moment dat, se oferise să-i scoată copiii cei mai mici din România. El a informat-o că agenții lui din Rusia au descoperit un alt plan de asasinat, de data asta îndreptat împotriva lui Ferdinand și a celor doi fii. „Știrile oribile“ au fost

confirmate de scrisori interceptate de agenții britanici în Rusia, pe care Laycock i le-a oferit Mariei, să le citească ea însăși.[15]

Pe 5 ianuarie 1918, Lloyd George a dat României o lovitură politică majoră. Premierul britanic a anunțat că dezertarea Rusiei din Antantă impunea o revizuire a tratatelor Aliaților. Anulându-și angajamentul de a onora promisiunile britanicilor față de România, Lloyd George a declarat că, în circumstanțele respective, dezmembrarea Austro-Ungariei nu mai era compatibilă cu politica Angliei. Trei zile mai târziu, președintele Wilson a proclamat celebrele sale *Paisprezece puncte*, dintre care două spulberau speranțele României de expansiune teritorială după război. Punctul unu — „acorduri deschise, agreate deschis" — denunța diplomația secretă, compromițând astfel tratatul României cu Aliații, din 1916; punctul zece recomanda ca, la sfârșitul războiului, Austro-Ungaria să fie reorganizată astfel încât să se dea popoarelor sale posibilitatea de a se dezvolta autonom și să se revină la statu-quo-ul teritorial, în locul unei rearanjări a granițelor și a naționalităților.

Maria și Ferdinand au aniversat, în aceeași săptămână, 25 de ani de căsătorie. „Mă întreb dacă te vei fi gândit la dimineața aceea rece de iarnă, de acum 25 de ani, când ți-ai trimis fata cea mare în lume…" i-a scris regina mamei sale, la „cât de tânără și cât de plină de speranță eram".[16] Maria medita și la relația ei cu Ferdinand. „Nando și cu mine, mână în mână, ne mărturisim unul celuilalt că în acest ceas, în ciuda tuturor nenorocirilor, sau mai bine zis datorită lor, am devenit cei mai apropiați prieteni, atașați de țara noastră, așa cum nu le este dat multor suverani." După 24 de ani, comentând ignoranța ei din tinerețe în ce privește procesele biologice, Maria era mândră că a putut prezenta poporului „cel mai devreme posibil… moștenitorul pe care acesta și-l dorea".

A fost o zi festivă. Dis-de-dimineață, un comitet de doamne i-a adus o coroană împletită din fir de argint, ca s-o poarte în locul bijuteriilor, care fuseseră trimise la Moscova spre păstrare. Regele și regina au oferit un prânz membrilor Casei Regale. La dineu, șeful de stat-major i-a acordat Mariei o medalie pentru bravură și premierul a ținut un „discurs foarte frumos", căruia regele i-a răspuns. „Nando a avut de ținut șapte discursuri astăzi și a vorbit perfect de fiecare dată", își amintea Maria.

Trei săptămâni mai târziu, în ultima zi din ianuarie 1918, bolșevicii au declarat război României și au confiscat aurul românesc și bijuteriile coroanei. Seara, când și-au luat ceaiul împreună, prințul Știrbey a rugat-o pe regină să-l ajute să compună o telegramă din partea lui Ferdinand, pentru a fi trimisă regelui George al Angliei. Când Știrbey i-a citit textul, care „relata pe scurt și în modul cel mai crud situația noastră disperată", Maria a izbucnit în lacrimi.[17]

O săptămână mai târziu, Germania a trimis trupe noi pe frontul românesc și a lansat un ultimatum: România avea patru zile pentru a începe negocierile de pace. Anunțul a dus la căderea guvernului liberal. Deoarece conservatorii nu erau suficient de puternici pentru a forma singuri un guvern, regele l-a rugat pe generalul Alexandru Averescu, eroul de la Mărăști, care se declarase în favoarea tratativelor de pace, să formeze guvernul. Rezultatul a fost un guvern cu oameni de mâna a doua, pentru că cei de valoare nu voiau să aibă de-a face cu nemții.

Regele Ferdinand avea un motiv bun să aducă un prim-ministru care putea fi convins să încheie pacea cu Puterile Centrale. Primise cu puțin timp înainte un vizitator secret, trimis de împăratul Carol al Austriei. Cu vreun an mai înainte, acesta, în vârstă de 32 de ani, îi urmase la tron unchiului său Franz Joseph. Carol, un tânăr cinstit și iubitor de pace, care moștenise un imperiu gata să se dezintegreze, și-a trimis mesagerul pentru a-l informa pe Ferdinand că Viena nu era de acord cu intenția declarată a Germaniei de a-l „pedepsi pentru trădare"[18] pe regele României. Din contră, Austria dorea să încheie o pace cinstită cu Ferdinand, care era un membru ilustru al dinastiei Hohenzollern.

Nu aceeași a fost atitudinea kaizerului. În timpul unei vizite făcute în vara precedentă în teritoriile ocupate ale României, Vărul Willy s-a lăudat în fața soldaților că-l va detrona pe regele Ferdinand. Dușmanii filogermani de la București ai regelui au fost încântați. Sub conducerea lui Petre Carp, politicianul germanofil extrem de dur, complotaseră încă de la începutul războiului să-i înlăture pe Ferdinand și pe regina lui englezoaică. Acum propuneau ca Puterile Centrale să refuze negocierile cu regele, deoarece votaseră deja aducerea unei alte dinastii germane în țară.

Regina Maria nu era în stare să facă vreun compromis având legătură cu acțiunile politice care-i

amenințau tronul și chiar existența. Cu moralitatea ei englezească, era absolut șocată de abordarea de tip fanariot a negocierilor și de ușurința cu care politicienii români își schimbau convingerile doar pentru a supraviețui. L-a criticat dur pe Averescu, acum prim-ministru, pentru că a acceptat rolul de mediator de pace, „în loc să… organizeze o rezistență glorioasă, demnă de eroismul minunaților noștri soldați oțeliți".[19] Regina era conștientă de comportamentul ei irațional, dar nu se putea controla. Nici chiar Barbu Știrbey nu reușea să ajungă la ea. „Începusem să mă simt înfiorător de singură, parcă eram o proscrisă, din cauză că nu mă puteam resemna cu soarta noastră. Ideea că Aliații ne vor abandona și că vom fi singuri, sugrumați, terminați mă aducea în pragul nebuniei."

Negocierile de pace au continuat, în ciuda opoziției reginei. Discuțiile au fost afectate de evenimentele din două provincii ruse, Basarabia și Ucraina — schimbări care au întărit poziția României în fața inamicului și a Rusiei. După cum spunea regina: „Fiecare parte a Rusiei părea că avea un alt ideal și că-și dorește independența. Țarul fusese firul care legase *toutes les Russies*: dar acum firul fusese tăiat."

În Basarabia, o provincie lungă și îngustă, care se întindea între România și Rusia, căderea țarului în 1917 a dus la formarea Partidului Național Democrat, ale cărui scopuri erau autonomia și unirea cu România. După căderea guvernului provizoriu al lui Kerenski, basarabenii și-au proclamat independența și au cerut ajutorul vecinilor români în efortul lor de autodeterminare. Sub pretextul apărării căilor ferate, România a trimis trupe pentru a-i ajuta pe basarabeni să-i izgonească pe bolșevici.

Ucrainenii, locuitori ai unei întinse provincii ruse de dincolo de Basarabia, doreau și ei eliberarea de bolșevici. La 24 ianuarie 1918, și-au declarat independența ca republică populară și două săptămâni mai târziu au încheiat o pace separată cu Puterile Centrale. Văzând în vecinii lor o alternativă la Lenin, românii au început să cultive relații diplomatice cu aceștia. Ucrainenii au răspuns acestor inițiative, trimițând o delegație la Iași, care a fost primită de rege și de regină.

Negocierile de pace dintre România și Puterile Centrale au început în capitală, în noile condiții, în care Basarabia era autonomă și Ucraina independentă. România a fost reprezentată de Alexandru Marghiloman, un bun negociator, și de noul premier, Averescu.

În același timp, ministrul austriac, contele Ottokar Czernin, i-a cerut regelui Ferdinand o audiență la București. Nefiind pregătit pentru asemenea încercări, regele nu avea cum să refuze. Czernin avea o părere foarte proastă despre abilitățile de negociator ale lui Ferdinand, la fel ca și Maria, de altfel: „Prințul Știrbey a pregătit punct cu punct ceea ce regele avea să-i spună lui Czernin. Am revizuit toate punctele cu cea mai mare atenție și îngrijorare. Viitorul țării este în joc!"[20]

În timp ce regele discuta cu ministrul austriac la București, Maria, care era acasă, la Iași, a primit vești despre Ducky. Primele știri după mai bine de nouă luni de zile au venit nu de la sora ei, ci din Anglia. Marea ducesă, soțul ei și două fiice trecuseră granița în Finlanda*, unde ea a născut un băiat în august 1917. Prinși în vâltoarea războiului civil dintre roșii și albi în fosta provincie rusă, Ducky, Kirill și copiii au scăpat, deși au trăit permanent în pericol din cauza marinarilor bolșevici din zonă. Familia regală suedeză a încercat să-i scoată din țară.

Temerile reginei legate de întrevederea regelui cu Czernin s-au adeverit la întoarcerea lui Ferdinand de la București. Ministrul austriac „abia dacă fusese politicos"[21], iar promisiunile de „a încheia o pace onorabilă"[22] ale împăratului Carol s-au evaporat în fața răzbunării germane. „Condițiile păcii sunt absolut inacceptabile", a declarat Maria. Dar alternativele erau de neconceput. Dacă Ferdinand refuza, România ar fi fost ștearsă de pe harta Europei, ciopârțită și împărțită de Austria, Bulgaria, Germania și Turcia. „În cazul în care Nando nu vrea să accepte pacea acum și în condițiile dictate de ei, cei doi împărați doresc ca el să știe că vor nutri față de el resentimente eterne și că nu vor mai ridica niciodată vreun deget în apărarea sa sau a membrilor familiei sale."

Și cum Viena cerea un răspuns imediat, regele a convocat o întrunire de urgență a Consiliului de Coroană, pentru data de 2 martie 1918. Conștientă că soțul ei nu era pregătit să ia decizii rapide, Maria s-a gândit bine la poziția pe care ar trebui s-o adopte pentru a-l proteja. „Am încercat… să-i insuflu tot curajul de care avea nevoie… Momente tragice, când mi-aș dori să fiu bărbat! Pentru nimic în lume nu m-aș fi dus nepregătită și neprotejată ca să prezidez acea întâlnire groaznică."

Maria a așteptat împreună cu Știrbey ca Ferdinand să iasă de la întâlnirea Consiliului de Coroană, iar când acesta a ieșit, răspunsurile lui au fost „complet nesatisfăcătoare… Nando era teribil de istovit, așa că n-am îndrăznit să-l presez să-mi descrie clar ce se întâmplase; apoi, Nando nu e niciodată foarte lucid când are de relatat o situație, pentru că îi este greu să-și găsească cuvintele".[23] Tot ce au putut înțelege regina și Știrbey a fost că urma să aibă loc o altă ședință în dimineața următoare, din cauza unei telegrame din partea germanilor, care cereau noi concesii.

Amânarea deciziei finale i-a dat reginei timp să-și organizeze rezistența. A doua zi de dimineață, l-a chemat la ea pe principele moștenitor, care urma să fie prezent la Consiliu, și i-a cerut să se declare, în numele ei și al tuturor femeilor din România, împotriva semnării păcii. În timp ce ei vorbeau, a sosit regele. A urmat „o scenă groaznică", în care Maria i-a spus că „își vinde sufletul, onoarea și, odată cu ele, onoarea familiei și a țării… și asta nu pentru că ar fi prost, ci pentru că un om cu caracterul lui este întotdeauna instrumentul celor mai puternici și va fi mereu păcălit de ei".

Regele a izbucnit „într-o criză de furie". Dacă ar fi fost „un om din popor, precis m-ar fi bătut", a comentat regina. Cu toate acestea, ea și-a continuat atacul. „Trebuie să afli odată… pentru că cei din jurul tău… te-au prins în plasa lor de necinste, după ce ți-au subminat sistematic credința și energia, până ai ajuns doar un instrument neînsuflețit în mâinile lor murdare… Și pentru că tot ne e dat să murim, măcar să murim cu capul sus, fără să ne mânjim sufletele… semnându-ne singuri condamnarea la moarte."

Când a apărut prințul Știrbey, regina a repetat acuzațiile, ca să le audă și el. În jurnal, Maria a notat: „Barbu este întotdeauna absolut calm." Știrbey le-a spus că, deși „judeca corect" în unele privințe, regina era nedreaptă față de rege cerându-i „să opună singur" rezistență. Știrbey le-a explicat că Maiestatea Sa nu putea funcționa atâta vreme cât „nu era susținut de… bărbați responsabili". Maria a replicat că „nu există bărbați în țara asta" și că „îi este rușine să fie regina unor lași!"[24]

Mai târziu, după Consiliul de Coroană, Carol și-a îmbrățișat mama și i-a mulțumit pentru faptul că i-a dat cuvintele prin care „și-a putut exprima propriile sentimente". „Dar totul s-a sfârșit acum, nimeni nu se alătură rezistenței noastre… Nando și cu mine abia dacă puteam să ne privim, era un om zdrobit. N-am încercat să mai discut cu el; știam că totul se terminase, știam că eram înfrântă."

A hotărât că exista o singură cale prin care își putea salva onoarea în fața unei păci infame, și aceea era abdicarea. A insistat pe lângă Carol să încerce să-și convingă tatăl „să facă ceea ce noi considerăm drept și onorabil".[25] Le-a cerut generalilor Berthelot și Prezan să vorbească cu regele. L-a bătut la cap și pe Știrbey. „Nando *nu poate* semna acea pace, *nu poate*, lăsați-l să abdice", spunea ea.[26]

Tot eroismul reginei a pălit în fața faptului că respingerea condițiilor de pace de către ruși la Brest-Litovsk nu a făcut decât să dea apă la moară armatei germane și a atras după sine o nouă ofensivă. Dușmanul se afla în poziția în care putea smulge orice dorea. Ambasadorul american nota: „Caracterul pretențiilor austro-germane denotă clar intenția de a reduce România la condiția de sclavie."[27]

Pacea preliminară a fost semnată la palatul de la Buftea al prințului Știrbey, pe 8 martie 1918. Tratatul de la București, cel final, semnat două luni mai târziu și descris de un ziar din München drept „model al unei păci care trebuie impusă tuturor dușmanilor noștri", evidenția toate detaliile necesare punerii în practică a sclaviei. Când unul dintre delegații români la conferință s-a plâns președintelui delegației germane de duritatea tratatului, acesta n-a fost impresionat: „O pace dură? Stați să vedeți ce pregătim pentru Franța și Anglia!" a venit replica.[28]

Tratatul cuprindea cinci puncte majore: (1) România era forțată să cedeze Dobrogea. (2) Aveau loc schimbări substanțiale în favoarea Ungariei, de-a lungul graniței Transilvaniei, pentru a transfera toate punctele de apărare strategică în mâinile dușmanului. (3) Petrolul românesc era concesionat unei companii austro-germane pe 90 de ani, iar producția agricolă îi revenea inamicului pe o perioadă de 9 ani. (4) În Muntenia urma să se instaleze o armată inamică de ocupație, întreținută pe cheltuiala românilor. (5) Toate misiunile Aliaților aveau ordin să părăsească țara imediat.

În schimbul acestor lucruri, poporul român avea permisiunea să-și mențină dinastia pe tron și dreptul de a anexa Basarabia, dacă cetățenii acesteia o doreau.

Misiunile diplomatice ale Aliaților au venit să-și ia rămas-bun. Pe 7 martie, regele a oferit un prânz oficial, unde a luat cuvântul generalul Berthelot. „Cu toții lăcrimam", a spus regina, „iar el abia putea să vorbească,

din cauza lacrimilor care-i curgeau pe obrajii lui mari". În aceeași seară, regina a dat o recepție pentru francezii, englezii și americanii care plecau. Colonelul Anderson, de la Crucea Roșie americană, a venit într-o audiență particulară pentru a-și lua rămas-bun de la regină și s-a aruncat la picioarele ei, sărutându-i tivul rochiei. A doua zi, regina a oferit o masă pentru englezi și italieni. Ea povestea că englezii „mi-au jurat că… țara mea, mutilată și sfâșiată, nu va fi uitată". Ca să se asigure că așa va fi, regina a folosit această ultimă ocazie pentru a-i trimite regelui George o scrisoare, prin intermediul unui ofițer din misiunea militară britanică:

> Dragul meu George,
>
> …Agonia noastră a fost cruntă: izolați, trădați, înconjurați de dușmani, a trebuit să renunțăm, în ciuda moralului ridicat al soldaților noștri, în ciuda credinței noastre nezdruncinate în cauza comună, în ciuda tăriei noastre în fața situațiilor imposibile. Eu, una, am făcut tot ce mi-a stat în putere… Voi veți lupta și veți învinge și să nu ne uitați în ziua victoriei. La revedere, George, până la acel ceas binecuvântat; mă supun soartei mele, prea întunecată pentru a putea fi imaginată. Aș fi preferat să mor odată cu oastea noastră, decât să mă declar învinsă, pentru că nu-mi curge, oare, sânge englez prin vine?
>
> A ta verișoară iubitoare,
> Missy

Misiunile au părăsit țara pe 9 martie 1918. Regina Maria l-a convins pe rege să-și înfrunte guvernul și să meargă, alături de ea și de copii, să-i conducă la gară, la ultimul tren, pe generalul Berthelot și misiunea militară franceză. Colonelul canadian Joseph Boyle a cinat cu familia regală în seara aceea. Despre Boyle, care fusese membru al unei misiuni de transport în Rusia, regina spune că era „un bărbat absolut fascinant, căruia nu-i e frică de nimic… un adevărat Jack London". Și pentru că misiunea franceză fusese programată să plece abia după miezul nopții, regina și colonelul canadian au stat de vorbă până la ora plecării la gară. „M-am lăsat întărită de energia nesfârșită a acestui om, am încercat să absorb ceva din forța calmă pe care-o emană. Mi-am deschis sufletul în fața lui în acele câteva ore cât a stat cu mine. Nu mai țin minte tot ce i-am spus, memoria mi-e începătoșată, dar i-am mărturisit toată durerea mea; când a plecat, i-am spus că toți mă abandonează, iar el mi-a răspuns calm «Eu n-o să Vă abandonez», și strânsoarea mâinii sale a fost ca de oțel."[29]

Mai târziu, la gară, care era luminată de lună, de albul zăpezii și de torțele purtate de soldații români, toată lumea cânta Marseilleza și plângea. Regele l-a sărutat pe Berthelot la despărțire. De la fereastra vagonului, nestăvilitul general francez le-a strigat „*À bientôt, à bientôt*" („Pe curând", *n. trad.*)[30], în timp ce cinci vagoane, pline cu mitraliere, ruble, franci și lire dispăreau înspre Rusia revoluționară. Această cale ocolitoare și periculoasă era, de la începutul războiului, singura posibilitate de ieșire din România spre Europa Occidentală.

A doua zi regina a căzut la pat, de unde nu s-a mișcat alte două zile.

După plecarea misiunilor Aliaților și preluarea de către inamic a serviciilor de telefonie și telegrafie, Ferdinand și Maria au fost împinși într-o izolare și mai mare. La 15 martie, nemții i-au trimis reginei o listă cu persoanele pe care le doreau exilate din România. Ca un gest de sfidare, regina a răspuns trimițând trei telegrame — una regelui George, una președintelui Crucii Roșii americane și o a treia unui american care vizitase România cu o vară în urmă. I-a rugat să n-o uite pe ea, pe familia ei și țara sa, „chiar dacă o tăcere groaznică și de moarte ne va despărți de acum înainte de cei vii… Nu e pace, este ocupație străină, e moarte vie, e strangulare". L-a chemat pe prințul Știrbey, pe care nemții îl amenințaseră că va fi printre exilați. „Stăteam și vorbeam despre un viitor pe care nu-l înțelegem și n-aveam nicio idee cât vom mai putea fi împreună."[31]

Una dintre ultimele legături ale curții cu Aliații era contele de Saint-Aulaire, ministrul francez în România. Regina i-a mărturisit că ea și regele îi telegrafiaseră regelui George, cerându-i garantarea statutului de suveran al lui Ferdinand în cazul detronării sau al abdicării și garanții pentru participarea României la negocierile de pace după război — „asigurări oficiale, pe care demnitatea lui [a lui Ferdinand] nu-i permitea să le ceară explicit și pe care nu le putea cere aliaților săi fără să pară că se îndoiește de buna lor credință; de fapt, am «fost uimiți că nu ne fuseseră acordate în mod spontan… Ei bine», a conchis ea, „nu am primit

niciun răspuns".

„Acesta este un răspuns…" i-a spus ministrul plin de înțelegere, „pe care regele George, în ciuda afecțiunii față de Maiestățile Voastre, nu-l poate da."[32]

Conștient că premierul Averescu nu negociase suficient de abil cu Puterile Centrale, regele i-a cerut lui Alexandru Marghiloman să formeze un nou guvern. În ciuda presiunii din partea nemților de a-l păstra pe oportunistul Averescu, Marghiloman a acceptat și a format un cabinet, din ceea ce ambasadorul american numea „oameni foarte obișnuiți"[33]. Obligată să-și însoțească soțul la ceremonia de depunere a jurământului de către miniștrii progermani, Maria „a suportat cu greu" încercarea. „Nu mă consider câtuși de puțin o regină învinsă… ci… conducătorul unei armate glorioase care nu a fost înfrântă, dar care a trebuit să se supună unei păci înfricoșătoare și absurde, fiind trădată de aliatul său, Rusia."[34]

Aliații au aplaudat-o. Regina micii Românii s-a dovedit a fi eroina perfectă a propagandei. Englezii o revendicau. Revista americană *Literary Digest* a publicat un articol despre martiriul românesc, intitulat „Maria, regina României cucerite, îl înfruntă pe kaizer". „Declarând că ar prefera să abdice decât să domnească într-o țară aflată sub dominație germană, Maria, regina României, iubită de popor, a refuzat să recunoască tratatul de pace dintre mica ei țară și Germania", se spunea în articol.[35]

Nefiind descendenți ai reginei Victoria sau obiect al admirației mondiale, politicienii români au trebuit să-și găsească consolarea altundeva. Și au găsit-o în anexarea Basarabiei, provincia pierdută după o victorie în urmă cu 40 de ani** și pe care o recâștigau acum, după înfrângere. Era evident că basarabenii nu puteau supraviețui singuri în fața bolșevicilor, astfel că Adunarea Națională a Basarabiei a votat unirea cu România la 8 aprilie 1918. Câteva zile mai târziu, o delegație a Adunării a vizitat Iașiul. L-au proclamat pe Ferdinand „Rege al țăranilor" și au insistat „să-i ducă" pe copiii Mariei să danseze cu mulțimea pe stradă. „Nando chiar le-a dat voie, și fiicele mele cele grase s-au trezit în centrul unor aclamații furtunoase, dansând o horă pe strada Lăpușneanu cu acești basarabeni necunoscuți, dar entuziaști! Unde ajunge lumea!" scria Maria.[36]

Era amuzată, dar nu consolată. „Anexarea Basarabiei este, fără îndoială, un eveniment important pentru țara noastră… Pentru mine, bucuria este atenuată de oroarea acestei păci abominabile și de înfrigurarea cu care urmăresc politica noului nostru guvern."[37] Nu renunțase la încercarea de a-l convinge pe Ferdinand să abdice și a făcut chiar un plan, prin care Carol ar fi devenit „vicerege"[38] pe timpul războiului.

Devenea evident că regina Maria începuse să deranjeze multă lume. Pentru dușmani era o sursă de iritare care nu putea fi redusă la tăcere; pentru românii care credeau în victoria finală a Puterilor Centrale era o amenințare prea gălăgioasă; iar pentru restul guvernului, o bătaie de cap. Ea însăși se simțea rău în propria piele, scria pasaje lungi, furioase în jurnal, pe care le ștergea apoi. Aprilie a fost „o lună foarte întunecată". „Câteodată am impresia că înnebunesc", nota în jurnal. De Paște, i-a cerut permisiunea regelui să se ducă să locuiască la Coțofănești, aproape de linia fost frontului, în căsuța construită pentru ea în timpul războiului. „Nimic nu m-ar fi convins să merg la biserică împreună cu membrii guvernului actual, nicio rugăciune nu ar fi fost posibilă în prezența lor." Furios pe ea, Ferdinand i-a dat voie, în cele din urmă.

În următoarele câteva luni, regina și-a luat de câteva ori fetele cele mici
și s-a retras la țară, împreună cu soldații convalescenți, lângă țăranii din Moldova. Curând i s-a alăturat noul ei prieten, colonelul Joseph Boyle, cel pe care-l întâlnise la plecarea misiunilor aliate din România. „Colonelul Boyle, canadianul curajos și aventuros, era o personalitate reconfortantă, iar forța lui calmă, aproape insolentă era ca o stâncă în mijlocul mării agitate… La ceasul întunecat, când Aliații au trebuit să ne părăsească, abandonându-ne dușmanului, el… mi-a strâns mâinile și mi-a promis că nici Dumnezeu și nicio ființă omenească nu-l vor face să mă abandoneze, atâta vreme cât eu și țara mea vom avea nevoie de el; s-a ținut de promisiune cu o încăpățânare caracteristică naturii sale inflexibile", a scris Maria.[39]

* Există o relatare a fugii din Rusia a lui Ducky și a lui Kirill, care, deși general acceptată, nu este reală. Conform acesteia, Kirill a fugit din țară pe jos, purtându-și soția gravidă în brațe. Conform memoriilor marelui duce, a obținut permisiunea de la Kerenski să părăsească Rusia și a plecat de la Petrograd calm, cu trenul, fiind însoțit de cele două fiice. Viața lor în Finlanda a fost și ea obiectul exagerărilor. Autorii cei mai romantici ni-l înfățișează pe duce punând pe foc ușa și ramele ferestrelor pentru a face căldură în căsuța lor din lemn. Conform fiului lor, marele duce Vladimir, Ducky și Kirill au plecat din Rusia însoțiți de câțiva servitori și, deși au avut parte de lipsuri în ceea ce privește hrana și combustibilul, au petrecut iarna pe domeniul unor vechi prieteni de familie. (*N. a.*)

** La Congresul de la Berlin, în 1878. (*N. a.*) De fapt, autoarea se referă la județele Cahul, Bolgrad și Ismail, anexate la Moldova în 1856 și cedate Rusiei în 1878. În sens strict, Basarabia este partea de sud a teritoriului dintre Prut și Nistru, dar numele a fost dat întregului teritoriu, ceea ce uneori a produs confuzii, inclusiv în cazul de față.

Note:

1 Maria, *Ordeal*, p. 234.

2 ANR III, 111:44.

3 Marie, *op. cit*., pp. 243–244.

4 ANR III, 110:153.

5 ANR III, 111:56.

6 Maria, *op. cit*., pp. 258–259.

7 Contele Charles de Saint-Aulaire, *Confession ďun vieux diplomate*, pp. 416–7.

8 Maria, *op. cit*., p. 266.

9 RAWC, GEO. V, 1550/XVII-152, 11 decembrie 1917, regina Maria către regele George al V-lea.

10 Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkans*, p. 148.

11 Saint-Aulaire, *op. cit*., p. 428.

12 Frank Rattigan, *Diversions of a Diplomat*, pp. 194–195.

13 Maria, *op. cit*., pp. 268–283.

14 Saint-Aulaire, *op. cit*., p. 440.

15 Maria, *op. cit*., pp. 274–286.

16 ANR V, 2733/1918, 12 ianuarie 1918, regina Maria către ducesa de Coburg.

17 Maria, *op. cit*., pp. 290–294.

18 R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, p. 512.

19 ANR III, 112:32.

20 Maria, *op. cit*., pp. 305–310 *passim*.

21 *Ibid*., p. 310.

22 Contele Ottokar Czernin, *In the World War*, p. 260.

23 Maria, *op. cit*., pp. 310–312.

24 ANR III, 112:94-8 *passim*.

25 Maria, *op. cit*., pp. 314–317.

26 ANR III, 112:107-108.

27 Vopicka, *op. cit*., p. 188.

28 Seton-Watson, *op. cit*., pp. 516–518.

29 Maria, *op. cit*., pp. 312–325 *passim*.

30 Saint-Aulaire, *op. cit*., p. 444.

31 Maria, *op. cit*., pp. 326–327.

32 Saint-Aulaire, *op. cit*, p. 446.

33 Vopicka, *op. cit*., p. 188.

34 Maria, *op. cit*., pp. 324–332.

35 *Literary Digest*, „Marie, Queen of Conquered Roumania, Defies the Kaiser“, 8 iunie 1918, p. 56.

36 ANR III, 113:18–19.

37 Maria, *op. cit*., p. 338.

38 ANR III, 112:156.

39 Maria, *op. cit*., pp. 333–345 *passim*.

Capitolul 18

Nu există fruct mai amar decât domnia străinului în propria ta țară.

— Vechi proverb românesc

Am ajuns să-l disprețuiesc pe Aladin", scria un jurnalist englez despre Joseph Boyle, la începutul secolului al XX-lea. „Am cunoscut un om care îmblânzește duhuri de o mie de ori mai puternice decât cele din *O mie și una de nopți*. Freacă lampa magică și răsar peste noapte palate cu minunății tehnice. Dă un ordin și cursul râurilor se schimbă… Maxilarul îi e de fier și ochii de un albastru de oțel… Știe ce vrea și știe cum să ceară."[1]

Personajul care a intrat în viața reginei Maria, în martie 1918, era un individ mare, direct și impunător; caracterul îi era la fel de dominant precum fizicul. Un bărbat de dimensiuni exagerate, colonelul Boyle ne apare azi ca un erou de ficțiune, creat de contemporanii săi pentru a atenua frustrările înfrângerii. Dacă n-ar exista și memoriile partenerului său, căpitanul George A. Hill, din serviciile secrete britanice, ar putea fi considerat întruchiparea dorințelor unei regine disperate, în căutarea unui Lancelot de secol XX.

Canadian de origine, Joe Boyle a fost pe rând marinar, boxer profesionist și organizator de meciuri de box, înainte de a se aventura în goana după aur din anii 1890, în regiunea Klondike. Acolo a obținut drepturile de exploatare pentru o zonă de aproximativ 10 kilometri, cuprinzând pâraiele cele mai bogate în aur din Yukon, pe care le-a exploatat cu draga cea mai mare din lume. La începutul Primului Război Mondial, Joe Boyle era un aventurier bogat, căsătorit, având, de asemenea, o fostă soție și patru copii.

La auzul veștii că a izbucnit războiul, Boyle a reacționat organizând și dotând, pe propria cheltuială, o companie de mitraliere, pe care a trimis-o în Europa. În 1916 a plecat din Yukon, a trecut Atlanticul și, ajuns la Londra, și-a oferit Aliaților talentele sale de forță a naturii. Ignorat de birocrații din Ministerele de Externe și de Război, Boyle a obținut un loc într-o misiune particulară de transport, trimisă în Rusia de Societatea Americană a Inginerilor. Și-a confecționat, în acest scop, o uniformă de colonel britanic, pe care a decorat-o cu insigne strălucitoare din aur pur de Klondike.

Colonelul a ajuns în Rusia în vara anului 1916. La capătul a doi ani de război, generalii ruși au pus înfrângerile militare pe seama ineficienței, de-acum legendare, a sistemului rus de căi ferate — un labirint de linii, intersecții, macazuri, capete de linie, în care oamenii și bunurile erau blocați, uneori, săptămâni întregi. Obișnuit cu tacticile de mână forte, deprinse pe vremea când mâna oameni și cirezi peste crestele înghețate din Yukon, canadianul a reușit să scoată la lumină locomotive, soldați și muniție și să le trimită rapid pe linia frontului. Recunoscători, rușii l-au decorat cu Ordinul Stanislav și le-au cerut Aliaților permisiunea să-l trimită în România pentru a încerca să rezolve criza alimentelor. Aici, căile ferate erau paralizate, iar alimentele, pe sfârșite, din cauză că, într-un colț al Moldovei, se înghesuiau peste un milion de soldați ruși, întreaga armată română, plus toți refugiații români. Boyle a reușit să transbordeze proviziile blocate în vagoane, pe vase, atenuând, astfel, temporar, amenințarea foametei; pentru acest efort rușii i-au mai dat o decorație, Ordinul Sf. Vladimir[2].

Canadianul nu a stat mult în România. A fost trimis înapoi în Rusia, unde a reorganizat construcția de căi ferate din Basarabia înainte de lovitura bolșevică din 1917. La Cartierul General al Armatei Ruse, de la

Stavka, colonelul Boyle l-a întâlnit pentru prima dată pe căpitanul George A. Hill. Hill, care era atașat pe lângă misiunea britanică de artilerie, descoperise un plan al agenților germani de a-i provoca pe bolșevicii locali să-i alunge sau să-i ucidă pe toți membrii misiunilor aliate din zonă. I-a cerut ajutorul lui Boyle, și amândoi au dejucat planul germanilor.

Cei doi s-au îndreptat spre România, ultima redută a Aliaților pe Frontul de Răsărit. S-au oprit la Petrograd, unde l-au întâlnit pe ministrul român în Rusia, Constantin Diamandi. Acesta i-a informat că întreaga rezervă de aur a țării, banii lichizi (aproximativ 20 de milioane de dolari), bijuteriile coroanei, arhivele Ministerului de Externe, care fuseseră trimise la Moscova pentru a fi păstrate pe timpul evacuării din București, au fost confiscate de bolșevici. Diamandi nu-și făcea iluzii că rușii aveau să înapoieze tezaurul și, chiar dacă o făceau, se îndoia că acesta putea fi scos din Rusia în siguranță, având în vedere bandele de revoluționari care cutreierau țara. Boyle și Hill au reușit să pună mâna pe o mare parte a banilor și pe arhive, pe care le-au transportat cu trenul aproape 3 000 de kilometri și le-au predat la Iași în decembrie 1917. Pentru serviciile lor, regele Ferdinand l-a decorat pe Boyle cu Marea Cruce a Ordinului României și pe Hill cu Steaua României.

Nu după multă vreme de la sosirea în țară, cei doi au fost rugați de guvernul român să se întoarcă în Rusia și să încerce să obțină un tratat de pace între România și Rusia.* În timpul misiunii, Boyle și Hill au căzut într-o capcană pregătită de nemți, în care erau amestecați soldați ai Flotei Imperiale ruse din Marea Neagră — oameni care se răsculaseră, își spintecaseră ofițerii și îi aruncaseră în mare cu lanțuri la glezne. Agenți germani, care aveau tot interesul ca România și Rusia să fie în permanență pe picior de război una cu cealaltă, le-au comunicat marinarilor că Boyle și Hill erau avangarda unei flotile de nave de război britanice, care urma să aplice măsuri de represalii pentru masacru. Ajunși în gara Sevastopol, Boyle și Hill au fost întâmpinați de membri ai flotei, „agitându-se în jurul gării, îmbulzindu-se pe peroane, înghesuindu-se pe linii, ce mai, o bandă de golani", după descrierea lui Hill, „înnebuniți de mirosul sângelui și gata să ne ia viețile".[3] Boyle era cunoscut pentru abilitatea sa de a vorbi mulțimilor. Documentele istorice ne relatează că, la terminarea discursului improvizat, tradus de Hill, marinarii din flota Mării Negre, principalul corp revoluționar din Rusia sudică, erau convertiți la fosta cauză, a Aliaților. Cu sprijinul lor, Boyle și Hill au reușit să negocieze un tratat de pace între Rusia și România, primul din timpul Primului Război Mondial. După aceea, cei doi s-au despărțit.

Hill, care a rămas în Rusia, avea să scrie mai târziu, în memoriile lui, despre Boyle: „Era un luptător înnăscut, un mare orator, fiind dăruit și cu un extraordinar bun-simț. Era independent până la a deveni revoluționar. Eticheta și procedurile nu însemnau nimic pentru el, mai ales atunci când era vorba de o misiune. Se afla în Rusia pentru a continua să rezolve problemele legate de război, pentru a-i hărțui pe nemți și a-i ajuta pe Aliați și îi păsa prea puțin pe cine deranjează. Acesta era colonelul Boyle, și n-am mai întâlnit un om ca el nici până atunci, nici după aceea."[4]

Cu tratatul în mână, Boyle a revenit la Iași. A ajuns pe 9 martie 1918, în seara când misiunile aliate erau obligate să părăsească România. Regina Maria l-a descris așa cum i-a apărut atunci, ca „un bărbat între două vârste, cu o constituție robustă, cu trăsături puternice și dure, cam urât, de fapt; ochii săi (însă), de un albastru-închis și pătrunzători, uneori chiar fioroși, puteau deveni blânzi, aproape tandri, iar zâmbetul îi era cald, liniștitor".[5]

Lumea spunea că, în seara aceea, prințul Știrbey „a căzut din grațiile reginei și a fost înlocuit de Boyle cel din Klondike".[6] Ca multe alte relatări despre Maria a României, și aceasta este o exagerare, care nu ține seama de caracterul reginei sau, mai bine spus, de cel al lui Boyle. Maria era o persoană deosebit de romantică, o femeie care învățase până la acea vârstă cum să evite complicațiile fizice nedorite. Joe Boyle era un bărbat de o noblețe înnăscută, mult prea mândru pentru a cere favoruri personale. Calitatea prieteniei lor era, de departe, cu mult mai importantă decât atracția pe care regina i-o inspira. Oricare ar fi fost evoluția acestei prietenii, Boyle a sosit la Iași într-un moment de criză și a plecat cu o altă misiune pentru România, la doar 48 de ore de la venire — prea puțin timp pentru ceva mai mult decât o recunoaștere a unor simpatii și țeluri comune.

În timpul înaintării nemților, o parte a protipendadei Bucureștiului a fugit în Rusia, la Odessa, pe țărmul Mării Negre. Când bolșevicii au declarat război României, în ianuarie 1918, conducătorul organizației

bolșevice din sudul Rusiei era Cristian Rakovski**. Fost cetățean român, închis pentru activități subversive, Rakovski era un dușman declarat și înverșunat al guvernului român. El i-a arestat pe conducătorii români — foști miniștri, senatori, industriași, aristocrați — și i-a luat ostatici în conflictul dintre România și Rusia privitor la Basarabia. La Iași a ajuns vestea că prizonierii erau în pericol iminent de a fi executați. Boyle a zburat la Odessa, unde a descoperit că Rakovski confiscase averile particulare ale prizonierilor, ca și fondurile de stat alocate pentru ajutorarea țării, și că fugise cu toți banii în noaptea dinaintea sosirii lui Boyle. În același timp, prizonierii români fuseseră îmbarcați pe un vapor cu gărzi bolșevice și sortiți morții. Regina Maria relatează restul poveștii:

„El [Boyle] a alergat în port și a văzut că vaporul tocmai părăsea dana. Neînarmat și de unul singur, a sărit la bord și, timp de două săptămâni, i-a ținut pe bolșevici la distanță, deși nu vorbea nicio boabă rusește, răstimp în care aceștia mutau nava din port în port: o călătorie fantastică și incredibilă, comparabilă doar cu poveștile de aventuri din vremuri apuse. În cele din urmă, fără niciun fel de ajutor, dar cu o voință aproape hipnotică, acest canadian curajos i-a obligat pe revoluționarii nelegiuiți să ducă vasul și pe prizonierii înfricoșați într-un port românesc.“[7]

Povestea bizarei călătorii a ajuns în țară înaintea lui Boyle și a grupului său, astfel că, la cea de-a doua intrare triumfală în Iași, străzile erau înțesate de mulțimi care-l ovaționau. „Oamenii și-au pierdut speranța că îi vor revedea pe prizonieri, i-au crezut morți, pe ei și pe salvatorul lor“, povestea soția recunoscătoare a unui prizonier.[8] A doua zi, la 25 martie 1918, la un prânz oficial dat în onoarea sa, Boyle a primit Steaua României. Foștii ostatici i-au dăruit un document prin care își manifestau gratitudinea, iar într-o biserică din oraș a fost montată o placă în onoarea lui. Două zile mai târziu, Boyle zbura peste Basarabia înapoi, ca să adune informații pentru britanici și francezi și căuta provizii pentru a diminua efectul foametei impuse de ocupația germană în România.

* * *

Temerile reginei Maria, referitoare la condițiile păcii impuse de nemți, s-au dovedit profetice, din păcate. Marghiloman, noul premier, era convins că Puterile Centrale vor câștiga războiul, astfel încât a condus guvernul aflat sub ocupație conform principiului că unica șansă de viitor a României era să-i împace pe germani. Dar învingătorul era greu de mulțumit — un monstru vorace, a cărui poftă creștea pe măsură ce era hrănit. Înainte, în timpul și chiar după încheierea negocierilor de pace, nemții nu au făcut decât să emită noi pretenții asupra economiei și a poporului român.

După ce au fost preluate terenurile petrolifere, cursurile de apă și fermele, a venit rândul căilor ferate, al serviciilor poștale, telegrafice, de telefonie, astfel că României i-a fost tăiat contactul cu lumea exterioară; nemții au mai cerut judecarea sau deportarea tuturor politicienilor care sprijiniseră Antanta. Au distribuit manifeste incendiare, în care regele, regina și întreg guvernul erau criticați, în încercarea de a instiga la revoluție și de a-și întări controlul asupra țării — o formulă care amintea de tactici ce avuseseră succes în Rusia țaristă. Țăranii, femei și bărbați, cu vârste cuprinse între 14 și 60 de ani, au fost supuși la muncă forțată; nesupunerea conducea la deportare, închisoare sau moarte.

Ambasadorul Vopicka, diplomat conservator, descria ocupația drept „jaf sistematic… Orice putea fi folosit era luat și vândut… În locurile în care se așteaptă la rezistență din partea populației furioase, nemții încercuiesc satul cu mitraliere și-i obligă pe oameni să predea produsele, sub amenințarea unui masacru“. „Transformă România într-o închisoare, unde întreaga populație e condamnată la muncă grea în favoarea inamicului.“[9]

Regina Maria a făcut tot ce i-a stat în putere pentru a ridica moralul oamenilor. Călătorea „pe fostul front“ pentru a-și revedea soldații. Împreună cu regele a participat la un recviem pentru cei căzuți, o comemorare organizată în ciuda protestelor guvernului, în stilul inimitabil al reginei: „Am stat în picioare în fața tronului, eram îmbrăcată în uniforma mea albă de Crucea Roșie, cu o lumânare în mână…“ A găsit alimente pentru țăranii persecutați din Moldova. În sinea ei, clocotea:

„Am crezut că mi-e sortit să fiu o regină fericită, strălucitoare și plină de succes; totul în mine promitea acest lucru, păream făcută pentru acest rol. Poate că, dimpotrivă, destinul meu trebuie să fie unul tragic, să fiu

o regină înfrântă, mult mai tragică decât a fost vreodată Carmen Sylva, cu toată vorbăria ei despre coroana de martiră. N-am avut niciodată vocație pentru rolul de martiră și cu toate astea pare că Dumnezeu ne-a ales, pe Nando și pe mine, să ducem o cruce care, uneori, este mult prea grea."

Maria petrecea cât mai mult timp în căsuța de lemn de la Coțofănești. Aici se putea sustrage, cel puțin fizic, de la obligația de a fi de acord cu deciziile guvernului Marghiloman, pe care-l ura. După cum ea însăși spunea: „Regele a înțeles, în cele din urmă, că era mai bine pentru mine să nu stau prea mult la Iași." Odată ieșită din peisaj, Maria a început să-și facă griji în legătură cu lucrurile care se petreceau pe la spatele ei, așa că și-a petrecut prima parte a verii lui 1918 călătorind între reședința provizorie și capitală. „Nu-mi plăcea deloc să mă duc la Iași, dar… eram câinele de pază."[10] Și-a îndemnat soțul „să nu cedeze în fața guvernului" și „să discute lucrurile cu Barbu mai întâi".[11] Atunci când prințul Știrbey se afla în preajma regelui, Maria era liniștită și se putea ocupa de „Căsuța celor Patru Vânturi", de la Coțofănești.

Decorarea casei era o excelentă terapie; stilul, moldovenesc bucolic. „Vreau să fac o comoară din căsuța asta, doar cu lucruri rustice; numai paturile le voi aduce de la Iași, pentru că acestea, desigur, trebuie să fie de bună calitate." Pentru perdele, a pus să se vopsească muselină în culoarea portocalie; efectul a fost surprinzător de plăcut. Era deosebit de mândră de dormitorul ei, unde tavanul și podeaua, pereții, erau vopsiți în maro-închis. Pe tăblia de culoare închisă a patului — „o canapea lată, încărcată cu perne în toate nuanțele de portocaliu" — a atârnat o bucată veche de brocart auriu dintr-o biserică rusească și, deasupra acesteia, o icoană veche ferecată în argint. Podeaua era acoperită cu un covor turcesc în culori estompate. Regina își ținea florile în tuburi goale de cartușe de toate mărimile și calibrele, „grele și de un cafeniu ruginiu". Pentru a completa schema de culori autumnală, a adăugat ici și colo câte un vas de ceramică verde-aprins și boluri de alamă.

„În mod cert, sălașul meu din lemn era un refugiu fermecător, iar cei care l-au văzut l-au iubit la fel de mult ca mine. Multă lume venea să mă viziteze în singurătatea mea, în special cei care, ca și mine, erau sătui de ce se întâmpla în lumea noastră oficială. Ușile casei mele erau deschise tuturor, iar masa întinsă în funcție de numărul vizitatorilor."[12]

Cel mai important musafir era colonelul Boyle, a cărui generozitate și capacitate de a-i ajuta poporul a impresionat-o pe regină. „Nimeni nu va ști vreodată cât de multe a făcut Boyle aici, nici câți bani a cheltuit. N-am văzut pe nimeni atât de dornic să ajute."[13] Într-un sat, Boyle a cumpărat o vacă, astfel încât copiii sătenilor să aibă lapte; în altul, a cumpărat o casă părăsită, a reconstruit-o și a dat-o la trei familii de refugiați, în numele principesei Ileana. A supravegheat lucrări de reparații, a procurat provizii și a împărțit bani fără a le ține socoteala. Se încrunta ori de câte ori auzea plângeri inutile. Maria remarca: „Boyle făcea ca toate tânguielile să pară jalnice, aproape lașe… În vremuri deprimante, era un tovarăș capabil să te încurajeze și să te mobilizeze; personalității sale bizare i se adăuga o doză neașteptată de puritanism victorian timpuriu." Reginei, căreia îi plăcea să-i șocheze pe cei din jur fumând, a fost foarte surprinsă să descopere că Boyle nu bea și nu fuma. Era încântată de influența pe care acesta o avea asupra Ilenei; Boyle i-a împărtășit fetiței de nouă ani „principii solide și sănătoase, pe care copila le-a urmat mai târziu."

La începutul lui iunie, Maria a fost adânc tulburată la vestea că Boyle suferise un atac cerebral în timp ce zbura deasupra Basarabiei pentru a investiga situația proviziilor. Pilotul micuțului avion a aterizat la Chișinău, unde canadianul fu imediat spitalizat. Regina devenise dependentă de el. Dacă acea prezență copleșitoare putea fi doborâtă cu atâta ușurință, atunci ce altceva se mai putea prăbuși? Deoarece poziția nu-i permitea să meargă să-și viziteze prietenul, i-a presat pe rege și pe Știrbey să țină legătura cu spitalul. A aflat la începutul lunii iulie, cu multă bucurie, că Boyle se odihnea, confortabil, asistat de un tânăr georgian vorbitor de limbă engleză. Știindu-l pe mâini bune, regina Maria s-a întors la Iași.

Marghiloman urma să-i prezinte regelui, spre semnare, amnistia generală a tuturor românilor care-i sprijiniseră pe germani. „*Nu trebuie* să semneze acest document", scria Maria la 6 iulie 1918, „l-am implorat să fie puternic și să reziste presiunii lui Marghiloman, dar nu mi-a dat niciun fel de asigurare în acest sens". Știind că, de obicei, Nando urma sfatul ultimei persoane cu care stătea de vorbă, regina a scris „un bilet în termeni deosebit de energici", pe care i l-a dat lui Nicky, fiul lor în vârstă de 14 ani, ca acesta să i-l încredințeze tatălui „*în timpul* audienței cu premierul". Mai târziu, când erau singuri, în trenul regal, Ferdinand i-a mărturisit că i-a urmat dorința și a refuzat să semneze.

Reginei nu i-a fost niciodată ușor să-i insufle hotărâre regelui indecis, dar lucrurile erau și mai complicate în timpul ocupației: „…Era nemulțumit ori de câte ori oamenii… găseau la mine fermitatea pe care nu întotdeauna o găseau la el, dar în ciuda nemulțumirii pe care și-o manifesta adeseori față de mine, *trebuia* să rămân pe poziții… Lucrul acesta îl făcea să rămână ferm și-i înfricoșa pe cei care voiau să-i forțeze mâna. Numai credința mea nezdruncinată că aveam dreptate mi-a dat nefericita putere de a fi o asemenea scorpie… Categoric nu am fost o companie *plăcută* în perioada aceea; și eram conștientă de lucrul acesta."[14]

Războiul, care sporise popularitatea regelui printre supușii săi și-i apropiase pe soț și soție în vremurile grele, amenința, acum, să-i despartă. „Sunt prea violentă, mult prea violentă și atunci el se enervează", recunoștea Maria în jurnalul ei. „Se supără și pentru că oamenii vin la mine. Încerc să-i explic *de ce* vin toți la mine, chiar și generalii." Dar ultimul lucru pe care Ferdinand voia să-l audă era că atitudinea lui îndepărta oamenii și că era indecis. „Bietul om, e îngrozitor de tracasat, dar comportamentul și caracterul lui complică și mai mult totul", spunea soția lui.

Pentru a mai atenua tensiunile domestice și a sta mai departe de nemți, Ferdinand și Maria s-au mutat la Bicaz, unul dintre Domeniile Coroanei de pe Valea Bistriței. S-au instalat, cu copiii, pe malul râului, într-o casă liniștită cu o verandă răcoroasă și camere mari și albe, mobilate cu mese și scaune uriașe; la ferestre erau perdele albastre și prin încăperi erau răspândite vase persane, albastre, pe care Maria le umplea cu flori. Regele se plimba prin grădină, iar regina, îmbrăcată în port popular, organiza ajutoare medicale și alimentare pentru țărani.

În timpul războiului, regina se îngrășase. În ciuda aptitudinilor fizice
și a energiei sale inepuizabile, exprimate în demonstrațiile de călărie zilnice, trupul începuse să i se îngroașe. În perioadele în care muncise în spitale, purtase uniforma Crucii Roșii — haine lungi, albe, ca de călugăriță, care-i ascundeau silueta. Acum, se îmbrăca în haine elegante, versiuni stilizate ale portului popular, care, și ele, îi ascundeau imperfecțiunile.

Vârsta și nenumăratele griji începuseră să-și spună cuvântul. Părul, deși încă blond, începuse să i se rărească; în fiecare dimineață o femeie venea să-i maseze scalpul, astfel încât să-i redea sănătatea. Tenul ei renumit începuse să-și piardă tonusul tinereții. Când Lavillère a venit să-i copieze profilul pentru o medalie, a fost foarte deprimată de rezultat. „Fața mi-e obosită, ochii mi-s osteniți", nota ea în jurnal. „Las o falsă impresie de tinerețe, pentru că sunt încă plină de energie și mă mișc repede, dar când stau liniștită… Fața îmi devine flască, de o imobilitate îmbătrânită, ceea ce nu-mi stă prea bine, cu siguranță… Dacă cineva s-ar lua după medalia lui Lavillère, categoric nu m-ar considera drăguță."[15]

Până la acest punct din viață, Maria se bazase, în mare măsură, pe frumusețea ei, considerând că era una dintre „îndatoririle ei regale" de a face plăcere ochilor supușilor săi. Acum venea vremea când trăsăturile și silueta n-o mai ajutau. Câteva luni mai târziu avea să comenteze, ocolind adevărul: „N-am fost niciodată prea vanitoasă, dar fața mi-a fost ca o prietenă până acum și, dacă începe să se schimbe, voi avea senzația că trăiesc cu o străină, ceea ce e oribil!"[16]

Prințul Știrbey și-a mutat și el familia la Bicaz pe timpul verii. Regina își continua obiceiul de a lua ceaiul cu el în fiecare zi. Ea avea impresia că războiul începuse să-și pună amprenta și pe chipul lui: „…A fost cel care a purtat cel mai mult greul tuturor nenorocirilor abătute asupra noastră și acum este, deodată, obosit", avea să noteze în jurnal. Un neliniștit cronic, Știrbey ținea permanent legătura cu Iașiul, de cele mai multe ori trecând peste guvernul în care nu avea încredere, pentru a le aduce informații necenzurate regelui și reginei. Deși Maria o îndrăgea cu adevărat pe Nadejda Știrbey, știa că aceasta nu era suficient de puternică să ducă greul familiei, atunci când Barbu se îngrijea de treburi mai urgente. Soția și fiicele lui „îi absorb toată energia", spunea regina.[17]

La 1 august 1918, regina a aranjat ca Joe Boyle să fie adus la Bicaz pentru a se recupera după accidentul cerebral. Hotărât să se refacă fizic, Boyle petrecea ore întregi în fața oglinzii, forțându-și mușchii cu probleme de pe o parte a corpului să repete mișcările celor de pe partea sănătoasă. Accidentul cerebral îi distrusese încrederea în sine, care se trăgea în mare parte din excepționala sa forță fizică; regina s-a hotărât să-l ajute să-și recapete această încredere pierdută. Dacă relația lor a trecut vreodată de limita prieteniei, așa cum pretind unii, acest lucru s-a întâmplat doar pentru foarte scurt timp și s-a datorat compasiunii pentru suferind. Dar Boyle s-a îndrăgostit de Maria, și acea iubire i-a schimbat viața. Trei luni mai târziu îi scria că ea devenise

„figura centrală“[18] a vieții lui. Pentru prima dată în cei 51 de ani ai săi, Boyle găsise pe cineva pentru care să trăiască și, de atunci încolo, și-a devotat existența reginei și familiei ei. „Eu, care riscam tot ce aveam în fiecare zi, în fiecare ceas sau în fiecare minut… și care râdeam de cei cărora le era frică de orice… îl rog pe Dumnezeu să mă învețe să te apreciez și să fiu demn de tine în toate privințele.“[19]

În ciuda problemelor fizice, Maria găsea că judecata lui Boyle era la fel de pătrunzătoare ca înainte. Seara, i se aducea mâncarea în coliba lui și cinau împreună, ca să poată sta de vorbă. Când s-a simțit mai bine și și-a recăpătat puterile, Boyle și-a reluat operațiunile de strângere de informații și de procurare a alimentelor. Maria l-a adus și pe el la consultările pe care le avea cu Barbu Știrbey. Boyle semăna cu Maria — era plin de idei nobile și declamații. Știrbey era oriental și subtil. Un triumvirat ciudat — regina, prințul și colonelul aveau grijă ca regele să nu se compromită în fața forțelor de ocupație.

În timpul verii, a sosit vestea că țarul și familia lui au fost uciși. Sfidând guvernul, familia regală a organizat o slujbă de pomenire pentru Romanovi, în biserica din sat. „Sărmane Nicky!…“ a scris regina, „dacă ai fi murit cât erai încă pe tron, ce agitație ar fi fost, câte ceremonii pompoase s-ar fi organizat în fiecare biserică și-n fiecare țară! Dar azi, pentru că nu mai ești la putere și pentru că erai un exilat, ei încearcă să te ignore.“

Aproape exilați ei înșiși, Ferdinand și Maria aveau rar ocazia să dea ochii cu guvernul, deși mai apăreau din când în când miniștri, „ca să-i dea bătaie de cap regelui cu diversele lor cereri dezgustătoare“.[20] De obicei, domnii călătoreau toată noaptea și ajungeau la vreme pentru micul dejun, în timpul căruia regina îi măsura bănuitoare, cu o privire glacială și făcea tot posibilul pentru a întări apărarea fragilă a regelui.

Pentru prima dată de la începerea războiului, Maria avea timp, la Bicaz, să se gândească la copiii săi. Cu toate că era mulțumită de felul în care se dezvoltau cei trei mai mici, Carol și Elisabeta continuau s-o îngrijoreze. Principele moștenitor era în continuare la fel de atașat de Zizi Lambrino. După Tratatul de la București, Maria a aranjat ca tânărului să fie pus la comanda unui regiment de vânători de munte la Târgu Neamț, o tabără din Carpați. Instrucția militară îi pria lui Carol, iar mama lui spera că va mai uita de Zizi. Dar tânăra l-a urmat pe principe, mutându-se la niște prieteni, pentru a fi mai aproape de el. Vizitele ocazionale ale lui Carol la Bicaz au accentuat îngrijorarea Mariei. La începutul verii, ea și-a găsit fiul de 24 de ani „plângând ca un copil“, însă el a refuzat să-i spună despre ce era vorba. Singurul lucru pe care-l repeta era că nu ar face niciodată „nimic“ prin care să-și facă mama „de rușine“.[21]

Pe de altă parte, Elisabeta reprezenta și ea o problemă. Alerga după bărbați „cu o stăruință calculată… E mereu la fel, oriunde ar fi, cu oricine ar fi… nu poți avea încredere în ea deloc“, nota regina în jurnal.[22] „Biata copilă, biata copilă… are nevoie de o dragoste numai pentru ea, dar nu i se poate permite să alerge după orice capriciu de moment!“[23]

Nu se poate afirma că regina nu și-ar fi dorit ca membrii familiei sale să-și găsească fericirea în dragoste. Ori de câte ori venea la Bicaz Aristița Dissescu, iubita credincioasă a regelui, Maria era mulțumită. „Îl iubește pe Nando cu adevărat, și nu pentru că e rege. Dar este absurdă, câteodată provocatoare cu mine, apoi înduioșătoare, știind că m-ar putea supăra, și pentru că nu are conștiința curată, e groaznic de neliniștită, deși am fost întotdeauna drăguță și politicoasă cu ea, dar, e drept, uneori am zâmbit.“[24]

Pe măsură ce veștile despre victoriile Aliaților pe frontul de vest reușeau să treacă de cenzură, ocupanții germani din România deveneau mai belicoși. Roata norocului, care, în aprilie 1918, părea că favorizează Puterile Centrale, s-a întors în favoarea Aliaților în august. Și, pentru că trei sferturi din pământul românesc se aflau încă în mâinile dușmanului, regele și regina erau foarte atenți la orice semn de bucurie prematură, care ar fi putut atrage alte brutalități asupra românilor.

Maria nu putea fi intimidată la fel de ușor ca Ferdinand. Într-o zi de august a stârnit o adevărată furtună politică, prin faptul că a vizitat niște sate care urmau să fie transferate Ungariei, conform tratatului de pace. Un articol dintr-un ziar maghiar a acuzat-o de propagandă împotriva Puterilor Centrale, pentru că sosise cu o mașină plină de provizii și le permisese țăranilor să-i sărute mâna. Articolul a ajuns sub ochii lui Marghiloman, care a venit la Bicaz spre a-și exprima dezaprobarea în fața regelui. Mariei i s-au făcut „ceva observații“, fapt care n-a deranjat-o. „Când țăranii, care plângeau, s-au adunat în jurul meu, sărutându-mi mâna și jelindu-și soarta… le-am spus că nu cred ca acesta să fie un rămas-bun definitiv; că mai avem speranță și că ultimele cuvinte vor aparține armelor Aliaților“, i-a explicat lui Marghiloman.

Maria simțea că premierul „profita pe nedrept de circumstanțele complicate în care se afla regele“[25] pentru a obține concesii în favoarea forțelor de ocupație. Marghiloman era un om de lume, un negociator calm și iscusit, dar ei i se părea ca „un fluture… roz, zâmbitor, alunecând peste tot ce era dezagreabil, într-o stare de eternă admirație față de germani și de organizarea lor formidabilă… chiar și atunci când era în detrimentul românilor noștri“.[26] Iar atunci când farmecul nu-l ajuta, recurgea la amenințări cu demisia. De obicei amenințările își făceau efectul, pentru că regele nu avea nicio altă alternativă de premier acceptabilă pentru dușmani, în afară de radicalii filogermani, care juraseră să-l detroneze. Când forțele de ocupație au cerut arestarea și judecarea lui Brătianu și a altor membri ai guvernului care votaseră pentru sprijinirea Antantei, Marghiloman a amenințat că demisionează. Ferdinand a fost salvat de Brătianu, care i-a trimis vorbă că dorește ca Maiestatea Sa să fie de acord, fiind convins că un proces de o atare natură va servi, în cele din urmă, cauza acuzaților.

Pe tot parcursul verii lui 1918 și la începutul toamnei, cererile Germaniei au crescut direct proporțional cu pierderea de putere. Ambasadorul american observa că „este evidentă intenția Germaniei de a reduce această țară la o situație de totală neajutorare, înainte ca ei să fie obligați să-și retragă un număr considerabil de trupe de ocupație“.[27] Când cererile n-au mai putut fi satisfăcute, regele și prințul Știrbey au plecat la Iași pentru a încerca să negocieze cu inamicul.

În timp ce Nando și Barbu erau la Iași, Maria s-a bucurat de o viață pașnică, la țară, a călărit mult, a făcut lungi plimbări cu mașina sau pe jos, a vizitat casele țăranilor, a stat de vorbă cu Joe Boyle; tot cu el și cu Ileana a făcut excursii la vechi mănăstiri și prin sătucuri. Starea de spirit a reginei reflecta speranțele ei tot mai mari și faptul că-și recăpăta energia și entuziasmul, toate acestea datorându-se veștilor despre victoriile Aliaților. Apoi, la 15 septembrie 1918, regele și regina au fost loviți pe neanunțate „de o durere aproape insurmontabilă — o tragedie de familie cutremurătoare care ne-a luat pe neașteptate, o lovitură amețitoare, pentru care nu eram pregătiți“.[28]

Principele Carol, moștenitorul tronului, fugise cu o fată de rând.

* Bolşevicii au declarat război României de două ori în decursul a 16 luni: la 31 ianuarie 1918 şi, din nou, la 18 mai 1919. (*N. a.*)

** Ulterior, ambasador sovietic în Franța (1926–1927). (*N. a.*)

Note:

1 Kim Beattie, *Brother, Here's a Man!*, pp. 106–107.

2 Ordinul Sf. Vladimir, transformat ulterior în Ordinul Sf. Ana.

3 G. A. Hill, *Go Spy the Land,* p. 8.

4 Hill, *ibid*., p. 89.

5 Maria, *Ordeal*, p. 343.

6 Beattie, *op. cit*., p. 233.

7 Maria, *op. cit*., p. 344.

8 Ethel Greening Pantazzi, *Roumania in Light and Shadow*, p. 259.

9 Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkans*, pp. 211–213 *passim*.

10 Maria, *op. cit*. pp. 348–352 *passim*.

11 ANR III, 114:12.

12 Maria, *op. cit*., pp. 347–353.

13 ANR III, 115:51.

14 Maria, *op cit*., pp. 354–366.

15 ANR III, 114:36–78 *passim*.

16 Maria, *op. cit*., p. 396.

17 ANR III, 114:198.

18 ANR V, 3820/1918, 27–29 noiembrie 1918, Joseph Boyle către regina Maria.

19 ANR V, 3830/1919, 5 septembrie 1919, Joseph Boyle către regina Maria.

20 Maria, *op. cit*., pp. 366–368 *passim*.

21 ANR III, 114:7–215

22 ANR III, 113:68–74.

23 ANR III, 114:81.

24 ANR III, 114:136

25 Maria, *op. cit*., pp. 375–377 *passim*.

26 ANR III, 113:198.

27 Vopicka, *op. cit*., p. 234

28 Maria, *op. cit*., p. 386.

Capitolul 19

Prezența unui personaj romantic pe scena istoriei strică adesea echilibrul întregii acțiuni.

— Antonia Fraser

Mireasa principelui moștenitor era Ioana Maria Valentina Lambrino, cunoscută drept Zizi. Pretindea că printre ascendenții ei se numără un împărat al Constantinopolului, din secolul al IX-lea, căsătorit cu una dintre fiicele lui Carol cel Mare (Charlemagne). Alți strămoși, fanarioți, mai puțin importanți, s-au stabilit la Roman, micul oraș din Moldova, unde au crescut Zizi și frații ei. După cum singură recunoștea, a fost un copil încăpățânat; a fost trimisă în Franța, la un pension ținut de maici, unde „încântătoarea dezordine" a vieții la țară din România a cedat locul, forțat, unui regim de reguli, tăceri obligatorii și studiu. În 1910 a revenit acasă, la București, unde i s-a impus un program de studiu al limbii engleze, al pianului, al picturii și de canto și a putut intra, în scurtă vreme, în societatea aristocrată care gravita în jurul curții.

Tatăl ei era prieten cu conservatorul Marghiloman. La un bal dat de acesta, Zizi l-a cunoscut pe Carol. Destul de ciudat, dar nu Carol a fost cel care a remarcat-o primul pe grațioasa brunetă, ci tatăl lui. „Patern și galant în același timp", Ferdinand a manifestat o clară preferință de a dansa cu ea și-i oferea câte o garoafă roșie ori de câte ori făceau turul sălii de bal. Curtoazia regelui a umplut-o pe tânără „de mândrie și de încântare", dar „n-a reușit să-i distragă atenția" de la adevăratul ei interes, Carol. Povestea lor de dragoste s-a înfiripat la prima apariție oficială a lui Zizi în societate, la un bal la Cotroceni. Cu toate că principele a fost trimis la Potsdam la scurt timp după aceea, tinerii au corespondat până la întoarcerea lui, la începutul războiului.

La 24 de ani, principele moștenitor arăta ca un școlar care crescuse prea mult — mare și blond, cu un chip de copil și un fel de a fi pedant. Alături de el, Zizi făcea un contrast izbitor. Micuță și brunetă, dăruită cu talentul conversației, cu subtilitate și cu imaginație, reprezenta culmea candorii bizantine supuse rigorilor educației franceze. Ignorând războiul, „beți de tinerețe și vise de viitor", cei doi tineri trăiau în lumea lor, fugeau în excursii la țară cu Rolls-Royce-ul principelui. În ciuda eforturilor Mariei de a-i despărți, dragostea lor înflorea. „Oamenii de rând se întreabă cum iubesc mai-marii acestei lumi…" scria Zizi în memoriile ei, „cu aceeași delicioasă simplitate precum ceilalți, cu același prost gust pentru romanțiozitate… Iubirile princiare sunt la fel ca cele ale oamenilor simpli".

După câteva luni, Carol a cerut-o de nevastă. Deși ea a acceptat imediat, tânărul a avut nevoie de ceva timp pentru a analiza implicațiile constituționale. „E necesar să cântăresc totul… să dau o lovitură puternică…" i-a explicat viitoarei lui soții. „Chestiunea legală e marea dificultate." Toate investigațiile lui în subterfugiile legale nu au făcut decât să confirme că legea pământului nu putea fi eludată: Constituția României interzicea în mod expres moștenitorului tronului să se căsătorească cu altcineva decât cu o principesă străină de rang echivalent. Problema legală era aceeași care-l urmărise și pe tatăl său, cu un sfert de secol în urmă; Zizi Lambrino, asemenea Elenei Văcărescu, nu avea cum să devină soția viitorului rege al României. Zizi era disperată; Carol i-a mărturisit intenția de a renunța la tron. A pus la cale un plan de a trece granița în Rusia incognito. Odată căsătoriți, ar fi putut pleca în Franța, de unde Carol ar fi continuat să lupte

pentru România.

În ultima zi din august 1918, principele moștenitor, foarte agitat, logodnica lui, un prieten și șoferul lui Carol au părăsit Iașiul, îndreptându-se spre frontieră. Au trecut cu ușurință de grănicerii români, dar în partea rusă, unde paza era dublată de poliția germană, principele a fost recunoscut, oprit și i s-a spus că putea merge doar până la Odessa. La hotelul Bristol, unde se opriseră, era cazat, cu Zizi și Carol, și un ofițer german, trimis să-l supravegheze pe tânăr. Probabil că escorta germană a principelui avea ordin, dacă nu să-i ajute în mod activ, cel puțin să nu le pună bețe în roate. O căsătorie neconstituțională a moștenitorului tronului românesc ar fi fost mană cerească pentru nemți, ale căror armate pierdeau teren zilnic. Carol și Zizi au găsit un preot care a fost de acord să-i căsătorească pe 14 septembrie 1918. Cu o seară înainte, viitoarea mireasă a suferit o toxiinfecție alimentară. Căsătoria a avut totuși loc, deși Zizi era amețită și avea febră; era îmbrăcată într-o rochie de *crêpe de Chine*, albă, făcută în casă, descrisă de mireasă drept „o rochie simplă și cinstită, pentru o căsătorie din dragoste, în care avea prea puțină importanță că omul cu care m-am măritat era chemat să domnească".[1]

Regina Maria a aflat că fiul ei, ca militar, și-a părăsit postul — un act de trădare care se pedepsea cu moartea — abia după căsătorie. Vestea dispariției lui Carol i-a fost adusă de Barbu și de Nando; i-au spus că tânărul lăsase trei scrisori — una adresată tatălui, una pentru sora lui Elisabeta și una pentru fratele lui Zizi Lambrino. Regina și-a petrecut toată seara plimbându-se, îngrijorată, prin grădină cu prințul Știrbey și cu Joe Boyle, așteptând să-i fie aduse două dintre cele trei scrisori din tabăra lui Carol. Acestea au sosit abia la 4:30 dimineața, când regele i le-a adus în dormitor.

În scrisoarea către Ferdinand, Carol pretindea că situația din România „nu i-a permis să-și îndeplinească datoria de soldat" și părăsea țara „din motive politice". Principele mai spunea că, atâta vreme „cât nu depusese niciun jurământ, nu încălca niciun legământ". Niciun cuvânt despre Zizi. În scrisoarea pentru Elisabeta, îi spunea acesteia ce trebuie făcut cu lucrurile lui, în cazul în care nu va reveni; a mai adus aminte de prima lui iubită și de câinele său, i-a transmis calde salutări Ilenei, sora lui, și i-a rugat pe toți „să gândească cu drag la el".

Regina a fost zdrobită: „…Pentru mine nimic, *nimic*, niciun cuvânt, niciun semn, un mesaj măcar, niciun salut, niciun gând — îi sunt mamă, l-am apărat întotdeauna, la mine a venit în toate clipele importante din viață… L-aș înțelege dacă ar vrea să nu mai fie soldat, știe c-aș înțelege, dar poate că a fugit cu fata și își dă seama că aș considera asta ca fiind ceva greșit!"

Suspiciunile i s-au confirmat a doua zi, când aghiotantul lui Carol a sosit la Bicaz cu scrisoarea pe care Carol o trimisese fratelui lui Zizi. În această scrisoare, Carol, care spunea că „este urât și persecutat de frați (nemți)", recunoștea că fugise cu Zizi.[2] A doua zi a sosit vestea de la Berlin, telegrafiată de germani, că principele moștenitor al României se căsătorise cu Zizi Lambrino la Odessa.

Știrea i-a lovit crunt pe Ferdinand și pe Maria, pentru că submina echilibrul și așa precar al dinastiei, slăbit deja de înfrângere și de revoluție. De-a lungul anilor, atât regele, cât și regina au acceptat cu demnitate disfuncționalitatea căsniciei lor, sperând că și copiii le vor urma exemplul. Ferdinand a fost devastat de slăbiciunea fiului său. Chiar dacă-i înțelegea problema, surprinzător de asemănătoare cu propria lui situație la o vârstă apropiată, nu putea accepta soluția principelui moștenitor. Maria oscila între furie față de ceea ce considera a fi trădarea lui Carol și durere că acesta nu avusese încredere să-și deschidă inima în fața ei. Nedorind să-l considere pe Carol responsabil pentru acțiunile lui, a preferat să și-l închipuie pe iubitul ei fiu, primul născut, prins în capcana unei tinere șmechere. Primul ei gând a fost să-l elibereze. L-a trimis pe colonelul Ballif, aghiotantul ei, la Odessa, cu trenul regal ca să-l aducă înapoi. Apoi a apărut, împreună cu regele și cu prințul Știrbey, la o recepție oficială la Iași.

În capitala temporară, atmosfera era ostilă dinastiei. Premierul Marghiloman și partidul său filogerman au cerut îndepărtarea imediată de la succesiune a principelui; Carol a fost atacat deschis în Senat; publicul îi cerea capul. Dându-și seama că „toți ochii erau îndreptați asupra mea, așteptând să-mi critic fiul și să-l condamn," regina a realizat că „trebuia să-mi țin capul sus cât pentru doi". Prințul Știrbey l-a sfătuit pe rege să câștige timp și să încerce să obțină sprijin pentru principe din partea partidelor de opoziție și a armatei.

Ballif a adus de la Odessa o scrisoare pe care Carol îl rugase să i-o dea reginei în particular. Tânărul

spunea că nu luase legătura cu ea înainte, pentru că ei „*nu-i putea scrie decât adevărul*“, iar succesul planurilor lui depindea de o discreție totală. Îi mai scria că avea „un plan minunat de a ajunge pe frontul francez“ și, pentru că nu putea să revină în țară, o lua cu el „pe femeia pe care o iubea“.

O zi sau două mai târziu, Maria s-a urcat în trenul regal, care acum făcea înconjurul Moldovei, fără a merge nicăieri, pentru că dorea să vorbească cu fiul ei între patru ochi. Carol i-a repetat ceea ce Maria a numit „povestea lui incoerentă, absurdă și totuși mișcătoare“, implorând-o să-l înțeleagă. „Iar tu, tu poți înțelege, ai fost prietena mea cea mai bună, m-ai înțeles întotdeauna, mă vei înțelege și acum!“ Regina i-a cerut să renunțe la Zizi temporar, până
la sfârșitul războiului. I-a promis că va putea pleca cu iubirea lui, dar „nu
într-un moment când plecarea lui se numește dezertare“.

Hărțuită de prieteni, care-i spuneau că „periclitează întreaga dinastie“ dacă nu-și îndepărtează fiul, Maria se lăsa pradă disperării doar atunci când era singură. „Doamne! În ce încurcătură s-a băgat, ne-a băgat pe noi și țara întreagă“, nota ea în jurnal. „Dar trebuie să încerc să-l salvez, dacă pot, eu și cei care-l iubesc și ne iubesc.“ Cel mai important, din cercul strâmt adunat în jurul familiei regale, era „neobosit de credinciosul“ Barbu Știrbey, care a dejucat planurile partidelor filogermane și l-a ajutat pe Ferdinand să reziste presiunii de a-l înlătura pe Carol de la succesiune. I s-a alăturat Brătianu, care, după spusele Mariei, „era pentru salvarea băiatului prin orice mijloc posibil“. Împreună cu ei, cu Joe Boyle și alți câțiva, Maria și Ferdinand s-au luptat cu guvernul pentru a obține o perioadă de grație de două luni, timp în care „să-l readucă la rațiune“ pe principele moștenitor.

Acționând în calitate de comandant suprem al armatei (poziție pe care n-o mai deținea, legal, de la armistițiu), regele și-a condamnat fiul la două luni și jumătate de închisoare pentru părăsirea postului și trecerea ilegală a frontierei. Jenat de decizie și temându-se că va apărea într-o postură ridicolă, Carol s-a plâns că pedeapsa îi va distruge prestigiul. Mama lui n-a fost de acord. „Lumea poate fi făcută să uite greșelile“, i-a răspuns. „O știu din propria experiență. Odată, pe când eram tânără, am intrat într-o încurcătură, lumea a vrut să mă distrugă și să mă dea la o parte, dar am făcut ca totul să fie uitat.“ La 22 septembrie, un general de armată l-a condus pe principele înlăcrimat la Horaița, o mănăstire în munți, lângă Bicaz. Una dintre doamnele de onoare ale reginei a dus-o pe Zizi înapoi la familia ei la Iași, unde tânăra a căutat, în zadar, prin ziare, anunțul căsătoriei sale cu principele moștenitor.

Cu toate că Maria l-a vizitat la Horaița de câteva ori, Joe Boyle a fost cel care l-a convins pe Carol să accepte o anulare temporară a căsătoriei. „Inima îi este frântă, dar a acceptat inevitabilul, dar *nu știu* cum va suporta“, observa regina, care și-a numit triumful asupra lui Carol „o victorie crudă și dezgustătoare“. Deși tânărul trăia confortabil la Horaița, cu cărțile și cu câinele lui, Maria era profund afectată ori de câte ori îl vedea; „pur și simplu urlă după ea“, și-a notat în jurnal, în urma unei vizite.[3]

Înștiințată de anulare, Zizi a refuzat să semneze și și-a consultat avocații. Un eminent practician i-a spus că era, fără îndoială, soția legală a principelui moștenitor, dar că, în România, „nu există justiție împotriva puterii“. Tot el a asigurat-o că „regele va obține orice decizie dorește“.[4]

Ceea ce s-a și întâmplat. În absența celor două părți, căsătoria a fost anulată de drept.

Mult mai important decât rezolvarea situației matrimoniale a lui Carol era pericolul imediat care amenința dinastia. Dușmanii României, pe cale de a pierde războiul, au profitat de ocazie pentru a încerca să-l înlăture pe Carol de la succesiune, să impună abdicarea forțată a lui Ferdinand și să-l proclame rege pe Nicolae, în vârstă de 15 ani, pentru ca, în acest mod, să poată introduce o regență filogermană. A apărut și sugestia ca ginerele kaizerului să fie adus să domnească în România. Prins între nemți și familia regală, prim-ministrul Marghiloman a fost convins, în cele din urmă, să-i sprijine pe rege și pe regină.

Pe la mijlocul verii anului 1918 și în strânsă legătură cu contraofensiva Aliaților, speranțe prudente de victorie își făceau loc printre frustrările dinastice ale reginei. Spre toamnă, când victoria se prefigura la o distanță de doar câteva săptămâni, nici chiar criza în care fusese implicat Carol nu mai era suficientă pentru a învinge entuziasmul Mariei în fața succeselor militare.

Cu un an în urmă, în decembrie, forțele Aliate de la Salonic, inactive de ceva vreme, fuseseră reorganizate și întărite de un general francez, care reușise să-i convingă pe Aliați de necesitatea unei ofensive majore în

Balcani. La mijlocul lunii septembrie a anului 1918, aproximativ 700 000 de soldați francezi, englezi, sârbi și greci au avansat spre Bulgaria. În două săptămâni, aceasta s-a predat. „După o întârziere fatală de doi ani", spunea ministrul francez cu amărăciune, „ofensiva stipulată în tratatul nostru cu România, ca premisă a intrării lor în război [a avut loc]."[5]

„Cambrai a căzut!" scria regina, în al nouălea cer, pe 1 octombrie, la numai o săptămână de la întemnițarea fiului ei. „Bulgarii au acceptat condițiile drastice de pace impuse de Aliați. Trebuie să sperăm că Turcia va ceda și ea."

Era o sublimă ironie a sorții, pentru români, că bulgarii, rivalii lor tradiționali din Balcani, au fost primii din tabăra Puterilor Centrale care au capitulat. Trei zile mai târziu, Maria a primit „vestea senzațională" că unchiul Ferdinand, țarul Bulgariei, a abdicat în favoarea fiului său și a fugit în Ungaria.[6] Pe 7 octombrie a făcut o plimbare lungă până la reședința lui Știrbey. Conversația cu prințul a lăsat-o „aproape amețită" de speranță. „Atmosfera este încărcată de emoție", scria regina în jurnal, „evenimentele se precipită și ni se deschid noi orizonturi."[7]

La mijlocul lunii octombrie, căderea Turciei devenea iminentă și, odată cu ea, înceta controlul inamic asupra Dardanelelor și a sectorului răsăritean. Germanii, care înțelegeau la fel de bine ce avea să urmeze, oscilau cu uimitoare rapiditate între intimidare și conciliere. După ce adăugaseră noi și noi cereri la tratatul de pace cu românii, se aflau acum în fața unui acord care trebuia ratificat de o națiune dornică să reia ostilitățile împotriva lor. În vederea unei ratificări urgente, nemții au oferit mită teritorială — Dobrogea întreagă, restabilirea vechii frontiere dintre România și Ungaria și aprobarea oficială a unirii Basarabiei cu România. După o întrevedere secretă cu ambasadorul american, Ferdinand i-a ordonat lui Marghiloman să nu accepte nimic de la dușman, să evite schimbul de semnături și, mai presus de orice, să tragă de timp.

Între timp, Brătianu începuse să insiste pe lângă ambasadorul american să obțină garanția personală a președintelui Wilson în legătură cu promisiunile teritoriale acordate României atunci când s-a alăturat Aliaților. La început, tot ce putuse obține ambasadorul Vopicka a fost promisiunea că România — dacă va rămâne loială Aliaților — nu-și va pierde niciunul dintre teritoriile pe care le avea în acel moment. Ceea ce, în opinia ambasadorului, era o compensație infimă pentru pierderea a aproximativ 360 000 de soldați și a unui număr egal de civili, practic o zecime din populația României. Mai târziu, Washingtonul a trimis o telegramă care confirma garanțiile tratatului din 1916. Ferdinand i-a expediat imediat o telegramă de mulțumire lui Wilson, iar Maria și-a exprimat gratitudinea față de Vopicka trimițându-i o fotografie de-a sa cu un autograf elaborat. Mulțimi de cetățeni entuziaști și orchestre militare s-au adunat în fața Legației Americane pentru a-i cânta ambasadorului și a striga ovații pentru Statele Unite. Ulterior, au apărut o mulțime de străzi, restaurante și hoteluri purtând numele de Wilson, precum și copii români botezați astfel.

Chiar înainte ca Vopicka să primească vreun semn din America, Maria a primit o notă de la George al V-lea, ca răspuns la ultima și cea mai disperată rugăminte a ei. Răspunsul din partea regelui Angliei, scris pe o bucățică mică de hârtie, datat cu trei luni înainte și predat într-un mod cam dramatic de către un aviator francez care zbura dinspre Salonic, promitea că Anglia nu va uita România. Regele Angliei mai adăugase că spera ca românii „să fie gata" atunci când aliații „vor da un semn de acolo".

Regina, care, cu șase luni în urmă fusese considerată o pacoste, era recunoscută acum drept cel mai bun purtător de cuvânt al țării. I s-a recomandat să-i trimită premierului francez Clemenceau o telegramă personală, pentru a-l câștiga de partea sa (Clemenceau era un critic vehement al păcii separate cu România). Mesajul, trimis rapid, a fost scris „în stilul ei energic și oarecum drastic".

Turcia s-a predat în ultima zi din octombrie 1918, iar strâmtoarea Dardanele a fost deschisă navelor Aliate. „Nu mai suntem rupți de restul lumii, sufocați; avem speranțe că nu vom muri de foame!" scria regina a doua zi și adăuga că „Austria se dezintegrează rapid".[8] La 1 noiembrie, Ungaria și-a declarat independența față de Habsburgi. Cu trei zile înainte, iugoslavii* făcuseră același lucru, iar cehoslovacii își proclamaseră autonomia ceva mai devreme. Dezmembrarea Imperiului Austro-Ungar era deja un fapt împlinit** când, la 3 noiembrie, Austria a încheiat un armistițiu cu Aliații, acceptând demobilizarea totală, retragerea trupelor și evacuarea teritoriilor aflate încă sub ocupația sa.

Nemții însă, spre deosebire de austrieci, bulgari și turci, nu au renunțat. Au lansat un atac cu două tăișuri, menit să lase România pe mâna lui Lenin, sau cel puțin să o arunce direct în haos. Germanii au intensificat

răspândirea propagandei comuniste și au mers până acolo încât au deschis școli comuniste. În același timp, îi înfometau în mod intenționat pe țărani. Femeile, care nu mai aveau cu ce să-și hrănească copiii, se sinucideau în fața ofițerilor nemți. Scopul Germaniei era de a-l forța pe Ferdinand să ratifice Tratatul de la București înainte de încetarea ostilităților, pentru a face imposibilă remobilizarea armatei române și pentru a zădărnici trecerea inevitabilă a României de partea Aliaților.

Prințul Știrbey le-a prezentat situația lui Ferdinand și Mariei, le-a explicat că România ar putea cădea în mâinile comuniștilor, dacă forțele Aliate și alimentele nu intrau urgent în țară. Învins în război, exploatat de învingător, bombardat de sloganuri comuniste, țăranul român era, în continuare, pregătit pentru revoluție. Regina și Știrbey l-au convins pe rege să proclame sufragiul universal și reforma agrară promisă cu un an și jumătate în urmă. Trebuia s-o facă repede, înainte ca preconizata combinație fatală de agenți germani și agitatori comuniști să convingă poporul să se alăture revoltei *mujicilor* ruși.

La criza internă sa adăuga incertitudinea legată de viitoarele acțiuni ale Aliaților, odată războiul terminat. Dacă, în ciuda asigurărilor obținute de la regele George și președintele Wilson, Antanta cădea sub influența lui Clemenceau și-și retrăgea promisiunile teritoriale, monarhia română ar fi fost criticată foarte dur, fiind considerată victima Aliaților și, cu siguranță, ar fi urmat să cadă. Maria a României era conștientă că se afla într-o poziție foarte instabilă, în condițiile în care moștenitorul tronului era în dizgrație, populația murea de foame, pe Aliați nu era clar dacă se putea conta, iar dușmanii, răzbunători, se aliaseră cu revoluționari puternici. Regina era, așadar, cu ochii pe rege și pe prințul Știrbey, care au plecat împreună la Iași, pentru a pregăti o preluare a guvernului favorabilă Antantei. În cei patru ani de când era rege, soțul ei devenise complet dependent de Știrbey. „Nando nu se poate descurca fără el, e ceva înduioșător și, în același timp, trist în felul în care se agață de el", și-a notat regina în jurnal.

Ea însăși se bizuia foarte mult pe Joe Boyle, care-și revenise complet după atacul cerebral. A încercat să-l lanseze drept consilier al regelui, dar rezultatele nu au fost satisfăcătoare. În timp ce Știrbey îl conducea pe Ferdinand cu blândețe, Boyle îl ataca precum un buldog. „Iar asta-l aduce în pragul unui atac de furie, detestă să fie constrâns… Are o groază morbidă de acțiune."

Felul de-a fi al lui Boyle îi plăcea Mariei, dar nu și celor din jurul ei. „Am o mare înțelegere pentru metodele lui, pe care le-aș aplica eu însămi dacă aș fi bărbat și dacă aș avea libertate", mai scria în jurnal. „Fundamental, ne înțelegem unul pe celălalt, așa se explică prietenia noastră extraordinară, care-i nedumerește pe unii și-i face chiar să strâmbe din nas." Regina încetase să-l justifice pe eroul canadian în fața prietenilor săi latini. „Ei nu prea înțeleg… că un om își poate pune *toată* energia, *toată* inima într-un lucru care nu-i aduce *nici cel mai mic* profit."[9]

Era încântată de faptele și de curajul lui Boyle, îi admira capacitatea de a rezolva problemele și își dădea seama că acesta are și asupra ei o influență excelentă. În octombrie, în timpul unui recviem pentru Carol I, Maria a fost surprinsă de propria-i sete de răzbunare, o emoție nedemnă de o regină. Privindu-i, de pe tron, pe cei care-i fuseseră detractori în graba lor de a se pune bine cu nemții, s-a lăsat cuprinsă de dispreț, sentiment pe care i l-a mărturisit mai târziu lui Boyle. Bărbatul a privit-o „drept în față și, cu o grimasă de dezaprobare", a dojenit-o: „Maiestatea Voastră, ați știut să pierdeți, acum arătați-mi că știți să câștigați."

La 6 noiembrie 1918, presat din toate părțile, Marghiloman și-a dat demisia. A fost înlocuit cu un minister temporar format din generali și funcționari, a căror sarcină era organizarea mobilizării imediate și pregătirea terenului pentru un guvern pro-Antantă, condus de Brătianu. Deși regele și Știrbey erau la Iași pentru a supraveghea schimbările rapide, Maria a fost sfătuită să rămână la Bicaz. Refuzul ei de a recunoaște tratatul de pace era un impediment în calea participării la schimbarea de guvern. Nu ea trebuia să fie cea care urma să-i întâmpine, oficial, pe Aliați; acest rol îi era rezervat lui Ferdinand, cel de origine germană, al cărui sacrificiu avea să scoată în evidență sacrificiul poporului român și să îmbunătățească poziția țării în fața învingătorilor.

Regina era încă la Bicaz când a primit vestea că Ferdinand a proclamat votul universal și reforma agrară pentru țărani. „Sunt bucuroasă c-a făcut-o fără ca Brătianu sau Averescu să fie la putere, astfel încât doar numele lui va rămâne legat de reforme."[10] Iritată de faptul că era ținută departe de tot entuziasmul, regina a

încălcat, în cele din urmă, ordinul și a plecat spre Iași. Se îndoia că visul ei de a vedea țara că ia din nou armele în mână, înainte de armistițiul general — se va putea realiza. „Se pare că Germania cedează prea repede. Poate, totuși există un plan, despre care eu nu am cunoștință. Nu pot decât să sper că există așa ceva", scria regina în jurnal.[11]

Dorința Mariei s-a îndeplinit. Regele Ferdinand a ordonat mobilizarea armatei române pe data de 9 noiembrie 1918. Decizia lui, la sfatul ambasadorului american și al prințului Știrbey, a fost primită cu un entuziasm care s-a transformat în jubilație când poporul a aflat că trupele aliate, sub comanda generalului Berthelot, tocmai ajunseseră la Dunăre. Ambasadorul american spunea: „Ne-am dat seama că, în condiția actuală, tragică, a României, valoarea imediată a mobilizării consta mai ales în efectul său moral."[12]

Împreună cu ordinul de remobilizare a venit și proclamația emisă de rege, care le dădea nemților 24 de ore să părăsească țara, un interval la sfârșitul căruia România se considera din nou, în mod oficial, în război cu forțele de ocupație. Declarația pare că i-a luat prin surprindere pe germanii care ocupau Bucureștiul. S-au năpustit prin oraș și au rechiziționat ultimele bunuri, pregătindu-se să plece în grabă.

Bucuria reginei Maria la auzirea veștii mobilizării a fost temperată de știrea despre abdicarea kaizerului. Răzbunarea nu a fost atât de satisfăcătoare pe cât se aștepta. Monarhia primise o lovitură pe care Maria o lua personal. „Poate că e vorba de solidaritatea de castă, pentru că, în mod cert, n-a fost vorba de prea multă dragoste între noi", a scris regina.[13] „Eu, personal, gândesc că o țară trebuie să reziste sau să cadă împreună cu conducătorul, cu regele, un tată cu familia sa. Kaizerul Wilhelm a încercat să ne distrugă, dar eu nu mi-am dorit să-l văd pe el distrus… învins, da, asta mi-am dorit-o cu ardoare, pentru că el a vrut să șteargă această țară de pe fața pământului… Dar… nu-mi place să aud de abdicarea lui."

Regina a ajuns la Iași în ziua armistițiului, pe 11 noiembrie 1918. Fără ca ea să știe, i s-a pregătit „o primire formidabilă". „S-a rostogolit din tren" drept în brațele regelui. În spatele lui se aflau membrii noului guvern și reprezentanți ai Aliaților. În mijlocul uralelor, ministrul francez a făcut un pas înainte. A cerut să se facă liniște și a decorat-o cu *Croix de Guerre****, numind-o „un prieten ferm, loial și credincios, la fel de hotărât în vreme de dezastru, ca și la ceas de victorie".[14] Un adevărat regalist, credincios al Vechiului Regim, contele de Saint-Aulaire a rămas sobru în aceste momente de maximă bucurie, preferând să nu compromită rangul Mariei. Regina, aproape în lacrimi și profund mișcată că fusese decorată ca un soldat, nu și-a pierdut simțul umorului.

„Sărută-mă! Ce mai aștepți?"

„N-a trebuit să mă roage de două ori", povestea Saint-Aulaire,[15] în vreme ce mulțimea a izbucnit din nou în urale și a condus-o în triumf la mașină, cântând *La Marseillaise*.

Regina și-a petrecut restul zilei armistițiului primindu-i pe toți cei care veniseră s-o felicite — generali, miniștri străini și membrii noului cabinet. Printre primii care au venit i-au prezentat omagiile a fost prințul Știrbey. „Barbu a venit la mine dimineață și am încercat să-i mulțumesc pentru toată munca lui atât de credincioasă, dar lui *nu i se poate mulțumi* niciodată, e prea modest… Poate că numele lui se va pierde în istoria țării, dar… cel puțin paginile acestea vor sta mărturie adevărului."

Târziu, spre seară, s-a anunțat armistițiul general. Oamenii au inundat străzile Iașiului într-o imensă și spontană paradă a victoriei. Ca prin minune, au apărut orchestre. Întreaga populație a orașului, sănătoși și răniți, s-a revărsat pe străzi, ovaționând și cântând, în timp ce armata defila prin capitala de război.

În mulțimea veselă se afla și Zizi. Principele moștenitor, eliberat pentru a-și conduce regimentul la Iași, și-a văzut soția; femeia i-a ieșit în cale, cu poliția pe urmele ei. Înaintea defilării în cinstea victoriei, lui Carol i se spusese că nu i se permitea să ia legătura cu ea. Prin scrisori disperate și vizite înlăcrimate, principele o implorase pe Maria să intervină în favoarea lui.

Deși bănuia că fiul ei se află în pragul unei căderi nervoase, Maria nu prea avea ce face. Regele a fost intransigent. Chiar și Barbu a rugat-o să nu cedeze, pentru „a-l salva [pe Carol] de la distrugere totală". Brătianu a avut o întrevedere cu principele, în timpul căreia i-a spus câteva adevăruri neplăcute despre poziția lui, dar Știrbey a fost cel care l-a convins să semneze un document, impus de tatăl lui, prin care își dădea acordul pentru anularea căsătoriei; în schimbul semnării, Știrbey l-a anunțat că va putea s-o vadă pe Zizi

pentru a-și lua rămas-bun. Principele moștenitor și-a întâlnit soția în casa uneia dintre doamnele de onoare ale reginei. Întrevederea, după relatarea făcută Mariei, a fost „lungă și dureroasă" și „cumva furtunoasă" din partea lui Zizi.[16] A doua zi, principele s-a întors la regiment.

Maria abia aștepta să participe la revenirea triumfală a suveranilor în București, eveniment care a trebuit amânat, deoarece nemții aruncaseră în aer toate podurile din jurul capitalei. În cele din urmă, festivitatea a avut loc la 1 decembrie 1918. Era o zi mohorâtă, cu cer înnorat, clădirile arătau ca niște cochilii goale, dar cetățenii, care supraviețuiseră ocupației germane, deși istoviți și secătuiți, erau incredibil de fericiți. Ca și regina lor. Soțul ei o invitase să călărească alături de el, în fruntea trupelor române și Aliate. „Nu aș fi cerut niciodată așa ceva", a admis ea, „dar este… de departe cea mai mare onoare care mi s-ar fi putut face, pentru că, dacă vreodată o regină a fost una cu armata ei, atunci eu sunt acea regină! Și spun asta fără pic de modestie!"

Îmbrăcată cu o tunică militară, cu o manta lungă, cu guler de blană și o vestă de piele, făcută special pentru această ocazie, Maria a adăugat o căciulă gri de astrahan prinsă sub bărbie, care-i dădea, după spusele ei, „aerul sănătos al unui copilandru bucălat". Precedați de copii — Carol în fruntea regimentului său, fiicele într-o caleașcă trasă de patru cai — regele și regina au pornit ultimii. Flancați, de o parte de generalul Berthelot și de cealaltă de principele Nicolae (avansat la gradul de sublocotenent, cu această ocazie), și urmați de zeci de generali și de ofițeri, au pornit pe șoseaua Kiseleff.

Odată ajunși în oraș, au intrat pe Calea Victoriei, unde au fost întâmpinați de „un oraș… care pur și simplu înnebunise". Reginei îi părea „că pavajul și casele ovaționau împreună cu mulțimea". La ferestre, pe acoperișuri, pe felinare fluturau steaguri; parcă fiecare copil primise steguleț lui. Amestecate în marea vălurită de roșu, galben și albastru, își făceau loc tricolorul francez, drapelul american și cel englez. În timp ce procesiunea își croia drum spre piața cu statuia lui Mihai Viteazul, Maria se gândea la paradele pe care le văzuse aici vreme de 25 de ani, dar „niciodată o paradă ca aceasta".

Având la dispoziție doar zece minute pentru a se transforma din soldatul victorios în regina domnitoare, Maria a dispărut să se schimbe; în acest timp invitații au luat parte la o slujbă de mulțumire în Catedrala Mitropoliei. La ieșirea din biserica întunecată, generalul Grigorescu, eroul de la Mărășești și noul ministru de război, a venit în fața regelui și l-a rugat să accepte, din partea armatei române, bastonul de feldmareșal, lucru sugerat generalilor de regină. A fost o surpriză totală pentru Ferdinand, iar Maria a fost încântată să vadă „cât de mișcat" era.[17]

La sfârșitul festivităților, Maria și Ferdinand au plecat la Cotroceni. După aproape doi ani de refugiu, regina se întorcea acasă.

* Iugoslavi: sârbi, croați, sloveni și muntenegreni, care-și declaraseră unirea cu un an și trei luni în urmă. (*N. a.*)

** În franceză, în original, *fait accompli*. (*N. red.*)

*** În franceză, în original. Decorație militară a Franței, creată în 1915. (*N. red.*)

Note:

1Ioana Lambrino, *Mon Mari Le Roi Carol*, pp. 16–81.

2 ANR III, 114:213–217 *passim*.

3 ANR III, 115:2–80 *passim*.

4 Lambrino, *op. cit*., p. 98.

5 Contele Charles de Saint-Aulaire, *Confession d'un vieux diplomate*, p. 469.

6 Maria, *Ordeal*, pp. 388–389.

7 ANR III, 115:64.

8 Maria, *op. cit*., pp. 394–397.

9 ANR III, 115:90–119 *passim*.

10 Maria, *op. cit.,* pp. 390–401.

11 ANR III, 115:128.

12 Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkans*, p. 276.

13 ANR III, 115:135.

14 Maria, *op. cit*., pp. 403–404.

15 Saint-Aulaire, *op. cit*., p. 474.

16 ANR III, 115:142–181.

17 Maria, *op. cit*., pp. 407–416.

Capitolul 20

…Gândul că România și, mai ales, Dl Brătianu aspirau la statutul de Mare Putere era o agonie pentru suflet.

— Harold Nicolson, membru al delegației britanice
la Conferința de Pace de la Paris

Odată ce uralele s-au stins, au început să apară privațiunile vieții de după armistițiu. La plecare, nemții au luat cu ei tot ce nu furaseră în timpul ocupației. Reprezentanții Consiliului mondial de ajutor și reabilitare, trimiși să constate amploarea daunelor, au declarat că „minuțiozitatea jafului german era greu de descris. Au trecut prin fiecare oraș, prin fiecare casă sau gospodărie țărănească… [Inamicul] a luat fețe de masă, argintărie, ustensile de bucătărie, mobilă, pături, ceasuri, obiecte din metal, căruțe, animale de muncă, vite… [toate] împachetate și trimise în Germania".[1] Îmbrăcați în zdrențe, cu picioarele goale în frig, țăranii care supraviețuiseră erau în pericol de a muri de foame, la fel ca și înainte de armistițiu.

Membrii clasei de mijloc și ai celei superioare o duceau ceva mai bine, dar oribilele jafuri care aveau loc pe căile ferate îi puneau în imposibilitatea de a se întoarce acasă. În toată țara se mai găseau doar câteva locomotive în stare de funcționare și câteva mii de vagoane de clasa a treia și a patra. Cele mai multe nu aveau geamuri la ferestre; călătorii acopereau găurile cu puținele zdrențe de care se puteau lipsi. Pentru a se proteja de ploaia înghețată, își împachetau picioarele în paie până la genunchi. Bărbații în putere se încălzeau mergând pe jos spre casă, pe lângă trenurile în mișcare. Nu le era greu să țină pasul, atât de încet se mișcau locomotivele ruginite și atât de des trebuiau să se oprească, pentru ca pasagerii să poată tăia lemnele cu care să alimenteze motoarele hârâinde.

Ajunși în București, locuitorii își găseau casele, care purtau urmele bombardamentului, golite de ocupanți. „Dezordine, murdărie, gunoaie — priveliștea m-a făcut să mă înec de furie", povestea soția unui comandant de marină, revenită în fosta locuință. „Mobila era pătată, mânjită, spartă; lipseau sertare, birouri și mese; nu mai rămăseseră servicii de masă, sticlărie, bibelouri, așternuturi, tablouri, cărți sau obiecte de aramă." Această doamnă a fost foarte surprinsă să găsească 14 umerașe de pantaloni în dulap, pe care era scris același nume; pivnița îi era plină de sticle de șampanie, goale, iar în toate sertarele din casă găseai dopuri. I s-a spus că ultimul ocupant fusese directorul operei germane.

Produsele de strictă necesitate era indisponibile chiar și pentru cei mai înstăriți. Doamnele deșirau dantela veche și valoroasă pentru a repara îmbrăcămintea mai groasă. „Acum ardem coceni de porumb și ziare vechi pentru a ne încălzi…" mai povestea soția comandantului de marină. „Suntem obligați să ne hrănim cu fasole și mămăligă mucegăită."[2]

Spre deosebire de alte țări, în care pacea a fost urmată de demobilizare și unde bucuria regăsirii familiilor mai atenua din privațiuni, factorii de decizie politică din România au menținut armata mobilizată încă multă vreme după plecarea soldaților celorlalte țări. Temându-se că Antanta nu-și va onora promisiunile teritoriale din Tratatul din 1916, premierul Brătianu, pe care regele îl chemase la conducerea guvernului în decembrie, a ordonat trupelor să ocupe Transilvania, Basarabia, Bucovina și Dobrogea.

Alipirea acestor patru provincii a fost o binecuvântare, dar și o povară. În condițiile în care România își

dubla suprafață, iar populația creștea de la 7,5 milioane la 16 milioane de locuitori, apăreau încă 8,5 milioane de guri de hrănit, 8,5 milioane de români potențiali organizatori ai unei revoluții. Iar criza alimentelor și a transporturilor părea croită pentru agitația comunistă. „Aveam pâine în timpul ocupației germane, acum nu mai avem", strigau revoluționarii, în timp ce Brătianu trimitea apeluri disperate guvernelor aliate pentru ajutoare de urgență. „Aliații nu iau în seamă faptul că situația din România este cea mai grea dintre toate țările aliate, deoarece ea a fost devastată în totalitate de germani și de ruși… Insistăm și vă rugăm, în numele omeniei, dar și în interesul politic și economic al țărilor noastre ca… ajutoarele să fie trimise cât de curând posibil", scria acasă ambasadorul american.[3]

Foametea din România nu era o prioritate pentru conducătorii occidentali. „Este cam greu să… citești despre domni în vârstă care stau confortabil în jurul unei mese verzi și discută… despre «Liga Națiunilor», despre cum se bat medalii în onoarea lui «Wilson, Eliberatorul Omenirii», în timp ce noi nu putem obține o singură locomotivă care să ne ajute să hrănim populația înfometată!" scria regina Maria.

La sfârșitul lui decembrie 1918, a izbucnit o revoltă în fața palatului regal; mulțimea cerea desființarea monarhiei și instaurarea unei republici. Când a început să aresteze demonstranți, poliția a recunoscut o mare parte din agitatorii ruși și nemți rămași de pe vremea războiului. În contextul în care erau confruntați cu amenințarea unei revoluții, Maria i-a scris unei prietene că „nu e vorba de frică fizică… sau de groaza a ceea ce se va întâmpla cu mine și ai mei, este ideea că toată munca mea se va sfârși într-un eșec total".[4]

Tot atunci a plecat Joe Boyle în Europa Occidentală, pentru a grăbi trimiterea de ajutoare alimentare spre România. L-a prins, la Paris, pe Herbert Hoover, care era acum președinte al Allied Food Council (Consiliul pentru Alimente al Aliaților). Cei doi se știau de dinainte de război, pe când americanul era inginer independent, iar canadianul — regele aurului din Klondike. L-a convins pe Hoover să trimită trei transporturi de alimente în România. La Londra, Boyle a contribuit la negocierea unui împrumut de 25 de milioane de dolari, din partea Canadei, care urma să fie făcut sub formă de bunuri de proveniență canadiană. Poreclit de presa britanică „Ducele de București"[5], Boyle a revenit în România câteva luni mai târziu, ca șef al Misiunii canadiene de ajutorare a României.

Hoover era de părere că, de vreme ce Anglia și Franța aveau mari interese în România, în domeniul petrolier și cel al căilor ferate, aceste două țări ar trebui să ofere ajutoare în caz de foamete. Emisarii trimiși să studieze situația au cerut o sporire a concesiilor comerciale în schimbul ajutoarelor. Ministrul de interne, care nu era străin de bacșișurile date în pozițiile înalte, a răspuns că țara sa „preferă să moară de foame"[6] decât să accepte condițiile oferite de Anglia și Franța. În cele din urmă, englezii au cedat și au deviat spre România transporturi din Australia prevăzute să ajungă în Anglia, la care au adăugat surplus de armament de la Salonic. Francezii, însă, nu au trimis niciun fel de alimente, ci numai echipamente militare și produse cosmetice de vânzare.

Cât a stat în Anglia, Boyle a făcut aranjamente ca principele Nicolae, acum în vârstă de 15 ani, să meargă la școală la Eton. La Londra, l-a dus pe Nicky la palatul Buckingham, ca să-i vadă pe unchiul George și pe mătușa May. Regele George a fost impresionat de Boyle, de care auzise, dar pe care nu-l cunoscuse până atunci: „…E o persoană remarcabilă și pare total neînfricat", i-a scris regele Mariei. I-a promis lui Missy că el și May vor „avea grijă de Nicky și suntem foarte mândri că l-ai trimis în Anglia să-și desăvârșească educația". După spusele regelui, „educația în Anglia formează întotdeauna cei mai buni oameni".[7]

Lunile care au urmat armistițiului au fost deosebit de pline pentru regină. Înainte de război, stabilise precedentul de a fi ușor accesibilă oamenilor. „Toată ziua vin oameni la Palat", povestea una dintre guvernante, „și, dacă regina e acasă, îi primește imediat în audiență."[8] Această politică de accesibilitate, mult mai ușor de gestionat într-o societate statică, de tip feudal, ajunsese s-o copleșească pe Maria, deoarece greutățile vieții de după război aduceau la palat nemulțumiți cu grămada. Printre ei se aflau reprezentanți ai zonelor ocupate din Transilvania și din Bucovina, bulgari din Dobrogea și basarabeni. Regina a descoperit rapid că adunase sub aripa sa iubitoare o serie de supuși noi, cu vederi divergente și puși pe harță: „…Totul era foarte bine când stăteam de vorbă despre frații de dincolo de munți", scria regina; „aceștia vorbeau cu toții aceeași limbă, aveau aceleași aspirații, dar aveau și propriile obiceiuri, mândria lor, susceptibilitățile lor… erau deosebit de sensibili, deveneau repede suspicioși, mereu în gardă, gata să vadă o ofensă în orice abordare

frățească", scria regina.[9]

Oricum, Maria era încântată de noul său rol. Iar bucuria sa a fost remarcată de o tânără verișoară rusoaică, marea ducesă Maria, care fusese salvată de Joe Boyle de la Odessa și adusă la București împreună cu soțul ei, pentru a locui cu regina. „România era pe cale să devină o țară mult mai mare, și ambițiile reginei au fost răsplătite peste așteptări", avea să scrie marea ducesă mai târziu. „Regina Maria se vedea deja la Alba Iulia, încoronată cu o tiară bizantină, învești mântată în manta, deși noile granițe ale țării sale nu fuseseră încă hotărâte. Era un moment la care visase toată viața."[10]

Regele era ocupat cu implementarea reformelor agrare promise țăranilor, iar în acest timp, soția lui îi ajuta pe mutilații de război, pe văduve și pe orfani. Ca de obicei, Maria se scula foarte devreme, își rezerva o oră sau două pentru scris înainte de a se lansa în preocupări mai regale. Incapabilă să pună în mișcare ceea ce ea numea „zidul de inerție românească"[11], Maria a adus experți străini care s-o ajute să-și transforme proiectele în realitate. Aceștia și o mulțime de alți oaspeți erau invitați să se alăture familiei regale și suitei lor, pentru a lua prânzul la palat.

Regina își folosea după-amiezile pentru a vizita satele sărace din jurul capitalei; mașina ei era mereu urmată de o alta, plină de alimente și de îmbrăcăminte. Astfel de ieșiri erau periculoase, din cauza vremii, a stării proaste a drumurilor și a distanțelor. Marea ducesă, invitată să locuiască la Cotroceni împreună cu soțul ei, o însoțea pe Maria în aceste drumuri. Deși se împotmolea în noroi frecvent, iar câteodată aveau de înfruntat furtuni de zăpadă, regina „nu se lăsa oprită de nimic. Ajungeam acasă mult după lăsarea serii, înghețate și ude", povestea tânăra rusoaică.

După ce se schimbau, cele două doamne se reîntâlneau în biroul reginei, unde luau ceaiul, iar suverana, lungită pe o canapea, îi citea musafirei din cartea la care lucra. La fel ca predecesoarea sa, Carmen Sylva, Maria avea obiceiul de a citi cu voce tare, pentru a culege laudele celor de față. Regina avea aceeași atitudine față de scrisul său ca și față de frumusețea ei — le trata ca pe un fenomen impersonal, care trebuia admirat de toată lumea, inclusiv de ea însăși. Deși continua să scrie lucrări de propagandă în beneficiul țării, acum trecuse de la poveștile cu zâne, scrise, în timpul războiului, pentru Ileana, la legende de iubire și magie. Povești despre iubiri perfecte și doruri pasionale, scrierile sale se remarcă prin caracterizări pline de umor, ceea ce le face mai acceptabile.

Regina lua rareori masa de seară împreună cu regele și copiii, preferând să rămână în apartamentul ei și să mănânce singură, în timp ce citea. „Pachete mari cu cărți soseau regulat din Anglia și Franța", povestea marea ducesă Maria, uimită de faptul că suverana reușea să fie la zi cu lecturile în ciuda multor altor responsabilități. După cină, familia se aduna în apartamentul ei pentru a lua cafeaua. De obicei, Ferdinand se retrăgea devreme, lăsându-și soția, fiicele și oaspeții ruși să cânte la pian, să brodeze, sau să citească până la ora culcării.

Acest program nu avea cum să le mulțumească pe Elisabeta și pe Mignon. Principesele, în vârstă de 24 și, respectiv, 18 ani, nu aveau nicio viață socială, în afară de vreo ieșire ocazională la teatru sau de vreo recepție oficială la palat. Regina nu putea face prea mult pentru a îmbunătăți ceea ce marea ducesă numea viața „monotonă" a tinerelor. Fără îndoială că în mintea mamei planurile matrimoniale își aveau locul lor, dar acestea mai aveau de așteptat, până ce fetele vor fi fost cizelate și prezentate în înalta societate din Europa Occidentală.

Spre nemulțumirea mamei sale, Elisabeta se îngrășase mult în timpul războiului și devenise și mai leneșă. Deși avea ocazionale accese de entuziasm pentru vreun fel de lucru de mână, cum ar fi broderia sau lucratul cu mărgele, „pasiunea reală" a Elisabetei rămâneau hainele, capriciu total străin lui Mignon.[12] Durdulie și ea, Mignon era însă mai atrăgătoare decât sora ei mai mare. Tânăra se percepea pe sine cu umor, era de o veselă nepăsare. Într-o scrisoare către vechea lor guvernantă, Leile Milne, regina scria că și-ar fi dorit să găsească o persoană suficient de energică în stare să le scoată pe cele două din mlaștina lor de inactivitate. „Fetele mele, fiind atât de leneșe… au nevoie de o persoană care să le pună în mișcare… vreau să scap de năravurile astea orientale din casa mea."[13]

După cum observa marea ducesă, regina își iubea copiii foarte mult, „dar, parcă nu știa ce să facă cu ei… La acel moment era foarte îngrijorată de comportamentul lui… Carol, față de care avea o afecțiune deosebită".[14] Principele moștenitor, care nu îndeplinea nicio altă funcție în afara regimentului, avea suficient

timp pentru a reflecta la frustrările lui maritale. În public era îmbufnat; iar în particular se lăsa pradă acceselor de furie, plângea și amenința că renunță la familie și la tron. „Încearcă să se controleze, dar suferă groaznic, și mi se rupe inima de mila lui", spunea regina, care a hotărât că singura modalitate de a-l aduce pe calea cea bună era să-l antreneze în activități de asistență împotriva foametei. Când nimeni nu i-a putut găsi lui Carol „un serviciu adevărat"[15], regina a pus pe picioare, cu fonduri proprii, un mic serviciu de transport și l-a pus pe Carol să-l conducă.

În timpul separării forțate de Zizi, Carol și-a luat o amantă, o tânără modistă, întreținută de un bărbat mai vârstnic ce spera să facă avere de pe urma principelui. Acest lucru i-a speriat pe rege și pe regină, care au hotărât s-o lase pe Zizi să vină la București. După revenirea ei, tânăra pereche a dus o viață tihnită de familie — Carol pleca dimineața la regiment și se întorcea să-și petreacă restul zilei în plimbări pe jos sau cu mașina împreună cu Zizi. Seara, invitau prieteni să cânte împreună sau la un joc de bridge. Dar, după spusele tinerei, „o umbră… a întunecat cea de-a doua lună de miere", când
a aflat că este gravidă.[16] Ea nu era fericită; Carol, însă, era în al nouălea cer.
Ea a vrut să facă avort, el i-a interzis.

* * *

Deși marea ducesă Maria considera că regina era de o timiditate nejustificată în relația cu copiii ei, o admira foarte mult. Tânăra era uimită
să vadă că Maria, chiar la peste 40 de ani, era plină de entuziasm tineresc și remarcabil de proaspătă. Marea ducesă povestea: „Cu cât o vedeam mai mult, cu atât mă atrăgea mai tare. Era sinceră în tot ce făcea și spunea… Până și-n vanitatea ei copilăroasă era sinceră, era vanitatea unei femei foarte frumoase. Se admira enorm și, de multe ori, când vorbea despre sine, parcă vorbea de o creatură fascinantă, de o frumusețe supremă, pe care o vedea și o descria."[17]

Nimeni dintre cei care o cunoșteau bine pe Maria n-a fost surprins atunci când o tânără rudă a descoperit o bucată de hârtie pe o masă din palat pe care scria: „Maria a României — una dintre cele mai minunate femei din lume. O femeie ca ea se naște o dată la o sută de ani."[18] Fără nicio îndoială, scrisul era al reginei înseși. Principesa Irma von Hohenlohe, fiica cea mică a Sandrei, sora Mariei, și-a amintit, peste ani, că mătușa Missy, care credea în reîncarnare, explicase că ea, regina României, nu se va întoarce în această lume, pentru că în această viață a atins culmea perfecțiunii, spre care tinseseră toate încarnările ei anterioare.

După spusele unui prieten, Maria era „cel mai ieșit din comun exemplu de narcisism" pe care-l întâlnise vreodată. Dar el a explicat că „vanitatea ei era compensată de o asemenea simplitate naivă, încât rareori reușea să-i indispună pe cei din jur; îi făcea doar să zâmbească, de multe ori cu o indulgență afectuoasă".[19] Un vizitator american la palat spunea: „N-am cunoscut niciodată o femeie care să vorbească atât de mult despre ea și atât de deschis;
o făcea, totuși, fără nicio urmă de egotism dezagreabil. Este atât de inteligentă și de amuzantă în relatările despre sine, încât uiți că vorbește la persoana întâi."[20]

Pe de altă parte, la cei 53 de ani, Ferdinand tot nu ajunsese să se simtă bine în pielea lui. Cu timpul, se îngrășase, iar părul încărunțit era tuns foarte scurt după o modă nemțească, urâtă, lăsând să i se vadă urechile „într-un mod foarte dizgrațios". Marea ducesă Maria, care nu-l văzuse pe rege de zece ani, a fost uimită să-l găsească îmbătrânit, obosit și „extrem de grijuliu să-și ascundă oboseala chiar și de el însuși". Cu toate că-l plăcea și știa că este un om conștiincios și bun, marea ducesă a fost „uimită de lipsa lui de farmec exterior". Scund, cu un trunchi disproporționat de mare, devenit și mai greoi peste ani, cu picioare subțiri, regele arăta la fel de stângaci pe cât se comporta. „Îi lipseau elocința și ușurința de a vorbi, era foarte nesigur, timid și agitat în public. Cunoscându-și defectele, nu căuta niciodată să se afle în centrul atenției — îi lăsa locul reginei Maria, care, prin farmecul, frumusețea și agerimea sa putea obține orice-și dorea", scria marea ducesă.[21]

Era clar pentru toată lumea că Maria a României avea un dar extraordinar de a trata cu oamenii, așa că, la începutul anului 1919, unii s-au gândit că acest dar ar putea fi pus în folosul țării. Reprezentanții oficiali ai

României la Conferința de Pace, în desfășurare la Paris, se achitau de sarcina lor destul de prost. Drept urmare, planurile de expansiune postbelică ale țării erau în pericol.

Cu toate că se sugerase cu tărie ca Brătianu să plece la Paris imediat după armistițiu, pentru a pregăti terenul în vederea negocierilor de pace, principalul purtător de cuvânt al țării decisese să stea acasă, pentru a-și consolida puterea, iar Take Ionescu, „colegul său de frunte și… singurul rival serios"[22], a călătorit spre Europa Occidentală pentru a pleda cauza României. Ionescu era conștient că marile puteri aveau posibilitatea de a renunța la tratatul de alianță cu România din 1916, arătând cu degetul la pacea separată, pe care România fusese forțată s-o încheie cu Germania. Brătianu nu fusese dăruit cu o asemenea capacitate de previziune.

Dintre toate cererile teritoriale ale României, zona majoră de controversă o reprezenta Banatul — 30 000 de kilometri pătrați de terenuri agricole și miniere foarte bogate, mărginite pe trei laturi de cursuri de ape navigabile, în colțul de sud-vest al Transilvaniei. Deoarece aproape 25 de procente din populația provinciei era de etnie sârbă și deoarece tratatul dintre Aliați și România fusese ținut secret față de Serbia, Ionescu a negociat o înțelegere cu prim-ministrul sârb, prin care Banatul era împărțit între cele două țări, pe criterii de naționalitate. Tot el a pus bazele unei alianțe balcanice, conform căreia România și vecinii ei urmau să-și rezolve diferendele și să prezinte un front unit celor cinci mari puteri (Anglia, Franța, Statele Unite, Italia și Japonia) la Conferința de Pace.

Înainte, însă, ca acordul dintre România și Serbia să poată fi prezentat aprobării parlamentului de la București, acesta a apărut în presa română, care l-a atacat. Brătianu s-a folosit de ocazie și s-a debarasat de rivalul său politic major, retrăgându-și planul de a-l include ca al doilea delegat la Conferința de Pace. În locul celui pe care Clemenceau îl numea „*un grand européen*"[23] Brătianu l-a numit pe Nicolae Mișu, un diplomat abil, dar nu de forță, pentru că știa foarte bine că noul său coleg nu-l va eclipsa și nici nu-i va pune autoritatea la îndoială.

În această mișcare, Brătianu avea atât aprobarea regelui, cât și pe cea a reginei. Maria spunea că el era „singurul om *într-adevăr* capabil să ducă tratative în străinătate"[24] și i-a scris regelui George pentru a-l dezavua pe Ionescu. Regina a insistat pe lângă regele Angliei să sprijine cererile teritoriale ale României: „… Ne-au parvenit anumite zvonuri neliniștitoare, conform cărora… tratatul nostru de alianță nu va fi respectat", i-a scris lui George. „Personal, am avut întotdeauna încredere în Aliați… chiar și atunci când cei mai mulți s-au îndoit — le-am râs în față și le-am răspuns că nu cunoșteau deloc Anglia dacă-și imaginau că și-ar putea retrage cuvântul, doar pentru că situația critică ne-a făcut neajutorați."[25]

Maria a avut înțelepciunea de a apela la sentimentul de onoare al regelui George. Nu și Brătianu, însă. Lipsa lui de atașament față de omenire i-a întunecat vederea și i-a subminat argumentele. Era incapabil să înțeleagă că și Serbia are drepturi și că un compromis în chestiunea Banatului ar fi determinat o atitudine binevoitoare pe plan internațional și i-ar fi adus și celelalte teritorii pe care și le dorea. Bălmăjind, plângăreț, tot felul de sofisme fără acoperire în fața englezilor condescendenți, a americanilor moralizatori și a premierului francez Clemenceau, care era ostil de-a dreptul, Brătianu a alterat faptele istorice, a încercat să stârnească marile puteri una împotriva celeilalte și, până la urmă, a reușit să-i ofenseze pe cei pe care venise să-i câștige de partea sa. Woodrow Wilson a refuzat chiar să-l întâlnească. „Nu există om mai stupid, mai puțin rezonabil, mai enervant sau mai provocator decât Ion Brătianu", au fost cuvintele lui Harold Nicolson, expertul în probleme balcanice al delegației britanice la Conferință. Nicolson a mai spus că premierul român „a susținut atât de prost cazul României la Conferință, încât a reușit să-i îndepărteze până și pe cei mai înfocați prieteni ai țării".[26]

Principalul punct în disputa dintre Brătianu și liderii Conferinței a fost tratatul semnat de România și Aliați în 1916. La începutul Conferinței, Consiliul Suprem a respins tratatul, care, printre altele, garantase României statutul de putere principală în negocierile de pace. Brătianu, care sosise la Paris sperând la un loc în Consiliu, a fost dat la o parte; România a primit doar doi delegați la Conferință, în timp ce Belgia și Serbia au primit câte trei. Furios, considerând aceasta un atac personal, Brătianu s-a cramponat de „tratatul din 1916, tratatul și nimic altceva"[27]; Conferința de Pace i-a scăpat printre degete, lăsându-l izolat, să susțină un document pe care doar el îl recunoștea.

Trebuie adăugat că și reprezentanții altor țări mici împărtășeau aceleași frustrări față de Consiliul Suprem

ca și Brătianu. Adesea, deciziile legate de țările mai mici erau luate fără consultarea reprezentanților lor. Un delegat care cerea să pledeze cauza țării lui trebuia s-o facă stând în picioare în fața lui Clemenceau, care era așezat în capul mesei și înconjurat de reprezentanții celorlalte mari puteri — domni a căror atenție sau somnolență depindea adeseori de o cunoaștere relativă a datelor geografice pertinente. Astfel că prim-ministrul britanic, David Lloyd George, a fost citat de *Daily Mail* întrebând: „Unde dracu' e locul ăla [Transilvania] pe care România ține morțiș să-l obțină?"[28]

Lăsând deoparte nedreptățile procesului, Brătianu era un diplomat dificil și, în câteva săptămâni de la sosirea la Paris, relația lui cu Consiliul Suprem a ajuns într-un impas. Devenea din ce în ce mai clar că delegația română avea nevoie de întăriri — cineva mult mai obișnuit cu saloanele pline cu covoare Aubusson de la Quai d'Orsay, cineva care să poată vorbi cu intonațiile calme, de clopoțel, ale Occidentului. Cine era mai potrivit decât frumoasa, blonda verișoară a regelui Angliei?

Ideea de a o trimite pe Maria a fost a ministrului francez în România. Susținător al cauzei românești, contele de Saint-Aulaire privea cu tristețe cum vicleanul său prieten, Brătianu, își pierde credibilitatea și, odată cu ea, și sângele-rece diplomatic. Realizând că viitorul teritorial al României era
în pericol de a fi sacrificat din cauza mândriei lui Brătianu, Saint-Aulaire
a sugerat ca regina Maria să fie adusă la Paris pentru „a-și încerca poțiunile magice" asupra lui Clemenceau.[29]
Premierul român nu prea avea de ales.

Misiunea a luat-o pe Maria prin surprindere. Până la vârsta de patruzeci și ceva de ani, regina avusese ocazia să-și exercite farmecul doar asupra „categoriei ușoare" — politicieni din țări mici, ca a ei, sau militari și diplomați trimiși în zonele moarte ale istoriei. Și, deodată, i s-a oferit șansa de a-și demonstra abilitatea în marea arenă a politicii internaționale.

Într-o dimineață, la începutul lui 1919, regele a întrebat-o: „Ai avea curajul… să mergi într-o misiune neoficială, pentru care credem că ești singura persoană potrivită?"[30] Maria a fost din cale afară de fericită. „Ei cred de cuviință că ar trebui ca eu să merg în străinătate!… Sunt flatată că mă consideră de folos. Mai mult… și eu simt că *pot* ajuta."[31] Când prințul Știrbey a venit să-i confirme misiunea, regina și-a exprimat îngrijorarea legată de faptul că vizita era una neoficială. Știrbey a avertizat-o „să nu protesteze împotriva termenului «neoficial» sau chiar a celui «incognito», pentru că, odată ajunsă acolo", i-a promis prințul, cunoscând-o, „totul se va transforma într-o primire oficială".[32] Reginei îi părea rău că Barbu n-o putea însoți, dar, așa cum a notat în jurnal, „Nando are mult mai multă nevoie de el decât am eu".[33]

Regina a fost pregătită cu multă grijă pentru rol. I s-au explicat în detaliu fapte și cifre, i s-a spus să ia legătura cu toți liderii conferinței, pentru a-i convinge să onoreze Tratatul din 1916 și pentru a-i face să înțeleagă legitimitatea pretențiilor României. Și pentru că Anglia era cea mai puternică voce antiromânească, reginei i s-a cerut să vorbească direct cu vărul ei, George al V-lea.

Maria a cerut permisiunea să-și ia fetele cu ea, explicând că viața în Bucureștiul postbelic era încă mult prea dezorganizată ca să le lase acasă.
De fapt, intenționa să le scoată în lume și să le pregătească pentru piața căsătoriilor regale; Elisabeta, îndeosebi, nu era în situația de a câștiga vreo inimă demnă de genealogia ei. Așa cum îi scrisese regina fostei guvernante, Leile Milne, „în clipa în care ajung în străinătate, vreau ca Lisabeta să facă o cură, nu stă deloc bine cu nervii și e îngrozitor de grasă… cred că numai într-un sanatoriu sau ceva asemănător ar putea fi obligată să facă ceea ce trebuie pentru sănătate și siluetă… Oricâte observații i-aș face, rochiile aproape că îi sunt mai sus de genunchi și NU VREA să înțeleagă cât e de grasă. Stă și-și admiră frumusețea chipului, considerând-o suficientă pentru a reuși în viață… doar un mediu normal, mai sever, mai european i-ar putea deschide ochii".

Mai mult decât narcisistă, Elisabeta era crudă. În timpul războiului, Mignon dobândise o doză considerabilă de respect de sine datorită muncii în spitalele de campanie, departe de frații ei. La 19 ani, nonșalantă și spontană, Mignon era o candidată mult mai atrăgătoare pentru căsătorie decât sora ei. Dacă, printr-un joc fericit al sorții, fiul vărului ei, principele de Wales, ar fi găsit-o atrăgătoare, Maria era sigură că Elisabeta era suficient de rea încât să le stea în cale. „Aș aduce-o doar pe Mignon [în Anglia]", i-a scris lui miss Milne, „copila ar avea mult mai multe șanse dacă ar fi fără sora ei mai mare… E trist să spui că o soră îi

poate face rău celeilalte, dar în cazul ăsta ȘTIU că așa e. Bineînțeles, nu le-am spus nimic fetelor."[34]

Regina a cerut permisiunea să o ia cu ea și pe tânăra musafiră rusoaică, marea ducesă Maria. Când a venit răspunsul că aceasta nu e bine-venită
la curtea Angliei, guvernul român i-a refuzat reginei solicitarea. Maria a izbucnit în lacrimi de furie și i-a spus lui Barbu Știrbey că deși „toți intenționau să se poarte ca niște brute egoiste", ea nu-și va renega niciodată rudele ruse exilate; „nu este în firea mea să mă port mizerabil, sau să fiu lașă. Nu pot și n-am s-o fac".[35]

Spre cinstea ei, regina Maria nu și-a uitat niciodată, în momentele de glorie, rudele mai puțin norocoase. L-a trimis pe Joe Boyle de două ori în Rusia să-i salveze pe Romanovii rămași în viață, iar marii ducese și soțului ei le-a oferit un cămin în România. „Dintre toate familiile regale încă pe tron, toate fiind, mai mult sau mai puțin, înrudite cu noi", avea să scrie marea ducesă mai târziu, „numai din partea lor [a românilor] am avut parte de simpatie reală și înțelegere."[36]

Regina Maria a plecat la Paris pe 1 martie 1919. La gară se strânsese atât de multă lume, încât nu a putut pătrunde prin mulțime pentru a da mâna cu Barbu Știrbey. Pe lângă toți miniștrii și generalii adunați, erau zeci de doamne din lumea bună, cu zâmbete pline de înțeles, fericite că ghiciseră scopul călătoriei reginei. „Călătoria mea e înconjurată, per ansamblu, de foarte multă speranță, ceea ce mă sperie, lumea așteaptă prea mult de la ea…" avea să-și noteze în jurnal. „Românii mei au o încredere aproape mistică în puterile mele, asta mă flatează și-mi dă curaj, dar, în același timp, mă sperie. Cuvântul unei femei nu poate schimba fața unor evenimente atât de importante."[37]

În orice caz, cu un entuziasm care i-ar fi făcut să se simtă prost pe alți monarhi, Maria a României a pornit să convingă puterile occidentale să-i lase Transilvania, Bucovina, Dobrogea și Banatul. Nu era un domeniu în care se amestecau, în mod obișnuit, regii și reginele, în niciun caz în mod deschis și cu emfază. Rezervați, retrași discret din dezbaterile publice, ei mai puneau o vorbă ici și colo, prin intermediul vreunui emisar de încredere, sau mai făceau câte o aluzie voalată, dar era sub demnitatea unei regine să se arunce cu capul înainte în bătălie. În ciuda criticilor pe care era sigură că le va întâmpina, regina Maria nu avea niciun dubiu asupra justeții acțiunii sale. Dacă voia ca ea și familia ei să nu fie detronați de supușii lor — înfometați, goi, la un pas de comunism, cerând teritoriilor pentru care muriseră —, trebuia să riște.

Misiunea dădea un nou înțeles vieții reginei României. În tinerețe, tânjise după dragoste; acum, la mijlocul vieții, era vorba despre putere. Iar obiectul afecțiunii ei era pământul. Instrumentele, mijloacele erau bărbații, iar bărbații fuseseră întotdeauna sensibili la farmecele sale.

Note:

1 Herbert Hoover, *Memoirs*, pp. 406–407.

2 Ethel Greening Pantazzi, *Roumania in Light and Shadow*, pp. 275–276.

3 Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkans*, pp. 287–289.

4 ANR V, 3883/1919, 2 februarie 1919, regina Maria către Joseph Boyle.

5 Kim Beattie, *Brother, Here's a Man!*, p. 291.

6 Hoover, *op. cit*., p. 407.

7 ANR V, 1002/1918, 28 decembrie 1918, regele George al V-lea către regina Maria.

8 *Literary Digest*, „Marie, Queen of Conquered Roumania, Defies the Kaiser", 8 iunie 1918, p. 56.

9 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina*, cap. I.

10 Maria, mare ducesă a Rusiei, *A Princess in Exile*, p. 30.

11 ANR V, 3884/1919, 12 februarie 1919, regina Maria către Joseph Boyle.

12 Maria, mare ducesă a Rusiei, *op. cit*., pp. 18–35 *passim*.

13 KSU, 7 februarie 1919, regina Maria către Leile Milne.

14 Maria, mare ducesă a Rusiei, *op. cit*., p. 31.

15 ANR V, 3883/1919, 2 februarie 1919, regina Maria către Joseph Boyle.

16 Ioana Lambrino, *Mon Mari Le Roi Carol*, p. 107.

17 Maria, mare ducesă a Rusiei, *op. cit*., pp. 30–31.

18 Terence Elsberry, *Marie of Roumania*, pp. 172–173.

19 HI, Gheorghe Duca, *Queen Marie*, monografie nepublicată.

20 KSU, George H. Huntington, *Diary of Visit with Her Majesty, Queen Marie*, p. 51.

21 Maria, mare ducesă a Rusiei, *op. cit*., pp. 15–17 *passim*.

22 R.W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, p. 536.

23 Dr. E.J. Dillon, *The Inside Story of the Peace Conference*, p. 84.

24 ANR V, 3883/1919, 2 februarie 1919, regina Maria către Joseph Boyle.

25 RAWC, GEO. V, Q1550/XVII–184, 11 ianuarie 1919, regina Maria către regele George al V-lea.

26 Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*, pp. 136–137 *passim*.

27 Seton-Watson, *op. cit*., p. 539.

28 Dillon, *op. cit*., p. 63.

29 Contele Charles de Saint Aulaire, *Confession d'un vieux diplomate*, p. 485.

30 Duca, *Maria Regina*, cap. I.

31 ANR III, 116:56-7.

32 ANR V, 5195/1919, 27 februarie, 12 martie 1919, Barbu Știrbey către regina Maria.

33 ANR III, 116:92.

34 KSU, 7 februarie 1919, regina Maria către Leile Milne.

35 ANR III, 116:84–85.

36 Maria, mare ducesă a Rusiei, *op. cit*., p. 13.

37 ANR III, 116:93.

Capitolul 21

Unii susțin că sunt cea mai frumoasă femeie din Europa. Desigur, nu pot spune dacă-i adevărat, pentru că nu știu. Dar pe celelalte regine le știu. Sunt, deci, cea mai frumoasă regină din Europa.

— Regina Maria a României

În iarna anului 1919, Parisul era centrul universului politic — un vârtej amețitor de ambiții naționale, de ipocrizii internaționale, de resentimente personale și secrete publice. De la progeniturile dinastiilor rămase fără regat, care bântuiau coridoarele hotelurilor decrepite, la miniștri plenipotențiari autosuficienți, care se grăbeau prin Place de l'Étoile în limuzine, toți cei care aveau vreo misiune, din orice colț al lumii civilizate, toți își dăduseră întâlnire în capitala Franței. Aristocrați antisemiți s-au trezit laolaltă cu evrei îmbrăcați impecabil, veniți tocmai din America pentru a cere sau cumpăra toleranță religioasă pentru verii rămași în Europa Răsăriteană. Corespondenți internaționali se înghesuiau lângă foști soldați francezi, care umpleau trotuarele stând la coadă la zahăr și la alte bunuri de lux, pe care nu și le mai puteau permite. Orașul era înnebunit după profit, iar costul vieții crescuse atât de mult, încât chiar și o cameră cu mic dejun nu mai era accesibilă decât reprezentanților privilegiați ai țărilor lor. Printre ei, Regina Maria a României și-a ocupat imediat locul în vârful piramidei diplomatice.

* * *

În dimineața de miercuri, 5 martie 1919, Colette, scriitoarea franceză, a luat-o înaintea altor ziariști și s-a urcat în trenul regal pentru a-i lua un interviu reginei, înaintea sosirii la Paris. Justificându-și prezența cu un braț de orhidee, la ora 7:45, a fost condusă, printre două șiruri de servitori vigilenți, la compartimentele regale. Impresia pe care Maria i-a făcut-o scriitoarei a fost de bun augur pentru misiunea pe care o avea de îndeplinit.

În cotidianul *Le Matin* de a doua zi, Colette avea să scrie: „Este magnifică… Dimineața era mohorâtă, dar Regina Maria poartă lumina în ea. Strălucirea părului ei auriu, luminozitatea tenului trandafiriu, scânteia din privirea dominatoare și totuși blândă — o asemenea apariție te lasă fără cuvinte."

Maria a luat mâna reporterei care îi oferise buchetul: „Flori, ah, ce bucurie! Flori atât de frumoase! Câtă vreme a trecut de când n-am mai văzut flori rare în țara noastră?… Vă rog, stați jos! Cum v-ați urcat în tren?… Ei bine, iată-mă aproape de Paris… Nu vă pot spune cât sunt de bucuroasă. Parisul… Vă dați seama că am mai fost aici o singură dată, și atunci eram bolnavă?"

„Ce mult vă va iubi Parisul, Maiestate!"

„Serios? Chiar așa? Ah, ce mă bucur!… Țara mea este atât de puțin cunoscută de lumea dinafară, se știu numai lucruri rele, vreau ca lumea s-o cunoască, s-o iubească, s-o ajute. Ajutați-mă cu toții. Toată lumea trebuie să mă ajute!… Țara mea frumoasă călcată în picioare de germani… Mie nu mi-a fost niciodată frică de oamenii aceia! Tot timpul cât au stat acolo, eu am fost… un fel de stindard pentru țara mea… O să mă numiți soră de caritate? Nu sunt infirmieră, n-am fost niciodată. M-am dus pur și simplu, Dumnezeule! M-

am dus oriunde m-au chemat, și aveau nevoie de mine peste tot. Am fost — cum să spun? — un încurajator, da! asta e, am fost încurajatorul! Nu știu dacă există cuvântul ăsta, dar e cel pe care îl aleg."

Maria era visul oricărui reporter — a vorbit fără să i se pună întrebări. A fost binevoitoare, volubilă și sigură de efectul pe care-l crea — o patriotă pasionată, „vie, concisă, care și-a completat vorbele cu gesturi grațioase". Colette a fost cucerită văzând-o cum reușește să-i zâmbească fotografului fără a-și pierde șirul povestirii și puterea de a fascina, „Fericit Parisul, Maiestatea Voastră, care are ocazia să întâmpine o Regină atât de frumoasă!" a murmurat marea scriitoare când s-a despărțit de Maria.[1]

Colette, cu omagiul ei de orhidee, a fost doar prima dintre cele câteva sute de persoane care au venit în întâmpinarea binecunoscutei pasiuni pentru flori a reginei. Tinere emoționate, cu buchete de flori de primăvară în mână, reporteri, fotografi, prieteni personali, demnitari civili și militari, umpluseră până la refuz Gare de Lyon pentru a-i ura bun venit la Paris. Toată lumea a izbucnit în ovații în momentul în care trenul a oprit la peron și regina a apărut în ușa vagonului regal. Pentru prima apariție de după război în Europa Occidentală, alesese o haină de lână roșu-închis, o pălărie de mătase tivită cu auriu și multe dintre perlele ei faimoase. A zâmbit comitetului de primire și a înclinat din cap. Premierul Brătianu a urcat în tren pentru a-și prezenta omagiile. Când a coborât pe peron, regina a fost aproape „îngropată" de un imens coș cu orhidee, legat cu panglici în culorile steagului României. Le-a sărutat pe fetele care îi întindeau flori și a spus că este încântată de călătoria ei. Urmată de cele trei fiice, de o suită numeroasă și multe persoane oficiale, Maria a pornit pe peron, salutând și zâmbindu-le francezilor curioși adunați în gară pentru a o vedea.

Regina s-a instalat în apartamentul de 20 de camere de la Ritz, iar florile au continuat să sosească. „În timp ce conversam, ușile se deschideau permanent și se aduceau alte și alte flori, păduri întregi de liliac, trandafiri, cale, orhidee, irișsi, narcise, frezii, violete", scria Maria.[2] Erau atât de multe, încât direcția hotelului s-a văzut obligată să trimită „peste tot în Paris" după vaze în care să le țină.[3] Jos, în Place Vendôme, tricolorul românesc flutura deasupra intrării iar un detașament de jandarmi în uniformă flanca ușile, pentru protecția reginei. După luni întregi de înfrângeri și lipsuri, Maria apărea, deodată, în Europa Occidentală, ca cea mai luminoasă stea din Orașul Luminilor. Era greu să nu-și savureze rolul.

„Toată lumea roiește în jurul meu; sunt tratată ca o eroină… Parcă toți ziariștii pământului se învârt în jurul meu… Trec zâmbind prin tot acest iureș, prin zgomot, prin haos, fac eforturi să rămân calmă și să nu-mi pierd capul… Mi se iau interviuri, sunt fotografiată, sunt presată, onorată, invitată aici și dincolo, peste tot, ca să zicem așa, «neoficial»."[4]

Dar popularitatea are și inconveniente. Grupuri de admiratori așteptau în Place Vendôme, în speranța că o vor zări pe regină, sau pe fiicele ei. Și, cu toate că avea o gardă de poliție permanentă, nu putea ieși la cumpărături fără să fie instantaneu înconjurată de oameni. În drum spre operă, mulțimea entuziastă a împresurat mașina și a ridicat-o pe sus, ceea ce i-a speriat foarte tare pe ocupanți. Ori de câte ori ieșea, lăsa în urma ei un lung șir de oameni nevoiași — agasanții descendenți ai unor familii regale detronate („atât de multă tristețe") și croitori agresivi („rochii absolut obraznice pentru o regină!").[5] Negustorii, care se luptau pentru publicitate, i-au umplut apartamentul cu fleacuri de ultimă oră; măsuța de toaletă era plină de cele mai noi parfumuri; încăperile dădeau pe-afară de rochii, pălării și pantofi trimiși de casele de modă, dornice să-i înlocuiască garderoba demodată, de dinainte de război.

Maria a hotărât că, într-adevăr, garderoba ei trebuia înnoită, mai ales că bijuteriile îi fuseseră confiscate de comuniști. Așadar, trebuia să-și compună „un aer regal" fără ajutorul lor.[6] Și-a ales ținutele cu multă grijă, gândindu-se la ocaziile sau la demnitarii pe care avea să-i întâlnească. A ales mătase galbenă pentru petrecerea oferită în cinstea ei de ambasadorul Chinei, dantelă de Milano pentru o recepție la ambasada Italiei, o țesătură grea, brodată cu fir de aur, pentru președintele Statelor Unite și mătase albastră cu brocart argintiu pentru președintele francez. A găsit o rochie de șifon, cu trandafiri pictați de mână. „De îndată ce am văzut-o la «Jenney's», am știut că era exact ce i-ar fi plăcut lui Lloyd George." În total, aproximativ 60 de rochii, 31 de mantouri, 22 de etole de blană, 29 de pălării și 83 de perechi de pantofi se îngrămădeau în șifonierele apartamentului ei. „Nu cred că e momentul să facem economii…", a explicat ea. „România… trebuie să capete Transilvania… și Basarabia. Ce s-ar întâmpla dacă aș rata o concesie din cauza unei rochii?"[7]

Maria și-a transformat rapid apartamentul regal într-un serai, completat cu brocarturi și broderii indiene. „Ar putea fi foarte bine la Alexandria din Antichitate, în loc să fie în Franța modernă", a comentat ironic infanta Eulalia a Spaniei, soacra lui Beatrice, sora cea mai mică a reginei. „Era o învălmășeală de culori barbare, flori, parfumuri și lumini ascunse și «Missie» m-a primit șezând pe un fotoliu ca un tron, parcă era Theodora."[8]

Marea ducesă Maria, care se afla în drum spre Londra, ca un turist oarecare, a fost surprinsă de metamorfoza reginei. „Îmbrăcată în haine noi, de la Paris, plină de importanță, radiind de frumusețe, regina era o persoană diferită de cea pe care o cunoscusem la Cotroceni. Venea, pleca, primea oaspeți, dădea audiențe, avea musafiri, era invitată, atât oficial, cât și particular. Publicul parizian era încântat."[9]

Nu în același mod gândea Maria despre sine. Privindu-se în oglindă, n-o vedea pe răsfățata presei și a publicului. Persoana care-i întorcea zâmbetul era o ființă absolut rațională, neafectată de zgomotul din jur, interesată doar de promovarea cauzei țării sale, conștientă de carențele ei diplomatice și politice. „Din fericire, nu mi-am pierdut capul, mi-am ținut ochii și urechile deschise, am ascultat, am privit cu atenție, încercând să înțeleg diferitele curente care se învârteau în jurul acestei noi Europe, ridicată din flăcări și cenușă… Nu aveam niciun fel de pregătire, reacțiile mele erau în totalitate spontane și neconvenționale. Nu m-am amăgit niciodată c-aș fi deosebit de inteligentă, dar puteam învăța să înțeleg", povestea ea.[10]

Cu toată vanitatea ei, Maria era cel puțin la fel de cinstită ca alți suverani când venea vorba despre calitățile ei și mult mai realistă în legătură cu valoarea sa într-o lume democrată. Își dădea seama că era de viță nobilă, insuficient educată și că răsfățul celor 20 de încăperi de la Ritz era plătit cu suferința maselor. Știind acest lucru, dorea să plătească pentru privilegiile de care se bucura. Și dacă nu se exprima exact în aceste cuvinte, era doar pentru că educația regală o învățase, la fel ca pe toate rudele ei, domnitoare sau detronate, să vorbească evaziv.

Iar la Conferința de Pace era necesară tocmai această imprecizie elegantă și studiată a limbajului regal, care trebuia, însă, sprijinit de informații solide. În acest scop, pragmaticul Brătianu, însoțit de modestul Mișu, se înființa în fiecare dimineață la ora nouă fix, pentru a-i prezenta reginei statistici despre distribuția populației, condițiile economice și sociale, despre educație, despre sănătate și despre persecuție. Primul test pe care l-a avut de trecut a fost a doua zi după sosire, la o conferință de presă cu 40 de ziariști din Anglia, Franța, Italia, America, Polonia și Japonia. Regina, îmbrăcată în albastru, purtând *la Croix de Guerre* și toate celelalte decorații, a fost „aruncată în mijlocul lor, ca într-o cușcă, toți 40 strânși în jurul meu, și punându-mi toate întrebările posibile". Conștientă de tendința francezilor de a trata de sus și de a ridiculiza, i-a dezarmat strângându-le mâna tuturor. „Sper doar c-am reușit să-mi păstrez cumpătul și că franceza mea n-a sunat prea englezește", a povestit ulterior.[11]

Nu avea de ce să-și facă griji. Ministrul român în Franța a fost încântat de comentariile presei franceze. Un ziarist a scris despre „intensitatea luminoasă a privirii ei… grația, frumusețea și simplitatea";[12] altul a numit-o „cea mai frumoasă floare dintre toate"[13] cele aflate în salonul ei. „Mi se spune că atmosfera nu e favorabilă României, dar cu siguranță mi-e favorabilă mie."[14]

În jurnal, regina recunoștea că, „din fericire", avea 43 de ani, altfel „mi-aș închipui că sunt de-a dreptul irezistibilă". Și-a dat seama că avea „ce-și dorea Barbu pentru mine — «*un succès de jolie femme*»! [succesul unei femei drăguțe!]"[15]. I-a scris ca să i-o spună. Știrbey n-a fost surprins, i-a părut doar rău că n-o putea vedea cum se bucură. Cât timp a stat la Paris, și-au scris des, așa cum își scriau de peste zece ani, ori de câte ori erau despărțiți. Îi scria despre victoriile ei și-i promitea să încerce să-și controleze umorul greu de stăpânit. El îi scria despre situația internațională din ce în ce mai sumbră, despre plimbările lui călare prin pădure, care-i aminteau de ea. Mai adăuga sfaturi politice și mici bârfe despre prieteni comuni. La fel ca Maria, Știrbey era un observator amuzat al scenei sociale. Dar, în spatele cronicii evenimentelor locale se afla adorația lui pentru ea, mascată discret de politețurile potrivite rangului regal. Dacă cineva ar fi interceptat aceste scrisori, nu ar fi găsit nimic extraordinar, în afara unui acronim ciudat. Deși îi scria în franceză, prințul Știrbey a inclus întotdeauna literele *i l y m m* (*I love you, my Marie?* — Te iubesc, Maria mea?), cel puțin o dată, în fiecare scrisoare pe care i-a scris-o reginei de-a lungul vieții.

Registrul de oaspeți al hotelului Ritz reflecta popularitatea imensă de care se bucura Maria. Regina primea în audiență la Operă, unde i se rezervase o lojă, flancată de două coloane îmbrăcate în tricolorul

românesc și împodobite cu flori. La Comedia Franceză era ovaționată în pauze. „Strigătul «*Vive la Reine*» a devenit ceva obișnuit la Paris", nota în jurnal.[16]

Motivul vizitei ei nu era, însă, să-și vadă vechi prieteni sau să fie aclamată. A doua mare încercare, o întâlnire pentru care Brătianu o pregătea intens și cu înfrigurare, urma să fie confruntarea cu Clemenceau însuși, bărbatul cunoscut drept „Tigrul", mic, cu umeri rotunzi, sprâncene stufoase, care ura România, pe premierul ei și pacea ei separată. Însoțită de o doamnă de onoare, de ministrul român în Franța și de aghiotantul său, regina Maria a traversat Sena pentru a ajunge la Quai d'Orsay, unde a fost primită cu onoruri militare și cu imnul național al țării sale. Clemenceau a uimit-o, fiindcă
a alergat pe scări s-o primească, apoi a condus-o în biroul său particular pentru o convorbire între patru ochi.

„Mi-am imaginat întotdeauna c-o să-mi placă Clemenceau, și așa a fost", a scris regina.

„Își arată vârsta, într-adevăr, dar altminteri nu are nimic bătrânicios, și nici cel mai mic colțișor din creierul său nu e îmbătrânit sau înțepenit… Are anumite obiecții împotriva României, de care nu e dispus să se despartă, și am avut momente când ne-am privit unul pe celălalt ca doi luptători; chiar mi-a plăcut, dar cu siguranță nu avea nicio intenție să se lase convins. M-a atacat frontal în legătură cu România:

„«Ați tratat cu frații în 1918, înainte de armistițiu.»

«Da, dar eram încercuiți de inamic și de Aliații noștri deveniți bolșevici. Am fost încolțiți ca vânatul.»

«Nu-mi spuneți mie povești din astea, ați fost pentru Rezistență — dumneavoastră personal!» i-a răspuns pe loc, privind-o pe regină «feroce, drept în ochi».

«Asta a fost lovitura de grație», a recunoscut Maria."

Și-a revenit rapid, cam fără forță: „Da, dar ținând cont că sunt femeie, am avut *un point de vue* (punct de vedere) pătimaș și fiind, la vremea aceea, atât de aproape de evenimente, nu am avut *le recul* (perspectiva necesară) pentru a vedea situația în întregul ei. Am crezut în victoria Aliaților; aș fi făcut orice pentru ea, dar dacă asta a fost înțelept, îi las pe alții să judece. Oricum, nu am venit să vorbesc despre mine, ci să vă schimb atitudinea față de România, și pentru asta am de gând să mă lupt, așa cum am luptat în anii tragici ai războiului."

Odată terenul pregătit, regina a revenit la esența argumentației sale. „Nu-mi dau seama dacă l-am convins sau nu, dar știu că nu l-am plictisit; la un moment dat, când am vrut să mă ridic de pe scaun ca să plec, pentru a nu-i răpi prea mult timp, mi-a făcut, nerăbdător, semn cu mâna, să stau jos: «Am tot timpul din lume pentru Dumneavoastră; nu vă plângeți… așa cum fac alții, ci vă spuneți punctul de vedere. Îmi place.»"

Regina a adus în discuție „problema delicată" a frontierelor. Clemenceau, încruntat și mușcându-și buzele, era greu de înfrânt: „Dumneavoastră credeți că revendicările României sunt juste. Alții au aceleași cereri. Sârbii, de exemplu, care au luptat cu atâta curaj… vor o parte din Banat, locuit de ei, iar ei sunt sprijiniți de englezi."

„Da, dar punctul de vedere al englezilor e mult mai detașat. Nu cred că înțeleg prea multe despre țările noastre mici și nici că sunt foarte la curent cu geografia Balcanilor. Vrem întreg Banatul ca să avem Dunărea ca graniță națională."

„Cum? Maiestatea Voastră vrea tot Banatul până la râul Tisa? Dar asta-i partea leului!"

„Acesta e motivul pentru care am venit să vorbesc cu vărul lui primar, Tigrul", i-a replicat regina, întrevederea încheindu-se într-o notă veselă.

Nu există nicio îndoială că Maria a a făcut un mare progres în relațiile
cu premierul francez. Ulterior, Clemenceau i-a spus ministrului român în Franța: „O regină ca a voastră trebuie primită numai cu onoruri militare, cu mareșalul Foch [comandantul suprem al forțelor armate Aliate] în frunte." Președintele Poincaré i-a spus reginei: „Clemenceau și-a schimbat foarte mult opinia față de România de când Maiestatea Voastră și-a onorat Țara așa cum ați făcut-o."[17] Chiar și Brătianu a recunoscut că Maria „făcuse mai mult… în câteva zile decât el într-o lună sau șase săptămâni".[18]

După ce s-a luptat cu francezul cât a putut de bine, regina și-a propus să-i farmece pe nobilii delegației britanice. Cu toate că nu împărtășeau antipatia naturală a lui Clemenceau față de România, ei fuseseră iritați de prestația lui Brătianu și continuau să se refere la tratatul din mai 1918, dintre Germania și România, pentru a evita obligațiile asumate prin tratatul din august 1916, dintre România și Aliați. David Lloyd George

era unul din cei mai importanți oameni de la Conferința de Pace, împreună cu Clemenceau și Woodrow Wilson. Regina l-a cunoscut la un prânz oficial dat în onoarea ei de către secretarul lui de la Foreign Office, Arthur Balfour. Mai erau prezenți energicul prim-ministru, gazda lui, cu o dispoziție mai filozofică și un mic grup în care se numărau lordul Derby, lordul Robert Cecil, fiicele Mariei, doamne de onoare și colonelul Ballif; regina și-a notat că „la masă, conversația decurgea plăcut, urmărind subiecte generale…". „Lui Lloyd George", observa ea, „îi plăcea să vorbească, compania îl stimula; era plin de umor, spiritual; îl amuzau foarte tare propriile glume. M-am lăsat furată de farmecul lui indiscutabil, dar mă întrebam, în același timp, cât de multe înțelegea, cu adevărat, despre Europa, dincolo de Imperiul Britanic."

Regina se simțea însă trasă în două direcții. Era periculos de ușor să alunece în rolul de nepoată a reginei Victoria, personaj care, prin naștere, mai curând decât prin poziția prezentă, îi dădea dreptul la considerația și respectul celor trimiși să împartă din nou Europa de Răsărit. Era în largul ei în mijlocul acestor bărbați; le înțelegea modul de a gândi și le aprecia spiritul. „În compania lor plăcută, relaxată… am fost periculos de aproape să renunț, pentru o vreme, la patriotism", a recunoscut ea. Dar acest lucru ar fi fost sinonim cu o trădare. „Trebuie să elimin orice tentație, pentru a fi în stare să le înțeleg punctul de vedere. Nu puteam să-mi permit să înaintez spre mijlocul drumului decât dacă toți ar fi făcut la fel! Dar nimeni nu avea de gând să facă compromisuri." Conștientă că era onorată ca verișoară a regelui lor, și nu ca reprezentată a unei țărișoare nesemnificative, Maria și-a ales cu multă grijă introducerile.

„Conversația mea trebuia să se alinieze și să se integreze în a lor, dar, din când în când, amuzându-i cu vreo anecdotă mai ciudată, spusă pe un ton relaxat, le captam interesul și conduceam conversația spre subiectele apropiate inimii mele. N-a fost o sarcină ușoară, și a cerut mult tact… Am înțeles, neplăcut de clar, indiferența gazdelor și a celorlalți invitați față de speranțele pline de îngrijorare ale «acelor țări din Balcani» — așa cum ne numeau când nu eram prezenți în încăpere!… Noi, țările mici, eram doar pionii din marele lor joc."

Brătianu aranjase ca regina să-și viziteze țara natală, pentru a încerca să atragă opinia publică de partea României, și, în doar câteva zile, invitația așteptată a sosit. Maria a stat la Paris aproximativ o săptămână, timp suficient pentru a trece în revistă garda de onoare de la palatul Élysée (prima regină căreia i s-a acordat această onoare), pentru a primi Marele Cordon al Legiunii de Onoare de la președintele Poincaré și pentru a-și onora primirea ca membru corespondent al Académie des Beaux-Arts. Singura femeie printre bărbați, ca filozoful Henri Bergson, Maria a fost „întrucâtva surprinsă" de laudele cu care era copleșită pentru realizările literare și artistice. „Nu eram pe deplin convinsă că meritam aceste… onoruri, cu toate că acceptasem omagiile militare fără să roșesc."[19]

Explicând lumii că Elisabeta „nu dorește să se despartă de mulțimea de prieteni francezi",[20] regina a aranjat să-și lase fiica cea mare la Paris, sub ocrotirea severă a Elizei Brătianu. Le-a luat pe principesele Mignon și Ileana, și-a adunat cele mai potrivite rochii pariziene și a pornit în călătoria peste Canalul Mânecii.

Înainte de plecarea spre Anglia, regina a acordat o audiență particulară unui corespondent special al ziarului *The Times* din Londra. A folosit interviul pentru a spune lucruri pe care nu i le putea spune lui Lloyd George; așa, însă, se adresa direct poporului britanic: „Sper să trezesc interesul poporului vostru pentru poporul meu… Voi, englezii — pot spune asta, deși sunt și eu englezoaică, parțial — aveți un fel de a privi popoarele îndepărtate de pe Continent cu o oarecare detașare superioară. Trebuie să vă intereseze serios problemele europene și trebuie să vedeți în ce măsură interesele voastre sunt legate… de alte popoare."[21]

În ziua sosirii ei la Londra, *The Times* a publicat un editorial, intitulat „Renașterea României", un răspuns, parcă, la apelul ei — un elogiu al suferințelor, curajului și bunului-simț al românilor. Trecând în revistă „lupta eroică, dar lipsită de speranță" a românilor împotriva Puterilor Centrale, faptul că România a fost „părăsită" de Rusia bolșevică și spolierea resurselor țării de către nemți, *The Times* afirma că poporul român a dovedit că merită ajutorul britanic, pentru faptul că s-a angajat în reforma agrară și pentru loialitatea față de monarhie. Editorii ziarului i-au urat bun venit Mariei, care, în opinia lor, „nu era doar nepoata REGELUI EDWARD al VII-lea, ci REGINA unei țări Aliate, care și-a făcut pe deplin datoria de femeie, împărtășind durerile și suferințele țării de adopție".[22]

„A fost extrem de emoționant să ajung la Londra", scria Maria, „și să fiu așteptată la gară de George și

May [regina Mary]… Ca prin vis, am văzut fețe familiare care-mi zâmbeau, figuri din trecut și din prezentul apropiat".

Ajunsă la palatul Buckingham, la timp pentru o cină târzie, Maria a avut ocazia să-l vadă pe principele de Wales adult, viitorul duce de Windsor. „David este cel mai atrăgător băiat pe care l-am văzut", comenta regina melancolic, remarcându-i „obrazul de copil" și „părul de culoarea porumbului copt… este atât de drăguț și are un zâmbet încântător. Mi se pare irezistibil!"

Și dacă regina Maria era fascinată de principele de Wales în vârstă de 25 de ani, principesa Ileana, în vârstă de 10 ani, i-a lăsat fără replică pe suveranii britanici cu relatările ei deosebit de realiste ale ororilor provocate de sărăcie și de boală. Același lucru a făcut și mama ei: „Anii de război m-au adus în fața unei realități de care verii mei au fost scutiți. Se părea că știu prea multe despre lumea exterioară și n-am vrut să le tulbur concepția pașnică cu experiențele mele crunte."

În prima zi în Anglia, regina a mers la Eton să-și vadă fiul, pe Nicolae. A fost încântată de rutina disciplinei calme, atât de diferită de laudele debordante și de agitația de acasă; spera din tot sufletul ca această experiență să-i folosească tânărului. Dat fiind interesul lui pentru sport, Nicky arăta mult mai englez decât ceilalți copii ai Mariei, dar ea își făcea griji pentru caracterul lui. Recunoștea că băiatul „putea ajunge orice; are și binele și răul în el: sper ca binele să fie mai puternic".

Maria părăsise Anglia la o vârstă mult prea fragedă, astfel încât nu a avut timp să se conformeze rigorilor vieții de la curtea Angliei. Acum, când avea nevoie să obțină ajutorul și înțelegerea rudelor de aici, a început să realizeze cât de mult se îndepărtase de modul lor de viață. „Eram un oaspete regal și trebuia să fiu foarte atentă să nu depășesc anumite convenții. Deși eram rude apropiate, nu am petrecut niciodată mult timp împreună… Simțeam cum mă urmăresc rudele mele, oarecum neliniștite, gândindu-se, probabil, la ce surprize le-aș putea aduce în existența lor bine organizată."

Când a venit vorba de marea ducesă Maria, reginei i s-a comunicat că George, un monarh „strict constituțional", a fost „obligat, din cauza opiniei publice", s-o evite, pe ea și pe ceilalți Romanovi. Maria a refuzat să înțeleagă. Simțea că e ceva mai mult decât protestul public — probabil că era teama lui George legată de „ce ar putea să inspire exemplul crunt al Rusiei într-o Anglie stabilă și liniștită. Cu toții păreau că păşesc uşor, cu grijă, să nu cumva să trezească forțe adormite care ar fi greu de controlat", povestea regina, care trăia lângă aceste forțe în fiecare zi.

Confruntată cu probleme total diferite de ale lui George și ale lui May, Maria și-a dat seama că se schimbase de-o manieră care-i putea enerva pe verii ei. Trăind într-o țară mică, unde funcționarii publici erau adesea cei mai corupți dintre supuși, suverana nu putea delega activitatea politică. În timp ce verii săi englezi puteau delega altora conducerea țării, Maria se vedea obligată să-și asume multe dintre operațiile de rutină ale guvernării. Presată de frustrările zilnice ale unor asemenea activități, Maria își pierduse mult din obiectivitatea și din detașarea atât de prețuite de familia Windsor. Regina era o persoană care muncea mult, gândea iute și era nerăbdătoare — prea înfocată pentru clasa ei. Ignorând secolele de tradiție, nu numai că accepta publicitatea, dar învățase să curteze presa în mod activ. „Încearcă să nu te sperii de mine…" l-a rugat pe George, la începutul misiunii sale. „Iartă-mă dacă sunt altfel decât crezi că ar trebui să fie o regină."[23]

Date fiind tradițiile palatului Buckingham, Mariei i-a fost greu să-și rezolve treburile politice. „Peste tot există restricții, ți-e frică să nu le încalci convențiile", scria ea în jurnal.[24] Era conștientă de haosul provocat de nonconformismul ei chiar și pe coridoarele servitorilor. Avea întâlniri de lucru la micul dejun, la ora 9:00, pentru a prezenta nevoile țării unor politicieni și magnați foarte ocupați, pe care Waldorf Astor și Joe Boyle îi aduceau la palat. Simțind nemulțumirea servitorilor, Maria i-a adunat pe toți și le-a explicat importanța misiunii ei. Cu toate că servitorii bătrâni au cedat în aparență, era evident că ei, la fel ca George și May, îi condamnau comportamentul.

Regina s-a întâlnit cu reprezentanți ai guvernului, cu militari și cu mari oameni de afaceri. „Le-am demonstrat, cu un entuziasm neobosit, că țara noastră are imediată nevoie de ajutor, pentru că eram cu spatele la zid", povestea ea cu mândrie.[25] Avea presa britanică de partea sa. *Daily Mirror* a numit-o „un ambasador irezistibil".[26] *Illustrated London News* a dedicat prima pagină unei fotografii a reginei, îmbrăcată în uniforma de Cruce Roșie, citindu-i unui soldat muribund; legenda fotografiei face referire la „greutățile"[27] României în timpul războiului, subliniind faptul că Maiestatea Sa era o rudă apropiată a iubitului rege al

Angliei. *Punch* a publicat o caricatură în care România era reprezentată ca o țărancă bătrână, înfometată, nevoită să privească transporturi de hrană trimise spre țările Puterilor Centrale, în timp ce ea, aliatul, murea de foame.

Într-o seară, lordul Curzon, secretar de stat interimar la Foreign Office, a dat un dineu oficial în onoarea reginei, pentru ca ea să poată pleda cauza României în fața celor care ar fi putut-o ajuta. „Am făcut acest lucru cu o elocință de care nu mă credeam în stare", a povestit Maria, „m-au urmărit toți cu atenție, iar fiecare mi-a promis că va face tot ce-i stă în putință pentru țara mea aflată în suferință". Deși lordul Curzon era „prea ceremonios pentru a inspira vreun sentiment de prietenie",[28] Winston Churchill, ministru de Război și al Aviației, a fost plin de înțelegere. Reacția lui avea o cauză sentimentală, deoarece el și Maria „se plăceau pe furiș" în copilărie și, în timpul unei vizite pe insula Wight, anunțase că se va însura cu ea când vor crește mari.[29] Maria a fost recunoscătoare pentru admirația și sprijinul unui rebel față de celălalt.

Nu a rămas nicio problemă pe care să n-o fi abordat. A aranjat ca Brătianu să sosească în Anglia, astfel încât să-l poată prezenta regelui George, „pentru a da uitării orice resentiment care ar exista între el și englezi".[30] Pentru această întrevedere, Maria și-a asumat cu grație rolul de interpret. Și-a amintit, mai bine ca oricine, că franceza regelui nu era suficient de bună. Mai mult, știa că George îl va înțelege mai bine pe eruditul premier român, filtrat prin vocea moderată a unei principese britanice fără pretenții intelectuale.

Un alt test al abilităților diplomatice ale Mariei a avut loc în timpul unei recepții oficiale la care au participat toți ambasadorii și miniștrii străini, o paradă de care-i era groază. „Toate țările lumii aliniate, și eu să găsesc ceva de spus fiecăruia, ceva nu prea prostesc, în vreme ce ultimul căruia m-am adresat să audă ce-i spun vecinului său!"[31] Sarcina era grea. Încercarea finală a fost o conferință de presă, propusă de ministrul român la curtea regatului britanic, care a avut loc la Legația României. Regina a primit onoruri oriunde a mers. De la mulți, a primit promisiuni. Conștientă, însă, de prăpastia dintre eticheta de salon care se impunea față de nepoata reginei Victoria și realitățile teritoriale, Maria a devenit nerăbdătoare: „…Vrem fapte, nu doar vorbe frumoase."[32]

Printre recepții obositoare și apeluri umilitoare, Maria a reușit să-și vadă și prieteni vechi, precum Waldorf Astor și Pauline Spender-Clay, sora lui. Maria și Waldorf mai aveau încă multe lucruri în comun. „Este o persoană cu o minte deschisă și Dumnezeu mi-e martor că și eu sunt o regină cu mintea deschisă. Regretă că și acum curtea se izolează în același vechi cerc închis", nota Maria în jurnal. A fost invitată la cină la familia Astor și a fost impresionată, ca de obicei, de calitățile de gazdă perfectă și plină de spirit ale lui Lady Astor. Maria, care se înțelegea mai bine cu principele de Wales decât cu Mignon, îl lua adesea la petreceri cu ea. „David… este de-a dreptul încântător în toate privințele, mă topesc de dragul lui."[33]

Ori de câte ori o însoțea pe regina Mary în vizite oficiale la instituțiile păstorite de ea, Maria „nu-și putea reține un anumit sentiment de invidie" — mai ales atunci când compara spitalele londoneze bine organizate cu cele sărăcite de acasă. Maria nu se simțea niciodată pe de-a-ntregul confortabil în prezența soției regelui George, fiind, în schimb, mult mai apropiată de predecesoarea acesteia, regina-mamă (acum văduvă), Alexandra, iubita mătușă Alix din copilărie. Lipindu-se de Maria — „o legătură cu nefericita Rusie" —, regina Alexandra i-a arătat scrisori primite înainte de Revoluție de la sora ei favorită, împărăteasa-mamă a Rusiei, aflată în continuare în pericol în Crimeea, în ciuda eforturilor Mariei și ale lui Joe Boyle de-a o aduce într-un loc sigur. Au mai vorbit și despre mama Mariei; „amândouă aveam ochii în lacrimi", povestea regina.[34]

Pe când era în Londra, Maria a primit o scrisoare de la Ducky, veche de un an. Izolați în Finlanda, vânați de revoluționari, marea ducesă, soțul ei și cei trei copii nu aveau nicio idee când ar putea scăpa de acolo și să ajungă într-o zonă mai puțin ostilă. Maria a aranjat să le trimită provizii — hrană, săpun și câteva bunătăți — iar regele George și regina Mary au asigurat-o că le vor primi.

Nu mai rămăsese timp și pentru probleme de familie; mai erau multe de făcut pe partea cealaltă a Canalului Mânecii. După câteva apariții oficiale la un ceai în Camera Comunelor și un prânz oferit de lordul primar al Londrei, regina a revenit în Franța, dar a trebuit s-o mai lase pe Ileana, bolnavă de gripă, să fie îngrijită de familia sa engleză și urmând să fie însoțită la Paris de „unchiul Joe" Boyle.

Înapoi în vârtejul Parisului, Maria și-a dat seama că nu-și pierduse niciun pic din influența asupra publicului, lucru care, era convinsă, i se datora pe deplin. „Cred că acel interes viu, activ, față de lucrurile care

mă înconjoară a avut mult de-a face cu popularitatea mea. Niciodată nu m-am arătat plictisită sau resemnată, așa cum fac multe capete încoronate; timpul mi-a fost singurul dușman; ceasurile mi-au fugit prea repede printre degete; oricât m-aș fi străduit, nu aveam cum să găsesc timp pentru toate."[35]

Era hotărâtă, totuși, să-i întâlnească pe Herbert Hoover și Woodrow Wilson. Hoover avea posibilitatea să reducă foametea din România. Cu toate că Maria spunea despre el că „este singurul om pe care vreau să mi-l fac prieten",[36] n-au reușit să se înțeleagă. „Dl Hoover nu avea niciun fel de sentimente pentru țările pe care le ajuta și, mai ales, nu avea niciun fel de înțelegere pentru România și pentru regina ei", a fost concluzia Mariei după întrevedere.[37]

Cu Woodrow Wilson a avut și mai puțin succes. Președintele Statelor Unite dezvoltase o antipatie puternică față de premierul român și nu avea niciun chef să-și piardă vremea cu regina. „Lumea îl alesese ca mare arbitru al păcii", a comentat ea. „Oriunde mergea, era primit ca un fel de Mesia… Și acest lucru l-a amețit atât de tare… încât își închipuia că, fiind «Salvatorul democrației», ar fi fost sub demnitatea lui să-i facă o vizită reginei României — o simplă regină!" Oricum, la îndemnul lui Barbu Știrbey, care avea totală încredere în capacitatea ei de a-l convinge pe Wilson, la sosirea la Paris, Maria i-a trimis un mesaj prin care îi spunea că ar vrea să-l primească pe președintele Statelor Unite cât mai curând posibil. Convins că găsise formula de a scăpa de o audiență nedorită, Wilson i-a răspuns că „ar fi încântat să-și prezinte omagiile", dar, fiind extrem de ocupat, nu avea timp niciodată după ora 9:00 dimineața. La rândul său, regina i-a răspuns că este o persoană matinală și că ar fi încântată să-l primească la orice oră i-ar conveni, de exemplu, 7:00 a.m.? Au ajuns la un compromis pentru ora 8:30.

În dimineața zilei de 10 aprilie 1919, președintele Statelor Unite a sosit, după spusele Mariei, „împreună cu soția și cu zâmbetul din fotografii".[38] Regina a ales să poarte o rochie de un gri sobru. Știind că timpul era limitat, și-a început prezentarea pretențiilor teritoriale ale României. „Permiteți-mi să Vă asigur, Maiestate", a contraatacat președintele, „că toate acestea mi-au fost transmise prin mesaje cu mult înainte de a părăsi Statele Unite și au fost discutate atent la Conferință. De asemenea, prim-ministrul Dumneavoastră, dl Brătianu, a prezentat cazul României cu exactitate. Așa că este inutil să Vă mai răpesc timpul cu acest subiect."[39] Sperând să-i trezească puritanismul, Maria s-a lansat în „câteva detalii picante… pe care el nu le știa" despre comunism și noile legi ruse legate de iubirea liberă și emanciparea femeii. Conștientă că l-a șocat, a schimbat rapid subiectul și a trecut la speranța pe care Wilson le-o oferea acum țărilor mici, așa cum era a ei, aflate la granița cu pericolul rus, națiuni în fața cărora se prezentase drept apărător. Ceea ce a condus rapid la discuția despre Liga Națiunilor.

„A început prin a lăuda calitățile excelente ale ideii lui favorite, subliniind câte beneficii ar aduce aceasta, în special, țărilor mici. Cu toate că-i admiram frumusețea proiectului, nu m-am putut abține să nu-i atrag atenția că ideile măreațe erau adeseori zădărnicite de susținători și partizani, care, cu timpul, distorsionau înțelesul inițial… Oare câte orori nu s-au comis în numele religiei?"[40]

Wilson a dat să se ridice, pentru a pune capăt audienței și Maria i-a pus mâna pe braț pentru a-l reține pe canapea, lângă ea. Fiindcă nici asta nu a avut efectul scontat, a luat o fotografie a principesei Ileana. „Domnule președinte, aceasta este o fotografie a fiicei mele celei mai mici, Ileana. Îmi place s-o numesc copilul iubirii mele. Nu-i așa că-i adorabilă? Celelalte fete ale mele sunt blonde, ca mine, dar ea — ah, ea e brunetă și pasională." În timp ce suita prezidențială se grăbea spre lift, Maria și-a dat seama că nu reușise să-i schimbe părerea nici în privința ei, nici a țării sale. Amiralul Grayson, doctorul președintelui, care-i însoțise pe Wilson și pe soția lui, a comentat: „Ei bine, n-am auzit niciodată, în toată cariera mea, o doamnă vorbind despre astfel de lucruri. Vă spun drept, nu știam în ce parte să mă uit, atât de stânjenit am fost."

Edith Wilson o întâlnise pe regină cu o zi înaintea audienței, la o expoziție la Grand Palais. Deși pornise cu aceleași idei preconcepute despre Maria ca și soțul său, doamna Wilson a fost impresionată de frumusețea și farmecul ei. „În ce zi puteți veni, Dumneavoastră și Domnul președinte, să luăm cina împreună?" a întrebat-o regina pe doamna Wilson. Aceasta i-a răspuns că iau masa doar acasă. „Atunci mă ofer să vin eu la Dumneavoastră la prânz. Nu puteți fi atât de nepoliticoasă încât să mă refuzați. Să zicem mâine?"

„Nu. Soțul meu are o conferință lungă și importantă mâine; să fie poimâine la ora unu."

„Bine. Voi fi acolo, cu cele două fiice ale mele, sora mea [infanta Beatrice] și câțiva domni din suita mea."

Conform relatărilor doamnei Wilson, regina României a venit însoțită de cinci bărbați și cinci femei și a întârziat 35 de minute. Cu toate astea, „prânzul a fost foarte agreabil". Soția președintelui nu a fost prea impresionată de fete, le-a caracterizat drept „foarte timide, neinteresante și cu o înfățișare cam germană".[41] Secretara doamnei Wilson a fost și mai puțin politicoasă, spunând despre Elisabeta și Mignon că erau „grase și șterse — ca niște butuci".[42]

În timpul prânzului, regina „l-a încurajat" pe președinte „să-și explice teoriile… E un predicator înnăscut…" observa Maria. „Foarte convins că are permanent dreptate, are un aer ușor condescendent, dar, în același timp, e «*un homme du monde*», politicos, amabil, câteodată chiar ceremonios. Mereu gata să discute în contradictoriu, este, totuși, convins că va avea ultimul cuvânt, e înțepenit în atitudinea lui superioară, detașată, care-l ridică deasupra muritorilor de rând."[43]

Reacția reginei Maria față de Woodrow Wilson a fost similară cu cea a altor contemporani. Clemenceau spunea despre președintele american că se credea „primul om care, de 2 000 de ani încoace, știa câte ceva despre pace".[44] Această atitudine a dus la o controversă în timpul prânzului, în care președintele i-a spus reginei cum ar trebui tratate minoritățile în țara ei. „A perorat îndelung despre acest subiect și, pe măsură ce se încălzea, devenea mieros și moralizator, tratându-mă ca pe o începătoare necunoscătoare, care ar avea numai de învățat din sfaturile lui. Și într-adevăr, probabil că aș fi avut, doar că mi s-a părut că-i plăcea foarte mult să se audă, așa că, atunci când a făcut o pauză de respirație, i-am răspuns politicos că se vedea că-i familiarizat cu astfel de dificultăți, date fiind problemele negrilor și ale japonezilor din Statele Unite. Mi-a zâmbit larg, dezgolindu-și dinții cam lungi, a ridicat din sprâncene și mi-a declarat că nu avea habar de existența unei probleme a japonezilor în America!"[45]

În ciuda emfazei cu care vorbise, Wilson a atins un punct sensibil. Evreii din România fuseseră tratați abominabil în timpul războiului. Confruntat cu plângerile legate de faptul că soldații evrei fuseseră scoși din regimentele lor și trimiși în linia întâi pentru a fi primii uciși, Brătianu a răspuns că mulți evrei au fost dezertori și spioni germani. Când Ferdinand și-a repetat plângerea ambasadorului american, Vopicka „i-a sugerat că, dacă ar fi primit drepturi egale, nu s-ar fi întâmplat așa ceva".

La începutul lunii noiembrie, ambasadorul american a auzit că urma să aibă loc un pogrom în ziua de după armistițiu; a avertizat guvernul român că „România nu ar trebui să se aștepte la nimic de la Conferința de Pace, în cazul în care va începe să ucidă evrei".[46] Românii au pretins că pogromul era o minciună de-a nemților, care încercau să discrediteze țara în fața opiniei internaționale. Două pogromuri care au izbucnit ulterior au fost înăbușite imediat de armată, dar, cu toate astea, problema evreilor din România a continuat să se agraveze, transformându-se într-o *cause célèbre* la Conferința de Pace.

Când nu era obligată să participe la vreun eveniment oficial, Maria își petrecea timpul cu sora ei, infanta Beatrice a Spaniei, care venise la Paris s-o vadă. Mai invita și prieteni la cină. Lumea care se aduna în jurul mesei sale era destul de amestecată — de la Lady Astor, care, în anul acela ajunsese prima femeie acceptată în Camera Comunelor, la Loie Fuller, dansatoarea care își făcuse un renume la Folies Bergère. Departe de presiunea îndatoririlor oficiale, Maria și prietenii săi deveneau „foarte vorbăreți, câteodată chiar cam gălăgioși"[47], atunci când discutau chestiunile zilei.

Toate aceste seri erau, pentru regină, o pauză bine-venită de la frustrările legate de „îngrozitorii" termeni ai păcii impuse nemților; „este o distrugere sistematică și totală a Germaniei", spunea regina.[48] Pentru că, nu demult, muncise în condiții nedrept de dure în propria țară, regina României „s-a cutremurat, amintindu-și sentimentele copleșitoare de indignare și ură" pe care le trăise. Era disperată gândindu-se la urmările probabile. „Mă gândeam la suferința cruntă care va urma, la ura clocotitoare care va infesta milioane de inimi de dorința nestinsă a răzbunării… Nu puteam să nu mă gândesc că era o nebunie să se meargă atât de departe — prea departe."[49]

După ce cucerise un număr cât a putut de mare de politicieni și de finanțiști, regina Maria a fost încurajată să părăsească Parisul în culmea succesului, câtă vreme liderii Conferinței — cu excepția notabilă a președintelui Wilson — se aflau încă sub efectul frumuseții și spiritului său. Presa franceză, care nu ridica în

slăvi pe cineva prea multă vreme, o numise deja „Regina afacerilor“.

Înainte de plecare, Maria a aranjat ca Mignon să meargă la *finishing school** în Anglia. Spera ca fiica ei „să piardă în greutate și să țină legătura cu familiile regale“.[50] Elisabeta urma să rămână la Paris, pentru a urma o școală de arte. Avea să locuiască împreună cu ducesa de Vendôme, în aceeași casă cu mai multe fete de familie bună — situație care „nu poate decât să-i facă bine“[51].

Nicky rămăsese la Eton, așa că ea revenea în țară numai cu Ileana, în vârstă de zece ani. La plecare, au fost conduse de președintele Poincaré și de mareșalul Foch în acordurile imnului național, au fost însoțite de vagoane de flori și de o veselă isterie. Trenul nu părăsise bine gara, că începuse deja să se spună că, la Conferința de Pace, regina „a pus România pe hartă“[52] — o apreciere flatantă, cu care Maria era întru totul de acord.

„Eram obosită, dar simțeam că am făcut tot ce trebuia, cu curaj, bazându-mă doar pe intuiția mea. Nu m-am ferit de niciun efort, nu mi-am permis nicio îndoială sau descurajare. M-am străduit să înțeleg toate situațiile, să fac față greutăților, câteodată chiar ostilității, pentru că am fost hotărâtă să schimb ideile preconcepute împotriva României. Am scos în evidență nevoile și aspirațiile poporului meu. Am pledat, am explicat, am frânt nenumărate lănci în apărarea lor. Am dat țării mele o imagine vie.“[53]

Într-adevăr, așa a fost. Dar, din păcate, strălucirea bunelor intenții s-a estompat repede și a fost înlocuită de o neîncredere reciprocă. În faza următoare a relațiilor României cu Marile Puteri, schimbul de idei politicos de la Paris a degenerat în ostilitate și ofense. În timp ce discipolii lui Lenin profitau de dizolvarea Imperiului Austro-Ungar pentru a răspândi Revoluția Rusă, noul Partid Comunist Ungar, pus pe câștigat teren, a intrat în conflict direct și deschis cu românii.

* O școală de etichetă pentru fetele de condiție nobilă. (*N. red.*)

Note:

1 *Le Matin*, 6 martie 1919.

2 Regina Maria a României, „My Mission, I. In Paris“ în *Cornhill Magazine*, octombrie 1939, pp. 437–438.

3 ANR V, 5317/1919, 3–5 martie1919, regina Maria către Barbu Știrbey.

4 Regina Maria a României, *op. cit*., pp. 437–438.

5 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina*, cap. I.

6 ANR III, 116:167.

7 Mabel Potter Daggett, *Marie of Roumania,* p. 269.

8 A.S.R. Infanta Eulalia a Spaniei, *Courts and Countries After the War*, p. 236.

9 Maria, mare ducesă a Rusiei, *A Princess in Exile*, pp. 64–65.

10 Duca, *op. cit*., cap. I.

11 Regina Maria a României, *op. cit*., pp. 441–442.

12 *Le Petit Journal*, 7 martie 1919.

13 Le Journal, 7 martie 1919.

14 Regina Maria a României, *op. cit*., p. 438.

15 ANR III, 116:109.

16 ANR III, 116:138.

17 Regina Maria a României, *op. cit*., pp. 444–457.

18 ANR V, 3886/1919, 10 martie1919, regina Maria către Joseph Boyle.

19 Regina Maria a României, *op. cit*., 452–455 *passim.*

20 Regina Maria a României, „My Mission, II. At Buckingham Palace“, în *Cornhill Magazine*, noiembrie 1939, p. 578.

21 *London Times*, 10 martie 1919.

22 *Ibid*., 12 martie 1919.

23 Regina Maria a României, „My Mission, II. At Buckingham Palace", *loc. cit.*, pp. 580–584 *passim*.

24 ANR III, 116:153.

25 Regina Maria a României, „My Mission, II. At Buckingham Palace", *loc. cit*., p. 588.

26 *Daily Mirror*, Londra, nedatat (tăieturi din jurnalele Mariei).

27 *Illustrated London News*, 15 martie 1919.

28 Regina Maria a României, „My Mission, II. At Buckingham Palace", *loc. cit*., p. 599.

29 Maria, *The Story of My Life*, p. 32.

30 ANR V, 3886/1919, 10 martie 1919, regina Maria către Joseph Boyle.

31 Regina Maria a României, „My Mission, II. At Buckingham Palace", *loc. cit*., p. 598.

32 Duca, *op. cit*., cap. I.

33 ANR III, 116:153–168 *passim*.

34 Regina Maria a României, „My Mission, II. At Buckingham Palace", *loc. cit*., pp. 592–593 *passim*.

35 Regina Maria a României, „My Mission, III. Paris Again", în *Cornhill Magazine*, decembrie 1939, p. 723.

36 ANR III, 116:118.

37 Regina Maria a României, „My Mission, I. In Paris", *loc. cit*., p. 452.

38 Regina Maria a României, „My Mission, III. Paris Again", *loc. cit*., pp. 727–730.

39 Edith Bolling Wilson, *My Memoir*, p. 258.

40 Regina Maria a României, „My Mission, III. Paris Again", *loc. cit*., p. 730.

41 Wilson, *op. cit*., pp. 258–260.

42 Alden Hatch, *Edith Bolling Wilson, First Lady Extraordinary*, p. 182.

43 Regina Maria a României, „My Mission, III. Paris Again", *loc. cit*., p. 731.

44 Sherman David Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference*, p. 280.

45 Regina Maria a României, „My Mission, III. Paris Again", *loc. cit*., pp. 731–732.

46 Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkans*, pp. 271–272.

47 Regina Maria a României, „My Mission, III. Paris Again", *loc. cit.*, p. 747.

48 ANR III, 117:133.

49 Regina Maria a României, „My Mission, III. Paris Again", *loc. cit*., pp. 736–737.

50 ANR III, 117:27.

51 KSU, 10 iunie 1919, regina Maria către Leile Milne.

52 Duca, *op. cit*., cap. I.

53 Regina Maria a României, „My Mission, III Paris Again", *loc. cit*, p. 750.

Capitolul 22

Sper că Dumnezeu îi va ajuta pe români — eu nu pot.

— Herbert Hoover

Cât timp regina Maria s-a aflat în Europa Occidentală încercând să extindă granițele României, acasă se pregătea o vastă operațiune militară. Regele Ferdinand a apelat la soția sa pentru a găsi mijloacele de a reface proviziile țării. Ca răspuns la mesajele lui disperate, Maria l-a invitat pe mareșalul Foch, comandantul suprem al forțelor armate Aliate, să cineze cu ea la hotel, pe 31 martie 1919.

Spre deosebire de Clemenceau, Foch și capii armatei franceze aveau o mare simpatie pentru România, considerând-o o citadelă de încredere în calea comunismului în Europa de Răsărit. Această atitudine se sprijinea, parțial, pe poziția strategică a țării și, parțial, pe rapoartele celor care iubeau România cu pasiune, precum generalul Berthelot și contele de Saint-Aulaire. Emisarii trimiși de la Paris la București, cu misiuni diplomatice sau militare, invariabil „manifestau o puternică admirație"[1] pentru gazdele lor și sfârșeau prin a sprijini cauza României în diverse consilii internaționale. Acest fenomen se datora, în mare măsură, personalității reginei.

Maria a pledat cauza țării în fața mareșalului, evidențiind nevoile țării și atrăgând atenția oficialului francez asupra interesului geografic al Franței în menținerea monarhiei în România. Amenințarea bolșevică este, i-a explicat ea, „prea reală nu numai pentru noi, ci pentru întreaga Europă… Nu ne poate ajuta Franța, cu depozitele ei ticsite?… Ajutându-ne pe noi, vă ajutați pe voi înșivă".[2]

Dineul a fost un succes. Maria părăsea Parisul, încântată de puterea ei de convingere, în vagonul ei elegant, albastru și argintiu, urmat de un număr de vagoane de marfă, încărcate cu armament francez și provizii de la Crucea Roșie. O sută de locomotive, menite să îmbunătățească sistemul de transport, destructurat, aveau să sosească la București puțin mai târziu.

Motivul pentru concentrarea rapidă a forțelor armate din România era o nouă campanie militară, începută aproape imediat după sfârșitul Primului Război Mondial. Pe durata Conferinței de Pace de la Paris, România a dus război împotriva Ungariei, ceea ce a complicat și, adesea, a pus la îndoială negocierile de pace care aveau loc la Paris. Au fost luni foarte complicate din viața reginei, care avea de luptat pe două fronturi — pe scena politică internațională și între zidurile palatului. Poporul ar fi răsturnat monarhia dacă România nu obținea Transilvania; dacă principele moștenitor abdica, dinastia ar fi fost serios, dacă nu chiar fatal, slăbită. În tot acest timp drama personală a Mariei se derula pe un fundal internațional ostil.

La scurt timp după armistițiu, premierul Brătianu a ordonat trupelor românești să înainteze în Ungaria până spre Tisa, care era frontiera promisă prin Tratatul din 1916, dar încă neacordată oficial. Contele Károlyi, șeful guvernului liberal-socialist care era la putere după război în Ungaria, a demisionat, neputând să-i oprească pe români și să protesteze împotriva deciziei Aliaților de a ceda Transilvania României. La 21 martie 1919, Béla Kun, unul dintre discipolii lui Lenin, a preluat puterea în urma unei lovituri bolșevice, a început lichidarea dușmanilor comunismului și, în numai o săptămână, a invadat Cehoslovacia. Ignorându-i acțiunile

agresive, Consiliul Suprem al Conferinței de Pace a trimis o comisie la Budapesta, condusă de generalul Jan Smuts, pentru a vedea dacă Béla Kun era suficient de stabil din punct de vedere politic pentru a negocia pacea.

Printre cei aflați în echipa lui Smuts era și Harold Nicolson, membru al delegației britanice la Conferința de Pace și unul dintre experții în problemele balcanice. Nicolson s-a lăsat condus de prejudecăți care i-au alterat judecata politică, așa că l-a scos din discuție pe Béla Kun, calificându-l drept un revoluționar evreu neînsemnat, cu „ochi mici și roz", „cu o față albă umflată și buze groase și umede". Delegația a revenit la Paris, unde a sfătuit Consiliul Suprem să amâne decizia, deoarece toți se așteptau ca Béla Kun să fie înlocuit în scurt timp. Nicolson și-a exprimat „convingerea că Béla Kun și bolșevismul ungar nu sunt o amenințare serioasă".[3]

Acest lucru a fost scris la 9 aprilie 1919. A doua zi, pe 10 aprilie, soldații lui Kun au înaintat în Transilvania, au măcelărit mai mult de o sută de persoane și au răpit doi membri ai familiei guvernatorului. Cu toate că, la scurtă vreme după armistițiu, românii și sașii din Transilvania votaseră pentru unirea cu Vechiul Regat, toate cererile lui Brătianu de a ocupa Transilvania, adresate Consiliului Suprem, au fost refuzate. Ceea ce a confirmat convingerea românilor că deciziile Conferinței de Pace se bazau mai mult pe neîncrederea față de premierul român, decât pe recunoașterea caracterului expansionist al comunismului. Ca răspuns la acțiunile lui Béla Kun și ignorând hotărârile Conferinței, Brătianu a ordonat armatei române să pornească împotriva Ungariei. Românii l-au alungat pe Kun înapoi în Ungaria și, la 1 mai 1919, își așezau tabăra pe malul vestic al Tisei (cel unguresc), cam la 130 de kilometri de Budapesta.

Pentru a-și întări aprobarea față de politica lui Brătianu și pentru a sărbători unirea cu Transilvania, regele Ferdinand și regina Maria au plecat într-o călătorie prin Transilvania. Regina i-a chemat pe membrii Crucii Roșii americane pentru a le arăta cât erau de mulțumiți locuitorii că trăiesc sub conducere românească. Iar țăranii, entuziaști, nu au dezamăgit-o. Regina Maria a spus despre marșul regal că era „cea mai importantă realizare a marelui vis… pentru care atât de mulți au murit". Conducătorii aliați au taxat acest gest ca pe încă un exemplu al violării granițelor de către români, granițe care urmau să fie stabilite la Conferința de Pace.

Cu câteva săptămâni în urmă, Maria se bucurase de plăcerile recepțiilor pariziene. Acum răspundea cu aceeași bucurie uralelor țăranilor transilvăneni, veniți s-o privească cu drag în poienile montane. Încântată de „marile procesiuni de care, trase de splendizi boi albi, cu coarne mari",[4] regina României a făcut tot ce i-a stat în putere pentru a câștiga inimile țăranilor, în timp ce Conferința de Pace delibera asupra trupurilor lor. Atentă să poarte costumul tradițional al fiecărei zone prin care trecea, Maria le-a oferit oaspeților americani bucuria unor peisaje care-ți tăiau respirația, a pitorescului vieții de la țară și posibilitatea de a fi martori ai popularității suveranilor.

Cu toate că americanii au fost impresionați de cele văzute, Consiliul Suprem de la Paris i-a ordonat lui Brătianu să oprească orice operațiune militară împotriva ungurilor. Între timp, Lenin și-a anunțat sprijinul oficial pentru Béla Kun și, pe 18 mai 1919, a declarat din nou război României, în numele Rusiei sovietice.* Încurajat de ceea ce Seton-Watson a numit „ciudata blândețe" a Consiliului Suprem față de el, Béla Kun a profitat de o perioadă de acalmie în luna mai și și-a reorganizat armata cu sprijinul unor ofițeri nemți care fugiseră în Ungaria. Iar aceasta era în concordanță cu planul lui Lenin și al lui Kun, de a lansa atacuri simultane asupra României, din Ungaria și din Rusia, de a o cuceri și de a o declara stat comunist.

La sfârșitul lui mai, Béla Kun a cucerit recent formatul stat al Cehoslovaciei. Delegația slovacă la Paris a protestat, iar românii s-au oferit „să facă ordine".[5] Consiliul Suprem, în continuare suspicios în privința lui Brătianu și a represaliilor românilor împotriva ungurilor, a refuzat să permită înaintarea armatei române. În schimb, Parisul i-a ordonat lui Kun să se retragă din Cehoslovacia, promițându-i că România va fi obligată să facă același lucru. Pentru a calma temerile românilor față de agresiunea ungară, Consiliul l-a informat pe Brătianu că trupele aliate vor fi trimise să ocupe Budapesta, în cazul în care Kun nu se va conforma.

Românii erau conștienți, ca toată lumea de altfel, că în Consiliu numai se discuta despre trimiterea de trupe în Ungaria, că nimeni nu era dispus să procure acești soldați. După cum își notase în jurnalul său un membru al delegației americane la Conferința de Pace: „De zile întregi discută despre trimiterea unei armate aliate în Ungaria… Sunt deosebit de entuziaști… până se pune întrebarea cine trimite trupele și cine plătește… Apoi se privesc lung unii pe alții, până îi vine cuiva strălucita ideea de a-i trimite o telegramă lui

Kun, în care să-i spună că-i un mincinos și un hoț — moment în care toată lumea răsuflă ușurată, se dă ordin să fie trimisă telegrama și se trece mai departe, la altceva la fel de stupid și inutil."[6]

Incapabil să pună la punct o armată aliată sau să-i clintească pe români, care au refuzat să-și retragă trupele de pe malurile Tisei, Consiliul Suprem i-a permis, în cele din urmă, mareșalului Foch să organizeze o ofensivă împreună cu România împotriva lui Kun, care urma să fie lansată pe 20 iulie 1919. Cu 24 de ore înainte, într-o ultimă încercare de a-și reface popularitatea scăzută de acasă, Kun a aruncat o armată de 85 000 de oameni împotriva României. Forțată, la început, să se retragă, armata română a respins ofensiva în mai puțin de o săptămână și i-a învins pe unguri. Regina Maria jubila. Béla Kun „ne-a făcut jocul și ne-a oferit șansa. Ne-am întărit mai mult cu această mișcare pe cont propriu, decât cu tot pretinsul ajutor dat nouă cu mare greutate de așa-numiții noștri prieteni… Avem singura armată încă mobilizată", spunea regina.[7]

Kun și o parte dintre susținătorii lui au reușit să fugă la Viena, iar armata română a ocupat Budapesta, ignorând avalanșa de proteste și amenințări de la Paris. A urmat tocmai ceea ce îi îngrijora mai mult pe liderii Conferinței de Pace — jaful barbar asupra Budapestei și a împrejurimilor. Brătianu, care ar fi putut controla situația, nu a întreprins niciun efort pentru a-și tempera soldații. Lăsați de capul lor, românii au rechiziționat tot ce se putea transporta — porumb, furaje, vite, locomotive și vagoane de tren. Au fost prădate locuințe, au fost demolate fabrici. Herbert Hoover a scris că „armata română a prădat orașul în bunul obicei medieval. Au luat până și proviziile noastre din spitalele de copii. Mulți copii au murit. Au jefuit galerii de artă, case, bănci, parcul de vagoane, mașini agricole, animale — de fapt, tot ce putea fi transportat din ceea ce adunase Béla Kun".

Hoover a recunoscut că exista „o oarecare justificare, în morala est-europeană", pentru comportamentul românilor.[8] Pe perioada ocupației, Puterile Centrale luaseră din România 2,5 milioane de tone de grâu, un milion de tone de petrol, sute de mii de capete de vite și mai mult de o mie de locomotive, cât și cea mai mare parte a dotărilor fabricilor și bunuri din case particulare. În acest acțiuni, nemții erau secondați de unguri, care au trimis, la un moment dat, „un detașament de 80 de oameni, care acționau la ordin"[9], pentru a jefui locuința lui Take Ionescu. României i-au fost refuzate cererile de despăgubiri și restituiri de proprietăți, similare cu cele acceptate în cazul Franței. Astfel că, acestea fiind circumstanțele, ei au luat ce au vrut, în vreme ce Consiliul Suprem îi amenința cu excluderea din comunitatea Aliaților.

Presați de probleme mai importante și neinformați cu privire la situația din zonă, liderii Conferinței de Pace au autorizat existența unei Comisii teritoriale române, care să discute cererile lui Brătianu. Dar, până în mai, când a ajuns Consiliul să examineze concluziile Comisiei, armata română aproape că le luase din mâini decizia asupra frontierelor. În contrast cu antipatia personală a lui Wilson, Clemenceau și Lloyd George, recomandările Comisiei teritoriale au fost deosebit de favorabile României. În linii mari, Comisia a recomandat acordarea întregului teritoriu al Transilvaniei și al Bucovinei și două treimi din Banat românilor. Brătianu s-a plâns că aceasta nu corespundea întru totul promisiunilor Tratatului din 1916.

Dar propunerea de extindere a frontierelor române avea un preț. La 31 mai 1919, Brătianu și reprezentanții celorlalte țări mici au fost invitați
la o sesiune plenară a Conferinței de Pace, pentru a discuta termenii tratatului de pace cu Austria. Fixată doar cu două zile înainte de data la care tratatul urma să fie prezentat oficial Austriei, întâlnirea era, evident, o simplă formalitate. Oricum, premierul român a folosit ocazia pentru a critica dur așa-numita clauză a minorităților din tratat. Era vorba de un articol conceput de Marile Puteri special pentru a-i proteja pe evreii persecutați din Europa de Est. Polonezii, sârbii și cehii au avut obiecții moderate, doar Brătianu, un antisemit deosebit de vehement, a refuzat condițiile.

Cu trei zile înaintea sesiunii plenare, guvernul român a dat o lege care le acorda evreilor drepturi depline la cetățenie, dar era evident că măsura fusese acceptată doar pentru a împăca opinia internațională. Cu siguranță, România nu s-a simțit niciodată obligată să onoreze angajamentele față de evrei, angajamente asumate cu vreo patruzeci de ani în urmă, prin Tratatul de la Berlin (1878). Persecuția permanentă a evreilor români a dus la ceea ce delegația americană a numit „emigrarea forțată"[10] a evreilor români în America. Conferința de Pace, condusă de americani, a decis, acum, că prețul pentru extinderea frontierelor române, în detrimentul aliaților și al inamicilor, va fi acordarea automată a cetățeniei și tratament decent pentru evrei.

Pe lângă clauza minorităților, extinderea României mai implica și alte condiții, mai puțin plăcute, cum ar fi concesionarea de terenuri petroliere către Anglia, Franța și Statele Unite, lucru rezultat parțial din lăcomia Aliaților, dar și din permanentele manevre ale premierului român. Deși Brătianu intenționa, în final, să naționalizeze petrolul, a asmuțit interesele americane, britanice și franceze unele împotriva celorlalte, licitând promisiuni de concesionare petrolieră în schimbul ajutoarelor alimentare, împrumuturilor considerabile și al acceptării iredentismului românesc. Dar, când lucrurile nu au ieșit conform planului său, a dat jocul pe față, i-a denunțat public pe cei implicați și a afirmat că „evreii americani, bancherii și marii oameni de afaceri" „își închipuie că țara noastră le va fi predată spre exploatare".[11] Ferdinand a fost de acord cu această denaturare, el considerându-i pe evrei drept „cauza crizei economice și financiare" de după război.[12]

Oricare ar fi fost motivele lui Brătianu — concesionarea terenurilor petroliere pe care nu avea de gând s-o onoreze, o clauză a minorităților care contravenea prejudecăților lui, frontiere care nu coincideau cu cele din Tratatul din 1916, cererea Aliaților ca armata română să se retragă, sau maniera autoritară în care-i fusese prezentat spre ratificare Tratatul de Pace cu Austria — premierul român a anunțat să nu va semna tratatul și a părăsit Conferința de Pace la începutul lunii iulie (1919).

La Budapesta, războiul și jaful continuau. Un guvern al sindicatelor, care-l înlăturase pe Béla Kun la 1 august 1919, a fost, la rândul lui, răsturnat în interval de o săptămână de un alt Habsburg, arhiducele Joseph, care încerca să reinstaureze monarhia, cu sprijin românesc. Herbert Hoover a recomandat Consiliului Suprem să-i ceară arhiducelui demisia — ceea ce s-a și întâmplat — și să instaleze un guvern provizoriu, sub conducerea a patru generali ai Alianței. În toamnă, când recolta bogată a mai atenuat foametea, Hoover a plecat în Statele Unite, lăsându-i la Budapesta pe cei patru generali, să se lupte cu românii.

Imediat după ce a sosit acasă, Hoover a primit o scrisoare de la regina Maria. Aceasta o scrisese în ciuda sfaturilor lui Știrbey — avea o mie două sute de cuvinte, o scriitură fermă, apăsată și cu cerneală neagră. „Însăși cerneala spumega de indignarea reginei", avea să spună Hoover.[13] Nu a fost efortul literar cel mai rafinat al Mariei și nici nu ținea cont de caracterul rece, puritan, al destinatarului. Luptând de atâta vreme pentru România, Maria ajunsese să se identifice total cu țelurile țării. Nu mai era capabilă să facă distincția între interesele țării și moralitatea obiectivă, astfel încât îl învinovățea pe Hoover pentru că tratase România „drept inamic, în timp ce dușmanul era considerat prieten" și argumenta că soldații ei, atunci când prădaseră Budapesta, n-au făcut decât să ia înapoi ceea ce le fusese furat în timpul războiului. „Dacă sunteți într-adevăr bărbatul la care colonelul Boyle mi-a spus să apelez, în cazul în care i se întâmplă ceva, nu veți înțelege greșit sentimentul care m-a determinat să vă scriu aceste rânduri. Orice s-ar întâmpla, nu voi uita niciodată cum m-ați ajutat să hrănesc mii și mii de copii înfometați, nimic nu va șterge acest lucru din memoria mea, pentru asta vă voi fi veșnic recunoscătoare."[14]

Binefăcătorul, enervat, nu s-a lăsat impresionat de tonul îmblânzit din finalul scrisorii. Dezamăgit de jaful asupra Budapestei, Hoover nu a cedat. Armata română, care nu mai putea fi oprită de la acte violente, însemna pentru el „degradarea acelui bun-simț care, speram noi, va fi răsplata pentru sacrificiul Americii"[15]. La fel ca Woodrow Wilson, Hoover a fost îngrozit să vadă că exemplul său nu i-a întors pe nelegiuiți pe calea cea bună. Nu i-a iertat niciodată pe români sau pe regina lor.

La 23 septembrie, 1919, Consiliul celor Patru al Conferinței de Pace (Anglia, Franța, Statele Unite și Italia) au ordonat blocada împotriva României, până la retragerea trupelor de la Budapesta. În semn de protest, Brătianu și-a dat demisia, presupunând că victoria din Ungaria și majoritatea sa — artificială — din parlament, îi vor readuce în funcție. Dar nu s-a întâmplat așa. Alegerile, care au avut loc conform reformelor din 1917, prin care se stabilise sufragiul universal și reprezentarea proporțională, au redus drastic puterea în Parlament a Partidului Național Liberal al premierului; astfel că, la putere a venit o nouă coaliție de forțe politice. Trebuind să desemneze un nou premier al majorității alese, Regele Ferdinand a amânat timp de trei săptămâni numirea inevitabilă, timp în care un guvern-marionetă condus de Brătianu a reușit să-i înfurie pe participanții la Conferința de Pace menținându-se ferm pe linia sa rigidă. Ministerul de Externe britanic l-a descris pe rege ca fiind „hipnotizat de Brătianu".[16]

Dacă Aliații și-au imaginat că Ferdinand se va debarasa de jugul lui Brătianu, atunci n-au ținut cont de istorie. Asemenea unchiului său, regele vorbea foarte frumos despre țăranul român, dar, în realitate, se temea de el, mai ales de când România semăna din ce în ce mai mult cu o insulă monarhistă în mijlocul unei mări proletare. Partidul Național Liberal fusese cel care adusese monarhia cu 53 de ani în urmă, continuând s-o sprijine, din tată în fiu, de la Brătianu I la Brătianu II. Și pentru că vechiul Partid Conservator sucombase din cauza atitudinii germanofile și a reformei agrare, liberalii erau singurii rămași să țină sus drapelul acestui privilegiu.

Cu toate că Brătianu era, după spusele regelui, „cel mai urât om din țară"[17], cumnatul său, Barbu Știrbey, a fost cel sacrificat de dragul forțelor politice care cereau capul vechii gărzi. Înțelegând că prezența sa ca Șef al Casei Regale periclita sprijinul pentru dinastie, Știrbey a încercat s-o convingă pe Maria, timp de aproape un an, că soțul ei ar trebui să-i accepte demisia. În iunie 1919, prințul și-a dus familia într-un scurt și autoimpus exil în Europa Occidentală, „astfel încât nimeni să nu-l poată acuza pe rege că a fost influențat de mine".[18] A fost o vară foarte nefericită pentru Știrbey, care suferea enorm din cauza despărțirii de Maria. La întoarcere, în toamnă, a renunțat la poziția sa în cadrul Casei Regale.

Regina a fost distrusă — atât în plan personal, cât și politic. „Nando și cu mine nu am fi azi unde suntem, dacă Barbu Știrbey nu ne-ar fi stat alături…" avea să noteze în jurnal. „Poate că țara nu va ști niciodată câte a făcut, pentru că e o persoană modestă… Cei care-l îndepărtează de lângă noi își vor regreta faptele." Pe 28 noiembrie 1919, regina a plâns toată dimineața înainte de a participa, alături de rege, la deschiderea sesiunii primului parlament al României Mari; stând pe locul rezervat ei pentru ceremonie, Maria a suferit profund că „omul care a construit acest eveniment împreună cu noi nu este astăzi aici, în spatele nostru, ca să se bucure de rezultat".[19]

În cele din urmă, Ferdinand i-a cerut dr. Alexandru Vaida-Voevod, noul președinte al Camerei Deputaților, să preia funcția de premier. Cu toate că era membru al Partidului Național, care ieșise victorios în alegeri, Vaida-Voevod făcuse parte din delegația lui Brătianu la Conferința de Pace și se putea conta pe faptul că avea să urmeze politica predecesorului său la negocierile pentru pace. Misiunea sa la Paris a fost facilitată enorm de faptul că delegația americană urma să plece acasă a doua zi după ce România prezentase un tratat de compromis. Frank Polk, noul șef al delegației americane, s-a lăsat convins de generalul Berthelot că legea din 28 mai 1919, care le dădea evreilor dreptul să ceară cetățenia română, făcea superfluă clauza minorităților. Presat de colegii nerăbdători să plece acasă, Polk a votat în favoarea renunțării la clauză, aceasta fiind înlocuită cu o declarație de intenție a românilor, relativ șubredă. În seara de 9 decembrie 1919, cu limuzinele așteptând să-i ducă la gară, americanii au semnat un tratat modificat conform propunerilor românești.

Tratatul a fost un triumf total pentru România. Conform unui istoric al Conferinței de Pace, „Aliații, nu România", au fost cei care „au capitulat, în cele din urmă".[20] Și, în timp ce reprezentanții altor țări erau preocupați să-și satisfacă electoratul de acasă, regele Ferdinand și regina Maria i-au dat posibilitatea lui Brătianu să manipuleze la Paris, fără a-și pierde influența la București. Pentru că regină i-a netezit calea, în vreme ce Lenin amenința din umbră, premierul român a reușit să primească pentru țară o parte nejustificat de mare din prada de război. Câștigul final al României cuprindea întreaga Transilvanie, aproape toată Bucovina, Basarabia, sudul Dobrogei și două treimi din Banat — mai multe teritorii decât se stipula în Tratatul din 1916. Suprafața țării aproape că s-a dublat, de la aproximativ 137 000 km² la 295 000 km², iar populația a crescut cu peste 100%. România a devenit a cincea țară ca mărime din Europa, după Franța, Spania, Germania și Polonia.

Regele i-a oferit sprijinul lui Brătianu, dar nu și succesorului acestuia, Vaida-Voevod. În timp ce noul premier se afla în Europa Occidentală pentru a negocia acordurile de pace și pentru a încerca să refacă prestigiul șifonat
al României, boierii s-au folosit de neîncrederea regelui față de Partidul Național, din care făcea parte Vaida-Voevod, pentru a-l determina pe Ferdinand să scape de el. La 13 martie 1920, regele îl destituie pe Vaida-Voevod din funcția de prim-ministru. Conform lui Seton-Watson, a fost „actul cel mai discutabil al domniei regelui Ferdinand".[21] În locul lui l-a numit pe generalul Averescu, erou de război devenit între timp un demagog reacționar și violent anticomunist. Averescu a organizat alegeri noi și, deoarece „în România

alegerile sunt întotdeauna câștigate de guvernul care le organizează“[22], el și Partidul Poporului, degrabă înființat, au ieșit câștigători. Averescu a avut sprijinul tacit al liberalilor, care preferau ca altcineva să poarte responsabilitatea pentru represiune. Averescu s-a apucat serios de treabă și a început prin a șterge diferențele etnice din noile provincii, sub pretextul că reprezentau tulburări stângiste. Era evident că Ferdinand avea să rămână un instrument al grupurilor de presiune și trebuie să presupunem că Maria era de acord cu politicile lui, atâta vreme cât, după război, și-a fundamentat gândirea politică pe lupta împotriva comunismului.

În toată această perioadă de neliniște internațională, regina a continuat să se lupte cu problemele principelui moștenitor. Sperase că, în perioada în care ea se aflase la Paris și la Londra, în primăvara lui 1919, tânărul se va fi plictisit de soția lui morganatică. Când a revenit acasă, în aprilie, l-a găsit la fel de ataşat de Zizi. Prima cerere pe care acesta i-a adresat-o mamei sale la întoarcere a fost să-i permită să renunțe la succesiune, să se recăsătorească cu Zizi și să părăsească țara împreună cu ea și cu copilul lor încă nenăscut. Averea pe care Carol I i-o lăsase moștenire îi permitea un trai confortabil. Înainte de a pleca în Transilvania, regina a petrecut ore bune discutând cu el și încercând să-l facă să se răzgândească. Pe durata absenței ei și a regelui, Maria l-a lăsat pe Carol la cârma Vechiului Regat, în speranța că îndatoririle importante vor avea succes acolo unde cuvintele nu avuseseră. Când regina i-a cerut să-i însoțească la ceremoniile triumfale în cinstea revenirii lor, Carol a încercat să se rănească aruncându-se de pe cal.

Regina refuza să recunoască faptul că principele moștenitor nu era croit din stofa monarhilor responsabili, drept care continua s-o blameze pe Zizi pentru dezertarea lui. Deși ambițiile ei nu pot fi negate, Zizi nu era o sirenă care să-i răpească rațiunea lui Carol, așa cum își închipuia regina. Situația ei era cel puțin la fel de dificilă ca a Mariei. Tânără și înspăimântată, a crezut că va putea întoarce societatea pe dos prin mariajul ei strălucit; în schimb, a devenit o proscrisă a societății, dependentă de un bărbat instabil, care oscila între declarații ostentative de putere și accese de furie.

Spre sfârșitul lunii mai, regele i-a cerut lui Carol să ia parte la o misiune în Orientul Îndepărtat. Principele a răspuns împușcându-se cu revolverul în picior. Rana nu era gravă, dar suficient de serioasă pentru a-l face să rateze călătoria. Regina, care aranjase voiajul, a notat în jurnal: „A fost prima dată când aproape că mi-am urât fiul.“[23]

Acceptând o înfrângere temporară, regina l-a trimis pe Știrbey cu o ofertă la Carol: „Maiestatea Sa… e de acord să vă permită să părăsiți țara și să vă trăiți viața așa cum doriți. Dar vă cere să așteptați trei luni, pentru a obține dispozițiile legale și constituționale și pentru a pregăti opinia publică.“ În acest timp, Carol și fosta lui soție au plecat în vacanță la Mănăstirea, în Deltă, un loc mlăștinos și umed, cu trestii, plante acvatice și păsări exotice. Tânăra pereche s-a instalat într-o casă pe care Zizi o considera nedemnă de un principe; aici erau serviți de un aghiotant, un însoțitor, un șofer și 15 servitori. Sarcina nu-i pria tinerei femei. Nu arăta bine, iar clima caldă și umedă o lăsa fără energie. Principele îi aranja părul, pentru ca ea să nu-și obosească brațele, o încălța, ca ea să nu se aplece și se scula de câteva ori noaptea pentru a-i aduce ceva rece de băut.

La sfârșitul lui iulie 1919, regimentul lui Carol a fost mobilizat pentru atacul comun al României și al Aliaților împotriva lui Béla Kun. Regina i-a trimis la Mănăstirea pe colonelul Boyle și pe ministrul de război pentru a-l aduce acasă pe principe. Carol a izbucnit într-un atac de furie. „Dând cu pumnii în masă“ și strigând că „ordinul de mobilizare în expediția asta pur politică“ era doar o capcană pentru a-l prinde pe el, a refuzat să plece pe front.

Vizita lui Boyle a fost urmată de o scrisoare a reginei, prin care îl implora „în numele a ceea ce a fost odată sfânt pentru el“ să nu-și lase regimentul să plece fără el în Ungaria. „E oare posibil să-ți fi pierdut orice simț al datoriei și al onoarei?…“ îl întreba mama sa. „Oare n-ar fi mai bine să mori cu un glonț în cap, să fii înmormântat în bunul pământ românesc, decât să-ți trădezi țara?“[24]

Carol a insistat că n-o putea părăsi pe „femeia pe care am ales-o pe viață“[25]. A propus să plece în Ungaria, cu condiția ca, mai întâi, să i se permită să se însoare din nou cu Zizi. Regele și regina au refuzat; „bineînțeles că nu-l vrem în aceste condiții“, a hotărât Maria, înainte de a pleca, împreună cu Ferdinand, să viziteze linia frontului.

Când se aflau în Transilvania, au fost informați că trenul lui Carol îl depășise pe al lor în timpul nopții. Maria era mulțumită că, în sfârșit, fiul ei fusese convins să-și facă datoria, dar a aflat repede că prețul victoriei

sale era deosebit de mare. Înainte de a se alătura regimentului, principele moștenitor a renunțat la succesiune, consultându-se cu Marghiloman și cu Take Ionescu — cei doi oameni de stat care aveau cea mai puțină simpatie pentru rege și regină — în privința formei legale a abdicării sale. A adoptat varianta propusă de Marghiloman, a făcut șapte còpii, dintre care una era adresată tatălui său:

> Sire,
>
> În virtutea unui drept natural, recunoscut implicit prin articolul 83, paragraf 2 al Constituției, renunț la dreptul meu de Principe ereditar al Coroanei României, pentru mine și pentru urmașii mei, precum și la toate drepturile acordate mie prin Constituție în calitate de moștenitor al tronului. Rămân slujitorul țării mele și, punându-mi sabia în slujba Voastră, rog pe Maiestatea Voastră să-mi acorde un loc printre soldații care luptă pe front.[26]

Scrisoarea, datată 1 august 1919, părea a fi lovitura de grație dată dinastiei. Dacă parlamentul ar fi acceptat-o, asta însemna că fratele mai mic ar fi urmat la tron; Ferdinand și Maria știau că principele Nicolae nu era suficient de serios pentru a fi un rege bun. Regina l-a chemat pe Joe Boyle, care i-a abordat pe ceilalți șase destinatari ai scrisorii și le-a cerut s-o țină, o perioadă, în suspensie. Maria spera că simțul datoriei îl va face pe Carol să se răzgândească.

Situația din Ungaria nu-i oferea prea multe provocări militare principelui. Până a apucat el să-și scrie testamentul și să plece pe front luptele se încheiaseră. Fără să se lase descurajat, mărșăluia în rând cu soldații lui, emitea păreri antimonarhice, de îndată preluate și citate de dușmanii de la București ai dinastiei. Tot atunci, în timpul unui banchet la Budapesta, principele s-a lăudat în fața tovarășilor de băutură că avea de gând să devină rege al Ungariei „pentru a-i demonstra tatălui său că va fi rege la un moment dat și că nu va avea nicio problemă în a face față situației"[27].

La întoarcerea în România, Carol i-a telegrafiat mamei și a întrebat-o de ce continuau să-l „tortureze" și nu-i permiteau lui Zizi să i se alăture în tabăra militară de la Bistrița. „Nu-ți cerem decât să-ți faci datoria de soldat și să-ți ții promisiunea de a nu-ți abandona țara înainte ca ea să iasă din impas", a fost răspunsul reginei. „Fericirea ta, la fel ca cea a multora, trebuie să aștepte până ce ți-ai îndeplinit datoria. Nu cer prea mult unui bărbat și unui principe." În replică, Maria a primit un potop de „scrisori urâte și… murdare"[28].

Regina nu renunța la convingerea ei că cea mai bună modalitate de a-l face pe Carol să-și vină în fire era aceea de a-l ține departe de Zizi. Impresionată de suferința lui în urma primei despărțiri de fosta soție, ea aranjase să-i lase să locuiască împreună; dar a fost repede dezamăgită de rezultate. Conform celor spuse de ea, „atmosfera fetidă, demoralizantă și degradantă" creată de Zizi și de cei din jurul său a fost cauza ostilității lui Carol; „un principe moștenitor care-și trăiește jumătate din viață printre astfel de oameni… cu o asemenea femeie… nu-și va îndeplini *niciuna* dintre datorii", a spus ea.[29]

Despărțit de Zizi de la sfârșitul verii până toamna târziu, Carol îi trimitea mamei scrisori înduioșătoare, în care-o ruga s-o lase pe tânăra femeie să vină lângă el. „Ai puțină milă de mine, nu mă face să sufăr… Fie-ți milă, te implor în genunchi, te implor cu toate lacrimile mele. Ai milă de mine", îi scria principele, bolnav de dragoste.[30] Regina a rămas fermă pe poziție, încurajată de veștile aduse de Boyle, cum că, în ciuda a ceea ce spunea, despărțirea de Zizi începuse să-i schimbe sentimentele lui Carol față de aceasta.

În timpul sărbătorilor de Crăciun, o întreagă procesiune de demnitari, membri ai familiei și prieteni au mers la Bistrița pentru a încerca să-l convingă pe Carol să nu renunțe la dreptul la succesiune, până nu va fi prea târziu. Dintre aceștia, cel mai eficient a fost un prieten apropiat al lui Carol, un tânăr ofițer pe nume Mugur. Tânărul, care-și adora prietenul și-l considera speranța țării, a obținut în cele din urmă promisiunea principelui moștenitor că va renunța la Zizi de dragul României, atâta vreme cât și ea va putea fi convinsă să renunțe la el.

Două zile mai târziu, regina a plecat la Bistrița. Hotărâse să-l întâlnească pe tânăr în trenul regal, pentru a discuta despre viitorul lui. Așteptându-l să sosească, Maria și-i amintea pe „cei care se gândeau și se rugau pentru mine, la Barbu, sceptic, dar credincios dincolo de limite, la Boyle, la fel de credincios până în pânzele albe, dar plin de încredere". A făcut lumina mai mică și a cerut o ceașcă de ceai, pentru a-și calma nervii.

Regele a venit în vagonul ei și a întrebat-o „aproape timid" dacă putea participa la discuție. Când a sosit Carol, Maria i-a spus că auzise de la Mugur că era gata să facă „marele sacrificiu". Tânărul a confirmat. Le-a promis părinților că nu va mai avea nimic de-a face cu facțiunile socialiste, care-i foloseau numele pentru a submina dinastia, și că n-o va mai întâlni pe Zizi decât în prezența lui Mugur. „A fost cea mai calmă discuție, plină de dragoste și de seriozitate", avea să noteze regina mai târziu; s-a dus la culcare în seara aceea „cu inima plină de adâncă recunoștință".

A doua zi, la 8 ianuarie 1920, Zizi a născut un fiu. „Lupta cu ea va fi pe viață și pe moarte", a comentat regina, care primise vestea în tren, în drum spre București. Băiatul a primit numele de Mircea, după fratele mort al lui Carol și după eroul național al României. „Problema este că-l vor face pe Carol să recunoască copilul", și-a notat Maria în jurnal, câteva zile mai târziu. „Totul ar părea atât de nemilos, ar fi groaznic, dacă femeia asta n-ar fi așa o bestie." Copilul a fost înregistrat sub numele de Lambrino; „un alt pericol de care am scăpat", nota regina.[31]

În mai puțin de o lună, grijile Mariei au luat sfârșit, iar relația lui Carol cu Zizi s-a încheiat. Deși, după nașterea copilului, principele i-a scris fostei lui soții, promițându-i că vor fi toți trei „curând, foarte fericiți și o familie foarte unită", scrisoarea, semnată „Al tău pe viață",[32] a fost urmată la scurt timp de o alta, scrisă în același timp, prin care o informa că nu se puteau căsători în România și că „dacă plecau împreună, ar însemna *la misère noire* [sărăcie lucie]". La scurt timp după aceea, Mugur a venit să-i spună reginei că principele Carol o rupsese definitiv cu Zizi și că-i scrisese și regelui o scrisoare prin care-și declara intenția de a-și relua statutul și îndatoririle regale. Nevrând să riște din nou, regele și regina l-au trimis, pentru opt luni, într-o croazieră în jurul lumii. Înainte de plecare, mama i-a promis că va încerca „să aibă grijă"[33] de Zizi și de copil.

Regina avea să scrie mai târziu: „Mi-am dat seama că, probabil, par o femeie extrem de ambițioasă, care obține tot ce vrea, distrugând fericirea fiului meu din cauza mândriei mele ieșite din comun, că distrug o altă femeie, aruncând-o în întuneric…" Aversiunea Mariei față de Zizi contrastează, în mod cert, cu blândețea de care a dat dovadă față de altă creatură abandonată de Carol, micuța modistă din București. În vreme ce principele moștenitor se zbătea să abdice pentru femeia pe care pretindea c-o iubește, mama lui încerca să repare în tăcere ce se putea repara din legătura lui cu cealaltă fată, neîncheiată încă, aranjând sprijin financiar pentru ea și pentru copil. Dar modistei nu-i trecuse niciodată prin minte să încalce teritoriul regal; o legătură nu însemna un mariaj. „Fiecare mamă are dreptul să se lupte pentru viața copilului ei", spunea Maria, „iar în acest caz, regina se lupta și pentru țara ei".[34]

* * *

Maria îi acorda cel mai mare merit pentru revenirea lui Carol în sânul familiei lui Joe Boyle; „doar el și cu mine am sperat *cu adevărat* că vom câștiga", a scris regina în jurnal.[35] Pentru Boyle, salvarea lui Carol a fost o luptă epopeică, similară cu procurarea de alimente pentru țăranii muritori de foame, sau salvarea din Rusia a rudelor reginei. L-a vizitat pe principe în Ungaria, a negociat cu Zizi, i-a supravegheat îndeaproape pe prietenii fetei, care amenințau să publice scrisorile de dragoste ale lui Carol. A dus muncă de lămurire cu liderii parlamentari să nu dea curs cererii de abdicare a principelui. Detestat cu prisosință de politicieni pentru amestecul în treburile guvernului, Boyle și-a văzut mai departe de misiunea lui, cu gândul doar la Maria, pe care-o iubea.

Triumful împotriva lui Zizi a însemnat însă sfârșitul șederii lui Joe Boyle în România. În aprilie 1920, la două luni după plecarea lui Carol în jurul lumii, Maria i-a spus colonelului că trebuie să părăsească țara. Politicienii, i-a zis ea, erau geloși pe poziția lui la curte. Mai târziu, peste ani, regina a recunoscut existența unui alt motiv, mai personal — se simțea „sfâșiată din cauza a doi oameni între care trebuia să-mi împart afecțiunea. Îmi era insuportabil să-i rănesc pe vreunul dintre ei și cu toate astea îi răneam, iar pe mine și mai mult".[36]

Boyle n-a înțeles niciodată sentimentele Mariei pentru Știrbey, pe care el îl considera un oportunist

politic; de multe ori o certă pe Maria pentru că devenise dependentă de el. Pus în fața adevărului, Boyle a fost adânc rănit, dar a rămas un gentleman. Cu ceva vreme înainte îi promisese reginei că nu va pleca înainte de a rezolva problema lui Carol; și-a ținut promisiunea, ocupându-se de sprijinul financiar pentru fiul lui Zizi și de pretențiile, tot financiare, ale tinerei modiste. Cu greu putea fi vorba despre „o treabă de bărbat", dacă ne luăm după dicționarul lui Klondike Boyle[37], dar acesta a mai rămas câteva luni, a făcut curățenie în urma lui Carol și a încercat să fie „pe de-a-ntregul recunoscător pentru că am avut ocazia să întrezăresc fericirea adevărată"[38]. În ciuda încercărilor de a fi galant, în iunie 1920, Boyle i-a scris reginei că trece „prin cea mai grea criză mintală din viață. Nu cred să fi știut, în toată viața mea de bărbat, ce e frica, până în seara aceea, la Sinaia, când mi-ai spus că trebuie să plec".[39]

După ce a părăsit România, Boyle a lucrat pentru Royal Dutch Shell; a revenit în țară doar o dată, în 1921, dar a continuat să corespondeze cu regina. Ea îi scria scrisori lungi despre copii, spunându-i că și-ar fi dorit ca „prietenul ei cel mare și bun" să poată fi aici, ca să împartă cu el bucuriile.[40] El îi scria că are sufletul zdrobit: „A devenit imposibil să-ți păstrezi vechiul prieten și pe mine." „Eu am plecat, nu lăsa amintirea mea să-ți umbrească viața. Nu mi-ai datorat niciodată nimic, ai fost mereu cea care ai dat și-ți sunt recunoscător și te iubesc, adu-ți aminte doar atât."[41]

Maria și-a revăzut mama, prima oară după război, în toamna lui 1919. Imediat după armistițiu, regina a încercat s-o viziteze pe ducesa de Coburg, dar i s-a refuzat intrarea în Germania. Întâlnirea le-a fost aranjată de prințul Știrbey, care și-a petrecut vara exilului politic în Europa Occidentală, îngrijindu-se de problemele familiale ale reginei. Tot el a găsit doctori pentru Ileana, un posibil soț italian pentru Elisabeta și o escortă de încredere pentru a o aduce pe ducesă la Zürich, unde s-a întâlnit cu Maria, în septembrie.

Dominatoarea fiică a țarului, cândva cea mai bogată principesă din Europa, pierduse acum aproape tot. Familia ei rusă fusese ucisă; Germania, iubita ei țară adoptivă, fusese cucerită. Veniturile din Rusia, partea principală a averii ei, se aflau în mâinile comuniștilor. Ea, care locuise pe vremuri în palate aurite și de marmură, trăia acum la Waldhaus, într-o anexă sărăcăcioasă a hotelului Dolder Grand, „o pensiune oribilă și mică…", după spusele uneia dintre nepoatele ei, „ceva cam ca un refugiu".[42]

Revederea nu a fost ușoară pentru Maria. În timpul războiului, ducesa slăbise și-și pierduse din încredere. Era adusă de spate și avea mersul nesigur. Mâinile, cândva grăsuțe și sigure, „erau subțiri și-i cam tremurau".[43] În continuare o învinovățea pe Maria pentru rolul jucat în război și o acuza că se bucură de termenii păcii devastatoare impuse Germaniei. Întristată că era puternică într-o vreme când mama ei este înfrântă, Maria n-a încercat să riposteze și nici măcar să-și arate dragostea. „Vreau s-o iau în brațe și s-o las să plângă, și să plâng cu ea, dar ar fi singura ofensă pe care nu mi-ar ierta-o… Mai există în ea vechiul tiran, ascuns acolo, adânc, sub toată umilința exterioară… e partea pe care trebuie s-o las în pace și de care să nu mă ating."[44]

Prințul Știrbey s-a reîntâlnit cu Maria în Elveția, unde aveau ocazia să se plimbe pe străzi fără a fi recunoscuți. „Atunci când oamenii nu sunt deosebit de amabili, încerc să-i îmblânzesc cu «farmecul» meu personal, ca să văd cât de mult mă poate ajuta, în absența statutului regal. Am aflat că merge destul de bine, ceea ce este foarte flatant pentru cei 43 de ani ai mei", povestea Maria.[45] Nu exista niciun companion mai bun decât Barbu. Regina nota, la un moment dat, în jurnal: „N-am cunoscut niciodată un om care să aibă mai multă răbdare cu femeile."[46]

Plecând din Elveția, însoțită de Știrbey și de Elisabeta, regina a dus-o pe ducesă într-o vacanță la Florența. A revenit la București foarte întristată de starea de spirit a mamei sale; i-a promis că o va vizita din nou, în vara următoare. Și-a menținut obiceiul, dobândit imediat după război, de a le trimite bani și daruri mamei și surorilor ei și i-a scris chiar regelui George, gândindu-se că poate ar exista o cât de mică șansă ca guvernul sovietic să respecte obligațiile financiare asumate prin contractul rus de căsătorie al ducesei.

Anul următor, când a vizitat-o din nou, ducesa nu era cu mult mai bine — în supărarea ei, îi arunca tot felul de critici pentru „Dumnezeu știe ce greșeli din trecut" și pentru „anumite jumătăți de oră din viața mea în care am greșit".[47] Ducesa a mers atât de departe, încât a menționat comportamentul nepotrivit al reginei față de prințul Știrbey. Amintindu-i că vorbea cu unul dintre supușii reginei, Știrbey a apărat-o pe Maria, spunându-i că orice ar gândi despre ea, era totuși „una dintre cele mai iubite regine" ale istoriei, o suverană „admirabilă și demnă".[48] „Nu sunt chiar o ratată", îi scria Maria unei prietene, „dar continuă să mă piseze, să

mă piseze mereu despre lucruri pe care le-am făcut demult, sau pe care nu le-am făcut. N-a recunoscut niciodată c-aș avea vreun strop de inteligență, ci doar o natură bună și zâmbitoare și o figură luminoasă care amăgea lumea. Draga de ea, biata mea mamă neîmpăcată!“[49]

În ciuda acestor lucruri, călătoria din vara lui 1920 a fost una plăcută. Le-a luat pe Ileana și pe Elisabeta la Paris s-o vadă pe Mignon, care era de un an la școală, în Anglia. A venit și Nicky cu ele; regina a adus-o și pe Ducky în vacanță și au avut ocazia s-o vadă și pe Baby Bee. Ea era la Paris pentru premiera baletului *The Lily of Life*, al lui Loie Fuller, bazat pe unul dintre basmele scrise de regină.

Acest voiaj în Europa Occidentală a fost preludiul a ceea ce părea să fie o serie de evenimente fericite în viața familiei Mariei. La scurt timp după întoarcerea în România, cei doi copii mai mari — care erau, de mult timp, un motiv de îngrijorare — și-au găsit soți pe măsură, inițiind un terțet de căsătorii care-i va aduce reginei un nou motiv de respect și porecla de „soacra Balcanilor“.

* Precedenta declarație de război, făcută la 31 ianuarie 1918, fusese anulată prin tratatul de pace negociat de Joseph Boyle. (*N. a.*)

Note:

1 Sherman David Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference*, p. 302, nota 85. Un alt motiv pentru sprijinul acordat de Franța României, conform lui Hugh Seton-Watson (*Eastern Europe Between the Wars*), a fost teama ei de Germania și dorința de a crea un cordon sanitar de state mici între Germania și Rusia.

2 Regina Maria a României, „My Mission, III. Paris Again" în *Cornhill Magazine*, decembrie 1939, p. 739.

3 Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*, pp. 298–307 *passim*.

4 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina*, Cap. I, pp. 290–291

5 R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, pp. 544–545.

6 Spector, *op. cit*., pp. 294–295.

7 ANR III, 118:184.

8 Herbert Hoover, *Memoirs*, pp. 400–404.

9 Seton-Watson, *op. cit*., p. 546, nota 3.

10 Edward Mandell House și Charles Seymour eds., *What Really Happened at Paris*, p. 220.

11 Stephen Bonsal, *Suitors and Suppliants,* p. 170.

12 SA, 1 martie 1920, regele Ferdinand către principele Wilhelm.

13 Hoover, *op. cit*., p. 404.

14 HH, AC 88, 30 august 1919, regina Maria către Herbert Hoover.

15 Hoover, *op. cit*., p. 404.

16 Spector, *op. cit*., p. 199. În original: „în continuare hipnotizat".

17 ANR V, 924/1919, 24 octombrie 1919, Regele Ferdinand către regina Maria.

18 ANR V, 5220/1919, Barbu Știrbey către regina Maria

19 ANR III, 119:69–73v.

20 Spector, *op. cit*., p. 219.

21 Seton-Watson, *op. cit*., pp. 550–551.

22 Hugh Seton-Watson, *Eastern Europe Between the Wars*, p. 200.

23 ANR III, 117:149.

24 Ioana Lambrino, *Mon Mari le Roi Carol*, pp. 110–119.

25 ANR V, 487/1919, 25 iulie 1919, regele Carol al II-lea către regina Maria.

26 ANR III, 118:105.

27 Lambrino, *op. cit*., pp. 122–123.

28 Spector, *op. cit*., p. 307, nota 3.

29 ANR III, 118:181–205.

30 ANR III, 120:42–3.

31 ANR V, 489/1919, 24 decembrie 1919, regele Carol al II-lea către regina Maria.

32 ANR III, 120:17–72 *passim*.

33 Lambrino, *op. cit*, pp. 137–138.

34 ANR III, 121:51.

35 ANR III, 128:54.

36 ANR III, 120:63.

37 ANR III, 122:133.

38 ANR V, 3842/1921, Joseph Boyle către regina Maria.

39 ANR V, 3840/1920, 25 aprilie 1920, Joseph Boyle către regina Maria.

40 ANR V, 3844/1920, 20 iunie 1920, Joseph Boyle către regina Maria.

41 ANR V, 3894/1920, 2 noiembrie 1920, regina Maria către Joseph Boyle.

42 Interviu, A.S.R. principesa Ileana.

43 ANR III, 119:2.

44 ANR V, 3887/1919, 25 octombrie1919, regina Maria către Joseph Boyle.

45 ANR III, 118:226.

46 ANR III, 134:41

47 ANR V, 3890/1920, 21 august 1920, regina Maria către Joseph Boyle.

48 ANR III, 123:89-90.

49 ANR V, 3890/1920, 21 august 1920, regina Maria către Joseph Boyle.

Capitolul 23

Treburile Casei Regale sunt subiect de conversație pentru cei care, în mod normal, nu ar putea purta o conversație.

— Martha Bibescu

Principesa Elisabeta a României l-a întâlnit pe principele moștenitor al Greciei pe când ea avea 16 ani, iar el, 21. Trei ani mai târziu, tânărul a cerut-o de nevastă. Maria și Ferdinand erau nerăbdători s-o vadă măritată: „… Speram să fie vorba de o logodnă", îi scria Ferdinand fratelui său Wilhelm, „iar dacă acest lucru nu s-a întâmplat, vina a fost în primul rând a mătușii Elisabeta".[1] În 1914, regina Elisabeta îi spusese tizei sale că ar fi putut găsi pe cineva mai bun decât George, lucru cu care tânăra principesă a fost de acord. Dar în 1920, la 25 de ani, Elisabeta s-a văzut obligată să-și revizuiască fanteziile extravagante.

Principele moștenitor George al Greciei era un tânăr solid; brunet, mic de statură, dar drept, îmbrăcat într-o tunică militară încheiată până la gât, cu monoclu strălucitor, aducea mai mult cu un englez adevărat — curtenitor, inofensiv și cam plicticos. „Dumnezeu l-a început, dar a uitat să-l desăvârșească", a spus Elisabeta.[2] Deși rubedeniile iubitoare vorbeau despre cinstea și decența lui, despre râsul lui contagios, istoricii l-au considerat o nulitate regală, lipsită de orice talent pentru politică.

Noțiunea despre romantism a lui George era pe măsura inteligenței sale politice. O cunoștea pe Elisabeta de suficientă vreme pentru a înțelege că nu va ajunge să-și petreacă bătrânețea cu ea. Și, cu toate astea, când s-au întâlnit în Elveția, după război, a cerut-o de nevastă. Tânăra nu se putea hotărî. Ducesa de Coburg, cu care Elisabeta stătea la acea vreme, spunea că George „ar trebui s-o bată, și atunci ea l-ar plăcea!"[3] Regina împărtășea îngrijorarea ducesei legată de ceea ce zăcea în „adâncurile adormite" ale Elisabetei și-și dădea seama că fiica ei avea o latură „brutală, aproape crudă și nesăbuită".[4] A fost încântată când, în toamna lui 1920, Elisabeta a acceptat, în cele din urmă, cererea în căsătorie.

Maria nu-și putea dori o familie mai bună pentru fiica ei cea mare. Tatăl lui George, regele Constantin al Greciei, era fratele mai mic al reginei-mamă Alexandra a Angliei; mama lui, regina Sofia, soră a kaizerului, era verișoara primară a Mariei. George nu prea avea ce să-i ofere Elisabetei, în afară de descendența nobilă, dat fiind că viitorul său politic era sumbru. Mașinațiunile diplomatice care însoțiseră intrarea țărilor mici în Primul Război Mondial distruseseră aproape complet familia regală greacă. În strădania sa de a menține Grecia neutră, regele Constantin a fost învins de manevrele premierului său, Eleftherios Venizelos, care favoriza Antanta și care a dus Grecia în război de partea Aliaților. Constantin s-a văzut obligat să abdice, în numele lui și al lui George. Alexandru, fratele mai mic al lui George, a domnit ca rege-marionetă la Atena din 1917, iar restul familiei a trăit în exil în Elveția.

În orice caz, Maria a fost încântată de căsătoria propusă. Deși era conștientă că mariajul cu George, care nu avea nici țară și nici bani, nu va fi prea bine văzut de români, ea a asigurat-o pe Elisabeta „că va fi lângă ea orice s-ar întâmpla, în afară de cazul în care ar vrea să fugă cu cineva care nu e din aceeași clasă!"[5] Maria l-a invitat pe George s-o însoțească pe Elisabeta în România, pentru anunțul logodnei. Le-a mai invitat și pe cele

două surori ale lui, Elena, în vârstă de 24 de ani, și Irina, de 16 ani.

În timp ce regina făcea pregătirile de plecare, principele Carol a sosit în Elveția, revenind din călătoria sa în jurul lumii. Deși scrisese din voiaj despre „tristețea permanentă și arzătoare" din cauza lui Zizi, tânărul părea într-o dispoziție surprinzător de bună și a anunțat că ar vrea să-și însoțească viitorul cumnat în România.[6] Trenul, plin de tineret, a mers direct la Sinaia, unde grecii au fost instalați la Pelișor, castelul de vară al Mariei.

Regina era încântată de schimbarea fiului ei. Era aproape la fel de mulțumită că le invitase pe principesele grecoaice în România; „hotărât lucru, ideea de a-i asigura în casă o companie veselă și de același rang cu el a fost o mișcare inteligentă", i-a scris Maria lui Joe Boyle. Maria a aranjat tot felul de distracții pentru musafiri, i-a trimis în excursii în satele din împrejurimi, pentru a le da „tinerilor ocazia să se cunoască mai bine". Era clar că principele moștenitor se simțea atras de Elena, sora cea mare; „este fata potrivită tocmai pentru a-l atrage", povestea regina, impresionată de drăgălășenia și farmecul fetei de când o văzuse prima oară în Elveția.

O brunetă înaltă, elegantă, subțire și cu osatură frumoasă, principesa Elena a Greciei, căreia i se spunea Sitta în familie, era mult mai puțin cunoscătoare într-ale lumii decât majoritatea principeselor zilei. Abdicarea tatălui o smulsese din viața insulară și suferea mult din cauza umilinței cu care se confrunta familia sa în exil. Dusă degrabă în România, împreună cu sora sa, răsfățată de regină și plimbată de Carol, prințesa „s-a îndrăgostit" rapid de principele moștenitor.[7]

Idila lor campestră a fost tulburată de vestea neașteptată că regele Alexandru, tovarășul de joacă al Sittei, fusese mușcat de o maimuță în grădina reședinței de lângă Atena a familiei sale și a murit de septicemie. Tânăra, distrusă de moartea fratelui celui mai drag, a cerut să se întoarcă imediat în Elveția, la părinți. A doua zi, înainte de plecarea ei, a sosit vestea morții ducesei de Coburg. Mama Mariei murise în somn, în anexa hotelului Dolder Grand din Zürich.

Regina s-a pregătit să plece de îndată, împreună cu principesele grecoaice. Prințul Știrbey urma s-o însoțească, iar George și Elisabeta au rămas la Sinaia cu regele. Carol a dorit să-și însoțească mama. La plecare, Ileana l-a luat de gât și i-a șoptit „s-o aducă pe Sitta înapoi". În tren, regina și-a notat cu plăcere că fiul ei și tânăra principesă păreau că „au ajuns să se înțeleagă".[8]

La Zürich, Maria a aflat că nu putea merge cu Ducky și Baby Bee în Germania pentru a o înmormânta pe ducesă la Coburg și nici s-o vadă pe sora ei Sandra, fără a provoca un incident internațional. Cu inima frântă, rătăcea prin împrejurimile Zürichului, sau făcea lungi plimbări prin pădure, însoțită de Barbu, așteptând întoarcerea surorilor. Maria și-a adorat mama, dificilă, ce-i drept, dar nu i-a regretat dispariția; circumstanțele umilitoare în care fiica țarului și-a trăit ultimii ani i-au făcut viața mult mai tragică decât moartea. Regina îi scria unei prietene că mama ei „fusese profund religioasă. Sper că Dumnezeu n-o s-o dezamăgească, așa cum au făcut-o majoritatea lucrurilor și a oamenilor".[9]

Când, în sfârșit, au venit Ducky și Baby Bee, cele trei surori s-au apucat să citească memoriile mamei lor. Au fost impresionate de imaginea de copil bosumflat a ducesei aflat la cheremul unei guvernante dezagreabile. Maria a moștenit de la ducesă un fabulos set de perle; aceasta le adusese din Germania, împreună cu alte seturi asemănătoare de bijuterii, pentru celelalte fiice și le-a depus într-o bancă elvețiană. Maria a dus perlele spre a fi evaluate; una singură valora 400 000 de franci elvețieni.

La câteva zile de la sosirea lor în Elveția, Carol a cerut-o în căsătorie pe Sitta. Regina era din cale-afară de fericită. „Simt că mi-am salvat băiatul", spunea, adăugând că și-ar fi dorit doar ca mama ei să mai fie în viață, ca să se bucure împreună. Se gândea la Joe Boyle, cel care „a dus marea bătălie lângă mine… Dumnezeu să-l binecuvânteze pe el și pe tânăra pereche", notase veselă în jurnal. Regina a avut o discuție cu regele Constantin, care și-a dat consimțământul pentru căsătorie, cu condiția ca principele să fi „terminat definitiv" cu Zizi. Maria l-a asigurat că altfel, nici ea, nici Ferdinand nu i-ar fi permis să se însoare.[10]

La prima vedere, căsătoria părea o partidă excelentă pentru casa regală greacă. La 27 de ani, principele moștenitor al României avea peste un metru optzeci, umerii lați, părul ondulat șaten-deschis și purta o mustață deasă, tunsă scurt. Figura lui ar fi avut o aparență copilăroasă, dacă n-ar fi existat în ochii de un albastru-deschis o fulgerare amenințătoare și pe frunte o cută de încruntare. Ceea ce la un om de rând părea o trăsătură comună, la un viitor rege trecea drept frumusețe. Vrăjind-o cu povestea unui trecut tragic și

furtunos, principele moștenitor a convins-o pe principesă că doar ea, cu inocența ei, îi putea fi blânda salvare.

Spre deosebire de Elisabeta, care se îndrepta spre un mariaj lipsit de dragoste, Carol și chiar Sitta, mult mai reținută din fire, manifestau o puternică atracție unul față de celălalt. „Erau îndrăgostiți nebunește", povestea una dintre surorile lui Carol, amintindu-și zilele logodnei lor; „el era *teribil* de îndrăgostit".[11] „Ea este cea care-l urmează, el e conducătorul, impetuos, tiranic… dar îndrăgostit până peste cap", i-a scris regina fostei guvernante a Elisabetei.[12]

Cu toate bucuriile noii sale pasiuni, Carol mai avea socoteli de încheiat cu vechea iubire. Amintindu-și cum Ferdinand nu-i povestise nimic despre prima lui iubire, regina și-a îndemnat fiul să-i spună logodnicei sale despre Zizi. Trebuie că tânărul și-a prezentat foarte bine cazul, pentru că Maria spunea că, în urma discuției, tinerii păreau a fi și mai buni prieteni.

Cât despre Zizi, Carol a refuzat s-o vadă, preferând să comunice prin scrisori: „Să nu crezi c-am fost dezarmat fără luptă. Am rezistat până la ultima limită și m-am declarat înfrânt când mi-am dat seama că sunt singur. Da, sărăcuța mea, e adevărat că sunt logodit, logodit cu o principesă. Totul este atât de mult împotriva principiilor mele, încât sunt deosebit de uimit… Am găsit pe cineva care mă poate înțelege și care vede lucrurile la fel ca mine. A fost de acord să fie consolarea unei inimi profund rănite. Mi-aș fi dorit să mai aștept, să mai las timpul să estompeze lucrurile, dar circumstanțe independente de voința noastră ne-au obligat să acționăm mai repede. Da, așa e viața."

În ceea ce privește renta, Zizi a spus că dorește proprietatea lui Carol de la Mănăstirea, sau cinci milioane de franci francezi și un titlu pentru fiul lor. Atunci când i s-a cerut să returneze bijuteriile oferite de Carol, pe motiv că aparțineau reginei Elisabeta și erau ultimele rămase în afara celor de la Moscova, Zizi a refuzat. Prințul Știrbey a fost trimis s-o convingă. I-a explicat că va primi o rentă depusă la o bancă din Paris, pentru întreținerea ei și a copilului, sumă din care va fi scăzută valoarea diademei în dispută. Carol a refuzat să se amestece, când i s-a povestit despre incident. „Chestiunea nu mai este în mâinile mele", a spus el.[13] „Ceea ce ea [Zizi] nu poate ierta, și, ca femeie, înțeleg lucrul ăsta, este că principele Carol nu și-a văzut copilul niciodată", avea să scrie regina în jurnal.[14]

În timp ce familia lui Carol negocia cu fosta soție, averea logodnicei lui și a familiei ei s-a îmbunătățit semnificativ. Moartea lui Alexandru, fratele Sittei, a grăbit organizarea unui plebiscit pentru a se afla dacă Grecia dorea întoarcerea lui Constantin pe tron. Regele se bucurase întotdeauna de o mare popularitate și, în ciuda amenințărilor venite de la Aliați, grecii au votat covârșitor în favoarea revenirii lui. În decembrie 1920, regele Constantin, regina Sofia și copiii lor s-au întors la Atena în plină glorie; „toate inimile regești, chiar dacă nu le pasă de acest om, bat mai repede, pentru că e un triumf major al cauzei regale", îi scria Maria lui Joe Boyle[15].

Carol și-a urmat logodnica la Atena după Anul Nou. În sud era primăvară; înfloreau trandafirii și portocalele atârnau pe ramuri. Principele venise cu mașina lui și a plimbat-o pe Sitta prin țară. Au vizitat monumente antice, unde Carol s-a făcut îndrăgit de greci, datorită curiozității lui intelectuale și a lucrurilor pe care le știa despre civilizația lor străveche. „Sunt foarte fericit și simt că ne înțelegem mai bine pe zi ce trece", îi scria mamei sale.[16]

La 27 februarie 1921, principesa Elisabeta a României s-a căsătorit la București cu principele George al Greciei — a fost prima din cele două ceremonii care aveau să lege cele două case regale. Regina era încântată de schimbarea de statut a ginerelui său: „S-au logodit când el era un prinț fără cămin, fără țară și fără avere; acum e din nou Principe Moștenitor și-i poate oferi un cămin și o poziție."[17] Maria și-a ales cu multă grijă toaleta pentru nuntă, de culoare gri-pal și auriu, pentru a nu eclipsa mireasa.

Ca dar de nuntă, Ferdinand și Maria i-au dăruit Elisabetei un șirag de diamante cu un safir imens, pe care Maria îl cumpărase de la Ducky. A fost furioasă că regele și regina Greciei nu i-au trimis nimic fiicei sale: „Nici cel mai mic atom de ceva… Sophy și-a păstrat *toate* bijuteriile, eu le-am pierdut pe *toate* ale mele, și totuși am făcut eforturi imense să-i trimitem fetei ei o diademă frumoasă!"[18]

Nimeni nu iubea bijuteriile mai mult decât regina României, iar exproprierea bijuteriilor coroanei de către ruși a lăsat-o aproape fără nimic. Deși Kremlinul s-a oferit să recunoască dreptul României asupra

Basarabiei dacă România renunța la aurul său și la bijuteriile Mariei, regina a refuzat. „Bijuteriile au fost dota mea… tatăl meu a murit în datorii, mama a murit ruinată de Revoluția Rusă… bijuteriile ar fi fost singura mea rezervă.“[19] În alte vremuri, spunea ea, ar fi fost fericită să poată răscumpăra frontiere sigure pentru țara ei. Dar văzând decăderea monarhiilor europene și conștientă de poziția sa nestatornică, Maria nu-și permitea să renunțe la dreptul ei asupra bijuteriilor. Pentru a înlocui o parte dintre ele, Ferdinand i-a dat bani să cumpere bijuteriile lui Ducky, moștenite de la mama lui Kirill. Deși se simțea prost să-i ia surorii ei ultimele lucruri frumoase, își dădea seama că era un noroc pentru Ducky, având în vedere că le cumpăra la valoarea reală și le plătea pe loc.

Imediat după căsătoria Elisabetei cu George, întreaga familie regală, cu excepția regelui, a plecat la Atena, pentru nunta lui Carol cu Elena. În Biserica Ortodoxă există regula conform căreia, atunci când un frate și o soră se căsătoresc cu o soră și un frate, ceremoniile trebuie să aibă loc concomitent, fie și în biserici diferite.* Și pentru că Maria nu avea de gând să rateze nunta fiului său, a solicitat o dispensă de două săptămâni. Țăranii greci dădeau din cap nemulțumiți de încălcarea tradiției, prevestind ghinion pentru ambele cupluri.

Superstițiile n-au supărat-o pe regină, în schimb atitudinea occidentalilor, da. Anglia și Franța n-aveau cum să aprobe o dublă legătură între aliatul lor român și o dinastie pe care o detronaseră. Maria a încercat să prevină obiecțiile inevitabile ale Aliaților și i-a scris regelui George imediat după anunțarea logodnei lui Carol cu Sitta — i-a povestit despre „marea bucurie pentru noi și țară, după toate necazurile crunte prin care am trecut cu el de curând“[20]. În ciuda tuturor eforturilor ei, au ajuns până în România zvonuri despre obiecțiile internaționale. Regina le-a ignorat. Ultimii ani o învățaseră o lecție greu de uitat în materie de relații internaționale: cu toate că Marea Britanie și Franța erau gata mereu cu sfaturi și directive morale pentru aliații mai mici, nu dădeau nicio mână de ajutor când venea vorba de salvarea dinastiilor acestora. Într-o scrisoare adresată lui Leile Milne, regina României și-a explicat modelul ei de diplomație: „Știu că aceste căsătorii sunt privite de unii drept nepotrivite… dar țările mici nu se pot sacrifica mereu ori de câte ori verii mai mari se încruntă sau zâmbesc, ele TREBUIE să-și trăiască propria viață și să-și croiască propriul drum. Pentru noi e important să-l salvăm pe Carol și pentru acest lucru îi mulțumesc lui Dumnezeu cu fiecare respirație.“[21]

Pentru a se asigura de salvarea lui, Maria i-a scris lui Carol cu o săptămână înainte de nuntă. „Am dus pentru tine o bătălie dură ca să te pot aduce înapoi pe drumul drept“, i-a spus ea, „acum drumul se află în fața ta și tot ce ai de făcut e să pășești pe el“.[22]

Declarându-se îndrăgostit până peste urechi, principele moștenitor Carol al României s-a căsătorit cu principesa Elena a Greciei la Atena. Ca și Elisabeta, Elena era prima principesă care se mărita în țara sa, așa că mulțimea, îmbrăcată de sărbătoare și înșirată pe câteva rânduri pe străzi, a ovaționat-o atunci când a trecut prin dreptul lor, împreună cu soțul ei, în caleașca regală. Seara, meditând în scris, în jurnalul ei, la evenimentele de peste zi, Maria se gândea din nou la Joe Boyle, căruia îi datora „mulțumirile mele credincioase și un gând de caldă gratitudine în această zi“. Și-ar fi dorit ca Nando să fie prezent la nunta lui Carol, „dar era, în primul rând, dreptul *meu*, să fiu acolo, pentru că *eu* am fost cea care și-a salvat fiul.“[23]

Carol și mireasa lui au petrecut o săptămână din luna de miere la reședința regală de la Tatoi, lângă Atena, apoi au revenit la familia ei, înainte de plecarea în România. În perioada dintre nunta fiului și revenirea lui în țară, Maria a călătorit prin Grecia, bucurându-se, cu exuberanța ei tipică, de minunățiile întâlnite. Într-o „transă de frumusețe și revelație“[24], a vizitat situri antice, a colecționat bucățele de marmură, statui, amfore și coronamente de capiteluri pentru palatele din România. S-a întors acasă încărcată de comori, tocmai la timp pentru a-i întâmpina pe Carol și pe soția lui, care au sosit la începutul lui mai. Regina a aflat cu bucurie că proaspăta ei noră era deja însărcinată.

Elena era acum a treia principesă moștenitoare română care sosea oficial la București. Tinerii au venit cu trenul de la Constanța și au descins în gară direct în brațele întregii familii regale. Văzând că mulțimea nu era deosebit de entuziasmată, Maria a pus acest lucru pe seama trecutului amoros al fiului ei. Oricum, a fost convinsă că a pus la cale o primire perfect regizată, scurtată la maximum, având în vedere starea delicată a nurorii sale.

Principesa Elena, care nu se simțise bine încă de la începutul sarcinii, și-a adus cu ea și doctorul de familie. Maria era mulțumită. „Eu, una, știu ce înseamnă să-ți fie dor de casă și să nu ai lângă tine pe nimeni

din țara ta", îi scria unei prietene, amintindu-și de venirea ei în România, cu 28 de ani în urmă, „deși cazul ei e puțin diferit, își cunoaște soțul mai bine decât îl știam eu pe al meu, își cunoaște soacra, iar socrul ei nu este un bărbat sever — și, mai presus de orice, diferența dintre Grecia și România e mult mai mică decât cea dintre Anglia și România… pe lângă asta, ea are 24 de ani, iar eu aveam 17."[25] Noua principesă se simțea foarte bine în preajma unei soacre atât de fascinante. Forța personalității Mariei domina complet viața de la curte, care era cu mult mai sofisticată decât cea din Grecia. La Atena, familia lua masa singură și conversația se lega cu greu. La Cotroceni, regina Maria îi antrena atât pe membrii familiei, cât și pe musafiri în discuții aprinse despre evenimentele curente și despre îmbunătățiri ce ar putea fi aduse palatului. Grădina reginei era unul dintre subiectele de interes în primăvara lui 1921, deoarece fusese serios avariată în timpul războiului, iar acum se afla în reconstrucție. Maria făcea planuri pentru noi terase și ronduri de flori, se plângea de costul ridicat al vieții de la curte și de lipsa de maniere și de zgârcenia politicienilor; soția lui Carol se minuna de ceea ce i se părea „marele lux al curții regale românești"[26], comparativ cu cea de la Atena.

Deși Maria făcea tot ce-i stătea în putință ca tinerii să se simtă confortabil, Carol era nerăbdător să se mute de la Cotroceni. Și pentru că sosiseră în țară primăvara, nu mai aveau mult de așteptat până să evadeze la Sinaia. Acolo și-au stabilit reședința temporară la Foișor, o cabană în stil elvețian, neglijată și plină de mucegai, construită de Carol I ca reședință temporară pe domeniul castelului Peleș.

Principesa începea să înțeleagă că, în iureșul inițial al atracției, era posibil să se fi înșelat asupra caracterului lui Carol. Când l-a întrebat despre un ceas deșteptător din biroul lui, care era stricat, principele i-a explicat degajat că îl aruncase „în capul lui Zizi"[27]. Iar dacă ea era surprinsă de accesele lui de furie, Carol era stupefiat de absența oricărei curiozități intelectuale din partea ei. Lui îi plăcea să citească; pe ea o interesau mai mult rochiile și decorațiunile interioare. El avea o pasiune pentru muzică; ea o accepta ca pe o proprietate culturală. Când el se așeza să se ocupe de colecția lui de timbre, ea i se strecura în brațe. Nu prea înțelegea de ce soțul ei își pierdea răbdarea în astfel de situații, dar curând devenise evident faptul că nu aveau multe lucruri în comun.

După ce Carol și soția lui s-au mutat la Sinaia, regina a făcut o călătorie în Transilvania, pentru a inspecta o veche cetate, recent dăruită ei de cetățenii Brașovului. La vremea aceea, ca și acum, cetatea se numea castelul Bran. Era una dintre cele șapte cetăți construite de cavalerii teutoni, cu fundații datând din perioada cruciadelor; castelul nu fusese niciodată locuit până când l-a preluat Maria. Așezat pe pintenul împădurit al unui deal, castelul se vede din drum ca un talmeș-balmeș de foișoare, turnuri, parapete, ziduri albe, groase și neregulate, cu lemnărie masivă cioplită și balcoane; interiorul nu e mai puțin pitoresc — cu colțuri de forme ciudate, încăperi mici pe mai multe niveluri, șemineuri bizare și sobe frumoase, împodobite cu plăci vechi de teracotă. Regina l-a făcut locuibil. A umplut încăperile cu mobilă închisă la culoare, în stil renascentist și baroc și a creat grădini complicate pe terenul de dedesubt.

Foarte potrivit gustului romantic și extravagant al Mariei, castelul Bran a luat rapid alura unui basm slav. „La Bran totul trebuie să fie neobișnuit și vechi", explica ea,[28] în timp ce răscolea prin colțuri uitate de la Peleș după ceramică persană și argintărie veche. „Efectul total este acel bizantinism adaptat proprietarului său regal", avea să spună Sacheverell Sitwell, 15 ani mai târziu.[29] Maria a descoperit curând că vizitatorii de rând găseau Branul mult mai fermecător decât li se părea altor capete încoronate. „Missy, nu la vârsta TA!"[30] a pufnit regina Sofia a Greciei, atunci când regina, un ghid neobosit, a purtat-o în sus și-n jos pe scările fanteziei sale transilvane.

Din Transilvania, regina a plecat în Franța, pentru a o vizita pe Ducky, care reușise să răzbată în lumea occidentală și locuia într-o căsuță închiriată, pe coasta Bretaniei. Soțul ei, marele duce Kirill, tocmai se proclamase „custode al tronului", demnitate care crease dezbateri aprinse în rândul comunității de emigranți ruși. Nu toți supraviețuitorii aristocrați ai Revoluției erau de acord cu asumarea de către Kirill a mantiei țarilor. Ei insistau asupra faptului că unchiul lui, marele duce Nicolae, fost comandant suprem al armatei ruse, venea cu recomandări mai bune din punct de vedere al vârstei și al experienței, iar vărul lui mai tânăr, marele duce Dimitri, care avusese un rol activ în uciderea lui Rasputin, merita ceva mai mult decât pioasă recunoștință. Și pentru că împărăteasa-mamă, matriarha clanului Romanovilor, refuza să accepte că fiul ei fusese ucis, nu concepea să discute despre niciun fel de chestiune de succesiune.

Maria auzise multe dintre reproșurile și bombănelile din așa-numita *société emigrée* și de aceea nu era foarte încântată de noul statut al lui Kirill, cu toate că-și dădea seama că încurajările lui Ducky aveau rolul de a-l face să-și recapete încrederea. Cu un an în urmă, Kirill suferise o cădere nervoasă; era incapabil să traverseze strada fără s-o țină pe Ducky de mână și nu putea adormi dacă n-o știa lângă el. Acum, marele duce se trezea zilnic, la răsăritul soarelui. Se retrăgea în birou, unde emitea ordine, oferea mulțumiri imperiale, semna promovări și trimitea directive imperiale. Și pentru că destinatarii acestor hotărâri și documente erau, de cele mai multe ori, șoferi de taxi, chelneri și gigolo cu titluri nobiliare, Maria se îndoia de importanța lor. În timp ce Kirill se juca de-a țarul, Ducky lucra în grădină și-și făcea griji pentru viitor. Regina a găsit-o foarte ridată, muncită peste măsură și mult prea obosită pentru a-și mai face griji cum arată. „Fără casă, fără viitor… fără speranță — încercând să se descurce de azi pe mâine, cu o familie obișnuită să trăiască în cel mai mare lux", așa a descris Maria nefericita situație în care se afla sora sa.

Spre sfârșitul șederii ei în Franța, a sosit și Joe Boyle, ca să vadă cum o poate ajuta pe marea ducesă. „Poate îl vor lăsa să lucreze pentru ea, pentru mine nu l-au lăsat să lucreze…" avea să noteze cu amărăciune în jurnal; „toți mă consideră nebună, oarbă, pentru că am încredere în omul ăsta mare și drag, care mi-a fost ca un tată și un frate mai mare din ziua în care l-am cunoscut".

În timp ce Maria se afla în Bretania, Ferdinand și-a revăzut fratele, pe Wilhelm, șeful Casei de Hohenzollern-Sigmaringen, pentru prima dată din 1914. Reconcilierea era foarte importantă pentru rege, a cărui familie nu reușise să-l ierte până atunci pentru rolul jucat în război. Regina a fost încântată pentru soțul ei. Și a fost mulțumită că Nando a vizitat fără ea castelul familiei de la Weinburg. „Se pare că așa preferă [Wilhelm]", nota ea. „Sunt atât de ușurată, fiindcă mi-era groază de întâlnirea asta."[31]

Primirea lui Ferdinand de către șeful Casei a fost precedată de o iertare parțială din partea Bisericii Catolice. Încă din 1900, Regelui României i se refuzase împărtășania, pentru că a fost de acord cu botezul copiilor lui în credința ortodoxă. Ferdinand a avut permisiunea să primească împărtășania abia în primăvara lui 1920, la un an după ce prințul Știrbey a fost la Roma în numele lui. „Acest lucru înseamnă enorm pentru el, fiindcă că este un credincios adevărat", spunea Maria.[32]

După întoarcerea reginei, toamna, principesa Elena a născut un băiat, la 25 octombrie 1921. Nașterea a fost complicată și, o vreme, atât viața mamei, cât și cea a pruncului au fost în pericol. Principesa a fost asistată de doctorul familiei, de infirmiera mamei ei, trimisă de la Atena, și de regină. „A fost o bătălie teribilă… încăperea arăta ca un abator", povestea Maria,[33] care administrase cloroformul și-i ajutase pe doctori. Imediat ce a putut pleca de acolo, regina s-a grăbit să-l anunțe pe Carol și și-a permis un moment de slăbiciune, plângând în tăcere pe umărul lui. Apoi s-a dus să dea vestea întregii familii. Băiatul a primit numele de Mihai, după eroul care înfăptuise unirea Țării Românești cu Moldova și cu Transilvania, în 1600.

La câteva săptămâni de la nașterea moștenitorului la tron, a fost găsită o casă pe șoseaua Kiseleff în care se putea muta principele moștenitor cu familia. Decorarea a fost încredințată firmei Harrods din Londra. Cu toate că renovarea nu era terminată, Carol și Sitta s-au mutat în decembrie, cu copilul și cu servitorii lor. Gândindu-se la lunile pline de treburi casnice, deranjată de avansurile lui Carol, cărora simțea că nu le poate răspunde încă, dar mai ales îngrijorată de situația tatălui ei, bolnav și din nou cu probleme politice, Sitta i-a cerut voie regelui să-și ducă băiatul în vizită, acasă.

Principesa și-a petrecut următoarele patru luni cu familia ei, în Grecia. Absența ei, la mai puțin de un an de la nuntă, a avut un efect dezastruos asupra mariajului. Când s-a întors, în cele din urmă, în aprilie 1922, și-a găsit noua casă aproape gata și pe soțul ei distrându-se în altă parte.

* Este vorba de un canon ortodox conform căruia, pentru a fi acceptate de Biserică, slujbele religioase de căsătorie a doi frați cu două surori (sau frate și soră căsătorindu-se cu soră și frate) trebuie să aibă loc concomitent. În caz contrar, astfel de căsătorii sunt interzise de ortodoxie. (*N. trad.*)

Note:

1 SA, 1 martie1920, regele Ferdinand către principele Wilhelm.

2 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

3 ANR V, 3893/1920, 14 octombrie 1920, regina Maria către Joseph Boyle.

4 ANR V 3903/1921, 9 februarie 1921, regina Maria către Joseph Boyle.

5 ANR V, 2739/1919, 13 decembrie 1919, regina Maria către ducesa de Coburg.

6 RAV, 489/1919, 3 martie 1920, regele Carol al II-lea către regina Maria

7 ANR V, 3893/1920, 14 octombrie 1920, regina Maria către Joseph Boyle.

8 ANR V, 3894/1920, 2 noiembrie 1920, regina Maria către Joseph Boyle.

9 MM, 31 octombrie 1920, regina Maria către Loie Fuller.

10 ANR III, 125:26–31.

11 Interviu, A.S.R. principesa Ileana.

12 KSU, 14 aprilie 1921, regina Maria către Leile Milne.

13 Ioana Lambrino, *Mon Mari Le Roi Carol*, pp. 147–151.

14 ANR III, 127:10.

15 ANR V, 3894/1920, 2 noiembrie 1920, regina Maria către Joseph Boyle.

16 ANR V, 492/1921, 21 ianuarie 1921, regele Carol al II-lea către regina Maria.

17 ANR III, 126:51.

18 ANR III, 126:40.

19 ANR III, 137:51.

20 RAWC, GEO. V AA43–314 (extras), 29 noiembrie 1920, regina Maria către regele George al V-lea.

21 KSU, 14 ianuarie 1921, regina Maria către Leile Milne.

22 ANR V, 3900/1921, 3 martie 1921, regina Maria către Joseph Boyle.

23 ANR III, 127:15.

24 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina*, cap. 2.

25 ANR V, 3899/1921, 1 mai 1921, regina Maria către Joseph Boyle.

26 Arthur Gould Lee, *Helen, Queen Mother of Rumania*, p. 88.

27 Terence Elsberry, *Marie of Roumania*, p. 173.

28 Duca, *op. cit*., cap. 2.

29 Sacheverell Sitwell, *Roumanian Journey*, p. 25.

30 Duca, *op. cit*., cap. 2.

31 ANR III, 129:24–78.

32 ANR III, 121:136.

33 ANR III, 130:19–21.

Capitolul 24

Nu există politician în Europa a cărui minte să se poată împotrivi lucrăturilor pântecelui Reginei Maria.

— Politician european anonim

În vreme ce regina Maria sărbătorea continuarea dinastiei, un al treilea rege din Balcani, Alexandru al Iugoslaviei* începea să-și caute aliați și o soție. De înălțime mijlocie, cu umerii înguști, palid și miop, Alexandru era cel mai puțin atrăgător monarh al secolului al XX-lea. Dar aparențele înșală. Extrem de inteligent, ambițios și un foarte bun om politic, Alexandru preluase, la începutul Primului Război Mondial, frâiele guvernului sârb de la un tată suferind și un frate mai mare, nebun. Încă nu împlinise 30 de ani când, regent fiind, Alexandru și-a condus personal oștenii în luptele eroice din timpul războiului. În urma Conferinței de la Paris s-a ales cu teritoriile inițiale plus Croația, Slovenia, părți din Macedonia și întregul Muntenegru. În 1921, regele Alexandru era o putere majoră în Balcani.

Nu fusese născut pentru a domni. Fiul unui pretendent sărăcit, Alexandru a crescut la Geneva. În 1903, în urma uneia din cele mai sângeroase lovituri de stat din istoria Europei Răsăritene, tatăl lui Alexandru, Petru I Karagheorghevici, a urcat pe tronul Serbiei. S-a dovedit a fi un rege cinstit, care și-a condus țara spre victorie în Războaiele Balcanice. Alexandru, care la vremea aceea era student la Academia Militară din Sankt-Petersburg, s-a îndrăgostit de una dintre fetele țarului. Primul Război Mondial i-a zădărnicit intențiile, iar în 1918 bolșevicii i-au ucis iubita din copilărie. Nu s-a mai îndrăgostit niciodată. Orientându-se spre lucruri mai practice, cum ar fi consolidarea dinastiei, a început să facă cercetări discrete în direcția principesei Mignon a României.

În primăvara lui 1921, atât Iugoslavia, cât și România semnaseră tratate de alianță cu Cehoslovacia; în iunie al aceluiași an, cele două țări au semnat la rându-le o alianță, care completa triunghiul Micii Antante, menită să le protejeze teritoriile recent dobândite de revizionismul maghiar. Take Ionescu, de multă vreme susținător al unității balcanice și, la acel moment, ministru de externe, a întrebat-o pe regină dacă ar fi de acord cu căsătoria lui Mignon cu regele iugoslav. Maria n-a făcut nicio promisiune. „Vorbește cu fata mea. N-o vom sili niciodată. Cu atât mai bine dacă reușești s-o convingi."[1]

La cei 21 de ani, Mignon nu era deloc diferită de cea din copilărie — prietenoasă, plăcută și altruistă. Regina și-a notat în jurnal: „Am spus întotdeauna despre Mignon că, dacă ar fi fost săracă, ar fi reușit să țină o casă. Ar fi gătit și ar fi avut grijă de copii, ar fi îngrijit de bolnavi, ar fi dus scrisorile, ar fi cărat lemne și ar fi săpat cartofii."[2] Ca tânără principesă, Mignon s-a simțit fericită să fie intermediar între noua sa prietenă, Sitta, și Carol și între sora ei Elisabeta și George al Greciei. Tânăra a declarat că nu se va mărita niciodată, la vremea când cele două cupluri se căsătoreau.

Ionescu o cunoștea suficient de bine pe Mignon ca să nu-i vorbească despre alianța politică dragă inimii lui, ci să-i povestească despre un tânăr însingurat, fără părinți, dar cu un frate nebun, un biet rege bogat într-un palat pustiu, care-și dorea o regină, care să-i înveselească viața și să-i ofere o familie. Mignon a fost impresionată, și Alexandru a fost invitat la Sinaia de Crăciun, „acel moment din an când trebuie că e foarte greu să fii singur, fără familie", spunea principesa.[3] Cam la o săptămână după Anul Nou, Mignon și-a dus

peţitorul prin pădurile înzăpezite din jurul castelului Peleş. Au lipsit ceva vreme. Când s-au întors, Mignon îl ducea de mână. Regele iugoslav nu vorbea engleza. „Mamă, am aranjat“[4], a zis Mignon, după care a izbucnit în lacrimi şi a părăsit încăperea în fugă.

Regina Maria era îngrijorată. Deşi ştia că Alexandru avea o reputaţie excelentă şi că mariajul va fi extrem de bine primit în cele două ţări, tânărul era, după spusele ei, „un *outsider* de o rasă incertă“. Timid, necomunicativ, regele Iugoslaviei nu vorbea deloc despre sine. Maria nu putea înţelege cum de fiica ei îl acceptase atât de repede, fără a-l cunoaşte ceva mai bine: „…Ce ştie Mignon despre obligaţiile maritale fizice, draga, buna, grăsuţa, altruista, vesela mea Mignon, care seamănă cel mai bine cu un bujor înflorit… Îmi aminteşte de mine, într-un mod îngrozitor… Am urât căsătoria, iar mama mea m-a încurajat s-o urăsc, dar eu n-o să-i fac aşa ceva lui Mignon.“[5]

Se pare, însă, că principesa nu avea niciun fel de temeri; şi-a făcut cunoscut noul statut cu mândrie celor din jur şi a insistat să telegrafieze ea însăşi membrilor guvernului. Reacţia cea mai entuziastă a fost a ţarului Ferdinand al Bulgariei, exilat, care a proclamat-o pe nepoata sa, regina Maria, „un geniu“.[6]

La scurt timp după logodna oficială, Maria a mers la Belgrad pentru a inspecta noul cămin al fiicei sale. Belgradul, capitala unui regat făcut din petice, nu avea rafinamentul cultural al Bucureştiului şi nici aristocraţie. Regele Alexandru ducea o viaţă de simplu soldat. Dormea pe un pat de campanie şi lucra la o veche masă de campanie într-o căsuţă mică, vizavi de palatul regal. Avea de gând să se mute în palat după nuntă — un cămin elegant, dar inconfortabil, unde dormitoarele cuplului regal se găseau la cele două capete ale clădirii, „la un kilometru distanţă“[7], separate de gărzi înarmate. Maria a aranjat ca Alexandru şi Mignon să locuiască împreună în aceeaşi aripă a palatului, în apartamente ce comunicau între ele, şi a cerut să fie înlocuită toată mobila Louis XVI, „pompoasă şi excesiv de încărcată“. A aflat, cu stupoare, că întreg personalul era masculin, „nici măcar rufele nu erau spălate de femei“.[8]

Întoarsă la Bucureşti, regina s-a ocupat de transformarea fiicei ei — placidă şi durdulie —, a îndemnat-o să poarte rochii elegante, care îi puneau în valoare drăgălăşenia incipientă şi se potriveau noului său statut. Mignon nu s-a lăsat uşor convinsă să treacă în rândul întâi. „Nu reuşesc s-o fac să stea dreaptă şi-i place să stea cu picioarele desfăcute şi cu labele spre interior“, se văita regina.[9] Ori de câte ori Alexandru nu era prin preajmă, Maria o găsea îmbrăcată tot în rochiile informe rămase de la Elisabeta. Şi cu toate că Maria o certa, Mignon nu se ruşina. „Hai, mamă! Te rog, lasă-mă să fiu urâtă o oră pe zi. E atât de odihnitor!“[10]

Neînduplecată, Maria îi pregătea fetei sale garderoba. Cu toate că viitoarea regină a Iugoslaviei era „încă destul de solidă“, era şi „foarte dulce“, cu o figură de înger inocent, cu părul lung şi blond şi tenul trandafiriu. La sosirea la Belgrad urma să poarte o rochie albă, din *crêpe de Chine*, o pălărie cu trandafiri roz şi o pelerină roz, din acelaşi material ca rochia. La nuntă avea să poarte *crêpe georgette* alb cu o trenă lungă, argintie. „Atunci când îşi controlează ţinuta, arată înaltă şi impunătoare“, povestea Maria.[11]

S-a hotărât că Maria va intra în noua sa ţară pe apă. La începutul lunii iunie, Maria, fiica ei şi alţi membri ai familiei regale au urcat la bordul iahtului regal, care i-a dus în sus, pe Dunăre, până la Belgrad. Ţăranii iugoslavi se adunaseră pe mal, fluturau steaguri şi-i aclamau. În întâmpinarea lor a sosit un vapor cu aburi, la bordul căruia se afla un grup de fete, îmbrăcate în rochii albe; tinerele cântau şi aruncau flori în apă. Maria a îndepărtat-o pe Mignon de ceilalţi membri ai familiei, astfel încât „mulţimea să înţeleagă care era viitoarea lor regină“[12]. Regina era încântată de astfel de manifestări, dându-le mai multă importanţă decât era cazul. „Într-adevăr, o privelişte pentru regi“[13], a exclamat ea pe când intrau în Belgrad — vasele din port arboraseră marele steag, se auzeau clopotele bisericilor şi armata trăgea asurzitoare salve de salut.

În contrast izbitor cu moderaţia lui de burlac, regele Alexandru cumpărase bijuterii fantastice pentru regina lui. Martha Bibescu povestea cu respiraţia întretăiată: „Era acolo tot ceea ce vechii regi şi-ar fi dorit pentru a-şi împodobi mireasa.“[14] Cea mai frumoasă piesă dintre toate era o diademă care făcea pereche cu un colier de smaralde; aparţinuseră străbunicii pe linie maternă a lui Mignon, soţia ţarului Alexandru al II-lea — „pietre imperiale, cum n-am mai văzut din Rusia“, a exclamat Maria, în timp ce i le potrivea lui Mignon pentru banchetul de gală din seara dinaintea căsătoriei.

În timpul ceremoniei, mireasa şi-a impresionat oaspeţii prin demnitatea ei simplă. Mignon şi-a ridicat capul pentru a primi coroana; atunci, cei din apropiere au remarcat asemănarea izbitoare, neobservată până

atunci, cu regina Victoria. Cam în același timp, un ofițer iugoslav, care stătea lângă una dintre doamnele de onoare ale reginei, a arătat spre altă parte a catedralei: „Doamnă, vedeți coloana de acolo?… Ei bine, acolo eram de gardă în noaptea când celălalt Alexandru [Obrenovici, nefericitul subiect al loviturii de stat din 1903] a fost măcelărit acum 20 de ani și aruncat pe fereastră împreună cu regina lui.“[15]

Nu mult după instalarea lui Mignon pe tronul iugoslav, regina Maria a primit vestea despre neașteptata și poate chiar nedorita urcare a fiicei sale, Elisabeta, pe tronul Greciei. Așa cum se întâmplase cu cinci ani mai devreme, dușmanii regelui Constantin au reușit să-l detroneze pe vârstnicul și iubitul monarh în 1922 și să-l înlocuiască cu unul dintre fiii lui, mult mai ușor de manipulat de către venizeliști.** La 27 septembrie 1922, fiul cel mai mare al lui Constantin a urcat pe tron, sub numele de George al II-lea al Greciei, și fiica cea mare a Mariei a devenit regină.

La vremea aceea, Elisabeta se afla la București, refăcându-se după un atac de febră tifoidă, aproape fatal, care a fost urmat de o pleurezie. Pacientă curajoasă, noua regină a Greciei era, însă, o convalescentă dificilă. Obligată să se tundă, pentru că îi cădea părul, și l-a vopsit roșu, și-a vopsit și sprâncenele în negru, și-a pudrat fața cu pudră albă și și-a dat cu fard negru la ochi pentru a-și accentua cearcănele. „Își cultiva, de-a dreptul, înfățișarea tragică, de stafie“, se plângea regina,[16] care era mult mai îngrijorată de starea de spirit a Elisabetei. „Am impresia că e total nepregătită, din toate punctele de vedere, pentru un asemenea eveniment. Până acum nu a dat dovadă nici de interes, nici de dragoste pentru țară. Refuză cu încăpățânare să aibă un copil, nu cunoaște pe nimeni, nu iubește pe nimeni, nu are încredere în nimeni.“[17]

Dar Elisabeta nu a trebuit să joace rolul de regină prea multă vreme. George al II-lea a domnit doar un an și trei luni.*** Sub controlul total al lui Venizelos și al unei junte militare, se plângea, pe bună dreptate, că era rege doar cu numele. Regina Maria spera că viața dură o va schimba pe Elisabeta; noua regină a Greciei nu arăta niciun interes față de soțul ei sau față de țara de adopție — din contră, nu făcea decât să trimită telegrame disperate prințului Știrbey și principelui Paul al Iugoslaviei (vărul regelui Alexandru), rugându-i să vină s-o salveze.

Oricât de precară i-ar fi fost poziția, Elisabeta a Greciei — la fel ca Mignon a Iugoslaviei — ședeau acum pe două dintre puținele tronuri ale Europei, ca să nu mai vorbim de Maria, care-l ocupa pe al treilea. În câteva luni, regina României reușise să asigure pentru familia sa un cvasimonopol asupra Balcanilor. Procedând astfel, a devenit o țintă a presei internaționale. Jurnaliștii care, cu doar câțiva ani în urmă, se călcau în picioare pentru a-i lăuda curajul din timpul războiului, se hotărâseră s-o doboare. În timp ce inofensiva publicație lunară americană *Review of Reviews* scria că Maria reușise să creeze „un factor de pace de oarecare importanță“ în partea sa de lume,[18] alte periodice o acuzau că-și construia un consorțiu pentru a rivaliza cu Habsburgii. Au început să se facă speculații legate de numele celui pe care ea urma să-l aleagă pentru principesa Ileana, de numai 13 ani. Unul dintre potențialii pretendenți cel mai frecvent menționat era țarul Boris al Bulgariei, în vârstă de 28 de ani. Un alt posibil candidat, favoritul celor care o vedeau pe Maria întinzându-și ambițiile spre Imperiul Britanic, era principele de Wales.

Oricât de adevărate sau de false erau planurile ei imperialiste, regina României a simțit că trebuie să se justifice. I-a declarat lui Mabel Potter Daggett, o biografă a vremii, că n-o va „mărita pe Ileana chiar și cu un rege, dacă ea nu-l iubește“, adăugând totuși că „prinții care nu-i pot oferi Ilenei un tron să nu se ostenească s-o ceară“.[19] În altă parte, ea declara: „Știu că sunt considerată o femeie ambițioasă, intrigantă, cu planuri mari și cu dorința de a juca un rol important, chiar și în lumea politicii. Citesc asemenea descrieri despre mine cu uimire, pentru că, în mod cert, nu corespund adevărului.“

Maria nu și-ar fi putut recunoaște niciodată, deschis, ambițiile evidente. Ajunsă pe culmile unei cariere uimitoare, își permitea să-și recunoască norocul și faptul că se simțea foarte bine. „Sunt foarte binedispusă“, i-a declarat noului ministru de externe, Ion Duca; „probabil că mi se potrivește apelativul de soacră a Balcanilor!“[20] Iar lui miss Daggett, care o adora, i-a ciripit fericită: „Sunt o învingătoare. Unii trebuie să piardă. Dar eu sunt o învingătoare.“[21]

Unul dintre păcatele Mariei, în ochii altor capete încoronate, era acela că se bucura atât de vizibil de suișurile ei și că își specula coborâșurile. Afectarea îi supăra mai mult decât ambiția ei. Și dădeau drept

exemplu încoronarea de la Alba Iulia.

Ideea unei încoronări pentru a celebra naşterea simbolică a României Mari s-a concretizat în urma tratativelor de pace şi a pornit de la prim-ministrul Averescu, hotărât să-i dea poporului altceva de rumegat în locul noii sale campanii de represiune. Regele şi regina au refuzat să participe, pentru că niciunul dintre partide, cu excepţia partidului său, nu a vrut să sprijine acţiunea şi pentru că situaţia economică a ţării era deosebit de precară. Şi, astfel, guvernul s-a ales cu o biserică a încoronării la Alba Iulia, scumpă, dar nefolosită, şi cu un imens arc de triumf în mijlocul Bucureştiului. Reginei nu i-au plăcut: „Au costat ridicol de mulţi bani, fără ca măcar să fie monumente de valoare."

Brătianu a revenit la putere în 1922 şi, deoarece el era omul căruia i se datora, în primul rând, România Mare, regele a acceptat să fie încoronat în timpul mandatului său. Transilvănenii, care-l urau pe Brătianu la fel de mult ca pe predecesorul lui, au refuzat să participe la aniversare. Ferdinand şi Maria s-au aflat în „ipostaza absurdă" de a lua parte la încoronare într-o Transilvanie boicotată de politicienii transilvăneni. În situaţia dată, regina nu putea decât să încerce să facă ceremonia cât mai impresionantă. Prima mişcare a fost să invite principi străini. „Dacă ai noştri nu au bunăvoinţa de a fi lângă noi într-o ocazie atât de solemnă, dacă ura lor pentru Brătianu e mai puternică decât loialitatea faţă de noi, trebuie, cel puţin, să le arătăm că ţările Europei ne acordă creditul lor." Cu toată bravada ei, era, însă, tulburată. „Nu-mi place toată treaba asta. E trist şi mai degrabă umilitor", avea să noteze în jurnal.

Necazurile politice au fost urmate de cele religioase, pentru că Biserica Catolică a refuzat să-i permită regelui să fie încoronat într-o biserică românească, de către un preot ortodox. „Mi-e foarte greu să mă pun în situaţia unui catolic", spunea regina. „Fiind o luptătoare, îmi vine, desigur, să le dau cu religia în cap şi să trec imediat la ortodoxie." După consultări cu Nando şi Ştirbey, Maria a sugerat că regele ar putea fi încoronat în afara bisericii, „sub pretextul că încoronarea trebuie să aibă loc" în faţa poporului.[22] Nimeni nu trebuie să ştie motivul adevărat, a mai adăugat ea. Iar când regele a fost de acord să-şi pună singur coroana pe cap, în aer liber, regina a ştiut că reuşise să transforme o problemă spinoasă într-o împrejurare glorioasă.

Cum nu exista vreun precedent de încoronare care să-i stea în cale, Maria a României s-a lăsat purtată de simţul ei teatral înnăscut, fără niciun fel de remuşcări. Cu toate că întotdeauna fusese impresionată de solemnitatea plină de demnitate a evenimentelor de acest fel de la Westminster Abbey, a folosit drept sursă de inspiraţie splendoarea orientală a încoronării lui Nicolae şi a Alexandrei de la Moscova. Le-a cerut tuturor femeilor din familia regală care făceau parte din procesiune să poarte auriu, iar celorlalte să poarte mov şi argintiu. „Nu doresc o încoronare modernă, aşa cum ar face-o altă regină. Vreau ca a mea să fie medievală."[23] Fiicele ei — regine ale Greciei şi Iugoslaviei — şi alte principese regale au purtat rochii în diverse nuanţe de auriu şi mantii de catifea viu colorate — portocaliu, purpuriu şi albastru regal. Fiind centrul evenimentului, regina s-a îmbrăcat în auriu-roşiatic, cu o mantie aurie având ţesute emblemele tuturor provinciilor şi snopi de grâu, reprezentând „bogăţia principală a pământului nostru"[24]. La gât, peste rochia lungă şi dreaptă a purtat un şirag extravagant de diamante, care se sfârşea cu un safir gigantic, cumpărat de rege de la Cartier, ca dar de încoronare. Coroana ei a fost copiată după cea purtată de domniţa Despina, soţia unui voievod al Ţării Româneşti din secolul al XVI-lea. Bătută în rubine, smaralde, turcoaze şi piatra-lunii, coroana din aur cântărea aproape două kilograme şi avea pandantive imense, din aur şi pietre preţioase, care-i coborau peste urechi. Regina şi-a purtat coroana în maniera bizantină, adică peste un văl fin din fir aurit, iar însoţitoarele sale şi-au purtat diademele în acelaşi fel. „Arăt magnific cu imensa coroană de aur încrustată cu pietre şi impresionanta mantie", spunea Maria,[25] comparându-se cu statuile Fecioarei, îmbrăcate şi pline de bijuterii, purtate în zile de sărbătoare pe străzile ţărilor catolice.

Deoarece în Alba Iulia nu exista un hotel corespunzător, Maria s-a îmbrăcat pentru ceremonie în trenul regal. Oaspeţii i-au precedat pe rege şi regină într-un alai oficial spre biserică, unde a avut loc o slujbă, înainte de ceremonia publică. Condusă de mitropolit şi de arhiepiscopi, care purtau odăjdiile specifice ritului oriental, cu Ferdinand îmbrăcat în catifea roşie şi hermină, şi cu Maria în aur şi împodobită cu bijuterii, procesiunea a înaintat până la o platformă ridicată în mijlocul pieţei publice.

Regele şi regina au păşit pe un podium acoperit cu covoare în culori vii, sub o boltă care gemea de ciucuri imenşi şi era susţinută de şase lănci uriaşe. Pe umerii lui Ferdinand a fost pusă o mantie de un roşu purpuriu,

iar pe umerii Mariei, cea aurie. Regele a ținut un discurs scurt, a luat coroana de oțel, făcută pentru Carol I, și s-a încoronat. Regina a îngenuncheat dinaintea lui. El i-a pus pe cap coroana de aur, s-a aplecat s-o ridice și a îmbrățișat-o în fața a peste 300 000 de țărani uluiți. Tunurile trăgeau salve, sunau clopotele, fanfare militare cântau imnul național, iar mulțimea ovaționa. „Cred c-a fost un spectacol minunat și sper că Maiestatea Sa și cu mine ne-am îndeplinit cum se cuvine rolul și am arătat cât se putea de bine în costumele acelea, oarecum copleșitoare", a spus Maria.

România a plătit pentru aceste festivități aproximativ un milion de dolari. „Încoronarea regelui Ferdinand și a mea a fost o ceremonie modestă, comparativ cu altele", avea să spună ea mai târziu. „Atât de pitoresc", a fost comentariul viitorului rege George al VI-lea al Angliei, trimis de tatăl său să-și reprezinte țara. „Da", i-a răspuns Maria, „și atât de mișcător".[26]

Maria confunda rareori regina cu femeia din spatele ei. Martha Bibescu, care nu a putut fi prezentă, a rugat-o să-i descrie desfășurarea ceremoniei — tabloul pe care i l-a redat regina a fost „plin de nostimade și bună dispoziție". Maria i-a explicat ce au purtat ea și „bietul Nando" și cum a trebuit ea să îngenuncheze în fața lui pentru a-și primi coroana. „Poți să-ți imaginezi? Eu, eu, îngenuncheată în fața lui!" Regele recunoscuse deja absurdul situației. A fost de acord că fusese „un moment foarte dureros".[27]

După aproape 30 de ani de căsătorie, Maria și Ferdinand se simțeau bine într-o relație de toleranță binevoitoare și de devotament unul față de celălalt. În public, Maria se înclina în fața superiorității lui de rege și de bărbat. Iar el, în particular, îi dădea întâietate, pentru că știa că Maria face față lumii mult mai bine decât el. Dar, în afară de rang, de România și de copii, nu aveau cu nimic mai multe în comun la încoronare, în 1922, decât la nunta din 1893.

Respins de soție la puțin timp după ce s-au căsătorit, Ferdinand și-a îndreptat atenția în altă parte. Cu un rege de cincizeci și ceva de ani, regina încă se simțea îndreptățită să se confeseze doamnei Martineau, o femeie durdulie și trecută bine de prima tinerețe, care se ocupa de grădina ei: „Sunteți singura femeie pe care am încredere s-o las în preajma regelui."[28] Chiar și așa, Ferdinand era ciudat de detașat de sexul opus, reușind să-și țină separate pasiunile și afecțiunea; se simțea foarte bine în prezența femeilor care, din motive sociale sau economice, nu cereau nimic mai mult decât să împartă patul cu un rege.

Iar Maria era exact la polul opus. Un produs al romantismului secolului al XIX-lea, ea s-a lansat în căutarea unui extaz rafinat încă de la începutul mariajului. Căuta un bărbat care să-i capteze imaginația și înclinația pentru stil — rol în care soțul ei ar fi fost comic. Dacă cei trei bărbați importanți din viața ei — Barbu Știrbey, Waldorf Astor și Joseph Boyle — au avut ceva în comun, acest lucru era romantismul — chiar dacă sub forme total diferite; aceștia știau cum să-i ofere femeii din viața lor un piedestal din marmură albă, acoperit cu frunze de viță, plasat într-o poziție dramatică.

În mod curios, Maria a fost aceea care a devenit, fără s-o fi meritat, victima unor povești licențioase — povești care au urmărit-o toată viața și au supraviețuit până în prezent. Au fost puse în circulație de predecesoarea sa geloasă și au fost alimentate de conaționali, care nu-și puteau imagina că regina lor nu e la fel de libertină ca ei. Mai târziu, relația cu Barbu Știrbey a fost folosită de inamicii amândurora pentru a întreține bârfa.

De fapt, Maria nu a fost o femeie pătimașă din punct de vedere sexual,
cu toate că era plină de viață, mândră, îi plăcea să flirteze și, se pare, era incapabilă să-și controleze limbajul. Iată ce avea să-i scrie unei prietene americance, în 1929: „În clipa în care ești puțin altfel, mai original, lumea te place, dar te și face bucăți… Își imaginează că «animalul» din mine joacă un rol important. Nu pot înțelege noțiunea de «vitalitate»… fără să presupună și ceva dedesubt, mult mai urât. Mă nedumerește întotdeauna importanța imensă pe care oamenii o acordă unei anumite părți a vieții; și, prin asta, urâțesc și degradează totul. Probabil că lucrul acesta joacă un rol mult mai mare decât îmi închipui eu. Viața mea regală m-a izolat cumva de acea formă a realității brutale. Doar din cărți și din anumite lucruri care au fost spuse despre mine am înțeles ce importanță imensă a dat lumea acelei părți din viața mea, goana după «plăcerea sexuală» — acesta e termenul corect?"[29]

Căsătoria a învățat-o pe Maria să urască obligația și constrângerea. I-a scris unei prietene, mulți ani mai târziu: „…Era atât de greu să mențiI permanent buna dispoziție a unui așa-zis stăpân, doar pentru că, în

calitate de soț, are dreptul de a cere și de a controla.“ Pentru ea, o relație perfectă s-ar baza „pe egalitate absolută… pe absolută spontaneitate“. Să fi pledat oare pentru „dragostea liberă“? Nu, „dar o camaraderie liberă, da — iar dacă acest lucru s-ar combina și cu dragostea fizică sau nu ar depinde în totalitate de ceea ce am simți unul pentru celălalt“.[30] La vremea ei și în casta ei, o relație bazată pe afecțiune reciprocă și pe spontaneitate era un lucru foarte rar într-o căsătorie de stat, iar simpla menționare a egalității între sexe era de ajuns pentru a strica o reputație.

Barbu Știrbey a fost cel care s-a apropiat cel mai mult de relația ideală. A iubit-o peste 30 de ani și, chiar dacă ea nu i-a răspuns cu aceeași pasiune, alianța lor a susținut-o de la vârsta de 31 de ani până la moarte. Chiar și la vârsta maturității, regina și prințul Știrbey făceau o „echipă magnifică“, care proiecta acea imagine romantică ce a trezit admirația tânărului fiu al unuia dintre miniștri, care i-a văzut la un concert la palatul Cotroceni, la începutul anilor 1920. „Avea o rochie, o rochie foarte lungă, cu o trenă din catifea neagră și purta perlele acelea magnifice ale ei. Ședea într-un colț din sala tronului, Știrbey era lângă ea, discutau ceva. Nu se priveau, se uitau la lumea din sală. A fost o priveliște extraordinară… Erau o pereche absolut minunată. Ea, atât de frumoasă, el atât de arătos. Aveau o alură extraordinară, o grandoare, o distincție… Cea mai bună dovadă este că, după mai bine de 50 de ani, văd acea imagine de parcă ar fi fost ieri.“[31]

* De la sfârșitul Primului Război Mondial și până în 1929, teritoriul numit de noi Iugoslavia purta denumirea oficială Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Pentru a simplifica lucrurile, aici vom folosi denumirea de Iugoslavia. (*N. a.*)

** De la numele lui Eleftherios Venizelos (1864–1936), om de stat grec, antimonarhist. (*N. red.*)

*** A revenit pe tron de două ori, în 1935 și 1946, dar, între timp, el și Elisabeta divorțaseră.

Note:

1 Martha Bibescu, *Royal Portraits*, p. 117.

2 ANR III, 131:21.

3 Bibescu, *op. cit*., p. 117.

4 Mabel Potter Daggett, *Marie of Roumania*, p. 171.

5 ANR III, 131:20-4.

6 ANR V, 318/1922, 8 februarie 1922, infanta Beatrice către regina Maria.

7 ANR III, 132:61.

8 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina*, cap. 2.

9 ANR III, 132:105.

10 Bibescu, *op. cit*., p. 120.

11 KSU, 7 mai 1922, regina Maria către Leile Milne.

12 ANR III, 133:47.

13 Duca, *op. cit*., Cap. 2.

14 Bibescu, *op. cit*., p. 120.

15 Duca, *op. cit*., cap. 2. Ultimul din dinastia Obrenovici, regele Alexandru a fost măcelărit, împreună cu soția lui, regina Draga, de conspiratori care au pătruns în palat în noaptea de 29 mai 1903; trupurile mutilate le-au fost aruncate pe fereastră.

16 KSU, 24 februarie 1923, regina Maria către Leile Milne.

17 ANR III, 135:120.

18 Charles H. Sherrill, „Are Kings Useful?“ în *Review of Reviews*, mai 1923, p. 509.

19 Daggett, *op. cit*., p. 172.

20 Duca, *op. cit*. cap. 2.

21 Daggett, *op. cit*., p. 297.

22 ANR III, 135:75–81.

23 Daggett, *op. cit*., pp. 294–295.

24 Duca, *op. cit*., cap. 2.

25 ANR III, 136:10–28.

26 Duca, *op. cit*., cap. 2.

27 HI, 28 iulie 1975, Martha Bibescu către Gheorghe Duca.

28 Terence Elsberry, *Marie of Roumania*, p. 180.

29 KE, 8 august 1929, regina Maria către Lavinia Small.

30 HI, 4 septembrie 1934, regina Maria către Lavinia Small.

31 Interviu, Gheorghe Duca.

Capitolul 25

Ce bărbat ar renunța la un tron pentru o femeie?

— Regele Carol al II-lea al României

După încoronare, viața reginei a devenit mult mai pașnică față de cum fusese înainte de război. Cu toate că se apropia de 50 de ani, își scotea caii la galop în fiecare zi, însoțită de oricare dintre membrii mai tinerei generații care puteau ține pasul cu ea. La Sinaia, Maria își ducea familia, invitații și o haită de ogari în lungi plimbări prin pădure; în București, mergea des în Cișmigiu — se trezea la patru și jumătate dimineața doar ca să prindă bujorii și trandafirii cât mai proaspeți. Diminețile erau în continuare rezervate scrisului — scria povești pline de o imaginație extravagantă, articole pentru reviste; începuse chiar să lucreze la o autobiografie. În restul zilei era ocupată cu audiențe și opere caritabile.

La palat erau, de obicei, mulți musafiri tineri, rude precum Baby Bee și soțul ei, surorile Sittei, sau copiii lui Ducky și cei ai Sandrei. Seara, toată lumea lua cina împreună cu regina, inclusiv Carol și Sitta, iar dacă nu era organizat niciun spectacol, atunci jucau jocuri hazlii, dansau sau se îmbrăcau în costume caraghioase. Într-o seară, când regina se culcase deja, Baby Bee, Mignon, Ali, principele Paul al Iugoslaviei și Nicky au dat buzna peste ea — fetele erau deghizate în uniforme bărbătești, iar bărbații erau îmbrăcați ca „niște femei despre care nu se poate vorbi"[1].

Pe lângă tânăra generație mai erau și o serie de prieteni vechi și persoane care se doreau a fi intimi ai palatului, oameni care se lipiseră de regină și pe care îi era greu să-i îndepărteze. Atât bărbații, cât și femeile se îndrăgostiseră de Maria și trebuiau îndepărtați cu tact și politețe din viața ei. Printre aceștia era Peter Jay, ambasadorul american în România; doar bunele lui maniere i-au salvat pe amândoi de la ceea ce putea deveni o situație diplomatică jenantă. Mai dificilă era Roxo Weingartner, soția dirijorului Felix Weingartner, tiranică admiratoare, care a încercat să pună stăpânire pe viața reginei. Persoane ca Roxo, stimulate de familiaritatea nepretențioasă a Mariei, nu înțelegeau că, de fapt, „cântau ambele voci dintr-un duet", după cum s-a exprimat regina.[2]

În jurul palatului roia un grup constant de jurnaliști. Acești oameni ai scrisului, trimiși în România pentru a relata din interior povestea reginei, se întorceau acasă invariabil încântați de farmecul Mariei și flatați de francheța ei. Oricine se afla la Cotroceni era inclus în rutina zilnică de lucru a suveranei, atât la prânzurile oficiale, cât și la cinele intime ale familiei. Aveau parte de concertele de la palat, de filme și de dineuri de stat; erau plimbați în excursii la cabana de vânătoare a regelui, sau la ferma regală; erau invitați în budoarul Mariei pentru a-i asculta cea mai recentă poveste.

Era o viață frumoasă, făcută să includă pe toată lumea, dar mai ales pe principele moștenitor și pe soția lui. Maria era conștientă că pe fiul ei cel mare îl irita faptul că era ținut într-un con de umbră al vieții politice, dar, pentru că se aliase public cu unul dintre partide, îi îndepărtase pe alți politicieni și-și distrusese șansele de a lucra cu alte guverne. În perioadele în care regele și regina erau plecați din țară, moștenitorul tronului nu era inclus nici măcar în Consiliul de Regență, care conducea țara în absența suveranilor. Maria era decisă să schimbe acest lucru. „Nu am de gând să le mai permit [politicienilor] luxul de a se simți ofensați… Carol e

viitorul… trebuie… adus alături de cei cu care va trebui să coopereze în viitor." Regina era de acord că acest lucru nu e deloc ușor, fiul ei fiind „și brutal, și încăpățânat".[3]

Sperietoarea era, pentru Carol, Brătianu, pe care-l învinovățea pentru lipsa de independență a tatălui său, pronunțându-se public chiar împotriva șefului Partidului Național Liberal. Maria continua să-i invite pe Brătieni la palat, în speranța că va putea contribui la apropiere, la un moment dat. Între timp nu-i rămânea decât să-l urmărească pe principe cum își cheltuia energia și talentul organizatoric în singurele domenii permise — forțele aeriene și organizația de cercetași, ale căror baze le pusese, și federația sportivă. Ca multe generații de principi moștenitori înaintea lui, Carol își trata frustrările datorate autorității minimale cu recompense feminine, în timp ce mama lui trăia cu convingerea că el era mulțumit să stea acasă cu frumoasa Sitta.

Regina o admira pe noua principesă moștenitoare, considerând-o „o urmașă demnă".[4] Sitta avea maniere perfecte, își îndeplinea sarcinile oficiale cu grațioasa seriozitate pe care o învățase în Grecia și pe care o aducea acum în noua ei țară. Era o călăreață excelentă, la parade se comporta excepțional în șa, în ciuda miopiei, care, de multe ori, o împiedica să-l vadă pe rege sau pe generalii lui.

Maria a descoperit că nora ei avea și un simț al umorului foarte dezvoltat și un neașteptat dar de a imita, astfel că-i făcea plăcere s-o provoace. A convins-o pe principesă să-i imite mersul în mijlocul mulțimii care o aclama și a râs „până i-au dat lacrimile". Adesea, în mijlocul vreunei ocazii solemne, regina se întorcea spre ea și-i șoptea: „Fii atentă, urmărește-mă, trebuie să refaci asta mai târziu."[5]

Suverana a mai observat că nora ei nu părea „să se grăbească" cu un al doilea copil, lucru pe care-l punea pe seama dificultăților de la prima naștere.[6] Nici nu-i reproșa vizitele prelungite la părinții ei exilați și prefera să ignore faptul că, în primii doi ani de căsătorie, principesa petrecuse nouă luni în afara țării, așadar departe de soțul ei.

În realitate, mariajul lor începuse să se deterioreze curând după nașterea lui Mihai. Neputând să-și satisfacă pretențiosul soț, principesa, asemenea multor generații de soții de regi de dinaintea ei, i-a acceptat aventurile cu demnitate. Ruptura a fost agravată de moartea tatălui Sittei, regele Constantin, care a determinat mutarea la București a mamei și a surorilor mai mici ale Sittei. De aici încolo, principesa a fost văzută doar rareori singură cu principele. „Uite-l pe Carol cu nevestele lui!"[7] aveau obiceiul să-i ia peste picior invitații mai glumeți ai palatului. Până și regina vorbea despre ei în particular ca despre „Carol & Co"[8].

A durat ceva vreme până când Maria a realizat cât de serioasă era situația în familia fiului ei. Nu-i venea să creadă când îi ajungeau la urechi bârfele despre divorț și nega vehement poveștile care circulau la Șosea; îi scria lui Leile Milne în Anglia: „Un cuplu mai fericit, mai unit și mai mulțumit e greu de găsit. Între ei domnește o armonie ABSOLUTĂ, iar noi două ne IUBIM cu adevărat. Fata asta este TOT ce și-ar putea dori inima mea."[9]

În timp ce Maria dezmințea ruptura dintre Carol și Sitta, o tânără roșcată pe nume Elena Lupescu*, auzind că principele ar fi disponibil, s-a hotărât să-l cucerească. Nu i-a fost ușor. Oricât de accesibil ar fi fost Carol tinerelor aristocrate, pentru doamna Lupescu, divorțată de un ofițer, lucrul acesta era complicat. Însemna trecerea dintr-o lume în alta, de la lumea de moravuri ușoare a militarilor în uniformă, care se plimbau țanțoși pe corso, lăudându-se cu ultimele cuceriri, la palatele discrete ale aristocrației și ale curții.

Părinții Elenei făcuseră deja un uriaș salt social. Mama ei, o vieneză frumoasă, abandonase cu ceva vreme în urmă iudaismul pentru mult mai convenabilul romano-catolicism. Tatăl ei, farmacist evreu dintr-un mic orășel moldovean, trecuse la ortodoxie atunci când s-a căsătorit pentru a-și mulțumi soția și pentru a beneficia de dreptul acordat doar creștinilor, acela de a poseda propria prăvălie. Elena și-a folosit toate atuurile — un păr roșu ca flacăra, ochii verzi, pielea albă și șoldurile unduitoare — pentru a se mărita cu un locotenent de artilerie pe nume Tâmpeanu. Când Tâmpeanu a ridicat obiecții apropo de relațiile ei cu alți ofițeri, colegi de-ai săi, Elena l-a părăsit, și-a reluat numele tatălui ei, Wolff, pe care el, între timp, îl românizase în Lupescu.

Există multe povești despre felul în care Elena Lupescu l-a cunoscut pe Carol. Cea mai plauzibilă, spusă de biografa doamnei Lupescu** și confirmată, în esență, în memoriile principelui Nicolae, explică felul în care tânăra din Moldova s-a folosit de serviciile unui prieten de-ai ei, fotograful Posmantir, unica punte socială

între lumea ei și cea a principelui, pentru a i se face cunoscută acestuia.

Posmantir, pe care Carol îl cunoscuse în timp ce călătorea în jurul lumii, lucra pentru Fundația Carol I, organizație caritabilă pentru studenți. În calitate de conducător onorific al fundației, principele trebuia să fie prezent la evenimentele organizate în cadrul acesteia, astfel că Elena l-a rugat pe fotograf s-o ia cu el la o după-amiază de dansuri folclorice, sponsorizată de fundație. „Era mereu capricioasă", ar fi spus fotograful, „așa că n-am suspectat nimic când s-a agitat foarte mult în legătură cu locul în care voia să stea și n-am contrazis-o când a ales o zonă de unde spectacolul se vedea cel mai prost. Abia mai târziu am aflat că ea voia doar să fie în raza vizuală a lui Carol."

Elena a reușit să facă rost de invitații la două evenimente ale fundației, așezându-se de fiecare dată acolo unde principele n-o putea rata și fiind sigură că va cere s-o cunoască. Așa s-a și întâmplat, Carol rugându-l pe un prieten de-ai lui, un căpitan de vas pe nume Tăutu, să-i aranjeze o întâlnire cu ea. În seara cu pricina, doamna Lupescu a sosit îmbrăcată într-o rochie albă, virginală, care-i punea în evidență tenul strălucitor; și-a dat silința să aibă un comportament impecabil. Când principele s-a oferit s-o conducă acasă, i-a mulțumit pentru onoare, dar l-a refuzat: „Ce vor crede vecinii dacă mă vor vedea venind acasă cu mașina Alteței Voastre?"

Căpitanul Tăutu a fost uluit. În loc să-l avertizeze pur și simplu pe principe că Elena Lupescu nu era nici pe departe o doamnă, la următoarea petrecere a pus la cale o șaradă complicată, menită să-i demonstreze lui Carol cu cine are de-a face. Dându-se drept amantul ei, a iscat o ceartă cu ea în mijlocul petrecerii, i-a aruncat în față o cămașă de noapte strigându-i: „Ieși afară de aici…. și ia-ți cu tine și boarfele murdare!" În cazul în care căpitanul spera să-și salveze principele, a uitat cu cine are de-a face. Strângându-și umerii într-un gest de oripilare, Elena a contraatacat: „Nu există niciun domn aici care să salveze onoarea unei femei neajutorate?"[10] Carol i-a sărit în ajutor și au plecat valvârtej din casa căpitanului direct în cărțile de istorie.

Chiar dacă istorioara nu ar fi adevărată, ea poate dovedi ceva despre încăpățânarea Elenei și despre agerimea ei. La fel s-ar putea explica și de ce a durat atât de mult până ce relatările au ajuns la urechile reginei, dat fiind faptul că cercurile lor sociale nu se intersectau niciodată.

Pentru amatorul de fotografii vechi și de bârfe răsuflate, fotografiile Elenei Lupescu fac prea puțină dreptate imaginii ei de *femme fatale*. Calitatea ei majoră era coloritul. Trăsăturile îi erau greoaie. Pleoapele rivalizau cu cele ale familiei Hanovra — atât erau de mari și de grele; nasul arcuit i se lățea pe față, iar buzele îi erau cărnoase și căzute. Femeie înaltă, avea o ținută frumoasă. Pe câtă vreme Carol i-ar fi găsit mersul ca fiind sexy — își unduia șoldurile într-un mod provocator —, alții ar fi spus că pășește greoi, fiind cam grăsuță. Probabil că principele a fost atras de vulgaritatea ei asumată. Fiind opusul principesei moștenitoare, o femeie cu o siluetă subțire, rafinată, doamna Lupescu avea, în schimb, o încredere totală în calitățile ei de femeie dezirabilă. I s-a înfățișat principelui moștenitor după o serie de succese și nu avea niciun motiv să creadă că nu-l va putea îmbrobodi și pe el, indiferent de ciudățeniile lui. Chiar și în tinerețe formau un cuplu deloc atrăgător.

Neștiind absolut nimic despre viața dublă a fiului ei, regina Maria a călătorit mult la începutul anilor 1920. În august 1923 a făcut un pelerinaj la mormântul lui Joe Boyle, în Anglia. Aventurierul murise în aprilie, în urma unei boli de inimă. Cu mai puțin de șase luni înaintea morții, a ignorat sfaturile doctorilor și a mai făcut o ultimă incursiune în Georgia sovietică pentru a salva un fost angajat dintr-o închisoare comunistă din Tbilisi. La întoarcerea în Anglia, trupul său imens devenise aproape un schelet. S-a retras din viața publică și n-a mai vrut să vadă pe nimeni.

Maria știa de boala lui de doi ani și au corespondat până în ultima săptămână de viață. I-a scris despre dorința de a merge acasă, în Klondike, și într-una dintre ultimele scrisori și-a luat rămas-bun. Regina i-a cerut să vină în România, dar Boyle era prea mândru. „Vreau să-ți amintești de mine așa cum am fost. Eu nu mai sunt Joe Boyle"[11], a venit răspunsul. A murit la Wayside, într-o căsuță lângă Londra, unde locuia cu un prieten. Maria a rămas fără cuvinte; „avea o asemenea voință, încât părea că prin simpla forță putea evita moartea"[12].

Boyle a fost înmormântat la Hampton Hill***. Vechi camarazi, precum căpitanul Hill, au venit să-i aducă

un omagiu. Presa l-a numit „o combinație de Don Quijote și playboy al lumii occidentale“ și „ultimul D'Artagnan“.[13] Până și conservatorul ziar londonez *Times* a publicat un necrolog lung, laudativ, în care se vorbea despre „cariera romantică“ și „personalitatea lui independentă și cavalerească“.[14] Împărăteasa-mamă a Rusiei a trimis o coroană la înmormântare, iar unul dintre prietenii lui Boyle a așezat patru crini pe mormânt, din partea reginei Maria. Când a vizitat, mai târziu, micul și pașnicul cimitir englezesc, suverana a adus o piatră veche de mormânt pe care era gravat numele ei și o cruce veche, adusă de la o mănăstire românească.

Din Anglia, Maria a plecat în Iugoslavia pentru a fi lângă Mignon, la nașterea primului ei copil — Petru, născut la 6 septembrie 1923. Șase săptămâni mai târziu a revenit pentru botez. Ducele de York (viitorul Rege al Angliei George al VI-lea) a fost unul dintre nașii copilului. Maria o considera pe Elizabeth****, cea cu care el se căsătorise în urmă cu doar șase luni, „una dintre cele mai dragi, mai drăguțe, mai blânde… și mai agreabile femei pe care le-am cunoscut vreodată“. Regina Elisabeta a Greciei a fost și ea una dintre nașele copilului. Elisabeta, care ajunsese la Belgrad înaintea mamei sale, n-a fost deloc încântată să-și vadă sora mai mică tolănită în pat, adorată și răsfățată cu bijuterii. Când a revenit Maria, a găsit-o pe Mignon bolnavă și pe Elisabeta flirtând cu regele Alexandru, soțul surorii suferinde; „ea vrea tot, tot ce am eu!“ s-a plâns tânăra regină mamei sale.[15]

A doua zi după botez, în timp ce continuau ceremoniile pentru căsătoria principelui Paul al Iugoslaviei cu principesa Olga a Greciei, Maria a făcut aranjamente s-o ia pe Elisabeta de la Belgrad. La scurtă vreme, soțul acesteia a fost detronat, iar George și Elisabeta au venit să locuiască într-una dintre aripile palatului Cotroceni. „Lisabeta e una dintre durerile vieții mele“, a spus Maria,[16] care punea încercarea ei de a ruina căsătoria surorii pe seama umilinței exilului și pe absența averii. Maria a fost încântată când soacra Elisabetei, regina Sofia, i-a dat acesteia o fabuloasă colecție de smaralde. „Acuma, nici eu și nici Mignon nu avem bijuterii mai frumoase“, scria regina,[17] conștientă că Elisabeta iubea bijuteriile mai mult decât orice. Își urmărea, neputincioasă
și tristă, fiica cea mare, care se lăsa pradă nemulțumirii, petrecându-și zile întregi în fața mesei de mah-jong***** și-și comanda dulciuri consistente din oraș. Îi părea rău pentru George, ginerele ei, care trăia în exil, împreună cu o soție care nu-l iubea. Peste ani, George avea să i se confeseze Mariei: „Ai fost singura care mi-a făcut viața suportabilă.“[18]

În aprilie 1924, regina Maria și-a lăsat deoparte problemele cu copiii și a plecat împreună cu regele într-o vizită de curtoazie prin Europa Occidentală. Menită a fi o reînnoire oficială a legăturilor personale cu șefii de stat, era genul de activitate care-i plăcea enorm Mariei și la care excela. Prima oprire a fost Parisul, unde ziarul conservator *Le Figaro* trâmbița, deja, vizita lor, de câteva zile. Publicația anunța că o sută de avioane vor fi trimise să-i întâmpine pe „acești prieteni sinceri ai Franței“.[19] În timp ce forțele aeriene franceze își turau motoarele, în trenul care se apropia de gară, Maria a descoperit că regele își pregătise — pentru sosirea oficială la Paris — uniforma Gărzii Regale, costum care avea un coif ascuțit, indiscutabil german la origine și de inspirație germană. Cunoscând încăpățânarea lui atunci când era contrazis, a pus la cale un accident, prin care un tânăr secretar corpolent, care făcea parte din anturajul lor, a căzut peste obiectul ofensator, făcându-l nefolositor. Astfel că regele Ferdinand s-a văzut redus la uniforma de husar cu inofensivul chipiu cu blană.

Vizita la Paris a fost un succes. „Sunt genul de regină pe care ei îl înțeleg și-l apreciază. Întotdeauna se vor spune și scrie despre mine… lucruri bune sau rele, dar niciodată plicticoase!“ Printre parade și prânzuri oficiale, suverana și-a făcut timp pentru a vizita Casa Chanel împreună cu tânăra mare ducesă Maria a Rusiei, care-i fusese oaspete. A fost „înfiorător de tentată“ de colecțiile Chanel, dar pentru că se îngrășase mult, nu se putea hotărî să urmeze moda vremii.[20]

După încheierea activităților oficiale, Maria l-a lăsat pe Ferdinand la Paris și a plecat la Nisa să stea trei săptămâni cu Ducky la vila mamei lor, Château Fabron. Vila era o continuă bătaie de cap pentru surori — niciuna nu-și putea permite s-o întrețină și toate erau neștiutoare în chestiuni de afaceri. Din acest motiv, Maria i-a cerut sprijinul lui Barbu Știrbey. Între timp, se distra cumpărând obiecte vechi de aramă pentru palatele sale și noi varietăți de flori pentru grădini, se întâlnea cu prieteni sau făcea excursii cu mașina prin munți, deasupra Rivierei. Fericită că e departe de „oficialități și clevetiri“, a fost surprinsă de spusele unui

vizitator de la Legația României din Paris, care venise să-i comunice că Maiestatea Sa, regele, se distrează la Paris, dar, conform membrilor comunității românești de acolo, a fost văzut „mult prea mult" în compania Marthei Bibescu. Reacția ei a fost una filozofică: „…Cum ar putea Nando să-i reziste Marthei la Paris, ce arme ar putea folosi, împotriva farmecului ei și a cunoștințelor despre Paris, Nando, care se lasă întotdeauna condus."

Suverana urma să-l întâlnească pe rege în Elveția. Pe drum, s-a oprit la Paris, unde a întâlnit-o prima oară pe Elena Văcărescu. Și-a notat în jurnal: „Am fost realmente foarte drăguțe una cu cealaltă." A observat că Elena era foarte urâtă, exact așa cum spunea toată lumea, dar era o companie minunată și avea o conversație desăvârșită. A fost fericită când mademoiselle Văcărescu a venit s-o conducă la gară și și-a dat seama că bucuria a fost reciprocă. După spusele ei, Elena era „extrem de încântată să facă parte din nou din cercul de intimi, lucru după care tânjise atât de mult!" Un an mai târziu, regina a aranjat ca Ferdinand și Elena să se întâlnească, pentru prima oară în peste 30 de ani.

După o apariție oficială la Liga Națiunilor din Geneva, familia regală a călătorit în Belgia pentru o întâlnire cu vărul primar al lui Ferdinand, regele Albert, și cu regina Elizabeth. Atât Belgia, cât și România avuseseră mult de suferit în timpul războiului; ambele regine au jucat un rol important în timpul ocupației țărilor lor și ambii regi, germani de origine, au ieșit înnobilați în ochii lumii. Cei doi bărbați s-au îmbrățișat călduros, după care Maria și Ferdinand s-au îndreptat spre Anglia.

Pentru Maria, vizita la Londra a fost total diferită de cea făcută în urmă cu cinci ani. În 1919, regina României era un oaspete neoficial și, oricât de importantă i-ar fi fost misiunea, se putea mișca în voie. De data asta erau oaspeți oficiali de stat, așa că zilele le-au fost pline de prezentări și recepții. De la tradiționala coroană de flori la mormântul soldatului necunoscut, la banchetul oferit de primarul Londrei pentru 850 de invitați, au fost purtați de trăsuri în procesiuni maiestuoase, urmăriți și aclamați de mulțimi care umpleau în fiecare zi și la anumite ore bulevardele pentru a-i vedea, conform unui program tipărit spre informarea publicului. A fost, de asemenea, tradiționalul dineu de stat, pentru 150 de oaspeți, la palatul Buckingham și, ca răspuns protocolar, un dineu urmat de concert la Legația României. Regina și-a făcut griji că muzica, aleasă și interpretată de George Enescu, ar putea fi „puțin prea clasică" pentru vărul ei, așa că a aranjat în ultimul moment scurtarea programului.

La un bal dat la curte în onoarea sa, Maria a compătimit-o pe regina Mary. Toate capetele încoronate au fost nevoite să stea pe un podium, iar regele George a dat instrucțiuni „foarte stricte" ca nimeni să nu coboare decât pentru a dansa. Maria nu mai dansase de la moartea lui Mircea, dar a încercat să scape, o dată sau de două ori, pentru a sta de vorbă cu prietenii. A fost readusă la ordine de fiecare dată de către un domn de onoare. „Regele George o informează pe Maiestatea Voastră că dacă dorește să vorbească cu cineva, acea persoană va fi adusă aici sus." „Mary nu îndrăznește nici să respire", povestea regina. „George e un adevărat tiran, un fanatic al disciplinei și al formalismului, la fel ca tatăl său, dar lui îi lipsește renumita dezinvoltură a tatălui."

Maria îl găsea și acum pe principele de Wales (viitorul duce de Windsor) „de-a dreptul irezistibil, cu figura aia delicioasă, cu nasul mic de copil, cu părul superb, de culoarea mierii și cu ochii albaștri. Mai târziu, dacă trage prea tare, ochii o să-i obosească, frumusețea-i va păli, dar deocamdată este «*le prince charmant*»…"

Până la această vizită, Maria o considerase pe regina Mary prea rigidă — ca personalitate și stil de îmbrăcăminte —, dar de data aceasta a fost impresionată de stilul ei „magnific și monumental".[21] La aproape 50 de ani, Maria continua să se îmbrace ca o tânără romantică, așa că nu a reușit să arate foarte bine în timpul acestei călătorii. Rochiile drapate, curgătoare și bijuteriile neobișnuite se potriveau cu o siluetă subțire, pe care n-o mai avea. Pentru balul de la curte își comandase un caftan marocan, brodat cu argint. Unul dintre invitați****** spunea că arată „ridicol" și a descris caftanul drept „un capot din *crèpe de Chine*, verde ca spuma mării, presărat cu peștișori de aur, pe care-i pictase singură. Bărbia dublă îi era ținută în frâu de șiruri de perle prinse de o pălărie exotică".[22]

Partea oficială a vizitei în Anglia a fost scurtată de sosirea iminentă a regelui și a reginei Italiei. Ferdinand a înțeles mesajul diplomatic și a plecat de îndată, dar Maria a mai rămas, într-o vizită neoficială, prezența ei în țară nefiind recunoscută la curte. S-a retras la reședința din Esher a surorii ei, pentru a nu deranja. Alungată

din Spania, infanta Beatrice se mutase în Anglia cu soțul și cu cei trei fii. Știrbey a sosit în Anglia cu treabă, în timp ce Maria încă era la Esher. „Am fost foarte fericiți să ne întâlnim odată în Anglia, a fost mereu unul dintre visurile noastre", avea să-și noteze în jurnal. „L-am dus în pădure să vadă clopoțeii."[23] De la Esher, regina s-a dus să viziteze familia Astor la Cliveden și Plymouth, apoi a revenit în țară.

Oricât i-ar fi plăcut să-și revadă locurile copilăriei, Maria nu putea înțelege ce avea Anglia împotriva pactelor regionale, în speță împotriva Micii Antante (România, Cehoslovacia, Iugoslavia), pe al cărei ajutor în fața Rusiei țara sa conta foarte mult. După părerea ei, amenințarea majoră în Europa era comunismul — o amenințare atât națională, cât și personală. Pe de o parte, rușii nu au acceptat decizia Conferinței de Pace de a acorda Basarabia României, iar pe de altă parte, au continuat să destabilizeze dinastia. Regina scria la un moment dat: „În chestiunea bolșevismului, lumea pare încă lovită… de orbire… Ajung uneori să regret că sunt femeie sau, cel puțin, că nu am dreptul LEGAL de a mă așeza în fruntea unei mișcări care să determine o înțelegere COMUNĂ a tuturor țărilor civilizate spre a-și apăra civilizația."

Dacă în această perioadă a vieții, regina României nu se mai putea face auzită în consiliile politice ale lumii, se pare, însă, că și-a găsit public pentru cărțile și declarațiile ei legate de o mulțime de alte subiecte. „Simt că îmi crește puterea, că stilul meu devine mai sobru și mai concis."[24] „Probabil că aș fi devenit o scriitoare adevărată, dacă aș fi fost în stare să-mi dezvolt această latură în detrimentul altor lucruri", notase în jurnal cu câțiva ani în urmă. „Dar, ca regină, este mult mai important să fiu mereu la datorie, punctuală, exemplară, răbdătoare, zâmbitoare… În lume sunt mulți artiști, scriitori, poeți, dar o regină are o datorie sfântă."[25] Cu toate astea, Mariei îi plăcea să scrie, mai ales ficțiune: „…Pur și simplu îmi curge din peniță… văd tot ce scriu, totul mi se arată în imagini în fața ochilor."[26]

La 4 august 1924, revista *Time* a publicat un articol pe prima pagină despre regină, pornind de la publicarea ultimei sale cărți, *The Voice on the Mountain* (*Vocea de pe munte*). Tânăra protagonistă a poveștii călărește un cal murg, poartă o lance cu vârful în formă de stea și-și dobândește puterile misterioase de vindecare și de profeție de la un luptător rănit pe care-l îngrijește, dar pe care refuză să-l iubească; la moartea acestuia, eroina își pierde darul supraomenesc și coboară muntele, pentru a fi alături de un iubit mai tânăr și mai puțin pretențios. Cum era de așteptat, cartea a fost taxată de *Time* drept „efuziunile unei școlărițe sentimentale". Dar regina, despre care revista scria că „este o reală putere, în străinătate și acasă",[27] a fost tratată cu respect.

E posibil ca scrisul Mariei să nu fi fost nici atât de strălucit pe cât își imagina ea, dar nici atât de prost pe cât l-a catalogat *Time* — a fost însă suficient de bun pentru North American Newspaper Alliance, care i-a preluat multe lucrări spre publicare. În 16 articole, publicate în Anglia și în America în 1925, sub titlul general *A Queen Looks at Life* (*O regină privește viața*), Maria a oferit unui public interesat opiniile ei despre regalitate, bărbați, îmbrăcăminte, căsătorie. Titluri precum „O femeie se poate face frumoasă?", „Să schimbăm concepțiile despre căsătorie" și „Experiența mea cu bărbații" promiteau cititorilor o scurtă incursiune în viața și în felul de-a gândi al celei mai cunoscute regine din Europa. Scrise pentru un public care o admira de la distanță și dorea să știe cum trăiește și ce simte o regină adevărată, articolele aveau suficientă sofisticare neconvențională pentru a-i încânta pe americani și pentru a-i deranja rudele. Tema majoră era nevoia de egalitate între sexe. Când a scris că nu credea că e bine să-i faci pe plac bărbatului casei, că soții n-ar trebui să-și exercite drepturile tradiționale asupra nevestelor și că tentația e aceeași pentru ambele sexe, cercurile regale au fost consternate. Ultimul articol, „Cum să facem căsătoria durabilă", se apropia periculos de mult de o pledoarie pentru căsătoria deschisă: „…Se pare că fidelitatea nu a fost decretată de natură…" a scris Maria. „Atunci când pasiunea se stinge din cele două inimi, de ce n-ar fi posibilă iertarea și înțelegerea, ca între doi buni prieteni?"[28] Publicația *World* din New York, care promisese că seria de articole va fi „senzația anului în cercurile regale europene"[29], a avut dreptate. După ce și-a petrecut vacanța în Anglia, justificându-se în ochii familiei regale, care vedea articolele ofensatoare „atârnând deasupra mea ca o bilă neagră!", Maria a ajuns la concluzia tristă că „sinceritatea *poate* fi numită indiscreție".[30]

Regina a publicat peste 15 cărți, printre care basme, romane alegorice de dragoste, cărți de călătorie și, spre sfârșitul vieții, memorialistică. E posibil ca nici subiectele mistice, nici stilul extravagant al scrierilor de

tinereţe să nu fie gustate de cititorul modern. Abia în anii 1930, când şi-a publicat autobiografia, regina şi-a găsit stilul şi a devenit o scriitoare importantă.

La începutul anului 1925, sănătatea lui Ferdinand a început să se deterioreze. În ianuarie a fost operat de hernie. Două luni mai târziu a căzut din nou la pat, diagnosticat cu un embolism pulmonar. Convalescenţa a durat mult, dar Maria nu s-a îngrijorat şi a trimis după Mignon. „S-a crezut întotdeauna că Maiestatea Sa şi-a iubit cel mai mult fiica cea mare, dar Mignon a fost prietena lui, tovarăşa lui, cea care… i-a făcut viaţa plăcută", povestea Maria,[31] fericită că o avea din nou la palat.

În timpul bolii, regele a avut parte de foarte multă linişte, nimeni în afara familiei neavând acces la el. Una dintre persoanele care bântuiau prin palat, dar căreia i s-a interzis accesul la rege, a fost iubita lui, Aristiţa Dissescu, soţia unui profesor universitar. Descrisă de unul dintre studenţii soţului ei drept o femeie elegantă, „ca o guvernantă englezoaică, foarte frumoasă şi pedantă",[32] doamna Dissescu îl adora pe Ferdinand. Maria a declarat că „el e iubirea vieţii ei".

Într-una dintre zile, când regele zăcea izolat în pat, Maria a observat că uşa doamnei ei de onoare s-a închis repede la auzul paşilor ei, dar a avut suficient timp s-o zărească pe doamna Dissescu furişându-se înăuntru. Acţionând din impuls, regina a deschis uşa şi a luat-o de mână: „…Bineînţeles că trebuie să-i acordăm linişte deplină, dar îi sunteţi atât de devotată, aşa că sunt sigură c-o să vă facă bine să-l vedeţi un moment. Dacă veniţi cu mine, nimeni n-o să vă închidă uşa…" A condus-o pe femeie prin faţa şirului de gărzi cu priviri dezaprobatoare. „Ştiu că nu sunt permise vizitele", i-a explicat ea regelui, „dar când cineva îţi este atât de devotat, are cel puţin dreptul să te privească un moment ca să vadă dacă eşti, într-adevăr, bine."[33]

În 1925, la întoarcerea din Anglia, regina Maria a început construcţia ultimului şi a celui mai exotic dintre locurile ei de refugiu din ţară — un pavilion turcesc pe malul Mării Negre, în apropiere de Balcic. Balcicul se află în partea Dobrogei pe care bulgarii au fost obligaţi s-o cedeze românilor la sfârşitul Primului Război Mondial. Regina fusese dusă acolo prima dată de un grup de pictori care stabiliseră o colonie de artişti pe una dintre laturile golfului albastru. De cealaltă parte a golfului era o aşezare săracă de tătari şi turci, o aglomerare de căsuţe portocalii, galbene şi verzi, cocoţate într-un echilibru precar pe stâncile calcaroase. Regina s-a îndrăgostit pe loc de ruinele unei mori, cu un plop uriaş aplecat deasupra apei şi a convins un vechi prieten să-i vândă terenul. O regiune de vis, în paragină, cel mai luminos „loc verde" pe arida coastă dobrogeană — era o oază romantică pe care să localizezi o fantezie.

„Căsuţa mea ciudată pe malul Mării Negre… îmi va da ocazia să-mi las imaginaţia să zboare… Mica ciudăţenie pe care o voi numi Tenya-Yuvah — „Cuibul solitar" — pentru că toate numele de aici sunt turceşti. Recunosc că aceste colţişoare armonioase, la care voi adăuga grădini, fac parte din criza vârstei de mijloc. Ceea ce nu mă va împiedica să-mi continui vechiul hobby şi să aduc din Anglia doi cai, pe care i-am plătit cu banii câştigaţi de mine", i-a scris unei prietene.[34] La vremea aceea, regina câştiga binişor de pe urma scrisului — suficient, de fapt, pentru a construi şi a mobila întregul proiect.

A comandat ca Tenya-Yuvah să fie construită *à la turque*, cu ziduri albe şi groase şi cu puţine încăperi. În interior, textura albă şi aspră servea drept fundal foarte bun pentru divane turceşti, candelabre imense şi carpete din piei de urs. La etaj şi-a construit un dormitor octogonal cu două ferestre mari, care depăşeau planul parterului şi dădeau spre mare. Patul, de fapt o canapea plină de perne şi cuverturi, era aşezat într-o nişă, pe o platformă, în partea opusă ferestrelor. Uşi scunde, sculptate şi pictate dădeau spre o cameră de toaletă, un mic hamam şi o verandă, unde regina obişnuia să doarmă adesea.

Alături de dormitor se afla o scară circulară, periculos de îngustă, care ducea la un minaret şi la o harpă eoliană. Harpa răspândea un clinchet vesel peste grădinile a căror vegetaţie luxuriantă ascundea căsuţe pentru oaspeţi şi pentru slujitorii reginei, iar mai târziu, aveau să protejeze o micuţă capelă bizantină, dedicată credinţei Mariei. Straturile de flori erau terasate pe deal, ornamentate cu imense amfore greceşti, bănci vechi de piatră şi coloane fără capitel, aduse de prin călătoriile ei. Un amestec romantic de cascade ascunse, trepte de piatră şi bazine, grădinile de la Tenya-Yuvah beneficiau de arbori bătrâni şi tufe bogate, care le umbreau cărările şerpuitoare şi se prăvăleau peste zidurile scunde până jos, spre mare.

Balcicul avea să fie refugiul favorit al reginei. Era cuibul elegant, dar şi primitiv, al unui artist (în dormitor

umblau șoricei), unde-și putea cultiva pasiunea pentru crini și trandafiri, nemțișori și nalbe, departe de pretențiile vieții oficiale. Petrecea aici cât de mult timp putea, în lunile călduroase; sosea când înfloreau primele flori ale primăverii și revenea ca să vadă ultimii trandafiri ai toamnei. Maria mai crease grădini și înainte, dar niciuna într-un climat temperat; își întâmpina fiecare explozie florală minunându-se și era deosebit de necăjită dacă vreo obligație oficială o reținea în oraș în plin sezon al florilor. Pe măsură ce-și petrecea mai mult timp la Balcic, a început să ofere prietenilor loturi de teren în jurul pavilionului ei, pe care aceștia și-au construit vile mult mai practice.

În august 1925, când a revenit în țară după o vacanță în Europa Occidentală, Maria a aflat că mariajul principelui moștenitor se ducea de râpă. După spusele ei, Carol era „un om schimbat, un om bolnav, obsedat". Sitta părea rece și retrasă. Regina a luat-o la bani mărunți, așa că tânăra a cedat și i-a povestit despre aventurile lui Carol, pe care el însuși i le povestise soției sale și despre legătura serioasă cu Elena Lupescu. „Mă doare sufletul", scria Maria la începutul lui octombrie, după ce a discutat situația cu Barbu Știrbey. „E una dintre acele probleme intime care poate deveni publică."

Cu toate acestea a mers înainte cu aniversările de familie — ziua de naștere a lui Carol, care împlinea 32 de ani și ziua ei — aniversarea a 50 de ani. Înconjurată de copiii ei cei dificili și de majoritatea rudelor din Grecia, Maria arăta mult mai tânără, deși avea pe suflet „atmosfera grea" creată de proasta dispoziție a lui Carol și de durerea Sittei. Ziua a început cu o telegramă de felicitări și două mii de bulbi de irișI din partea lui Știrbey și s-a încheiat cu *tableaux vivants* organizate de Carol.

Cu o săptămână înaintea zilei de naștere a Mariei, principele moștenitor a vorbit cu regele despre Elena Lupescu, iar a doua zi s-a dus și la mama lui. Maria a observat că e „incapabil să lege două cuvinte". Și-a notat în jurnal: „A trebuit să-i spun lucruri groaznice… nu am fost aspră și nemiloasă, dar am încercat să-l fac să vadă că ne aduce nenorocirea pe cap tuturor."[35] Se pare că regele amenințase că o exilează pe amanta lui Carol într-o provincie îndepărtată. Regele avea puterea să-și ducă amenințarea la îndeplinire și Elena a dispărut rapid de pe străzile Bucureștiului.

Principele moștenitor și soția lui au apărut pentru ultima dată în public la 7 noiembrie 1925, la o expoziție florală din București. În ciuda tuturor zvonurilor despre legătura lui Carol, cunoscută acum de toată lumea, Sitta și-a păstrat zâmbetul cordial, iar Carol a respectat protocolul unui comportament civilizat.

Totuși, regina avea impresia că principele „era complet zdrobit, atât fizic cât și psihic". Acesta le-a spus părinților că ar fi posibil „să se adune" dacă îi vor permite să plece în străinătate.[36] Când a sosit din Anglia vestea morții reginei Alexandra, Maria și Ferdinand au hotărât să-l trimită pe el la înmormântare, ca reprezentant al regelui. Regina și-a notat în jurnal: „Carol are permisiunea să rămână în străinătate pentru o mică vacanță, până la Crăciun. Dar sunt îngrijorată. Să dea Dumnezeu ca băiatul nostru să revină cu bine și într-o stare de spirit mai bună."[37]

Înmormântarea reginei Alexandra a avut loc la 27 noiembrie 1925, pe un viscol groaznic. Carol a făcut parte din convoiul oficial, imediat în urma regilor Angliei, Norvegiei, Suediei, Belgiei și a principelui de Wales. A mai rămas o săptămână, ca oaspete al familiei regale britanice, perioadă în care nu a făcut nimic prin care să-și ofenseze rudele și nici n-a dat vreun semn că ceva nu ar fi în ordine. Primul semn al dezertării a venit de la Ileana, care era la școală în Anglia, și căreia Carol îi promisese s-o însoțească în România pentru sărbători. În ziua în care trebuia să se întâlnească, a sunat-o să-i spună că pleacă la Paris. Acolo s-a întâlnit cu Elena Lupescu și au pornit spre Italia. La Milano au tras la Hotel de Ville, unde principele i-a cerut direcțiunii să nu-i facă publică prezența; Elena s-a înregistrat sub numele de Principesa Lupescu.

Cu patru zile înainte de Crăciun, Sitta a venit la Cotroceni cu scrisori din partea lui Carol adresate mamei sale și ei înseși și cu o renunțare oficială la dreptul de succesiune la tron, adresată tatălui. „Carol a repetat prima dezertare… Carol nu se mai întoarce!" a scris regina în jurnal. Așa cum făcuse și când a fugit cu Zizi, principele a omis să menționeze motivul fugii, pozând în victimă și denaturând faptele pentru a-și justifica hotărârea. „Cu sânge-rece, fără pic de afecțiune, îi scrie mamei și soției lui că abandonează totul, că este neînțeles, judecat greșit, subapreciat, drept care a hotărât să renunțe la tot și să dispară… fără regrete, doar acuzații că este greșit înțeles, persecutat, umilit… Am trimis după Maiestatea Sa — stăteam acolo toți trei parcă loviți de trăsnet. Îl așteptam pe Barbu. A venit. Când i-am spus, aproape c-a leșinat. Brătianu… a venit

la 10:30."

Au decis să nu spună nimic nimănui, până când generalul Angelescu, mareșalul curții, putea pleca la Milano pentru a-i vorbi personal și pentru a-i înmâna o scrisoare din partea mamei, prin care i se cerea să revină în țară. În ziua de Crăciun, regina a primit știre de la Angelescu — situația era „fără speranță", principele moștenitor nu voia „să audă absolut nimic".[38] Vechiul său prieten, locotenentul Mugur, a încercat o săptămână întreagă să-l convingă să-i deschidă ușa apartamentului de la hotel. Răspunsul la rugămințile lui a fost un scurt mesaj: „Ai să mă duci acasă doar în sicriu."[39]

Răspunsul principelui la scrisoarea mamei sale a fost la fel de irațional. Își explica dezertarea prin faptul că „adesea viața i s-a părut complicată". I-a spus că-i părea rău de nefericirea ei și de grija pe care-o purta viitorului său, dar i-a explicat că „sunt suficient de tânăr… voi reuși să-mi fac un rost în viață… Ar trebui să declare cineva că am murit într-un accident de mașină… Să zicem că m-am înecat în Lago Maggiore… Voi ști cum să dispar fără să las vreo urmă".[40]

După spusele reginei Maria, principesa moștenitoare era „disperată", „se chinuia la ideea că l-ar fi putut salva dacă, poate… s-ar fi purtat altfel cu el".[41] Sitta s-a oferit să plece la Milano, să încerce să stea de vorbă cu el, dar nu i s-a dat voie. „Tu treci printr-o asemenea situație prima dată", i s-a spus. „Pentru noi e a doua oară. Data trecută a scăpat de pedeapsa cu moartea doar la intervenția reginei. Acum nu trebuie să mai să intervină nimeni."[42]

La 31 decembrie 1925, regele Ferdinand a convocat o întâlnire specială a Consiliului de Coroană la Sinaia, pentru a prezenta declarația de abdicare a fiului său. A propus numirea unui Consiliu de Regență, în cazul morții sale înainte de majoratul nepotului lui în vârstă de patru ani, principele Mihai.
Era o „agonie inumană" ca regele „să fie cel care să insiste asupra condamnării propriului fiu", a explicat regina.[43] Premierul Brătianu a propus trei nume pentru Consiliul de Regență: principele Nicolae, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române și președintele Curții Supreme.

Un comunicat oficial, rezultatul sesiunii de urgență a Consiliului de Coroană, anunța unei Românii înmărmurite că regele Ferdinand a acceptat „renunțarea irevocabilă la succesiunea la tron și la toate prerogativele ce decurg din acel rang, inclusiv la calitatea de membru al Familiei Regale" a principelui moștenitor Carol.[44] Decizia Consiliului de Coroană a fost ratificată de parlament la 4 ianuarie 1926 și Mihai a luat locul tatălui său în ordinea succesiunii la tron.

În acest fel ar fi trebuit să se pună capăt problemei, dar nu s-a întâmplat așa. Renunțarea la tron a aruncat familia regală și guvernul liberal într-o poziție defensivă. A intervenit și presa internațională, care a început să comenteze dezertarea principelui și să avanseze tot soiul de comploturi bizantine și gelozii familiale pentru a încerca să-i explice gestul. Decizia lui a fost considerată un protest împotriva tuturor — de la antisemitism la ineficiența guvernului.

Mariei îi venea mai ușor să îndure zvonurile străinătății decât să suporte suspiciunea românilor, care avuseseră întotdeauna încredere în ea. Modificarea atitudinii lor o durea enorm — era mai gravă și mult mai dureroasă, datorită iubirii adânci care o precedase. Regina nu lua, însă, în calcul faptul că românul de rând, ținut cu grijă la distanță de bufoneriile principelui, de către ea însăși și de consilierii săi, nu avea cum să priceapă ce Dumnezeu îl făcuse să renunțe la tron. Inamicilor lui Brătianu le-a fost cel mai ușor să insinueze că premierul era personal răspunzător, că forțase mâna regelui și a reginei să scape de fiul lor, care i se împotrivea, și că el era cel care-o plătea pe doamna Lupescu să-l țină pe Carol departe de țară.

Mai aproape de ea și mult mai dureroase erau zvonurile conform cărora Carol era victima unei dispute personale cu Barbu Știrbey — principele ar fi încercat să-l alunge pe acesta de la Palat și, în consecință, ar fi fost exclus de la succesiune și izgonit de mama sa. Grigore Filipescu, fiu al aprigului conservator pe care Maria se străduise din greu să-l câștige de partea ei înainte de război, a înființat un ziar, cu scopul declarat de a-l desființa pe Știrbey. I-a publicat portretul, deasupra titlului „Acesta este omul care guvernează", acuzându-l public că ar fi „autorul moral al tuturor relelor care s-au abătut asupra țării și, recent, asupra coroanei. Toți cetățenii sunt victime ale influenței oculte și ale intrigilor lui Barbu Știrbey".[45] Consternată de faptul că oamenii pot folosi asemenea tactici pentru a face „un erou și un martir" din fiul ei,[46] Maria nu realiza că povestea, pusă în circulație de Filipescu, avea să fie repetată și înfrumusețată peste ani, până ce va fi acceptată ca fapt istoric într-o zi.

În încercarea de a contracara zvonurile, regina i-a scris lui Carol, cerându-i să trimită o scrisoare deschisă patriarhului, prin care să explice circumstanțele renunțării sale. Deși nu a vrut să recunoască motivele renunțării la succesiune, a încercat să-l exonereze pe rege, având, însă, grijă să-și prejudicieze cât mai puțin poziția. „Mulți cred că am fost victima unui complot… O asigur pe Sfinția Voastră că am acționat din proprie inițiativă și că sunt perfect conștient de faptele mele. Așadar, cei care încearcă să-l scoată vinovat pe dragul meu tată fac un mare păcat în fața lui Dumnezeu“,[47] zicea scrisoarea lui Carol, publicată de presă. Cât despre Elena Lupescu, ea se considera total nevinovată. I-a declarat unui reporter: „Nu am nicio responsabilitate pentru ceea ce s-a întâmplat. Se va vedea că nu eu sunt vinovata atunci când se vor ști toate lucrurile.“[48]

Fostul principe, care se plângea că a trebuit să stea închis în camera lui timp de nouă zile pentru a evita presa, a declarat prin ușa închisă că „toate, în afară de comunicatele oficiale, sunt minciuni exagerate și condamnabile. Sunt uimit că ziare serioase publică asemenea știri fanteziste, care nu sunt altceva decât o propagandă subversivă împotriva familiei mele și a mea.“[49] Atunci când, în cele din urmă, a acordat un interviu, acesta a fost la fel de ciudat și incoerent ca principele însuși:

„Am cea mai mare stimă pentru principesa Elena, o soție și o mamă exemplară. Sunt indignat de insinuările infame împotriva ei. Cât despre fiul meu, îl ador. Dezmint categoric orice povești despre viitorul meu. Voi continua să-mi iubesc și să-mi servesc țara. Ce doresc acum este liniște. Mă doare încă un lucru — aluzia la un anume complot. Vă spun foarte clar că nu există niciun motiv politic în spatele gestului meu. Fidelitatea mea, în calitate de principe și atașamentul de soldat sunt dovezi suficiente în favoarea mea, astfel încât este inutil să mai dezmint asemenea absurdități. Atitudinea antiregalistă care mi se pune în seamă nu merită nici măcar o dezmințire din partea mea. Rămân un supus credincios și nu voi fi niciodată un obstacol pentru țara mea.“[50]

Cu toate astea, abdicarea lui Carol a fost o mană cerească pentru dușmanii dinastiei. S-au folosit de plecarea lui pentru a lovi în Maria și au reușit să sădească în mintea oamenilor îndoieli serioase legate de ea. Disperată și aproape să-și piardă credința, regina s-a îndreptat spre învățăturile Baha'i, pe care le-a descoperit cam la o lună după plecarea lui Carol. Chemarea Baha'i la unirea întregii omeniri într-o singură credință era deosebit de interesantă pentru Maria, care se răzvrătise dintotdeauna împotriva diferențelor rigide care-i împărțeau familia în trei confesiuni religioase; iar țelul Baha'i de pace universală și avertismentele legate de o revoltă socială îi păreau profetice acestei femei confuze. Cu toate că mergea în continuare la Biserica Protestantă, spunea că se roagă „mai bine acasă, cu învățăturile și cărțile mele Baha-u-llah… Este prima dată când *simt* religia“[51], declara cea care întreaga viață încercase să găsească acea credință de nezdruncinat de a cărei necesitate era convinsă și de la care aștepta ajutor acum.

Frank Buchman, evanghelist american, „chirurg de suflete“[52] autodidact și fondator al mișcării Oxford Group și al propriei confesiuni religioase, *A First Century Christian Fellowship********, a fost persoana care a influențat-o mult în acea iarnă nefericită. Trimis în România de niște prieteni americani ai Mariei care locuiau în Turcia, Buchman a petrecut câteva săptămâni la Cotroceni, a citit din Biblie împreună cu regina și cu copiii ei, „răspândind o atmosferă caldă, unificatoare asupra noastră, a tuturor“.[53]

Fuga lui Carol a lăsat România confuză și zdruncinată, iar în urma ei, Brătianu a fost demis. Pentru că legea îi cerea să-l numească la loc sau să-l înlocuiască, Ferdinand a apelat la succesorul ales de Brătianu însuși, generalul Averescu, pentru formarea unui nou guvern. Maria l-a împins pe rege spre Averescu, nefiind convinsă că alesul poporului, Iuliu Maniu și Partidul Național-Țărănesc ar fi putut depăși criza actuală. Gruparea lui Averescu era cea mai mică din parlament, număra doar cinci deputați, nici măcar suficient pentru un guvern. În hotărârea de a-l alege pe el, regele și regina au nesocotit atât dorința de reprezentativitate a cetățenilor din Noul Regat — transilvănenii și basarabenii —, cât și preferința clar exprimată a electoratului din Vechiul Regat. Averescu a fost numit în funcție în primăvara anului 1926, într-o atmosferă de furie cumplită și de nemulțumire. Văzând în prim-ministrul reacționar o marionetă a lui Brătianu și, convinse fiind de dușmanii Partidului Național Liberal că Brătianu purta toată vina pentru abdicarea lui Carol, masele au fost împiedicate să facă demonstrații de stradă doar de prezența unui mare număr de trupe care patrulau capitala.

Cu maximă bunăvoință, acțiunile regelui pot fi puse pe seama sănătății sale șubrezite și, din această cauză,

pe seama nevoii de a-l menține la putere pe Brătianu, în care avea încredere. Încă din 1926, regele bănuia, probabil, că ceva nu era deloc în ordine cu el. Pe lângă starea sănătății, care se înrăutățea, mai era și durerea pricinuită de Carol și de faptul că succesorul lui era un băiețel de patru ani. Maria își pierduse încrederea în schimbările de guvern. De mai bine de 30 de ani, îi văzuse pe politicieni venind și plecând, fiecare exasperat de lipsa de onestitate și de proasta administrare a celor de dinainte, doar ca să cadă pradă acelorași practici.

Regina își făcea griji pentru soțul ei. Pentru a-i mai da posibilitatea să se odihnească, l-a luat într-o călătorie de trei săptămâni cu iahtul regal pe canalele liniștite ale Deltei, o mlaștină cu insule și lacuri sclipind sub razele soarelui. Spera că drumul printre trestii, în căutare de noi specii pentru ierbarul său, îl va însănătoși atât fizic, cât și emoțional.

Ferdinand a fost de acord să stea de vorbă cu un corespondent al Associated Press înainte de plecare. „Țara este perfect calmă", a anunțat regele, zdruncinat. „Nu există nici cel mai mic indiciu al unei revoluții. Țăranii n-au dus-o niciodată mai bine și n-au fost mai mulțumiți… Dinastia noastră este cât se poate de solidă."[54]

* Elena Lupescu a fost uneori cunoscută și drept Magda. Conform biografului ei, acest fapt se datorează unei erori a unui ziarist italian, care a confundat-o cu altcineva. (*N. a.*)

** Alice-Leone Moats.

*** Datorită recunoașterii sale târzii ca erou național, rămășițele sale pământești au fost aduse în Canada în 1983. (*N. a.*)

**** Maiestatea Sa, regina Elisabeta, regina-mamă. (*N. a.*)

***** Mah-jong — joc chinezesc (*N. trad.*)

****** Sir Henry (Chips) Channon, cronicar american al lumii mondene britanice și europene. (*N. a.*)

******* Mișcare religioasă inițiată în 1920 de către misionarul creștin american dr. Frank Buchman, cunoscută din 1931 sub numele de Oxford Group. Mișcarea propovăduiește trăirea concretă a creștinismului la nivelul unui supranaționalism controlat de Dumnezeu. (*N. red.*)

Note:

1 ANR III, 136:41.

2 ANR III, 156:86.

3 ANR III, 152:33.

4 ANR III, 140:82.

5 Arthur Gould Lee, *Helen, Queen Mother of Romania*, p. 102.

6 H-L, 15 ianuarie 1924, regina Maria către principesa Alexandra.

7 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

8 ANR III, 138:116.

9 KSU, 24 februarie 1923, regina Maria către Leile Milne.

10 Alice-Leone Moats, *Lupescu*, pp. 34–39.

11 *Star*, Toronto, 1 noiembrie 1926.

12 ANR III, 139:4.

13 Kim Beattie, *Brother, Here's a Man!*, p. 309.

14 *Times*, Londra, 17 aprilie 1923.

15 ANR III, 144:6–10 *passim*.

16 ANR III, 148:162.

17 ANR III, 145:62.

18 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

19 *Le Figaro*, 5 aprilie 1924.

20 ANR III, 147:164-168.

21 ANR III, 148:8–84 *passim*.

22 Kenneth Rose, *King George V*, p. 283. Explicație de ordin diplomatic: la început, itinerariul regelui Ferdinand și al reginei Maria cuprindea vizite la Roma și la Madrid. Planul a fost modificat în ultimul moment, după ce Benito Mussolini, înfuriat de legăturile României cu Iugoslavia, a aranjat cu Primo de Rivera al Spaniei să retragă invitațiile pentru ambele țări. Date fiind circumstanțele, monarhii României nu puteau risca să se întâlnească în Anglia cu regele și regina Italiei.

23 ANR III, 148:125.

24 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina*, cap. 2.

25 ANR III, 119:98.

26 ANR III, 126:33–34.

27 *Time*, 4 august 1924.

28 *New York World*, 15 iunie 1925.

29 *New York World*, 28 mai 1925.

30 ANR III, 152:141–143 *passim*.

31 ANR III, 151:125.

32 Interviu, Gheorghe Duca.

33 ANR III, 151:119–120.

34 Duca, *op. cit*., cap. 2.

35 ANR III, 154:7–144 *passim*.

36 RAWC, GEO. V, AA43-235, 5 ianuarie 1926, regina Maria către regele George al V-lea.

37 ANR III, 154:108.
Acolo a întâlnit-o pe Elena Lupescu: principele Nicolae pretindea că doamna Lupescu a plecat la Paris cu aprobarea lui Brătianu, la o zi după plecarea lui Carol și că, permițându-i să plece, premierul „și-a arătat… intențiile… convins că ea nu va reveni". (A.S.R. Nicolae, Principe al României, memorii nepublicate, p. 19).

38 ANR III, 154:143–159.

39 ANR III, 155:6.

40 Duca, *op. cit*., cap. 2.

41 ANR III, 154:163.

42 Lee, *op. cit*., pp. 654–655.

43 ANR III, 154:162.

44 Duca, *op. cit*., cap. 2.

45 *New York Times*, 14 februarie 1926.

46 ANR III, 155:22.

47 ANR III, 155:74v. (Articolul din ziar a fost inserat în jurnalul reginei Maria.).

48 *New York Times*, 6 ianuarie 1926.

49 *New York Times*, 4 ianuarie 1926.

50 Moats, *op. cit*., pp. 73–74.

51 ANR III, 155:82.

52 *New York Times*, 16 octombrie 1926.

53 ANR III, 155:87.

54 *New York Times*, 23 mai, 1926.

Capitolul 26

Noi, cei care suntem deasupra mulțimii, nu țintim mai sus… astfel că nu ne pierdem niciodată respirația.

— Regina Maria a României

În cursul primăverii anului 1926, impactul politic al fugii lui Carol a început să se stingă, așa că Maria avea răgazul să facă planuri pentru realizarea unui vis mai vechi — o vizită în Statele Unite. Își dorise mereu să călătorească în lumea nouă, acolo unde curajul său din timpul războiului și scrierile directe și oneste o făcuseră o persoană foarte iubită. Spera să înfăptuiască și acolo ceea ce reușise la Conferința de Pace — să dea României „o imagine vie" care să faciliteze niște împrumuturi, foarte necesare. Probabil că voia să-și reînnoiască și imaginea personală — de eroină —, care începuse să-și piardă din strălucire în urma incidentului reprobabil provocat de fiul său. Nu era nimic rău în ideea unei asemenea călătorii, cu excepția auspiciilor sub care își propusese regina s-o facă.

Cu 24 de ani în urmă, când era încă principesă moștenitoare, Maria asistase la un spectacol al lui Loie Fuller la Teatrul Național. Adânc mișcată de măiestria artistei, principesa, în vârstă de 27 de ani, i-a dat o fotografie a sa, în care apărea îmbrăcată în dantelă albă, delicată și pe care i-a scris: „Una dintre cele mai înfocate admiratoare, în amintirea unei seri delicioase, cu care mi-ați bucurat toată dragostea mea pentru artă." Pe spatele fotografiei, Loie, al cărei stil literar era și mai inventiv decât dansul său, a adăugat: „Ochii minții au privit atât de mult, încât mi-au dat lacrimi în suflet, lacrimi de fericire și de bucurie, pe care le voi ține minte mereu. În amintirea sufletului unui artist pe care l-am întâlnit în sălbăticie, dar l-am văzut în lumina adevărului, ACEA Marie!"[1]

Loie Fuller nu era tocmai ce se vedea pe scenă. Fără vălurile vaporoase, fără luminile multicolore, apariția blondă și unduitoare se transforma într-o țărăncuță cârnă din Illinois, cu o slăbiciune pentru celebrități și de-o naivitate care o egala pe a Mariei. Arta ei, care se baza pe inovație în materie de costume și de lumină, nu era prea greu de imitat, iar pentru a-și hrăni popularitatea avea nevoie de susținători. Prietenia cu Maria a fost pecetluită atunci când principesa moștenitoare a ajutat-o într-unul dintre frecventele momente de dificultate financiară din viața ei, la câteva zile după spectacol. Au corespondat toată viața, iar în timpul războiului, Loie — a cărei carieră luase sfârșit — a organizat ajutoare pentru România și a venit la Iași ca infirmieră a Crucii Roșii.

După război se întâlneau la Paris, ori de câte ori Maria se afla acolo. În anii 1920, au colaborat la baletul *The Lily of Life*, bazat pe cartea Mariei, pe care Loie l-a transformat mai târziu în film; regina i-a cedat prietenei sale drepturile exclusive de producție a povestirilor ei pentru scenă și pentru ecran. Regina Maria i-a mai încredințat și chestiuni de stat, permițându-i să vorbească în numele României cu Frank Polk, șeful delegației americane la Conferința de Pace. „Am o încredere oarbă în Loie", spunea ea, „problema e să-i conving și pe alții să aibă aceeași încredere".[2] Cu ajutorul Mariei, Loie a pus la punct planuri pentru „o organizație puternică", ce urma să sprijine România „într-o mie de feluri".[3] A muncit neobosită, chiar dacă fără succes, pentru Maria și țara ei, i-a adus la București pe președintele International Harvester, un senator care a ajutat la elaborarea Legii pentru împrumut agricol, și pe Alma Spreckels, moștenitoarea unei mari

companii producătoare de zahăr, ca să vorbească cu regina în vederea punerii pe picioare a economiei românești.

Loie i l-a mai prezentat reginei și pe prietenul ei, Samuel Hill, care făcuse și pierduse averi în construcția de căi ferate și de drumuri. Când vorbea despre sine, acesta își spunea „Fermierul Hill"* și se juca tot timpul cu cheița lui Phi Beta Kappa; americanul, ciudat de ceremonios, pretindea că ar fi făcut înconjurul lumii de șapte ori și că ar fi luptat atât în armata germană, cât și în cea rusă. Era un individ voinic, cu umeri puternici și capul mare, cu sprâncene albe și stufoase, care-i umbreau ochii de un albastru intens, și cu o voce joasă. Maria îi spunea „Leul alb".[4] Îi plăcea foarte mult să construiască edificii care glorificau pacea și eroii de război.

Maria a României nu a fost primul cap încoronat al lui Sam Hill. După război, regina și-a notat în jurnal: „Dl Hill ne-a ales pe Albert [Regele Albert al Belgiei] și pe mine drept cei doi suverani demni de susținere și ne va ajuta cu puterea lui extraordinară de mare finanțist și idealist. Pe lumea asta există ființe ciudate și minunate și, câteodată, brusc și cu totul din întâmplare, dai peste ele."[5]

Loie a convins-o pe Maria, în 1926, că un turneu în Statele Unite ar fi în sprijinul României. Pretextul a fost invitația lui Sam Hill de a inaugura noua sa clădire, Maryhill Museum of Fine Arts, din statul Washington. Maryhill a fost conceput ca monument închinat păcii, fostei soții — decedate — a lui Hill și reginei României. Deși clădirea fusese începută ca o fortăreață, Loie l-a convins s-o transforme într-un muzeu.

Loie a început să facă aranjamentele de călătorie imediat ce Maria a acceptat să vină în America pentru inaugurare. Având consimțământul reginei, nu i-a fost greu să adune un comitet care să sponsorizeze vizita. Dansatoarea a fost însă rapid îndepărtată de membrii propriului comitet, cetățeni practici, care s-au considerat mult mai calificați să lucreze cu camere de comerț, doamne bogate din societate, organizații caritabile și primari de provincie. Printre plânsete, rugăminți, amenințări cu anularea călătoriei prietenei sale, Loie trimitea la București scrisori lungi și lacrimogene; între timp, organizația i-a luat proiectul din mână cu totul.

Cu toate că „i se rupea inima"[6] pentru prietena ei, Maria se confrunta, acasă, cu o evidentă lipsă de entuziasm a celorlalți în ceea ce privea călătoria ei. Regele tocmai trecuse printr-o altă operație, minoră de data aceasta, dar lumea începuse să se neliniștească din cauză că se simțise de mai multe ori rău în anul precedent. Asigurată de doctori că Ferdinand se simțea bine, Maria nu-și făcea griji pentru sănătatea lui; de fapt, se refăcuse deosebit de rapid și fără dureri de la ultimul incident. Astfel că nici regele, nici Știrbey nu au dezaprobat ideea călătoriei. Maria știa că „fiecare despărțire" îl umplea pe Barbu „de neliniști de nedescris",[7] dar el dorea ca ea să facă această călătorie, ca răsplată pentru anii de muncă asiduă. „Să fiți fericită! Pentru că Maiestatea Voastră o merită", a scris el.[8]

Brătianu împreună cu liberalii, îndepărtați de la putere de puțină vreme, s-au opus voiajului, pretextând publicitatea exagerată care ar însoți-o pe regină și tendința ei binecunoscută spre „un entuziasm periculos"[9]. Averescu, însă, din fotoliul de premier, a decis că prezența Mariei va genera bunăvoință și, cu puțin noroc, ceva dolari.

În timp ce regina respingea orice alt motiv al vizitei în afară de curiozitate și prietenie, revista *World* din New York se întreba: „Care e obiectul vizitei Mariei? E vorba de plăcere sau de afaceri? Dacă vorbim despre o vizită de plăcere, care e rostul complicatelor discuții politice din România și al pregătirilor diplomatice, la fel de complicate, în mare parte din lumea civilizată? Dacă vorbim despre afaceri, oare este prea mult să ne întrebăm la ce se referă ele?"[10]

Acest gen de întrebări n-o deranja pe Maria, care, cu entuziasmul ei cunoscut (care-l punea pe Brătianu pe gânduri) a umplut douăzeci și una de lăzi cu obiecte de bronz, marmură, statuete, costume și mobilă, spre a fi donate muzeului Maryhill. A cerut permisiunea să-i ia cu ea pe principele Nicolae și pe principesa Ileana. Se gândea că înfățișarea plăcută și farmecul lor s-ar putea adăuga efectului general, iar pe de altă parte, se temea să-i lase în grija tatălui lor, destul de absent. Cu puțin înainte de plecare, Nando i-a dat un ceas prețios, cadou de ziua ei, ce avea să fie sărbătorită în călătorie. „A fost atât de înduioșător, l-a ales cu atâta grijă și cu toate astea se temea că n-o să-mi placă! Dragul de el, atât de plin de bunătate. Să-l țină Dumnezeu sănătos cât sunt plecată", scria regina în jurnal.[11]

În seara când Maria a plecat, micuța gară din Sinaia s-a umplut de rude, prieteni și politicieni. A fost o despărțire foarte emoționantă, notau ziarele, iar regina, regele și principesa Ileana erau cu toții în lacrimi. Ca răspuns la un buchet de flori din partea ministrului de Interne, regina și-a oferit mesajul de rămas-bun către popor:

„Plec și iau cu mine dragostea pentru țara mea, o duc în America, cu gândul că acolo voi reprezenta România și, astfel, o voi servi. Dorința mea este ca țara să-mi păstreze până la întoarcere aceeași amintire caldă, pe care acum o iau cu mine; îmi voi urma călătoria cu gândul că întotdeauna voi încerca să-mi ajut țara."[12]

Aceste generalități lipsite de conținut au făcut prima pagină din *The New York Times* pe 4 octombrie 1926, iar din acea zi și până la sfârșitul lunii, regina a lipsit doar de două ori de pe pagina întâi a celui mai prestigios ziar din New York. Sosirea ei la Paris a fost salutată de presa americană cu aproape aceeași căldură ca și acostarea la New York.

Regina României
CUMPĂRĂ ROCHII DE LA PARIS

Subțire, tunsă scurt și foarte șic,
Maria face senzație în capitala Franței

PREGĂTIRI PENTRU CĂLĂTORIE AICI

Se spune că va fi
una dintre cel mai bine îmbrăcate femei
care ne-a vizitat

Cu toate că sejurul la Paris nu avea niciun scop politic mai important decât industria croitoriei de lux, Maria a fost întâmpinată la gară de câțiva membri ai guvernului francez. Întâmpinată cu un braț de trandafiri și înconjurată de o armată de fotografi, Maria, care avea acum 50 de ani, zâmbea larg, glumind că „este o încercare pentru oricine să fie fotografiat la o oră atât de matinală, după o călătorie atât de lungă".[13]

Regina promisese guvernului să nu dea niciun interviu până la sosirea la New York, așa că ziarele, neputând s-o citeze, s-au mulțumit să umple paragrafe întregi despre îmbrăcămintea ei. În prima zi, a fost descrisă în cel mai mic detaliu, în trei toalete diferite, toate lungi până la glezne, pe potriva vârstei și a rangului său, purtate cu o pălărie mică, foarte la modă, dar care nu i se potrivea deloc. Deși s-a relatat pe scurt că a fost la teatru cinci seri la rând și la cinema cel puțin o dată, că a luat prânzul cu maharajahul din Kapurthala, i-a primit pe Aga Khan și pe doamna Woodrow Wilson, știrile importante se învârteau în jurul celor trei toalete sport și al nenumăratelor rochii de seară cumpărate pentru călătorie. Presa a relatat că, pe coridoarele hotelului Ritz, treizeci de cufere așteptau să fie umplute.

Cu o seară înainte de plecare, Maria s-a întâlnit cu Carol, care locuia la Paris. Se gândise la această revedere cu „spaimă și emoție". Tânărul închiriase o vilă, pentru el și Elena Lupescu, în suburbia pariziană Neuilly, iar acum avea de furcă cu un proces intentat de Zizi, care-i cerea 10 milioane de franci ca daune morale pentru suferința provocată de divorț. Conform avocatului ei, Zizi fusese obligată să accepte divorțul din motive de interese de stat și dinastice, invalidate de abdicarea ulterioară a lui Carol. Fără un tron pe care să-l moștenească, dar cu doamna Lupescu alături, fostul principe moștenitor era acum un simplu dezertor, care părăsea o femeie pentru alta.

Preocupat de problemele personale, Carol s-a plâns mamei sale că Legația României de la Paris nu-l trata cu suficient respect și că a fost „jignit" de faptul că legația nu l-a anunțat în mod oficial de vizita reginei. Nu părea conștient de haosul politic pe care-l crease în România și își acuza soția pentru propria decizie de a pleca. I-a mai spus reginei că plănuise fuga împreună cu Sitta, deoarece erau incompatibili, iar el, fiind un gentleman, a vrut să-i ofere ei un motiv de divorț. Maria nu mai știa ce să creadă. Voia cu disperare să-l creadă. L-a găsit „surprinzător de bine informat" despre România, inclusiv detalii despre palat. A fost convinsă că indignarea lui era reală, atunci când i-a repetat zvonurile că el ar fi pus la cale un *coup d'état* împreună cu Partidul Național-Țărănesc. „Cu siguranță că sunt loial față de tata și de tine, nimic nu m-ar

convinge să mă las atras într-o intrigă politică. Când vin oamenii la mine și vor să discute politică, îi țin la distanță", i-a dat el asigurări reginei. I-a cerut permisiunea să vină la gară a doua zi, ca s-o conducă: „Știi, mamă, lumea spune că ești împotriva mea; dacă mă lași să vin la gară, vor vedea că nu-i așa!"

A doua zi, regina, principele Nicolae și principesa Ileana au întârziat la gara St. Lazare, de unde trebuiau să ia trenul spre port, iar când mașinile regale au sosit, s-a lămurit și motivul întârzierii. Carol, „cu brațele pline de flori",[14] se afla în prima mașină cu regina. După relatările presei, „tânărul principe, care pășea nervos pe peron alături de mama lui, arăta foarte îngrijorat și palid; a îmbrățișat-o impulsiv pe regina Maria… la urcarea în vagonul ei particular, care urma s-o ducă la Cherbourg, de unde lua vaporul spre America. Regina i-a strâns mâna cu putere, i-a răspuns la îmbrățișare și, cu un zâmbet, a urcat în grabă treptele spre salonul ei particular".[15]

A fost o scenă dureroasă și confuză. Rudele — Ducky, Baby Bee și principesa Alice a Greciei — nu știau „încotro să se uite" sau „ce să facă". Știind că presa avea să tragă concluzii pripite, Maria a anunțat că, deși se împăcase cu fiul ei, situația politică nu se schimbase și că nu-i stătea în putere să o modifice. A spus-o, dar n-a crezut-o nimeni. „Demonstrația de azi, în prezența reprezentanților președintelui Republicii Franceze și ai guvernului Franței, a fost metoda melodramatică a reginei Maria de a anunța lumii că, din nou, Casa Regală a României este unită. Regina a ales acest mod deschis de a comunica lumii acest fapt, astfel încât să nu fie niciun dubiu", pretindea *The New York Times*.[16]

Regina a plecat la drum cu o suită de 17 persoane și cu un vagon plin de bagaje — 168 de cufere, dintre care 109 erau ale familiei regale. „Trusoul american" al Mariei, așa cum a fost numit,[17] a umplut peste 50 de cufere. Presa a relatat cu deliciu isteria de ultim moment de la hotelul Ritz, unde portarii și cameristele alergau pe coridoare, în sus și în jos pe scara centrală, grăbindu-se să adauge cumpărăturile de ultim moment în cuferele de vapor și în cutiile înflorate de pălării, păzite atent de cameristele reginei. Plecarea din Cherbourg a fost la fel de agitată și plină de culoare ca și exodul de la Ritz. Tot ce ar fi putut fi renovat a fost renovat în onoarea ei, de la draperiile din catifea roșie agățate în gară, până la apartament regal, integral refăcut, de la bordul *S.S. Leviathan*.

Ajunsă pe mare, Maria și-a încântat tovarășii de călătorie de la clasa întâi cu activitățile ei „democrate". Se plimba singură, printre ei, pe punte; cina frecvent în sufrageria principală; îl primea în apartamentul ei pe fiul de patru ani al unui fabricant de confecții din New York; înota dimineața în piscina vasului și se întorcea în cabină îmbrăcată în halat și cu casca pe cap; se angaja în discuții introspective cu vechiul său mentor, Frank Buchman — și el pasager pe vas. Era mereu politicoasă și generoasă cu membrii echipajului, împărțind daruri scumpe celor care o serveau, printre care un ceas de aur cu stema regală, mai multe stilouri încrustate cu aur și argint și multe fotografii de dimensiuni mari, cu autograf.

Singura problemă pe vas era presa. Înainte de plecare, fusese de acord să scrie pentru N.A.N.A. o serie de articole despre voiaj, intitulată *Impresiile mele despre America*. Un agent N.A.N.A. a amenințat-o cu rezilierea contractului în cazul în care ar fi dat interviuri ziariștilor americani care o însoțeau. Și pentru că „primise în avans sume considerabile"[18] pentru articolele pe care intenționa să le scrie — îi cedase deja cele mai multe lui Loie Fuller —, a fost obligată să refuze interviurile. Pe lângă agentul N.A.N.A., mai exista un reprezentant al unui alt sindicat, pentru care regina scrisese recent o serie de articole; acesta pretindea că vechiul ei contract era încă în vigoare și că firma lui avea control exclusiv asupra scrierilor ei pentru încă șase săptămâni. Associated Press nota că Maria a României în turneu era în situația unui star de operă cu impresari rivali.

Înainte de sosirea reginei la New York, firma de îmbrăcăminte Abraham & Straus din New York a realizat o campanie publicitară la radio, în care a povestit despre toaletele ei create de Redfern de la Paris, și prin intermediul căreia o asigurau că duplicatele se aflau acum „pe ocean, în drum spre noi, pentru a fi rapid copiate". Un alt magazin, care vindea „exclusiv femeii care-și poartă îmbrăcămintea cu un aer aristocrat — dar pentru care plătește un preț modest", a promis buletine zilnice cu „informații autentice despre garderoba Maiestății Sale!"[19] De aici, s-a extrapolat că ar putea fi vorba de còpii ieftine.

Leviathan se apropia de New York și oricine a putut găsi un motiv să se afle, în timpul vizitei, pe lângă regină, și-a asigurat acest drept; cu excepția lui Loie Fuller. Retrasă în tăcere într-un apartament la Plaza, învești mântată în văluri vechi și resentimente, Loie a autorizat un prieten să publice o declarație a înfrângerii sale: „Nu am absolut nimic de-a face cu vizita și misiunea Maiestății Sale, regina României, în afară de

devotamentul de-o viață pentru o persoană pe care o consider cea mai nobilă femeie din lume; orice declarație contrară este falsă și nefondată."[20]

Ignorând toată nebunia comercială pe care o iscase, Maria a intrat în Statele Unite sub auspiciile oficiale ale guvernului, iar vizitele ei la New York și Washington, D.C. s-au menținut în limitele unei isterii demne, acceptabile pentru nepoata reginei Victoria și a țarului Rusiei. Când *Leviathanul* a acostat pentru carantină, în dimineața zilei de 18 octombrie 1926, în port îi așteptau un vas municipal cu aburi și un cuter al pazei de coastă, având la bord comitetul de primire al primarului New Yorkului. Au luat-o pe regină și au dus-o la Battery Place, unde o așteptau două batalioane ale armatei terestre și ale marinei, alese pe sprânceană, trei baterii de artilerie de coastă, o unitate de elită de infanterie și o companie de infanterie marină. Au mai fost scoși pe străzi și 750 de polițiști.

Coloana oficială, formată din 20 de mașini și precedată de un pluton de polițiști călare, a pornit de la Battery Place la ora 12 fix, oră aleasă special de Comitetul de primire al primarului, dat fiind că atunci erau foarte mulți muncitori pe stradă. Au luat-o pe Broadway, sub o ploaie de panglici de hârtie și confetti; Maria le zâmbea grațios zecilor de mii de newyorkezi, care-o aplaudau. „Nu eram pregătită pentru obiceiul american de a arunca bucățele de hârtie de toate mărimile, formele și culorile de la miile de geamuri ale acelor clădiri extraordinare, ale căror vârfuri abia le vedeam. Aerul era, parcă, însuflețit de aripi care fluturau, de parcă oamenii ar fi dat drumul la stoluri întregi de păsări."[21]

Regina a fost primită la primăria New Yorkului de primarul Jimmy Walker; era îmbrăcată într-o haină de catifea vișinie, bordată cu blană de samur și purta un turban auriu. Regina și primarul șarmant și arătos s-au plăcut pe loc. Când Walker a ezitat să-i prindă în corsaj medalia de aur a orașului New York, Maria l-a încurajat zâmbind: „Continuați, Excelență. Riscul e al meu."

„Și cât e de frumos riscul, Maiestate", a încuviințat primarul.

Drept răspuns la discursul de bun venit al lui Walker, regina și-a ținut primul discurs radiodifuzat, apoi s-a urcat în mașină împreună cu primarul și s-au îndreptat spre Pennsylvania Station. Bătea un vânt puternic și primarul s-a aplecat să-i acopere genunchii cu pledul din limuzină, dar tocmai atunci coloana trecea prin dreptul unei clădiri în construcție și un muncitor metalurg a văzut scena.

„— Hei, Jimmy, ai dat-o gata? i-a strigat el.

Primarul, despre care se știa că nu era tocmai un rușinos, s-a făcut stacojiu.

— Se pare că sunteți foarte cunoscut, a încercat regina să aplaneze situația.

— Unii dintre ei mă știu foarte bine, într-adevăr! a mormăit Walker."[22]

Grover Whalen, președinte al Comitetului de primire, a comentat că regina „a salvat situația". El a povestit că regina, care a simțit rapid încurcătura primarului, l-a privit direct în față și i-a zâmbit. „Spuneți-i că da", a continuat ea,[23] neavând habar despre ce era vorba.

Aceasta era una dintre caracteristicile Mariei, care reușea să navigheze printre diverse situații, momente jenante, confruntări chiar, protejată doar de o neobișnuită naturalețe. Nu privea nici în dreapta, nici în stânga, mergea pe drumul ei, mulțumită de realizările proprii și indiferentă față de cei ce-o judecau. Exuberantă și entuziastă, nu-și pierdea firea și nici umorul, nici chiar în fața ziariștilor cinici.

Regina a dat trei interviuri la câteva ore după ce a pus piciorul pe pământ american. În mod normal, întrebările puse capetelor încoronate se limitau politicos la sănătate, astfel că aceste conferințe de presă au încălcat precedentul diplomatic, i-au încântat pe ziariști și le-au făcut ferfeniță nervii celor trimiși să protejeze imaginea Mariei. A răspuns întrebărilor legate de încercările ei gazetărești, de persecuția evreilor în România și de poziția lui Carol față de succesiune. I-a încântat atât pe jurnaliști, cât și pe fotografi cu zâmbetele și candoarea aparentă. A făcut față cu brio la ceea ce *Times* a numit „probabil, bombardamentul fotografic cel mai nemilos cu care a avut cineva de-a face în istoria lumii", i-a uimit pe fotografi cu cunoștințele despre unghiuri favorabile, făcându-i observații principesei Ileana să nu mai strice cadrul când flutură din mână prin fața ei, în timp ce răspunde aplauzelor mulțimii.

Bineînțeles că nu toată lumea a avut o atitudine pozitivă. Un candidat socialist la fotoliul de guvernator al New Yorkului i-a criticat aspru pe oficialii naționali și pe cei locali pentru „apetența nejustificată pentru umilință în fața reginei țării cu cel mai corupt guvern din Europa". *Evening Standard*, de la Londra, scria,

dispreţuitor: „Nu ne-a fost dat să auzim până acum, ca printr-o minune a ştiinţei inginereşti, Statuia Libertăţii, care străjuieşte portul New York, ar putea face o reverenţă la trecerea reginei Maria a României; în rest, nu mai lipseşte nimic din ce ar putea demonstra marea iubire a unei republici pentru o regină oarecare.“[24]

Imediat după încheierea recepţiilor şi a paradelor auto, Maria a luat trenul pentru a ajunge în capitală — a călătorit cu vagonul special al preşedintelui companiei Pennsylvania Railroad, a dat din cap şi a zâmbit muncitorilor curioşi, care priveau pe ferestrele murdare ale fabricilor din vecinătatea căii ferate. Câteva mii de locuitori ai oraşului au aşteptat-o la gară, iar apoi coloana oficială de maşini, a treia în ziua aceea, a trecut încet pe bulevardele luminate din plin, astfel încât curioşii s-o poată vedea bine.

Deoarece protocolul cerea ca şefii de stat să facă prima vizită şefului executivului, regina Maria a sosit la Casa Albă a doua zi la ora 4 p.m. pentru a se întâlni cu preşedintele şi cu doamna Coolidge. Obişnuiţi să-şi aştepte musafirii ei înşişi sau să fie întâmpinaţi la intrare de membrii familiei regale, regina şi copiii ei au fost foarte miraţi să vadă o armată de aghiotanţi adunaţi să-i salute; şi-a notat în jurnal: „Preşedintele se poartă cu mult mai regal decât orice rege… Nu-şi întâmpină personal oaspeţii, ci intră în încăpere după ce ei se află acolo, iar la sfârşit pleacă primul, lăsându-i în grija gărzilor militare; acesta este, însă, ceremonialul lor şi se ţin de el cu strictеţe.“[25]

Grupul regal a fost condus în Salonul Verde de către şapte aghiotanţi prezidenţiali şi lăsat să aştepte până i s-a trimis vorbă preşedintelui despre sosirea lor. Coolidge, soţia lui şi secretarul de stat au coborât în Salonul Roşu. După ce au fost asiguraţi că totul este în ordine, au trecut în Biroul Oval Albastru, unde a fost escortată şi regina. „Am onoarea s-o prezint pe Maiestatea Sa, Regina României Preşedintelui Statelor Unite şi doamnei Coolidge“, a anunţat J. Butler Wright, secretar de stat adjunct.[26]

Imediat după aceea, toate persoanele neimportante s-au retras, lăsându-i pe cei trei împreună cu secretarul de stat, Frank B. Kellogg. Americanii au condus-o pe regină înapoi în Salonul Roşu, unde au stat de vorbă. La momentul oportun, doamna Coolidge a deschis discuţia despre copii şi atunci s-a trimis vorbă, prin acelaşi dispozitiv de aghiotanţi, înşiraţi de la uşa Salonului Roşu, prin Biroul Oval spre Salonul Verde, unde fuseseră lăsaţi principele Nicolae şi principesa Ileana. Copiii au ajuns, au fost prezentaţi, s-a mai făcut un schimb de politeţuri, după care preşedintele şi soţia lui s-au ridicat, indicând, în acest fel, sfârşitul întrevederii. Partea oficială a vizitei a fost cronometrată la patru minute. Timpul scurs între intrarea în Casa Albă şi plecare — exact treisprezece minute.

„Preşedintele este un omuleţ subţire, uscăţiv, cu faţa ca de ceară… Vorbeşte în propoziţii scurte, ca şi cum cuvintele l-ar durea. Gura e ca o tăietură subţire, pe care o ţine strâns închisă, nasul e lung şi subţire, părul — un fel de auriu roşcat. Este creatura cea mai uscată… cea mai lipsită de emoţie care a existat vreodată, dar… are un fel de sclipire în ochişorii aceia mici şi ceva care aduce cu o rudă îndepărtată a zâmbetului îi apare, din când în când, în colţul gurii cu aspect crud… cu toate astea, preşedintele îmi este oarecum simpatic.“[27]

Dar sentimentul nu a fost reciproc. Circumspect de la bun început în ceea ce priveşte călătoria reginei, Coolidge nu fusese consultat dacă întâlnirea ar fi bine-venită. Îngrozit că ar putea fi amestecat în publicitatea frenetică din jurul vizitei reginei, preşedintele a amânat cu bună ştiinţă întâlnirea cu aproape 24 de ore după sosirea ei în capitală. În aceeaşi dimineaţă, Maria făcuse o gafă socială, permiţându-i uneia dintre doamnele ei de onoare să mulţumească pentru florile trimise de prima doamnă. Nu era doar vorba de o anume ofensă socială care trebuia rezolvată, în aer plutea teama preşedintelui de a nu fi expus unor manifestări lipsite de gust şi contagioase. Totuşi, după ce limuzinele Casei Albe au dus-o pe Maria la Legaţia României, s-au întors după familia preşedintelui, pentru vizita obligatorie de curtoazie.

De data aceasta, prezentarea a fost făcută în ordine inversă — preşedintele şi prima doamnă i-au fost prezentaţi reginei — şi, la fel ca înainte, toţi ceilalţi s-au retras pentru ca actorii principali să poată sta de vorbă. E posibil ca acest schimb de replici să fi oferit ceva mai bun, deoarece s-a relatat că cei din afara salonului au auzit unul sau două hohote de râs. Conform protocolului, aceste vizite trebuiau să dureze la fel de mult, astfel încât, la patru minute după sosire, preşedintele şi soţia lui s-au scuzat şi au plecat.

„Potrivit unei tradiţii cumva absurde… abia ne-am întors la legaţie, că preşedintele a sosit la uşa noastră, ca să ne întoarcă vizita…“ scria Maria. „De data asta, vizita s-a terminat într-o notă comică. Fotograful, care

nu poate fi evitat niciodată, și-a cerut drepturile — tiranul căruia nu i se poate opune nimeni, fie președinte, fie rege. Președintele, care-și pusese haina și pălăria, și le-a scos din nou și s-a așezat, răbdător și cu o figură resemnată, între doamna Coolidge și mine."[28]

În versiunea Casei Albe, regina României l-a luat pe președinte pe nepregătite, cerându-i fotografului să se ascundă în spatele draperiilor, de unde l-a scos la momentul oportun, pentru a obliga familia Coolidge să se fotografieze cu gazda lor. După spusele secretarei personale a doamnei Coolidge, „supărarea președintelui a sporit atunci când a văzut dovada incomodă că această femeie inteligentă îl păcălise. Regina Maria este o doamnă deosebit de hotărâtă, care nu avea de gând să se lase întrecută de un simplu președinte al Statelor Unite".

Ziarele de a doua zi și-au pus la loc de cinste fotografia unui Coolidge încruntat lângă o regină triumfătoare — ceea ce înseamnă că n-au făcut mai nimic pentru a destinde atmosfera dineului ce urma să fie oferit de Casa Albă în onoarea Mariei. Ocazia îl deranjase deja pe Coolidge. Deși toate doamnele de societate din capitală vânau o invitație, președintele a redus dineul la o recepție cu numai 46 de invitați, toți reprezentanți ai guvernelor american, român și britanic. A fost un eveniment rigid și mohorât.

La opt fără un minut, regina și-a făcut apariția la ușa Casei Albe, strălucitoare din cap până în picioare. A purtat diadema cu diamante și perle și o rochie semnată Patou, din crep alb, brodat cu argint și strasuri și o trenă lungă, prinsă de un umăr. În picioare avea conduri bătuți cu strasuri. Gătită cu trei șiruri din faimoasele ei perle, mai avea și o eșarfă de satin albastru — cea mai înaltă decorație românească. Spre deosebire de celelalte toalete ale sale, fusta era croită cu inserții laterale, plasate strategic, astfel încât să ascundă faptul că era scurtă până la genunchi, după moda vremii. Nimeni nu știe de ce a purtat așa ceva la Casa Albă, doar dacă nu a fost un act de bravură. Probabil că fusese sfătuită asupra atitudinii oficiale față de noile stiluri în modă; probabil că știa că doamna Coolidge purta în continuare rochii până în pământ, deoarece președintelui nu-i plăcea să vadă genunchii doamnelor. (Este posibil ca lucrul acesta să se fi datorat puritanismului, sau faptului că picioarele primei doamne „erau trăsătura ei cea mai puțin grațioasă", după spusele biografului ei.) Pentru seara respectivă, doamna Coolidge a ales o rochie albă, cuminte, pe care erau aplicate flori din catifea în culori pastel, cu o trenă căptușită cu șifon mov. A purtat perle „modeste" și cercei asortați.[29]

„Ceremonia de la Casa Albă, o clădire impresionantă, a fost și mai ciudată decât prima noastră întâlnire. Am fost primită cu ceremonialul și onorurile datorate unei regine, dar președintele și soția lui au sosit după noi, braț la braț, m-au salutat pe mine și pe ceilalți oaspeți ai săi, după care au părăsit din nou încăperea; m-au lăsat în grija «suitei» lui, de o manieră în care niciun rege nu ar lăsa o regină. La dineu au fost așezați pe niște scaune mai înalte diferite de ale noastre și au fost serviți *primii*."[30]

Toți ochii erau ațintiți asupra Mariei, care încerca să-l atragă pe Coolidge în conversație. Liniștea dintre *supă*** și homarul Newburg i-a făcut pe invitați să se foiască. Dineul, care de obicei dura o oră și un sfert, s-a încheiat după numai 50 de minute. După cină, președintele i-a invitat pe domni în biroul lui, pentru cafea și un trabuc, iar doamnele s-au retras în Salonul Roșu. Regina a reușit să irite personalul Casei Albe, deoarece s-a lansat într-o conversație cu Alice Longworth, împiedicând astfel alte prezentări; mai mult, ambele doamne au scandalizat lumea când și-au aprins câte o țigară. Când au revenit domnii pentru a le însoți pe doamne în Salonul Albastru, președintele și-a luat grăbit rămas-bun de la regină. La ora 9:45, Maria și copiii părăseau deja Casa Albă și porneau spre legație.

A revenit la New York a doua zi, unde s-a instalat la vechiul hotel Ambassador, pe Park Avenue. Șase luni duraseră pregătirile pentru primirea ei. „Etajul patru fusese transformat într-un palat în miniatură", povestea, exagerând, un reporter,[31] estimând că valoarea mobilierului se ridica la puțin sub un milion de dolari. Pereții de un verde-pal erau împodobiți cu tapiserii de Gobelin; mobilă Louis XV și XVI, vase vechi din bronz și porțelanuri din diferite epoci fuseseră aduse special pentru regină, împreună cu inevitabilele cantități de flori de la prieteni și admiratori. Un retuș final a fost instalarea de telefoane franțuzești în locul celor americane, cu receptoare de sticlă, care se puteau dezinfecta zilnic. Pentru securitatea regală au fost alocați 30 de detectivi; pentru convorbirile regale, o operatoare specială; pentru urcatul și coborâtul etajelor, un lift special. Un intendent special, cu 12 asistenți și cameriste, se ocupa de apartamentul regal; masa era asigurată de un bucătar-șef care fusese în serviciul kaizerului.

William Nelson Cromwell, fondator al Societății Prietenilor României, a oferit, în prima seară a reginei la New York, o recepție pentru 700 de persoane. „În seara aceea, am avut printre noi o regină dintr-o legendă medievală", a povestit Constance Lily Morris, gazda americană a Mariei.[32] Rochia ei, creată de Redfern, era din catifea neagră cu broderie din fir de argint, cu o trenă de un albastru coadă de păun. Sub diadema rusească, bătută cu diamante și safire cât nuca, Maria purta o calotă din perle, din care curgea o cascadă de șiraguri de perle, prinse sub bărbie, care apoi îi atârnau până la brâu. Mai purta și lanțul de aur cu diamante de la încoronare, cu imensul safir în formă de ou. Așezată pe un tron de lemn sculptat și aurit, sub steagurile român și american, regina își primea oaspeții conduși de valeți, îmbrăcați în livrea din satin albastru, cu cusături din fir de aur.

În dimineața următoare era răcită. Doar „antrenamentul regal", spunea ea, a făcut-o să se țină pe picioare și să rostească discursurile „cu dureri în gât". A găsit un doctor care a acceptat s-o trateze fără s-o oblige să stea la pat. „I-am explicat: pe mine NU MĂ PUTEȚI trimite în pat. Dar, cu siguranță, mi-am folosit toate resursele de energie ca să nu cad din picioare."[33] Așa cum mărturisea și una dintre gazdele ei: „Răcită sau sănătoasă, regina Maria n-a bătut atâta drum ca să tacă din gură sau să nu fie văzută."[34]

A doua zi a ținut trei discursuri importante. Deși, ca de obicei, în asemenea discursuri, regina se concentra să strecoare anecdote personale, un reprezentant al băncii Chrissoveloni a însoțit-o la Clubul bancherilor și a reamintit auditoriului că întreaga datorie a României (342 milioane de dolari) era aproximativ egală cu un sfert din resursele unei anume bănci din New York, al cărei reprezentant se afla în sală.

Zilele următoare a navigat printr-o succesiune nesfârșită de prânzuri, dineuri, recepții, vizite, ceremonii și discursuri. „N-am avut o secundă să deschid o scrisoare, să-mi pun florile în apă, să mă pieptăn, să mă spăl pe mâini sau să le explic cameristelor uimite ce voiam să îmbrac."[35] „…Adesea a trebuit să mi se pună un paravan în dreptul căzii, ca să pot sta de vorbă cu lumea, în timp ce mă spălam."[36]

Văzându-se obiectul unui interes social atât de intens, regina a fost deranjată de „concurența înfricoșătoare" dintre sponsorii ei. Gazda sa principală era Nelson Cromwell, care avea probleme cu alcoolul. „Bătrânul Cromwell și cei de la legație au un cui împotriva lui Loie", s-a plâns ea. O altă sursă de nemulțumire a fost Frank Buchman. Presată de gazdele oficiale să-l îndepărteze, Maria și copiii s-au împotrivit. Respingerea publică a unui vechi prieten era împotriva „crezului" ei regal.

Cu toate geloziile și în ciuda programului infernal, Maria se bucura mai mult ca oricine de țăcănitul aparatelor de fotografiat, era cea mai fericită să-i farmece pe marii industriași și să-și etaleze toaletele în fața nevestelor lor. Din păcate, nimeni nu a fost mai orb la ce avea să pună în mișcare o presă cu potențial ostil. Apogeul nechibzuinței ei — spectacolul lui Loie Fuller cu *The Lily of Life* la Metropolitan Opera — a încheiat deprimant șederea ei la New York.

Spectacolul a fost vândut drept eveniment caritabil în scopul construirii la Washington, D.C. a unui Monument al maternității de către Alianța Universală a Femeilor. Prima obiecție a avut drept țintă prețul biletelor; o a doua s-a îndreptat împotriva onorariului lui Loie Fuller; cu greu se putea vorbi de un spectacol caritabil, atâta vreme cât ea pretinsese 50 la sută din încasări. Când, pe deasupra, Loie a mai publicat o listă a sponsorilor, fără permisiunea acestora sau a reginei, cea mai mare gală a sezonului newyorkez s-a dus de râpă. Publicul a fost puțin. Multe locuri din orchestră au rămas goale, iar afară speculanții vindeau bilete cu 50 de cenți. Deși controversa care a precedat evenimentul a fost, după spusele Mariei, „un coșmar"[37], regina a purtat cea mai valoroasă diademă în onoarea lui Loie și și-a dat toată silința pentru fermecătorul dineu neoficial de dinaintea spectacolului; dineul a fost dat de doamna Averell Harriman, iar aici regina a avut ocazia s-o cunoască pe Irene Gibson***, sora lui Nancy Astor. Maria și anturajul ei erau deja în tren, traversând continentul american, în momentul în care era publicată relatarea despre gala nereușită a lui Loie.

Royal Roumanian, trenul care a purtat-o pe regină împreună cu suita ei în turneul american, a fost descris de *The New York Times* ca „unul dintre cele mai frumoase și mai elaborate trenuri care au fost puse vreodată pe șine".[38] Era compus din șapte vagoane particulare, donate de proprietari ai diverselor companii de cale ferată — fiecare vagon avea propria sufragerie, cu un bucătar-șef și hamali; urmau trei vagoane cu compartimente; două vagoane de dormit; o sufragerie generală, schimbată de fiecare dată când trenul trecea de la o societate de cale ferată la alta. Urmau vagoanele pentru bagaje. Vagonul Mariei avea un dormitor cu

un pat de alamă, o baie cu obiecte sanitare din porțelan și marmură, un dormitor pentru principesa Ileana și un birou; la un capăt era un salon, iar la celălalt o sufragerie privată și o bucătărie. La capătul trenului era atașat un vagon „pentru privelişte“, cu pereți din sticlă, folosit de regină ca salon pentru recepții.

Royal Roumanian nu era nicidecum prea mare pentru cei 85 de călători. Anturajul reginei era format din două doamne de onoare, guvernanta principesei Ileana, un reprezentant al premierului Averescu, un cavaler de onoare și un aghiotant. Din suită mai făceau parte Ira Nelson Morris, consulul general român însărcinat cu programele și evenimentele oficiale, soția lui, Constance Lily Morris. Maiorul Stanley Washburn, fost jurnalist și prieten din perioada războiului, care se pare că suferea de pe urma unui șoc traumatic și din cauza alcoolului, fusese numit asistentul personal al reginei. Directorul executiv și gazda oficială a călătoriei a fost colonelul J.H. Carroll. Ca reprezentant al companiilor de cale ferată care îi acordaseră reginei această călătorie gratuită, colonelul Carroll nu a admis niciun fel de modificări de program sau disensiuni în rândul angajaților.

Maria a anunțat că era sătulă de oficialități înalte și de recepții scorțoase și că dorea să vadă „americani adevărați“[39], așa că au pornit spre Albany, Utica, Syracuse și Buffalo. A acordat două interviuri neoficiale ziariștilor care călătoreau cu ea, în speranța de a recâștiga bunăvoința unei prese dezamăgite. Efectul asupra reporterului de la *The New York Times* a fost uluitor. A spus că împrejurarea a fost „neforțată, deschisă și foarte plăcută“, fiind încântat de noii lui prieteni: „…Regina și chiar principele și principesa nu-și doresc nimic mai mult decât să-i vadă pe cei pe care îi vizitează vorbind și acționând în deplină libertate. E foarte posibil ca discuțiile comune de azi, între familia regală și presă, să creeze un precedent în lume, între suverani și public… Palatele nu mai sunt edificii inabordabile, locuite de personaje distante, hărăzite de divinitate să poarte coroană — sunt reședințe de familie cu probleme domestice, unde copiii le necăjesc pe mami și pe buni și cad în băltoace, se mânjesc pe față și vor să mănânce lucruri care nu le fac bine.“[40]

Încă o dovadă a bunelor maniere ale reginei a fost faptul că reporterul a putut sta de vorbă cu personalul trenului. „Nu am habar despre regine, dar aceasta e cu siguranță o doamnă. Suntem obișnuiți să transportăm oameni bogați, bineînțeles, și de obicei, deși ne plătesc pentru munca noastră, nu primim niciun cuvânt de mulțumire; dar ori de câte ori ne roagă câte ceva regina, principele și principesa, o fac cu un zâmbet și ne spun «vă mulțumesc foarte mult»“, i-a povestit Samuel Williams, hamalul din vagonul „pentru privelişte“. Dora Lee Johnson, cameristă, s-a amestecat în vorbă. „Spune adevărul. Le-am coafat pe regină și pe principesă și știu. Sunt doamne foarte binecrescute, care ne tratează cu mult mai multă politețe decât ne-a tratat cineva vreodată.“[41]

Maria a mai oferit un prilej de încântare presei atunci când a hotărât să aibă o zi fără niciun fel de pompă guvernamentală — o zi dedicată fermierilor din Dakota de Nord, oameni a căror viață semăna, după impresia greșită a reginei, cu cea a țăranilor români. Maria a fost încântată să stea de vorbă cu ei, cu toate că cei mai săraci fermieri aveau în proprietate cam 300 de hectare și-și duceau la gară nevestele, îmbrăcate la modă, cu mașini de ultimul tip. Una dintre soții, o anume doamnă Smith, a declarat că „o strângere de mână americană și un salut prietenesc ne-au făcut să ne simțim în largul nostru. E o gazdă minunată și pare cu adevărat interesată de noi. Nici ea, nici felul ei de-a fi nu au nimic regesc“. De această dată, regina a purtat o rochie simplă, maro, fără niciun fel de bijuterii. „A spus că voia să stea de vorbă cu fermieri din Dakota de Nord, pentru că seamănă, într-un fel, cu cei din România“, comenta doamna Smith, adăugând că „aproape numai ea a vorbit“.

După fermieri, a stat de vorbă cu cowboy-i și cu indienii. A fost invitată de onoare la un rodeo și adoptată de indienii sioux drept „femeia războinică“.[42] A fost transportată pe o piele de bizon în cortul unui șef red tomahawk, cel care-l ucisese pe Sitting Bull****. Drept simbol al curajului ei, i-a fost înțepat degetul cu un vârf de silex ascuțit și i s-a luat o picătură de sânge.

La 3 noiembrie 1926, *Royal Roumanian* a sosit în gara Maryhill, acolo unde regina urma să inaugureze muzeul memorial al lui Sam Hill. Țelul întregii sale odisee s-a dovedit a fi doar un orășel din Vest, cu câteva clădiri de lemn, cea mai mare fiind magazinul general. Drumurile moderne, contribuția lui Sam Hill, erau caracteristica principală a acestui loc stâncos. Unul dintre drumuri mergea de la gară, pe un deal abrupt, apoi de-a lungul unei coame de munte până la muzeul de artă, pe jumătate construit, al lui Hill. De fapt, drumul

trecea chiar prin muzeu.

Clădirea fusese începută în timpul războiului, dar rămăsese neterminată. Nu avea nici măcar ferestre. O construcție albă din beton, care semăna mai mult cu un garaj decât cu un muzeu, ciudatul edificiu în stadiu de schelet se înălța deasupra tufelor de pelin ca o întruchipare a tuturor criticilor aduse Mariei în timpul turneului american. Ea, nepoata unei împărătese și a unui țar, traversase oceanul ca să vină să inaugureze așa ceva?

Aproape 2 000 de persoane și câteva zeci de reporteri se adunaseră în fața construcției decorate deosebit de țipător. Regina era „nervoasă și încordată", a ascultat discursurile lungi și bombastice, dar când a început să vorbească „și-a ținut capul drept, avea vocea puternică și plină". Conștientă de absurdul visului nerealizat al lui Hill, Maria s-a hotărât să facă să triumfe spiritul asupra edificiului ratat.

„Mă aflu azi aici, în această clădire ciudată și interesantă și aș vrea să vă spun de ce am venit. În această structură se află mult mai mult decât beton. Aici e clădit un vis — unul pentru azi, dar mai ales pentru mâine. În lumea asta există mari visători și mari constructori… Samuel Hill este prietenul meu. Nu e doar un visător, ci și un muncitor. Cândva acest om mi-a dat mâna și mi-a spus că dacă există ceva pe pământ de care am nevoie, trebuie doar să-i cer. Unii m-ar putea lua în râs, pentru că nu înțeleg, dar eu da. Așa că, atunci când Samuel Hill mi-a cerut să trec oceanul și să vin la casa lui, construită în sălbăticie, am venit cu drag și cu înțelegere…"

Enumerând câteva dintre darurile aduse „acestei case care va fi cândva muzeu", regina și-a încheiat discursul stând „dreaptă și impunătoare în fața tronului drapat în stacojiu". Sinceritatea sa a mișcat întreaga asistență. „Cei care au înțeles semnificația declarației reginei au rămas muți de uimire și de admirație", nota un reporter.[43] Un altul a mers mai departe: „A fost unul dintre cele mai dramatice și minunate lucruri la care acest cronicar a fost martor și e greu de crezut că vreun oficial american ar fi avut înțelepciunea și curajul de a proceda cum a procedat ea — a transformat un dezastru într-un triumf."[44]

Maria a pășit spre marginea micului pupitru și i-a întins mâna lui Sam Hill, care aștepta deoparte. Aceasta a venit spre ea, și-a scos pălăria Stetson, s-a înclinat și i-a sărutat mâna, apoi i-a strâns-o în amândouă mâinile lui. Mulți din public au fost mișcați până la lacrimi.

Momentul de glorie al reginei a fost scurt. Pe urmele lui *Royal Roumanian* au luat-o și controversele și publicitatea negativă, pentru că, între timp, a izbucnit o ceartă între Sam Hill și asistentul ei personal, maiorul Washburn. „Cu admiratori atât de devotați Maiestății Sale ca aceștia doi în tren, e foarte posibil să iasă o încăierare", a observat un membru al suitei.[45] Hill l-a amenințat pe Washburn cu un pistol, în prezența presei, iar acesta s-a baricadat în compartiment; atunci, colonelul Carroll, reprezentantul căilor ferate, a preluat controlul situației și a decuplat vagonul lui Hill.

Până și la București se aflase că lucrurile scăpaseră de sub control. Următorul anunț din partea suitei regale a fost făcut de profesorul Nicolae Petrescu, reprezentantul guvernului în turneu. Acesta i-a chemat pe corespondenții cu care călătoreau și i-a anunțat că, de atunci încolo, toate anunțurile legate de familia regală vor fi făcute de el și că, în viitor, va avea plăcerea să fie de față la încântătoarele întâlniri ale reginei cu presa. Petrescu a recunoscut deschis că această „cvasi cenzură"[46] a fost impusă pentru a o împiedica pe Maria să facă vreo declarație cu un potențial efect negativ asupra situației politice volatile din România.

Nu era foarte clar ce se petrece acasă, dar exista îngrijorarea crescândă că ar putea avea loc o confruntare între Brătianu și susținătorii fostului principe moștenitor. Reconcilierea mult prea fățișă a Mariei cu fiul ei la Paris i-a încurajat pe partizanii lui Carol să spere în posibilitatea revenirii lui, în ciuda tuturor dezmințirilor ei. Sănătatea regelui era foarte fragilă, ceea ce readucea în discuție, în mod firesc, chestiunea succesiunii. Ținând cont că mulți erau convinși că sentimentul popular l-ar sprijini pe Carol în lupta pentru supremație, Petrescu primise ordin de la guvern să se interpună între regină și reporteri.

Timp de câteva zile, veștile despre starea de sănătate a lui Ferdinand au făcut înconjurul trenului, iar Maria „era din ce în ce mai îngrijorată".[47] A primit o telegramă cifrată de la Barbu Știrbey, dar nimeni n-a putut s-o descifreze. Au mai venit telegrame cifrate, dar nici acestea nu au putut fi decodate. Între timp, Maria și-a continuat aparițiile publice în Nebraska, Iowa și Missouri. În cele din urmă, la Chicago a primit vești de

la Ştirbey şi de la Averescu, conform cărora regele era, în mod cert, bolnav, astfel că voiajul nu mai putea fi continuat. Câteva zile mai târziu, a primit ştirea că trebuia să se întoarcă de îndată, ştire pe care a făcut-o publică în timpul unui banchet la Indianapolis; a plâns când şi-a luat rămas-bun.

Asistenţii ei şi-au petrecut toată noaptea trimiţând telegrame prin care anulau evenimentele ulterioare şi făcând rezervări de călătorie. Ultima oprire a fost un pelerinaj la coliba de lemn a lui Lincoln. „O regină istovită şi deprimată“[48] a împărţit daruri şi a participat la dineul de adio oferit de colonelul Carroll la bordul trenului ei, în drum spre New York. În ciuda declaraţiilor oficiale de la Bucureşti, care o asigurau că starea regelui nu este gravă şi a unei telegrame de la Mignon, care spunea „Tata mai bine, nu te îngrijora“[49], grupul care a străbătut ultimii kilometri din cei 14 000 ai călătoriei era unul trist.

Royal Roumanian a ajuns fără fanfară la Jersey City, târziu, în după-amiaza zilei de sâmbătă, 20 noiembrie. Reporterii i-au cerut o impresie referitoare la America. „De data asta, America m-a văzut pe mine. Data viitoare, intenţionez să văd eu America… Obligaţiile oficiale au fost obositoare, desigur, dar am avut ocazia să întâlnesc unii primari foarte plăcuţi“, le-a spus Maria.[50] Nu s-a făcut nicio referire la boala lui Ferdinand.

Dacă lumea se aştepta ca Maria să se acopere în văluri şi să se retragă într-o izolare îngrijorată până la plecare însemna să nu-i înţeleagă pregătirea. Odată lucrurile stabilite, s-a simţit obligată să-şi ducă planurile la îndeplinire, aşa că ultimele trei zile la New York au fost pline. A făcut o excursie cu vaporul la uzinele Standard Oil de la Bayonne; a vizitat mormântul lui Teddy Roosevelt la Oyster Bay şi casa lui de la Sagamore Hill; a inspectat Dugout, o cantină pentru veterani; în fiecare zi a participat la câteva dejunuri, ceaiuri şi dineuri. Publicul cu înclinaţie spre sentimentalism era siderat. După spusele unui reporter deziluzionat, „un public cuprins de simpatie pentru femeia dornică să-şi vadă soţul bolnav citea în fiecare dimineaţă cum alerga ea de la o recepţie la alta, astfel că au început să-i acorde din ce în ce mai puţină consideraţie; iar în oraşele pe care le ştersese de pe listă când s-a hotărât să se grăbească acasă, oamenii, care făcuseră mari eforturi şi cheltuieli pentru a o primi, au citit lucrurile astea şi probabil că s-au simţit înşelaţi“.[51]

Conştientă de atitudinea critică a presei, în după-amiaza plecării, Maria a citit la radio, de la reşedinţa preşedintelui Asociaţiei Prietenii României, un emoţionant mesaj de despărţire. Seara a mers la un dineu la doamna Astor şi de acolo s-a îmbarcat. A plecat a doua zi, la bordul vasului *Berengaria*. Singurul salut oficial la plecare s-a materializat în cele douăzeci şi unu de salve de tun, când *Berengaria* a trecut prin dreptul insulei Governors. Cu toate că Maria părea încă neobosită, era clar că America se plictisise de regină.

* În engleză, în original, Farmer Hill. (*N. red.*)

** În franceză, în original, *consommé*. (*N. red.*)

*** Modelul original pentru „the Gibson girl“ — personificarea idealului și a standardului de frumusețe feminină americană. (*N. trad.*)

**** Indian lakota, conducător al tribului în vremea rezistenței la politicile guvernamentale americane. (*N. red.*)

Note:

1 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina*, cap. 3.

2 ANR III, 120:19.

3 ANR III, 119:9.

4 ANR III, 159:16.

5 ANR III, 117:73–4.

6 Duca, *op. cit*., cap. 3.

7 ANR III, 133:41.

8 ANR V, 5244/1926, 3 septembrie 1926, Barbu Știrbey către regina Maria.

9 Duca, *op. cit*., cap. 3.

10 *Literary Digest*, citat din *New York World*, „Why the Queen of Roumania Is Here“, 30 octombrie 1926, p. 10.

11 ANR III, 158:19.

12 *New York Times*, 4 octombrie 1926.

13 *New York Times*, 6 octombrie 1926

14 ANR III, 158:48–65 *passim*.

15 *New York Times*, 13 octombrie 1926.

16 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

17 *New York Times*, 13 octombrie 1926.

18 *New York Times*, 12 octombrie 1926.

19 *New York Times*, 16 octombrie 1926.

20 *New York Times*, 15 octombrie 1926.

21 *New York Times*, 16 octombrie 1926.

22 Duca, *op. cit*., cap. 3.

23 *New York Magazine*, „The First of the Celebrity Mayors", vol. 2, nr. 45, 10 noiembrie 1969, p. 41.

24 Grover Whelan, *Mr. New York*, p. 98.

25 *New York Times*, 19 octombrie 1926.

26 ANR III, 158:92–93.

27 *New York Times*, 20 octombrie 1926.

28 ANR III, 158:93.

29 M.S. Regina României, „Impressions of America (The Home of Washington)", *New York World*.

30 Ishbel Ross, *Grace Coolidge and Her Era*, pp. 196–198.

31 ANR III, 158:95–96.

32 *New York Times*, 18 octombrie 1926.

33 Constance Lily Morris, *On Tour with Queen Marie*, p. 43.

34 Duca, *op. cit*., cap. 3.

35 Morris, *op. cit*., p. 70.

36 Duca, *op. cit*., cap. 3.

37 M.S. Regina României, „Impressions of America (The Bankers' Lunch)", în *New York World*.

38 ANR III, 158:113–144.

39 *New York Times*, 21 octombrie 1926.

40 *New York Times*, 27 octombrie1926.

41 *New York Times*, 30 octombrie 1926.

42 *New York Times*, 27 octombrie 1926.

43 *New York Times*, 2 noiembrie 1926.

44 Harold Norman Denny, „Mr. Babbitt Draws a Queen" în *The Forum*, vol. 77, martie 1927, p. 352.

45 Morris, *op. cit*., p. 133.

46 *New York Times*, 10 noiembrie 1926.

47 ANR III, 159:77.

48 *New York Times*, 20 noiembrie 1926.

49 ANR III, 159:106.

50 *New York Times*, 21 noiembrie 1926.

51 Denny, *op. cit*., p. 353.

Partea a cincea

Regina-Mamă

Capitolul 27

Puterea este un companion de care nu te desparți ușor; când te părăsește, se duce cu ea și cheful de viață. Cu ochii uscați și pumnii strânși, privești în urma ei, gelos pe următorul pe care-l va alege.

— Regina Maria a României

„Îmi pare rău că vizita mea în America a iscat atâtea critici aspre", îi scria Maria lui George al V-lea, la a cărui părere ținea foarte mult și care-i dezaprobase ultima călătorie. „Am făcut ceea ce am crezut că este bine pentru țara mea… Recunosc, nu sunt o regină convențională, probabil că de multe ori te-am făcut să-ți înghețe sângele regal în vene, dar inima-mi stă acolo unde trebuie, dragă Georgie."[1]

Și, în timp ce ea își făcea griji pentru propria reputație, presa internațională, sătulă de odiseea americană, și-a întors atenția spre criza succesiunii care se prefigura în țară. Știrile legate de subiect erau greu de descifrat de către reporteri. În România, cenzura era atât de drastică, încât cea mai directă referință la cancerul în stadiu terminal al regelui Ferdinand era doar un rând succint în ziarul democrat *Dimineața*, care anunța venirea la București a renumitului specialist radiolog parizian, dr. Rigaud, de la Institutul Curie, fără nicio explicație a motivului vizitei.

În mod explicabil, Occidentul era dornic să umple vidul de știri. Probabila ascensiune la tronul românesc a unui rege-copil prevestea o îngrijorătoare instabilitate într-o zonă a lumii care dăduse deja naștere unui război mondial. În absența unui adult responsabil pe tron, Rusia putea foarte bine să încerce să ia înapoi Basarabia, sau Ungaria să privească spre Transilvania. *The New York Times* se întreba: „Care ar fi atitudinea unor vecini față de o Românie condusă de un rege de cinci ani, având în spate un consiliu format din trei persoane, total neexperimentate în complicata politică a Europei de Sud-Est?… Ceva trebuie făcut și trebuie făcut repede, pentru a rezolva impasul dinastic în care se află România."[2]

Maria era privită drept pivotul în jurul căruia se învârtea criza dinastică, datorită influenței asupra regelui și a împăcării cu fostul moștenitor al tronului. Călătoria ei de la New York peste Atlantic a fost cronometrată de armate de ziariști, care o așteptau în Franța, la 30 noiembrie 1926, pe o furtună cumplită și un vânt orbitor. Așteptările presei fuseseră prevăzute la București. Imediat ce *Berengaria* a acostat la Cherbourg, mareșalul curții, generalul Angelescu, a urcat la bord și a însoțit-o pe regină, pentru a o feri de reporteri și a o împiedica să-și întâlnească fiul.

Apariția neașteptată a lui Angelescu a „uimit-o". S-a supărat că n-a fost lăsată să-l vadă pe Carol. Generalul îi adusese scrisori de la rege și de la prințul Știrbey. Scrisoarea de la Nando era plină de curaj; atingea vag subiectul bolii și-i cerea să caute cadouri de Crăciun pentru fete. Scrisoarea de la Știrbey era „alarmantă".

Sosind la Paris prea târziu pentru a mai prinde *Simplon Express*-ul de București, regina și-a petrecut ziua îndeplinind dorințele lui Ferdinand. Când Carol a încercat să ia legătura cu ea, i-a trimis un cadou și o scrisoare, în care îi explica de ce nu îl poate vedea. „Bântuită" de nevoia fiului său de a fi lângă ea și „nefiind foarte sigură" că făcea ceea ce trebuia, regina a alergat dintr-un magazin în altul, hotărâtă să rezolve lista lui Nando, urmărită la fiecare colț de stradă de fotografi și reporteri. Pe înserat, a ieșit dintr-un magazin înaintea

suitei sale și a dat nas în nas cu Carol, care avea în mână un buchet de flori și o scrisoare. Era „palid, tras" și „nebărbierit". A sărutat-o, i-a împins florile în brațe, a mormăit câteva vorbe despre un dar pentru Ileana și a dispărut. După spusele Mariei, a fost „o zi de coșmar".

Întoarcerea acasă a fost și mai rea. La gară o așteptau regele, copiii, membrii guvernului și obișnuita mulțime. „Oamenii au încercat să ovaționeze, dar se vedea că o teamă imensă plutea în aer", nota regina. În ciuda figurii „scheletice" și a dificultății la mers, Ferdinand a fost cel mai binedispus dintre toți. Era deosebit de indignat de agitația din jurul bolii, a zis că era absolut ridicol ca Missy să se grăbească să vină acasă și i-a pus o sumedenie de întrebări despre voiaj. În mașină, a avut posibilitatea să-l privească mai bine, departe de ochii publicului. „Pe chip i se citeau cele mai proaste vești", avea să spună mai târziu.[3]

O discuție urgentă cu doctorii i-a confirmat bănuielile. Ferdinand suferea de un cancer inoperabil al intestinului gros, care se întindea rapid. Doctorii nu se puteau pronunța cât mai avea de trăit; sperau, poate un an, în funcție de rezultatul tratamentelor. Acestea au început la două zile după sosirea Mariei și au constat în inserarea de sonde din argint în intestin, pentru a evacua otrava. Regele avea dureri permanente înainte și după tratament, dar a rămas aceeași persoană decentă, care nu se văita, târându-se cu greu pe coridoarele palatului, învești mântat într-un halat larg și încălțat cu niște papuci mari, printre cuferele de călătorie de toate culorile.

Regina le-a spus copiilor despre boala tatălui, dar doctorii au hotărât să nu-i spună nimic regelui, iar Maria a încercat să-l țină departe de adevăr multă vreme. Se trezea devreme dimineața, pentru a prinde două ore de lucru, înainte de trezirea soțului ei. În jurul orei 9:00 mergea la el în dormitor, pentru a lua micul dejun împreună. Restul zilei și-o petrecea discutând cu echipe de doctori și în audiențe cu supuși îngrijorați. Cea mai mare relaxare era o plimbare scurtă pe cal. Știrbey venea în fiecare zi, dar nici măcar el n-o putea ajuta să „facă față inevitabilului". La câteva săptămâni de la întoarcere, Maria și-a notat în jurnal că intrau în al treizeci și cincilea an de conviețuire. „Dumnezeu să ne ajute să nu fie cel din urmă…". „Am ajuns prieteni statornici și credincioși, două personalități total diferite, care au reușit să creeze armonie din ceva care putea să ducă în altă direcție… Am trăit pentru țară și pentru copiii noștri și am știut întotdeauna să ne controlăm suficient pasiunile pentru a nu face rău acestor două iubiri din viețile noastre."

La sfârșitul lui ianuarie, Ferdinand a început tratamentele cu radiu. La scurt timp, Maria i-a sugerat să facă o lista a proprietăților personale, cu instrucțiuni pentru împărțirea lor la un moment dat. „Strecor, puțin câte puțin, nume după nume, oameni care vor fi fericiți dacă li se va lăsa ceva", se destăinuia Maria în jurnal. „La început protestează, dar, în general, îl conving și e pe jumătate amuzat, pe jumătate jenat, când îi sugerez să adauge lucruri pentru diversele lui flirturi: Titi, Julie, Valentina, Robeștile și, desigur, mai întâi de toate, săraca Aristița, care l-a iubit cu atâta credință, apoi Maruca, chiar ne-am distrat făcând lista asta. Nu i-ar fi trecut niciodată prin cap s-o facă de unul singur, îi place s-o facem împreună și eu fac să pară totul o mare glumă!"[4]

Maria reușea să păstreze o veselie aparentă, de dragul lui Ferdinand; cu toate acestea, imaginea lui Carol a urmărit-o pe tot parcursul bolii regelui. Veștile de la Paris nu erau bune. Abia revenise regina în țară, că doamna Lupescu a dat o declarație spunând că era gata să renunțe la Carol cu condiția ca el să fie repus în drepturile de succesiune. Maria a luat foc: „…Ca și cum ar renunța la ceva care-i aparține de drept."[5]

Ipoteza avansată de doamna Lupescu n-o deranja tot atât de mult cât o deranja lipsa de caracter a fiului ei. Înțelegea că tânărul se plictisise de noua lui existență. „Răsfățat, obișnuit cu o viață ușoară și să fie tratat ca un stăpân și prinț… n-are habar cum să ducă o viață de om simplu." Fostul principe moștenitor începuse să-și asalteze mama cu scrisori în care îi cerea să-i aranjeze reconcilierea cu tatăl său, jurându-se că ea era singura care mai putea face ceva: „nu-mi întoarce spatele, altfel mă voi prăbuși de tot", i-a scris Carol, insistând, ca și cu alte ocazii, că părăsise România cu știrea și cu aprobarea Sittei. Maria s-a pomenit prinsă la mijloc într-o ceartă între soț și soție, i-au fost arătate scrisorile ambelor părți, scrisori personale care au făcut-o să se simtă prost și care dovedeau minciunile lui Carol.

În timp ce fiul său o agasa de la Paris, acasă o atacau carliștii. Unul câte unul insistau să vină în audiență, pentru a-i explica „cât de schimbat" era Carol, că moralitatea lui nu era o problemă și că un rege adult, chiar dacă o luase razna, era un viitor suveran mult mai viabil decât un băiețel de cinci ani. Prinsă la mijloc, între iubirea maternă și datoria față de țară, Maria recunoștea adevărul notând în jurnal: „Mi-am *pierdut toată*

încrederea în Carol… nu mai cred în «schimbarea lui fundamentală»… nu vede… diferența dintre bine și rău, onoare și rușine, adevăr și minciuni."[6]

Și totuși, nu știa ce să facă. Brătianu era de neclintit — se opunea revenirii lui Carol; în opinia sa, principele volatil era un pericol pentru țară. Barbu Știrbey, care credea în puterea legii, era conștient că revenirea lui Carol ar fi însemnat o lovitură majoră dată dinastiei și principiului monarhic în general. Era de acord cu părerea cumnatului său despre Carol, dar devotamentul față de Maria îl oprea să i-o spună. Disperată să audă și alte opinii dinafară, regina s-a îndreptat spre cumnatul ei, infantele Alfonso și spre vechiul ei prieten, Waldorf Astor. Acuzată de carliști că-l ține pe Carol departe ca ea să poată rămâne la putere, în iarna lui 1927 a trimis două scrisori care demonstrau dorința de a-l readuce pe principe în România.

Infantele Alfonso, unchiul preferat al lui Carol, era în vacanță la Paris. Maria i-a cerut să-l întâlnească pe fiul ei și să încerce să-i bage mințile în cap. „Nu are nici cea mai mică șansă să revină fără să se curețe de toată atmosfera de păcat și degradare în care trăiește…" i-a scris ea lui Ali. „Spune-i că te-am trimis la el pentru că… vreau să-l ajut măcar să redevină bărbat… Doar un bărbat de clasa lui îl poate face să înțeleagă ce crede lumea despre el. Și pentru că tu ești ființa dragă și curată pe care o știu, vei reuși, poate, să găsești ceva cu care să-l scoți din mocirla în care se afundă."

Întâlnirea celor doi a fost un eșec. La întrebarea infantelui dacă vrea să revină în România, Carol i-a răspuns că „i-ar plăcea să se întoarcă", dar „numai… în anumite condiții". Alfonso a fost surprins. „Dragul meu Carol, mă tem că nu-ți înțelegi deloc poziția. Nu tu ești cel care are dreptul să pună condiții, ci părinții tăi, regele și regina, ei sunt cei care vor pune condiții și poate li se va înmuia inima și te vor lăsa să te întorci. Dă-mi voie să-ți spun un lucru: nu există o singură persoană din vreo familie regală care să nu se raporteze cu oroare și tristețe la răul pe care l-ai făcut monarhiei în general și care nu-ți privește traiul de acum cu furie și dispreț."[7]

După încercarea cu Ali, Maria s-a îndreptat către Waldorf Astor și l-a întrebat dacă ar trebui să sprijine încercarea fiului ei de a reveni la putere. Lordul Astor a fost direct, în măsura în care i-au permis-o bunele maniere. „Poți avea o republică, sau poți avea o monarhie. Unul dintre avantajele monarhiei este acela că regulile sunt destul de simple — ereditate — primogenitură — certitudine. Acum, dacă un moștenitor renunță la drepturile lui, probabil că sistemul nu este prea afectat. Dar dacă același om se răzgândește, mi se pare că te apropii de haos în sistem și că pui în mare pericol întreaga structură. Schimbările rapide din dragoste sunt perfecte ca subiecte de roman sau de operă, dar nu se potrivesc cu regatele din lumea reală, într-o epocă a revoluțiilor."[8]

Cei care o împingeau pe Maria să-și readucă fiul erau confuzi în legătură cu omul pe care sperau să-l vadă pe tron. Carol nu era imoralul clasic, așa cum mulți îl socoteau (sau pe care mulți chiar și-l doreau). Nu era un cuceritor strălucit, ci un puiandru princiar, legat de amanta lui precum un adolescent de o mamă indulgentă. Nici măcar Maria nu pricepea acest lucrul; ceea ce ea lua drept „atmosfera de păcat și degradare" din jurul lui nu-și merita nici pe departe acest nume.

Cuibul plăcerilor lui — o casă închiriată, parțial mobilată — era foarte comun, Carol fiind zgârcit și nu foarte pretențios. Marea lui plăcere erau mașinile rapide, iar doamna Lupescu, faimoasă deja pentru lacrimile vărsate în scopul obținerii a ceea ce-și dorea, cumpăra bijuterii și blănuri. Din când în când, erau văzuți la vreun concert sau într-un club de noapte la Paris, sau în vreun cazino de pe Riviera. Carol o iubea cel mai mult pe Duduia (numele de alint al doamnei Lupescu), iubea băutura, plăcile de fonograf cu Wagner, jocul de cărți de seară și mâncarea bună. Amanta îi oferea plăcerile senzuale și, în schimb, avea control total asupra vieții lui. Îi conducea casa precum o casnică franțuzoaică strânsă la pungă, iar fostul principe moștenitor, care se considera un tactician politic strălucit, îi scria mereu mamei sale, plângându-se de servitori.

Curând a intrat în căminul lui Carol o a treia persoană — un român care avea puțin peste 20 de ani, pe nume Constantin Dimitrescu, pe scurt Puiu. Inițial student la Paris, Puiu era o imitație de *latin lover* și aventurier, care se lăuda cu cuceririle lui și țesea tot soiul de intrigi. Un simplu musafir la început, s-a insinuat încet-încet în casă și a ajuns, în cele din urmă, secretarul personal și valetul lui Carol. Dar el se visa mai mult decât un simplu lacheu pe lângă un prinț exilat. A mizat pe revenirea stăpânului său în România de la bun început, de când își croia drum în viața acestuia.

La începutul lui aprilie 1927, Ferdinand a făcut o gripă, de pe urma căreia nimeni nu se aștepta să mai scape. Maria a stat la căpătâiul lui o săptămână întreagă; la un moment dat, regele chiar a primit împărtășania catolică. Când, spre surprinderea tuturor, a dat semne de însănătoșire, regina l-a mutat pe domeniul regal de la Scroviștea. Acolo, într-o vilă liniștită, cu priveliște spre lac și pădurea din jur, regele și-a petrecut primăvara și începutul verii mișcându-se cu greu între pat, salon și terasă. O scurtă perioadă s-a simțit mai bine și a putut primi vizitatori. Au venit să-l vadă Martha Bibescu, Aristița Dissescu și o altă veche prietenă, Titi Mignano. „Ea [Titi] a văzut teribila schimbare; până și ea, cea mai dragă dintre flirturile lui, abia dacă a reușit să-i smulgă un zâmbet", povestea regina.[9] Cum puterile îl părăseau, Ferdinand s-a supus, tăcut, inevitabilului, fără să lase să se vadă că știa.

Starea regelui și absența lui i-au creat posibilitatea premierului Averescu, un admirator al lui Mussolini și al metodelor sale, de a organiza o lovitură de stat, care urma să-l aducă la putere în fruntea unei dictaturi militare, după modelul Ducelui. Sprijinit de un număr de regimente, care aveau ordin să intre în secret în București, Averescu și-a ratat încercarea atunci când Ferdinand, avertizat cu privire la acțiune, l-a eliberat rapid din funcție. În locul lui, regele muribund l-a numit pe vechiul său prieten, Barbu Știrbey. Maria a fost luată total prin surprindere. Între rege, regină și prințul Știrbey exista o înțelegere conform căreia Știrbey urma să accepte postul doar în caz de „absolută necesitate". Deși înțelegea că situația trebuie să fi justificat decizia lui Nando, Maria știa că va fi blamată pentru numire: „…Cine, pe lumea asta, o să creadă vreodată că nu eu* am scăpat de Averescu ca să-l pun în loc pe omul nostru? Nimeni!"[10]

În noaptea de 4 iunie 1927, Știrbey a depus jurământul în fața regelui, care se afla în pat. Prințul era entuziasmat de posibilitatea de a aduce pacea între partidele politice aflate în război și de a crea un guvern de coaliție de bună-credință. Și aproape că a reușit, a unit, pentru prima dată, în guvernul său cele mai importante două partide, liberalii și național-țărăniștii. Dar amiciția artificială s-a spulberat la alegeri, iar la trei săptămâni după numire, Știrbey a fost obligat să-și înainteze demisia. Maria a notat în jurnal: „Barbu și cu mine am fost foarte triști să ne îngropăm pentru moment idealurile și speranțele. I-am mulțumit, iar strângerea de mână de la despărțire a fost un pact prin care să încercăm din nou când se va ivi ocazia."

Regele s–a îndreptat spre Brătianu pentru formarea unui nou guvern. Era a cincea oară când Brătianu își servea țara în calitate de prim-ministru. La 62 de ani arăta puternic, sănătos și plin de energie. Ferdinand, la cei 61 de ani, era un om terminat. Atunci când căldura insuportabilă a verii a coborât peste câmpie, Maria și-a dus soțul la Sinaia, în aerul curat al munților. A pus să fie ridicat un cort pe pajiștea de la Pelișor, în fața dormitorului lui. De acolo îl veghea, văzând cum se desprinde de viață. A trimis după copii, în afară de fiul cel mare, atunci când sfârșitul părea iminent. Ferdinand nu mai întrebase nimic de Carol de la începutul bolii.

Regina se obișnuise să doarmă pe o sofa în salonul regelui, „cu ușile deschise, ca să pot auzi orice zgomot". Spre miezul nopții, pe 19 iulie 1927, Ferdinand a încercat să se dea jos din pat, chinuit de dureri. Deși doctorul i-a făcut o injecție, durerile nu s-au diminuat. „Sunt atât de obosit", i s-a plâns el Mariei. În picioare lângă pat, l-a luat în brațe, rezemându-i capul pe umărul ei, ca să poată respira mai ușor. Doctorul i-a luat pulsul și a prevenit-o că sfârșitul era aproape. Infirmiera a fugit să cheme familia și un preot, dar Ferdinand a murit până la venirea lor. „Capul i-a căzut pe umărul meu, mâinile deja reci i-au devenit inerte, fața lui, mică de tot… s-a sfârșit — nu mai era obosit, se odihnea."

A doua zi dimineață, premierul Brătianu i-a cerut nurorii Mariei să-l ducă pe Mihai, în vârstă de cinci ani și nouă luni, la București, pentru a fi proclamat oficial rege, în plenul parlamentului. Îmbrăcat în pantalonași scurți albi și cu o cămașă albă, de mătase, copilul cu obraji rotofei stătea serios lângă mama sa, învești mântată în văluri negre, pentru a primi ovațiile Camerei Deputaților. Puțin mai târziu, așezat pe un fotoliu de forma unui tron, cu 15 trepte mai sus decât miniștrii săi, copilul-rege privea cum principele Nicolae, președintele Curții Supreme și patriarhul și-au pus mâinile pe o imensă Biblie aurită, pentru a depune jurământul ca regenți. Rămasă la Sinaia, Maria își găsea alinarea în amintirile zilei în care ea însăși devenise regină, cu 13 ani în urmă: „Le mai aud încă vocile strigând «regina Maria, regina Maria», și toate fețele care mă priveau cu speranță și de asemenea cu un fel de iubire amestecată cu încredere."

Regele Ferdinand a stat expus patru zile pe un catafalc acoperit cu o catifea roșie. Maria a dat ordin să nu se folosească nimic negru și a aranjat cu mâna ei florile roșii în jurul trupului. A fost impresionată de chipul celui care se odihnea. „O figură atât de frumoasă, cu trăsăturile nobile înghețate în nemișcare, care i-a dat o

măreție pe care n-o avusese în viață", a spus ea. „Cât a trăit a fost prea modest, prea timid, avea aerul că-și cere scuze pentru tot. Acum, lipsit de gesturi, accepta cu calm toate onorurile, toate florile, rugăciunile, lacrimile."

Onorurile n-au fost atât de multe pe cât ar fi trebuit. Îngrijorat din cauza lui Carol și a carliștilor, premierul Brătianu a grăbit aranjamentele pentru funeralii. Data stabilită pentru ceremonie nu le-a permis rudelor lui Ferdinand și ale Mariei să se adune din toate colțurile Europei; singurii bărbați de viță regală care au urmat coșciugul au fost al doilea fiu al său, principele Nicolae și ginerele său, regele Alexandru al Iugoslaviei. Celălalt ginere, regele George al Greciei, aflat în exil, a sosit din Anglia la o zi după înmormântare.

Ca și unchiul său, Ferdinand a fost înmormântat la Curtea de Argeș. Patru trenuri au parcurs drumul de 150 de kilometri prin câmpiile prăfuite, până în orașul ascuns în munți. Acolo, o procesiune colorată, formată din membri ai familiei, preoți, veterani de război și diplomați de la București, cărora li s-au alăturat o mie de țărani îmbrăcați în port popular, cu lumânări în mâini, au urmat trupul neînsuflețit până în biserică. Coșciugul, fără niciun fel de ornament ceremonial, avea deasupra un buchet mic de trandafiri roz ofiliți, cu un cartonaș pe care stătea scris „Maria". Regina pusese aceste flori pe patul lui de moarte în amintirea primului buchet de flori dăruit de Ferdinand când ea avea 16 ani.

„Am trăit alături o viață lungă, cu suișuri și coborâșuri, ca toți oamenii căsătoriți, uneori cu furtuni și cu discuții, dar cu credință și încredere și mai ales cu răbdare… Răbdare… pentru a depăși ziua de cumpănă… nu iubiți, ci prieteni, ne-am respectat ciudățeniile unul altuia, răbdători, amândoi răbdători, încrezători, mână în mână, până la capăt."

După o slujbă scurtă afară, sicriul a fost dus în biserică și așezat în cripta deschisă. Maria s-a întors la Sinaia. A scris în jurnal: „Un volum închis pentru totdeauna, iar acum — înainte, cu curaj și cu câtă sănătate și putere, speranță și credință îmi mai rămân."[11]

Regina i-a telegrafiat imediat fiului său cel mare, pentru a-l anunța de moartea tatălui, dar Elena Lupescu a fost cea care a reacționat cel mai violent la primirea veștii. Se spune că, aflând de moartea regelui, ar fi început să bocească tare de tot și să spună că o văzuse pe „doamna în alb"[12] cu o noapte înainte. (Conform unei legende a familiei Hohenzollern, „doamna în alb" este spiritul care li se arată membrilor dinastiei Hohenzollern înainte de moartea unuia din bărbații familiei.) O lună mai târziu, Carol i-a scris mamei sale că doamna Lupescu era încă bolnavă „de disperare" și „că a plâns atât de mult și e într-un asemenea hal de anemie… că aproape a orbit și doctorul a trebuit să stea lângă ea toată noaptea".[13]

Cât despre Carol, acesta pretindea că vestea morții tatălui l-a „distrus"[14] complet. A scris că „nimeni nu a resimțit la fel de mult ca mine teribila pierdere pe care am suferit-o cu toții". Cererea de a i se permite să asiste la funeraliile tatălui, de la București, i-a fost respinsă de Brătianu, iar tânărul s-a răzbunat scriindu-i mamei. „Toate aceste momente au fost mult mai grele pentru mine decât pentru tine, fiindcă am fost împiedicat să fiu lângă cel pe care l-am iubit atât de mult. Nici în ultimul moment… n-am încetat să sper că-mi va fi permis să-l mai văd odată pe Tata, sau cel puțin că voi fi lăsat să îngenunchez lângă patul lui de moarte. Observ cu cea mai mare tristețe că alte considerente decât cele familiale au fost mult mai puternice."[15]

În ziua înmormântării, fostul principe moștenitor și-a făcut o apariție ostentativă la slujba ținută în memoria regelui la biserica românească din Cartierul Latin de la Paris. Purta redingotă, pantaloni închiși la culoare și joben, având toate decorațiile și panglicile regale înșirate pe piept. Pentru că nu apăruse niciodată în public purtându-și medaliile, ziariștii au luat-o ca pe un semn al intenției sale de a lupta pentru tron. În mod cert nu i-au displăcut strigătele de „Vive le Roi!"[16] ale suporterilor din fața bisericii.

Pentru regina-mamă, prima lună de văduvie s-a scurs „într-un fel de confuzie". Regele nu lăsase niciun fel de instrucțiuni politice sau financiare. „Cred că nu avea niciun fel de temeri, simțea că mă voi descurca", spunea Maria.[17] Ea însăși dovedea prea puțină preocupare față de viitorul său sau față de situația ei financiară. „Niciodată nu mi-am făcut griji în legătură cu asta sau cu orice altceva", spunea ea. „Am un fel de încredere oarbă că cei în grija cărora voi ajunge mă vor trata bine."[18] Pentru a se asigura că totul merge bine, prințul Știrbey a rămas în București după înmormântare, pentru a reprezenta interesele reginei în reorganizarea

curții și a listei civile. Ferdinand i-a lăsat Mariei castelul Peleș până la majoratul lui Mihai; Maria i l-a încredințat Sittei ca să-l redecoreze și să-l folosească pentru ea și fiul său.

Surorile Mariei au sosit la câteva zile după înmormântare. După plecarea lor, Maria a luat-o pe Ileana pentru trei săptămâni la mare, la Balcic. La întoarcerea la Sinaia spunea că începuse „să reînnoade, încet-încet, firele vieții… plănuind cum să merg mai departe… Sunt încă sufletul țării… Tatăl a plecat, dar mama este încă aici pentru toată lumea".[19] A anunțat că începea să-și scrie memoriile, pentru că i se ceruse „atât de des"[20] s-o facă. Însă, oricât de optimist încercase să-și formuleze anunțul, oricât de grijuliu își ascundea sentimentele, a devenit rapid evident, atât pentru ea, cât și pentru restul lumii că nu-i mai rămânea prea mult de făcut *în afară* de scris. În ziua înmormântării lui Ferdinand, presa scria: „Adevărul este că Maria devine un simplu spectator al tronului României, care s-a înclinat în fața ei timp atât de îndelungat."[21]

Maria a declarat mereu că nu-și dorea un loc în regență și că a încercat, de la declanșarea bolii regelui, să-l pregătească pe principele Nicolae pentru reprezentarea familiei în consiliul care avea să conducă țara. Dar Nicky nu a fost niciodată ușor de condus și de controlat. Șarmant, amuzant, companionul preferat al mamei, era, încă, iresponsabil. „Toate visele bune și rele s-au adunat în Nicky…" scria Maria. „După Carol, nu mai îndrăznesc să spun că părțile bune sunt mai puternice decât cele rele."[22] Pentru a-l feri de atmosfera coruptă a *înaltei societăți* românești, regina îl trimisese să se înroleze în marina britanică. Tânărului îi plăcea foarte mult acolo și a fost foarte nemulțumit că a trebuit să renunțe la cariera navală ca să se pregătească pentru poziția de regent. Avea abilități mecanice, nu politice. După moartea tatălui, regina și prințul Știrbey s-au chinuit destul de mult pentru a-l menține în postura de regent.

Față de nora sa, Maria avea sentimente amestecate. Pe de o parte îi era milă de ea, pe de alta îi displăcea. Deși îi admira demnitatea în situația umilitoare în care se găsea, perfecționismul tinerei femei începuse s-o irite. „Lucrurile exterioare contează atât de mult… o casă curată, o rochie perfectă, părul bine pieptănat, punctualitatea, politețea excesivă, manierele elegante, forma, procedurile."[23] Îi admira gustul, dar o deranjau sumele cheltuite pentru redecorarea casei, remarcând cu oarecare răutate că principesa-mamă „se așezase de tânără într-un culcuș moale din punct de vedere material".[24]

După părerea reginei, cea de-a treia generație a familiei sale era la fel de dezamăgitoare ca și cea de-a doua. Regele Mihai, acum în vârstă de șase ani, izolat de semenii lui de o mamă excesiv de protectoare și de o guvernantă englezoaică, era neîncrezător și supraponderal. Politețea lui regală era impecabilă — răspundea întotdeauna la salutul armatei la paradă și săruta solemn mâinile doamnelor de la curte. Dar, de fiecare dată când intra într-o încăpere, avea un zâmbet fix și nu-și schimba deloc expresia. Regele-copil a învățat destul de greu să vorbească, dar, la fel ca ceilalți bărbați din familie, a dovedit talent la mecanică, iar la vârsta de șase ani era în stare să conducă o mașină.

Maria a fost de acord cu hotărârea nurorii sale de a-l ține pe copil departe de publicitate și de tot scandalul care l-a însoțit pe Carol, dar nu și cu decizia ei de a interzice ca numele lui Carol să fie pronunțat în prezența băiatului. Mai era nemulțumită și de faptul că grecii roiau continuu în casa Sittei, formând două tabere regale și transformându-l pe Mihai, viitorul rege al României, într-un mic grec. Devenea evident că Maria era ținută departe de nepotul ei. „Sitta l-a cam depărtat de noi, în dorința de a-l crește mai bine decât a fost crescut tatăl lui", îi scria surorii sale Sandra.[25]

Împinsă de guvern și de familie către o retragere nedorită, imediat după moartea lui Ferdinand, regina a fost, totuși, propulsată în prim-plan, doar patru luni mai târziu. A fost trezită în dimineața zilei de 24 noiembrie 1927, la ora 2:30, de un telefon care o informa că premierul Brătianu este pe moarte, în urma unei infecții în gât, contractate cu 24 de ore în urmă. S-a dus în grabă să-l vadă. Cu dureri groaznice din cauza unei incizii în gât, aproape incapabil să scoată vreun sunet, Brătianu a salutat-o în șoaptă: „Cât sunteți de bună și de amabilă c-ați venit să mă vedeți la ora asta."[26] La ora 6:45 era mort.

Maria a declarat că era „prima dată" când îi părea rău că nu era membră în Consiliul de Regență. „În străinătate eu însemn ceva. Când oamenii știu că eu sunt încă «oficial» acolo, au un sentiment de continuitate, ori, dacă Brătianu nu mai e, nimeni nu are habar *cine* contează cu adevărat în această țară lovită din greu."[27] Regina evalua corect situația. Brătianu a refuzat întotdeauna să delege autoritatea, iar regenții aleși de el indică faptul că, până la sfârșitul vieții, lui i-a păsat întotdeauna mai puțin de țară și mai mult de ego-ul lui.

Un alt membru în Consiliul de Regență, alături de principele Nicolae, a fost Miron Cristea, patriarhul Bisericii Ortodoxe. Era un ardelean impunător, cu o barbă lungă și argintie, cu ambiții sociale și cu ochii după femei. Al treilea regent a fost Gheorghe Buzdugan, președintele Înaltei Curți de Casație (Curtea Supremă). Deosebit de experimentat în politică și în legislație, ar fi putut da substanță regenței, cu condiția ca și ceilalți doi membri să-și facă datoria cum se cuvine.

Pentru postul de prim-ministru, Consiliul l-a numit pe fratele lui Brătianu, Vintilă, care deținuse portofoliul Finanțelor în multele guverne prezidate de Ion. Confruntat cu o economie cu probleme și sub presiunea Partidului Național-Țărănesc, Vintilă Brătianu a încercat să obțină împrumuturi din străinătate. În drum spre o vacanță în Elveția, prințul Știrbey a mers la Paris și la Londra pentru a testa puterea de împrumut a României la băncile străine. I-a scris Mariei: „Ceea ce stă în calea creditelor este teama de o revoltă politică… e problema cu Carol."[28]

După moartea tatălui, Carol a implorat-o pe Maria să țină legătura și, de atunci, au corespondat frecvent. „Cel mai mic cuvânt bun din partea lui mă face să cred din nou în el, mă face stupid de recunoscătoare", recunoștea Maria.[29] Trecând peste obiecțiile liberalilor, l-a trimis pe Nicky să-l vadă, apoi pe Ileana; ea l-a vizitat la St. Briac în primăvara lui 1929. Făceau schimb de daruri la zilele de naștere și de sărbători. Carol i-a cerut să-i ajute pe părinții doamnei Lupescu să obțină pașapoarte, iar atunci când i-a cumpărat amantei sale un castel Louis XVI într-o zonă rurală din Franța, i-a cerut sfaturi mamei referitor la reamenajarea grădinilor. „Of, mamă dragă, hai să fie între noi numai iubire", i-a scris Mariei în anul următor morții regelui.[30]

Activitățile lui politice, însă, îi contraziceau vorbele. Regina a aflat de acest lucru prin diverși emisari, de obicei militari sau membri ai familiei sale europene. „Poate că el suferă acum, dar… numai în dragostea lui pentru tine și ocazional, când i se pare că nu i se acordă suficientă importanță…" i-a scris Baby Bee Mariei după ce și-a văzut nepotul. „E îndrăgostit orbește, a dat peste un grup care-i spune, în mod cert, că e un tip nemaipomenit, căruia unii politicieni din țara lui i-au făcut un mare rău."[31] Cei din afara familiei se plângeau de influența nefastă a doamnei Lupescu asupra fostului principe, adăugând că în jurul lui Carol au apărut figuri noi, persoane aliate cu carliștii, care voiau să-l vadă pe tron.

În acest scop, amanta lui Carol și-a publicat memoriile — o serie de articole de presă, trimise Mariei de un prieten din America. Povestea era una siropoasă, fabricată pe baza planurilor politice de viitor ale lui Carol și a dorinței Elenei de a avea un trecut aristocrat. În această urzeală, fiica spițerului își nega originea evreiască, pretinzând că-l cunoscuse pe Carol atunci când tatăl ei a luat-o cu el la un ceai la regina Elisabeta. A mai pretins că principele moștenitor fusese forțat de Brătianu și de partidul acestuia să abdice. Editorul spunea despre seria de articole că este „un document uman de o emoție greu de uitat";[32] în principal, ele sunt interesante pentru avertismentul pe care-l dau în legătură cu hotărârea lui Carol de a-și îmbunătăți statutul acasă, în detrimentul Mariei. Plantând primele semințe ale campaniei iubitului său cu scopul de a-și distruge propria mamă în ochii poporului român, Elena scria: „Circulă povești groaznice — calomnii vechi despre poveștile de amor ale Maiestății Sale, discreditate încă de pe atunci, dar scoase la iveală din când în când… de dușmanii reginei."[33]

Carol a făcut prima încercare de lovitură de stat la mai puțin de un an de la moartea tatălui. Se pare că planul ar fi fost pus la cale de Sidney Harmsworth, primul viconte Rothermere. Rothermere era proprietarul unui ziar britanic și principalul exponent al Ungariei după Primul Război Mondial, care își asumase misiunea de a le înapoia Transilvania ungurilor. Indiferent dacă intenția lui era de a destabiliza România sau dacă făcuse vreun pact cu Carol pentru teritoriile transilvane, a rămas în umbră, preferând să acționeze prin intermediul unui expatriat, Barbu Ionescu. Acesta era o persoană ambițioasă, ajuns, pe cont propriu, un magnat al produselor alimentare; trăia la Londra și era foarte încântat să se afle în anturajul oamenilor importanți și, mai ales, să-l aibă oaspete la domeniul lui din Surrey pe fostul principe moștenitor al României.

Lovitura trebuia să coincidă cu un protest organizat de țărani pe 6 mai 1928, pe platoul istoric din Alba Iulia. Din Anglia au fost închiriate două avioane și s-au tipărit mii de fluturași cu un mesaj din partea lui Carol pentru români. În declarația lui, fostul moștenitor spunea că părăsise România „în ciuda voinței lui",

forțat de o „neînțelegere referitoare la felul cum era condusă țara“ și de unele „conflicte matrimoniale triste“. Carol îi mai transmitea poporului că era „sigur“ că „ar fi fost chemat acasă“[34] dacă tatăl lui mai trăia. Pentru a pregăti publicul internațional în vederea mișcării, tânărul a dat un interviu în *Daily Mirror* al lui Rothermere. Cu acest prilej, Carol a negat vehement că renunțase la succesiunea la tron; exilul său nu avea nimic de-a face cu doamna Lupescu, ci se baza pe neputința lui în fața guvernului lui Brătianu. „Nu am părăsit România din cauza ei și orice declarație care ar pretinde așa ceva este o minciună absolută.“[35]

În ziua cu pricina, două avioane așteptau pe aerodrom, cu motoarele pornite, cu piloții în carlingă, gata de zbor. În momentul în care fostul principe s-a apropiat de pasarelă, oficiali ai ministerului de interne britanic i-au ieșit în cale și l-au informat că, din cauza relațiilor prietenești dintre Anglia și România, Guvernul Maiestății Sale nu putea permite decolarea unei astfel de misiuni de pe teritoriul englez.

Supărat, Carol s-a întors pe domeniul lui Ionescu, iar carliștii au scos pe furiș proclamația lui din țară. Două zile mai târziu, ofițerii de la Scotland Yard au venit să-l informeze că era *persona non grata* în Anglia. Săptămâna următoare, ministrul de interne a luat cuvântul în parlament, ca să raporteze că activitățile indezirabile ale principelui român pe pământ englez încetaseră, deoarece acesta fusese expulzat.

Maria a fost profund rușinată de incident și i-a scris regelui George să-și ceară scuze în numele fiului ei. Ziarul londonez *Times* l-a criticat dur pe Rothermere pentru campania maghiară și pe Carol pentru „nebunia lui incredibilă de a se asocia“ unei asemenea idei. Tânărul s-a răzbunat pe Maria pentru umilință. Un general român, care i-a dus o scrisoare din partea Mariei, a revenit la București și a raportat că principele a fost „nepoliticos“ și „cu spume la gură“. Carol s-a jurat că „ceea ce se întâmplase în Anglia fusese intriga guvernului [român]“, pretinzând că întregul fiasco era „vina «porcilor ălora nenorociți» care conduc în România și duc țara la ruină“.[36]

Mariei, Carol i-a trimis, drept răspuns, o scrisoare plină de ștersături și de amenințări adăugate. A acuzat-o că denaturează cu bună știință acțiunile guvernului britanic și că nu l-a sprijinit din România, așa cum era datoare s-o facă. „Va veni și vremea mea“, a amenințat-o el, „și în ziua aia vor fi mulți cei triști că n-au văzut realitatea așa cum a fost de fapt. M-am săturat de toate lucrurile astea, sunt la curent cu toți pașii care s-au făcut împotriva mea și, dacă până acum n-am răspuns în vreun fel, este pentru că am sperat mereu că va exista o persoană cinstită care să ia măsuri pentru a pune capăt furtului din banii țării în scopuri josnice și prima persoană care ar fi trebuit să-și dea seama erai tu.“[37]

* * *

Eșecul loviturii lui Carol nu le-a sporit șansele dușmanilor lui liberali. De la Războiul cel Mare, anexarea Basarabiei și a Transilvaniei a aruncat o lumină proastă asupra politicilor liberale. Maria i-a acordat o serie de audiențe lui Constantin Stere, un vechi conducător revoluționar al Mișcării Socialist-Țărănești din Basarabia, care s-a plâns de măsurile represive luate acolo de guvern. L-a primit și pe generalul Averescu, cel răspunzător de evenimente. Acesta a avertizat-o că România se îndrepta spre revoluție. „Basarabia este prost condusă“, nota Maria. „Fiind politicieni… preferă să arate cu degetul spre vinovăția sau incapacitatea altcuiva.“[38]

Situația din Transilvania nu era cu nimic mai bună. Maghiarii — oameni de afaceri, profesioniști și intelectuali ai provinciei — fuseseră schimbați din posturile de conducere ale guvernului. Dacă, înainte, românii se plângeau de maghiarizarea populației, acum o românizau cu ferocitate. Proprietățile rurale aparținând „latifundiarilor străini“ au fost expropriate sistematic. Cu aprobarea lui Averescu, liberalii și aliații lor conduși de Averescu i-au jefuit pe unguri și pe evrei în numele naționalismului și al justiției agrare; pentru a se justifica aceste crime, ambele etnii au fost asimilate comuniștilor, drept dușmani ai statului. Deoarece unii comuniști importanți erau de fapt evrei, oligarhia Vechiului Regat a avut posibilitatea de a-și justifica astfel tradiționalul antisemitism și politicile reacționare, trecute în Transilvania drept reformă agrară.

Asta nu înseamnă că Ion Brătianu și cei de la conducere nu au contribuit semnificativ la creșterea României. Între 1923 și 1928, perioadă de prosperitate generală în Europa, care a precedat criza economică, economia românească a evoluat cu pași mari, mult mai mult decât cea a altor țări mici care începeau să se dezvolte. Bineînțeles, România avea resursele naturale — aparent inepuizabile cantități de petrol, cherestea și

pământuri fertile, protejate de Brătianu prin subvenții guvernamentale și impozite avantajoase. Dar necesitatea esențială era dezvoltarea agrară. Țăranii se opuneau mecanizării și metodelor agricole moderne, iar regimul nu se obosea să-i educe. Faptul că, în toată această perioadă din istoria României, Ferdinand și-a menținut imaginea de „rege al țăranilor" trebuie atribuit în mare măsură atât popularității Mariei, cât și calităților de politician ale lui Brătianu.

Dar, odată cu moartea lui Ferdinand și a lui Brătianu, Partidul Național Liberal a ajuns la capătul unui lung drum. În noiembrie 1928, la numai un an de la dispariția lui Brătianu, a venit la putere Partidul Național-Țărănesc, condus de Iuliu Maniu. Însărcinat de regență cu formarea unui nou cabinet, Maniu și național-țărăniștii au primit 78 la sută din voturi în alegerile neatinse de vreun incident. Noul regim a abrogat legile represive date de liberalii speriați de agitația țăranilor, deschizând astfel drumul României spre egalitate și reformă. Chiar și evreii au fost protejați de orice manifestări antisemite.

Această schimbare majoră de atitudine, într-o țară cunoscută pentru politici represive, s-a datorat în mare măsură personalității lui Iuliu Maniu. Considerat de un istoric drept „păzitorul autointitulat al moralei naționale",[39] Maniu era retras și bigot, dar sincer. Născut în 1873 în Transilvania, crescut în disciplina austeră a iezuiților, Maniu s-a îndreptat spre politică cu aceeași dăruire cerută și de Biserică. Cu un chip lăbărțat și maniere austere, el avea să devină repede liderul spiritual al românilor oprimați de unguri înaintea Primului Război Mondial. Dat fiind faptul că, după război, a reușit să-i unească pe țăranii din noile provincii cu frații lor din Vechiul Regat, Maniu a apărut ca lider al Partidului Național-Țărănesc, forța cea mai importantă care se opunea liberalilor.

Înainte de victoria din 1928, Maniu o vizitase anual pe Maria, care era nemulțumită de profețiile lui sumbre, dar care-i admira demnitatea și faptul că îi spusese că ea ar trebui să fie regentă unică. A fost mulțumită când Maniu a devenit prim-ministru, nu pentru că era de acord cu el că putea schimba lucrurile, ci pentru că era convinsă că acesta merita o șansă. „Personal, mi-aș dori ca ei [Partidul Național- Țărănesc] să vină odată la putere, să vadă singuri că… nu pot transforma România într-un paradis, dintr-o dată."[40]

Buzdugan, președintele Înaltei Curți de Justiție, a murit în octombrie 1929, la un an de la preluarea puterii de către Maniu. Fusese singurul care dusese greul Consiliului de Regență. Persoana potrivită pentru a-l înlocui era Maria, care și-a notat în jurnal: „M-aș alege pe mine însămi dacă aș fi întrebată cine ar trebui ales." Însă Maniu, care considera că doi membri ai familiei regale ar fi „prea mult", i-a oferit poziția cu condiția ca ea să-l îndepărteze pe Nicolae din Consiliu. Cu toate că Maniu avea dreptate și că prezența principelui Nicolae nu aducea niciun beneficiu, Maria i-a respins oferta, înfuriindu-se în mod naiv. A fost ofensată de faptul că Maniu a încercat să negocieze o poziție pentru care ea avea „temerea cea mai mare". Personal, nu mai avea nevoie de onoruri și de funcții în plus. „Monarhia nu există pentru satisfacerea egoului unui suveran, ci pentru binele statului", i-a răspuns lui Maniu.[41]

Pentru a completa cea de-a treia poziție, Maniu l-a numit pe Constantin Sărățeanu, cumnatul ministrului de finanțe, un judecător neînsemnat. În furtuna de proteste naționale ce a urmat numirii, ministrul de finanțe s-a văzut obligat să demisioneze, în timp ce poziția lui Maniu însuși era amenințată. Consiliul de Regență s-a transformat într-o rușine publică. „Țara nu are un conducător", i-a spus patriarhul Mariei, în încercarea de a se justifica. „Principele Nicolae își trece timpul fumând; Sărățeanu, noul regent, face pasiențe; iar eu, un preot, trebuie să mă limitez la aplanarea conflictelor."[42]

Deși incompetența Consiliului de Regență nu mai surprindea pe nimeni, incapacitatea lui Maniu de a se ridica la nivelul așteptărilor i-a deziluzionat pe cei mai cinici români. El și-a luat în primire postul tocmai în perioada în care marea criză economică se întindea din Europa înspre România. Țăranii nu-și mai puteau vinde recolta; se închideau sute de bănci; iar capitalul străin seca văzând cu ochii. În această grea situație economică, visul lui Maniu de a moderniza economia agrară și de a curăța birocrația coruptă s-a evaporat, ca și mandatul lui. Liberalii nu au ratat nicio ocazie de a alimenta nemulțumirile și, pe măsură ce condițiile se deteriorau, românii au început să privească înapoi cu dor la vremurile monarhiei tradiționale. Ca dușman declarat al liberalilor, Carol era aliatul natural al țărăniștilor. Disperat să rămână la putere, Maniu a trimis un emisar la Paris pentru a negocia cu fostul principe moștenitor.

În absența vreunei funcții oficiale care s-o țină acasă, regina-mamă a călătorit mult în anii de după moartea regelui. În primăvara lui 1929 a luat-o pe Ileana să-i viziteze pe Baby Bee și pe Ali în Spania. Acolo, principele de Asturias, moștenitorul tronului spaniol, suferind de hemofilie, s-a îndrăgostit de Ileana și a anunțat că dorește să se căsătorească cu ea. Curtea spaniolă era încântată. Principesa românca în vârstă de 20 de ani era o partidă splendidă. Cu părul castaniu și ochii de un albastru strălucitor, subțire și atletică, tânăra dădea impresia unei vitalități exuberante. Pe de altă parte, experiențele ei timpurii cu boala și cu moartea îi dezvoltaseră un simț al datoriei regale și o dorință de a se dedica binelui. Date fiind înclinația sa spre sacrificiu și faptul că s-a îndrăgostit, nu e deloc surprinzător că a fost mișcată de interesul principelui și de farmecul lui incontestabil. Maria era supărată. „Cel mai important argument împotriva unei asemenea căsătorii ar fi Alfonso [Regele Alfonso al XIII-lea], mult mai mult decât un soț invalid… Alfonso… face curte tuturor femeilor, după care are un fel al său de a spune că ele i s-au aruncat la picioare. O noră drăguță, soția a fiului său invalid, nu are cum să fie în siguranță în preajma lui.“[43]

Regina-mamă vorbea din experiența familiei sale. Baby Bee, în tinerețe un fost obiect al atenției regelui, a fost alungată din Spania tocmai din acest motiv. Chiar și acum, la 53 de ani, Maria îl găsea pe regele Spaniei greu de suportat. „Trebuie să fii… deosebit de grijulie cu el… vârstă, poziție, atitudine, nimic nu-l oprește… ar fi imposibil ca o tânără să aibă de-a face cu el.“

Spre ușurarea ei, povestea de iubire s-a sfârșit rapid. Dar, din nefericire, următorul candidat la mâna Ilenei a îngrijorat-o și mai mult pe Maria, iar tinerei i-a frânt inima. Interludiul trist a început spre sfârșitul lui 1929, atunci când Maria a primit un exemplar al memoriilor vechii sale prietene Daisy, principesă de Pless, o englezoaică frumoasă, măritată cu un principe neamț. Maria i-a scris să-i mulțumească pentru carte și a complimentat-o pentru cei trei fii frumoși, ale căror fotografii apăreau în carte; i-a trimis, la rândul ei, fotografiile propriilor copii. La scurt timp după aceea, Lexel, fiul mijlociu al lui Daisy, înalt, blond și cu ochii albaștri, a venit în România, la schi.

Principele a ajuns tocmai în ajunul aniversării celor 21 de ani ai Ilenei, pentru care se organizase la Cotroceni un mare bal mascat. Tânăra s-a îndrăgostit la prima vedere. La doar câteva zile, Lexel von Pless a cerut-o de nevastă, iar Ileana a acceptat. Au început să facă planuri de nuntă și au găsit și o casă. Maria era încântată. Fiica preferată, căsătorită cu un prințișor neînsemnat, dar bogat, s-ar fi putut stabili în România, lângă mama ei.

Tatăl lui Lexel, bătrânul principe de Pless, a venit la București, dar Maniu a avertizat-o pe Maria să nu facă niciun fel de aranjamente înainte ca ei să poată face unele cercetări în privința băiatului. Știrbey i-a explicat Mariei temerile premierului, care s-au adeverit rapid. La 18 ani, Lexel fusese implicat într-un scandal de homosexualitate. Nimic nu a fost dovedit, dar Maniu i-a declarat Mariei că guvernul nu va permite căsătoria.

Ileana a fost obligată să rupă logodna, nu înainte însă ca cineva de la palat să anunțe presa despre motivul real. „…Făcând parte din familia regală, durerile, tristețile, bucuriile, triumfurile sau umilințele noastre sunt proprietate publică… Presa conduce lumea“, spunea Maria.[44] Împreună cu Cella Lahovary, a dus-o pe Ileana în Egipt, ca să scape de ziariști și ca să se refacă după experiența care o zdruncinase. Până la întoarcerea în țară, în aprilie 1930, scandalul legat de Lexel von Pless fusese înlocuit de evenimente mult mai importante pentru bunăstarea țării.

Condițiile economice dificile, incapacitatea evidentă a guvernului și ineficiența regenței s-au combinat și au dus la serioase tensiuni politice în iarna și primăvara lui 1930, în urma crizei regenței. Liderii opoziției, furioși, cereau audiențe la regina-mamă, dar jocurile lor politice nu făceau decât să-i sporească frustrarea Mariei. La întoarcerea ei din Orientul Mijlociu, prințul Știrbey călătorea prin Europa Occidentală. Scrisorile lui, pline de avertismente enigmatice, au devenit și mai circumspecte pe măsură ce se scurgeau săptămânile. Își reproșa c-o lăsase singură. Trebuia să-i vorbească, spunea el, pentru că scrisorile îi erau deschise. Tot ce putea face de la distanță era s-o roage să nu se bage în politica de partid, să nu compromită coroana și să fie cât mai prudentă. Dușmanii sunt peste tot, a adăugat el, „chiar și în anturajul imediat al curții“.[45]

Cum Barbu era plecat și nu avea pe nimeni care să-i asculte nemulțumirile, resentimentele față de nora sa au crescut la maximum. Spunea că Sitta reușise atât de bine s-o separe de nepotul ei, încât își pierduse tot interesul față de copil. Pe 10 mai, de Ziua Independenței, regina-mamă a plecat la Balcic, în loc să asiste la

parada anuală de la București. „N-am avut nicio dorință să-mi croiesc drum pe străzi lângă un băiețel durduliu, prea politicos, indiferent, care… îmi este aproape… un străin.“[46]

Nicolae era mult mai rău decât nepotul ei. Nemulțumit că fusese aruncat într-o funcție pentru care nu era potrivit, dedat unor ieșiri violente, principele Nicolae devenise „un adevărat pericol“ pentru dinastie. Se lua la bătaie cu șoferii pe stradă, și nici acasă nu se purta mai bine. „Ridică vocea și se simte bine când insultă servitorii, cavalerii de onoare, pe cei din jurul lui“, recunoștea regina-mamă.[47] Deodată, lumea a început s-o atenționeze pe Maria cu privire la aghiotantul lui Nicky, un anume Alexandru Manolescu, care-i fusese recomandat inițial de Carol, zicând că ar fi o bună influență asupra tânărului. Iar acum auzea că Manolescu îl monta pe băiat împotriva ei. La mijlocul lui mai, când a revenit în țară, Știrbey a prevenit-o că fiii ei ar putea pune la cale răsturnarea guvernului. Cu siguranță, Nicky devenise foarte secretos. Pe 2 iunie, Maria a aflat că voia să plece în străinătate; se zvonea că avea de gând să se întâlnească cu Carol, de aceea ea l-a implorat să îi asigure pe ceilalți doi regenți că nu intenționează să pună la cale o lovitură împreună cu Carol. Și Nicky i-a promis acest lucru.

Maria hotărâse să plece din București la începutul lui iunie și să facă o călătorie prin Europa Centrală, împreună cu Ducky și Mignon. Acum, că avea din nou permisiunea să călătorească în Germania, voia să meargă la mormântul mamei sale, la Langenburg s-o vadă pe Sandra, la München să vadă noua casă a lui Baby Bee și la Oberammergau pentru „Patimile lui Cristos“**. Totuși, era foarte îngrijorată la gândul de a pleca din țară. Și-a notat în jurnal că „în aer plutește trădarea“. A primit, însă, asigurări de la aghiotantul ei că putea „avea încredere în ei toți“,[48] așa că, în dimineața zilei de 6 iunie 1930, s-a urcat în tren, cu destinația Viena. A doua zi, pe când se pregătea să părăsească Viena și să se îndrepte spre München, ministrul român în Austria i-a adus o telegramă de la principele Nicolae, din care a aflat că, la douăsprezece ore după plecarea ei, Carol revenise în România.

* Subliniat de două ori în textul original.

** Patimile lui Cristos de la Oberammergau (în orig. „The Passion Play at Oberammergau") — Oberammergau este un mic sat din Bavaria, unde locuitorii pun în scenă, în aer liber, începând cu anul 1634 o piesă de teatru cu caracter religios bazată pe texte din secolele XV–XVI. Subiectul piesei sunt ultimele zile din viața lui Isus, între Intrarea în Ierusalim și Crucificare. (*N. trad.*)

Note:

1 RAWC, GEO. V, AA43 (extras), 24 feb. 1927, regina Maria către regele George al V-lea.

2 *New York Times*, 21 noiembrie 1926.

3 ANR III, 159:139–147.

4 ANR III, 160:34–114 *passim*.

5 ANR III, 159:158.

6 ANR III, 160:67–99.

7 Terence Elsberry, *Marie of Roumania*, pp. 214–215. (Nota autorului: nu am putut găsi sursa acestor scrisori; și totuși, Maria se referă la ele în jurnal, iar frazarea este tipică stilului ei.)

8 ANR V, 3722/1927, 23 feb. 1927, Waldorf Astor către regina Maria.

9 ANR III, 162:27.

10 ANR III, 161:164.

11 ANR III, 162:43–111 *passim*.

12 Alice-Leone Moats, *Lupescu*, p. 89.

13 ANR V, 505/1927, 27 august 1927, regele Carol al II-lea către regina Maria.

14 ANR V, 503/1927, 27 iulie 1927, regele Carol al II-lea către regina Maria.

15 ANR V, 504/1927, 20 august 1927, regele Carol al II-lea către regina Maria.

16 *New York Times*, 25 iulie 1927.

17 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina*, cap. 4.

18 ANR III, 162:114.

19 KE, 19 oct. 1927, regina Maria către Lavinia Small.

20 Duca. *op. cit*., cap. 4.

21 *New York Times*, 25 iulie 1927.

22 ANR III 162:51.

23 KE, 25 feb. 1928, regina Maria către Lavinia Small.

24 ANR III, 172:100.

25 H-L, 20 noiembrie 1928, regina Maria către principesa Alexandra.

26 *New York Times*, 25 noiembrie 1927.

27 ANR III, 164:16.

28 ANR V, 5250/1927, 10 decembrie 1927, Barbu Știrbey către regina Maria.

29 ANR III, 163:115.

30 ANR V, 508/1928, 19 septembrie 1928, regele Carol al II-lea către regina Maria.

31 ANR V, 362/1927, 4 ianuarie1927, infanta Beatrice către regina Maria.

32 *The Sunday News*, 9 octombrie 1927.

33 *ibid*., 23 octombrie 1927.

34 ANR III, 166:67v.
Citatele din declarația lui Carol sunt extrase dintr-un articol apărut într-un ziar londonez, articol inserat în jurnalul reginei din luna mai 1928.

35 *Daily Mirror*, Londra, 5 mai 1928.

36 ANR III, 166:68–79. Citatele din *Times* sunt dintr-un editorial inserat în jurnalul Reginei din luna mai 1928.

37 ANR V, 514/1928, nedatat (mai–iunie 1928), regele Carol al II-lea către regina Maria.

38 ANR III, 169:74.

39 Stephen Fischer-Galați, *Twentieth Century Rumania*, p. 43.

40 ANR III, 164:57.

41 ANR III, 172:75–83v.

42 Duca, *op, cit*., cap. 5.

43 ANR III, 170:100–103.

44 ANR III, 174:91.

45 ANR V, 5270/1930, 9 apr. 1930, Barbu Știrbey către regina Maria.

46 ANR III, 174:116.

47 ANR III, 166:114.

48 ANR III, 174:171.

Capitolul 28

Indecența unui rege este desfătare pentru majoritatea unei națiuni.

— George Bernard Shaw

Lovitura de stat care l-a adus pe Carol în țară fără știrea mamei lui a fost înfăptuită cu ajutorul premierului Maniu. Deși aveau opinii politice total opuse, Maria și Maniu erau de acord în privința lui Carol; amândoi aveau convingerea că fiul rătăcitor ar fi un ocupant potrivit al tronului, atâta vreme cât și-ar recunoaște păcatele, ar renunța la Elena Lupescu și ar accepta să domnească respectând Constituția. Regina-mamă și prim-ministrul discutaseră destul de deschis, în vara de dinaintea loviturii de stat, mergând atât de departe, încât să ia în considerare posibilitatea redării titlului regal chiar și în exil. Trei luni mai târziu, însă, Maria s-a certat cu Maniu în legătură cu criza Consiliului de Regență, astfel încât premierul a hotărât să-l aducă înapoi pe Carol, fără știrea mamei lui.

Maniu nu-și schimbase părerea despre principe, așa că i-a pus trei condiții înainte de a i se permite revenirea acasă: prima — trebuia să preia doar funcția de regent, lăsându-și fiul, pe Mihai, rege titular; a doua — să rupă definitiv legătura cu Elena Lupescu; și a treia — să se împace cu principesa Elena. Obținuse de la doamna Lupescu liniștitoarea promisiune conform căreia „în ziua în care A.S.R. este repus în drepturi pe tron spre fericirea poporului, voi dispărea pentru totdeauna".[1]

Având promisiunea amantei și o asigurare suplimentară din partea lui Carol, prim-ministrul a început să facă pregătirile. L-a informat pe principele Nicolae, și-a anunțat cabinetul în legătură cu data și a aranjat cu Sărățeanu să renunțe la locul din Consiliul de Regență în favoarea lui Carol; i-a ordonat ministrului de război să pregătească trupele pentru a-și primi fostul principe moștenitor.

Partizanii cei mai înfocați ai lui Carol erau cei din armată. La începuturile carierei lui în armată, acesta reușise să memoreze registrul corpului de ofițeri și îi știa pe mulți după nume, precum și conținutul dosarelor lor. Acest lucru, pe lângă interesul pentru chestiunile militare, plăcându-i mai ales uniformele, i-a adus un loc special în inimile oștenilor. Armata fusese neglijată după dispariția lui Ferdinand. Soldații erau prost plătiți și prost hrăniți, purtau uniforme vechi și ponosite, iar regența n-a făcut nimic pentru a schimba situația. Așteptau lucruri bune din partea vechiului lor prieten, principele Carol.

Puiu, secretarul său, obținuse, la Paris, pașapoarte false pentru Carol și pentru sine și a închiriat un avion la Le Bourget. Pe data de 6 iunie 1930, la ora 10:30 p.m., fostul principe moștenitor a aterizat la București. În timp ce Nicolae îl aștepta la Cotroceni, el s-a oprit la fosta lui cazarmă. Când a ajuns, în sfârșit, la palat, și-a făcut o intrare dramatică, însoțit de muzică și soldați care-l ovaționau. Frații s-au îmbrățișat fericiți și Carol s-a pregătit să-i primească pe membrii guvernului, în frunte cu premierul Maniu.

Odată ajuns acasă, primul lucru pe care l-a făcut a fost să renege prima din cele trei promisiuni făcute lui Maniu — aceea că va accepta postura de regent. I-a explicat acestuia că nu va ocupa un al doilea loc, nici măcar pentru o perioadă scurtă și a anunțat că se așteptă să ocupe tronul de îndată.

„— De îndată? l-a întrebat Maniu, în stare de șoc.

— Da, de îndată. Și cu condiția să se recunoască legal că am domnit de când a murit tatăl meu, regele Ferdinand, în 1927.

— Atunci va trebui să demisionez, pentru că eu am jurat credință Fiului, nu Tatălui."[2]

Trecând peste obiecțiile lui Maniu, atât Consiliul de Regență, cât și guvernul au votat să-l accepte pe Carol ca rege. Partidul Național Liberal s-a opus vehement restaurării, invocând motivul instabilității lui, dar suporterii lui au contracarat spunând că principele fusese doar „victima unor intrigi menite să-l discrediteze", puse la cale de Știrbey și de defunctul Brătianu. A doua zi, parlamentul i-a luat coroana lui Mihai pentru a-l proclama pe tatăl lui regele Carol al II-lea. Maniu a demisionat temporar.

În după-amiaza zilei de 8 iunie 1930, Carol al II-lea a făcut o plimbare triumfală într-o caleașcă deschisă, de la palatul lui Carol I, pe Calea Victoriei, până la parlament. Astfel de mulțimi entuziaste pe străzi nu se mai văzuseră de la revenirea părinților lui de la Iași, după război. La mai puțin de două zile de la întoarcerea în țară, în jurul orei 4:00 după-amiaza, bărbatul care renunțase de două ori la succesiune a reușit să fie proclamat rege. A fost întâmpinat cu ovații îndelungi, care au durat aproape 15 minute, o primire pe care vechii membri ai parlamentului spuneau că o văzuseră rar. Noul rege a ținut un discurs scurt și a declarat că exilul îi fusese „impus" de alții, dar, cu toate astea, nu revenea acasă „pentru a se răzbuna pe cineva". Și-a asigurat noii supuși că odată cu urcarea lui pe tron, „ultima dorință" a iubitului său tată „a fost îndeplinită".[3]

Vestea că fiul său preluase puterea a luat-o pe Maria total prin surprindere. „În străfundul inimii mele", a recunoscut ea după primul șoc, „sunt bucuroasă de revenirea lui Carol acasă". Succesiunea fusese restabilită, viitorul dinastiei, asigurat. Singura ei grijă era aceea că întoarcerea lui fusese stabilită intenționat în absența ei, „ca lumea să creadă că eu eram plecată pentru că nu aveam de gând să-l iert".[4]

Când trenul ei a ajuns în gară la München, peronul era plin de ziariști. Regina Maria a refuzat să dea vreo declarație, cerându-le celor din suită să clarifice situația — și anume că ea nu fugise din țară și nici nu fusese expulzată. La Oberammergau o aștepta o telegramă prin care era anunțată de autoproclamarea lui Carol ca rege. Ea considera că, din punct de vedere politic, fiul său făcuse mișcarea corectă, atâta vreme cât mai avea opinia publică de partea lui. „Au avut dreptate să nu mă amestece în toată treaba asta. Nu aș fi putut fi de acord, întrucât eram legată de hotărârea Maiestății Sale… nu *eu* eram cea care putea schimba ordinea lucrurilor."

De la Oberammergau, Maria i-a trimis regelui o telegramă „atent concepută", prin care îl lămurea că nu i se opune. Iar a doua zi a primit și răspunsul. „Era foarte important să-mi telegrafieze, astfel încât să existe între noi un sentiment cald de la bun început", și-a notat ea în jurnal. Era, însă, îngrijorată în privința lui Știrbey. „…Este atât de trist când te gândești că nu vom fi uniți în chestiunea asta. El crede cu tărie că dezastrul ultim al dinastiei va fi Carol."

Mai era și problema principesei Elena, pentru care revenirea lui Carol însemna o catastrofă. „Eu mi-am primit fiul înapoi, dar ea pierde totul", spunea Maria, căreia nu-i părea prea rău pentru nora sa, deoarece „făcea prea mult pe grozava în fața noastră, doar pentru că viitorul se afla în mâinile ei"[5], și care, de atunci încolo, trebuia să-l împartă pe Mihai cu restul familiei. Lăsând însă resentimentele personale deoparte, regina-mamă avea o mare compasiune pentru tânăra femeie.

A hotărât să-și încheie călătoria și să revină urgent acasă. Carol a trimis un tren special la graniță să o preia și, de asemenea, gărzi de onoare și oficialități care s-o întâmpine în fiecare gară. Pe măsură ce se apropiau de București, Maria aștepta cu nerăbdare intrarea trenului în gară ca să poată sări în brațele lui Carol. Lângă el se aflau Nicolae și Elisabeta. Toți trei au îmbrățișat-o cu căldură. Ea s-a aplecat să-și sărute nepotul, un băiețel stingher și durduliu, care stătea timid lângă tatăl lui, speriat de absența mamei. Maria și Carol erau amândoi „palizi" și „cu lacrimi în ochi".[6] A fost deosebit de surprinsă de ovațiile frenetice ale mulțimii adunate în fața gării, atunci când s-a urcat în mașina ei alături de Carol și de Mihai. „Carol era mândru și cam încurcat, Mickey era mut", nota regina.[7]

La Cotroceni a găsit o scrisoare emoționantă de la Știrbey, prin care o anunța că nu va mai fi în București la revenirea ei. „Mă costă foarte mult să vă spun asta, dar simt că este în cel mai mare interes al Maiestății Voastre", a explicat el.[8] Ea a înțeles că, luând distanță, Știrbey spera s-o cruțe de resentimentele pe care le avea Carol față de el.

Dar absența lui nu a ajutat-o cu nimic. Câteva zile mai târziu, șeful casei sale, legătura dintre curtea ei și guvern, a fost obligat să-și dea demisia. Două săptămâni mai târziu, primul ei aghiotant a fost transferat de la

Cotroceni la un regiment obișnuit. Maria a înțeles deodată că suita ei se redusese la un singur aghiotant, colonelul Zwiedineck, care fusese deposedat de epoleții regali și silit să îmbrace uniforma unui ofițer de artilerie obișnuit. Când s-a plâns, a primit un al doilea aghiotant, care s-a dovedit a fi un spion al regelui. A încercat să rămână calmă, zicându-și că „cea mai bună politică este să nu se opună, să-i accepte autoritatea cu un zâmbet, să se supună de bunăvoie. Când „îi va trece «beția»", își spunea ea, „va trebui să se potolească… Pentru moment trăiește o adevărată «orgie» de ordine, face curățenie, aranjează lucrurile.Trebuie lăsat în pace, să nu ne amestecăm".

Lucrurile nu s-au îndreptat. „Nu mi se cere niciodată părerea", se plângea Maria în legătură cu schimbările care aveau loc la Cotroceni, „lucrurile năvălesc peste mine și nu înțeleg pe cine are lângă el să-i poată da un sfat înțelept, de bun-simț".[9] Cu siguranță nu era vorba despre „indispensabilul Puiu, *la bête noire**", cum îi spunea Maria[10] — un om pe care pretindea că nu-l putea privi „fără să i se facă rău".[11] Regina l-a descris pe Puiu într-o scrisoare trimisă în străinătate prietenei sale Roxo Weingartner, străduindu-se să găsească o metaforă cât mai grăitoare: „…Fața acestei creaturi este fața acelui alunecos infam din filme, unde, din clipa când apare, știi sigur c-o s-o seducă pe fată și o să fugă cu banii tatălui."[12] Puiu s-a lăudat aghiotantului reginei cu „magnificul sistem de spionaj" pe care îl instalase la Cotroceni pentru a-l informa pe rege despre acțiunile Mariei; el îi citea și scrisorile și a făcut în așa fel încât să i le dea lui Carol înainte de a fi expediate.

Regina avea obiceiul să pună comportamentul fiului său pe seama influențelor negative, dar, în privința chestiunilor financiare, a recunoscut că el este în întregime răspunzător pentru dificultățile care au copleșit-o în scurt timp. Renta guvernamentală anuală nu acoperea decât cheltuielile palatelor sale și pe cele ale acțiunilor caritabile. Venitul ei personal încetase odată cu Primul Război Mondial; Maria era cea care, după 1918, le trimitea bani, îmbrăcăminte și le plătea călătoriile mamei și surorilor ei. Preocupat de situația financiară a reginei după moartea lui, Ferdinand a adăugat un codicil la testamentul său, prin care-i lăsa ei venitul de la Sinaia. Când s-a întors în România, Carol a încălcat testamentul și și-a trecut venitul mamei în beneficiul propriu. De teamă să nu ridice opinia publică împotriva noului rege, Maria a preferat să tacă.

La scurt timp, Carol a cerut parlamentului să reducă cu 25 la sută lista civilă — alocația care asigura veniturile Mariei din partea guvernului. În principiu, ea a fost de acord cu măsura. „E foarte corect să fie așa, dar, spre deosebire de el [Carol al II-lea], eu nu am niciun fel de avere personală la care să recurg, așa că nu știu cum ne vom descurca", avea să noteze ea în jurnal.[13] Totodată regele a mai amânat cu câteva luni plățile către mama sa, oprind dobânzile pentru sine. Dat fiind că Știrbey era plecat, ea nu avea cui să ceară sfatul și era prea mândră pentru a-i cere ajutor financiar lui Carol. „Nu pot cere pentru mine, când e vorba de bani. Pur și simplu *nu pot*", a scris în jurnal.[14]

Maria era mult prea iubită pentru a fi atacată în mod deschis, ceea ce nu se putea spune despre principesa Elena — așa că ea a devenit principala țintă a răzbunării regelui. Acum nu mai era în mod legal soție, pentru că obținuse divorțul cu doi ani în urmă. Cu toate astea, una dintre condițiile lui Maniu pentru revenirea lui Carol a fost reconcilierea dintre ei. Când l-a adus înapoi din exil, guvernul nu a ezitat să încerce să obțină capital politic din imaginea unei familii regale reunite, iar opinia publică tocmai intrase „într-o stare de entuziasm cronic și sentimentalism", așteptând cu sufletul la gură ca Sitta și Carol „să cadă unul în brațele celuilalt".[15]

Maniu, care eșuase în efortul său cam neelegant de a-i reuni, conta pe Maria să-i împace. De cum a ajuns la București, regina s-a dus s-o vadă, dar n-a prea avut ce face, nici de-o parte, nici de cealaltă. Supusă deja unei presiuni intense din partea guvernului, Sitta a fost deranjată de încercările soacrei sale. Iar noul rege aproape că nu-i permitea Mariei să rostească numele Sittei în prezența lui. El a declarat chiar că orice împăcare cu fosta soție ar fi „de-a dreptul imorală, ne urâm prea tare unul pe celălalt".[16]

În cele din urmă, Sitta a cedat și a acceptat o reconciliere publică, dar Carol a rămas neînduplecat, deși încercase s-o mituiască și să ia asupra ei învinuirile guvernului. Pentru că ea a refuzat, a avut loc „o scenă groaznică"[17], iar Carol, care încerca de multă vreme să-i facă viața mizerabilă, și-a dublat eforturile.

I-a interzis orice contact cu politicienii și nu i-a mai permis prezența la ocaziile publice. I-a instalat o gardă de poliție la reședința de la Șosea, care avea instrucțiuni să raporteze numele tuturor celor care-i semnau în cartea de oaspeți. I-a scos portretul de la popota ofițerilor de la Regimentul 9 de Husari și i-a

ridicat titlul de colonel onorific. Doar teama de opinia publică l-a oprit să nu-l îndepărteze și pe Mihai de mama sa. Astfel că băiatul era luat în fiecare dimineață de acasă, după micul dejun, și dus la palat, la Carol, de unde se întorcea acasă doar seara.

În fața lumii, regele spunea despre fosta lui soție că era o femeie rece, fără pic de inimă, care a refuzat să-l accepte pe soțul cuprins de căință. Iar despre sine spunea că este un bărbat care a făcut sacrificiul suprem pentru țară, părăsindu-și amanta iubită pentru a se împăca cu o soție frigidă. Prin aceste declarații spera s-o facă pe Sitta să plece din țară. Ea, însă, deși promisese că nu va rămâne în România dacă fostul ei soț revenea în țară, refuza acum să-și lase fiul în urmă.

Cu toate că era nevoie de multă imaginație pentru a juca rolul de sfânt — mai ales când martiriul lui se rezuma la fuga la Paris cu amanta — Carol a făcut totuși o încercare îndrăzneață. Pentru a-și comemora suferința din exil, a instituit o nouă medalie, *La Décoration de la Souffrance* (Ordinul Suferinței), un medalion de email alb, cu două litere C întrepătrunse, sub o coroană regală înconjurată de o cunună de spini. Printre cei decorați s-au numărat Puiu, acum secretar particular al lui Carol, având și el, la rândul lui, un secretar, și Barbu Ionescu. A mai emis timbre și monede noi, care-l înfățișau pe el sub o cunună de spini. „Doresc, ca de fiecare dată când cineva va folosi o monedă sau un timbru, să-și amintească de suferințele mele din anii Patimilor mele."[18]

O astfel de revizuire a istoriei o înfuria pe Maria, dar îi părea rău pentru el, care trăia în singurătate în acea perioadă și se gândea că, probabil, se simțea pierdut fără femeia iubită. Când a făcut o vizită la Foișor, la Sinaia, a găsit fotografii de-ale ei peste tot, iar deasupra patului atârna un tablou pictat de ea. „Am simțit un nod în gât în momentul în care i-am înțeles singurătatea", își nota ea în jurnal la sfârșitul lui august.[19] Probabil că reginei nu i-ar fi părut atât de rău dacă ar fi știut că doamna Lupescu a revenit în țară la puțin timp după Carol. La scurtă vreme după lovitura de stat, regele a mai încălcat o promisiune făcută lui Maniu, aducându-și amanta acasă. Era instalată confortabil la Foișor, departe de ochii familiei regale și ai guvernului.

Maniu demisionase temporar din cauza dezacordului asupra statutului lui Carol, dar când a auzit de revenirea amantei, a demisionat definitiv. „Eu sunt răspunzător de revenirea principelui Carol în România, pentru că am crezut în el cu sinceritate", le-a spus apropiaților. „Dar pentru că și-a încălcat două dintre promisiuni — cea privitoare la reconcilierea cu principesa și cea privitoare la despărțirea definitivă de doamna Lupescu, nu pot accepta să slujesc un asemenea stăpân." Partidul Național-Țărănesc a avansat al doilea lider puternic, pe Ion Mihalache, un reformator agrar. Dar idealurile lui înalte și hainele țărănești n-au fost pe placul lui Carol, care punea mai mult preț pe aparențe decât pe convingeri. În cele din urmă, mandatul de premier i-a fost acordat lui Gheorghe Mironescu, o persoană cu tact, haine conservatoare și păreri schimbătoare — tipul de politician cel mai potrivit să supraviețuiască sub Carol al II-lea.

De la începutul domniei, el a reușit să-i dezbine pe toți politicienii și toate partidele, înlăturând astfel orice sursă de putere sau de rezistență în fața autorității monarhice. Făcând asta, a dat dovadă de ceea ce un supus califica drept „o plăcere machiavelică amintind de împărații bizantini ai anului o mie". În anul 1930, situația politică servea perfect scopurilor regale.

Partidul Conservator murise de mult, iar liberalii își pierdeau rapid din credibilitate, în dorința lor de a atrage din toate părțile elemente care să i se opună lui Carol. O coaliție ad-hoc de naționaliști, cvasidemocrați și conservatori, Partidul Național Liberal era conștient că avea mult prea puține șanse atâta vreme cât dușmanul era pe tron, așa că, o parte dintre ei s-au alăturat. La fel, oportuniștii de la țărăniști l-au părăsit pe Maniu. Vechile ierarhii politice s-au dizolvat într-un amalgam de grupuri fărâmițate, fără să existe măcar o facțiune suficient de puternică sau de numeroasă, care să i se opună regelui.

Se poate argumenta că, din acest punct de vedere, Carol al II-lea nu a fost mai rău decât Carol I sau Ferdinand. Dar Carol I și-a temperat pornirea de *divide et impera* printr-o raționalitate rece, iar Ferdinand a căutat întotdeauna consilieri care se remarcaseră prin prudență și judecată. „Văd cum își joacă fiecare carte greșit…" observa Maria, înțelegând că, dacă avea să-și folosească voința în mod arbitrar, Carol periclita însăși soarta monarhiei. „Asta înseamnă munca a două generații răbdătoare, distrusă în totalitate."[20]

Noul rege și-a continuat planul pentru instaurarea unei conduceri unice, astfel că și-a redus prim-miniștrii la statutul de oameni buni la toate și a acordat posturi importante unor aventurieri dubioși de talia

lui Puiu Dimitrescu — oameni a căror principală calificare pentru o funcție în stat era acceptarea lor de către Elena Lupescu. Poporul, confruntat cu un palat populat de parveniți și codoși, a început să privească înapoi cu simpatie la stratagemele sofisticate ale lui Brătianu, Știrbey și alții.

Primii care s-au retras au fost aristocrații. Singura care mai frecventa curtea lui Carol a fost Martha Bibescu. După spusele Ilenei, Martha Bibescu „o lăsase pe mama pentru tata când el a devenit rege", iar acum „a lăsat-o pe mama pentru doamna Lupescu".[21] Martha îi trimitea bilete lingușitoare amantei regelui, însoțite de fotografia sa și i se adresa cu „Ma Souveraine". Unul dintre aceste bilete conținea o frază de-o slugărnicie memorabilă: „…Clipa de azi, când mi-ai îngăduit să-ți sărut mâna, a fost cea mai fericită din viața mea."[22]

Curtea românească fusese întotdeauna recunoscută pentru lipsa reconfortantă de formalism, dar lucrurile s-au schimbat odată cu venirea lui Carol al II-lea. Palatul era plin de zorzoane, dar, în același timp, aici plutea o atmosferă respingătoare. Era prea plin de marmură; decorațiunile în aur sclipeau deranjant de tare; gărzile erau „alarmant de impunătoare"[23]. Un maniac al aparențelor, Carol și-a pierdut cumpătul când una dintre surorile lui, gravidă fiind, s-a așezat pe un fotoliu mai mare, destinat unui rege venit în vizită. Avea și o fixație pentru uniforme. Aproape în fiecare an crea modele noi, adăugând uniformelor aghiotanților coifuri cu pene de un roșu și albastru aprinse, pline de ciucuri aurii. De-a lungul domniei sale, Carol a introdus nenumărate decorații și medalii, pe care le-a împărțit cu generozitate în călătoriile prin Europa Occidentală. „Într-adevăr, Carol *are* o pasiune nesănătoasă pentru micile însemne exterioare ale regalității, pe care l-am convins pe Nando să le ignore", spunea regina.[24]

Această slăbiciune pentru aparențe a fost unul dintre motivele pentru care regele o ținea în umbră pe doamna Lupescu. Oricât de mult o iubea, ea nu apărea niciodată la evenimentele oficiale; chiar și la petrecerile neoficiale de la palat o ținea ascunsă într-un balcon, în spatele unor draperii. Ea își petrecea nopțile la Casa Nouă, vila lui Carol, aflată în spatele palatului, sumar mobilată și lipsită de personalitate, dar reședința ei oficială era o clădire cu patru etaje, din cărămidă roșie, situată în zona modernă a parcului Modrogan. Era o casă întunecată, cu ferestre mici, înconjurată de o grădină mare păzită de ziduri înalte, cu gherete de pază și cotețe de găini. „Era un loc cam neplăcut…, ticsit de mobilă obișnuită și de vechituri, ca un magazin de mâna a doua", povestea contesa Waldeck.[25]

În vreme ce Duduia își ducea liniștită zilele în cuibul din parcul Modrogan, fosta lui soție rezista cu greu în casa de la Șosea. Poziția ei devenea din ce în ce mai dificilă. Era un fapt cunoscut că regele se răzbuna pe oricine mergea s-o vadă, așa că izolarea ei a sporit până a devenit un fel de arest la domiciliu. Nimeni nu mai îndrăznea să se apropie de ea, cu excepția Mariei și a familiei regale.

Toate resentimentele mai vechi ale reginei s-au dizolvat în fața vulnerabilității Sittei. Ori de câte ori se organiza vreo aniversare de familie fără participarea regelui, Maria se asigura de prezența ei; dacă venea Carol, o invita pe fosta ei noră în altă zi. Nu putea înțelege „ura profundă și iremediabilă a lui Carol față de Sitta". Cu toate că fusese de acord cu dorința lui Carol de a-l scoate pe Mihai din atmosfera monotonă a locuinței Sittei, a fost îngrozită de prietenii de joacă pe care îi alesese Carol pentru fiul său — fete nubile, precum fiica lui Puiu — și de lipsa de supraveghere atunci când băiatul era în grija lui.

Timp de câteva luni de la întoarcere, Carol a rămas, în aparență, în termeni buni cu mama lui —, iar ea spera că puterea îi va permite să fie mai generos cu familia sa. Apoi, la 29 octombrie 1930, în ziua când Maria împlinea 55 de ani, Carol i-a cerut să vorbească între patru ochi. El mai încercase în câteva rânduri s-o câștige de partea sa, acuzându-și fosta soție de indiscreții în timpul căsniciei. De data asta i-a spus că trebuia să rupă relațiile cu Sitta. A adăugat că prietenia cu fosta noră era o palmă publică pentru el. Maria i-a răspuns că era împotriva „codului ei de onoare să se poarte urât cu cineva care e străin printre noi".[26]

Din ziua aceea, relația Mariei cu Carol nu a mai fost niciodată aceeași. Regele a ordonat întărirea securității în jurul ei — era urmărită și toate conversațiile, în palat sau în afara lui, îi erau relatate lui Carol. Fixa întâlniri cu ea, pentru a le anula în ultimul moment. A încercat s-o oprească să-și primească vechii prieteni la palat, pentru că, spunea el „știa că orice critică la adresa lui… pornea de la Cotroceni" și că toți cei veniți s-o vadă pe Maria „răspândesc… zvonuri neloiale și defăimătoare despre el". În același timp, însă, pentru a masca relația lor proastă, Carol a invitat-o să-și petreacă sărbătorile de Crăciun la Sinaia, alături de el și de Mihai. Recunoscătoare pentru „micile atenții", regina a acceptat.

În timpul vacanței, Mihai, care avea acum nouă ani, s-a îmbolnăvit serios de gripă. Împotriva ordinelor

lui Carol, Sitta a venit cu Elisabeta la Sinaia ca să-l vadă. Regele, care o acuza pe soție că folosește „șiretlicuri murdare", iar pe sora sa că ar fi o „trădătoare", i-a cerut mamei sale să nu le primească în casă. Maria l-a ignorat; a doua zi, el a refuzat s-o vadă și a ordonat să nu i se dea nimic de mâncare Sittei, când va reveni să-și vadă fiul. „Să-i refuze hrana mamei copilului lui… fosta lui nevastă. Îți vine să-ți ascunzi fața de rușine!" a notat regina în jurnal.[27]

La mijlocul lunii martie 1931, Maria a plecat cu Ileana într-o călătorie în Europa Occidentală. Deși ezitase s-o lase pe Sitta „atât de lipsită de apărare și de părăsită"[28], avea ea însăși nevoie să se depărteze de Carol. Din cauza restricțiilor financiare impuse de acesta, Maria nu mai călătorea însoțită de o doamnă de onoare. A fost la Paris, unde s-a întâlnit cu prințul Știrbey, „excelentul meu prieten, Barbu, care mi-a lipsit mai mult decât oricine altcineva". Știrbey era în spital. Nu se văzuseră de nouă luni.

Până în iarnă, Știrbey locuise împreună cu familia la Brașov. Regele încercase să-l îndepărteze din toate consiliile de conducere și din funcțiile de responsabilitate financiară, dar bancherii din România și din străinătate au refuzat să-i îndeplinească ordinele. Neputând să-l ruineze financiar, Carol l-a încurajat pe vechiul lui dușman, Filipescu, să-l distrugă prin intermediul presei. L-a pus sub urmărire și i-a cenzurat corespondența. Maria nu putuse lua legătura cu el decât prin intermediul prietenilor dispuși să-și asume riscul de a-și atrage asupra lor răzbunarea regelui.

Când Maria a auzit că Știrbey trebuia să facă o operație de hernie, i-a trimis vorbă să nu accepte nici cea mai mică intervenție chirurgicală în țară. Regele, spunea ea, anunțase sus și tare că refuză să mănânce în casa mamei sale, de când se întorsese la București, „pentru că *știe* că Barbu i-a mituit pe servitorii ei ca să-l otrăvească!" Atâta vreme cât fiul ei putea răspândi asemenea minciuni revoltătoare, „cu siguranță Barbu n-ar trebui să se lase, fără apărare, *pe niciun fel* de mâini aici, în țară".[29]

Temerile Mariei pentru viața vechiului ei prieten nu erau exagerate. Cu puțin înainte de plecarea lui Știrbey la Paris, Puiu i-a spus aghiotantului Mariei că „pune la cale… atacuri împotriva prințului Știrbey, menite a-l desființa definitiv"[30]. Și aproape a reușit. În drum spre Europa Occidentală, în *Orient Express*, a avut loc un atentat împotriva prințului.

Când s-au întâlnit la Paris, prințul, în vârstă de 58 de ani, era încă în convalescență, în urma operației. Câteva zile mai târziu, Barbu și Nadejda s-au întâlnit cu Maria la Saint-Briac, unde ea se dusese s-o viziteze pe Ducky. Timp de două săptămâni s-au văzut în fiecare zi. Despărțirea a fost dureroasă; Știrbey își făcea griji pentru că n-o putea proteja pe regină. „Dragul de Barbu", a scris în jurnal, „am încercat să fim cât mai puțin sentimentali, dar durerea noastră, chiar fără cuvinte, era imensă."[31]

De la Saint-Briac, Maria a plecat la Umkirch, lângă Freiburg, pentru a se întâlni cu Ileana, care era în vizită la verii ei din ramura Hohenzollern. Călătoria Ilenei fusese planificată astfel încât să coincidă cu cea a arhiducelui Anton de Austria, un tânăr pe care ea-l întâlnise în Spania în 1929. Carol fusese cel care aranjase întâlnirea.

Ileana fusese mereu apropiată de fratele ei mai mare; după lovitura de stat, Carol a presupus că Ileana îi va ține partea în disputa cu fosta lui soție. Pentru că aceasta a preferat-o pe Sitta, Carol s-a răzbunat și a dat-o afară din funcțiile dragi ei — președinția Y.W.C.A.** și cea a Cercetașelor. A anunțat-o că nu mai are voie să meargă prin țară în folosul organizațiilor ei, deoarece face „propagandă împotriva lui".[32]

Carol a căutat să scape de „ghimpele dureros"[33] din coasta lui, astfel că și-a amintit de Anton de Austria și a hotărât să-și mărite sora. A luat legătura cu principele Friederich, șeful Casei de Hohenzollern-Sigmaringen și cu soția acestuia și le-a cerut să-i invite pe Ileana și pe Anton la Umkirch. Mulți ani mai târziu, Ileana avea să-și aducă aminte că „am descoperit că aveam multe lucruri în comun. Ne plăcea să zburăm și ne simțeam bine împreună. Dar a fost ceva care s-a întors împotriva mea… N-am realizat capcana spre care mă îndreptam, altfel poate m-aș fi gândit de două ori".[34]

Maria a fost îngrijorată când Ileana a anunțat-o că vrea să se mărite cu arhiducele austriac. Anton avea un pedigree impecabil, regina neputând să-i reproșeze nimic din acest punct de vedere. Pe linie paternă era strănepotul împăratului Franz Joseph, iar pe linie maternă se trăgea din Bourbonii spanioli. Dar Anton era un exilat fără un sfanț; după ce familia a fost nevoită să fugă din Austria, își câștigase existența lucrând la o benzinărie în Spania. Sentimentul Mariei era că, dintre toți copiii ei, Ileana era cea mai îndreptățită să poarte

o coroană. Anton era un tânăr decent, amabil, mult mai în largul său într-o salopetă de lucru decât în costum de gală; nu prea avusese, însă, timpul și posibilitățile pentru o educație adevărată. „Așa că are mari goluri în cunoștințe — artă, literatură… și istorie", explica Maria. „Este însă foarte priceput la lucruri tehnice, e un bun inginer, electrician și un excelent pilot. Înalt, solid, de încredere, n-are niciun ban în afară de ce câștigă cu cele două mâini ale sale."[35]

Maria i-a scris regelui pentru a-i cere consimțământul în vederea căsătoriei surorii lui cu arhiducele și pentru ca tinerii să se stabilească în România. „Nu am nicio obiecție față de căsătoria propusă… Din nefericire, nu pot consimți la ideea ca după căsătorie să se stabilească în România"[36], a venit răspunsul. Planul lui a funcționat perfect. După ce a reușit s-o lege de un descendent al Habsburgilor, se folosea de legătura creată pentru a o alunga din țară, argumentând că românii n-ar fi niciodată de acord ca un Habsburg să locuiască în țara lor.

Intenția Mariei de a se întoarce imediat în țară pentru a începe pregătirile de nuntă a fost dată peste cap de rege, care i-a telegrafiat să mai stea trei săptămâni. Când a auzit că fiul ei se consulta cu vechiul ei prieten, Ion Duca, acum șeful liberalilor, a înțeles de ce — ar fi fost stânjenitor ca regele să le facă avansuri liberalilor și, în același timp, să sară la beregata lui Știrbey. Dar banii erau pe sfârșite și nu știa încotro s-o apuce. De unde până acum guvernul îi plătea călătoriile, Carol i-a cerut să și le plătească singură. Fiind o figură publică, regina nu se putea ascunde în hoteluri de mâna a doua, iar cele de lux îi depășeau cu mult posibilitățile. A acceptat, în cele din urmă, invitația unei cunoștințe din Italia, care i-a pus la dispoziție vila de lângă Roma. A mai aflat că fiul ei, care pusese să fie urmărită în Europa, era „furios" pentru că se întâlnise cu Știrbey. Prin acest gest, spunea Carol, Maria „se declarase" dușmanul lui.[37]

Ura feroce a lui Carol împotriva lui Știrbey nu poate fi explicată doar pe baza diferențelor politice — mai ales în lumina apropierii lui de Partidul Național Liberal — sau pur și simplu prin gelozia unui fiu care n-a reușit să scape de obsesia pentru mama lui. La fel ca atitudinea față de membrii propriei familii, dușmănia lui Carol față de Știrbey părea să fi pornit din nevoia disperată de a-i controla pe toți și de a-i îndepărta pe cei care nu puteau fi controlați. Cei care nu-l ridicau în slăvi îi erau dușmani, iar spre deosebire de Nicolae și Elisabeta, Știrbey nu putea fi cumpărat; spre deosebire de Ileana și Sitta, el era o persoană puternică. Mai mult, prințul era singurul din afara familiei regale care cunoștea toate detaliile celor două dezertări ale lui Carol. Asumându-și rolul de victimă inocentă, izgonită în exil de inamicii politici, Carol crease un mit pe care nu-și putea permite să-l vadă demolat. În ochii regelui, simpla existență a lui Barbu Știrbey, omul care știa tot adevărul despre el, era o ofensă.

Principesa Elena a părăsit România la puțin timp după revenirea Mariei în țară. În absența mamei, persecuțiile sporite împotriva ei au reușit să provoace câteva demonstrații publice, pașnice, de simpatie, pentru principesă. Guvernul se temea de expresii de loialitate mai violente, astfel că a propus un plan prin care Sitta urma să locuiască în străinătate și să-i fie asigurată situația financiară. Acordul mai prevedea că Mihai își putea vizita mama de două ori pe an, iar ea avea permisiunea de a reveni în țară anual, de ziua lui.

Maria și-a condus fosta noră la gară. Doar o mână de străini au venit să-și ia rămas-bun, românilor li se interzisese să fie prezenți. Maria a mers cu Sitta și cu câțiva membri ai familiei prin gara goală până la trenul care fusese tras pe linia cea mai îndepărtată. „A fost greu de suportat s-o vezi cum urcă în tren fără niciunul dintre cei care mai ieri se plecau în fața fiecărui surâs sau a fiecărei încruntări a ei", nota Maria.

Despre Carol se putea spune orice, dar nu că era consecvent — la câteva luni după revenirea Mariei acasă, a reintrat în postura de fiu iubitor. Își putea permite să fie din nou grijuliu, odată ce mama lui era izolată de orice alte surse de afecțiune. Iar Maria era mișcată. A scris, fericită, în jurnal că fiul ei era „drăguț și amabil și spune că speră că-l voi considera cel mai bun prieten, gata să mă ajute și să-mi facă viața ușoară. Că, după plecarea Ilenei (cred că s-a gândit și la Sitta, dar nu i-a pomenit numele), o să mă simt singură și că nădăjduiește că-i voi permite să umple golul cum va putea mai bine".[38]

La zece zile după plecarea Sittei, pe 27 iulie 1931, Maria a participat la Sinaia la nunta celui mai mic și mai iubit copil. Regele, care era deosebit de priceput la organizarea de ceremonii, a condus prezentările oficiale de daruri, primirea delegațiilor, cam neîndemânatice, din provincii, un mare bal la curte, semnarea oficială a contractului civil și, în cele din urmă, o fastuoasă slujbă religioasă. Tinerii căsătoriți au fost plimbați într-o

trăsură deschisă pe străzile stațiunii montane, care fusese decorată special pentru această ocazie.

După nuntă, mama miresei, suferindă și deprimată, a căzut la pat. „Totul s-a terminat vara asta cu un soi de cădere nervoasă", avea să scrie ea. „Rolls-Royce-ul are nevoie de o revizie, de un mic garaj și de unele reparații mărunte." După spusele sale, despărțirea de Ileana i-a adus „căderea finală".[39] Doctorii i-au prescris repaus total.

Aflând despre cumnata lui că este „la pământ", infantele Alfonso i-a scris o scrisoare, cerându-i să se țină tare de dragul familiilor regale de pretutindeni. „Te-am considerat întotdeauna expresia unei moșteniri de demult…" a spus Ali. „Știu că spiritul tău nu se poate frânge. Te văd lingându-ți rănile și adunându-ți puterile. Știu că vei lupta până la capăt."[40]

* Ceva sau cineva de care te temi, care îți stârnește repulsie, persoană detestabilă (fr.). (*N. red.*)

** În limba engleză, *Young Women Christian Association* — Asociația Creștină a Tinerelor Femei, asociație mondială nonprofit înființată în 1855, care promovează implicarea femeilor în schimbări din domenii ca justiția, drepturile omului, economia, îmbunătățind statutul femeilor și luptând împotriva inegalităților cu care se confruntă acestea. (*N. red.*)

Note:

1 John Gunther, *Inside Europe*, p. 385.

2 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina*, cap. 5.

3 *New York Times*, 9 iunie 1930.

4 ANR III, 174:171–172 *passim*.

5 ANR III, 176:5–14 *passim*.

6 H-L, 15 iunie 1930, Simone (Simky) Lahovary către principesa Alexandra.

7 ANR III, 176:6–19.

8 ANR V, 5273/1930, 10 iunie 1930, Barbu Știrbey către regina Maria.

9 ANR III, 176:22–64.

10 ANR III, 177:101–102.

11 ANR III, 178:84.

12 ANR V, 5702/1931, 19 martie 1931, regina Maria către Roxo Weingartner.

13 ANR III, 178:29–158 *passim*.

14 ANR III, 176:65.

15 H-L, 15 iunie 1930, Simone (Simky) Lahovary către principesa Alexandra.

16 ANR III, 177:6.

17 ANR III, 176:150.

18 Arthur Gould Lee, *Helen, Queen Mother of Rumania*, pp. 144–145.

19 ANR III, 176:158.

20 Duca, *op. cit*., cap. 5.

21 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

22 Contesa R. G. Waldeck, *Athene Palace*, p. 208.

23 A. L. Easterman, *King Carol, Hitler and Lupescu*, p. 89.

24 ANR III, 184:86.

25 Waldeck, *op. cit*., p. 205.

26 ANR III, 177:3–106.

27 ANR III, 178:14–87 *passim*.

28 ANR III, 179:24.

29 ANR III, 177:102–143.

30 ANR III, 178:158.

31 ANR III, 179:76.

32 ANR III, 178:10.

33 Duca, *op, cit*., cap. 5.

34 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

35 Duca, *op. cit*. cap. 5.

36 ANR V, 531/1931, 6 aprilie 1931, regele Carol al II-lea către regina Maria.

37 ANR III, 179:108.

38 ANR III, 180:61–109 *passim*.

39 Duca, *op. cit*., cap. 5.

40 ANR V, 1967/1931, 13 august 1931, infantele Alfonso către regina Maria.

Capitolul 29

Pentru ca un guvern să comită acte violente și nedrepte, nu este suficientă voința, nici măcar puterea; vremurile trebuie să fie de așa natură încât să le permită.

— Alexis de Tocqueville

O dată cu plecarea Ilenei și cu restricționarea drastică — de către rege — a activităților sale, viața Mariei a degenerat în episoade de pribegie, menite să-i mai aline gândurile. Ușurată că a scăpat de sub controlul represiv al fiului, Maria a început să călătorească oriunde era invitată — la fiicele ei în Iugoslavia și în Austria, la reședința surorii sale de pe coasta de nord a Franței și la rudele și prietenii din Anglia.

Ca să se asigure de absența continuă a Mariei din țară, Carol a decretat că, după căsătorie, Ileana avea voie să stea în țară doar o lună pe an, și asta cu permisiunea regelui. Văzându-se scăpat de sora cea mai mică, și-a îndreptat atenția asupra lui Nicolae.

Când a aflat de lovitura dată de Carol, iritarea inițială de a nu fi fost înștiințată de rolul lui Nicky a fost înlocuită de bucuria că, în sfârșit, cei doi băieți lucrau mână în mână pentru binele țării — sau cel puțin așa credea ea. În realitate, Carol l-a folosit pe Nicolae drept trambulină pentru tron. Absurd de gelos pe popularitatea altor membri ai familiei, a decis de la începutul domniei că va fi singurul în centrul atenției.

Drept recompensă pentru că l-a ajutat să revină în țară, regele l-a numit pe Nicolae comandant al Forțelor Armate Române. Titlul nu era decât o simplă formalitate. Carol era conștient că Nicky nu era un om muncitor, ci *un bon vivant**. Pasiunea lui era o tânără divorțată, pe nume Ioana Doletti;
regele i-a încurajat iubirea pentru frumoasa care nu era de viță nobilă, sperând că povestea îl va băga într-un necaz politic.

Nicolae voia să se căsătorească cu ea, dar, ca în cazurile lui Ferdinand și Elena, Carol și Zizi, Carol și Elena Lupescu, constituția le interzicea membrilor dinastiei căsătoria cu unul dintre supușii lor. Într-un prim elan de entuziasm frățesc, Carol îi promisese fratelui că la urcarea pe tron va aranja lucrurile în favoarea căsătoriei dorite de acesta. Regele a încercat, în interes propriu, să impună în parlament o lege în favoarea căsătoriilor morganatice ale principilor familiei regale, dar, așa cum spunea și Maria, „până și românii au unele principii la care țin".[1]

Un an mai târziu, confruntat cu cererea lui Nicky de a contracta o căsătorie morganatică, regele a încercat un experiment. Dacă România refuza s-o accepte pe Ioana Doletti, el avea un motiv incontestabil de a-și scoate fratele afară din țară; iar dacă, prin cine știe ce noroc chior, românii ar fi tolerat-o pe Ioana, atunci o puteau înghiți și pe Elena Lupescu. „Pune-mă în fața unui fapt împlinit", i-a spus lui Nicky,[2] iar acesta a făcut întocmai. La 28 octombrie 1931 a fugit cu Ioana în mica localitate Tohani. Când a revenit cu mireasa lui, regele l-a deposedat de rangul militar și a declarat că, prin contractarea unei căsătorii ilegale, principele Nicolae și-a pierdut drepturile de membru al familiei regale și de cetățean al României. Maria n-a fost câtuși de puțin impresionată de pasiunea subită a lui Carol pentru lege: „Trăind în felul ăsta, nu se poate aștepta ca Nicolae să-l respecte."[3]

Curând după aceea, Nicolae a părăsit țara împreună cu soția lui. Când a încercat să revină, în primăvara

lui 1932, regele a ordonat să fie arestat și exilat timp de un an. Înainte de a pleca din țară, Nicolae avusese o discuție despre bani cu Maria. Deoarece cheltuise o avere cu Ioana, recent devenită cunoscătoare de antichități și argintărie veche, Nicky își făcea griji la gândul că regele i-ar putea tăia venitul. Oare putea Barbu Știrbey să-l ajute? Dar pentru că el i se alăturase lui Carol în trădarea principelui, Maria i-a sugerat să-i scrie o scrisoare lui Știrbey, care acum locuia în Elveția, să-i ceară iertare și ajutor financiar. Prințul i-a promis sprijin. Atât el, cât și Maria l-au rugat să nu i se opună fățiș lui Carol. „Doar prin demnitate, *bonne tenue* (bună purtare) și muncă poți dovedi lumii că ai fost persecutat, nu te poți reabilita înjurându-l pe rege", i-a scris și Maria, explicându-i că un atac public îndreptat împotriva lui Carol ar fi fost, de fapt, un atac împotriva dinastiei și a țării.[4] Cu toate că reușea să se întâlnească cu Nicolae ori de câte ori pleca din țară, Maria a refuzat multă vreme s-o primească pe soția lui, pe care o considera „o ușuratică lipsită de inimă și sulemenită, ale cărei singure idei sunt banii și luxul".

La scurt timp după exilarea lui Nicolae, Maria a acceptat o invitație în Iugoslavia. Era pentru a patra oară în ultimii doi ani, de la lovitura de stat a lui Carol, când Maria își găsea refugiu la Mignon și Alexandru. Cu toate că regele Iugoslaviei era capricios — acum prietenos și cald, acum retras —, Maria avea încredere în el. Era, după spusele ei, „ceea ce fiii mei n-au fost niciodată — fiu, frate, prieten, sprijin".[5] Alexandru a dovedit multă compasiune față de ea atunci când a primit o scrisoare de la Carol, în care îi acuza — pe ea și pe Nicolae, pe care-l întâlnise la Belgrad — că „uneltesc împreună ca să-l răstoarne".[6]

În timpul vizitei în Iugoslavia, regina a călătorit în Macedonia împreună cu fiica și cu ginerele său. Mai târziu a plecat cu Mignon la Istanbul, pentru a se conforma cererii lui Carol de a sta departe de România. Acesta era genul de călătorii pe care le îndrăgea, neobișnuite și exotice. A descoperit, în munții Macedoniei, „niște oameni îmbrăcați incredibil, turci, albanezi, muntenegreni, sârbi, fiecare cu portul său specific, atât de pitoresc și de fantezist, de parcă fiecare bărbat, femeie sau copil pe care i-am întâlnit pe drum se îmbrăcaseră așa pentru încântarea noastră". Prietenii, la curent cu persecuțiile de acasă și uimiți de capacitatea ei aparent indestructibilă de a se bucura, se întrebau cât o va mai putea ține așa: „Câtă vreme voi fi sănătoasă, pentru că spiritul meu va rezista", a venit răspunsul.[7] Întrebată de ce nu se hotăra să părăsească definitiv România, a răspuns că era „prea mândră pentru a se stabili în străinătate, ar însemna să recunosc că viața mea a fost un eșec".[8]

Ileana era însărcinată cu primul copil, dar Carol i-a refuzat permisiunea de a naște în România. Deoarece Anton, un Habsburg exilat, era un om fără țară, iar Ileana nu renunțase la pașaportul românesc, copilul avea să fie cetățean român. Indiferent dacă opoziția regelui se baza — așa cum pretindea — pe consecințele politice ale venirii pe lume a unui Habsburg între granițele românești, sau se temea cumva că pruncul ar putea figura vreodată pe linia de succesiune, hotărârea lui Carol al II-lea a fost neclintită. „Așa a hotărât guvernul și nu mă pot opune dorinței lui", a comunicat regele, deși mama lui știa bine că el însuși era guvernul.

Pentru un scurt răstimp, Maria a lăsat deoparte mândria familială. I-a scris lui George al V-lea și l-a rugat să-i fie naș copilului și s-a plâns vărului ei de Carol. „Nu ți-am scris în ultima vreme pentru că viața mea a fost foarte complicată și foarte tristă… Mă chinui de doi ani, am înghițit toate jignirile, toate dezamăgirile, dar în zadar… mi-au fost refuzate toate drepturile unei mame, până și dreptul de a fi iubită… Trăiesc, în ultima vreme, într-o lume pe care n-o mai înțeleg și care a devenit foarte singuratică. Ileana măritată, Sitta plecată, Nicky exilat, dar eu lupt mai departe… Ți-aduci aminte? Am fost mereu o luptătoare. Dar să lupt împotriva propriului sânge?"[9]

George i-a răspuns de la bordul iahtului său, aflat în largul portului Cowes. Deși credința protestantă îi interzicea să năștească un copil catolic, a fost profund atins de nefericirea lui Missy: „Cât de groaznic de tristă e scrisoarea ta! Mi-au dat lacrimile când am citit-o… I-am văzut pe Sitta și pe George și mi-au povestit amândoi despre nenumăratele insulte și jigniri care ți-au fost aruncate în față; până și această ultimă decizie, de a-i interzice Ilenei intrarea în țară pentru a naște în casa ta, este cruntă și degradantă. Sper să ne vedem curând și să-ți poți descărca sufletul… Nu pot să cred decât că e nebun… mă întreb care o să fie următoarea decizie."[10]

Maria a sosit în Austria pentru nașterea copilului, însoțită de o suită în care se aflau aghiotantul ei, regina

Iugoslaviei și doi doctori români. Casa era mică, iar Maria a fost instalată într-o încăpere care dădea în dormitorul tânărului cuplu. Proximitatea — incomodă, poate — i-a dat posibilitatea de a-i face educație lui Anton: „Ileana și cu mine, pline de tact și cu multă iubire îl învățăm în doze mici, imperceptibile cum trebuie să se comporte și să trăiască un «*pater familias*» și arhiduce care se respectă", i-a scris ea unei prietene.[11] Adusese cu ea o oală de pământ, pe care a pus-o sub patul Ilenei, pentru ca pruncul să se nască pe pământ românesc. După un travaliu complicat și lung de trei zile, s-a născut un băiețel, Ștefan.

Vestea că regele Carol al II-lea îi refuzase surorii lui dreptul de a naște în țara sa a ajuns până la Viena. Hotărâți să șteargă afrontul și nerăbdători să sărbătorească prima naștere a unui arhiduce în țara lor de la Primul Război Mondial, austriecii au tratat-o ca pe un mare eveniment. Au fost trase salve de tun la marginea orașului și în toate bisericile din împrejurimi au bătut clopotele. Maria și fiica ei abia așteptau ca veștile despre sărbătoare să ajungă și la regele României. Carol a răspuns cu neașteptată amabilitate, invitându-și sora să petreacă câteva săptămâni în țară, împreună cu mama lor.

Bucuria Mariei, de a o vedea pe Ileana din nou acasă, a fost umbrită de o nouă criză familială. Principesa Elena a lăsat deoparte modestia unei doamne bine-crescute și l-a atacat public pe Carol. Într-o serie de articole publicate în ziarul londonez *Daily Mail*, fosta soție a regelui a făcut publice persecuțiile la care fusese supusă și a cerut publicului britanic s-o „ajute… să-mi păstrez drepturile ce mi se cuvin ca mamă, una care a fost tratată cu o nemiloasă cruzime".[12]

Articolele, interzise în România, au apărut ca urmare a unui incident absurd, legat de îmbrăcămintea lui Mihai. Copilului i se permisese să-și viziteze mama de două ori pe an, câte o lună de fiecare dată, astfel că a sosit la Londra, însoțit de doi aghiotanți și cu instrucțiuni precise de la rege că nu avea voie să poarte pantaloni lungi. Dar atunci când Sitta și fiul ei au fost invitați la palatul Buckingham la ceai, principesa, știind că pantalonii scurți ar fi fost o teribilă lipsă de politețe, l-a îmbrăcat într-un costum de culoare închisă. Aghiotantul principal, un colonel român, a telefonat la București pentru a raporta încălcarea ordinelor regelui. Carol a dat ordin ca Mihai să fie luat imediat de lângă mama lui, iar vizita a durat doar trei zile, în loc de o lună.

Dezamăgită, principesa Elena și-a urmat fiul în România, unde și-a continuat atacurile furioase la adresa regelui, de data asta extinzându-le și asupra Mariei. „Asta după ce i-am luat apărarea, împotriva propriului meu copil… atrăgându-mi ura lui", avea să se plângă Maria în jurnal.[13]

În timpul vacanței, Maria a avut posibilitatea să-l observe mai bine pe Mihai, în vârstă de 11 ani, acum în grija deplină a tatălui. Un biograf englez, care și-a asumat sarcina incomodă de a-l reabilita pe Carol al II-lea, l-a citat la un moment dat pe rege spunând că, dacă nu s-ar fi născut într-o familie regală, i-ar fi plăcut să fie profesor. Pentru a-și pune teoriile în practică, Carol a înființat cursuri pentru Mihai, la care a adus încă șase băieți de vârsta lui, din diverse clase sociale și provincii, pe lângă unul sau doi copii ai prietenilor Lupeascăi. Îmbrăcați în uniforme bleumarin, după un model desenat de rege, Mihai și colegii lui au fost instruiți în științele militare, administrație, istorie, matematică, filozofie și limbi străine. Pentru a-și sublinia devotamentul față de țară și ura față de mama copilului, regele a șters toate urmele influenței britanice sădite de Sitta. Lui Mihai i s-a interzis să vorbească engleza sau să poarte haine englezești. Guvernanta britanică a fost înlocuită cu un corp de aghiotanți.

Gelos până și pe copil, Carol oscila între manifestări exagerate de afecțiune și atacuri arbitrare asupra lui. Mihai, care „detesta anturajul tatălui său, în special pe Puiu", a învățat repede să-și ascundă sentimentele. „Am mare grijă cu cine vorbesc, am învățat să-mi țin gura și chiar îi zâmbesc lui Puiu, pentru că trebuie", i-a spus bunicii lui.[14]

De acasă, regina-mamă putea face prea puțin pentru copii, pentru nepot sau pentru țară. În străinătate nu era atât de frustrată, iar regele, fericit să scape de ea, îi încuraja toate călătoriile. La puțin timp după sărbători, a plecat în Austria, apoi la Belgrad. La întoarcerea la București, a primit invitația să facă un tur mai lung al Marocului, în calitate de invitat oficial al guvernului francez. A acceptat imediat și a părăsit din nou România.

Din Maroc a plecat direct la Saint-Briac, la Ducky. Deși petrecea în fiecare an o bună parte a verii la reședința de la mare a surorii preferate, de data asta călătoria nu a fost una de plăcere. Maria i-a scris unei prietene explicându-i că Ducky „avusese parte de o imensă durere, care i-a zdruncinat concepția despre viață și umanitate".[15] Necazul, „despre care nimeni nu avea voie să vorbească",[16] rămâne un mister, iar regina, care

jurase să păstreze secretul, nu l-a divulgat niciodată. Era legat de soțul lui Ducky, marele duce Kirill, iar din ziua în care l-a aflat și până la moarte, ea n-a mai vrut să aibă vreun contact fizic cu el.

E greu de crezut că o simplă infidelitate, mai ales din partea unui mare duce rus, ar fi justificat duritatea reacției lui Ducky. Orice ar fi fost, marea ducesă găsea un soi de plăcere perversă în durerea ei; Mariei i-au trebuit câteva săptămâni s-o convingă să vină cu ea la Balcic, ca s-o pună pe picioare. După ce a trimis-o înapoi în Franța, Maria era, în continuare, suficient de îngrijorată, așa că le-a scris lui Waldorf și lui Nancy Astor, rugându-i s-o supravegheze din Anglia.

După plecarea surorii sale, i-a luat pe Ileana și pe Anton într-o croazieră în Scoția, Irlanda, Spitsbergen și prin fiorduri. În august, s-au întors la Bran. De fiecare dată când revenea acasă, trăia aceeași frustrare de a fi obligată să-l vadă pe Carol cum distruge dinastia.

„Vocea mea a devenit neînsemnată pentru că am fost îndepărtată complet de la putere, așa că nu mă pot face auzită decât acuzând…" i-a scris unui corespondent american. „Aș putea deveni acuzatorul principal. Este tocmai puterea, pe care eu, ca mamă, n-o pot folosi… E foarte greu să-i las să creadă că sunt oarbă… Dar cuvântul meu de dezaprobare, spus public, ar putea da foc la casă… Văd cum se apropie pericolul, mai mult și mai mult… Oriunde mă uit, văd pericole… și dacă tac, pericolul crește."[17]

Până în toamna anului 1933, Carol al II-lea reușise să diminueze simțitor puterea Partidului Național-Țărănesc printr-o manevră abilă de corupere a conducătorilor partidului. Marele experiment al reformei din 1928 s-a deteriorat rapid după 1930, când regele a schimbat prim-miniștrii unul câte unul. Incapabili să depășească dificultățile agricole și industriale provocate de criza mondială și de necesitatea unei reforme agrare, succesorii lui Maniu au sucombat în fața soluțiilor ușoare de represiune și de persecuție a evreilor. Încurajați de rege, au stabilit noi recorduri de corupție și brutalități polițienești, au călcat în picioare drepturile țăranilor și ale muncitorilor, cei care îi aduseseră în posturile respective.

În vreme ce Partidul Național-Țărănesc al lui Maniu pierdea din putere, a apărut pe scenă o nouă personalitate, care intenționa să reprezinte o altfel de reformă. Corneliu Zelea Codreanu a fost fondatorul Legiunii Arhanghelului Mihail. Legiunea, o mișcare fanatică de dreapta, era replica românească a valului crescând de fascism și antisemitism pornit din Germania lui Hitler. În Legiune nu erai primit ușor; cei mai mulți solicitanți erau refuzați, iar cei acceptați trebuiau să urmeze un stagiu de ucenicie de trei ani. De la bun început în Legiune și-a găsit locul „elita" tinerilor huligani. În 1930, a devenit baza pentru infama Gardă de Fier, organizație teroristă marcată de anticomunism, antisemitism, ortodoxie delirantă și sinucideri romantice.

Codreanu a primit sprijin financiar și moral de la mișcarea nazistă a lui Hitler și de la fasciștii lui Mussolini, care au văzut în el semnele unui geniu oratoric cu tendințe mistice, un agent provocator în straie de sfânt. Ori de câte ori Codreanu, tânărul chipeș îmbrăcat în alb strălucitor, trecea prin sate în fuga calului agitând o icoană, țăranii erau convinși că-l văd pe însuși arhanghelul Mihail. Garda de Fier, alimentată de nemulțumirile unei populații slăbite din punct de vedere economic și în căutare de țapi ispășitori, a devenit o forță politică majoră în 1933.

Sperând că-l poate manipula pe Codreanu pentru a-și realiza propriile planuri, Carol al II-lea l-a sprijinit pe tânărul terorist prin intermediul unor politicieni. Maria nu a fost deloc de acord când i s-a spus că Garda era o revoltă sănătoasă împotriva „reacțiunii de modă veche, a capitalismului falimentar, a mitei politice și a semitismului internațional". A avertizat că era „un joc periculos". „Regele nu ar trebui să încurajeze demagogi nerealiști, care, în ciuda naționalismului lor ostentativ, își găsesc inspirația în ideologii străine."[18]

Ar fi frumos să putem spune că mama regelui, care avea o viziune foarte largă în abordarea sa religioasă, era la fel de tolerantă față de evrei. În mod cert, nu era antisemită din convingere. „Îmi dau toată silința să am față de ei aceleași sentimente pe care le am pentru alte naționalități", scria ea în 1920, „dar sunt mereu îngrozită de extraordinara lor hidoșenie fizică".[19] Sensibilitățile ei estetice fuseseră sporite de temerile legate de dinastie. Până în anii 1930, evreii ajunseseră să însemne două lucruri în ochii ei — Elena Lupescu și comunismul, pericolele de care se temea cel mai tare în ceea ce privea menținerea monarhiei. Regina citise *Protocoalele înțelepților Sionului***, pe care i-o trimisese Loie Fuller în 1920, dar nu a intrat în polemica

nazistă. Oricum, regina o numea frecvent pe Elena Lupescu „evreica", deși ura ei față de amanta fiului pornea de la chestiuni morale și financiare, nu religioase.

Începutul anilor 1930, care au fost dezastruoși din punct de vedere financiar pentru populația României, au fost deosebit de profitabili pentru rege și amanta lui. Dacă Ferdinand și Maria se zbătuseră să scape de corupția tradițională din cercurile guvernamentale, Carol își lua, pur și simplu, partea leului din profituri. Nemulțumit de averea considerabilă lăsată de unchi și de tată, sau de banii pe care-i smulgea de la regină, regele își îndrepta privirile spre prietenii doamnei Lupescu pentru a-și spori rezervele. A întemeiat relații profitabile cu oameni precum Max Auschnitt — fondatorul celui mai mare trust de oțelărie din România — și Nicolae Malaxa***, un mare fabricant de muniție și de armament, suporter major al Gărzii de Fier. Pe măsură ce-i creștea averea, regele a aranjat să scoată bani din România și se estimează că ar fi trimis între 40 și 50 de milioane de dolari în perioada 1930–1940.

Maria era conștientă că fiul său este incorect, dar nu și în ce măsură. „E clar că zilele acestea nu trebuie să scormonesc prea mult lucrurile, pentru că altfel aș muri de durere", scria ea în toamna lui 1933.[20] Cu câteva luni mai devreme, când unul dintre miniștrii lui Carol a venit la Cotroceni pentru a încerca să îmbunătățească relațiile dintre cei doi, Maria i-a răspuns că „nu-i mai rămăseseră multe, dar… mai avea dreptul de a-și păstra mâinile curate" și că „putea rămâne așa doar dacă n-ar avea nimic de-a face cu ce se întâmpla" la palat.[21]

În 1931, Ernest Urdăreanu, ofițer de cavalerie, a fost primit în grupul de aghiotanți de pe lângă garda palatului lui Carol. De acolo, a avansat rapid, profitând de un scandal în jurul lui Puiu și l-a înlocuit în postura de factotum al doamnei Lupescu pentru a deveni, în cele din urmă, când acesta a fost dat afară, secretarul particular al regelui. Un individ scund și abil, cu labele picioarelor mici, Urdăreanu a deprins repede formalitățile cerute de rege, astfel că, în mai puțin de doi ani, a ajuns mareșal al Palatului Regal. Considerat cel mai puternic om din România, a fost curtat și mituit de oameni de afaceri, politicieni și diplomați deopotrivă.

Carol a trecut în revistă toți șefii țărăniști până în noiembrie 1933 și a revenit la Ion Duca, dușmanul său de odinioară și conducător al Partidului Național Liberal, pentru a-i cere să formeze guvernul. În aparență, revenirea liberalilor putea fi citită drept o înfrângere majoră pentru rege. Unii istorici sugerează însă că, punându-i față în față pe Duca, pe de o parte, și Codreanu și Garda de Fier, de cealaltă parte, el spera ca ultimii doi bărbați importanți rămași la putere să se omoare între ei. Cu toate că acest lucru i-ar fi stat în caracter regelui, nimeni n-a înțeles de ce nu a încercat să-l sprijine pe adversarul a cărui atitudine ostilă față de dinastie — oricum instabilă — era mai slabă. Codreanu devenise criticul cel mai vehement și mai dur al regimului lui Carol. Școlit de naziști în tactica propagandei antisemite, bătea câmpii despre Dumnezeu și țară, Sodoma și Gomora, iar atacurile la adresa amantei evreice a regelui și a prietenilor ei deveneau din ce în ce mai zgomotoase.

De cealaltă parte, Ion Duca era un anacronism al structurilor de putere din anii 1930. Un aristocrat subțire, cu *pince-nez*, cu o mustață îngrijită și un mare admirator al femeilor elegante, era un ales om de cultură și spirit, un orator aristocrat de o elocvență subtilă. Spre deosebire de mulți predecesori, era onest și incoruptibil; principiile lui politice se bazau pe principiile democrației occidentale. Era un vechi prieten al reginei, a cărei obiecție majoră la acceptarea postului de premier a fost aceea că se compromite acceptând-o pe Elena Lupescu.

În timpul alegerilor din noiembrie 1933, Codreanu și Garda au lansat o campanie de denigrare a lui Duca și au primit cu revolte și acte de terorism numirea lui în fruntea guvernului. „Nu pot guverna România cu legionarii scăpați de sub control și cu o anarhie crescândă", i-a spus regelui. „Legea trebuie aplicată."

Așa că i-a cerut regelui permisiunea de a scoate Garda de Fier în afara legii. Membrii guvernului au avut păreri împărțite, iar Carol a ezitat, motivând că ar putea urma represaliile serioase. „Atunci, Sire, voi semna eu însumi decretul de dizolvare și voi lua toată responsabilitatea pe umerii mei", i-a comunicat noul premier.[22]

Duca a declarat război Gărzii de Fier și, totodată, și-a semnat condamnarea la moarte. Pe 9 decembrie 1933, au fost arestați aproximativ 18 000 de simpatizanți ai lui Codreanu, dar acesta a scăpat. La mai puțin de

trei săptămâni, Garda s-a răzbunat. Prim-ministrul Duca a fost împușcat de trei membri ai mișcării pe un peron din gara Sinaia, după o vizită la rege. Cu toate că se știa cine comandase asasinatul, Codreanu a fost achitat de complicitate. Iar bărbatul care a tras, de fapt, a declarat presei străine „cu un calm total și cu satisfacție" că nu avea niciun regret că-l omorâse pe „prietenul evreilor".[23] Încălcarea flagrantă a legii nu a afectat în niciun chip subvențiile regelui către Gardă, iar Codreanu a fost ascuns în locuința unui văr al doamnei Lupescu, în timpul procesului asasinilor lui Duca.

Regina-mamă era în Austria, în vizită la Ileana, atunci când Duca a fost asasinat. A fost foarte îndurerată de moartea violentă a vechiului său prieten și nu i-a venit să creadă când a auzit că regele era prea înspăimântat pentru a merge la înmormântarea prim-ministrului său. „Sunt bolnavă de durere", scria în jurnal, „și, în același timp, de umilință pentru băiatul meu!"[24] O consolare indirectă i-a sosit de la Barbu Știrbey, unul dintre cei mai vechi prieteni ai lui Duca. El i-a scris Mariei: „Poate ar trebui să ne gândim la el [Duca] ca la cel ales, cel care a fost luat de aici, înainte să vină deziluzii mai mari."[25]

* „Un hedonist“ (fr.). (*N. red.*)

** *Protocoalele înțelepților Sionului*: o mistificare rusă, publicată la începutul anilor 1900 și tradusă în multe limbi, menită a scoate la iveală planul evreiesc de dominare și distrugere a lumii. A fost unul dintre instrumentele importante ale naziștilor. (*N. a.*)

*** În 1946, Malaxa a fugit în Statele Unite cu o mare avere. Cu toate că era cunoscut drept colaborator nazist, partener de afaceri al lui Hermann Göring și sprijinitor al Gărzii de Fier, a fost ajutat să intre în Statele Unite, unde a rămas până la moarte, în 1965, de înalți oficiali americani. Printre aceștia s-a numărat Richard Nixon, pe atunci tânăr senator de California, care a scris o scrisoare Agenției pentru Producția de Apărare, cerând aprobarea cererii de rezidență permanentă a lui Malaxa. Eforturile lui Nixon în interesul lui Malaxa sunt documentate în *Congressional Record* din 5 octombrie 1962. (*N. a.*)

Note:

1 ANR III, 181:70.

2 ANR III, 182:23.

3 ANR III, 184:132.

4 IR, 16 mai 1932, regina Maria către principele Nicolae.

5 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina*, cap. 5.

6 ANR III, 183:54–55.

7 Duca, *op. cit*. cap. 5.

8 IR, A.S.R. Nicolae, Principe al României, memorii nepublicate, p. 43B.

9 RAWC, GEO V, AA43–403, 23 iulie 1932, regina Maria către regele George al V-lea.

10 RAWC, GEO. V, AA43–404, 27 iulie 1932, regele George al V-lea către regina Maria.

11 KE, 29 august 1932, regina Maria către Lavinia Small.

12 *Daily Mail*, 4 octombrie 1932.

13 ANR III, 184:167.

14 ANR III, 185:92.

15 HI, 19 iunie 1933, regina Maria către Lavinia Small.

16 Duca, *op. cit*., cap. 5.

17 HI, 24 august 1933, regina Maria către Lavinia Small.

18 Duca, *op. cit*., cap. 5.

19 ANR III, 122:85.

20 ANR III, 188:5.

21 ANR III, 185:20.

22 Duca, *op. cit*., cap. 5.

23 *New York Times*, 30 decembrie 1933.

24 ANR III, 189:52.

25 HI, 14 ianuarie 1934, regina Maria către Gheorghe Duca.

Capitolul 30

Oare toate sfârșiturile de viață sunt atât de triste?

— Regina Maria a României

Puțina credibilitate care-i mai rămăsese lui Carol al II-lea s-a prăbușit în urma asasinării lui Duca. După trei ani și jumătate petrecuți pe tron, singurul domeniu despre care regele putea vorbi cu mândrie era cel al afacerilor externe. În februarie 1934, Nicolae Titulescu, ministru de externe, a încheiat Înțelegerea Balcanică. Corespondentul balcanic al Micii Antante și garanție împotriva violării teritoriale din partea unor țări mai mari, Înțelegerea Balcanică a fost alcătuită de România, Turcia, Grecia și Iugoslavia.

Titulescu a fost singurul om talentat rămas în guvern. Din punct de vedere fizic era o ciudățenie — înalt, cu alură de hermafrodit, cu tenul ciudat de lucios și fără fir de păr pe față. John Gunther spunea că seamănă cu „o maimuță mongoloidă".[1] Dar Titulescu era strălucitor, plin de viață și un superb orator. Apropiat al lui Take Ionescu înainte de Primul Război Mondial, a devenit vocea cea mai importantă a României în materie de afaceri internaționale după moartea lui Ionescu, în 1922. Ca și acesta, a pledat pentru o strânsă cooperare între țările Europei de Răsărit. Și-a folosit influența dincolo de granițele țării, a fost un susținător fervent al Ligii Națiunilor și singurul ales de două ori președinte al organizației. A fost, de asemeni, președinte al Micii Antante și al Înțelegerii Balcanice.

Pe măsură ce Carol devenea din ce în ce mai nepopular în țară, prestigiul internațional al lui Titulescu era din ce în ce mai mare. După moartea lui Duca, el a refuzat să revină în guvern până ce regele nu se descotorosea de infamul Puiu. Maria a fost încântată când adversarul ei a căzut din grațiile regale. Fără Puiu, Carol — singuratic și navigând cu greu prin valul crescând de acuzații — a început să caute compania mamei sale.

În mijlocul mârâielilor de nemulțumire de la București, în primăvara lui 1934 s-a auzit un zvon conform căruia se punea la cale un atentat împotriva regelui, ce ar fi urmat să aibă loc în timpul paradei de Ziua Independenței. Pentru a se proteja, Carol și-a scos mama la lumină. „…Fără falsă modestie, sunt încă o femeie frumoasă. Simt o anume vibrație de apreciere în rândul mulțimii ori de câte ori apar… am căpătat un nou fel de frumusețe. Îmi dau seama singură, așa că, atunci când mi se spune despre asta, știu că e adevărat", îi scrisese Maria unei prietene, cu o lună mai devreme.[2]

Dacă nu frumusețea, atunci, cu siguranță, popularitatea ei și-a dovedit din nou puterea, pe 10 mai 1934. Îmbrăcată cu o tunică roșie, încheiată cu brandenburguri complicate, cu o fustă albă și purtând pe cap cascheta de roșiori cu egretă, Maria a făcut senzație. Mulțimea o ovaționa, cu toții se înghesuiau s-o zărească pe aceea pe care n-o văzuseră de ceva vreme. Până și diplomații au uitat pentru moment de etichetă și și-au fluturat jobenele când calul ei a trecut țanțoș pe Calea Victoriei. Nebunia veselă stârnită de Maria era dureros de departe de primirea doar politicoasă făcută lui Carol.

Războiul lui Titulescu împotriva lui Puiu i-a adus recunoștința Mariei, dar următoarea lui mișcare — apropierea de sovietici — a avut darul s-o înfurie. În vara anului 1934, România și-a reînnoit relațiile diplomatice cu Rusia. Maria a plâns în ziua când a aflat vestea și aproape că a refuzat să dea mâna

cu Titulescu, atunci când acesta a venit la palat, așteptându-se la felicitări. „Suntem atât de groaznic de aproape de ei și cred că este o greșeală imensă și periculoasă…“ i-a scris ea unui prieten american. „Cu siguranță nu-i voi primi în casa mea pe cei care mi-au ucis întreaga familie din partea mamei.“[3] L-a rugat pe Carol să stea „cu ochii deschiși la propaganda bolșevică… Țări mai mari și mai înțelepte ca a noastră au sărit în aer, de ce… am rezista noi celor care distrug lumea“.[4] Comuniștii i-au trimis mama în exil. „Oare o să apuc ziua să fiu dezrădăcinată și exilată, la vârsta la care ar trebui să mă gândesc la răsplata muncii și la odihnă?“[5]

Deosebit de atentă la amenințarea comunismului, Maria, la fel ca mulți din clasa ei, nu realiza pericolul pe care-l reprezenta Hitler. Pe la mijlocul anilor 1930, acesta încă îi mai curta pe monarhii europeni, iar respectul lui pentru dinastia Hohenzollern din România era recunoscut. Sora Sandra căzuse de la început în plasa promisiunilor führerului, care vorbea de renașterea Germaniei, iar Ducky părea să fie și ea o admiratoare. „Ce figură ciudată e Hitler… Mă abțin de la orice comentariu, dar aproape toată lumea din străinătate îi este ostilă“, îi scria regina unui corespondent american.[6] După „Noaptea cuțitelor lungi“*, din 30 iunie 1934, și după asasinarea lui Dollfuss, în Austria, în luna următoare, Maria comenta despre „înspăimântătoarea brutalitate“[7] a lui Hitler, dar parcă nu voia să tragă concluziile ce se impuneau.

În primăvara lui 1934, Maria a fost invitată la Londra pentru publicarea autobiografiei sale. A fost deosebit de încântată. Nu mai fusese în Anglia de aproape zece ani; revenirea a fost un triumf și o foarte necesară recuperare a încrederii în sine. Editura Cassell tocmai îi publicase *The Story of My Life*, care era deja la a treia ediție. *The Saturday Evening Post* din America i-a oferit 50 000 de dolari pentru drepturile de publicare în serial, iar agentul ei i-a explicat că maniera în care își creiona personajele era „la fel de bună ca a lui Galsworthy în zilele lui de glorie“. „Poate că erau doar vorbe politicoase spuse unei regine, dar suma oferită a fost convingătoare“, a comentat Maria.[8]

Până să ajungă ea la Londra, toți cunoscuții îi citeau sau îi citiseră, deja, cartea. „Până și o erudită bătrână ca Lady Oxford [Margot Asquith], care la rândul ei scrie, a fost entuziasmată și are o gură cât zece!“ povestea Maria plină de bucurie. „Bătrâna Anglie se bucură să mă vadă înapoi… S-a nimerit foarte bine ca eu și cartea mea să venim împreună.“[9]

Recenziile criticilor au fost aproape la fel de bune ca cele ale prietenilor. Unii au criticat absența profunzimii în interpretarea datelor istorice și insuficienta lor varietate, dar cei mai mulți au lăudat-o cu generozitate pentru portretele rudelor și, mai ales, pentru crearea tablourilor pline de viață ale unei lumi pierdute. Mary Colum scria în prestigioasa publicație literară lunară *The Forum* numind-o pe Maria „corespondentul feminin“ al lui H.G. Wells, pentru că avea același dar pentru portrete ca și acesta. Deși îi critica lipsa de introspecție psihologică, recunoștea că lumea din 1934 „nu ar fi luat foarte în serios o evaluare detașată a propriei personalități, indiferent din partea cărei femei ar fi venit ea“.[10] Era evident că, abordând forma autobiografică, regina își găsise, până la urmă, un cadru potrivit atât pentru imaginația ei romantică, pentru puterea de descriere — plină de fantezie —, cât și pentru talentul ei de a face caracterizări ireverențioase.

La Londra, Maria și-a împărțit timpul între întâlnirile publicitare și revederea cu vechi prieteni, precum familia Astor. A fost în vizită la familia regală, în Scoția, iar într-o scrisoare adresată unui corespondent american se descria pe sine și gazdele ei.

„George a avut dintotdeauna o afecțiune specială pentru mine. Îl stimulez, vitalitatea mea debordantă îl face să-i curgă mai repede sângele prin vene. Și May [regina Mary] simte lucrul ăsta. Și ea se simte bine în compania mea și, în plus, nu sunt un musafir dificil. Știu atât de bine să-mi port de grijă, mă bucur de orice, îmi găsesc motive de interes peste tot…

May este… fundamental ordonată, disciplinată. Îi place să aibă lucruri, să colecționeze, să facă ordine… Privește totul în detaliu, este o gospodină excelentă și vigilentă. Are un apetit foarte bun, o sănătate excelentă, doarme foarte bine… Amândoi sunt politicoși până la manie și își exteriorizează plăcerea sau afecțiunea într-un mod foarte reținut și ceremonios. Și atunci, vă dați seama, prin comparație, cum sunt *eu*, impulsivă, necalculată, neconvențională. Întotdeauna sunt foarte mirată că mă plac, dar ăsta-i adevărul!“[11]

În Scoția, una dintre marile ei bucurii a fost vizita la ducele de York (viitorul George al VI-lea) și la familia lui. Regina-mamă a fost încântată de fetele lui, care i-au cântat și i-au recitat cântece și poezii pentru

copii; „micuța Elizabeth**… e într-adevăr adorabilă, așa cum spune lumea. Un copil perfect, prietenos, politicos, dezinvolt, plăcut și inteligent și pe deasupra și frumușel. Micuța Margaret Rose e replica ei în miniatură, un copil delicios. M-am îndrăgostit de toată familia", avea să-și noteze în jurnal.[12]

A revenit la Londra, unde își planificase încă două săptămâni pentru sufletul ei. În după-amiaza zilei de 9 octombrie era la Chelsea Flower Show, iar la ora 5 p.m. s-a oprit să ia ceaiul la niște prieteni. A sunat telefonul — era ambasadorul român, care i-a comunicat că ginerele ei, regele Alexandru al Iugoslaviei, fusese asasinat la Marsilia de un terorist macedonean. Mignon era văduvă, iar nepotul Mariei, Petru, în vârstă de 11 ani, devenise rege al Iugoslaviei.

„Noi tocmai vorbeam despre cât era de importantă vizita lui Sandro…", a scris Maria în jurnal. „Parcă m-a lovit ceva în moalele capului. *Nimic* nu putea fi mai groaznic — groaznic pentru noi toți, pentru Europa, pentru întreaga lume! Era cel mai serios din toți, cel mai bun, cel mai necesar, cel mai important, cel care conta cel mai mult… Mi-era groază că nu puteam lua legătura cu Mignon… era un gând care mă înfiora, ea singură acolo… fără nimeni din familie care s-o susțină."

Regina Iugoslaviei, care suferea de o criză biliară, luase trenul spre Lyon, unde trebuia să-și întâlnească soțul. Vagonul ei a fost trimis spre Marsilia și Maria a rugat-o pe Baby Bee, care se afla la Paris, să meargă acolo s-o întâlnească pe Mignon. Reușind să evite reporterii care se îmbulzeau în fața hotelului Ritz, regina a trimis după nepotul ei, tânărul rege Petru, pentru trista călătorie la Paris. Băiatul, care era la școală în Surrey, părea „ciudat de puțin mișcat" de moartea tatălui. Atât infantele Alfonso, cât și Waldorf Astor au insistat să-i însoțească, iar în tren, lordul Astor l-a distrat pe copil cu tot felul de scamatorii.

A doua zi, Maria s-a dus la gara din Paris pentru a-și primi fiica văduvă. Președintele francez, Albert Lebrun, a condus-o la vagonul lui Mignon. Îmbrăcată în negru, cu capul blond acoperit de văluri, regina Iugoslaviei a încercat să zâmbească. „Era extrem de calmă și minunat de demnă, dar îi tremurau mâinile", povestea Maria,[13] deosebit de mândră de sângele-rece al fiicei sale în fața tragediei. „Sângele regal al lui Mignon a ieșit la iveală în crunta încercare", a remarcat regina.[14] Grupul regal a fost însoțit cu mare pompă în ziua următoare la *Arlberg Express* spre Belgrad.

La funeraliile regelui Alexandru a venit toată lumea — de la președintele Franței la Hermann Göring. La sosirea la Belgrad, regele României a făcut mare tapaj, spunând că nu poate sta în palatul cumnatului său, acolo unde era expus trupul lui Alexandru. A explicat că „nu poate suporta să stea sub același acoperiș cu un mort!" Maria a fost uluită de teama fiului, un om „mare și sănătos". „Ce atitudine ciudată!… Aș putea *dormi* în încăperea unde e depus Sandro, dacă mi s-ar cere!" a notat în jurnal.

După plecarea musafirilor, regina și-a îndreptat atenția spre fiica sa văduvă și spre familie. Mignon părea incapabilă să acționeze de una singură. De-a lungul anilor, de la căsătoria cu capriciosul Alexandru, tânăra regină a Iugoslaviei își dezvoltase o dependență de alte femei. Cea mai recentă legătură afectivă era o guvernantă din Anglia, care preluase întru totul educația celor trei fii ai lui Mignon; Maria nu a stat mult pe gânduri și a concediat-o. Pentru a compensa cumva indiferența micului rege Petru față de decesul tatălui, ea l-a îndemnat pe băiat să facă un altar din flori și lumânări sub portretul lui Alexandru. Convinsă că noul regent al Iugoslaviei, principele Paul, avea nevoie de experiența ei în Balcani, regina i-a dat și lui sfaturi. Cu toate că-i admira rafinamentul, spunea despre el că era „prea occidental… Iar eu pot să-l ajut aici… Am să încerc să-i lărgesc orizontul", și-a notat în jurnal.

Abia după două luni a putut să se smulgă de lângă ei și să lase deoparte satisfacția de a împărți sfaturi; s-a întors în țară, unde era, ca de obicei, ignorată. Dar, pentru că se obișnuise să sfătuiască pe toată lumea, a profitat de sărbătorile de Crăciun și l-a abordat pe Carol în legătură cu unele probleme complicate. L-a informat că se zvonea că doamna Lupescu făcea bani de pe urma tuturor comenzilor guvernamentale de muniție și că „sume uriașe" erau transferate în numele lui din Banca Națională în bănci străine. I-a cerut să-i comunice amantei lui că, „dacă-l iubește, e cazul să găsească o cale de a pune capăt acestor zvonuri oribile". „Aceasta este prima conversație pe acest subiect", a scris ea în jurnal și a adăugat că discuția „a fost deosebit de prietenoasă și niciunul dintre noi nu și-a pierdut calmul sau nu s-a supărat".[15]

Iarna dintre 1934 și 1935 i-a părut lungă și singuratică, fiind din ce în ce mai izolată de familie și prieteni. Nu-l mai văzuse pe Barbu Știrbey de aproape patru ani. După revederea din Franța, au căzut de acord să nu se mai vadă, pentru a nu-i da regelui ocazia să-și acuze mama de lipsă de loialitate. Vorbeau la telefon doar

când Maria era plecată din țară și corespondau numai când scrisorile nu trebuiau să treacă prin mâinile oamenilor lui Carol.

În septembrie 1934, regele l-a expulzat oficial pe Știrbey. I-a aplicat și sancțiuni financiare, ceea ce-i limita acestuia posibilitatea de a scoate bani din România pentru a-și întreține familia în Elveția. Fără îndoială, Carol auzise din ce în ce mai des ce se vorbea despre el — că Brătianu și Știrbey avuseseră dreptate, că n-ar fi trebuit să i se permită să revină în țară.

Deși scrisorile prințului către Maria nu mai erau citite de intermediari curioși, Știrbey a continuat să păstreze o distanță respectuoasă; reușea, totuși, să-i transmită iubirea cu fiecare cuvânt. „Este atât de plăcut să Vă aud vorbind despre amintirile altor vremuri, când exista dreptul la fericire", i-a scris prințul drept răspuns la una dintre scrisorile ei.[16] Nici timpul, nici distanța, a adăugat el, nu pot „șterge prospețimea sau intensitatea" amintirilor lui.[17]

Fiind singură cea mai mare parte a timpului, Maria și-a găsit consolarea în pasiunea de-o viață pentru lectură. A încetat să mai participe la cina oficială și cerea să i se aducă în cameră o cană de supă fierbinte, pentru a continua să se bucure de cărți. Cititul o împiedica să se gândească la problemele copiilor. O îngrijora Mignon, izolată în palatul ei din Belgrad. „E prea tânără să nu mai aibă parte de… iubire în viață și, aflându-se în postura aceea, nu are cum să mai aibă vreodată parte de companie masculină, cu excepția ocaziilor oficiale", îi scria regina unei prietene.[18]

Îi părea rău și de Nicky, care își adusese soția în România, după mai bine de doi ani de exil. Nicolae devenise un om acrit; „e nesuferit și se poartă urât cu toată lumea", spunea mama lui. Era nemulțumită că tânărul era „complet și păcătos de indiferent la îndatoririle lui" de principe al României. La fel, nu-i plăcea mania soției lui de a cumpăra antichități. „Ioana poate să șadă doar pe scaune cu o valoare istorică, mănâncă numai pe mese al căror loc e într-un muzeu, bea din pahare cu un trecut bogat și mănâncă din porțelanuri vechi."[19]

Dar și mai stânjenită era de Elisabeta, care se îndrăgostise de un afacerist grec, iar acum era în plin proces de divorț cu George. Regina avea convingerea că fiica ei cea mare „contribuia la distrugerea prestigiului dinastiei".[20] Elisabeta, care cumpărase cea mai valoroasă proprietate din România și care își construia un palat impunător în oraș, „nu era prea încântată să-și murdărească mâinile" lucrând pentru fratele ei, sau să refuze „beneficii personale" pentru eforturile sale, după spusele Mariei.[21]

Regina se gândea adesea că era o ironie tristă că Elisabeta, Carol și Nicky, cei trei copii care-și neglijau datoria față de țară, erau cei rămași în România, „în timp ce Mignon și Ileana, cele care credeau în «*noblesse oblige*», trăiau în alte părți. Recunoștea că nu-i plăcea să vorbească despre acești trei copii; „simt că trezesc milă și nu-mi doresc să fiu compătimită", era explicația ei.[22]

Publicarea celui de-al doilea volum al memoriilor sale, în primăvara lui 1935, a atras o serie de reacții adverse. Criticul literar de la *Illustrated London News* găsea de cuviință că „unii cititori pot găsi cam stânjenitor caracterul extrem de personal al memoriilor, iar conștiința regalității, mărturisită la tot pasul, puțin prea copleșitoare".[23]

Maria i-a acuzat pe critici că nu i-au înțeles poziția și misiunea și a luat personal atacurile la adresa scrierilor sale. Lumea nu putea pricepe condiția regalității, după părerea ei.

Mult mai rea decât critica detașată a fost recenzia usturătoare, publicată în Franța, de Martha Bibescu. Veninul cu care doamna Bibescu o discredita pe autoare și cartea ei își avea originea în ograda lui Carol, unde era obligatoriu ca mama lui să fie denigrată. „La urma urmei, cine a fost regina Maria? Nimic mai mult decât nevasta lui Ferdinand I și mama lui Carol al II-lea. Rolul ei a fost acela de a contribui la perpetuarea dinastiei. A fost doar o vacă," scria Martha Bibescu.[24]

Iarna următoare, *The Story of My Life* a fost tradusă în română***, iar aprecierile din partea altor supuși au mai compensat atacurile doamnei Bibescu. Cartea a mai fost tradusă în franceză, germană, polonă, cehă, suedeză, italiană și maghiară; până și japonezii au cerut o traducere. „Mă simt ca o găină care a clocit pui de rață!" povestea Maria.[25] Mai mult, a fost invitată să revină în Anglia în mai pentru a prezida al 145-lea banchet anual al Royal Literary Fund — a fost prima femeie astfel onorată.

Vizita ei din 1935 a coincis cu jubileul lui George al V-lea. Comparându-și soarta cu cea a verilor săi, ea a

avut bucuria să descopere „ceva reconfortant, încurajator și mișcător în felul în care regele a fost primit de public… Nu are importanță că el n-are o personalitate deosebită, că ea este rigidă și adesea convențională — sunt embleme — stindarde — tatăl cel blând și mama cea binevoitoare“.[26] Obișnuită cu masele furioase de țărani nemulțumiți, ținute cu greu în frâu de forțele represive ale lui Carol, Maria s-a minunat de bunăvoința mulțimii și de politețea oamenilor de ordine.

A făcut o vizită într-o zonă rurală, ca să revadă casa în care s-a născut și a fost uimită de schimbările petrecute în viața de la țară — castelanele purtau rochii vechi, iar la masă serveau fetele în casă, în locul valeților pudrați. Continua să admire demnitatea acestor cămine și pe locuitorii lor, manierele lor simple și tradițiile solide. „Toate au fost ale mele odată, dar le-am părăsit, iar acum, când mă întorc, nu mai am loc aici, sunt ale altcuiva“, a spus ea.[27]

Anul acela, povestea de iubire dintre principele de Wales și Wallis Simpson era subiectul major de conversație în Anglia. „Greutățile pe care le au părinții lui cu el îi fac să fie mai înțelegători față de problemele pe care le am cu băiatul meu“, îi scria regina unei prietene. „David… se revoltă împotriva tradițiilor și a restricțiilor, fără să-și dea seama că tradiția este cea care l-a creat, că este *sa raison d'être*.“[28]

Din Anglia, regina a plecat în Austria și în Iugoslavia. Apoi, nemaiavând unde să meargă, s-a întors acasă și a fost foarte neplăcut impresionată de condițiile de trai găsite. Deși recolta fusese bună și prețurile erau mari, în țară domnea o nemulțumire nedisimulată, iar străzile Bucureștiului, bine păzite, erau anormal de liniștite. În primăvară, Maniu lansase un atac deschis în parlament la adresa doamnei Lupescu; acum, toamna, circula un manifest care sugera că România ar duce-o mai bine fără monarhie, atâta vreme cât Carol al II-lea amâna reformele. Cu toate astea, după cum îi scria Maria unei prietene, fiul ei continua „să-și danseze dansul nebunesc“. „Sunt obligată să stau și să privesc, știind că atunci când va veni ceasul judecății, voi fi măturată odată cu toți ceilalți și voi deveni o cerșetoare proscrisă, pentru că, trăind doar pentru poporul meu, nu am pus niciodată nimic deoparte pentru mine. Cealaltă, însă, este fabulos de bogată, pentru că ani de zile și-a băgat mâinile adânc în banii statului.“[29]

La întoarcere, Mariei i s-a făcut cunoscut că românii doresc să-i sărbătorească cea de-a 60-a aniversare cu delegații și cu o paradă de gală în București. A fost încântată și a revenit din grădinile ei de la Balcic cu o săptămână înainte; înainte de asta a mers la Sinaia pentru o aniversare privată, aranjată de rege. Și-a notat în jurnal: „Toată țara sărbătorește această aniversare de 60 de ani cu o deosebită fervoare… toate calitățile mele sunt adunate laolaltă… Dintr-o dată, mi-au dispărut toate păcatele și se pare că sunt o persoană absolut minunată, *le bon génie* [zâna cea bună] a țării, purtătoarea de noroc, îngerul carității… soldatul cel bun, spiritul suprem al unității noastre românești.“

Dar Carol nu-i împărtășea entuziasmul. Temându-se că manifestația masivă planificată să aibă loc la București i-ar putea știrbi și mai tare prestigiul și așa scăzut, regele i-a cerut prim-ministrului să-l informeze pe șeful casei Mariei că va anula festivitățile din capitală. Obișnuită cu meteahna lui Carol de a-i pune pe alții să transmită ordinele neplăcute, regina a insistat să stea de vorbă cu el. Probabil că era „vreo neînțelegere, pe undeva…“ a conchis ea. „Faptul că-mi restrânge libertățile e ridicol. Dar, vai“, avea ea să afle, „nu era deloc ridicol“. Regele i-a spus că tot ce ar fi trebuit făcut în onoarea ei a avut deja loc „sub acoperișul *lui*“ și că nu vor fi permise manifestări publice.[30]

Oscilând între a accepta decizia lui Carol și a ajunge la o ruptură deschisă în relația cu el, Maria s-a supus, înghițindu-și supărarea în tăcere. Era prea mândră pentru a-i cere fiului ei onorurile pe care știa că le merită. Câteva minute mai târziu, când a coborât la masă, fața „îi devenise cât o lămâie de mică“[31], după spusele unuia dintre copiii săi.

Iarna dintre 1935 și 1936 s-a arătat cețoasă și rece. Crăciunul, sărbătorit la Sinaia, a fost trist, dar plin de pompa oficială creată de Carol pentru a disimula absența afecțiunii. Unica notă luminoasă s-a dovedit relația îmbunătățită cu Mihai, căruia i s-a permis să petreacă mai mult timp în preajma ei. O dată pe săptămână, adolescentul lua prânzul cu ea, după care o ducea la plimbare cu mașina. Maria era convinsă că i se permite această favoare deoarece învățase să se stăpânească; devenise „mai temperată, trezind astfel mai puține suspiciuni“.[32]

La scurtă vreme după Crăciun, regele a abordat-o pentru a vedea dacă ar fi de acord s-o primească pe doamna Lupescu. A fost „un moment dureros“ pentru regină. Ar fi fost „o ușurare să accepte“, dar s-a simțit

nevoită să refuze, știind că femeia ar fi folosit întâlnirea în scop politic: „…Dacă aș fi primit-o, le-aș fi făcut jocul, ei și celor de-o teapă cu ea", și-a notat în jurnal.

Pe data de 21 ianuarie 1936, la ora trei dimineața, regele i-a telefonat pentru a-i spune că George al V-lea murise. A fost o lovitură grea și personală: „…Atât de multe se duc în mormânt cu el… dragul prieten al tinereții mele, cel care a păstrat în inimă aceleași amintiri frumoase din Malta, cel care-ți dădea un sentiment de siguranță în fața lumii mari."

Pentru prima dată în mulți ani, Carol i-a cerut părerea în legătură cu protocolul. A venit la Cotroceni să-i spună că voia să meargă la înmormântare, iar Maria a fost de acord. Nu mai fusese în Anglia de la încercarea lui de lovitură de stat din 1928, când i se ceruse, fără prea multe menajamente, să părăsească țara. Regina a considerat că „poate era singurul moment" când „putea fi spartă gheața".[33] I-a sugerat lui Carol să-l ia cu el pe colonelul Zwiedineck, șeful casei sale, pentru a o reprezenta, deoarece a considerat că-i mai bine să nu meargă și ea; „reginele văduve, chiar dacă sunt iubite, sunt personaje greu de plasat în ocazii oficiale, și ele ar trebui să țină seamă de asta, fără să li se spună".[34] Mai mult, nu voia să lase impresia „că-și ducea fiul de mână".[35]

I-a scris reginei Mary pentru a-i transmite condoleanțe și pentru a-și motiva decizia. „Îmi e foarte greu să stau departe de voi toți tocmai acum… primul impuls a fost să vin la Londra într-un suflet ca să-mi însoțesc dragul prieten al tinereții pe ultimul drum și ca să-ți spun personal cât de mult mă doare sufletul pentru tine. Ați fost niște tovarăși de viață minunați… O să fii foarte singură acum… Te urmez în toată suferința ta cu o înțelegere aproape dureroasă, fie ca tu să nu ai parte de ceea ce am avut eu de îndurat… Sper că nu vei uita niciodată ce prietenă caldă și iubitoare ai în mine. Sunt foarte departe, nu am cum să te ajut concret, dar nu mă uita… Să ai parte de tăria ta discretă dintotdeauna, ca să poți trece prin aceste triste ceremonii și prin crunta singurătate ce va urma; copiii să-ți fie mângâiere, așa cum unii dintre ai mei mi-au fost mie […]."[36]

Câteva săptămâni mai târziu, Maria a primit vestea că Ducky era pe moarte. Marea ducesă Kirill plecase în Germania pentru nașterea unei nepoate, iar acolo suferise un accident cerebral, în urma căruia paralizase și nu mai putea vorbi. Maria a plecat imediat. „Am avut măcar consolarea că și-a dat seama că eram lângă ea", a spus ea. Maria a stat de veghe lângă sora ei, împreună cu soțul și copiii acesteia, cu Sandra și Baby Bee.

Ducky a murit după 12 zile de suferință, timp în care familia s-a rugat să se sfârșească repede, fiind însă nevoiți „s-o vadă murind puțin câte puțin".[37] Cele trei surori au îmbrăcat-o cu o rochie albă, lungă, iar Maria i-a pus ramuri de liliac în jurul capului și al umerilor. Au dus-o la Coburg, unde au înmormântat-o lângă părinții lor și fratele Alfred. Ziua a fost rece ca gheața, cu ninsoare amestecată cu ploaie. Reginei i-a fost greu să părăsească mormântul. Lui Ducky „nu-i plăcea deloc să stea singură".[38]

A revenit în țară la timp pentru sărbătorirea Zilei Independenței, pe 10 mai 1936. „A fost un spectacol bun, cu multă mascaradă", avea să remarce. „Carol tronează pe un uriaș cal alb, într-o postură de kaizer Bill [Wilhelm al II-lea al Prusiei], e înconjurat de uniforme strălucitoare și de sicofanți foarte activi… dansează pe un vulcan!"[39] De la București, Maria a plecat la Balcic, unde voia să facă o grădină în amintirea lui Ducky. Plimbările ei călare zilnice, cel mai bun antidot împotriva depresiei, nu le mai făcea decât o dată la două zile. Îi rămâneseră prea puține lucruri care să-i ia gândul de la „tristul haos în care conducătorii noștri au aruncat țara și de la neputința mea de a ajuta sau măcar de a împiedica… greșeli care ajung la nelegiuiri".

Cu certitudine, fascismul și antisemitismul deveniseră o modă în vara lui 1936. La începutul anului, antisemita Ligă a Apărării Național-Creștine și Partidul Național Creștin s-au alăturat unei aripi a Partidului Național-Țărănesc pentru a forma un solid bloc reacționar, a cărui platformă o reflecta îndeaproape pe cea a Gărzii de Fier. În august, la presiunea crescândă a grupurilor de dreapta, regele l-a schimbat pe Titulescu din funcție, fără prea multă ceremonie. Ministrul de externe, cel care asigura relațiile strânse cu Franța și cu Mica Antantă, împotriva Germaniei, devenise o problemă. În același an, elementele fanatice de dreapta din România au primit noi încurajări din străinătate, după ce Mussolini a cucerit Etiopia, iar Hitler a ocupat Renania.

Șase ani de frustrări politice o marcaseră adânc pe Maria. Interesul ei pentru problemele internaționale se limitase, ajungând să excludă toate evenimentele care nu o atingeau personal. O deranja faptul că Mica

Antantă luase poziție împotriva Habsburgilor în Austria și nu a îndrăznit să-i ceară regelui să-i permită surorii lui să vină în țară pentru vizita anuală; „cine știe câte zile mi-au mai rămas să fiu împreună cu copilul pe care-l iubesc", i-a scris ea unei prietene.[40] Ca să-și poată vedea fiica, a invitat-o împreună cu Anton s-o însoțească, în iulie, în Anglia, unde au fost în vizită la familia Astor și la familia regală. Edward al VIII-lea apărea acum în public cu Wallis Simpson, care se pregătea de divorț. Maria a observat cu satisfacție că problemele pe care May le avea din cauza iubitei lui David puneau într-o lumină nouă propriile-i dificultăți ei cu doamna Lupescu.

Călătoria în Anglia a fost un interludiu bine-venit după multele supărări care se abătuseră asupra ei în decursul anului 1936. Noile restricții impuse de Carol i-au restrâns și mai mult independența și au lăsat-o la cheremul lui Urdăreanu, devenit acum mareșal al curții. Maria a primit un ordin care o obliga să-și trimită bagajele la palatul lui Carol pentru inspecție, în loc să i se permită să treacă liber prin vamă, așa cum făcuse mai bine de 40 de ani. I s-a interzis să inaugureze noua aripă a spitalului preferat și a fost acuzată de complot, împreună cu principesa Elena, împotriva regelui.

Niciuna dintre aceste meschine provocări n-a durut-o însă la fel de mult ca ceremonia de inaugurare a Arcului de Triumf din București, de la începutul lunii decembrie. Arcul, început după Primul Război Mondial pentru a saluta revenirea de la Iași a regelui Ferdinand și a reginei Maria, fusese abia recent terminat. La ceremonia de inaugurare, Carol a purtat „ultima sa invenție" — o spectaculoasă pelerină albă cu o imensă cruce albastră, simbolizând noul său ordin „Mihai Viteazul". Procesiunea a fost întâmpinată cu prea puțin entuziasm de mulțime. „Carol, cu toate noile sale legi și cu imensa forță polițienească, a făcut, desigur, ca lucrurile să fie mai așezate", remarca Maria, „dar a și… eliminat orice contact cu supușii săi". Regele a ținut un discurs lung, în care i-a lăudat pe toți cei care avuseseră o legătură cu Primul Război Mondial. „Stăteam și-l ascultam vorbind întruna și mă gândeam că acum va spune un cuvânt și despre mine; la urma urmei, toți cei de față îmi leagă numele de acest monument", avea să-și noteze în jurnal. Dar Carol nu i-a rostit numele. „Nu i-a permis altcuiva să vorbească, nimeni n-a spus vreo vorbă care să amintească de mine… Aproape că m-am simțit prost stând acolo", scria Maria,[41] căreia i se ceruse să stea lângă fiul său tot timpul ceremoniei.

Edward al VIII-lea a abdicat de la tronul Angliei pe data de 11 decembrie 1936. „Nici nu îndrăznesc să-ți doresc un Craciun fericit, știind prin ce-ai trecut. Poate că nu există om care să-ți înțeleagă mai deplin durerea și suferința decât mine, care am suferit atât de mult din cauza fiilor mei. Iată de ce nu ți-am scris mai devreme… Dar am fost lângă tine în gând, cu toată compasiunea și cu înțelegerea pe care doar eu le pot avea, pentru că am fost lovită în același fel", i-a scris Maria reginei May o săptămână mai târziu.[42]

Cât despre ducele și viitoarea ducesă de Windsor, Maria avea mai puțină înțelegere pentru ei. „Eu, personal, țin mult prea mult la spiritul regalității, și asta mă face să-l consider pe David un dezertor…", îi scria ea unei prietene. „La fel, nu prea pot să am vreun sentiment pentru doamna Simpson… Are prea mult de-a face cu cocktailurile și cluburile de noapte… Crezi că David nu va tânji niciodată după lucrurile pe care le-a lăsat în urmă? Crezi că porțiile imense de doamna Simpson vor înlocui tot ce a abandonat el? Omul acesta are 42 de ani. Este oare un noroc ca la vârsta asta să nu ai îndatoriri, ceva de muncit, obligații, nicio perspectivă — doar cluburi de noapte, baruri, o lume zgomotoasă, sporturi… Este asta o carieră, un final de drum pentru prințul cu păr auriu? Lui i-aș plânge de milă, iar sentimentele pentru doamna Simpson nu sunt nici pe departe prea caritabile. La fel ca doamna Lupescu, va rămâne în istorie — dar oare le va fi amintirea binecuvântată?"[43]

* Acțiune care a avut loc în Germania, între 30 iunie—2 iulie 1934, când au fost uciși, din ordinal lui Hitler, numeroși membri ai batalioanelor de asalt (SA), organizație paramilitară nazistă, condusă de Ernst Röhm. Hitler îi considera o amenințare la adresa puterii sale. (*N. red.*)

**M.S. Regina Elisabeta a II-a.

*** Scrise în engleză, memoriile reginei au apărut în întervalul 1934–1936, iar în română au fost publicate în mai multe ediții, în intervalul 1936–1947 și după 1989; ultima ediție a apărut în 2013. (*N. red.*)

Note:

1 John Gunther, *Inside Europe*, p. 387.

2 HI, 2 aprilie 1934, regina Maria către Lavinia Small.

3 KSU, 18 iulie 1934, regina Maria către „un prieten american". În 1934, regina Maria a început să corespondeze cu un tânăr american, pe care nu l-a întâlnit niciodată, însă. El a fost de acord cu publicarea scrisorilor ei (*A Biographer's Notebook*, de Hector Bolitho), cerând însă ca numele lui să nu fie dezvăluit. Extrasele se regăsesc în transcrierea scrisorilor din Colecția Reginei Maria, de la Kent State University.

4 ANR III, 197:163.

5 KSU, 31 august 1934, regina Maria către un prieten american.

6 KSU, 7 august 1934, regina Maria către un prieten american.

7 ANR III, 191:5.

8 HI, 6 noiembrie 1933, regina Maria către Gheorghe Duca.

9 KSU, nedatat (septembrie — octombrie 1934), regina Maria către un prieten american.

10 Mary M. Colum, „The Queen and Mr. Wells" în *The Forum*, p. 86.

11 KSU, 8 ianuarie 1935, regina Maria către un prieten american.

12 ANR III, 191:137.

13 ANR III, 192:4–13.

14 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina*, cap. 5.

15 ANR III, 192:24-128 *passim*.

16 ANR V, 5289/1934, 26 noiembrie 1934, Barbu Ştirbey către regina Maria.

17 ANR V, 5299/1936, 6 octombrie 1936, Barbu Ştirbey către regina Maria.

18 HI, 11 februarie 1935, regina Maria către Lavinia Small.

19 ANR III, 195:38–9.

20 ANR III, 190:8.

21 ANR III, 196:20.

22 ANR III, 197:26.

23 *Illustrated London News*, 6 aprilie 1935, p. 582.

24 Interviu, A.S.R. principesa Ileana.

25 Duca, *op. cit*., cap. 5.

26 KSU, 25 mai 1935, regina Maria către un prieten american.

27 HI, 30 mai 1935, regina Maria către Lavinia Small.

28 KSU, 25 mai 1935, regina Maria către un prieten american.

29 HI, nedatat (vara 1935), regina Maria către Lavinia Small.

30 ANR III, 195:98–106.

31 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

32 KSU, 8 ianuarie 1936, regina Maria către un prieten american.

33 ANR III, 196:29–62.

34 Duca, *op. cit*., cap. 5.

35 HI, 18 ianuarie 1936, regina Maria către Lavinia Small.

36 RAWC, GEO. V, CC45-1003, 24 ianuarie 1936, regina Maria către regina Mary.

37 HI, 6 martie 1936, regina Maria către Lavinia Small.

38 Duca, *op. cit*., cap. 5.

39 ANR III, 197:67–68.

40 HI, 30 mai 1936, regina Maria către Lavinia Small.

41 ANR III, 199:124–126.

42 RAWC, GEO. V, CC45–1064, 19 decembrie 1936, regina Maria către regina Mary.

43 Duca, *op. cit*., cap. 6.

Capitolul 31

S-a spus despre ea [despre regina Maria] că a format o întreagă generație — toți bărbații o iubeau, toți artiștii erau inspirați de ea, toate femeile voiau să-i semene.

— Lesley Blanch

Regele Carol a recurs la umilința finală în iarna 1936–1937 — o restricție care i-a distrus Mariei ultimele rămășițe de autoritate. Conform noilor ordine, reginei i se interzicea orice formă de comunicare directă cu guvernul român, iar orice solicitare urma să treacă prin casa regelui. Subminându-i conștiința de sine ca factor independent în țară, chiar și redus la tăcere, Carol i-a rănit mândria regală. Din acel moment, toate cerințele trebuiau să treacă pe la parvenitul de Urdăreanu, iar mareșalul palatului atât aștepta.

Într-o scrisoare nedatată, scrisă în iarnă și mâzgălită pe douăzeci de pagini, Maria i-a spus fiului ei tot ce a avut de spus: „Orice muritor burghez are dreptul de a se adresa autorităților și, deodată, după 43 de ani, mă văd pusă sub tutelă… nimic nu mă va face să accept acest lucru."

La început a încercat, cu calm, să facă apel la rațiunea lui Carol: „Vreau ca asta să fie o discuție pașnică între doi prieteni, fără acuzații… Vreau, în liniște, să pun cap la cap toate acele lucruri care au dus, în cele din urmă, la strigătul meu de protest."

Nemulțumirile ei se adunaseră într-o listă tristă.

Numărul unu: regele îi luase venitul lăsat ei de Ferdinand. A fost obligată să-și reorganizeze gospodăria ca urmare a acestor restricții economice dure. „Deși am trăit lângă tatăl tău 35 de ani, niciun bănuț din averea lui nu a ajuns la mine… Nu am ridicat glasul, dar nu am uitat că fiul meu poate fi atât de lipsit de afecțiune."

Numărul doi: „M-ai urât [pentru felul cum m-am purtat cu Sitta], m-ai tratat ca pe un dușman, deși, din partea mea, a fost acțiunea unui prieten, știută fiind opinia lumii."

Numărul trei: „Ți-ai dorit toate onorurile și drepturile exclusiv pentru tine. O imensă greșeală. Familia unui rege este pădurea care protejează arborele din mijloc… Românii consideră că familia ta e parte din tine — noi toți, împreună, formăm Dinastia și, acordându-mi mie onoruri, ți le acordă și ție. Nu ai suficiente onoruri? Crezi că vei străluci mai puțin doar pentru că… unii își amintesc încă de mama ta și o iubesc?"

Numărul patru: Maria a descoperit, la un moment dat că, fără știrea ei, fusese retrogradată de la statutul de regină la cel de regină-mamă. „Am fost regina acestei țări și am poziția mea clară, recunoscută de parlament, am dreptul la titlul de regina Maria, pe care tatăl tău a dorit să-l port."

Acuzațiile au continuat: „În general, am înghițit toate insultele și nu m-am plâns, am considerat că nu e demn de mine… în speranța că va veni o zi când vei deveni mai bun și mai atent la sentimentele mele…"

„Concluzia: Pot fi forțată să-ți accept regulile și ordinele, dar fac asta protestând și nu-mi voi înăbuși protestul. Iau comportamentul tău drept un atac la demnitatea mea… Așadar, ceea ce cer, insist chiar… ca fiind dreptul meu: dă casei mele poziția de independență avută înainte… tu poți s-o faci, iar eu o merit… Dă-mi mâna, fiule, și hai să trăim în pace și împăcare, acest lucru ăsta e POSIBIL dacă-mi lași casa în pace, dacă-mi respecți drepturile și dacă mă tratezi cu toată considerația datorată celei care a lăsat ceva în istorie cu mult timp înaintea ta! Sunt o ființă pașnică, dar nu și o sclavă și nu voi accepta niciodată să fiu!"[1]

Nu există nicio dovadă că regele ar fi dat vreun răspuns.

La începutul lui martie 1937, la vârsta de 61 de ani, sănătatea excepțională a Mariei a început să se deterioreze rapid. A zăcut mai bine de o lună, cu o hemoragie internă. Medicul curții, doctorul Mamulea, și colegii lui nu au putut stabili cauza pierderii de sânge, așa că au sugerat posibilitatea unei ciroze, deși nu-și explicau cum i se putea întâmpla așa ceva unei femei care în viața ei abia dacă se atinsese de alcool. În toată această perioadă, Maria era imobilizată în pat și supusă unui regim de înfometare, doar cu lichide reci.

În vreme ce mama lui se lupta cu boala, Carol și-a trimis fratele, pe Nicky, în exil permanent, justificându-și hotărârea prin căsătoria morganatică a acestuia. A fost o lovitură dură pentru Maria, care era deja foarte slăbită. „La acest ceas târziu, amândoi fiii mei, după ce m-au părăsit atât de crud, sunt acum deosebit de atenți, iar eu sunt sfâșiată între ei", a scris în jurnal.[2] Speriat de boala mamei, Carol a devenit extrem de grijuliu și-i telefona în fiecare zi; de cealaltă parte, Nicky o vizita foarte des pentru a se plânge de fratele lui. Spre sfârșitul lui aprilie, Nicolae a venit împreună cu soția lui să-și ia rămas-bun.

Înainte de plecare i-a scris istoricului Nicolae Iorga, fost prim-ministru, spunându-i că „nu a renunțat și nu va renunța niciodată" la titlurile sale sau la drepturile de cetățean român.[3] Rezultatul repudierii publice a decretului regal a condus la confruntarea între frați. A fost lansat un zvon conform căruia între ei avusese loc un schimb de focuri, în prezența Mariei, ceea ce a condus la presupunerea că boala ei se trăgea de la o rană în stomac, primită atunci când s-ar fi aruncat între cei doi fii. Povestea, desigur, o invenție, a persistat până în ziua de azi.

Acesta a fost doar unul dintre multele zvonuri apărute pentru a umple golul lăsat de tăcerea lui Carol în legătură cu starea de sănătate a Mariei. „Dacă a vrut să nu dea importanță bolii mele interzicând apariția vreunui buletin, efectul a fost contrar", spunea regina și povestea cu satisfacție cum „toată țara" era „înnebunită de grija" sănătății ei.[4]

Mignon și Baby Bee au venit degrabă la București. Pentru a mai calma zvonurile din București, regina Iugoslaviei s-a plimbat, zâmbitoare, cu mașina prin capitală și a făcut act de prezență la evenimentele pe care Maria trebuia să le prezideze. Cele două l-au convins pe Carol să trimită după Ileana, astfel că arhiducesa a primit permisiunea de a sta o săptămână lângă mama ei.

Pe parcursul lui mai, starea ei a rămas aproape neschimbată. Obligată să stea nemișcată, a spus că preferă să meargă la Sinaia decât să-și petreacă vremea într-un spital; la 1 iunie, Mignon a venit ca s-o ducă acolo cu mașina. Tot ea i-a cerut permisiunea fratelui său să cheme un specialist de la Viena, pe dr. Hans Eppinger. Ileana s-a opus, pentru că doctorul ei curant îi spusese că, deși Eppinger era un specialist foarte bun, nu avea compasiune pentru pacienți.* Eppinger a anunțat că nu-i poate pune reginei un diagnostic acasă și că ar trebui s-o ducă la o clinică, propunere la care regele s-a opus.

Carol a manifestat aceeași ambivalență stranie față de mama lui în timpul bolii ca și înainte. Își făcea foarte multe griji, dar refuza, fără motiv, să-i ofere ajutor medical de calitate venit din străinătate sau s-o trimită la un spital de prima mână din afara țării. Există câteva explicații posibile. Între 1937 și 1938 el devenise extrem de nepopular, iar gelozia față de Maria devenise deja un fapt cunoscut. Se prea poate să fi recurs la serviciile medicilor români pentru se proteja împotriva unor posibile acuzații de comportament impropriu. O altă variantă ar fi că a luat decizia de a se înclina în fața mândriei naționale. Sau, așa cum au sugerat ulterior două dintre surorile lui, nu era deosebit de interesat să-i prelungească viața Mariei.

Indiferent care ar fi fost motivele regelui, Mignon l-a convins, în cele din urmă, să-i ceară premierului să aducă alți specialiști, cu aprobarea guvernului. Astfel că la Sinaia au mai venit trei doctori — un francez, un elvețian și un italian. Cu toții au fost de acord că tulburările hepatice i-au provocat anemia și că trebuia pusă pe picioare cu hrană și injecții. Mignon a insistat asupra prezenței unui doctor de la Viena, care să supravegheze tratamentul mamei sale, pentru că doctorul curții nu era de acord cu specialiști din afară și nu exista nicio garanție că se va respecta tratamentul prescris.

Pentru o vreme, părea că regina se simte mai bine și, la sfârșitul lui iunie, s-a putut da jos din pat. Eppinger a revenit la sfârșitul lui iulie și a anunțat că ficatul era „vindecat" și că de-acum „putea duce o viață mai mult sau mai puțin normală".[5] În august, regina a plecat la Bran. Nu mai putea să alerge în sus și-n jos pe scările abrupte ale castelului ei de poveste, dar s-a împăcat cu schimbarea și-și petrecea vremea citind

biografii ale personalităților istorice, sau îl asculta pe aghiotantul său, colonelul Zwiedineck, care i le citea.

La sfârșitul lui septembrie a plecat la Balcic. Pe drum, doctorul curții i-a făcut teste de sânge; rezultatele foarte proaste au indicat necesitatea unui tratament imediat. În loc să-l sune sau să-i telegrafieze doctorului Eppinger la Viena, dr. Mamulea i-a trimis rezultatele prin poștă; austriacul nu se afla la Viena însă, așa că a mai durat până i-au parvenit rezultatele. La scurtă vreme de la sosirea la Tenya-Yuvah, Maria a început să aibă din nou hemoragie. La asta s-au adăugat pierderi de conștiență și începețosarea vederii. Vizita la iubitele ei grădini a fost întreruptă și regina a fost mutată la București pentru îngrijiri mai bune.

Venirea în capitală a coincis cu ceremoniile de la Sinaia, pentru sărbătorirea majoratului lui Mihai, dar Maria nu se simțea destul de bine pentru a fi de față. La 29 octombrie 1937, la aniversarea a 62 de ani, s-a văzut obligată să recunoască că era „mai mult sau mai puțin o invalidă" și a trebuit să-și primească oaspeții stând jos. Dintre toate darurile, cel care a încântat-o cel mai mult a fost măciulia de baston, creată de Fabergé, din email albastru și încrustată cu diamante. Inițial, aceasta fusese un cadou de la vărul ei Boris și furată apoi de bolșevici în timpul Primului Război Mondial; Carol o găsise la Londra. Era absolut încântată — era unul dintre obiectele ei preferate, iar „amintirea lui m-a urmărit adesea".[6]

Patru zile mai târziu, la comemorarea morții lui Mircea, s-a simțit suficient de bine pentru a îngenunchea pentru scurt timp la mormântul lui din capela de la Cotroceni și a făcut chiar și o scurtă plimbare la grajduri. Principele moștenitor al Suediei, care prânzise la palat în acea zi, a fost „uluit" de regina-mamă, aflată „într-o dispoziție foarte bună".[7] În noaptea aceea, însă, a suferit din nou o cădere.

Hemoragia intestinală a pornit din nou, era, deci, în mare pericol. De data asta, regele a fost cel care a insistat ca cei patru specialiști să fie aduși de la Paris, Viena, Zürich și din Italia. Au recomandat trimiterea ei într-un sanatoriu de convalescență de la Merano, în Italia, imediat ce putea face călătoria. Ileana, care făcuse aranjamente s-o duca la Viena pentru tratament, a fost nemulțumită. Și în timp ce tânăra arhiducesă se războia cu fratele ei, regina a făcut o hemoragie gastrică masivă, atât de severă, încât doctorii străini, care plecaseră, au fost rechemați în România. Nu au putut prescrie nimic dincolo altceva decât repaus complet, dietă severă și odihnă psihică. Maria nu putea fi transportată.

Două luni a rămas la pat. Deși încerca să se opună regimului impus — să stea în casă, în pat, în liniște —, îi plăcea dormitorul de la Cotroceni, pe care îl decorase doar cu câțiva ani înainte. Îl descria ca pe o încăpere „sobră", „bisericească" și „agreabilă".[8] Pentru alții, arăta ca un sanctuar de aur, cu uși poleite de biserică, cu mobilă masivă acoperită cu foiță de aur, cu blănuri pe jos, icoane și argintărie veche pretutindeni. Patul cel mare fusese înlocuit cu două mai mici, pentru a putea găzdui o infirmieră, iar ea stătea rezemată în perne cu fețe din dantelă, înconjurată de zeci de vase de cristal venețian, pline cu flori de sezon. Era mult prea slăbită pentru a-și continua scrisul, dar se amuza citind sutele de scrisori care veneau din toată lumea, oferindu-i consolare și sfaturi medicale.

Copiii se purtau frumos. Până și Elisabeta reușea s-o viziteze aproape în fiecare zi, iar Carol venea ori de câte ori îi permiteau îndatoririle. Era foarte recunoscătoare pentru atenția lui, cu toate că îi condamna despotismul. Marea ei consolare era faptul că el, spre deosebire de ducele de Windsor, era încă un rege de bună-credință, care încă avea o țară și o misiune.

Crăciunul a fost sărbătorit devreme în ziua de 24 decembrie, pentru ca regele să poată pleca la Sinaia pentru festivitățile oficiale. Maria a fost adusă în cărucior în încăperea unde era bradul. „N-a putut să-și creadă ochilor" când a deschis cadoul de la Ileana și de la Anton — o capă de hermină pe care o admirase la magazinul Revillon când fusese ultima dată la Paris. „Cred că au făcut un efort mult prea mare pentru mijloacele lor modeste, dar a fost extraordinar de drăguț și de generos din partea lor, m-a mișcat profund."

La 29 decembrie 1937, ea a avut o nouă recidivă și presa internațională a anunțat moartea ei iminentă. De data asta, hemoragia a durat aproape șase zile fără întrerupere. Maria începuse să se îngrijoreze în legătură cu tratamentul prescris. Eppinger nu mai era acolo, iar doctorul curții, Mamulea, în care nu avea încredere, preluase integral îngrijirea ei. „Trebuie să ajung pe alte mâini… Mă gândesc că, poate, Mamulea, care e atât de sigur pe el, nu e chiar la înălțimea sarcinii sale", a notat în jurnal. A fost furioasă când i s-a spus că mai veneau doi specialiști. „Sunt sătulă până peste cap de doctori și nu mai vreau să aud de oameni care îl aprobă pe doctorul curții, care le dă să semneze documente pe care nici nu le citesc, ceea ce-i permite lui să mă țină în

pat la nesfârșit.“[9]

La mijlocul lui februarie, Mamulea a găsit-o suficient de bine pentru a face călătoria la sanatoriul San Martino de la Merano. Elisabeta a însoțit-o la sanatoriu, o clădire cu patru etaje, cu cornișe și turnulețe, ascunsă în Tirolul italian, acolo unde, în 1899, murise Alfred, fratele Mariei. Instalată într-o cămăruță cu un pat imaculat și cu două scaune desfundate, regina s-a bucurat de priveliștea munților înzăpeziți și de buchetele de flori imense, trimise de Mussolini și de familia regală italiană. Dar cel mai mult a încântat-o liniștea de a fi departe de familie și de conflictele politice. Se săturase să fie motiv de dispută între copii, care continuau să se certe din cauza tratamentului, în absența unui diagnostic clar. Dar nici nu voia să stea prea mult departe de țară: „…Pentru mulți, simpla mea existență e o îmbărbătare“, îi scria unui corespondent american; „simplul fapt că palatul Cotroceni nu e gol, că regina Maria cea credincioasă respiră în spatele zidurior, le dă curaj și îi ajută“.[10]

În vreme ce regina-mamă se lupta pentru viața ei pe un pat de spital, jongleria politică ineptă a lui Carol a adus țara în pragul altei crize. Regele începuse să se teamă din ce în ce mai mult de Garda de Fier, de acuzațiile pe care aceasta i le aducea lui, amantei evreice și prietenilor lor. Înaintea alegerilor din noiembrie 1937, care ar fi urmat să confirme alegerea unui nou guvern liberal, el a încercat să ajungă la o înțelegere cu Zelea Codreanu, dar a eșuat. Profitând de fondurile suplimentare pe care acoliții regelui le vărsaseră în visteria Gărzii în speranța de a cumpăra pacea, Codreanu și-a dublat eforturile împotriva lui Carol și a liberalilor. Până și Maniu, fost prim-ministru și șef al național-țărăniștilor, a semnat un pact cu Codreanu, alăturându-și renumele forțelor fanatismului, fascismului și antisemitismului.

Când au venit alegerile, cu bande de huligani din toate partidele care se băteau în secțiile de votare, liberalii și-au câștigat trista reputație de a fi primul partid la putere care pierde alegerile. Cu toate că aveau nevoie de doar 40 la sută din voturi, liberalii n-au reușit să le adune. Național-țărăniștii lui Maniu au câștigat 22 de procente, iar Garda de Fier, 16.

Regele s-a panicat. Îngrozit de Gardă, furios pe Maniu, a dizolvat parlamentul înainte ca acesta să se întrunească și l-a însărcinat pe Octavian Goga, lider al fanaticului Partid Național Creștin (care adunase doar nouă la sută din voturi), cu formarea unui nou guvern. Avându-l pe Goga drept fascist-rasistul de serviciu, Carol spera să poată plasa Garda într-un con de umbră.

În cele trei luni cât a fost la putere, Goga a ridicat antisemitismul românesc pe o nouă culme. Evreii erau bătuți, prăvăliile lor închise. Atunci când ministrul francez și cel britanic au protestat, menționând efectul asupra economiei românești, Goga a fost demis de rege fără prea multe discuții. Conducerea țării prin intermediul parlamentului nu mai era viabilă, a hotărât Carol al II-lea. Constituția urma să fie abolită și toate partidele, dizolvate.

În februarie 1938, când Maria pleca spre Italia, Carol s-a declarat dictator regal. Și, ca să i-o ia înainte lui Zelea Codreanu în ceea ce privește influența religioasă, l-a numit prim-ministru pe Miron Cristea, coruptul patriarh al Bisericii Ortodoxe. Poporul român și cei din străinătate, înspăimântați de Goga, au fost, pentru scurtă vreme, ușurați că regele preluase puterea.

Maria a fost mulțumită atunci când fiul ei i-a prezentat soluția drept „un guvern de coaliție“. Dar, când a început să devină evident că regele schimbase regula jocului și că-și arogase „drepturi aproape dictatoriale“, regina a bătut în retragere. „Multe lucruri sunt putrede în țara noastră, dar oare mâinile lui Carol și ale celor din jurul lui sunt suficient de curate ca ei să devină reformatori reali? Asta e îndoiala groaznică ce-mi rămâne în minte… mi-aș dori să pot avea mai multă încredere în el. Am atât de puțină încredere în cei cu care lucrează el îndeaproape… și dacă tot a interzis orice opoziție, oare nu va abuza din ce în ce mai mult… de drepturile pe care și le-a luat?“ nota Maria de pe patul de spital de la Merano.

Pentru că nu mai putea intra în România, Nicolae a venit să-și vadă mama cât era în Italia. Ioana și cu el se mutaseră la Veneția. Nicolae i-a spus că regele îi tăiase alocația, ceea ce-l punea aproape în imposibilitatea de a-i cumpăra o casă Ioanei. „Am toată înțelegerea pentru dorința lui de a cumpăra o casă și de a se așeza și ei, dar nu văd niciun motiv pentru care trebuie să cumperi în același an perle *solitaire*, tablouri de Velázquez și argintărie… care a aparținut lui Napoleon“, scria ea în jurnal.[11]

Maria își întâlnise nora o singură dată, în România, când Nicolae era bolnav. Deși n-o acceptase

niciodată, îndeosebi pentru că Ioana încerca să-l monteze pe Nicolae împotriva familiei, regina a primit-o la Merano. Mulți ani mai târziu, soția lui Nicolae avea să-și amintească „ce femeie minunată" a fost Maria. „M-a iertat, în cele din urmă", a spus Ioana, „pentru că, într-adevăr, mă purtasem foarte urât cu ea".[12]

O altă vizitatoare a fost principesa Elena, care a obținut permisiunea lui Carol de a o vedea. Nu se mai întâlniseră de aproape șapte ani. „Aveam amândouă lacrimi în ochi", spunea Maria, căreia Sitta i s-a părut „nemaipomenit de drăguță, mai echilibrată ca niciodată".[13]

A vizitat-o și Waldorf Astor. A făcut drumul până în Italia la rugămintea Ilenei, care spera că vederea lui ar mai înveseli-o pe Maria. Nancy a fost de acord și l-a îndemnat să meargă singur. A stat cu ea puțin mai mult de două zile; Maria a fost deosebit de mișcată de gest și ceva mai târziu i-a scris lui Nancy pentru a-i mulțumi. E posibil să fi fost ultima ei scrisoare. „Nu-ți pot spune cât de emoționată am fost că Waldorf a venit să mă vadă, e un înger, și amândoi sunteți prieteni foarte dragi, dincolo de cât pot exprima cuvintele. O să-ți spună el totul despre mine, veștile nu sunt deosebit de bune, dar am încă răbdare… Domnul să vă binecuvânteze și să vă aibă în grijă."[14]

La mijlocul lui martie, au sosit la Merano principele și principesa Friederich (Friedel) von Hohenzollern-Sigmaringen. Fiind nepotul lui Ferdinand și șef al casei de Hohenzollern-Sigmaringen, Friedel își făcea probleme legate de Ileana și de Anton, care, și ei, o vizitau pe Maria tot atunci. Casa le fusese rechiziționată de naziști, dar dacă părăseau Austria, nu aveau unde merge. Maria, a cărei atitudine față de Hitler se schimbase din cauza situației în care se afla Ileana, a apreciat grija lui Friedel pentru verișoara lui. „Spre deosebire de Carol, Friedel e foarte atașat de familie și are o dorință sinceră de a-i ajuta pe cei care sunt la ananghie… în vreme ce Carol… găsește o plăcere perversă în a-i domina și a-i zdrobi pe cei care se bizuie pe el, începând… [cu] mama lui."[15]

Maria nu știa, dar nepotul ei încerca s-o ajute și pe ea. El și soția lui veniseră însoțiți de profesorul Warnerkrose, un ginecolog de la Dresda, care le-a spus, după numai câteva minute de discuție cu regina, că aceasta era pe moarte. Ar trebui „să facă urgent ceva" ca s-o salveze. Warnerkrose le-a sugerat ca Hohenzollernii să trimită după colegul său, profesorul Störmer, de la clinica Weisser Hirsch din Dresda. Störmer a sosit la 1 mai 1938 și a fost „îngrozit" de starea Mariei. „În momentul în care poate fi deplasată, trebuie adusă la Dresda, unde voi avea grijă de ea cum se cuvine", a recomandat el.[16]

Dar călătoria la Dresda a fost întârziată de altă hemoragie, astfel încât a putut fi transportată, pe targă, în Germania, abia în mai, la trei luni de la sosirea la Merano. Între timp, Störmer o trata cât putea de bine, cu regim și cu injecții, dar fără a avea la dispoziție facilitățile unui spital. Maria era ușurată: „…Am găsit, în sfârșit, un doctor cu adevărat hotărât și care are intenția să… descopere cauza sângerărilor", avea să-și noteze în jurnal; a mai adăugat că prezența lui a fost „o mare ușurare pentru Zwiedy"[17], care fusese lăsat să aibă singur grijă de ea.

Zwiedineck îi era devotat reginei, dar este clar că nu i s-ar fi permis niciodată să stea cu ea dacă i-ar fi fost devotat *doar* ei. Indiferent de înțelegerea pe care șeful casei Mariei o făcuse cu Carol, a rezistat, până la urmă, la opt ani de schimbări, iar în 1936 a fost promovat de rege de la gradul de colonel la cel de general. E drept că mai târziu și-a câștigat o reputație de laș, dar asta nu scade cu nimic sprijinul pe care i l-a oferit reginei în ultimii și greii ani de viață. I-a administrat rezidințele, finanțele, i-a organizat călătoriile, i-a aplanat dificultățile cât a putut, iar atunci când era bolnavă, îi citea și o îngrijea ca pe un copil.

Călătoria la Dresda a fost complicată, dar, odată ajunsă acolo, Mariei i s-a asigurat tot confortul. Ocupa un dormitor luminos într-una din cele douăsprezece vile particulare, cu bovindouri și cu băncuțe în dreptul geamurilor. La Weisser Hirsch a fost posibil, prima dată de la declanșarea bolii, să i se facă un examen radiologic complet, care a condus la diagnosticul real. Potrivit mai multor specialiști nemți, Maria suferea de varice esofagiene (vase de sânge dilatate care invadează esofagul), ca rezultat al unei suferințe hepatice. Ciroza hepatică neprovocată de alcool era extrem de rară. Profesorul Störmer a promis că va face „tot ce-i stă în putință, dar nu este nimic de făcut pentru a o salva".[18] Colegul său, Warnerkrose, și-a exprimat dezaprobarea față de tratamentul aplicat până la venirea la Dresda: „…De la bun început i s-a administrat tratamentul greșit. Vă spun doar că cel care a procedat așa trebuie s-o fi făcut intenționat. Nu pot să cred că e atât de prost."[19]

În vreme ce se pregătea să plece la Dresda, Maria a primit noi dispoziții de la București, potrivit cărora

regele nu-i putea permite „de dragul sentimentului național“ să înceapă tratamentul fără „aprobarea sau cel puțin prezența a doi doctori români“. Furioasă, Maria i-a răspuns că acționa, pentru prima oară, „pe proprie răspundere“. I-a explicat lui Carol că „ar fi trebuit să fiu într-un sanatoriu sau o clinică adevărată cu ani în urmă“, dar a fost lăsată „singură, să mă descurc cum pot“ la Merano, unde nu a făcut niciun pas spre însănătoșire. Acum voia să meargă undeva unde să poată fi ajutată. În ciuda acestei ieșiri, regele i-a amânat călătoria până la sosirea doctorilor români.

Puterile o părăseau pe zi ce trecea, cu toate astea însă, nu s-a dat bătută. „Mă resemnez pe cât posibil fără să mă vait, sunt hotărâtă să urmez indicațiile cele mai neplăcute, răbdătoare, în speranța însănătoșirii. Simt că se face ceva pentru mine“, își nota în jurnal, la scurtă vreme de la venirea la Dresda. A început să vadă o oarecare ameliorare la mijlocul lui iunie: „Nu mi se mai taie respirația, pot să merg, sprijinită, dintr-o cameră în alta, deși picioarele îmi sunt de plumb și le simt cum tremură, bineînțeles. Parcă și vederea mi s-a îmbunătățit, și sunt mai puțin deprimată.“ Chiar și când doctorii au decis s-o trimită acasă, nu a admis posibilitatea că sfârșitul era aproape. „Cu toții vor să mă facă cât de bine posibil, ca să mă poată duce înapoi la Sinaia, pentru că aici aerul devine sufocant, iar atmosfera de munte ar fi benefică.“[20]

A încercat să-și ia rămas-bun doar de la Barbu Știrbey. I-a scris la începutul bolii și i-a dat scrisoarea unuia dintre doctorii austrieci, rugându-l s-o pună la poștă în străinătate; a primit un răspuns din Elveția, din iulie trecut. „Gândurile mele sunt mereu alături de Dumneavoastră…“ scria prințul Știrbey. „Nu mă pot împăca cu gândul că sunt atât de departe, incapabil de a fi de ajutor, trăiesc în amintirile trecutului, fără nicio speranță privind viitorul… Amintiți-vă de dorul meu, de nostalgia mea, de rugăciunile pe care le spun mereu pentru sănătatea Dumneavoastră și nu Vă îndoiți nicio clipă de devotamentul meu nemărginit. Ilymmily [I love you my Marie, I love you — Te iubesc, Maria mea, te iubesc?].“[21]

I-a scris lui Știrbey o ultimă scrisoare înainte de plecarea de la Dresda. Chiar și acum era conștientă că trebuia să lase „atât de multe lucruri nespuse, care mi-ar lumina sufletul, dacă le-aș putea spune: tot dorul, toată tristețea, toate amintirile dragi, care revin și care-mi umplu inima… Pădurile cu brândușele micuțe, parfumul stejarilor când călăream prin aceleași păduri la începutul verii — și, vai! — atât de multe, multe lucruri care s-au dus… Domnul să vă binecuvânteze și să vă aibă în pază pe toți…“[22]

Maria își scrisese testamentul în 1933. Își împărțise proprietățile între copii și hotărâse cum să împartă bijuteriile între fete — splendida diademă cu diamante și safire, care fusese a ducesei de Coburg, era rezervată Ilenei. Nu mai erau multe de făcut. Testamentul trebuia să le fie de ajutor celor două persoane pe care le iubise cel mai mult și care aveau cea mai mare nevoie de bani — fiica cea mică și Ducky, pe care o întreținuse integral în ultimii ani. Acum, că Ducky nu mai era, partea ce-i revenise ei urma să ușureze situația financiară a tinerei arhiducese.

Maria a părăsit sanatoriul de la Dresda la 15 iulie, semnând în registru cu o înfloritură. Dar fotografia făcută în trăsură, alături de dr. Störmer și de generalul Zwiedineck, înfățișa chipul și trupul unei femei dărâmate. Ochii îi erau tulburător de triști și trupul grațios era greoi.

Cu toate că doctorii au recomandat să fie transportată cu avionul, Carol a avut obiecții legate de cost. Călătoria cu trenul prin munți a fost atât de dificilă, încât a început să sângereze aproape imediat. Dr. Störmer, care o însoțea, a fost obligat să-i administreze constant oxigen, iar a doua zi a cerut ca trenul să fie oprit în micul oraș Cernăuți, din Bucovina. Soarele verii ardea nemilos asupra vagonului de oțel. Imediat ce localnicii au aflat că regina era acolo, au tăiat copaci imenși, pe care i-au transportat în gară, unde au improvizat un umbrar, pentru a-și proteja regina de căldura îngrozitoare. Toată ziua au cărat găleți de apă ca să stropească oțelul încins. Dar temperatura din interior nu scădea, așa că, după douăsprezece ore, Maria a implorat ca trenul să plece mai departe.

Nu au îndrăznit s-o refuze. Trenul a pornit din nou, foarte încet. Cum șerpuia printre munți și coline, șefii de gară își scoteau șapca în semn de salut și mici grupuri de localnici așteptau la bariere să zărească vagonul albastru cu argintiu, cu perdelele trase. „Regina moare“, repeta toată lumea. Când trenul a ajuns, în cele din urmă, la Sinaia la 8:45 seara, doar familia și câțiva membri mai importanți ai casei ei au putut veni pe peron.

Pentru că Maria a refuzat să fie transportată pe targă, ofițerii regimentului ei au improvizat un scaun pe

care s-o poată transporta — cu greu, la pas — din gară. Pentru ultima apariție publică a ales o rochie largă, *gris perle*, care plutea, mai curând, în jurul trupului deformat, în loc să-l îmbrace. A încercat să le zâmbească elegant celor care veneau să-i sărute mâna.

A zăcut aproape o zi întreagă în fosta cameră a copiilor de la Pelișor, îngrijită de Carol și Elisabeta — copiii pe care-i iubea cel mai puțin —, de patriarhul Miron Cristea, de Mihai și de patru doctori. A cerut să-și ia rămas-bun de la Zwiedy, dar regele a refuzat-o.

Stătea cu ochii ațintiți la ușă, așteptând s-o vadă pe Ileana, dar Carol nu-i telefonase la timp. A mai așteptat până a doua zi, în loc s-o sune imediat după sosirea Mariei la Sinaia. Mulți ani mai târziu, principesa Ileana avea să spună: „Cred că în cele din urmă Elisabeta a pus piciorul în prag.“** [23]

Regina muribundă a cerut ca *Tatăl Nostru* să fie spus în engleză și, înainte de a intra în comă, i-a șoptit lui Carol să fie „un monarh drept și puternic“[24]. A murit opt minute mai târziu, la ora 5:38 p.m., pe 18 iulie 1938. Moartea ei a fost anunțată românilor în mai puțin de o oră. Un reporter avea să spună că „o tăcere mișcătoare domnea pe străzi“.[25]

Secretarul particular al reginei i-a asigurat pe prietenii acesteia că sfârșitul a fost pașnic, deloc chinuitor. „A trecut în eternitate fără dureri. Fără agonie, fără conștiința morții. Doar un zbor lin către lumea de dincolo.“[26]

Într-adevăr, în moarte, figura ei, și-a cerut dreptul la vechea frumusețe. Îmbrăcată într-o rochie albă, simplă, regina României părea că se scuturase de ultimii ani de durere și de dezamăgire; trăsăturile ei radiau de frumusețea unei tinere femei încrezătoare. Cu o icoană a Fecioarei cu Pruncul în mâini, trupul i-a fost purtat de șase ofițeri din regimentul său într-un sicriu deschis, de la Pelișor la castelul Peleș.

La 20 iulie a fost dusă la București, unde a fost expusă pe catafalc, în salonul alb de la Cotroceni. Sicriul era înconjurat de flori și de lumânări; câte patru ofițeri din Regimentul 4 Roșiori au făcut permanent de gardă. Mii de oameni s-au perindat la căpătâiul ei în cele trei zile. La sfârșitul celei de-a treia zi, palatul a fost deschis muncitorilor, care au venit să-și prezinte omagiile iubitei lor *Mama Regina* — de pe înserat până în zorii zilei următoare un șir continuu de haine cenușii a trecut prin salonul alb.

Maria ceruse ca nimeni să nu poarte negru la înmormântarea ei, ci mai curând „culoarea mea preferată — mov. Toate florile de pe coșciug să fie roșii“.[27] Pentru a-i îndeplini dorința, românii au decorat străzile Bucureștiului în mov. Drapele și steguleț mici, de culoarea lavandei, atârnau la ferestre pe tot traseul pe care urma să treacă cortegiul alcătuit din peste 250 000 de oameni care se adunaseră să-și ia rămas-bun de la *Mama Regina*.

Și dacă regele a făcut prea puțin în timpul vieții ei, pentru înmormântare a organizat însă o ceremonie impresionantă, o etalare de pompă și protocol, pe care a amânat-o timp de trei zile, pentru a permite altor familii regale să ajungă la București. Cu o seară înainte de înmormântare, sicriul a fost închis, sigilat și mutat de la Cotroceni în noua sală a tronului din palatul regelui. Sicriul, la care au stat de gardă fiii ei și doi dintre nepoți, era drapat în mov, purtând steagul și coroana reginei.

A doua zi dimineața, la ora 8:30, a avut loc o slujbă privată pentru familie, capetele încoronate din străinătate și corpul diplomatic. A urmat coborârea scărilor de marmură, pe care Maria le urcase prima dată cu aproape 46 de ani în urmă. Ieșirea din palat a fost însoțită de muzica lui Wagner — Orchestra Simfonică București a cântat *Götterdämmerung*. Sicriul, purtat de șase ofițeri din regimentul de roșiori, sub un acoperământ de mătase mov, a fost așezat pe tradiționalul afet de tun, drapat în mov și tras, după tradiție, de șase armăsari negri. Garda a dat onorul, drapelele au fost coborâte în bernă, au răsunat trâmbițele, orchestra armatei a intonat imnul național și cortegiul a pornit încet, în dangătul clopotelor de la toate bisericile din București și însoțit de zgomotul avioanelor care zburau la mică înălțime.

Procesiunea a fost condusă de membrii Regimentului 4 Roșiori al reginei, care purtau săbii cu panaș mov, și de o sută de veterani invalizi, însoțiți de surori ale Crucii Roșii, îmbrăcate în alb. În urma lor venea preoțimea ortodoxă, învești mântată în spectaculoase straie bizantine și o sută de preoți cu potcapuri negre, cu lumânări aprinse și cădelnițe cu tămâie. Regele Carol i-a adăugat cortegiului și pe cavalerii Ordinului Mihai Viteazul, care-și purtau mantiile albe drapate spectaculos pe un umăr. În fața catafalcului mergea ministrul Curții Regale, care purta, pe o pernă de catifea mov, coroana medievală pe care Maria și-o concepuse pentru

propria-i încoronare. Afetul de tun era însoțit și de patru foști prim-miniștri, care purtau cocarde mov. Mulțimea a fost impresonată de cât de mic părea sicriul reginei. În urma lui venea, înșeuat, unul dintre armăsarii ei preferați.

Regele Carol al II-lea, îmbrăcat în impresionanta lui pelerină albă și purtând un coif cu panaș, mergea singur în urma sicriului mamei sale. După spusele presei, umerii îi erau „căzuți", fața „palidă și adânc brăzdată", ochii „roșii". Era urmat de principele Friedrich von Hohenzollern-Sigmaringen, de principele moștenitor Mihai, ducele de Kent și de un bărbat trecut în programul oficial drept „al doilea fiu al reginei Maria".[28] Lui Nicolae i s-a permis să vină la înmormântare, dar fără soție. În dreptul Arcului de Triumf, simbol al victoriei României în Primul Război Mondial, s-a făcut o scurtă pauză, timp în care regele a făcut semn ca afetul de tun să treacă pe sub arc. El, însă, a ocolit monumentul în mod intenționat.

La gară, sicriul a fost plasat pe un vagon deschis, pentru călătoria la Curtea de Argeș. În mod obișnuit, drumul de la București, prin Câmpia Română, până la vechiul orășel dintre dealuri dura două ore, dar trenul a trebuit să facă atât de multe opriri, încât au fost necesare șase ore. Mii de țărani cu lumânări în mâini, însoțiți de preoții lor de țară, erau îngenuncheați de-a lungul șinelor, pentru a-i aduce reginei ultimul omagiu. Se spune că s-au aruncat atât de multe flori peste catafalc, încât soldații din garda de onoare riscau să fie sufocați.

Trenul mortuar a ajuns la Curtea de Argeș la ora patru după-amiaza. Clopotele băteau de înmormântare, au fost trase 75 de salve de tun, garda a prezentat onorul și s-a cântat din nou imnul național. Când procesiunea a pornit spre biserică, presa a relatat că atât Carol, cât și Nicolae plângeau. Drumul, lung de aproape nouă kilometri, era înțesat de delegații de țărani din toată țara, îmbrăcați în costumele naționale festive; străzile erau împodobite cu covoare și steguțe tricolore; un vizitator englez povestea că, dacă n-ar fi văzut lacrimile de pe chipurile oamenilor, ar fi crezut că asistă la o sărbătoare triumfală.

În fața bisericii, în lumina palidă a înserării, a avut loc o ultimă și scurtă slujbă pentru Maria a României; sicriul a fost apoi dus în interiorul bizantin, pictat în culori strălucitoare, pâlpâind în lumina lumânărilor și pus în cripta de lângă soțul ei. Potrivit instrucțiunilor lăsate de regină, inima îi fusese scoasă și pusă într-o casetă de aur, împodobită cu emblemele provinciilor României Mari și trimisă la micuța capelă ortodoxă din grădina casei de la Balcic, de pe malul mării.*** Spre deosebire de mormintele lui Carol I, Elisabeta și Ferdinand, pe ale căror pietre au fost inscripționate obârșia și înfăptuirile, lespedea de pe mormântul Mariei este goală, din marmură albă imaculată, fără identitate și împodobită doar cu o cruce mare. Este imposibil de crezut că, în moarte, Maria nu a vrut să fie legată de cei care și-au închinat viața dinastiei și țării și, mai curând, ar trebui să presupunem că acesta a fost unul dintre modurile în care Carol al II-lea a încercat să nege, încă o dată, rolul mamei sale în istoria României.

Înainte de moarte, Maria a scris o scrisoare compatrioților săi. Este un document lung, mișcător în exagerările lui, exact genul de scrisoare la care ne putem aștepta din partea ei. „Când vei citi aceste rânduri, poporul meu, eu voi fi trecut pragul tăcerii eterne… Și totuși, dată fiind marea iubire pe care ți-am jurat-o, vreau să-ți vorbesc din nou… Am devenit a ta la bucurie și la durere. Privind înapoi, îmi este greu să spun care a fost mai mare, bucuria sau durerea. Cred că bucuria a fost mai mare, dar prea îndelungată a fost durerea."[29]

* Această apreciere despre Eppinger s-a dovedit, în mod tragic, corectă. La câțiva ani după ce a consultat-o pe Maria, doctorul avea să facă experimente pe evrei în folosul naziștilor. (*N. a.*)

** Fiica cea mică a reginei a fost anunțată abia a doua zi dimineață după venirea mamei sale la Sinaia. Împreună cu soțul ei, au călătorit toată noaptea cu mașina din Austria. „Am ajuns la frontieră în zori și am întrebat ce noutăți aveau. Mi s-a spus că fuseseră doar informați că voi veni și să mă lase să trec cât se poate de repede. Când ne-am întors, după înmormântare, mi-au spus: «Știam, dar n-am avut inima să v-o spunem.»“ Principesa și-a dat seama că mama ei murise doar când a văzut steagurile în bernă. (*N. a.*)

*** În 1940, când bulgarii au luat Dobrogea, generalul Zwiedineck a mutat caseta cu inima reginei într-o capelă de lemn, de mici dimensiuni, la Bran. În timpul comunismului, guvernul român, preocupat de valoarea casetei împodobite cu pietre prețioase, a mutat-o la București. (*N. a.*) Caseta a stat la Muzeul Național de Istorie până în noiembrie 2015, când a fost adusă la castelul Pelișor, în Camera de Aur, acolo unde inima reginei bătuse pentru ultima oară. (*N. trad.*)

Note:

1 HI, Gheorghe Duca, *Maria Regina*, cap. 6.

2 ANR III, 200:101.

3 KSU, 6 mai 1960, principele Nicolae către Hector Bolitho.

4 ANR III, 200:99.

5 ANR III 201:62.

6 ANR III, 202:4.

7 H-L, 10 noiembrie 1937, Christine Galatzi către principesa Ileana.

8 H-L, 29 decembrie 1929, regina Maria către principesa Alexandra.

9 ANR III, 202:29–41.

10 KSU, 14 februarie 1938, regina Maria către un prieten american.

11 ANR III, 202:48–63.

12 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

13 ANR III, 202:103.

14 RU (documentele Waldorf Astor), 14 iulie 1938, regina Maria către Nancy Astor.

15 ANR III, 202:96–97.

16 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

17 ANR III, 202:119.

18 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

19 Terence Elsberry, *Marie of Romania*, p. 279. Verificat în interviuri cu A.S.R. Principesa Ileana.

20 ANR III, 202:123–148.

21 ANR V, 5300/1937, 20 iulie 1937, Barbu Știrbey către regina Maria.

22 Duca, *op. cit*., cap. 6. Autoarea presupune că scrisoarea i-a fost adresată prințului Știrbey. În manuscrisul său nepublicat, *Maria Regina*, Duca menționează doar că scrisoarea era adresată „unuia dintre cei mai vechi și de încredere prieteni de-ai săi".

23 Interviu, A.S.R. Principesa Ileana.

24 *Time*, 25 iulie 1938, p. 18.

25 *Le Moment*, Nr. 1021, 20 iulie 1938, p. 3.

26 KSU, 3 august 1938, Christine Galatzi către prietenul american al reginei Maria.

27 Hector Bolitho, *A Biographer's Notebook*, p. 63.

28 *New York Times*, 25 iulie 1938.

29 KSU, Maria, Regina României, „À mon pays et à mon peuple".

Epilog

Anul morții reginei Maria — 1938 — a fost crucial pentru istoria Europei de Răsărit. În primăvară, Hitler a invadat Austria și a anexat-o. În toamnă, Franța și Anglia au aprobat tacit atunci când Führerul a expropriat o treime din teritoriul și populația Cehoslovaciei, aducând Germania în postura de putere dominantă pe continent și distrugând astfel Mica Antantă. La scurt timp, România a căzut în mâinile fasciștilor, iar la finalul celui de-al Doilea Război Mondial a trecut în mâinile comuniștilor.

Maria a fost un conducător care a domnit pe parcursul tranziției de la epoca victoriană la expansiunea comunistă și a înțeles că prețul pentru supraviețuirea regalității în vreme de democrație este contactul personal. I-a plăcut să fie regină. S-a dăruit românilor cu exuberanță și și-a jucat rolul spectaculos și cu umor. A exagerat câteodată. Ceea ce a deosebit-o de ceilalți monarhi a fost stilul, nu substanța.

Născută într-o lume în care bunica ei a domnit peste Imperiul Britanic și bunicul peste Rusia Imperială, regina a reușit să treacă prin ultimii ani de viață datorită credinței profunde în valoarea monarhiei. A fost unul dintre ultimii inocenți regali, jertfiți pe altarul dinastiei; și-a trăit viața justificând sacrificiul, hotărâtă să păstreze vie monarhia în partea ei de lume. La moartea ei, ziarul londonez *Times* a vorbit în termeni elogioși despre „marea frumusețe a caracterului ei" și a făcut o listă de trăsături care aminteau de principesa englezoaică, dar și de regina Balcanilor — măiestria în arta echitației, grația, talentul literar, comportamentul în timpul războiului și atitudinea pozitivă în condiții de stres.[1] Dincolo de Atlantic, *The New York Times*, cândva o sursă stupidă de bârfe la adresa garderobei și a coafurilor sale, a tratat-o pe regina României cu mult respect: „Nicio personalitate publică din România nu a avut un comportament mai patriotic decât această regină de sânge străin. Ca și regele Albert al Belgiei, și-a câștigat considerația poporului, care a ajuns la idolatrie."[2]

Cea mai bună dovadă a influenței reginei a fost, însă, rezistența îndelungată a României la comunism. Până și rușii i-au recunoscut puterea, într-o manieră ciudată. La o săptămână după moarta ei, revista *Time* scria că, într-o biserică ortodoxă din Moscova a avut loc o slujbă de pomenire pentru regina României — singura recunoaștere de acest fel acordată, după Revoluția Rusă, vreunui membru al unei case regale din întreaga lume.

Realizările Mariei au fost și mai impresionante, dacă le comparăm cu eșecurile penibile ale fiului său. La câteva luni după moartea Mariei, Carol al II-lea a făcut o călătorie foarte mediatizată în Europa Occidentală, în încercarea de a ține România departe de cel de-al Doilea Război Mondial. În Anglia, a apelat la legăturile de familie pentru a întări poziția țării în fața Aliaților; în Germania a promis cooperare economică, pentru a-l calma pe Hitler. Dar pactul sovieto-german din august 1939 l-a distrus. Forțat de Hitler să cedeze Basarabia și nordul Bucovinei Rusiei, să dea Ungariei nordul Transilvaniei și sudul Dobrogei Bulgariei, regele a devenit nepopular și a fost dat jos de pe tron în septembrie 1940.

A fugit din țară împreună cu doamna Lupescu și cu Ernest Urdăreanu, luând cu ei nouă vagoane de tren ticsite cu bunuri de mare valoare. Carol s-a rugat de Hitler să-l primească în Germania, dar führerul a refuzat s-o găzduiască pe doamna Lupescu, pentru că era evreică. Au bătut toată Europa și, în cele din urmă, au traversat Atlanticul și au ajuns în Mexic. După cel de-al Doilea Război Mondial au ajuns în sudul Braziliei, unde regele detronat s-a căsătorit cu amanta lui. Aflată, chipurile, pe patul de moarte la vremea ceremoniei,

soția lui Carol s-a însănătoșit rapid. Înainte de a se muta în Portugalia, cunoscută drept un paradis al regilor în exil, el i-a acordat titlul de Alteța Sa Regală Principesa Elena a României.

În primăvara lui 1953, Carol a primit o telegramă de la Mircea, fiul său și al lui Zizi Lambrino. Subvenția lui Zizi, din partea familiei lui Carol, fusese întreruptă cu cinci ani în urmă, atunci când comuniștii au preluat puterea în România. Telegrama spunea: „Mama a murit, nu am bani pentru înmormântare."[3] Nu a existat niciun răspuns. Câteva săptămâni mai târziu a murit și Carol și a fost înmormântat alături de regii Portugaliei (strămoșii bunicii paterne), la mănăstirea São Vicente. Soția lui, care se afla în posesia unei mari părți a bogățiilor familiei regale române, cât și a unei importante sume de bani, scoasă din țară, i-a supraviețuit aproape 25 de ani.

La 7 septembrie 1940, fiul lui Carol și al Elenei a devenit regele Mihai I pentru a doua oară. Era cu câteva săptămâni înainte de a împlini 19 ani. România era condusă de generalul Ion Antonescu, care și-a impus dictatura după abdicarea lui Carol. În iunie 1941, a târât România în război de partea Germaniei naziste. În august 1944, Mihai l-a arestat pe Antonescu și a adus România de partea Aliaților. Luând această hotărâre, tânărul rege spera să-și ferească țara de ocupația rusă și totodată să-i ajute pe Aliați. Cu toate că, astfel, a salvat multe vieți de partea Aliaților, nu a putut împiedica ocuparea României. Rusia a dezarmat peste 100 000 de soldați români, a confiscat cea mai mare parte a flotei și a marinei comerciale, material rulant, vehicule și rezerve petroliere. Andrei Vîșinski a sosit la București în mai puțin de un an, unde a pus la cale o lovitură de stat comunistă (februarie–martie 1945). De atunci încolo, regele Mihai, ultimul monarh din blocul răsăritean, a devenit, practic, prizonier al comuniștilor.

În noiembrie 1947, regele, în vârstă de 26 de ani a mers la Londra, pentru căsătoria principesei Elisabeta. Guvernul român, care spera că va folosi ocazia pentru a fugi în Occident, a fost foarte surprins când a revenit în țară. Mihai a fost forțat să abdice la 30 decembrie 1947. Câteva zile mai târziu a fost trimis în exil, împreună cu restul familiei regale. În vara anului 1948 s-a căsătorit cu Ana, principesă de Bourbon-Parma și s-au mutat în Elveția; regele a început să lucreze ca pilot de încercare, apoi a fost consultant tehnic. Nu a fost prezent la înmormântarea tatălui său, în 1953.

Mama lui Mihai, regina Elena, care revenise în România după abdicarea lui Carol, a părăsit țara împreună cu fiul ei, în 1948. S-a mutat la Florența, unde a trăit până aproape de moarte, în 1982. Elisabeta, rămasă în țară în timpul domniilor lui Carol al II-lea și Mihai, a plecat în exil în aceeași perioadă. Deși s-a zvonit că ar fi fugit din România cu o fabuloasă colecție de bijuterii, când a murit, la Cannes, în 1956, era săracă lipită. Mignon, cea de-a doua fiică a reginei Maria, regina văduvă a Iugoslaviei, se afla în Anglia la vremea când fiul ei, regele Petru, a fost înlăturat de nemți. Mignon a murit în 1961 și e înmormântată în mausoleul Frogmore al familiei Windsor, în parcul Windsor. Nicolae, care a rămas în exil după abdicarea fratelui său, a murit în 1977, la Madrid. A fost singurul dintre membrii apropiați ai familiei care a asistat la înmormântarea lui Carol al II-lea. „Am venit pentru că am simțit că era de datoria mea. Cu toate că l-am urât pe Carol așa cum n-am urât pe nimeni în viață, a fost fratele și regele meu", a spus el.[4] Ileana a revenit în România după fuga lui Carol și a condus un spital în timpul celui de-al Doilea Război Mondial; a plecat din țară în 1948, împreună cu familia. În cele din urmă s-a stabilit în Statele Unite cu cei șase copii. Ulterior, s-a călugărit și a pus bazele unei mănăstiri în Pennsylvania, unde trăiește și acum.*

Barbu Știrbey a revenit și el în țară după abdicarea lui Carol. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a fost unul dintre conducătorii unei mișcări conspirative în sprijinul Aliaților. În februarie 1944 a fost la Cairo, pentru a discuta, din partea Partidului Național Liberal și a Partidului Național-Țărănesc, posibilitatea capitulării României în fața Marii Britanii și a Statelor Unite. În septembrie 1944, regele Mihai l-a trimis la Moscova pentru a semna armistițiul cu Aliații. În februarie anul următor, regele l-a numit prim-ministru, dar comuniștii nu l-au acceptat, înlocuindu-l cu Petru Groza, care nefiind comunist, era totuși agreat de Uniunea Sovietică; ascensiunea lui a marcat sfârșitul democrației parlamentare în România. Știrbey a murit un an mai târziu la Buftea, la vârsta de 73 de ani.

Până la cel de-al Doilea Război Mondial românii au dat dovadă de o notabilă lipsă de entuziasm pentru modul de viață sovietic, iar la sfârșitul războiului Partidul Comunist din România număra doar o mie de membri în întreaga țară. Armistițiul încheiat de regele Mihai cu Aliații a dus la o revitalizare a sprijinului pentru partidele tradiționale — liberalii și național-țărăniștii — a căror putere fusese uzurpată de Carol și de

generalul Antonescu. Dar decizia lui Churchill, din octombrie 1944, de a-i acorda lui Stalin „90% control asupra României“[5] a adus țara sub controlul total al Uniunii Sovietice și al armatei sale de ocupație de un milion de soldați. În ciuda eforturilor regelui Mihai pentru organizarea de alegeri libere și a acuzațiilor din partea Marii Britanii și a Statelor Unite conform cărora guvernul comunist nu reprezenta voința poporului, alegerile din noiembrie 1946, organizate și controlate de comuniști, i-au instalat pe aceștia la putere pentru foarte mult timp. Partidul Național Liberal și Partidul Național-Țărănesc au fost dizolvate, în mod oficial, în 1947. Poporul și-a pierdut dreptul de a-și alege liber conducătorii și, odată cu el, și posibilitatea de a-și cunoaște istoria.

Puțini români născuți după 1948 au auzit de regina Maria. În ultimii 35 de ani, faptele bune ale dinastiei de Hohenzollern au fost făcute uitate, eșecurile, exagerate și aproape un secol a fost șters din cărțile de istorie. Familia care a adus România de la stăpânirea turcă la epoca modernă, care a condus țara cu succes printr-un război mondial și a scos-o onorabil din al doilea, această familie e menționată drept „dinastie străină“ — în cazul în care e menționată —, adusă în țară pentru propria îmbogățire. Iar personalitatea lui Carol al II-lea a avut un cuvânt greu de spus în această revizuire a istoriei.

Temerile reginei Maria legate de fiul său s-au materializat, determinând abdicarea lui forțată, la doi ani după moartea ei. Iar cel mai negru coșmar al său, legat de preluarea țării de către comuniști, s-a adeverit opt ani mai târziu. Am putea spune că regina a murit la timp.

* Principesa Ileana — Maica Alexandra — a decedat în 1991. (*N. trad.*)

Note:

1 *London Times*, Londra, 19 iulie 1938.

2 *New York Times*, 19 iulie 1938.

3 *New York Times*, 19 iulie 1938.

4 Alice-Leone Moats, *Lupescu*, p. 216.

5 Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania*, p. 92.

Note

Pentru note am folosit următoarele abrevieri:
B-L: Scrisori din colecția Lady Bowes-Lyon.
HH: Herbert Hoover Presidential Library.
HI: Hoover Institution on War, Revolution, and Peace.
H-L: Scrisori din colecția A.S.S., Principele de Hohenlohe-Langenburg.
IR: Scrisori și documente din colecția A.S.R. Principesa Ileana a României.
KE: Scrisori din patrimoniul lui Lee Keedick.
KSU: Kent State University Library.
MM: Maryhill Museum.
RU: Reading University Library.
ANR: Arhivele Naționale ale României.
RAWG: Royal Archives at Windsor Castle.
SA: Sigmaringen Archives.

Bibliografie selectivă

Pe lângă o serie de cărți și periodice au fost consultate următoarele arhive, colecții personale și biblioteci: *Arhive, registre și repertorii:* arhivele Coburg; The Hoover Institution on War, Revolution, and Peace: scrisori și documente din colecția lui I.G. Duca și manuscrisul nepublicat *Maria Regina;* The Kent State University Library: scrisori și documente din Colecția Reginei Maria; Maryhill Museum; The Reading University Library: scrisori din colecția de documente a celui de-al doilea viconte Astor și a lui Lady Astor; Arhivele Statului București; România Fond Casa Regală; memoriile reginei Maria, corespondența reginei Maria; arhivele Sigmaringen (Staatsarchiv Sigmaringen).

Colecții personale: scrisori din colecția lui Lady Rachel Bowes-Lyon; scrisori și documente aparținând lui Eleanor Harris; scrisori din colecția A.S.S. Principele de Hohenlohe-Langenburg; scrisori și documente din colecția A.S.R. Principesa Ileana a României; scrisori din colecția Lee Keedick; scrisori și documente din colecția John N. Rosekrans Jr.

Biblioteci: Bibliothèque Nationale; The British Museum; The British Newspaper Library; Harvard University Libraries; The Library of Congress; The London Library; The New York Public Library; The New York Public Library Newspaper Annex; The New York Society Library; Yale University Library.

O parte dintre titlurile de mai jos, precum și unii autori au avut un rol deosebit de important în pregătirea cărții de față. Aceștia sunt: studiul definitoriu al lui R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians; Queen Victoria,* de Elizabeth Longford, de unde am preluat caracterizarea reginei; *The Downfall of Three Dynasties,* de Egon Corti, consultată pentru prezentarea curții ruse; *Yesterday Was Mine,* de Ana-Maria Callimachi, relatarea, de către un contemporan, a vieții aristocrației române de dinainte de 1914; *Lupescu,* de Alice-Leone Moats, tablou al vieții de zi cu zi a regelui Carol al II-lea; *Joe Boyle*, biografie excepțională de William Rodney*; The Inside Story of the Peace Conference,* de dr. E.J. Dillon, studiu asupra dilemei țărilor mici la Versailles; *Roumania at the Paris Peace Conference: A Study in the Diplomacy of Ioan I.C. Bratianu*, de Sherman David Spector*,* o analiză amănunțită asupra subiectului; *Marie of Romania,* de Terence Elsberry, o biografie mai veche a reginei, care a fost punctul de plecare pentru această carte. Munca mea ar fi fost mult mai dificilă în absența lucrărilor acestor autori.

Alexandru, Mare Duce al Rusiei, *Always a Grand Duke,* New York: Farrar and Rinehart, Inc., 1933.

—, *Once a Grand Duke,* Garden City, N.Y.: Garden City Publishing Co., Inc., 1932.

Principesa Alice, Familia regală britanică, *For My Grandchildren: Some Reminiscences of H.R.H. Princess Alice, Countess of Athlone*, Cleveland: World Publishing Co., 1967.

Almedingen, E.M., *The Emperor Alexander II*, Londra: The Bodley Head, 1962.

—, *An Unbroken Unity: A Memoir of Grand-Duchess Serge of Russia, 1864–1918*, Londra: The Bodley Head, 1964.

Alsop, Susan Mary, *Lady Sackville: A Biography*, Garden City, N.Y.: Doubleday, 1978.

Argyll, John George Edward Henry Douglas Sutherland Campbell, al Nouălea Duce de (Marchizul de Lorna), *V.R.I. Queen Victoria, Her Life and Empire*, New York & London: Harper & Brothers, 1901.

Armstrong, Hamilton Fish, *The New Balkans,* New York: Harper & Brothers, 1926.

—, *Peace and Counter-Peace: From Wilson to Hitler*, New York: Harper & Row, 1971.

—, *Where the East Begins,* New York: Harper & Brothers, 1929.

Baedeker, Karl, *Austria-Hungary, Including Dalmatia and Bosnia: Handbook for Travellers*, Leipzig: Karl Baedeker; New York: Charles Scribner's Sons, 1905.

Bagger, Eugene S., *Eminent Europeans*: *Studies in Continental Reality*, New York: G.P. Putnam's Sons, 1922.

Balfour, Neil și Sally Mackay, *Paul of Yugoslavia, Britain's Maligned Friend*, Londra: Hamish Hamilton, 1980.

Balsan, Consuelo Vanderbilt, *The Glitter and the Gold,* New York: Harper and Brothers, 1952.

Barbusse, Henri, *I Saw it Myself*, traducere de Brian Rhys, New York: E. P. Dutton & Co., 1928.

Battiscombe, Georgina, *Queen Alexandra*. Boston: Houghton Mifflin, 1964.
Beal, Erica, *Royal Cavalcade,* Londra: Paul & Co., 1939.
Beattie, Kim, *Brother, Here's a Man! The Saga of Klondike Boyle*, New York: Macmillan, 1940.
Bell, T.P., *Our Nuptial Ode and Welcome: In Honour of the Marriage of H.R.H. the Duke of Edinburgh with H.I.H. the Grand Duchess Marie of Russia, 23 January 1874*. Londra: Hamilton, Adams & Co., 1874.
Benger, G., *Rumania in 1900,* traducere de A. H. Keane, Londra: Asher and Co., 1900.
Bennett, Daphne, *Vicky, Princess Royal of England and German Empress,* New York: St. Martin's Press, 1971.
Benson, E.F. *Queen Victoria's Daughters,* New York: D. Appleton-Century Co., Inc., 1938.
Bercovici, Konrad, *That Royal Lover,* New York: Brewer and Warren, 1931.
Berkson, Seymour, *Their Majesties!* New York: Stackpole Sons, 1938.
Bernardy, Françoise de, *Albert and Victoria*, traducere de Ralph Manheim, New York: Harcourt, Brace and Co., 1953.
Bibescu, Martha Lucia (Lahovary), *Royal Portraits,* New York: D. Appleton and Co., 1928.
—, *Some Royalties and a Prime Minister,* New York: D. Appleton and Co., 1930.
Blanch, Lesley, *Pavilions of the Heart: The Four Walls of Love*, New York: G. P. Putnam's Sons, 1974.
—, *Under a Lilac-Bleeding Star: Travels and Travelers*, New York: Atheneum, 1964.
Bocca, Geoffrey, *Kings Without Thrones. The Uneasy Heads: A Report on European Monarchy*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1959.
Bolitho, Hector, A *Biographer's Notebook,* New York: Macmillan, 1950.
—, *Further Letters of Queen Victoria from the Archives of the House of Brandenburg-Prussia*, traducere de J. Pudney și Lord Sudley, Londra: Thornton Butterworth, Ltd., 1938.
—, *Letters of Queen Victoria: From the Archives of the House of Brandenburg-Prussia*, traducere de J. Pudney și Lord Sudley, New Haven: Yale University Press, 1938.
—, *Roumania Under King Carol*, Londra: Eyre and Spottiswoode, 1939.
Bonsal, Stephen, *Suitors and Suppliants: The Little Nations at Versailles*,New York: Prentice Hall, 1946.
Brook-Sheperd, Gordon, *Uncle of Europe: The Social and Diplomatic Life of Edward VII*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1976.
Buchan, John, ed., *Bulgaria and Romania: The Nations of To-Day, A New History of the World*, Londra: Waverly Book Co., Ltd., s.a.
Buchanan, Meriel, *Queen Victoria's Relations,* Londra: Cassell, 1954.
Buckle, George Earl, ed., *The Letters of Queen Victoria: A Selection from Her Majesty's Correspondence and Journal Between the Years 1862 and 1885*, seria a doua, vol. II: 1870–1878. Londra: John Murray, 1926.
—, *The Letters of Queen Victoria: A Selection from Her Majesty's Correspondence and Journal Between the Years 1886 and 1901*, seria a treia, vol. II: 1891–1895. Londra: John Murray, 1931.
Bulow, Prince von, *Memoirs* 1903–1909, vol. II. traducere de F. A. Voight, Londra: Putnam, 1931.
Burgoyne, Elizabeth, *Carmen Sylva: Queen and Woman*, Londra: Thornton Butterworth, 1940.
Buxhoeveden, Sophia, Baroană, *The Life and Tragedy of Alexandra Feodorovna, Empress of Russia: A Biography*, New York: Longmans, Green and Co., 1928.
Callimachi, Anna-Maria, *Yesterday Was Mine,* Londra: Falcon Press, 1952.
Carol the Second and the British Press: A Scrap-book of Articles Written on the Occasion of the Royal State Visit to England of the Roumanian Sovereign in November 1938, Londra: E. T. Heron and Co., 1939
Cartland, Barbara, *The Scandalous Life of King Carol*, Londra: Frederick Muller, 1957.
Catalogue of The Collection of Porcelain, Bronzes, Arms, Japanese Lacquer and other Specimens of Oriental Art, formed by H.M.S. The Duke of Edinburgh, K.G., During His Cruise in H.M.S. „Galatea", Londra: William Clowes and Sons, 1875.
Clarke, Elizabeth Dodge Huntington, *The Joy of Service: Memoirs of Elizabeth Dodge Huntington Clarke*, New York: National Board of the Young Women's Christian Association, 1979.
Clary, Principe. *A European Past*, traducere Ewald Osers, New York: St. Martins Press, 1978.
The Collection of European China, Marbles, Bronzes, Pictures, Water-colours, Drawings, and Other Objects of Art and Vertu at Clarence House, St. James, Londra: William Clowes and Sons, 1875.
Constantin, Rege al Greciei, A *King's Private Letters,* Londra: Eveleigh Nash & Grayson, Ltd., 1925.
Cornwallis-West, George, Doamna, *The Reminiscences of Lady Randolph Churchill,* New York: The Century Co., 1908.
Corti, Egon, Conte, *The Downfall of Three Dynasties,* traducere de Marie Sieveking și Ian F.D. Morrow. 1934; retipărit. New York: Books for Libraries Press, 1970.
—, *The English Empress,* Londra: Cassell, 1957.
Cowles, Virginia, *The Astors*, New York: Alfred A. Knopf, 1979.
—, *The Romanovs,* New York: Harper & Row, 1971.

—, *The Russian Dagger,* New York: Harper & Row, 1969.
Cox, J. Charles, *The Marriage of the Duke of Edinburgh: The Cost of the Royal Household, Royal Annuities and Crown Lands*, Londra: E. Truelove, 1873.
Cunliffe, Marcus, *The Age of Expansion: 1848–1917.* Springfield, Mass.: G. and C. Merriam Co., 1873.
Kirill, A.S.I., Mare Duce. *My Life in Russia's Service — Then and Now*, editat de A.S.S. Principele Leonid Lieven, Londra: Selwyn and Blount, 1939.
Czernin, Ottokar, Conte. *In the World War*, Londra: Cassell, 1919.
Daggett, Mabel Potter, *Marie of Roumania: The Intimate Story of the Radiant Queen*. New York: George H. Doran, 1926.
Daisy, Principesă de Pless, *Better Left Unsaid,* New York: E. P. Dutton, 1931.
Dewhurst, Jack, *Royal Confinements: A Gynaecological History of Britain's Royal Family,* New York: St. Martin's Press, 1980.
Diesbach, Ghislain de, *Secrets of the Gotha,* traducere de Margaret Crosland, New York: Meredith Press, 1967.
Dillon, E. J., *The Inside Story of the Peace Conference,* New York: Harper and Brothers, 1920.
Duff, David, *Hessian Tapestry,* Londra: Frederick Muller, 1967.
—, *Victoria and Albert,* New York: Taplinger Publishing, 1972.
Easterman, A. L., *King Carol, Hitler and Lupescu,* Londra: Victor Gollancz, Ltd., 1942.
Edinburgh, K.G., Duce de. A *Guide to the Works of Art and Science Collected by Captain His Royal Highness The Duke of Edinburgh, KG., During His Five-Years Cruise Round the World in H.M.S, „Galatea"* (1867–1871), Londra: John Strangeways, 1872.
Elsberry, Terence, *Marie of Romania: The Intimate Life of a Twentieth Century Queen*, New York: St. Martin's, 1972.
Eulalia, A.S.R. Infanta Spaniei, *Court Life from Within*, Londra: Cassell and Company, Ltd., 1915
—, *Courts and Countries After the War,* New York: Dodd, Mead and Co., 1925.
Fenyvesi, Charles, *Splendor in Exile: The Ex-Majesties of Europe*, Washington, D.C.: New Republic Books, 1970.
Fischer-Galați, Stephen, *Romania*, New York: Frederick A. Prager, 1956.
—, *Twentieth Century Rumania,* New York: Columbia University Press, 1970.
Forbes, Nevill, Arnold J. Toynbee, D. Mitrany și D. G. Hogarth. *The Balkans: A History of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*, Londra: Oxford, 1915.
Forter, Norman L. și Demeter B., Rostovsky, *The Roumanian Handbook,* Londra: Simpkin Marshall, Ltd., 1931.
Fox, Frank, *The Balkan Peninsula*, Londra: A. & C. Black, Ltd., 1915.
Fulford, Roger, ed., *Dearest Child: Letters between Queen Victoria and the Princess Royal, 1858–1861*, Londra: Evans Brothers, Ltd., 1964.
—, ed., *Dearest Mama: Letters Between Queen Victoria and the Crown Princess of Prussia, 1861–1864.* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1969.
—, *Hanover to Windsor,* New York: The Macmillan Company, 1960.
—, ed., *Your Dear Letter: Private Correspondence of Queen Victoria and the Crown Princess of Prussia 1865–1871*, Londra: Evans Brothers Ltd., 1971.
Fuller, Loie, *Fifteen Years of a Dancer's Life with Some Account of Her Distinguished Friends*, nedatat, retipărit, New York: Dance Horizons, s.a.
Gernsheim, Helmut și Alison, *Victoria R.*, New York: G. P. Putnam's Sons, 1959.
Gilliard, Pierre, *Thirteen Years at the Russian Court: A Personal Record of the Last Years and Death of the Czar Nicholas II and His Family*, traducere P. Appleby Holt, New York: George Doran, 1921.
Giurescu, Constantin C., *Transylvania in the History of Romania*: *An Historical Outline*, Londra: Garnstone Press, nedatat.
Gordon, Will, Doamna, *Roumania Yesterday and Today,* cu două capitole și introducere de M.S. Regina României, Londra: John Lane, The Bodley Head, 1919.
Gore, John, *King George V*: *A Personal Memoir*, Londra: John Murray, 1941.
Graham, Stephen, *Alexander of Yugoslavia: The Strong Man of the Balkans*, Londra: Cassell and Co., 1938.
Guedalla, Philip, *The Queen and Mrs. Gladstone*, Garden City, N.Y.: Doubleday, Doran and Co., 1934.
Gunther, John, *Inside Europe*, New York: Harper and Brothers, 1938.
A Handbook of Roumania, Naval Staff Intelligence Department, I.D. 1204, Londra: 1918.
Hardinge, Arthur, Sir, *A Diplomatist in Europe,* Londra: Jonathan Cape, s.a.
Hatch, Alden, *Edith Bolling Wilson: First Lady Extraordinary*, New York: Dodd, Mead and Co., 1961.
Heathcote, Dudley. *My Wanderings in the Balkans.* Londra: Hutchinson & Co., nedatat.
Hill, George A., Căpitan, *Go Spy the Land*: *Being the Adventures of I.K.8 of the British Secret Service*, Londra: Cassell and Co., 1932.
Hoover, Herbert, *The Memoirs of Herbert Hoover: Years of Adventure 1874–1920,* New York: Macmillan Co., 1952.

Hoppé, E.O., *In Gipsy Camp and Royal Palace: Wanderings in Rumania*. New York: Charles Scribner's Sons, 1924.
Hough, Richard, ed., *Advice to a Grand-Daughter: Letters from Queen Victoria to Princess Victoria of Hesse*, Londra: Heinemann, 1975.
House, Edward Mandell și Charles Seymour, editori, *What Really Happened at Paris: The Story of the Peace Conference, 1918–1919; by American Delegates*, New York: Scribner's Sons, 1921.
Hurst, A. Herscovici, *Roumania and Great Britain.* Londra: Hodder & Stoughton, 1916.
Ileana, Principesă a României și Arhiducesă de Austria, *I Live Again*, NewYork: Rinehart and Co., 1952.
Ionescu, Ghiță. *Communism in Rumania* 1944–1962, Londra: Oxford University Press, 1964.
Ionescu, Take, *Some Personal Impressions,* Londra: Nisbet and Co., Ltd., 1919.
James, Robert Rhodes, *Chips: The Diaries of Sir Henry Channon*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1967.
Johnston, Robert H., *Tradition Versus Revolution: Russia and the Balkans in 1917. East European Monographs*, nr. XXVIII, Boulder: East European Quarterly, New York: Columbia University Press, 1977.
Judd, Denis, *Eclipse of Kings: European Monarchies in the Twentieth Century*, Londra: Macdonald and Jane's, 1976.
Kedward, H.R. *Fascism in Western Europe 1900–1945*, New York: New York University Press, 1971.
Kennard, Dorothy Katherine (Barclay) Lady, A *Roumanian Diary, 1915, 1916, 1917*, New York: Dodd, Mead and Co., 1917.
Kirke, Dorothea, *Domestic Life in Rumania,* Londra: John Lane, 1916.
Lambrino, Ioana, *Mon Mari Le Roi Carol,* Paris: Calmann-Lévy, 1950.
Lee, Arthur Gould, *Crown Against Sickle: The Story of King Michael of Rumania*, Londra: Hutchinson and Co., Ltd., nedatat.
—, ed. *Empress Frederick Writes to Sophie, Her Daughter, Crown Princess and Later Queen of the Hellenes: Letters 1889–1901*, Londra: Faber and Faber Ltd., 1955.
—, *Helen, Queen Mother of Rumania*: *Princess of Greece and Denmark. An Authorized Biography*, Londra: Faber and Faber, 1956.
Lloyd George, David, *War Memoirs,* 2 volume, Londra: Ivor Nicholson and Watson, 1933.
Longford, Elizabeth, ed., *Louisa, Lady in Waiting: The Personal Diaries and Albums of Louisa, Lady in Waiting to Queen Victoria and Queen Alexandra*, Londra: Jonathan Cape, 1979.
—, *Queen Victoria: Born to Succeed*, New York: Harper & Row, 1964.

Loti, Pierre (pseudonim), (Viaud, Julien), *Carmen Sylva and Sketches from the Orient,* traducere de Fred Rothwell, New York: Macmillan, 1912.
Magnus, Leonard A., *Roumania's Cause and Ideals*, Londra: Kegan Paul, Trench, Trubner and Co., Ltd., 1917.
Magnus, Philip, *King Edward the Seventh,* Londra: John Murray, 1964.
Malcolm, Ian, Sir, *Trodden Ways*, 1895–1930, Londra: Macmillan & Co., Ltd., 1930.
Mallet, Victor ed., *Life with Queen Victoria: Marie Mallet's Letters from Court 1887–1901*, Boston: Houghton Mifflin, 1968.
Manning, Olivia, *The Balkan Trilogy*, New York: Penguin, 1981
Maria, Mare Ducesă a Rusiei, *Education of a Princess*: *A Memoir*, traducere sub supravegherea lui Russell Lord, New York: Viking, 1931.
—, *A Princess in Exile*, New York: Viking, 1932.
—, *Things I Remeber*, traducere sub supravegherea lui Russell Lord. Londra: Cassell and Co., 1931.
Maria, Regina României, *A Christmas Tale,* tipărit în particular pentru prieteni, de Aldus Printers, New York, 1957.
—, *The Country That I Love: An Exile's Memories*, Londra: s.n., 1925.
—, *Crowned Queens*, Londra: Heath Cranton Ltd., 1929.
—, *The Dreamer of Dreams*, Londra: Hodder & Stoughton, 1915.
—, *The Magic Doll of Roumania*, New York: Frederick A. Stokes Co., 1929.
—, *Masks.* New York: E. P. Dutton & Co., Inc., 1937.
—, *My Country*, Londra: Hodder & Stoughton, 1916.
—, *Ordeal: The Story of My Life*, New York. Charles Scribner's Sons, 1935.
—, *The Queen of Romania's Fairy Book*, New York: Frederick A. Stokes Co., 1926.
—, *The Story of My Life*, New York: Charles Scribner's Sons, 1934.
—, *The Story of Naughty Kildeen*, New York: Harcourt, Brace and Co., 1926.
—, *Why? A Story of Great Longing*, Stockholm: Svenska Tryckeriaktiebolaget (tipărit în regie proprie), 1923.
Maria-Louisa, Principesă, *My Memories of Six Reigns*, New York: E. P. Dutton and Co., 1957.
Martineau, Philip, Doamna, *Roumania and Her Rulers*, Londra: Stanley Paul and Co., Ltd., 1927.

Massie, Robert K. *Nicholas and Alexandra*, New York: Atheneum, 1967.
—, *Mavrogordato, John. Modern Greece: A Chronicle and a Survey 1800–1931*, Londra: Macmillan & Co., Ltd., 1931
McKinley, Brian, *Royal Tour*. Adelaide: Rigby Limited, 1970.
Miller, William, *The Balkans: Roumania, Bulgaria, Serbia, and Montenegro. 1896*; reeditat. Londra: T, Fisher Unwin, 1923.
Moats, Alice-Leone. *Lupescu*, New York: Henry Holt and Co., 1955.
Morris, Charles și Murat Halstead, *Life and Reign of Queen Victoria*, Chicago: International Publishing Society, 1901.
Morris, Constance Lily, *On Tour with Queen Marie*, New York: Robert M. McBride and Co., 1927.
Morris, Ira N., *Heritage From My Father*, New York: tipărit în regie proprie, 1947.
Negulescu, Gogu, *Rumania's Sacrifice*: *Her Past, Present, and Future*, traducere de C. de S. Wainright, New York: The Century Co., 1918.
Nicolae, A.S.R., Principe al Greciei (Principe al Danemarcei), *My Fifty Years*, Londra: Hutchinson and Co., Ltd., 1926 (?).
Nicolson, Harold, *King George the Fifth: His Life and Reign*, Londra: Constable and Co., 1952.
—, *Peacemaking,* New York: Grosset and Dunlap-Universal Library, 1965.
O'Connor, Harvey, *The Astors,* New York: Alfred A. Knopf, 1941.
Oprea, I. M. *Activitatea diplomatică a lui Nicolae Titulescu*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968.
Packard, Edward H., „Queen Marie's Visit", în New *England Essays.* Cambridge, Mass.: s.n., 1926.
Paget, Walpurga Ehrengarde Helena (von Hohenthal), Lady, *Embassies of Other Days and Further Recollections,* 2 volume, New York: George H. Doran, 1923.
Pantazzi, Ethel Greening. *Roumania in Light and Shadow*, Toronto: The Ryerson Press, nedatat.
Parkinson, Maude. *Twenty Years in Roumania*, Londra: George Allen and Unwin, 1921
Parrot, Cecil, *The Tightrope*, Londra: Faber and Faber, 1975
Patmore, Derek, *Invitation to Roumania,* Londra: Macmillan & Co., Ltd., 1939.
Petru al II-lea, Rege al Iugoslaviei, *A King's Heritage*, New York: G. P. Putnam's Sons, 1954.
Politics and Political Parties in Roumania, Londra: International Reference Library, 1936.
Ponsonby, Arthur. *Henry Ponsonby, Queen Victoria's Private Secretary:* His Life from His Letters. New York: Macmillan, 1943.
—, ed. *Letters of the Empress Frederick*, New York: Macmillan, 1930.
Pope-Hennessy, James, *Queen Mary: 1867–1953*, New York: Knopf, 1960.
Pridham, Francis, (Viceamiral), Sir. *Close of a Dynasty*, Londra: Allan Wingate, 1956.
Queux, William Le, *The Secret Life of the Ex-Tsaritza: Amazing Disclosures by her Maid-of-Honor and Confidante the Baroness Zeneide Tzankoff*, Londra: Odhams, Ltd., 1918.
Radziwill, Catherine, Principesă, *The Intimate Life of the Last Tsarina*, Londra; Cassell and Co., 1929.
—, *Royal Marriage Market of Europe,* New York: Funk and Wagnall's, 1915.
—, (Contele Paul Vassili), *Secrets of Dethroned Royalty*, Londra: John Lane, The Bodley Head, 1920.
—, (Catherine Kolb-Danvin), *Sovereigns and Statesmen of Europe,* Londra: Cassell and Co., 1915.
—, (Catherine Danvin), *Those I Remember*, Londra; Cassell and Co., 1924.
Rattigan, Frank, *Diversions of a Diplomat*, Londra: Chapman and Hall, Ltd., 1924.
Remak, Joachim, ed. *The First World War: Causes, Conduct, Consequences*, New York: John Wiley and Sons, Inc., 1971.
—, *The Origins of World War I,* 1871–1914, Hindsdale, Illinois: The Dryden Press, 1967.
Roberts, M. Elizabeth, *Outlines of Balkan History*, Londra: Arthur H. Stockwell, Ltd., s.a.
Rodney, William, *Joe Boyle: King of the Klondike*. Toronto: McGraw-Hill Ryerson, Ltd., 1974.
Roosevelt, Blanche, *Elisabeth of Roumania*: *A Study*. Londra: Chapman and Hall, Ltd., 1891.
Rose, Kenneth, *King George V*, Londra: Weidenfeid and Nicolson, 1983.
Ross, Ishbel, *Grace Coolidge and Her Era*, New York: Dodd, Mead and Co., 1962.
Roucek, Joseph S., *Contemporary Roumania and Her Problems: A Study in Modern Nationalism*. Londra: Humphrey Milford-Oxford University Press, 1932.
Rudin, Harry R., *Armistice 1918*, New Haven: Yale University Press, 1944.
Rumania, Confidential Handbook. The Historical Section of the Foreign Service, nr. 21, Londra, 1918.
Saint-Aulaire, Auguste Félix Charles de Beaupoil, Conte de, *Confession d'un vieux diplomate,* Paris: Flammarion, 1953.
Seton-Watson, Hugh, *Eastern Europe Between the Wars 1918–1941*. Londra: Cambridge University Press, 1945.
Seton-Watson, R. W., *A History of the Roumanians: From Roman Times to the Completion of Unity*. Cambridge: The University Press, 1934.
—, *The Little Entente.* The Garden City Press Ltd., *Contemporary Review,* decembrie, 1927.
—, *Roumania and the Great War*. Londra: Constable and Co., Ltd., 1915.

—, *Sarajevo*: *A Study in the Origins of the Great War*. Londra: Hutchinson and Co., Ltd., s.a.
—, „Some Aspects of Dynastie Policy in the Balkans", în *Transactions of the Royal Historical Society*, vol. XXXII, Londra: Offices of the Royal Historical Society, 1950.
—, *Transylvania*: *A Key-Problem*, (eseu), Londra: The Classic Press (tipărit în regie proprie), 1943.
Seymour, Charles, *The Intimate Papers of Colonel House.* New York: Houghton Mifflin, 1926.
Sitwell, Sacheverell, *Roumanian Journey*, Londra: B. T. Batsford, Ltd., 1938.
Spector, Sherman David, *Rumania at the Paris Peace Conference: A Study in the Diplomacy of Ioan I.C. Bratianu*. New York: Bookman Associates, 1962; retipărit, Ann Arbor, Michigan: University Microfilms International, 1980.
Spiro, Edward, *From Battenberg to Mountbatten*, Londra: Arthur Barker, Ltd., 1966.
St. Aubyn, Giles, *Edward VII*: *Prince and King*. New York: Atheneum, 1979.
Stephenson, John, *A Royal Correspondence: Letters of King Edward VII and King George* V *to Admiral Sir Henry F. Stephenson*, Londra: Macmillan and Co., Ltd., 1938.
Sulzberger, C.L. *A Long* Row *of Candles: Memoirs and Diaries*, New York: Macmillan and Co., 1969.
Sykes, Christopher, *Nancy*: *The Life of Lady Astor*. William Collins Sons, 1972; retipărit. Londra: Panther-Granada, 1979.
Taylor, A. J. P., *The Last of Old Europe: A Grand Tour*, New York: Quadrangle-The New York Times Book Co., 1976.
—, *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, Clarendon Press, 1954; retipărit, Londra: Oxford University Press, 1971.
Taylor, Edmond, *The Fall of the Dynasties: The Collapse of the Old Order 1905–1922*, Garden City, New York: Doubleday, 1963.
Tennyson, Alfred, „A Welcome to Her Royal Highness Marie Alexandrovna, Duchess of Edinburgh", Londra: Henry S. King and Co., 1874.
Tilea, R. V., *The Last Century of Roumanian History.* Cambridge: s.n., 1943.
Tisdall, E. E. P., *Marie Fedorovna: Empress of Russia*, New York: The John Day Co., 1958.
—, *Queen Victoria's Private Life,* Londra: Jarrolds, 1961.
—, *Royal Destiny: The Royal Hellenic Cousins*. Londra și New York: S. Paul, 1955.
Tuchman, Barbara W., *The Guns of August*, Macmillan, 1962; retipărit, New York: Bantam Books, 1976
—, *The Proud Tower*: *A Portrait of the World Before the War 1890–1914*, Macmillan, 1966; retipărit. New York: Bantam Books, 1976.
Văcărescu, Elena, *Kings and Queens I Have Known*, New York: Harper & Brothers, 1904.
Vacha, Robert, ed. și trad., *The Kaiser's Daughter*: *Memoirs of H.R.H. Viktoria Louise, H.R.H. Duchess of Brunswick and Luneburg, Princess of Prussia*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1977.
Von der Hoven, Helena, Baroană, *King Carol of Romania*, *The Authorized Biography*. Londra: Hutchinson & Co., Ltd., 1940.
Vopicka, Charles J., *Secrets of the Balkans. Seven Years of a Diplomat's Life in the Storm Center of Europe*, Chicago: Rand McNally & Co., 1921.
Vorres, Ian, *The Last Grand Duchess: Her Imperial Highness Grand Duchess Olga Alexandrovna.* Londra: Hutchinson, 1964.
Waldeck, R. *G., Athene Palace*, Garden City, N.Y.: Blue Ribbon Books, 1942.
Walker, Doamna, *Untrodden Paths in Roumania.* Londra: Chapman & Hall, 1888.
West, Rebecca, *Black Lamb and Grey Falcon: A Journey Through Yugoslavia*, 2 volume, New York: Viking Press, 1941.
Whelan, Grover. Dl., *New York: The Autobiography of Grover Whelan*, New York: Putnam, 1955.
White, Leigh, *The Long Balkan Night,* New York: C. Scribner's Sons, 1944.
Whitman, Sidney, *Reminiscences of the King of Roumania* (editat după textul original), New York: Harper & Brothers, 1899.
Whittle, Tyler, *The Last Kaiser: A Biographv of Wilhelm II, German Emperor and King of Prussia*, New York: Times Books-Quadrangle-New York Times Book Co., 1977.
Wilson, Edith Bolling, *My Memoir.* New York: Bobbs-Merill Co., 1938. Windsor, Decan și Hector Bolitho, editori. *Later Letters of Lady Augusta Stanley 1864–1876. Londra: Jonathan Cape, 1929.*
Yusupov, Felix, Prinț, *Lost Splendour,* traducere de Ann Green and Nicolas Katkoff, Londra: Jonathan Cape, 1953

PUBLICAȚII PERIODICE

Allen, Charles R . Jr., „Nazi War Criminals Among Us", retipărit din *Jewish Currents*, ianuarie, februarie, martie, 1963.
American Review of Reviews. „Queen Marie of Roumania", 74:536-537 (noiembrie, 1926).
Bent, Silas, „The Passing of King Ferdinand of Roumania", *Current History,* 26:974-7 (septembrie, 1927).
Bercovici, Konrad. „Royal Intrigue in Roumania." *Outlook and Independent*, 157:526-527 +, 558-561 +, 592-594+ (15, 22

și 29 aprilie 1931). 158:16-18 + , 50-2+ , 80-82+ , 114-117, 142-144+ (3, 13, 20 și 27 mai 1931).
Bibescu, Martha, „Ferdinand of Rumania, King and Martyr", *Saturday Evening Post,* Vol. 200, No. 9:6-7+ (27 august, 1927).
—, „The Madonna of Rumania", *North American Review,* 226:436-439 (octombrie, 1928).
—, „A Roumanian Louis XIV: Brancovan", traducere de Arthur Stanley Riggs, trimis de Maria, Regina României, numărul dedicat artei și arhitecturii românești. *Art and Archeology,* 21:2-3 (ianuarie, 1926).
Chambe, René, „Marie de Roumanie", *Revue des Deux Mondes*, 46:850-56 (15 august, 1938).
Clark, Charles Upson. „A Queen Comes Visiting", *The Independent*, Vol. 117, No. 3985:438-440 (16 octombrie, 1926).
Collins, Frederick L. „What's Happened to Royalty?", *Woman's Home Companion,* 50:17-18 (mai, 1923).
Colum, Mary M. „The Queen and Mr. Wells", *Forum*, Vol. 93, No. 2:86-87 (februarie, 1935).
Commeianu, G. „A New Explanation of Roumania's Defeat" (republicat din *Gazette de Lausanne,* 7 aprilie 1917). *The New Europe,* Vol. Ill, No. 28:64 (26 aprilie, 1917).
Current History (periodic al *The* New *York Times).* „Roumania's Intervention", vol. V, No. 1:57– 69.
—, „Ruler of the Balkan Nation Whose Declaration of War on the Side of the Entente Was the Chief Military Event of that Month", vol. V, No. 1 (octombrie, 1916).
Current Opinion, „Queen Marie of Roumania, Whose Ambition Is to Make Her Daughter Princess of Wales". 76:772–773 (iunie, 1924).
—, „The Queen Who Will Pay Us a Visit Soon", 67:90–91 (august, 1919).
Denny, Harold Norman, „Mr. Babbitt Draws a Queen", *The Forum*, 77:344-353 (martie, 1927).
Ellis, William T., „Rumania's Soldier Queen", *Century Magazine,* 96:330-338 (iulie, 1918).
Fischer, Henry W., „The Roumanian Marriage", *Harper's Weekly,* 37:43–44 (14 ianuarie, 1893).
Fleming, Thomas J., „The First of the Celebrity Mayors", *New York*, Vol. 2, Nr. 45:41 (10 noiembrie, 1969).
Gibbons, Herbert Adams, „Romance and Reality in Rumania: An Illuminating Story That the Queen Forgot to Tell", *Century Magazine,* 115:527–534 (martie, 1928).
Hoover, Irwin H. (Ike), „A Queen and Lindy", Ed. Wesley Scout. *Saturday Evening Post,* 207:10–11 + (11 august, 1934).

Iliescu, General. „Explanation of «A New Explanation of Roumania's Defeat»" (interviu republicat din *Le Matin*, 3 aprilie, 1917), *The New Europe* vol. II, No. 26:407–409 (26 aprilie, 1917).
L'Illustration. No. 4156:406–411 (28 octombrie, 1922).
Ionescu, Take, „Count Czernin" (republicat din *La Roumanie,* decembrie, 1916), *The New Europe,* Vol. I, No, 11:344-347 (28 decembrie, 1916).
—, „The Greatest Danger", *The New Europe,* vol. III, No. 31:129–131 (17 mai, 1917).
—, (Bessie), „Roumania's Choice", *The New Europe,* vol. III, No. 39:398–403 (12 iulie, 1917).
Krabroff, Irina, „Royal Gardens in the Balkans". *Country Life,* 72:76 (iulie, 1937).
Lauzanne, Stephane, „Marie, Queen of Roumania". *Delineator,* 99:7 + (octombrie, 1921).
Lengyel, Emil, „The Situation That Made Carol King of Rumania", *Current History*, 32:1085–1089 (septembrie, 1930).
Literary Digest, „Marie, Queen of Conquered Roumania, Defies the Kaiser", 57:56-59 (8 iunie 1918).
—, „Poison or Pie: Queen Marie's Sudden Illness Leads to Speculative Stories", 123:14–15 (27 martie, 1937).
—, „A Queen's Among Us Taking Notes", 91:34–40 (6 noiembrie, 1926).
—, „Romance, Tragedy and a Boy King", 94:36–42 (6 august, 1927).
—, „Roumania' s Melancholy Marie", 95:21 (3 decembrie, 1927).
—, „When Some Daughters Stole a Princess", 62:50–53 (9 august, 1919).
—, „Why the Queen of Roumania Is Here", 91:10–11 (30 octombrie, 1926).
Lupu, Nicolae. „Roumania Irredenta", *The* New *Europe,* vol. V, No. 61:274–278 (13 decembrie, 1917).
Maria, Regina României. „The Fallen Czar", *Woman's Home Companion*, 47:7–8 (iulie, 1920).
—, „Lulaloo - A Fairy Tale Told by a Queen", *Good Housekeeping,* 80:20–23+ (martie, 1925).
—, „Modern Fashions", *The Living Age*, 324:297–300 (7 februarie, 1925).
—, „My Mission", *Cornhill Magazine,* Vol. 160, No. 958: 433-57, 578-603, 722–52 (octombrie, noiembrie și decembrie, 1939).
—, „A Queen in a Crisis: «It is No Sinecure to Be the Queen of a Country»", *Ladies Home Journal,* 35:8 (decembrie, 1918).
—, „A Resurrected Army", *Living Age,* 310:131-134 (16 iulie, 1921).
—, „Some Memories of the Russian Court", *Living Age,* 303:157–160 (4 octombrie, 1919).
—, „The Vanished Tsarina." *Living Age,* 303:16–18 (4 octombrie, 1919).
Merz, Charles. „Marie of Rumania", *The New Republic,* 48:237–239 (20 octombrie, 1926).
Minnigerode, Fitzhugh L., „The King Who Cannot Be a Boy", *New York Times Magazine,* Vol. 78, No. 26090:1–2 (30 iunie,

1929).
Minnigerode, Patricia, „Queen Marie Transforms a Tiny Domain", *The New York Times Magazine,* Vol. 78, No. 26132:7+ (11 august, 1929).
New York Times Magazine, „Rumania's Boy King Romps in His Kingdom of Toys", Vol. 77, No. 25558:12 (15 ianuarie, 1928).
Ogg, Frederic A., „Anti-Semitism in Rumania", *Current History*, 32:1085–1089 (septembrie, 1930).
—, „The Unsolved Question of the Roumanian Succession", *Current History*, 26:978–980 (septembrie, 1927).
Outlook, „Queen Marie Returns Home", 144:455 (8 decembrie, 1926).
Phillips, J., „King Carol of Roumania". *Life,* 8:72–82 (19 februarie, 1940).
Popescu, Aureliu Ion. „Rumania's Political Unrest", *Current History*, 28:572–579 (iulie, 1928).
Remusat, „Le Mariage du Duc d'Edinbourg". *Revue des Études Historiques*, pp. 464–490 (octombrie–decembrie, 1935).
Rohn, Alice, „Queen Santa Claus". *Good Housekeeping,* 69:15–16 (decembrie, 1919).
Seton-Watson, R. W., „The Roumanians of Hungary", *The New Europe,* Vol. I, No. 1:20-7 (19 octombrie, 1916).
Severus, Alexander, „The Building of Greater Roumania", *The New Europe,* Vol. IV, No. 41:45-51 (26 iulie, 1917).
Sherrill, Charles H., „Are Kings Useful?" *American Review of Reviews,* Vol. 67, No. 5:507–509 (mai, 1923).
The Slavonic and East European Review, University of London. 74:252–255 (decembrie, 1951); 75:331–337+ (iunie, 1952).
Stoddard, Lothrop, „The Balkan Flux". *The Saturday Evening Post*, 197:14 + (12 iulie, 1924).
Time Magazine, „Marie Windsor Hohenzollern", vol. IV, No. 5: copertă + (4 august, 1924).
—, „Rumania: Stalin and Marie", 32:17–18 (1 august, 1938).
Văcărescu, Elena, „Life in Roumania", *The Contemporary Review*, 80:645-56 (iulie-decembrie, 1901).
—, „La Reine Marie de Roumanie" *Revue de Paris*, Vol. 45, No. 16:78-9 (15 august, 1938).
Val, Adio, „A Royal Interior Decorator". *Arts and Decoration,* 18:11 (ianuarie, 1923).
Whitehead, O. Z. „Queen Marie of Rumania Renowned First Royal Believer". *Baha'i News,* martie, 1973, pp. 2–6.
Wilson, P.W., „Marie Comes as Her Royal Self", *New York Times Magazine*, vol. 76, No. 25082:1 + (26 septembrie, 1926).
World's Work, „On the Flanks of the Bulgar", 33:25–29 (noiembrie, 1916).

Pe lângă periodicele sus-menționate, au fost consultate frecvent și următoarele ziare:

Londra: *The Daily Mail, The Daily Mirror, The Illustrated London News*, *The Times*, *The Times Literary Supplement.*

New York: *The Times, The World.*

Paris: *Le Figaro, Le Matin, Le Populaire.*

FAMILIA REGALĂ ENGLEZĂ

DIN PUNCTUL DE VEDERE AL MARIEI

VICTORIA
„Bunica regină"
(1819–1901)
Regină a Angliei.

căsătorită cu

ALBERT
„Bunicul"
(1819–1861)
A murit înainte de a se naște Maria. Principe de Saxa-Coburg și Gotha, apoi principe consort al Angliei. Fratele său mai mare, unchiul de-al doilea Ernst, a fost duce de Saxa-Coburg și Gotha, ale cărui titluri și domenii au fost moștenite de tatăl Mariei în 1893.

VICTORIA
„Mătușa Vicky"
(1840–1901)
Principesă regală a Angliei. S-a căsătorit cu Friedrich, principe moștenitor al Prusiei, a devenit principesă moștenitoare, apoi împărăteasă a Germaniei. Fiul ei cel mare a fost infatuatul kaizer Wilhelm al II-lea. Fata ei cea mare a fost omniprezenta „verișoară Charly" (Charlotte, principesă de Saxa-Meiningen). O altă fiică a fost Sofia, regină a Greciei, a cărei fată Elena s-a căsătorit cu Carol, fiul Mariei, și al cărei fiu, regele George al II-lea al Greciei, a fost căsătorit cu Elisabeta, fiica Mariei.

EDWARD
„Unchiul Bertie"
(1841–1910)
Principe de Wales, apoi regele Edward al VII-lea. S-a căsătorit cu Alexandra, principesă a Danemarcei, frumoasa „mătușă Alix". Al doilea fiu al lor, care a devenit regele George al V-lea, a vrut s-o ia în căsătorie pe Maria.

ALICE
(1843–1878)
S-a căsătorit cu Ludwig, mare duce de Hessa, și a murit pe când Maria avea doar trei ani. Fiul lor cel mare, Ernst, s-a căsătorit cu Ducky, sora Mariei. Fiica cea mică, Alexandra, a fost căsătorită cu Nicolae al II-lea, ultimul țar al Rusiei.

ALFRED
„Papa"
(1844–1900)
Duce de Edinburgh, apoi duce de Saxa-Coburg și Gotha. S-a căsătorit cu Maria, mare ducesă a Rusiei, unica fiică a țarului Alexandru al II-lea.

alți cinci copii

ALFRED
(1874–1899)
Ar fi trebuit să moștenească ducatele de Saxa-Coburg și Gotha, însă a murit la douăzeci și ceva de ani, înaintea tatălui său.

MARIA
„Missy"
(1875–1938)
A fost căsătorită cu Ferdinand, principe moștenitor al României, a devenit principesă moștenitoare, apoi regină a României.

VICTORIA MELITA
„Ducky"
(1876–1936)
S-a căsătorit cu Ernst, mare duce de Hessa, a divorțat de acesta pentru a se căsători cu Kirill, mare duce al Rusiei.

ALEXANDRA
„Sora Sandra"
(1878–1942)
S-a căsătorit cu Ernst, principe de Hohenlohe-Langenburg.

BEATRICE
„Baby Bee"
(1883–1966)
Căsătorită cu Alfonso, infante al Spaniei.

FAMILIA REGALĂ RUSĂ
DIN PUNCTUL DE VEDERE AL MARIEI

ALEXANDRU AL II-LEA
„Bunicul"
(1818–1881)
Țar al Rusiei. După moartea țarinei, s-a căsătorit cu Ecaterina Dolgorukova.

căsătorit cu

MARIA
„Bunica împărăteasă"
(1824–1880)
Principesă de Hessa și Rin, apoi țarină a Rusiei.

ALEXANDRU
„Unchiul Sașa"
(1845–1894)
Mare duce, apoi țar sub numele de Alexandru al III-lea. Căsătorit cu Dagmar, principesă a Danemarcei, care a luat numele Maria. Fiul lor, Nicolae al II-lea, a fost ultimul țar al Rusiei.

VLADIMIR
„Unchiul Vladimir"
(1850–1908)
Fiul lui cel mare, marele duce Kirill, s-a căsătorit cu Ducky, sora Mariei. Despre al doilea fiul al său, marele duce Boris, se spune că ar fi fost îndrăgostit de Maria.

ALEXEI
„Unchiul Alexis"
(1850–1908)
A fost primul care a recunoscut-o pe Maria drept frumusețea familiei.

MARIA
„Mama"
(1853–1920)
Mare ducesă a Rusiei, căsătorită cu Alfred, principe al Angliei, duce de Edinburgh. A devenit ducesă de Edinburgh, apoi ducesă de Coburg.

SERGHEI
„Unchiul Serge"
(1857–1905)
S-a căsătorit cu verișoara Mariei, Elisabeta de Hessa.

PAVEL
„Unchiul Paul"
(1860–1919)
Fiica lui, marea ducesă Maria, a fost adusă după Revoluția Rusă în România, unde a beneficiat de sprijinul Mariei.

FAMILIA REGALĂ ROMÂNĂ

MARIA A II-A
Regină a Portugaliei
(1819–1853)
S-a căsătorit cu Ferdinand, principe de Saxa-Goburg și Gotha.

alți copii

ANTONIA
„Mama"
(1845–1913)
Infantă a Portugaliei. S-a căsătorit cu Leopold, principe de Hohenzollern-Sigmaringen. Soacra Mariei.

căsătorită cu

KARL ANTON
Fürst* al Hohenzollern-Sigmaringen (1811–1885)
S-a căsătorit cu Josephine, principesă de Baden.

LEOPOLD
„Papa"
(1835–1905)
Fürst* al Hohenzollern-Sigmaringen. Socrul Mariei.

CAROL
„der Onkel"
(1839–1914)
Principe de Hohenzollern-Sigmaringen. A devenit principe al României, apoi regele Carol I al României. S-a căsătorit cu Elisabeta, principesă de Wied, care a devenit regina Elisabeta I a României („mătușa Elisabeta", „Carmen Sylva", 1853–1916). Unicul lor copil a murit la vârsta de trei ani.

alți patru copii

un alt fiu

WILHELM
„William Grasul"
(1864–1927)
Fürst* al Hohenzollern-Sigmaringen. A refuzat tronul României.

Ferdinand
„Nando"
(1865–1927)
Principe de Hohenzollern-Sigmaringen. A devenit principe moștenitor al României, apoi regele Ferdinand I al României.

căsătorit cu

MARIA
„Missy"
(1875–1938)
Principesă de Edinburgh.

CAROL
(1865–1953)
Principe moștenitor al României, apoi regele Carol al II-lea al României. A fost căsătorit de trei ori. Fiul pe care l-a avut cu principesa moștenitoare Elena, regele Mihai I, a fost ultimul rege al României.

ELISABETA
„Lisabetha"
(1894–1956)
Principesă a României. S-a căsătorit cu George, principele moștenitor al Greciei, care a devenit regele George al II-lea al Greciei. A divorțat de el și nu a avut copii.

MIGNON (MARIA)
(1900–1961)
Principesă a României. Căsătorită cu regele Alexandru al II-lea al Iugoslaviei, căruia i-a născut trei fii.

NICOLAE
„Nicky"
(1903–1977)
Principe al României. A fost căsătorit de două ori, dar n-a avut copii.

ILEANA
(1909–**)
Principesă a României. S-a căsătorit de două ori. Primul ei soț, Anton, arhiduce de Austria, a fost tatăl celor trei copii ai ei.

MIRCEA
(1913–1916)
Principe al României. A murit în timpul Primului Război Mondial.

* Fürst: fiul cel mare și capul familiei

** Principesa Ileana (1909–1991) a murit după publicarea cărții. (*N. trad.*)